

31/II.

A XIX. SZÁZAD

URALKODO ESZMÉINEK

BÉFOLYÁSA

AZ ÁLLADALOMRA

IRTA

B. EÖTVÖS JÓZSEF.

Frustra magnum exspectatur augmentum in scientiis ex superinductione et insitione novorum super vetera, *sed instauratio facienda est* ab imis fundamentis, nisi libeat perpetuo circumvolvi in orbem, cum exili et quasi contemnendo progressu.
Baco Ver.

BÉCSBEN
JASPER, HÜGEL ÉS MANZ SAJÁTJA.
1851.

Nyomatott ör. Keck és Pierer sandornál.

TARTALOM.

BEVEZETÉS.

Az emberek nagy többségének, hogy magát jól érezhesse, mindenekelött nyugalomra van szüksége. Valamint a föld még ott is, hol hajdanta vulkánok dühösködtek, kizöldel és virágokat hajt, mihelyest az erőszakos bomlás elmult: ugy az emberi társaság. Az egyesnek tevékenysége kertté képes átidomítani a sivatagot, és az ember ferde egyenetlen helyen kényelmes házat épit magának, csak tevékenysége ne zavartassék, és arról lehessen meggyőződve, hogy az alap, mellyen laka nyugszik, nem fog ingadozni. Nagy felforgatások korszakai ez oknál fogva töméntelen szerencsétlenséget hoznak szükségkép ezer és ezer egyesre; s ha azon pillanatban, midőn a szabadság kivívatott, gyakran csak panaszokat hallani, ha a nép, miután bilincseit széttörte, azon korszakba kivánkozik vissza, midőn még lánczokat viselt : okát távolról sem kell abban keresnünk, mivel az ember — mint rosz kedvében ez vagy amaz mondani szokta — szolgaságra van teremtve, hanem abban, hogy miután az ember csak hasznos munkásság által érezheti magát boldognak, nem nélkülözheti azt sem, mi minden hasznos munkásság alapfeltétele, a nyugalmat; s hogy olly korban, midőn a mi fennált, minden vagy összeroskadt, vagy legalább megrendítetett, sok nagyot nyerhetni ugyan, de még sem annyit, mennyi azon számtalan apró remények pótlására kivántatik, mellyeket az egyes illy alkalommal veszit.

Ki a történeteket ismeri, az máskép itél. Ő tudja, hogy a hosszadalmas béke sincsen veszély nélkül, s hogy a népek, mint a vizek, megrothadnak, ha nincs, mi őket meg-megmozogtassa; — tudja, hogy az emberiségnek azonképen, mint a természetnek, vészekre van szüksége, s hogy épen olly eszelősség mód nélkül panaszkodni a hátramaradt részletes pusztitások felett, mint nyári vihar után a letört ágak és megtépett virágok láttára megfeledkeznünk arról, hogy a levegő megtisztult, a föld megtermékenyült, s hogy a vihar a földöntött odvas fáért, az öszszetépett virágokért pótlékul ezer fa, virág és fűszál magvát szerteszórá a föld felett, mellyek ezt kizöldeltessék és fris lombokkal takarják mindenütt. — Az egyes, kinek házára a villám leütött, vagy ki azon fa alatt, mellyet a fergeteg kitépett, egész életét enyhe árnyékban reméli tölthetni, panaszra fakadhat az esemény felett, hisz az arasznyi élet nem nyujt elégséges tért a reménynek, hogy veszteségét még helyrepótolhatja; de ki szellemi szemét gyakorlat által a multon megedzvén, a távol jövendőbe lát, az a pillanat pusztitásaiban csak egy uj, szebb kifejlődés zálogát fogja találni, és keble örömtől dagad, mint a hajósé, kit viharok zúgnak körül, de ki meg van győződve arról, hogy hajója nem veszhet el. [1])

Honnan van, hogy napjainkban ez nincsen igy, s jelenleg még azok is, kik a mozgalmat felidézték, vagy legalább reményteljesen kisérték, most aggodalommal fordulnak el töle? — honnan van, hogy épen azokat, kik személyes érdekeiket a közjónak, vagy legalább a nagy tettekből származó dicsőségnek örömest feláldozzák, most talán még nagyobb elcsüggedés szállotta meg, mint magát a népet?

---

[1]) Il y a plaisir d'être dans un vaisseau battu de l'orage, lorsqu'on est assuré qu'il ne périra point. *Pascal.*

Hiszen nekik tudniok kellett, hogy midőn hullámzásba hozatik az ár, a mélységben nyugodott mocsok felszínre jő, s hogy a legtisztább igazságérti küzdelemnek mindig vannak ollyas tüneményei, mellyektől undorral fordulnak el; — a sebzett hiuságban sem találhatjuk e körülmény magyarázatát. Tudja mindenki, hogy a legzavarosabb hullám is azon pillanatban, midőn a sziklán végig ömlik, tisztának és fényesnek látszik, s hogy nagy izgalom perczeiben a salak is ragyogni szokott, — ki fogná olly korban, mint a jelen, a mulékony óra bálványától irigyleni a pillanatnyi fényt, melly mihelyest nyugalomban lesz az ár, ugy is eltünik.

Voltak idők, midőn az izgatottság Europában *látszatra* egyetemiebb, általánosabb volt, mint jelenleg. A XVI-ik század egyházi reformatioja olly országokra is kiterjedett, mellyekre a közelebb mult időnek eseményei külsőleg nem hatottak, s még azon állodalmak történeteiben is, mellyek most a legtöbbet szenvedtek, találunk időszakokat, mik, ha csak a béke felbomlását s az ezzel járó anyagi bajokat veszszük tekintetbe, jóval gyászosabb képet tüntetnek fel előttünk, mint a jelen. A harmincz évi háboru Németországban s a ligue hadviselései, s a nantesi edict visszavonása Francziaországban, nagyobb pusztitásokat hagytak magok után, borzasztóbb következményeket idéztek elő, mint a minapi események. Azokkal pedig, kik hálájára a legérdemesbek voltak, máskor is csak ugy bánt a tömeg, mint jelenleg; s valóban nagy férfiak dicsőségének nem árt, ha a sokaság visszavonul tőlök, hogy a jövendő, minden oldalról szemlélhetve a különállókat, őket egészen megismerhesse. Okát az elcsüggedésnek, mellyet épen azok soraiban tapasztalunk, kik a népnek vezérül szolgálhatnának, nem sértett hiuságában vagy mozgalmaink külső tüneményeiben, hanem csak azoknak sajátságos természetében találhatjuk fel,

Az állodalmi hatalomérti vita olly régi, mint maga e hatalom; s ha Proudhonnak igaza van, állitván : miszerint azzal kezdődött legyen minden polgári társaság, hogy az emberek hatóságot alkottak magoknak, [1]) akkor azt is állithatni, hogy az állodalom felforgatására czélzó kisérletek az állodalmak származásával vették kezdetöket. De bármi gyakran és bármi dühhel támadtatott meg az állodalmi hatalom eddig, ez olly emberek vagy elvek nevében történt mindig, mellyek a fenállók helyébe akartak lépni. Szándék volt másokat megbízni a polgári társaság vezérletével, szándék volt megváltoztatni az ösvényt, mellyen addiglan haladott a társaság, — ezt megszüntetni senki sem akarta. Mindenik felekezet a rend azon biztositékait nyujtotta, vagy ügyekezett legalább nyujtani a társaságnak, mellyek nélkül ez fenn nem állhat. Nem is volt a római birodalom bukása óta olly időszak, mellyben a bomlás közepett valami szilárdul meg nem állott volna, mi a többi lerombolt részek ujjáépitésénél támaszul szolgálhatott. A középkor legnagyobb zavarai között emelkedett az egyház, mellynek oltalma alatt a veszélyeztetett emberiség menedékét találhatá; a rablás feneklctén fejlödött ki a birtok socialis fogalma, melly az öszves ujabb társaság alapjává volt válandó; s melly neki mindjárt kezdetben erősséget nyujtott; és midőn példátlan zavar harapódzott be az egyházba, akkor már szilárdul állott az országos hatalom, melly nem engedé vala, hogy a korlátlan vizsgálódás mind azon kötelékeket széttépje, mik az embereket vallási társa-

---

[1]) Lorsque les premiers hommes s'assemblèrent au bord des forêts pour fonder la société, ils ne se dirent point : organisons nos droits et nos devoirs. — — On se tint un tout autre langage : constituons au milieu de nous une autorité, qui nous surveille et nous gouverne. „Les confessions d'un révolutionnaire".

ságokba füzték; s melly azt eszközlé, hogy a keresztyénség, habár megosztva, uj községekbe forrjon össze, s később— mint, például, Angliában a XVII-ik század tusái között, Németországban, a harmincz éves háboru után,—ismét támaszpontul szolgálhasson a polgári társaságnak. Azonfelül bármi dühhel támadtatott meg a fennálló más korszakokban, mégis védői sem hiányoztak, kik önfeláldozással vettek részt a vitában, mert őket is, mint elleneiket, a jognak érzete lelkesítette, az öntudat, hogy szent kötelességet teljesitenek.

Mindez, miben a rend s a miveltség barátja a legzavarosabb korszakban is vigasztalást találhata, nincs meg napjainkban.

Most nem a polgári társaság bizonyos formája, nem bizonyos emberek vagy elvek kormánya, hanem maga a polgári társaság fenállása, a jog, hogy *bármilly* kormány létezhessék, támadtatik meg. Azon korszak, mellyben hirdettetik, hogy a társaság, természeténél fogva, kormányozhatlan, s hogy az, ki a társaságot kormányozni merészelné, bitorló és zsarnok, — mellyben állittatik, hogy az ember érettkoruságával minden kormánynak meg kell szünnie, [1]) s mellyben a ki illyeseket mond, egy sereg hív által az igazság apostolának s mindenki által módfelett jeles és veszedelmes embernek tartatik, — illyes korszak tetemesen meghaladta azon korlátokat, mellyek között a legnagyobb forradalmak eddiglen tartózkodtak.

---

[1]) La société par nature et destination est donc autonome, comme qui dirait ingouvernable. Quiconque met la main sur moi pour me gouverner est un usurpateur et un tyran; je le déclare mon ennemi. L'homme une fois parvenu à l'âge de majorité, le gouvernement et les partis doivent disparaitre. — „Proudhon ugyanott“.

Hatvan, csaknem szakadatlan forradalomban eltöltött év után, melly alatt mindenki azon volt, hogy diadalma minél teljesebb legyen s hogy elleneit megsemmisithesse; melly alatt mindenik párt nem annyira saját elveinek helyességét, mint inkább az ellenéinek hibás voltát kereste s a hatalom birtoka után törekedett, de nem arra, hogy józan hasznát vegye; melly alatt valamennyi hatalom mindent elkövetett, mit lehetségesnek látott, meg nem gondolva, hogy tartósan csak az lehetséges, mi jognak ismertetett; mig a polgári hatalom egyik kézből a másikba hullván, tizszer megtörve s tizszer ujra együvé enyveztetve, elvégre minden erejét elveszté a nép, melly mind azt, mit előbb jognak tartott, az örök igazság nevében lábbal látta tapodtatni, már nem tudja mihez mérni az egyes cselekvények jogos vagy jogtalan voltát; — hatvan illyes év után mindig hangosabban nyilatkozik a kétely: ha vajjon nem volt mindezen erőködés haszontalan; ha vajjon a remény, miszerint az alkotmányok változtatása az emberi viszonyokat is javitandja, egyéb-e hiu szemfényvesztésnél, kigondolva azok által, kik ez uton kezökbe akarják keríteni a hatalmat, hogy önhasznukra kibányászhassák. A politicai forradalom elégtelen, — társadalmira van szükség. Valamint félszázad előtt czéltévesztésnek tartatott minden müködés, melly által az állodalmon kivül a neki támaszul szolgált vallás is nem rendittetik meg alapjában: ugy jelenleg a család, a birtok, minden megtámadtatik, min az emberi társaság most alapul, mi annak eddig forrasztékul szolgált, vagy mi jövendőben uj alakulás csirájául szolgálhatna. Az emberiséget ujjá kell teremteni; nem elégséges a chaoszhoz visszatérnünk, hanem parányira kell feloszlatnunk mindent! Már közel van az idő, midőn higveleünek fog tartatni, ki ezt át nem látja, és midőn szilárd respublicai nézetek senkit sem fognak a reactionarius nevétől megóvni;

közel van az idő, midőn a fejenkénti szavazatjog nem fogja azok sorában keresni a képviselőket, kik e jogot kivívták, midőn a többségnek tetszeni kivánó kénytelen lesz a család iránti szeretetet a testvériségen elkövetett árulásnak, — a birtokot lopásnak nyilvánitani.

S a közben, mig sokak által általában a polgári rend jogos fennállása tagadtatik, mig a társaság valamennyi támaszai ingadoznak, és semmi sem marad megtámadás nélkül, mi, ha a nagy épület összeroskad, eszközül szolgálhatna ujnak alkotására, — a közben, nemde, védtelenebbül áll a társaság, mint valaha volt, kétségbeesve már a tusa előtt, ugy szólván, oltalmazók nélkül.

Ha tekintetbe vesszük, milly arányban növekedett az antisocialis felekezet a közelebb mult években, akkor — semmi tagadás — egy pillanatra aggodalom szállhat meg bennünket, de a valóságos veszedelem, mégis nem e növekedésben rejlik. Tegyük fel, hogy mind azon szavazatok, mellyek Francziaországban socialista-jelöltekre estek, érett megfontolás után és tökéletes öntudattal vettettek a választási urnába, és hogy azok, kik e jelöltekre annálfogva szavaztak, mert a jelen kormány nincsen inyökre, valósággal a társaság megbuktatását vették czélba, - mit egyátalában nem állithatni, — még ez esetben is tetemes kisebbségben lenne e felekezet, s e tekintetben senki sem csalódik kevésbé, mint a hívek magok, kik, ha reményök volna a többséghez, az ehhez vezető legjobb eszközt nem fognák elhanyagolni, s más politicai felekezetek módjára bizonyosan azt hirdetnék, hogy már többségök van, holott ennek épen ellenkezőjét teszik. [1])

---

[1]) Considérant l'état d'ignorance profonde et d'asservissement moral où les campagnes en France vivent plongées — enfin la „supériorité numérique" du peuple ignorant des campagnes sur le

A való veszedelem azon felekezet, vagy — jobban mondva — azon roppant többség *nézeteiben és cselekményeiben rejlik, melly a fennállót épségben akarja tartani;* s ki a közelebb mult idönek eseményeit figyelmesen vizsgálja, osztozkodni fog véleményemben.

Azon nagy átalakulása valamennyi viszonyoknak, melly 1848-ban következett be, sajátságos jellemmel bir, minöt aligha mutat fel más hasonló nagyságu esemény a történetekben. — Francziaországban respublica alapittatik; Németországban parlament hivatik együvé, melly a néhai római birodalom valamennyi országainak számára törvényeket alkosson olly általánossággal, minöt e birodalomban soha semmiféle hatalom sem követelt magának; Olaszország felkél az idegen uralkodás s minden korlátlan hatalom ellen; Austriában a középkori viszonyok végmaradványai kiküszöböltetnek. — A törvény elötti egyenlöség, a sajtó- és egyesületi szabadság, valamennyi vallási elöjog, valamennyi czéh és szabaditék eltörölteték, söt az összes birtokállapot tetemes módositása — mert a földesuri viszonyok mindenütt megszüntettek, mi által a nagyobb földbirtokosok jövedelmeik egy részétöl elesnek s kárpótlás végett a bizonytalan jövendöre utasittatnak, — mindez néhány nap alatt történik, s a nélkül, hogy általában véve más izgalmat, mint a közörömét, lehetne észrevenni. Mi 1789. augustus 4-kén Francziaországra nézve történt, az most Európa nagy részében következett be, s bármi nagy veszteség ért is többeket, alig hallatszott panasz a történtek felett. Valamint a part, mellyet régtöl fogva aláásott a folyam, rögtön leszakad, s az árnak martalékává leszen: ugy történt 1848-ban. A mi századok óta fennállott, az

peuple éclairé des villes je pensais : que nous aurions dû reculer „le plus loin possible“ le moment des élections. *Louis Blanc.*

csaknem nyom nélkül tünt el; az ember alig foghatta meg, mint állhatott fenn csak imént még egy egészen más rende a dolgoknak, miután mindazok, kik annak támaszai voltak, az ujjal olly rögtön meg tudtak barátkozni.

Miből magyarázhatjuk meg magunknak e meglepő tüneményt?

Lehet-e a történetekben a fenállott viszonyok természetes fejleményét látni; lehet-e mondani, hogy a mit annyi nép olly könnyeden vívott ki magának, rég megért gyümölcs volt, melly a legcsekélyebb érintésre szükségképen földre hullott? — Ki az 1848-diki szerzeményekben részeltetett népek miveltségi állapotának különféleségét tekintetbe veszi, ezt nem fogja állithatni, s különben is a későbbi események mindenkit felriasztanának e csalódásból. Soha sem bizonyult be inkább a tétel, mint épen itt: hogy bevégzett ténynek csak az tekinthető, mi a kor fogalmainak megfelel, s mi a viszonyok szükséges eredménye.

Vagy talán túlnyomó többség eszközlötte mindezen állodalmakban e nagy felforgatást? Ezt sem mondhatni, miután Francziaországban még azok is, kik e mozgalom élén állottak s kiknek érdekében van azt nagy többség müve gyanánt tekintetni, nyiltan megvallják: hogy az aránylag csekély számu kisebbség által, a többségnek részvéte nélkül, söt akaratának ellenére hajtatott véghez. Ugyanezt mondhatni más országokról is; a változtatások kezdeményezése nem indult ki a néptől, mellyet sok helyütt csak utóbb kellett megnyerni a nélküle keresztülvitt intézkedések számára.

Nem mert a viszonyok igy hozták magokkal; nem, mert ellenállhatlan többség ugy parancsolta — hullott porba a fennálló rend. *A való ok, az egyetlenegy ok abban rejlik, hogy senki sem mert a fennállónak védelmére kelni.*

S pedig azért nem, mivel azok, kiknek ez hivatásuk- s hatalmukban állott, *nem hittek jogukban;* mivel az épületet, melly általuk oltalmazandó lett volna, maguk is olly roskatagnak tartották, hogy az elsö rengés után oda és magára hagyták.

Ha vannak olly események, mik nem nagy tettek, hanem egyedül nagy gyengeség szüleményei — s a világtörténet több illyes eseményeket emlit, — a szóban forgó méltán közéjök sorozandó, és soha győző nem csodálkozott inkább megtámadásának eredménye felett, mint ez alkalommal, midőn a küzdelem következéseit talán csak azok látták előre, kik benne legyőzettek. — A mi a közelebb mult években történt, bizonyságul szolgál, hogy az állodalmi hatalom tengere, mellyen, a ki hitét veszti, elmerül, s hogy politicai tusák gyakran istenitéletek, hol az, ki meggyőződés nélkül lép a sorompók közé, még a gyengébbnek is áldozatul esik.

Máskülönben mint magyarázhatnók meg magunknak, hogy ollyas országok, mellyekben azon viszonyok, mik, némellyek állitása szerint, a forradalmat elöidézték, nagyobb mértékben voltak meg, minden megrázkódtatástól szabadok maradtak? — A növekedő jólétnek közepette, s a nélkül, hogy valami a közeledö vihart jósolta volna, rögtöni átalakulásnak ment elébe annyi ország; — és Belgium, mellynek népességéből 7000 lakos esik egy-egy négyszög mértföldre, miért állotta meg ingadozás nélkül a vészt? miért nem bomlott fel a közrend Angliában, hol az industrialismus bajai olly nagy mértékben találtatnak fel: miért nem Irlandban, mellynek földmivelési viszonyai a legeslegsúlyosbak? hiszen itt a repealerek, amott a chartisták pártja aránylag nagyobb számu, mint a minö volt a socialisták s a republicanusok pártja 1848 nak elején Francziaországban. Mint magyarázhatnók meg magunknak e tüne-

ményeket, ha a történteknek okát nem inkább a kormányzók, mint a nép cselekvényeiben és meggyöződésében keressük?

Az eszmék nemcsak azokra hatnak, kikre nézve a belölök kivont következtetések kedvezök. Befolyásuk általános, s csaknem mindig épen azokra legnagyobb, kik általuk helyzetöket veszélyeztetve látják. Igy van ez századunk eszméivel is. Az egyenlőség fogalma, a meggyöződés, hogy igazságtalanság, ha az állodalom polgárainak bizonyos osztályait másoknak kárára elöjogokkal ruházza fel, talán nem hatotta át olly általánosan a népet, mint hiszszük; Francziaország lakosainak nagy többsége aligha fogta fel tisztán, hogy ollyas alkotmány, melly az egyenlőségen, mint alapelven, feneklik, s melly mégis a politicai jogok gyakorlatát a népességnek egy század részére szoritja; roppant ellenmondást foglal magában, s hogy olly királyság, mellynek a felséges nép akaratán kivül más alapja nincsen, s melly mégis önnön akaratát azok akaratának helyébe lépteti, kik, fictione juris, a népnek tartatnak, önjövendöjét ássa alá. De habár erről a népnek nagy többsége nem birt tiszta fogalommal, annál világosabban láták azt a társaság magasabb osztályai. Valamint ezeknek jóval nagyobb részénél az egyenlőség és népfelség fogalmai régóta elméleti hitágazattá váltak, ugy épen a kormányférfiak látták át Francziaországban a fennálló viszonyok szükséges bomlását. Ök tudták, hogy mindazon eszközök, mellyeket, az egymást felváltó kormányok az állodalomnak irányt adandók, a juliusi forradalom óta alkalmazásba vettek, ezt alapjában megrenditették; hogy ez vagy ama nagy minister, ki megvesztegetések által befolyást biztositott magának, ugy cselekedett, mint a patak, melly a malom kerekeit forgásba hozza, de alapzatát is aláássa egyszersmind; a kormányférfiak tudták, hogy a törvényhozás, mellytöl a

királyi szék támaszát várta, annyi izben használtatott fegyverül, hogy megsérülvén a tusában, támaszul már senkinek sem szolgálhat; s midőn aztán a nép nevében nehány ezer ember a fennálló rend ellen fellépett, őrei visszavonultak, nem, mert képtelenek voltak az ellenállásra, hanem mert jogtalanságuk érzetében azt még megkisérteni sem merték.

Illy viszonyok közt nemde természetes, ha a legmerészebbek is aggodalommal telnek el, és még az is, ki a jelenneli elégedetlenségében megví a vészszel, mihelyest ez jobb állapot előidézésére szükséges, most gyakran csaknem remény nélkül néz a jövendő elébe, mellytől uj pusztitásnál egyebet nem várhat.

Igaz, az ijesztő fergeteg elvonult, ugy látszik; az anyagi mozgalom anyagi erő által elnyomatott, s ha bár ezt vagy amazt nem lehet ujra felépitni, szándék van legalább a maradványt, mellyet már ingadozni láttunk, ismét hasznavehetővé, lakhatóvá tenni. De az okok, mellyek a legujabb időnek eseményeit magok után vonták, fennállanak most is, mint azelőtt; s ki tagadhatná, hogy azok előbb utóbb ugyanazon eredményeket vonhatják ismét magok után. Az utczákban legyőztétek a lázadást, de a kedélyekben küzd, forr még most is. Egyetlen kétely sem oldatott fel mindazok közül, mellyek a fennállónak jogszerüsége ellen emeltettek, a mult évek eseményei által. Csak arra volna kárhoztatva a franczia forradalom, hogy egyedül kételyeket és csalódásokat nemzzen, — panaszkodik lelkének elkeseredettségében Guizot [1]), — nyomozzatok csak, nyomozzatok e társaságban, mellyet 1789 óta annyi izben romba döntöttetek és ujra felépitettetek, mig valami pusztitani valót — s fogadom, hogy a tulajdonon kivül

[1]) „De la democratie en France.“

egyebet nem fogtok találni [1]), — kiált fel diadalmas hangon Thiers. — Nem zagyváltattak-e 1848-ki februarius óta összevissza valamennyi elvek, valamennyi jogok, a hatalom és szabadság valamennyi fogalmai? Tudták-e Louis Blanc és Caussidière, vagy vakbuzgó elleneik, hogy mit cselekesznek? — kérdi Proudhon [2]), s hol van, ki neki válaszolni merészelne! — Bármi távol álljanak egymástól a felekezetek, bár mennyire gyülöljék egymást kölcsönösen, — igy szól Barante [3]), annak vallomásában mindnyájan megegyeznek, — hogy a rendetlenség mindenüvé elterjedett, hogy a nyugtalanság valamennyi lelket megszállotta, hogy a társaság legmagasabb fokától kezdve a legalacsonyabbig a közérdekek kétségbe vonattak, hogy megtámadtatott mindenik, s hogy egynek sem maradt meg egyebe, mint szenvedések a jelenben, és komor bizonytalanság a jövendőben, hogy más politica, más nemzeti gondolatok már nincsenek, mint az egyéni búbánat, s hogy a közvélemény nem egyéb, mint a közkivánat: javulnának meg bár ujra a magánérdekek.

S fog-e a belsejében feldúlt társaság, uj megtámadás esetére, hatalmasabban ellenállhatni, mint mult alkalommal?

A nyugalom minden erőszakos felbontását el fogják nyomni. Az állodalmi hatalom mindenütt felfegyverzettebb, mint akkor volt, s nem fogja meglepetésében még egyszer kezéből ejteni a gyeplőt. Nagy seregek biztositják a közbátorságot. De ha a lázadás legyőzetett, ha illy módon helyreállittatott a béke, valljon *önmagának* köszöni-e megmentését a társaság? a saját jogábani hitnek-e, s a meg-

---

1) „De la propriété."
2) „Confessions d'un révolutionnaire."
3) „Questions constitutionelles."

győződésnek, hogy a fennálló valóban jó és czélszerü? kérdem, ennek köszönhetni-e a diadalt?

Az emberek, igaz, meg fognak vívni a közrend elleneivel, ki hazáért, ki keresményért, ki tökéiért, mindnyájan azért, mert a minek megalapitása szándékoltatik, azt lehetetlennek tartják, vagy mert visszariadnak a bizonytalan jövő elől, — — de *magáért az állodalomért* ezerek között alig fogja egy megállani a vészt. Az emberek csak azért küzdenek, hogy a jövendő ne legyen még roszabb a jelennél; az alkotmány nyilt elleneit meg akarják semmisíteni, *hogy a lehetőségtől, azt saját nézeteik szerint átváltoztatni, ne kelljen megválniok.* Ki higye, hogy ollyas viszonyok, mellyeknek czélszerüségéről ugy szólván *senki* sincs meggyőződve, hogy respublicák, mellyek átmenetül szolgáljanak a monarchiához, — monarchiák, mellyek átmenetül szolgáljanak a respublicához, — hogy ollyas társaság, melly saját jogosultságán kétkedik, illy merész megtámadtatásoknak sokáig ellenállhasson? Van-e, ki nem látja, hogy bárhány győzelmet nyerjen ez uton a társaság, miután általa csak azon viszonyok helyreállitása eszközöltetik, mellyek a megtámadásnak okul szolgáltak, illy győzelem csak uj harczok előkészületének tekinthető, — s hogy a polgári társaságnak ez ösvényen azon állapotra kell jutnia, mellyben, Hobbes nézete szerint, az emberek a társaság alakulása előtt éltek, — értem, mindnyájok örökös háboruját mindnyájok ellen, mellyben a társaság talán mindig győzni fogna, de csak miután szünet nélkül küzdeni kénytelenittetett.

Ha már haszontalan panaszok helyett, mellyek által különben is legfölebb stylistai érdemekre tehetünk szert, éles szemügyre vesszük a dolgokat, hogy a bajt tökéletesen kiismerhessük, mielőtt gyógyszerekhez nyulunk, két tüneмény fogja mindenekfelett figyelmünket igénybe venni;

elöször : ezen viszonyok általános volta egész nyugot-Europában)[1],

másodszor : hogy mindazon eszközök, mellyek e bajok elháritására alkalmaztattak, kielégitö eredmény nélkül maradtak eddiglen.

Amabból az következik : *hogy korunk bajainak okát nem egyes állodalmak külön viszonyaiban kell keresnünk, hanem, hogy ollyas valami szolgál nekik alapul, a mi valamennyi állodalommal, hol e bajokat észrevesszük, közös.* — Emebböl pedig azon meggyözödést fogjuk meríteni, *hogy az út, mellyen a fennálló bajoknak orvoslása eddiglen megkisértetett, tévut volt.*

Ha már most azon kérdést állitjuk fel : hogy tehát *mi az, mi valamennyi állodalommal, mellyekre a mozgalom kiterjeszkedett, közös?* — a felelet nehéz nem lehet. —

Valamint minden egyéb institutiók, ugy a catholicus egyház sem érte el czélját tökéletesen. Valamennyi jelesebb pápának magasztos gondolatja : a keresztyénséget, rang és születésrei tekintet nélkül választott fönök vezérlete alatt, közös törvények által egy nagy egészszé forrasztani, soha sem valósult tökéletesen. Valamint a legfenségesebb eszme is, ha megtestesülésére törekszünk, legalább pillanatokra porba vonatik, s minden institutio a kor egyes tévedéseit viseli magán, mert csak gyarló emberkezek segédével léptethetik életbe : ugy volt az a pápasággal is; de bármi

---

[1]) A veszedelmek, mellyek a jelen állodalmat Francziaországban fenyegetik, más országokban távolabbaknak látszanak, de léteznek mindenütt; s a kór jelenségeinek figyelmes vizsgálata után mindenki vallást fog tenni, hogy a kül-nyugalom palástja alatt még a büszke Albion is több ollyas elemeket rejt, mellyeknek lenyügözése sikerült eddiglen, de mellyek aggodalommal töltik el a gondolkozót.

szigoru itéletet hozzunk hibáiról, annyi bizonyos: *hogy a pápaság mindazon népeket, mellyek felett valaha uralkodott, szellemileg egy egészszé alkotta.* A XVI-ik századnak nagy egyházi meghasonlása külsöleg eltépte a köteléket, melly hajdan a nyugot valamennyi népeit egyesítette; egyes népek azóta sebesebben, mások lassabban haladtak elöre; de valamint a pápaság a szellemi hatalom ha mindjárt csak szenvedöleges ellenállásának jogszerüségét mindezen népeknek hirdette, ezen fogalommal a polgári szabadság csiráját valamennyinél lerakta: ugy késöbbi fejlödésökben is mindannyian szellemi rokonok maradtak; s ha korunk mozgalma azon népekre szoritkozik, mellyek egykor a római egyház kebelében voltak, ha egyikök sem maradt ment a közizgalomtól, akkor ezen tünemény okát épen *a szellemi irányzat közös voltában, s az alapfogalmak azonossága által feltételezett polgárisodási egységben kell keresnünk.* Fekvésére és viszonyaira, nagyságára és hatalmára, történeteire és jelen helyzetére nézve, a nyugoti népek közöl egy sem hasonlit a másikhoz; de polgárisodásuk alapja azonegy; s ha Portugaltól Lengyelországig, Erdélytöl az Oczeánon túlig, a miveltségi lépcsözet legkülönfélébb fokain álló s egymással huzamos ideig ellenségeskedésben élt népeknél az élet legfontosabb viszonyait illetöleg ugyanazon fogalmakkal találkozunk, akkor, ugy látszik, azt, mi e népek viszonyaiban azonegy, csak abból kell származtatnunk, mire nézve egymástól el nem térnek, azaz bizonyos fogalmakból, mellyek mindnyájával közösek.

Ha e nézet helyes, s ha meggyözödtünk arról, hogy az emberek soha sem igyekeztek inkább és komolyabban, mint most, valamennyi viszonyt a kornak vezéreszméihez idomítani, s ez által azon bajoknak elejét venni, mellyek a fogalom s a valóság közötti ellentétböl származnak, akkor két lehetöség áll elö:

A tévedés vagy magokban a fogalmakban, — vagy ezen fogalmak alkalmazásában rejlik.

Vagy azt kell feltennünk, hogy a keresztyén polgárisodás összes fejlődése nem egyéb hosszas tévedésnél, melly által az emberiség nem valósulható eredményhez jutott;

vagy pedig azt, hogy az összes tudomány és állodalmi müvészet csalódott, félreértvén az uralkodó eszméket; s hogy nagy feladásuk megoldását: az állodalmat észszerüleg, azaz: az állodalmi tagok meggyőződéséhez képest szerkeszteni, tévuton kisértették meg.

Lehetetlen még egy harmadik lehetőséget feltennünk; s bármi nagy tisztelettel viseltessünk azok iránt, kik a lefolyt századokban az állodalmi tudományokkal foglalkoztak, — bármi szives készséggel hajoljunk meg annyi kormányférfiu és kormány-müvész belátása előtt, kik a tudomány eredményeit életbeléptetni törekedtek, — mégis senki sem fogja az első helytt emlitett lehetőséget elfogadni, mielött a másodikat lelkiismeretes vizsgálat után elvetni kénytelenittetett, kivált miután eddigi tapasztalásaink, bizony, ollyasok voltak, mellyek a tudomány tételei iránti vak bizodalmat jóformán megrendíthették.

Az összes történetben nem találunk időszakot, mellyben a tudomány olly feltétlen befolyást gyakorolt az állodalomra, mint jelenleg. Valamint a franczia constituante az emberi jogok kinyilatkoztatásával nyitá meg alkotmányi oklevelét, kimondván ezáltal, hogy az állodalmi tudományok eredményei az alkotmány által életbeléptetendők: ugy azóta mindenütt ez ösvényen haladtak előre. Több országokban az állodalom kormánya olly férfiakra bizatott, kik a tudományokban is vezérszerepet játszottak, — másutt törekvés mutatkozott, példájokat követni. A meddő eredmények tehát szükségképen a szövétnekül szolgált tudomány ellen is bizonyitanak, kivált ha figyelembe vesszük,

milly haladást tett az emberi ész a tudalom más mezöin azalatt, mig az állodalom czélszerü szerkesztése körül siker nélkül fáradozott.

Azon időközben, mellyet számos kitünö férfiak e kérdés megfejtésére szántak: mint lehessen az állodalmat a közönség javára szerkeszteni? mások a természet rejtélyes erőit vizsgálták s azokat az emberiség hasznára alkalmazásba venni törekedtek; s milly különbséget tapasztalunk, ha e munkásság eredményeit mindkét mezön nyomozgatjuk!

Nincsen év, mellyben a természettudományok uj, nagybecsü felfedezéseket nem tennének. Ellenállhatlan hóditó gyanánt halad elöre az emberi ész, a természet rejtelmei megnyilnak hatalma elött, s az anyagi világnak legtitkosabb erői szolgálatába szegődtek. — Az állodalmi tudományok mezején épen az ellenkezöt tapasztaljuk.

Ezer és ezer köteteket irtak össze, ó elvek számtalanszor uj formákba öntetve, hatalmas felfedezések gyanánt hirdettettek; de ha a gyakorlati tudományoknál — s az állodalmi tudomány kétségkivül ezekhez tartozik — haladásnak egyedül az tekinthető, minek gyakorlati eredményei vannak, akkor meg kell vallanunk, hogy állodalmi életünkben ugyan sok változott meg, de hogy olly távol vagyunk a czéltól most, mint akkor, midön e kérdés megfejtésével; mint kelljen szerkeszteni az állodalmat? első izben tudományosan foglalkozni kezdtünk; söt egy idö óta a közelégedetlenség, a meggyöződés, hogy állodalmaink szerkesztése hibás, még általánosabbá vált, mint ennekelötte.

Hamis elv is jobb, mint semmi elv, s a leghibásabb rend elsöséget érdemel a teljes rendhiány felett, — s igy, midön az állodalom szerkesztése elvek alapján kisértetett meg, s a középkori zavar helyébe némi rend léptettetett, sok dolognak jobbra kelle fordulni; mig másrészről, a már ezer év óta uralkodott keresztyénség elvei mindinkább át-

hatván az életet, erkölcsi haladást eszközöltek, mellyet sokan tévedésből az alkotmányi változtatásokból származtattak [1]). De mennél tovább haladtunk ez ösvényen, annál hangosabban szólal fel bennünk a kétely : vajjon helyesen választottuk-e utunkat? — s vannak feles számmal, kik ugy vélekednek, hogy jobb lett volna óvakodnunk töle, — s kik örömest azon pontig térnének vissza, honnan a kiindulás történt; mig mások bátran uj ösvényeket keresnek, s a jelenkori állodalomtól azon megvetéssel fordulnak el, melylyel egy századdal ezelött a középkori álladalom iránt viseltettek volna.

Azalatt, mig a természettudományok mezején a haladásnak csaknem bámulatos gyorsaságát tapasztaljuk, melly, ha nem csalódunk várakozásunkban, még hatalmasabb s nagyszerüebb fejlödésnek kezdete, — azalatt oda tértünk vissza az állodalmi tudományokban, honnan kiindultunk — az elöbbeni kételyhez, melly annyi kisérlet és tapasztalás után még gyászosabbá vált.

Hol rejlik az ok, hogy az emberi ész munkásságának e két irányban olly különbözö eredményei voltak?

Megengedem, hogy ezen ok, részben azon tárgyak különbözö természetében kereshetö, mellyekkel e tudományok foglalatoskodnak. Az anyagi világot örök törvények kormányozzák, titkai, mellyekbe belopództunk, örök idöre vannak feltárva, s mindenik kulcsul szolgálhat további nyomozásnak; — nem igy az ember, ki folytonos változékonyságában ma már nem az, a mi tegnap volt, — s ki

---

[1]) Ennek legnagyobb bizonyságát abban találhatni, hogy a haladás nem szoritkozott azon országokra, mellyek bizonyos formáju alkotmányokkal birnak, hanem gyakran ott még inkább nyilvánult, hol az alkotmányban csak parányi változások történtek. Példa Németország, ellentétben Francziaországgal.

ezer érzelem között ide s tova ingadozva, helyzetét minden pillanatban felcseréli, s örökös változása által tévedésbe hozza a vizsgálódót. Igy vélekednek sokan.

Én ezen panaszoknak jókora részét tulzottaknak tartom, s azt hiszem, miszerint azon változások, mellyeket az emberi természetben időről időre tapasztalni gondolunk, nagy részben annak tulajdonitandók, hogy figyelmünket természetének hol egyik, hol másik oldalára forditottuk. Erős meggyőződésem szerint, nem azért csalódtunk anynyiszor az emberekben, mivel rögtön változni szoktak, hanem azért, mivel azt, mi természetökben változatlanul marad, nem akartuk megismerni [1]).

De felhagyok e kérdés további fejtegetésével, s nem akarom kétségbevonni, hogy az állodalmi tudományok mezején tett csekély haladás, részben, a tárgygyal járó nagyobb nehézségeknek tulajdonitandó, hogy mindazáltal az ok nem pusztán e körülményben rejlik, arról könnyen meggyőződhetünk, ha figyelmünket a természeti tudományok történetére forditva, azon korszakot tekintjük, melly sebes fejlődésöknek stadiumát megelőzte.

S itt különös figyelmet kérek, mert munkámnak hasznavehetősége kiválólag a most kifejtendő nézetek helyességétől függ.

Voltak idők, midőn a természet is, mint lepecsételt könyv feküdt az ember szeme előtt, kitáratlanul, ismeretlenül. Paracelsus s utána mások, nem hogy könnyebben megfejthetőnek tartották volna a természetet, mint az embert, azon tökéletes hasonlatosságnál fogva, mellyet a microcosmus

---

[1]) Emberi viszonyokról itélni, nem annyira a vizsgálandó tárgynak, mint magának a vizsgálódónak természete miatt, nehéz, — nehéz a miatt, mert emberi viszonyok irányában, a helyes vizsgálathoz megkivántató nyugalommal nem igen birunk.

s a mocrocosmus között láttak, — az emberben keresték a kulcsot, melly a természet minden rejtelmeit megnyissa.

Többen fáradhatlan szorgalommal mivelték a tudalom e mezejét, melly azon korban, midőn a theologiai és politicai nyomozások könnyen veszélyt hoztak a vizsgálódóra, kivált a békeszeretőket lánczolá le magához. S mik voltak e törekvés eredményei? Napjainkban még a tanuló is büszke mosolygással néz le azon korra, midőn nagy csillagászok, mint Ticho Brache, komolyan foglalkoztak az astrologia elvei megállapitásával, midőn az orvosi tudomány az emberi test azon ismeretével elégedett meg, mellyet Galen, mint mondják, majmok bonczolása által szerzett, midőn a vegytan az elixirium vitaet, s a bölcsek kövét igyekezett feltalálni, s a chiromantia és necromantia tudományoknak tekintettek, holott a mi hasznos a lehetetlen utáni e törekvésben esetlegesen felfedeztetett, sikeretlen kisérletnek vétetett, mint ez például, Glauberussal történt, midőn a bölcsek köve helyett hires savát feltalálta.

Ki a természettudományok akkori állapotának okaival meg akar ismerkedni, azt Baco munkáira utasitom, mellyeket különben is kell, hogy ismerjen mindenki, ha bármelly tudománynyal komolyan foglalkozik; e helytt csak azt emlitem, mit különben is mindenik olvasóm tudni fog, hogy a természettudományok haladását azon pillanattól kell számitani, midőn Baco elvei általános megismerést vívtak ki magoknak, s a tudomány az általa kimutatott ösvényre tért által. Csak miután a tudósok általlátták, hogy a syllogisticai forma s a logicának valamennyi fogásai egyedül annyiban szolgálhatnak a tudomány előmozditására, mennyiben a fogalmak, mellyekből kiindulunk, helyesek [1]), s hogy ha mindjárt valamennyi időszakoknak

[1]) Aph. XIV.

valamennyi nagy férfiai összetett vállakkal törekednek is előmozditani a tudományt, ennek mindaddig semmi sikere sem lehet, miglen az alapfogalmak helyes volta megállapittatott, — minthogy az ezeknek megállapitásakor elkövetett hiba az alkalmazásukkori szabályos gondolkozás által nem hozathatik helyre [1]), csak miután köz volt a meggyőződés, hogy a bebizonyitás legjobb módja a tapasztalás [2]), s miután a tudomány megmenekedett azon szavaktól, mellyeknek épen ugy hiányzik a fogalom, valamint bizonyos fogalmakra meg nincsenek szavaink [3]), — csak ezen pillanattól kezdve nyilt meg a természettudománynak a határtalan haladás ösvénye.

S ha már most figyelmünket az állodalmi tudományok jelen stadiumára forditjuk, nem találjuk-e kezelési modorában mindazt, miben Baco a tudomány tespedésének okát kereste? Nem találjuk-e ugyanazon viszketeget és könnyedséget az általános elvek felállitásában, mellyekből a többi, minden tekintetbe vétele nélkül a tapasztalásnak, tisztán elméleti uton származtatható? [4]) Nem tüntetjük-e ki az állodalmi tudományok mezején hajlamunkat, mindenütt analogiából következtetni, mindenütt az egyes tényt rendszerré emelni? [5]) Nem vagyunk-e mindenkép azon, hogy a mit valónak ismertünk, azért mert hitelt adtunk neki, s mert kellemesnek tapasztaltuk, azt valónak is találjuk? Nem szoktuk-e az ellene szóló tapasztalásokat megvetni, s addig csürni csavarni, mig ollyatén portékát faragtunk belölök magunknak, minőre épen szükségünk

[1]) Aph. XXX.
[2]) Aph. LXX.
[3]) Aph. LX.
[4]) Aph. XIX. XXV.
[5]) Aph. XLV.

van, [1]) azon fáradozva, hogy kifejtett nézetünket másokkal is elfogadtassuk, nem azon, hogy hibáiból kitisztitsuk? Vajjon nem vádolhatnók-e arról napjaink állodalmi tudományát is, hogy összes vagyona egynehány ember tulajdona, hogy minden reményünk, minden, a mire büszkék vagyunk, hat ember agyvelejéből kelt ki? [2]) Igaz, hogy nem többé Plato, Aristoteles, Zeno, Epicur és Theophrastus irományaiban, mint megannyi börtönökben ülünk fogva, mellyektől eltérnünk tilos, ha csak rendbontóknak és lelkiismeretlen ujitóknak nem akarunk tartatni, [3]) de századunk csak uj neveket bálványoz, és még akkorban is, midőn a párisi egyetem scholasticai bölcsészete több tanulót vonzott Párisba, mint a mennyi polgára volt a városnak, — s Fülöp Auguszt, mondják ez oknál fogva a városfalakat külebb helyeztette, — még akkorban sem viseltettek az emberek olly tisztelettel a stagyritának elvei iránt, minővel jelenleg az állodalmi tudományok egyes tanitóinak nézetei találkoznak. Valóban, nem kellene csodálkoznunk, ha, miután olly huzamos ideig ugyanazon ösvényt követtük az állodalmi tudományokban is azon pontra jutottunk, mellyen Baco a korabeli természettudományokat találta.

A mit valaki nagynehezen megtanult, azt tudománynak szokta tartani, s ha mai nap valakit arra figyelmeztetünk, hogy ha mindjárt száz meg száz kötetet átolvasott s nehányat talán épen irt is, ez által elméjét igen czélszerü gymnasticában részesítette, de sem a tudományt, sem a tudományban önmagát nem igen vitte elöre: alkalmasint ugyanazon megvetö mosolygással válaszol az elbizakodott tudatlanság e nyilatkozására, melylyel nehány századdal

---

[1]) Aph. XLVI.

[2]) Delineatio et argumentum.

[3]) Aph. XC.

korábban az, ki életét Thomas Aquino tizenhét, vagy Duns Scotus tizenkét folio-kötetei tanulásának szentelé, felelt volna az őt arra figyelmeztetőnek, hogy jőni fog olly kor, midőn tömérdek fáradalmaiban csak erő- és időpazarlást fognak látni, s midőn bajos lesz megfogni, hogy mint kinozhatták magokat jeles elmék is illy nyomoruságokkal. De ha tudományos előitéletek nélkül — s ezek mindnyája között a legmakacsabbak — vizsgáljuk ez ügyet, meg kell vallanunk, hogy az állodalmi tudományok jelen állása s a között, mellyet a természettudományok a XVI-dik században elfoglaltak, szembeszökő hasonlatosság mutatkozik.

Miután Hobbes és Rousseau, Puffendorf és Helvetius tanai, száz logicai fogás segédével, következtetésről következtetésre, a lehetségesnek határáig, söt jóval ezen túl is szövettek, — komoly vizsgálat nélkül, ha nem származnak-e mindnyájan azonegy alapgondolatból, s ha csakugyan helyesek-e; miután nem hogy a tudományos épület alapja tágittatott volna, mindig csak több több emelet rakatott az ócska fenékletre, mig a szédelgő magasságban már nem volt mód tovább épiteni : végre oda jutott a tudomány, hol mivelőinek nem maradt egyéb hátra, mint lerontani, mit elődeik alkottak, hogy kissé módositott formában meg szintazon magasságig, még pedig egy szikrával sem magasabbra vigyék az épületet, a lerontás tisztét utódaikra bizván, — vagy pedig megvetvén a logicai épitgetés súlyos munkáját, merész phantasiájokkal a legmagasabb régiók kék ürében barangolni, és nem ritkán, rövid erőködés után lehullani a magasból s posványba sülyedni. Az elixirium-vitae, az alchimia, az astrologia nem foglalkodtatták olly nagy mértékben az embereket, mint jelenleg azon eszközök feltalálása, mellyek az öszves emberiséget boldogitsák s az örök békének, a boldogság ezer-évi birodalmának alapját vessék. S mindebben olly komolyan

járnak el, olly tudományos szabatossággal s annyi mindeféle számoknak elősorolásával, hogy meglátni véljük a nimbust, mellyet a bölcseség kövének nyomozói magok körül szőttek, elhitetendők, mind önmagokkal, mind másokkal, hogy ők épen nem álomhüvelyezők, hanem az igazság hü kutatói; és ha Baconak igaza volt, mondván: A tudomány ollyan, mint a hit, mellyet csak a tettekből ismerni meg, s ollyas tudomány, mellyen gyümölcs helyett csak a keserü viszálkodás tövisei és bogácsai teremnek; hívságos nyomoruság; [1]) ha nem csalódott, midőn állitá, hogy elveink helyessége csak alkalmazhatóságuk által bizonyittatik be tökéletesen, [2]) mit, legalább a gyakorlati tudományokra nézve, nem tagadhatni: — akkor, véleményem szerint, bizony már megérkezett az idő, ezen nagy elme tanácsát az állodalmi tudományok mezején is követnünk, s nem bámulnunk, nem dicsöitenünk az emberi ész hatalmát, hanem a rendelkezésére álló segédeszközöket keresgélnünk; [3]) ideje átlátnunk, hogy az emberi tudalomnak e körében is csak azon esetre juthatunk lényeges eredményekhez, ha nem kölcsönzünk szárnyakat az emberi szellemnek, hanem nehezékekkel terheljük meg, mellyek őt feladásához, a tisztán földi tárgyhoz, közelebb hozzák. [4])

Baco maga nyomozási módszerét az állodalmi tudományokra nem alkalmazta, részben talán azért is, mert korábban azok nem tartoztak a gyakorlati tudományok körébe, — részben meg azért, mert Baco azon hibás nézetből indult ki, hogy az állodalmat illető dolgokban nem annyira az igazság, mint a vélemények öszhangzása, a végczél, mi-

[1]) Aph. LXXIII.
[2]) Aph. CXXIV.
[3]) Aph. IX.
[4]) Aph. CIV.

után az emberek, ha mindnyájan ugyanazon tévedés befolyása alatt állanának, igen jól férnének meg egymással. [1]) Most megváltoztak e viszonyok; valamennyi tudományok közöl egy sincs nagyobb hatással a mindennapi életre, mint épen az, melly az állodalom szerkesztésével foglalkozik. Most közös a meggyőződés, hogy a vélemények tartós öszhangzása csak azon esetre lehetséges, ha az igazságig nyomultunk előre. Tapasztalásból tudjuk, hogy vannak fogalmak, mellyek bármi általánosan fogadtattanak el, kielégitő erővel még sem birnak; mert olly fogalmaknál, mellyek a gyakorlati életben alkalmazandók, nemcsak arra kell tekintettel lennünk, hogy az emberek meggyőződésével ne ellenkezzenek, hanem arra is, hogy a dolgok valódi állásának megfeleljenek; miként utasithatnók el magunktól a meggyőződést, hogy e tudománynál, melly napjainkban a gyakorlati tudományok sorába tartozik, *a haladásnak egyetlen egy biztos ösvénye szinte csak a tapasztalás lehet*, s hogy csak az a kérdés : vajjon mint juthatni ez ösvényre?

Több példákra hivatkozhatnám, annak bebizonyitására, hogy számos kortársaink mintegy materia vilis-t látnak az állodalomban, mellyel bizvást mindenféle kisérletet tehetnek. Azoktól kezdve, kik nagyszerényen csak négy millio frankot s egy négyszög mértföldet kivánnak, hogy mintaphalanstérejöket felállithassák, amazokig, kik eszméik megkisértésére az állodalom összes erőit alkalmazzák, hogy az eddigi institutiókat tökéletesen megsemmisithessék, — egy sereg bölcs, ugy látszik, igen érdekesnek találja, kisérleteket tenni amugy nagyban az állodalom körül. Minden józan elvü át fogja látni ez eljárás czéltalan, söt kártékony voltát. Az sem szenved kétséget, hogy egyes tapasz-

[1]) Aph. XVII.

talatok az állodalmi tudomány mezején soha sem nyujthatnak annyi biztosságot, mennyit a természettudományok körében tett kisérleteknél követelünk. Történeti tények nem analysáltathatók tökéletes szabatossággal, — több elemeik kikerülik figyelmünket, s a bizonyos eredményeket magok után vonó egyes fogalmak és cselekvények súlya nem határoztathatik meg olly szigorral, minővel a vegytudós a testeket alkotó elemek stechonometriai viszonyait mérlegezi; de mindebből csak az következik, hegy, először, az állodalmi tndományok soha sem fognak a tökéletes bizonyosság azon fokáig eljutni, melly a természettudományokat jellemzi, — s másodszor, hogy a tapasztalásra itt más uton kell szert tenni; de egyátalában nem az, hogy a tapasztalást el kell hanyagolnunk és transscendentalis szemlélődésekben keresnünk a meggyőződés alapját.

Az egyes tapasztalatokat, mellyekre az állodalmi tudománynak szüksége van, nem kell még csak most összekeresgélni. *Két évezrednél hosszabb időszak*, melly egy, a mienknek alapot nyujtott polgárisodásnak — a görög-rómainak — kifejlődésére térül szolgált, s mellyen a keresztyén társaság alakulását napjainkig kisérhetjük, ***tárva fekszik előttünk; s ezen tapasztalatok helyes felfogására és megitélésére saját érzelmünkben rejlik a kulcs***, ollyas, minő semmi más tudományban nem áll rendelkezésünkre.

Valamint a régi müvészet maradványaiból világos, hogy az embernek kül alakja nem szenvedett változást, ugy a szónoklat, a történettan s a költészet, mellyeknek töredékei a régiségből reánk maradtak, ugyanezt bizonyitják az ember érzelmeire és gondolkozására nézve; s a mi egykoruinkat illeti, mindenikünk önmagában lelheti meg nézeteik legjobb sinórmértékét. Az örök igazság, melly alapul fekszik a parancsnak, hogy feleinkkel ugy kell bánnunk, mint ohajtjuk, hogy mások bánjanak velünk, a legbiztosabb

utmutatás egykoruink cselekvényeinek megitélésére. *A tér, mellyen az állodalmi tudomány tapasztalásait gyüjtheti, a történet; az eszköz, melly által a csalódásokat kikerülhetjük, azon meggyőződés, hogy*, bármi nagy legyen a különbség, melly a világtörténetben előforduló egyes cselekvények és események között mutatkozik, *az ember mégis mindig hasonló maradt magához*, hogy bármilly távolra haladott, öt lábai — ha e helyett illyes képpel élhetni, — bár mi különfélék legyenek a tárgyak, mellyek öt körül fogják, mégis mindig azon egy mód ment és ment; hiszen a természet épen olly örök és változatlan az emberben, mint a föld többi teremtményeiben, csakhogy itt is, mint általában, kirekesztőleg a tapasztalás által ismertethetik meg. Erős meggyőződésem szerint, ez az egyedüli ut, mellyen az állodalmat tárgyazó tudományos nyomozódás gyakorlatilag hasznos eredményekhez vezethet.

Fogjuk össze röviden a mondottakat.

Miután azon veszedelmek, mellyekkel a fennálló viszonyok ellen irányzott vita a közbékét fenyegeti, közösek Nyugot-europa valamennyi állodalmaival, ezeknek alapokát is olly valamiben kell keresnünk, mi szintén kivétel nélkül közös ez állodalmakkal, — névszerint, a kornak vezéreszméiben s azon ellentétben, mellyben az állodalom mindenütt ezen eszmékkel áll. Ha tehát segiteni akarunk a létező bajokon, vagy ollykép kell szerkeszteni az állodalmat, hogy az uralkodó eszméknek tökéletesen megfeleljen, vagy pedig magokat ezen eszméket kell módositani.

A közelebb mult összes történetet folytonos törekvés jellemzi, az állodalmat a kornak vezéreszméihez képest átidomitani, s ezen törekvésnek végre is csak az volt eredménye, hogy a baj, mellyet gyógyitania kellett volna, sulyosabbá vált, még pedig épen azon mértékben, mellyben az egyes alkotmányok a kitüzött czélt megközelitették; —

honnan az következik, hogy bajaink gyógyszerét szükségkép az uralkodó eszmék igazitásában kell keresnünk.

De olly eszmék, mellyek egy fél világrészszel közösek, s mellyektől egy korszak irányát veszi, soha sem önkényesek, hanem az összes multnak eredményei. Az egyes, bármennyire legyen a népfogalmak helytelenségéről meggyőződve, elveszhet a harczban, mellyet ellenök visel, — őket legyőzni, vagy csak lényegesen módositani nem áll hatalmában; mert habár őrültség volna állitani, hogy a népek nem tévedhetnek, annyi mégis áll, hogy nem egyes, hanem csak véres eseményeknek egy hosszú sora képes őket ellenállhatlan logicája által tévedésökről meggyőzni. Ha tehát az uralkodó eszmék s a fennálló állodalmi forma között létező ellentét nem egyenlittethetik ki, ha ezen eszmékhez valamennyi kisérlet, melly által a jelen állodalmi formát idomitani igyekeztünk, azért maradt eddig sikeretlen, mert az uralkodó eszmék természetöknél fogva a polgárisodásunk jelen foka által követelt állodalmi formák mellett nem valósithatók : akkor a mostani állapot csakugyan kétségbeejtő.

De a jelen kor viszonyainak figyelmes szemléletéből kiviláglik, hogy ez nincsen igy.

Az uralkodó eszmék nem természetöknél fogva képeznek ellentétet a jelen állodalommal, hanem az ellentét a formában fekszik, mellyben azok felállittattak, a belőlök kivont következményekben s alkalmazási módjokban; és minthogy mindezekre nézve a tudomány az, mi a gyakorlatnak vezetőül szolgált, bizonyos, hogy a létező bajokon csak azon esetre segithetni, ha a tudomány tévedéseit elháritanunk s a legnagyobb szabatossággal bebizonyitanunk sikerül, hogy a forma, mellyben a tudomány e vezéreszméket felállitotta, nem a helyes forma; ez pedig csak azon esetre lehetséges, ha egészen más utra bátorkodunk áttérni

s odahagyjuk azt, mellyen a tudomány eddiglen haladhatni vélt. *Non est spes nisi in regeneratione scientiarum.*

Ha már most figyelemmel kisérjük az állodalmi tudományok fejleményét a közelebb mult századokban, azt fogjuk találni, hogy csakugyan nagy elmék mivelték a tudalom e mezejét, de hogy a mivelés módja nem volt ollyas, mellynek segédével *gyakorlati tudományban* a való, az igaz feltaláltathatnék.

Nem transscendentalis szemlélődést, hanem a tapasztalást kell tisztán gyakorlati tudományban vezérül választani; csak ez biztosithat bennünket arról, hogy az elvek, mellyekből elmélkedés közben kiindulunk, valóban helyesek, s csak általa ismerhetjük ki, mint kelljen azokat az előforduló egyes esetekre alkalmazni. S ez az, minek feloldását a jelen munka meg akarja kisérteni.

Teljes meggyőződésem szerint, az embernek egyedüli természetes állapotja, a társadalmi; s ez oknál fogva feleslegesnek tartok minden vizsgálódást, hogy, vajjon mint alakult meg e társadalmi állapot. Polgárisodásunk jelen fokán, az állodalom fennállásában, söt nagyobb állodalmak létezésében is szükséget látok. Valamennyi most létezö állodalom feloszlása, nézetem szerint, polgárisodásunk megsemmisülése nélkül nem gondolható. Ehhezképest, valamint általában véve a társadalmi állapotból, ugy az állodalom — még pedig nagyobb állodalmak — létéből is, mint meglevö tényekből indulva ki, csak a következö két kérdést kell itt megfejtenünk:

1-ször Valósithatók-e a kor vezéreszméi azon formában, mellyben felállitattak, a polgárisodás jelen viszonyai között, s a nélkül, hogy nagyobb állodalmak fennállása lehetetlenné váljék? s ha nem valósithatók,

2-szor feltaláltatható-e olly forma, melly által az uralkodó eszmék s a jelen kor valamennyi állodalmai kö-

zött létező ellentét megszüntethetnék; *s milly módositások foghatnak helyet ez állodalmakban a nélkül, hogy feloszlanának, és milly módositásokat kell behozni, hogy a kor vezéreszméinek megfelelőkké váljanak?* miután békeséges állapot mindaddig nem gondoltatható, miglen az élet legfontosabb viszonyai, mellyek az állodalom által feltételeztetnek, a közvéleménynyel, a köznézetekkel ellentétben állanak.

A czél, mellyet magamnak kitüztem, egyáltalában nem az: ollyas állodalmi formát feltalálni, melly az állodalom eszményének *minél tökéletesebben* megfeleljen; csak a jelen kor viszonyai számára akarok czélszerű állodalmi formát keresni.

Az ut, mellyen ez létesitendő, a *tapasztalás* utja.

Lesznek talán, kik a czélt, mellyet magamnak kitüztem, felette szerénynek tartják, vagy elbizakodó eredetiskedést keresnek abban, hogy az utat, mellyet az állodalmi tudományokban annyi nagy elme követett, elhagyni merészeltem, — azoknak megjegyzem, hogy a tétel, miszerint „*a jobb ellensége a jónak*", nekem távolról sem tetszik olly valónak, mint amaz, melly a legeslegjobban — az utopiában — a jobbnak, a reformnak ellenségét látja; s hogy a népek még azon esetre is, ha módjokban állana, institutióikat a tökély lehető legmagasabb fokára emelni, ezt csak az által fognák elérhetni, ha a helyett, hogy czéljokról álmodozának, azt bátran, lépésről lépésre megközeliteni törekednének. A másodikra nézve az eredetiségnek mind gáncsát, mind dicsőségét magamtól el kell utasitanom.

Ha valaki abban eredetiséget akar látni, hogy gyakorlati kérdésnél, melly csak akkor tekintethetik megfejtettnek, ha a történt megfejtés a gyakorlat által is igazoltatik, a puszta észből meritett okokon kivül még a gyakorlattól is kérek tanácsot; ha valaki abban elbizottságot talál,

hogy ollyas fogalmakban vagyinkább szavakban, mellyeket ezer, részben nagyjelességü tudós, egyik a másik után, szépen ismételgetett, valamelly rendszer alapját mindaddig nem látom, mig valóságos értelmökről és helyességekről meg nem győződtem, söt ha még akkor sem engedem magamat feltétlenül oda a logicai következtetések mindig tovább rohanó folyamának, hanem valamint a folyamakat, mellyekből kiindultam, ugy mindenik következtetést is, mielőtt helyesnek ismerem, a tapasztalás próbakövére teszem: akkor az összes dicsőség s az összes gáncs, melly e miatt érhetne, legfölebb arra szorul, hogy azt, mit ezeren éreztek — a tudomány meddőségét az eddigi ösvényen — nyiltan bevallom, s hogy azon vizsgálódási módszert, melly két századdal ezelött egy nagy férfiu által felállittatott, olly tárgyra alkalmazom, melly a dolog természeténél fogva mindenekfelett látszik igényleni e módszert.

JEGYZET

(A bevezetéshez.)

A syllogisticai módszer, melly Baco idejében s a bacoi korszak előtt valamennyi tudományban csaknem kizárólag alkalmaztatott, abban állott, hogy minden tudományos vizsgálat bizonyos fogalmakból, mellyek csak felületes tapasztaláson alapultak, indulván ki, ezeknek további fejlesztésénél csak a felállitott elvek logicailag helyes következtetései kerestettek, a nélkül, hogy az, vajjon e következések igazoltatnak-e a tapasztalás által is, vagy sem? a legkisebb gond fordittatnék.

A vizsgálódás e módszerének szükségkép két rendbeli eredményei voltak, mellyek szerfelett kártékonyan hatottak a tudományra

1-ször, azon esetben is, ha a fogalom, mellyből a kiindulás történt, tapasztaláson vagy szigoru nyomozáson alapult, annak további fejlesztése mindig több-több tévedésekkel járt;

2-szor, miután bármelly tudomány való haladása csak a helyesekül ismert fogalmak számának növekedésében áll, a való tudomány egyes elvek ezen formaszerinti továbbfejlesztése által nem gyarapodhatott, s a haladás csak abban állott, hogy a tudomány szerzése mindig nagyobb nehézségekkel járt, a nélkül, hogy e fáradság jutalmául nyert ismeretek száma s becse öregbült volna.

Egy jeles angol irónak igen helyes megjegyzése szerint (Edinburgh Review, 1837. jul.), két vezéreszme az, mi a bacoi philosophiának irányt ad: *a hasznosság és a haladás*, — s ez oknál fogva szükséges ellentétben áll az érintett módszerrel; de épen mert Baco fellépése tudományos

reactio volt korának merő szőrszálhasogatásokkal bibelődő philosophiája ellen, feltaláljuk benne azon hibákat is, mellyek bármelly reactióval szükségképen járnak, és Baco, mint általában mindazok, kik erős ellenzékkel szemközt külön ösvényt nyitottak magoknak, kelletinél tovább ment állitásaiban, midőn a syllogisticai formát haszontalannak mondta, s az egy inductión kivül a következtetés valamennyi nemeit feleslegeseknek nyilatkoztatta.

Maga Baco — mint már Gassendi is megmutatta — a következtetések legkülönfélébb nemeit és formáit használta munkáiban; egyébiránt állitása az inductio kizárólagos hasznosságáról többeket olly nézetre birt, hogy csak ott van a bacoi módszer alkalmazva, hol az iró kirekesztőleg e bizonyitéknemmel él, söt hogy ezzel is egy hajszálig ugy kell élnünk, mint azt ama nagy férfiui munkáiban alkalmazva találjuk.

Ezen nézet tetemes csalódáson alapul. Baco tudományos érdeme nem abban áll, hogy a gondolkozásnak akár syllogisticai, akár más valamelly formáját a tudományból számüzte. Nem a tudomány találta fel a gondolkozás syllogisticai formáját, a tudomány csak élt vele, még pedig azért, mert e gondolkodásforma az emberi ész természetével megegyezik, s ez okon ugy nem áll hatalmunkban a syllogismusokbani gondolkodást a tudományból kiszoritani, valamint a syllogismus kizárólagos tisztelete az embereket a scholasticának időszakában nem akadályozhatta, hogy elmélkedés közben gyakran inductiv módszerrel ne éljenek. Baco érdeme, mint Buhle (Geschichte der neuern Philosophie, Göttingen, 1800. II-dik kötet, 961. l.) helyesen mondja, abban áll: hogy mindenekelött a tapasztalás tanulmányát, a nyomozások és kisérletek alkalmazását sürgette, a tudományos ismeret mind tisztitására és igazitására, mind kiebb terjesztésére.

Állitásomat, hogy az állodalmi tudományokban csak azon esetben juthatni kielégitő eredményekhez, ha müvelöik azon módszerrel élnek, mellyet Baco a természettudományokra alkalmazott, szintén igy kivánom értetni. Sem azt nem akarom mondani, hogy a gondolkodás egyik vagy másik formája az állodalom tudományában hasznavehetlen,

sem azt nem, hogy az inductio az ismeretnek egyetlenegy eszköze. Baco metaphysicai terminologiáját az állodalmi tudományokra oltani szintén nincsen szándékomban, hanem valamint Baco érdeme abban áll, hogy e tétellel: demonstratio *longe optima* est experientia, a tudományosság mezején az egyszerü józan észt léptette a scholasticai mesterkedések helyébe, ugy akarom ezt e helytt az állodalmi tudomány körében megkisérteni.

Csak az a kérdés, ha valljon lehetséges-e ezen módszer alkalmazása az állodalmi tudományban?

Mi magának Baconak nézetét e tárgyban illeti, ez iránt nem lehet kétség. Ő világosan kimondotta, hogy vizsgálódási módszerét szintolly általánosan alkalmazhatónak tartja, minőnek a korábban alkalmaztatni szokott syllogisticai tartatott [1]); de mások ezt számos okoknál fogva tagadják, mellyek közül a legnyomatékosabbakat itt röviden érintendem.

Helyesen állittatott, hogy az inductiv módszer segédével csak azon tárgyaknál juthatunk *gyorsan* kielégitő eredményekhez, mellyeknél kisérletek (experimentumok) lehetségesek; de a következtetés, hogy tehát e módszer alkalmazhatlan az állodalmi tudományokra, szintolly hibás, mintha ugyanezen oknál fogva azt állitanók, hogy az inductiv módszer nem alkalmaztathatik a csillagászatra. A kisérlet nem egyéb, mint egy neme a vizsgálódásnak, kétségtelenül a legeslegjobb neme, mert kisérlettételnél azon tárgyakat, mellyeknek vizsgálata szándékoltatik, magunk hozzuk olly arányba, mellyben kölcsönös hatásuk bennünket tulajdonaikról értesit, holott ezt máskülönben még be kell várnunk, s igy sokkal lassabban jutunk a tárgyak

---

[1]) Etiam dubitabit quispiam potius quam objiciet: utrum nos de naturali tantum philosophia, an etiam de scientiis reliquis, logicis, ethicis, politicis, secundum viam nostram perficiendis loquamur. — At nos cute de *Universis* haec quae dicta sunt, intelligimus. Atque quemadmodum vulgaris logica, quae regit res per syllogismum, non tantum ad naturales sed ad omnes scientias pertinet; ita et nostra quae procedit per inductionem, omnia complectitur.

Novum Org. 1. Art. CXXVII.

ismeretéhez; a kisérlet egyébiránt mégis csak egy faja marad a vizsgálódásnak, és mindenütt, hol vizsgálódások lehetségesek, ott lehetséges az inductio is. Minthogy tehát józan ember nem fogja állithatni, hogy az állodalom kivüle fekszik azon dolgoknak, mellyeket vizsgálhatni, magától roskad össze az egész okoskodás, melylyel a tapasztalás, mint állodalom-tudományi ismereteink forrása ellen küzdeni szokás, föleg miután való ugyan, hogy állodalmakkal nagyban józanul nem tehetni kisérleteket, de helyes ismerésökre szintazon eszközök állanak rendelkezésünkre, melylyekhez folyamodnunk kell, ha valamelly nagyobb természettüneményt akarunk vizsgálat alá venni. Nem áll hatalmunkban esöt vagy égiháborut teremteni, és mégis senki sem fogja állithatni, hogy ismereteink e tárgyakról nem a tapasztaláson alapulnak. Miután az elemek, mellyeknek öszmunkálása által e tünemények származnak, ismeretesek elöttünk, s miután természetök kitudására még a kicsinybeni kisérléssel is élhetünk mint eszközzel, lehetségessé vált ama nagyszerü tünemények ismeretéhez jutnunk; és ugyanezen ut nyitva áll elöttünk az állodalmi tudományok mezején is, hol a részletek szigoru vizsgálata, s a gyermeknevelés és a kisebb társaságok organisatiója körüli számtalan kisérletek nekünk hasonló ismeretkulcsul szolgálhatnak.

Egy másik ellenvetés, mellyet az inductiv-módszernek az állodalombani alkalmazása ellen emelni szokás, abban áll, *hogy az emberiség története sokkal kevésbé ismeretes előttünk, mint a természeté, s hogy e mezőn nem találkozunk a tényeknek olly tömegével, melly szilárd inductiónak alapul szolgálhatna.* Az elsöre nézve azok, kik illetékesek a természettudományok jelen állása felett itéletet hozni, alkalmasint más véleményen fognak lenni, s még az avatlanok is képesek ama tömeges felfedezésekből, mellyek a legujabb időben e mezőn történtek, következtetni : hogy azon tudomány, mellynek müvelői naponkint annyi ujat fedeznek fel, még nem haladhatott olly nagy mértékben elöre, mint hirdetik. Az ellenvetés második része azon csalódáson sarkall, hogy természetöknél fogva hasonlatlan dolgok hasonlittatnak együvé. Az ember is

egyike ama számtalan lényeknek, mellyek földünket lakják, s mellyeknek ismerete tárgyul szolgál a természettudományoknak. Hiszen mindaz, mi kirekesztőleg anyagi természetét illeti, testalkata, ennek befolyása a szellemi képességekre, az éghajlat hatása sat. mindig a természettudomány körébe utasittattak. Minthogy tehát az embernek ismerete a természettudomány egyik részét teszi, nyilván való, hogy erről, az egészről t. i., több tények jutottak tudomásunkra, azaz többet tudunk, mint a részről, az ember természetéről. Ha egyébiránt azon tényeket, mellyek az ember természete és élete feletti ismeretünket teszik, összehasonlitjuk azokkal, mikkel más valamelly természeti tárgyról birunk, azt fogjuk találni, hogy nincs olly tárgy, mellyre nézve számosabb vizsgálódásaink volnának, s hogy külön viszonyban véve semmi tárgy sem foglalkodtatta olly nagy mértékben a legjelesebb értelmiségeket, mint az ember az állodalomhozi viszonyában. De feltéve, hogy mindaz áll, mit egynémellyek történeti ismereteink korlátoltságáról, ha ezeket a természettudományokkal egybevetjük, mondanak, — ebből csak az következik, hogy azon esetre, ha az inductiv-módszert az állodalmi tudományokra alkalmazzuk, többször fogunk csalódni, mint a természettudományok mezején; de az korántsem következik belőle, hogy ezen módszerről le kellene mondanunk, miután ez a természettudományokban is, kivált kezdetben, többnemü tévedéseknek forrásul szolgált, s gyors kifejlődésökre mégis hatalmasan folyt be.

„*Ha nem akarunk ellenkezésbe jőni a mindennapi tapasztalással, nem állithatjuk, hogy ugyanazon külviszonyok, ugyanazon eldöntő befolyással vannak valamennyi emberre. E tekintetben a véralkat különféleségétől, a physicai alkotástól, esettleges vagy külön viszonyok együvétalálkozásától függ minden; s igy inkább azon kell csudálkoznunk, hogy annyi, helyeseknek bizonyult szabályokat lehetett a történetekből sinórmértékül az állodalmi ügyek számára kivonni, nem hogy e szabályoknak érdemök feletti fontosságot kellene tulajdonitanunk,*“ — igy nyilatkozik Hallam Introduction to the literature of Europe. Vol. III. Ch. III. Sect. II. on the philosophy of lord Bacon) a bacoi módszer alkalmaz-

hatlanságáról az állodalmi tudományokra. Nem akarom ezen okoskodás nyomatékát kétségbe vonni, csak azt jegyzem meg, hogy az inductionak a természettudományokbani alkalmazása ellen is szólana, mennyiben t. i. ezen tudományok organismusokkal foglalkodnak. Az organicus lények ismerete mindig viszonylag nagy nehézségekkel van egybekapcsolva. Tudományos kisérletek, mellyek kétségtelenül Baco vizsgálódási módszerének legjobb eszközei, organicus lényeknél sokkal csekélyebb mértékben lehetségesek, mint az anorganicus természet körében. Az organicus vegytan számos állatékokat képes feloldani, mellyeknek ujjá alkotása a tudva lévő alkatrészek összeforrasztása által nem áll módjában, s igy, például, tejet, vért, pamutot sat. nem tudunk vegytani uton termeszteni. Azt következtessük-e innen, hogy Baconak vizsgálódási módszere a tudományok ezen körében hasznavehetlen? — vagy nem kell-e inkább vallást tennünk, hogy ámbár az állati élet organumait nemcsak az embereknél, hanem majdnem általában egyedül a holttestek vizsgálata által ismerhetjük meg, s ámbár ismereteink a növények élete és gyarapodása körül, a mindegyre tökélyesbülő microscopia daczára csak parányi mértékben szereztethetnek meg eleven szemlélet utján, mégis mindazt, mit e tárgyakról tudunk, a vizsgálódás e nemének köszönhetjük egyes-egyedül?! — S valljon miből áll tudományunk az organicus természet körében? Ismerjük a növények magvát; tudjuk tapasztalásnál fogva, hogy e mag, ha bizonyos földnembe fektetjük, ki fog csirázni; egy pár viszony ismeretes előttünk, melly növését előmozditja vagy gátolja; tudjuk, milly magosságig fejlődhetik a növény; fel tudjuk vetni, hány magot fog körülbelől adni; — s ezen tudomány, mert eljárásunk közben sinórmértékül szolgál, nagy fontossággal bir a gyakorlati élet szempontjából. S valljon van-e mind e mellett egyetlenegy ember, ki, midőn a látszatra egészséges magot a földbe fekteti, legalább annyit mondhatna bizonyossággal előre, hogy a mag ki fog csirázni? Megmondhatjuk-e a magasságot, mellyet egy közelebbről megjelelt gabnaszemből származó növény el fog érni? meghatározhatjuk-e, hogy mennyi mag fog rejleni a kalászban?

sat. — Az egyes mag is — hogy ugy szóljak — külön egyéniséggel bir, mellynek tulajdonitandó, ha látszatra egészen hasonló viszonyok közt, nagyobb vagy kisebb csirázási erőt fejleszt ki; — ez esetben sem vagyunk tehát képesek, összes tudományosságunk daczára, minden rendes, vagy épen minden esetleges körülményeket szigoruan meghatározni, mellyek a tenyészést előmozditják; de vàlljon kinek jutna eszébe, e miatt kétségbe vonni a hasznot, mellyet ez irányban vizsgálódásinknak köszönhetünk?

Nem tagadhatni ugyan, hogy az egyéni különbség az embereknél nagyobb, mint bármelly más organicus lényeknél, de az ellenvetés, melly az inductiv módszernek az emberismereten alapuló tudományokrai alkalmazása ellen van irányozva, annyit jelent, mint ha valaki mondaná, hogy ezen módszer semmiféle tudományra sem alkalmaztatható, melly bármilly organicus lényeket tárgyal. Magam is eszelősségnek tartanám, — hogy ugyanazon példával éljek, melylyel Hallam a maga tételeit magyarázgatta; — ha valaki abból, mert Sylla a dictaturát letette, azt akarnák következtetni, hogy hasonló viszonyok között mindenki hasonlóképen cselekedett volna, de másrészről, az sem következik belőle, hogy Róma akkori viszonyainak szigoru vizsgálata után nem lehetett volna azt és annyit következtetni, hogy a melly állodalom illyes viszonyok közé került, abban a respublicai formák nem fognak megállani; valamint azt bizony senki sem fogja eszelősnek szidni, ki, há egyes gabnaszemről van szó, nekünk nem tudja megmondani a leendő növény magasságát és termékenységét, de ki, midőn egy egész buzaföldről, vagy millió szemre menő termésről kell nyilatkoznia, a kalászok magasságát és gazdagságát némi szabatossággal törekszik meghatározni.

A legnyomatékosabb ellenvetés, az inductiónak állodalmi tudományokrai alkalmazása ellen, kétségkivül a következő:

Ha inductio által az állodalmi tudományokban a bizonyosság azon fokát akarjuk elérni, melly a tudományosság e mezején megkivántatik, akkor fel kell tennünk, hogy valamennyi emberi cselekvények épen ugy bizonyos viszonyok

szükséges eredménye gyanánt tekintendők, mint ezt más organicus lények kifejlődéséről állithatni. Ez esetben mit tartsunk az emberi szabadságról, az erkölcsiségről, az erényről?

Nem czélom, az emberi akarat szabadságának kérdését itt kimeritöleg tárgyalni. Miután több tudományok mezején nagy hajlam mutatkozik ollyas tételek felállitására, mellyek az emberi szabadságban koholmányt akarnak láttatni, nagyon kivánatos, hogy ezen nagyfontosságu kérdés hovahamarább komoly vizsgálódások tárgyává tétessék; egyébiránt nem vagyok képes felfogni, mi oknál fogva ellenkeznék az emberi szabadság elvével azon állitás: hogy minden józan állodalmi tudomány ollyas ismeretekre alapitandó, mellyek tapasztalás utján szereztettek. A tapasztaláson alapuló állodalmi tudomány szintugy mint bármelly más, az ember ismeretéből indul ki, az egyetlenegy különbség abban áll, hogy nem állit fel bizonyos tanokat az ember természetéről a priori, hanem ezen ismeretet a tapasztalásból igyekszik lehozni. Miután pedig mindenki tudja a tapasztalásból, milly tetemes befolyással van a szabadakarat nemcsak az egyesnek életére, hanem egész állodalmak sorsára is, ez oknál fogva minden, valósággal a tapasztaláson alapuló állodalmi tudománynak szükségkép azon meggyőződésből kell kiindulnia, hogy az ember szabadakarattal felkészitett lény; — s én nem tudom átlátni, mint következtetheti ebből valaki azt, hogy a szabadság elvének elfogadása által egyszersmind az ezen uton alakult állodalmi tudomány hasznavehetlensége mondatik ki.

Igaz, ha az ember szabadságát megismerjük, senki sem lészen eléggé vakmerő, valamelly állodalom sorsát azon szabatossággal előre megmondani, mellyel a bekövetkező hold- és napfogyatkozások ideje eleve kijelöltetik; akkor egyéb valamit fogunk látni a történetben, mint bizonyos eszmék szükséges fejleményeit; mellyben az ember csak akaratnélküli eszköz szerepét játsza; akkor az egyest, ki az erkölcsiség törvényeit lábbal tapossa, nem fogjuk vétkének súlya alól felmenteni, nem fogjuk állitani, hogy miután öt az ösvény, mellyre került, szükségkép azon ponthoz vezette, hol öt borzalommal szemléljük, nem állott

volna hatalmában visszafordulni és más ösvényt választani magának; — egyébiránt mindebből végre is csak az következik, hogy a tapasztalás nem nyujtja nekünk az ember viszonyainak megitélésére *a bizonyosság azon fokát*, mellyre a természet más tárgyainál vizsgálódás utján szert tehetünk, de mind e mellett nem szünik meg való maradni, hogy ez uton sok ismeretet gyüjtünk magunknak, s hogy ezen korlátlan tudománynak is állodalmaink szerkesztésénél igen nagy hasznát vehetjük.

Mert először, minden állodalomban léteznek ollyas viszonyok, mellyek egy részről a legnagyobb befolyással vannak fejlődésére, s más részről, nem függnek az állodalom tagjainak akaratától.

Másodszor, az ember akarata szabad ugyan, s egyes embereknél, kiknek tulajdonaikat és akaratukra befolyható viszonyaikat tökéletesen nem ismerjük, ritkán határozhatni meg előre, milly irányban fog akaratuk nyilatkozni, s ennélfogva olly tárgyaknál, mellyeknek eldöntése *egyen* áll, mindig sok függ attól, mit vakesetnek nevezünk, de e bizonytalanság azon mértékben fogy, mellyben a tárgy eldöntése nem egyes személytől, hanem nagyobb számu többségtől függ; mert, valamint az értelmes lény akaratára mindig bizonyos okok szoktak elhatározó befolyással lenni, ugy ez okok befolyása az emberekre, általában véve, könynyebben vétethetik fel, mint külön egyén irányában. Ha kivesszük a forró szenvedelem pillanatait, mindig az emberek fogalmai és szükségei döntik el az emberek akaratát. S valamint az eszmékre nézve, mellyek valamelly nép többségének bizonyos időkorban irányt adnak, s az emberek általános szükségére nézve kevesebb csalódásoknak vagyon kitéve, mint ha külön egyén eszméit és szükségeit igyekszünk meghatározni, ugy azon befolyást is könnyebben vethetjük fel, melylyel bizonyos viszonyok egész népek akaratának elhatározására leendenek, még pedig anynyival inkább, mivel nem tagadhatni, hogy az egyes ember el van látva az akarat szabadságával, de embertömegek csak kisebb mértékben birnak e tulajdonnal.

Harmadszor, az állodalmi tudomány feladása nem az, hogy bizonyos elkerülhetlen sorsot jósoljon az ember-

nek, hanem inkább az, hogy szabad önelhatározását a jóhoz és szükségeshez vezérelje. Nem azért kérünk tanácsot a tapasztalástól, nem azért tüntetjük ki, miszerint bizonyos ut szükségkép bajba hoz bennünket, hogy békén alávessük magunkat a végzetnek s akarat nélkül tovább tántorogjunk olly ösvényen, mellyen mások megbuktak; hanem azért, hogy erőt vegyünk magunkon, és más utra térjünk által. Azon tudomány nem vezethet az emberi szabadság tagadásához, melly nyomban czéltalanná s csak eszelősöknek mulatságul szolgáló foglalkodássá válik, mihelyest e szabadság tagadtatik.

Az ókor nézetei szerint, az állodalmi tudomány csak egyik, s pedig legfontosabb része az ethicának. Valamint már Pythagorás hivei az emberi erényt a politica czéljának mondották, ugy, Plato szerint, a törvényhozónak főfeladása, erényhez és erkölcsi tökélyhez vezetni az embereket (Plato de legibus, I. II. VI.). E nézettel Cicero irásaiban is találkozunk (De Republica, V. 1. 4.). Az ujabb kor más pályára tért, s a jognak és erkölcsiségnek szigoru elkülönitése által külön mezőt nyitott az amazzal foglalkodó állodalmi tudományoknak; de mind e mellett világos, hogy ezen elkülönités daczára az erkölcstan s az állodalmi tudomány mindig rokon tanok maradnak, s hogy mindkettőjökben ugyanazon ismereteszközlökkel kell élnünk. S e szerint, miután kétséget nem szenved, hogy az erkölcstan mennyiben nem a valláson alapul, minden szabályait a tapasztalásból vonja ki; miután meg kell ismernünk, hogy bizonyos erkölcsi szabályok épen akkor tekintethetnek bebizonyitottaknak, ha a tapasztalás tudtunkra adta, hogy azok valamennyi népeknél valamennyi időkben megismerést nyertek, s hogy, kik e szabályokat követték, boldogultak, kik pedig megsértették, boldogtalanokká váltak; — miután, mondom, ez áll, szükségkép hasznát fogjuk venni a tapasztalásnak az állodalmi tudományokban is.

Végre, ha tekintetbe vesszük korunk szellemi irányát, látni fogjuk, hogy az állodalmi tudomány valamennyi eredményei csak annyiban járhatnak gyakorlati haszonnal, mennyiben tapasztaláson alapittathatók. A kielégitési fok, mellyet az állodalom bizonyos szerkezetétől remélhetni,

nem függ ezen szerkezet eszményi tökélyétől, hanem valamennyi polgár meggyőződésétől, hogy az állodalom valóban a lehető legczélirányosabb módon van szerkesztve.

S ez két uton érethetik el.

Vagy annyira s olly általánosan nyertek közmegismerést bizonyos elvek, miszerint elégséges ezeket a legnagyobb következetességgel alkalmazni, hogy minden kétség elnémuljon, melly a rajtok alapuló állodalmi szerkezet jogszerü fennállása ellen nyilvánulhatna;

Vagy pedig illyes elvek nem léteznek, s az állodalmi szerkezet czélirányosságát be kell bizonyitani.

Az első eset csak ott fordulhat elő, hol a vallás szolgál alapul az állodalom szerkezetének; csak általa érethetik el azon öszhangzás, mellynélfogva az állodalom törvényeit mindenki elkerülhetlen szükség s egy magasabb akarat parancsai gyanánt, melly ellen zugolódni tilos, türi el még akkor is, ha sulyokat nyomasztónak találná. Ez azon alap, mellytől az ókor állodalmai szilárdságukat kölcsönözték, s mellyen még ollyas állapotok is, minőket a középkorban találunk, századokon keresztül állhattak meg.

Hol az állodalom nem épült vallási alapon, ott, menynyiben az alkotmánynak az ujabb kor majdnem általános szokása szerint bizonyos elvek mutattattak ki alapul, még előbb ezen elvek helyességét —, s hol ez elmaradt volna, az egyes intézkedések czélirányosságát kell bebizonyitani; s ezt is, amazt is csak ollyas okoskodás által eszközölhetjük, mellyben a nép bizonyitó erőt lát, azaz : *a tapasztalás alapokai* által, — miután, igen természetesen, nem egyes tudósokra, hanem egész népekre kell hatni.

Azon pillanattól kezdve, midőn a tudomány lelépett a tizenhetedik századig követett pályájáról, s a jog alapját nem többé az isteni akarat nyilvánulásában kereste, a tapasztalás vált egyetlenegy ismeretforrásává; s ha Melanchton állitása, hogy a természettörvényei azonegyek a tizparancsolattal. (De lege naturali apodictica methodus. Wittebergae, 1566.), és Selden nézete (De jure naturali et gentium juxta disciplinam ebraeorum, 1629.), hogy az ész nem tekintethetik a jog ismeretforrása gyanánt, s hogy ezt egyedül istenben kell keresnünk, ma már, mint épen

nem tudományos állitások, visszautasittatnak, ez csak anynyiban észszerü, mennyiben más ismeretforrásra utalhatunk, én pedig, miután az isteni nyilvánitás visszautasittatott, a tapasztalásnál mást nem ismerek. — Hijába mondjátok, hogy az ezen uton szerzett tudomány igen bizonytalan, — én nem ismerek más utat, melly nyitva állana előttünk, vagy mellyen vizsgálódásaink hasznát vehetnők. Nem elég, feltalálnunk a valót az állodalmi tudományban, — a főfeladás abban áll, hogy a feltalált igazságok helyességéről meggyőzzük a népet; s habár lehetséges és szokásos bizonyos elveket a tiszta, vagy a gyakorlati ész követelményei gyanánt felállitani, s ezeken a tudomány épületét a következtetések szebbnél szebb sorozatával megtoldani, mégis csak az fog mindig általánosan valónak tekintetni, mit tapasztalatok által lehet bebizonyitani.

I. FEJEZET.

Korunk vezéreszméi.

Ha Europa különféle állodalmainak jelen helyzetét figyelembe vesszük, Oroszország és Anglia kivételével, hol a polgári szabadság utáni törekvés még kezdetét sem vette, vagy már régen kielégittetett, — mindenütt három eszmével találkozunk, mellyek, lelkesedéssel felkarolva, irányt adnak a nyilvános életnek.

Ezen eszmék:

a szabadság,
az egyenlőség,
a nemzetiség eszméi.

Szabadság azon állapot, mellyben az ember mind ön erőit, mind az őt környező természetéit a lehetőség határai között maga által választott czélok elérésére használhatja.

Egyesekre nézve a társaságba lépés által csak e lehetőség határai szenvednek változást. A társaságon kivüli állapotban — mennyiben illyes állapot valaha létezett — az egyesnek gyengesége korlátolja szabadságát, a társaságban pedig a társak egyenlő joga s a társaság szükségei, de a szabadság fogalma mindig azonegy marad. Ott, hol az egyes, erőinek gyakorlatában gátoltatik, s hol ollyas cselekvényekre nézve, mellyek sem mások szabadságával, sem a társaság szükségeivel nem állanak ellenkezésben, gyámság alá vettetik, ott nincsen polgári szabadság, nincsen semmiféle szabadság egyátalában.

Az *egyenlőség*, mennyiben ezen elv alkalmazásáról az állodalom körében van szó, azon szabályozása az állodalmi életnek, mellynélfogva az egyes sem előjoggal nem bir, sem külön teherrel nem illetethetik. Mindenkinek egyenlő alávettetése vagy egyiránti függetlensége, mindnyájoknak egyenlő jogositása részt venniök az állodalmi hatalomban; ezt értjük a politikai egyenlőség alatt.

A *nemzetiség* eszméje az egyes népek törekvésében nyilvánul, mellyel mindeniкök azon helyzet elfoglalása után fárad, mellyre magát multjánál (történeti jogánál), nagyságánál vagy más tulajdonságainál fogva jogositottnak véli.

A befolyás, mellyet ezen eszmék közöl külön mindenik az egyes állodalmak nyilvános életére gyakorolni látszik, különféle. Német- és Olaszországban inkább a nemzetiség eszméje lép az elötérre, — Francziaországban inkább az egyenlőségé s a szabadságé, de a nélkül, hogy a megelőzött eszmék azért kiszorulnának, a nélkül, hogy Francziaországban a nemzetiség eszméje, melly a „gloire française"-érti lelkesedésben nyilvánul, s Németországban az egyenlőség és szabadság utáni törekvés elpárologna.

Olly eszméknél azonban, mellyek egész népek életére tetemes befolyást gyakorolnak, nem annyira tudományos értelmezésök meghatározása a fődolog, mint inkább azon értelem kinyomozása, mellyben rendesen vétetnek. Igy van az a jelen esetben is. Szükséges ennélfogva kitudnunk azon értelmet, melly az egyenlőség, szabadság és nemzetiség fogalmainak *rendesen* tulajdonittatik, s ha ezt kitudtuk, látni fogjuk, hogy ezen értelmezés az általunk felebb adottól tetemesen különbözik.

A franczia-forradalom — ezen történet, melly az uj kor összes törekvéseinek kiindulási pontja gyanánt tekintethetik, — a szabadság nevében vette kezdetét. Francziaország

alig nyitá meg azonban küzdelmét a szabadságért, midőn ollyas viszonyokba jutott, mellyeknél fogva a szabadság eszméje csakhamar háttérbe szorittatott. Fenyegettetve egész Európa által, mindenek előtt azon kellett lennie, hogy nemzeti függetlenségét megőrizze; ha magát megmenteni akarta, erősebbé, hatalmasabbá kellett válnia, mint valaha volt; a népnek öszves munkásságát az önfentartás óriási müvében kellett központositnia; a végrehajtó hatalmat olly eszközökkel kellett felkészitnie, minőkkel maga a korlátlan királyság sem birt soha, minőket legalább soha sem vett alkalmazásba, — *és a szabadság eszméje helyébe, mellynek nevében a forradalom kezdetét vette, a népfelség elve lépett*, mint következménye az egyenlőség elvének (mennyiben az egyes polgár jogára, résztvennie az álloda-lom kormányzásában, vonatkozik), de melly az egyesek szabadságának szempontjából csak az e szabadságot korlátozó hatalmat jelenti. Francziaország számos felforgatásokon esett által, a nélkül, hogy ezen tévedésének öntudatára jutna, a nélkül, hogy a szabadság neve alatt valaha egyéb után törekednék, mint a népfelség elve után. Valamint a convent a franczia nép nevében XIV-ik Lajos helyét foglalá el, s a nagy király korlátlan országlási hatalmát, melly előtt minden egyes akaratnak meg kellett hajolnia, még tulságosabban gyakorlotta; ugy Napoleon, midőn a conventet felváltá, csak tovább fejleszté ez elvet. Hasonló értelemben jártak el utána a restauratio által teremtett alkotmányos hatalmak, aztán a juliusi dynastia, végre az ifju köztársaság. A szabadságérti küzdelem Francziaországban félszázad óta kormányhatalomérti küzdelemmé vált.

Europának többi része e tekintetben fogalmait egészen a franczia nézetek mintájára idomitotta, s ha ennyi tapasztalás után szabatosan akarjuk visszaadni az értelmet, melly-

ben a politicai szabadság napjainkban vétetik, ez leszen az értelem-határozat:

„a politicai szabadság abban áll, hogy ollyas hatalom ne létezzék az állodalomban, melly nem a nép nevében s nem általa — legalább közvetve — gyakoroltatik.“ Szabadsággal birni annyi, mint joggal birni a kormányzáshoz. Mindenik alkotmány annál szabadabb, mennél többeket ruház fel e joggal s mennél nagyobb mértékben gyakorolják e jogot az egyesek. A legszabadabb alkotmány pedig az, mellynélfogva mindenki részeltetheti magát azon többségben, melly minden egyesnek cselekvényei felett intézkedik. Vagy, más szavakkal : mindenik alkotmány annál szabadabb, mennél inkább kormányoz külön mindenik egyes, s mennél inkább kormányoztatik.

Ne higye az olvasó, hogy e tételt élére állitom, tudván, miszerint hibás volta igy inkább fog kitünni. Nézzük csak, mivé alkotta magának a communismus, ezen, logicájában olly öszinte felekezet, a politicai szabadság eszményét, s meg fogunk győződhetni, hogy a fölebbi értelemhatározatot nem volt szükség magunk czéljára gyártanunk.

Miután az, mit a politicai szabadság neve alatt szokás érteni, nem egyéb, mint az egyenlőség elvének alkalmazása az állodalomra, természetes következés, hogy az egyenlőség fogalma, mennyiben csak az egyesnek viszonyairól az állodalomhoz van szó, nem egyéb, mint más elnevezése ugyanazon dolognak. A ki distinctiókban, különböztetésekben gyönyörködik, azon állapotnak nevezheti a szabadságot, mellynél fogva az állodalomban nem létezhetik hatalom, melly nem a nép nevében, s nem általa — legalább közvetve — gyakoroltatik. Az *egyenlőséget* pedig abban fogja találni, *hogy a nép neve alatt minden ember értetik, s hogy mindenki ugyanazon mértékben s ugyanazonkép járul a közös népakarat alkotásához.* (1.)

Arról, mit a nemzetiség fogalma alatt szokás érteni, nehéz általánosan szólani, mert e szó *„nemzet"*, a mindennapi életben hol ollyas népeket jelent, mellyek egy állodalomban egyesülvék, hol ollyasokat, mellyek közös nyelvvel és származással birnak; s mert a nemzetiség neve alatt, hol előbb különvált néprészek együvéolvasztása, hol idegen elemek kiküszöbölése vagy átidomitása vétetik czélba, hol csak egyenjoguság, hol uralkodás követeltetik.

Ha már korunk e vezéreszméit divatos értelmökben figyelembe vesszük, meg kell győződnünk

először, hogy e három fogalom, azon egy időben czélul kitűzve, ellenkezésben áll egymással;

másodszor, hogy külön mindeniknek létesitése egyszersmind a jelen állodalmi életet sarkából kiforgatná;

harmadszor, hogy azon esetben is, ha lehetséges volna ezen fogalmakat divatos értelmökben keresztülvinni, az emberiség nem fogná megnyugvását találni.

Előre is bocsánatot kérünk olvasóinktól azon száraz analysisért, mellyel feladásunkat tárgyalni fogjuk; közte s azon regényes modor között, mellyel mai nap a politica felett irni szokás, nagy a különbség, s tagadhatlan, hogy modorunk nem állja ki a hasonlatosságot azon bibliai kenettel, mellybe az emberiség ügyét irásközben elmeritni szokás; de nekünk, ugy látszik, hogy száraz analysisra van szükség, midőn a kornak zavaros fogalmait tisztába akarjuk hozni.

II. FEJEZET.

Hogy a szabadság és egyenlőség eszméi egymással ellenkeznek.

Hogy a szabadság és egyenlőség eszméi, korlátlan (absolut) értelmökben véve, egymással ellenkeznek, az nem szenved kétséget. Az egyenlőség eszméje talán postulatuma az észnek, vagy inkább az érzelemnek, de annyi bizonyos, hogy nem tény, mellyel a természetben találkoznánk. Létesitése csak a polgári társaságban és csak a szabadság tetemes megszoritása által eszközölhető, az által, hogy a képességek között természetszerüleg létező különbségek kiegyenlitése végett az egyesek kifejlődésének korlátokat állitunk. Az ezen fogalmak között, ha korlátlan értelemben vétetnek, létező ellentétet mások sem tagadják. Azok, kik a tökéletes egyenlőség életbe léptetését legmagasb czélul tüzték ki az emberiségnek, belátták azt, s állodalmi eszményül ollyas organisatiót hoztak javaslatba, mellyben a társaság Procustesként bánna az egyessel, mind azt, mi bizonyos mértéket meghaladna, erőszakosan ama mérték határai közé szoritván. (1.)

De ne bibelődjünk tisztán elméleti tanokkal; vegyük a szabadság és egyenlőség fogalmait olly értelemben, minőben azok közönségesen vétetnek, s minőben alkalmazhatásuk sürgettetik, — a tárgynak nyugodt vizsgálatából ki fog tünni : vajjon nem jőnek-e azok még e formában is ellentétbe egymással, mihelyest gyakorlati alkalmazásunk kisértetik meg?

Mielőtt azonban e kérdés tárgyalásába ereszkednénk, egy általános észrevételt kell előrebocsátanunk.

Hosszas ideig szokás volt az angol alkotmányban mintegy eszményét látni az üdvös állodalmi intézkedésnek.

Európa legtöbb országaiban hosszas küzdelmek után korlátlan monarchák kezébe került a hatalom. A fegyveres nemesség hajdani jogai, mennyiben a királyi hatalmat korlátozhatták volt, eltüntek; de annál makacsabb élettel birt e jogoknak azon osztálya, melly részben, mint ugynevezett tiszteletbeli jog, a népnek mindig meg-megujuló lealacsonyitásában állott, részben, a nemességnek annyagi, pénzbeli elönyöket, vagy külön igazságszolgáltatást biztositván, neki kiváltságos állást szerzett. — Anglia e bajoknak jóval nagyobb része alatt nem szenvedett. A királyi hatalom már századok óta korlátozva volt. Az egyesnek jogait szilárd institutiók, a habeas corpus törvény, a lak sérthetlensége, az esküttszékek, a szabadsajtó s a szabad gyülekezési jog, biztositák. Az angol alkotmány szabad alkotmány, a törvény elött minden angol egyenlö, és ezen szabadság s ezen egyenlöség nemcsak nem állanak ellentétben egymással, hanem támogatják egymást kölcsönösen; mert a polgári egyenlöség épen a szabad institutiókban találja legjobb biztositékát, ezek pedig ugyanazon elönyökben részeltetvén mindenkit, megtámadtatásuk esetére mindig az öszszes nép oltalmára tarthatnak számot. S a politicai egyenlöség és szabadság ezen frigyéböl, melly Angliában valósággal létezik, következtetni szokás: hogy ezen elvek a gyakorlati politica mezején általánvéve nem állanak ellentétben egymással.

E következtetés egy nagy tévedésen alapszik. Anglia példája minden bizonnyal hatalmas befolyást gyakorolt valamennyi ujabb alkotmány képzésére, s egy ideig az angolokhoz hasonló institutiók kivívása vala minden polticai törekvéseknek fö czélja; de habár ez úton, külformákra nézve, bizonyos hasonlatosságok keletkeztek, mellyek még most is fennállanak: a fö fogalmak mindazáltal, mellyek az angol institutióknak, s azok, mellyek az ujabbaknak

alapul szolgálnak, lényegesen eltérnek egymástól. Az elvek, mellyeknek életbeléptetése után valamennyi újabb alkotmány törekszik, ugyanazon nevek alatt egyéb valamit, sőt mondhatnám, annak majdnem ellenkezőjét jelentik, mit Angliában szabadság és egyenlőség alatt érteni szokás.

A szabadság lényege, angol fogalmak szerint, abban áll, *hogy az országban ne létezzék korlátlan hatalom.* A király a parliament által, s ez amaz által korlátoltatik. A parliamentben magában fel- és alház szemben állanak egymással. S ha mindezen hatalmak az egyes polgár szabadsága ellen szövetkeznének, még akkor is az esküttszék, mellynél a polgári szabadság fentartása minden tagnak érdekében fekszik, birói hatalmánál fogva neki oltalmat nyujtana az elnyomás ellen.

A szabadság azon eszménye szerint, melly Francziaországban, és napjainkban általán véve csaknem mindenütt divatozik, okvetlenül szükséges, *hogy korlátlan hatalom létezzék az állodalomban.* Hogy legmagasabb feladását, az önfentartást, eszközlésbe vehesse, szüksége van az állodalomnak — mint Rousseau mondja — általános kényszeritő hatalomra, miszerint külön mindenik tagjával az egésznek üdvére intézkedhessék. Az állodalom korlátlan hatalommal bir az övéinek öszvesége felett, s ezeknek vele szemközt, semmi szükségök biztositékra, mert hiszen a felség magát a népet illeti, s ez ollyasmit nem akarhat, mi a népnek kárára vállhatnék. *) Ezen fogalmak szerint, a polgári szabadság csak abban állhat, hogy az országos hatalom a fel-

---

Il lui faut (à l'état) une force universelle et compulsive pour mouvoir et disposer chaque partie de la manière la plus convenable au tout. — — —

Un pouvoir absolu sur tous les siens.

Contr. Social. L. II. Ch. IV.

séges nép nevében és legalább közvetve a nép által gyakoroltassék.

Angol fogalmak szerint az egyenlőség abban kerestetik, hogy mindenik polgár az állodalom egyiránti oltalmára tarthasson számot, hogy saját körében hasonló szabadsággal mozoghasson, hogy az országos hatalomnak nagyobb mértékben mint bármelly polgártársa alávetve ne legyen, s hogy a hozott törvény nyomán vele azonképen történjék az eljárás, mint a többiekkel kivétel nélkül. Szóval, *az egyenlő egyéni szabadság* értetik Angliában az egyenlőség neve alatt.

Az egyéni szabadság fogalma a nép felségében olvadván fel az állodalom iránti ujabb nézetek szerint, természetes, hogy az egyenlőség, divatossá vált értelmében, csak abban állhat, miszerint külön mindenik polgár egyiránt részeltessék azon korlátlan hatalomban, melly az egészet illeti. Nem annyira a hozott törvényeknek mindenkirei egyenlő alkalmazása, mint inkább egyenlő részeltetés a törvényhozásban; ettől függesztetik fel az egyenlőség. A törekvés nem mindenkinek egyenlő egyéni szabadsága felé, hanem arra van irányozva, hogy mindnyájan egyenlően és tökéletesen a többség korlátlan hatalmának vettessenek alája.

Jelenleg nem akarjuk vizsgálni, vajjon azon értelem-e a helyesebb, mellyben a szabadság és egyenlőség fogalmai az ujabb időben vétetnek? de annyi bizonyos, hogy miután e fogalmak alkotmányainkban egészen mást jelentenek mint Angliában, az angol alkotmányból kivont tapasztalásokat viszonyainkra alkalmazni nem lehet.

Lássunk most a kitüzött kérdés megoldásához.

Ha a szabadság a népfelség eszméjének foganatositásában áll, s ha az egyenlőséget abban keressük, hogy mindnyájan egyenlő részt vegyenek az országos hatalomban, akkor

először : az állodalmi hatalom köre mindig kiebb

fog terjesztetni, nemcsak azért, mert minden hatalom természetében rejlik, mindig tovább terjeszkednie, hanem azért is, mert ez esetben a hatalom embereinek természetes hajlama szükségképen még azok által is támogattatik, kik annak határt szabhatnának, és más viszonyok között szabnának is valósággal, — t. i. maga a nép által. Hiszen mennél továbbra terjed az állodalmi hatalom, annál nagyobb a népszabadság; a polgári életnek mennél több viszonya vonatik át az állodalmi hatalom mezejére, annál nagyobbá válik a kör, mellyben minden egyes, mint a népfelség részese, hatalmát gyakorolhatja;

másodszor : mennél kiebb terjesztetik az állodalmi hatalom köre, annál szükebbre fognak szoríttatni az egyéni szabadság határai, nemcsak azon oknál fogva, mivel ha az állodalom számára fenntartott dolgok köre szélesbül, az egyén szabad müködésre szükségképen kisebb tért talál, hanem azért is, mert olly állodalom, melly valamennyi ügyek tetemes részét magának lefoglalá, s ez által polgárainak munkásságát megcsökkenti és irányukban mintegy a gondviselés szerepét vállalta magára, magát nemcsak minden komoly megtámadás, hanem munkásságának még pillanatnyi felfüggesztése ellen is biztositani köteles, mi csak azon esetre lehetséges, ha az egyesnek szabadsága tetemesen korlátoltatik. Minek következése :

hogy az egyenlöség elvének fentartására vagy nem lehet a politicai egyenjoguságnál megállapodni, *s a viszonyok tényleges egyenlőségeig kell menni*, vagy pedig az állodalmat ollykép kell szerkeszteni, hogy az országos hatalom *a nép nevében ugyan, de minden, még közvetett befolyásának is elmellőzésével* gyakoroltassék.

Az első esetben élesen szögellik ki az ellentét, melly a korlátlan egyenlöség eszméje s a szabadság, még a mérsékelt szabadság között is létezik.

A másodikban a politicai szabadság áldozatul esett az egyenlőség fogalmának, mert olly alkotmánynál, hol minden hatalom a nép nevében ugyan, de minden, még közvetett befolyásának is elmellőzésével gyakoroltatik, politicai szabadságról szó sem lehet.

Vizsgáljuk most e tételeket egyenként.

A.

Hogy a politicai egyenlőség eszméjének létesitésére a birtok s a társasági viszonyok tényleges egyenlőségéig kell menni.

Ha az állodalom a szabadság nevében olly hatalommal ruháztatik fel, minővel az egyessel szemközt egy kényur sem birt soha, az egyenlöség elvének létesitéseért a politicai állodalom valamennyi megszoritásait türjük, (2) akkor méltányos és természetes, legalább annyit követelni, hogy ezen elvek, olly értelemben, minőt nekik tulajdonitunk, tökéletesen létesittessenek. Nagyobb állodalmakban az összes nép politicai befolyását csak egyetlenegy módon gyakorolhatja, a fejenkénti szabadválasztás joga által. Ehhez képest a kérdés: vajjon lehetséges-e szabad állodalmakban a politicai befolyás egyenlösége a nélkül, hogy a birtok s a társasági viszonyok tényleges egyenlőségéig kellene menni, — egyjelentésü ezen kérdéssel: ha vajjon ott, hol a birtok s a társasági viszonyok dolgában tetemes különbözőség mutatkozik, eszközöltethetö-e az egyesek politicai befolyásának egyenlösége a választási jog által?

A legjelesebb törvényhozók és kormányférfiak évezredek óta foglalkoznak e kérdés megfejtésével: mi módon lehessen a választási jogot legczélszerübben gyakorolni. Az ó világ respublicái ennél lényegesebb életkérdést nem ismertek, s vajjon hozattak-e legalább azon állodalmakban, hol a törvényhozó kivált az egyenlöség elvének léte-

sitésére törekedett, ollyas választási törvények, mellyeknek erejénél fogva bizonyos osztályok szavazati illetőségöket jóval felülhaladó befolyást nem gyakoroltak, s fenyegetések vagy igéretek, s ollykor-ollykor a választás alkalmával kifejlesztett nagyobb tevékenység által a fejenkénti választásjogot önző czéljaik elérésére eszközül nem használták volna. (3)?

Sok szó tétetett a titkos szavazás előnyeiről. Ha mindjárt ezen intézkedés eredményei egészen a viszonyoktól függnek, mellyek között az illető állodalmat szemléljük, s habár Ciceronak igaza lehet, midőn a köztársaság bukását részben azon törvényeknek tulajdonitja, mellyek a titkos szavazást Rómában honositották, (4) nem szenved kétséget, hogy ezen intézkedés ott, hol valamelly felekezet terrorismus vagy megvesztegetés által a választásra befolyást gyakorol, az egyenlőség biztositékának tekinthető.

Egyébiránt, csalódunk, ha azért azt hisszük, hogy a titkos szavazás következésében bizonyos osztályok vagy egyének tulnyomó befolyása a választásra valaha egészen meg fog szünni.

A választási jog a választandóra nézve, vagy bizonyos megszoritásoknak van alávetve, vagy pedig korlátlan.

Amaz esetben világos az előny, mellyel a vagyonosabbak s a kitünőbb társasági állásuak mások felett birnak. A választathatásnak még azon megszoritása is, melly Amerikában divatozik, mellynélfogva mindenkinek bizonyos időt kell tölteni az állodalomban vagy választó-kerületben, mellynek képviselőjévé akar választatni, a vagyonosabbak érdekében fekszik. Az eszközöket, mellyek bennünket polgártársainkkal, kiktől választásunk függ, megismertetnek és megszerettetnek, azon ezerféle módot, mellyeken vagyonosabb ember, kivált ha egyenlő állással biró szomszédai által támogattatik, a választási kereményét visszautasitó

kerületen boszút vehet, — nem szükség itt közelebbről kijelelni.

Ha a választási jog a választandóra nézve korlátlan, akkor azon befolyáson kivül, mellyel a hatalmasabbak a velök közelebbi érintkezésben levő választókra lenni szoktak, mindazon választó kerületekben, hol illyetén személyiség nem találkozik, s hol kevesebb politicai részvét mutatkozik, az eldöntő befolyás a politicai pártoktól indul ki. S külön mindenik pártnak befolyása nem annyira a hozzátartozó polgárok számától függ, mint inkább tevékenységöktől, melly gyakran a kevesebbségek tulajdona; s ezen befolyás többnyire arányban áll azon eszközökkel, mellyek felett az illető párt választási czéljainak elérésére rendelkezhetik, vagy pedig a fegyelem magasabb foka által feltételeztetik, mellynélfogva az egyesek magokat vezéreiknek alávetik; miután pedig a vezérek még a legdemocratább pártban is a vagyonosabb és miveltebb osztályokhoz szoktak tartozni, e befolyás, mellyel ezen osztályok egyes tagjai birnak, csak még nagyobbnak fog mutatkozni. (5).

S hisszük-e, hogy a nép a fejenkénti választási jognak ezen gyengéit nem ismeri, hogy az elméletben egyenlő jognak egyenetlen alkalmazását a gyakorlati életben nem veszi észre, vagy ha különben volna is, hogy nem találkoznak minden választás után százan és százan, kik a népet a dolgok valódi állásáról felvilágositják?

Az állodalmi hatalom a népfelség nevében korlátlanná tétetett; az egyetlenegy biztositék, mellyel az egyes e véghetlen hatalommal szemközt bir, abban kerestetik, hogy közvetve benne mindenkinek egyiránt része legyen, hogy azon hatalmak alkotására, mellyek a népfelség nevében felette uralkodnak, kiki egyenlő befolyással birjon; — mi csoda, ha a nép most szenvedelmesen követeli, hogy a charta, vagy az egyenlö választási jog, mellynél egyebet

ugy sem nyujt neki a charta, valósággá váljék? mi csoda, ha nem elégszik be azzal, hogy mint Sancho Pansának, királysága idejében, arany tálakon a legizletesebb ételeket rakják asztalára, mellyekhez nem szabad nyulnia? mi csoda, ha kikutat minden okot, melly őt jogának, összes jóléte ezen panaceájának valóságos gyakorlatában gátolja, s ha ezen okok elmozditását követeli? S vajjon a választási jog alkalmazásánál mi áll inkább utjában a gyakorlati egyenlőségnek, mint a társasági állás, kivált a birtok egyenlőtlensége? Hiszen maga Montesquieu, kit senki sem fog communistica irányról vádolni, felállitá az elvet, *hogy jó democratiában egyenlőnek és kicsinnek kell lenni mindenki birtokának* (L. IV. Ch. VI.), hiszen ő ugyanott világosan kimondá, *hogy az egyetemi jólét s a polgári erény bizonyos fokának elérésére, a javak közös voltáig kell menni, mint ezt respublicájában Plato tevé.* Nem természetes-e, ha a nép e véleményben osztozkodik, és legmagasabb jogának, sőt épen annak biztositására, mi egymaga az elidegenithetlenség jellemével bir előtte—mert minden egyébre nézve azok végzéseinek van alávetve, kik a korlátlan állodalmi hatalmat a népfelség nevében gyakorolják, — nem természetes-e, mondom, ha e czél elérésére még a társasági állások, még a birtok egyenlőtlenségét is megtámadja.

A birtok a munkának eredménye, s mint illyen, szent, igy kiáltanak fel. Én nem vonom kétségbe; de vajjon visszadöbbent-e valaha bármelly *korlátlan* hatalom a jognak szentsége elől, midőn e jog megtámadásában előnyt látott, akár Néronak hitták legyen e korlátlan hatalmat, akár athenei népnek, akár az anyának meggyilkolása, akár a legnemesebb polgárok számüzetése, kiknek erénye az általános egyenlőséget felbontá, vala az, mit saját érdekében szükségesnek tartott.

A birtok s a társasági állás tökéletes egyenlősége le-

hetetlen, — igy folytatják a felebbi tételt. S én ezt sem vonom kétségbe; de ha valamelly nép elébe tüztünk egy czélt, mint ollyast, mellynek elérhetése lehetséges, söt melly felé törekednie az embereknek feladása, akkor nem csoda, ha a nép azoknak nem ád hitelt, kik az egyetlen eszközt, melly által ama czél elérethetnék, lehetetlennek állitják.

Ha a birtok nagy emeltyűje elesik, mi fogná mindnyájunk feszitett munkásságát biztositani, melly Europa legtöbb országainak jelen népességi viszonyainál fogva az emberiség fentartására szükséges? Vagy vissza kell térnünk a rabszolgasághoz, vagy töméntelen szenvedések után általános nyomorba kell sülyednünk, ollyasba, minő az vala, mellyből jelen polgárisodásunk kibontakozott. Megengedem ezt is; de vajjon nem követeltetett-e már az egyéni önállóság tökéletes megszünése a legmagasb szabadság és egyenlőség nevében? s vajjon nem találunk-e csaknem mindenik utópiában, melly az emberi boldogság eszménye gyanánt állittatott fel, alapfeltételül olly absolutismust, olly korlátlanságot, mellytől visszaborzadunk, (6) s nem lehetséges-e, hogy azon mozgalom, mellynek kiindulási pontja Rousseau Contrat sociálja, végre azon természetállapot létesitéséhez fog vezetni, melly ott ollyasnak rajzoltatik, mi a legnagyobb megelégedést nyujtja? (7) Történjék bármi, a tökéletes gyakorlati egyenlőségnek életbe kell lépnie. Ezen egyenlőség az egyetlenegy való jogállapot gyanánt hirdettetett, a fejenkinti választás eszköznek mondatott e czél elérésére, és ott, hol ezzel be nem érhetni, a lázadás a jogok legszentebbikének nyilvánittatott, — s igy miként remélhetjük, hogy a nép, mihelyest azon meggyőződésre jutott, hogy a politicai jogok valóságos egyenlősége csak a birtok egyenlősége által valósitható, erejét és jogát alkalmazatlanul fogja hagyni?

S ime, ebben látom a socialismusi és communismusi törekvések veszedelmét, ennek kell e tanok csaknem bámulatos terjedését tulajdonitani. E tanok logicai következményei azon elveknek, mellyek az állodalmi életben általános érvényességgel birnak.

Ha a szabadság helyébe a korlátlan népfelség elvét léptetvén, a személyes, az egyéni szabadság eszméjét félrevetettük, ha a korlátlan állodalom irányában az egyénnek egyetlenegy biztositékát az egyenlőségben keressük, akkor ennek valósággá kell válnia, s a szabadságnak félretolt eszméje a szükséges következtetést vissza nem utasithatja. A ki Rousseau nézetéhez járult, hogy: „az állodalom feladása, azon egyenetlenség helyébe, mellyet a természet az emberek között előidézett, törvényes egyenlőséget léptetni, mellynek következéseül valamennyien, ha mindjárt testre, lélekre nézve egyenletlenek, szerződés és törvény által egyenlőkké válnak.“ (L. I. Ch. IX.), — olly elv, mellynek helyességét, ugy látszik, senki sem vonja kétségbe, mert hiszen a világ azon van, hogy életbeléptesse, — a ki, mondom, e nézethez járult, az annak is hitelt fog adni — a nép legalább arra igen hajlandó leszen — mit Rousseau jegyzetképen hozzátoldott. „Rosz kormány alatt, ugymond, ez egyenlőség csak látszólagos, csak szinre van meg, egyedül arra szolgál, hogy a szegényt nyomorban tartsa, a gazdagot jogtalan hatalmának gyakorlatában oltalmazza. A törvények, ha közelebbről vizsgáljuk, mindig hasznosak azoknak, kik valamit birnak, és mindig kártékonyak azokra nézve, kiknek semmijök sincs; s innen az következik, hogy a társasági állapotnak csak ott s annyiban látjuk hasznát, hol mindeniknek van valamije és senkinek sem többje, mint a mi épen szükséges.“

A communismus és socialismus soha sem fog életbelépni, — igy kiáltanak fel; — ollyas elvek, mellyek a je-

lenkor összes jó és rosz tulajdonságaival annyira ellentétben állanak, azoknak nincsen jövendőjök. Ha szenvedelmekkel szövetkeznek, ez vagy amaz állodalmat pillanatnyi veszedelemmel fenyegethetik, de az összes társasági állapotot, az összes polgárisodást nem soha. Polgárisodásunk sokkal mélyebb gyökereket vert, sokkal terjedettebb, mintsem hogy ettől tartanunk kellene. Midőn a római polgárisodás tönkre jutott, már rég a rothadás stadiumában vesteglett, a mienk pedig ifju, nőni, terjedezni látjuk napról napra; aztán még a haldokló római polgárisodás is csak ollyas esemény által semmisittethetett meg, minő a népvándorlás vala, honnan fenyegessen bennünket illyes veszedelem? Az uralkodó eszmék életbe fognak lépni, de ez szükségkép más módon fog történni.

Én tökéletesen osztozkodom e nézetben; én sem hiszem, hogy ollyas rendszerek tartósan valósulhassanak, mellyek az egyéniséget megsemmisitik, mellyek a birtok megszüntetésén alapulnak, s mellyek ennélfogva nemcsak az emberek természetes hajlamaival és ösztöneivel ellenkezésbe jönek, hanem még a munkásság leghatalmasabb emeltyűjének összezuzása által is a haladás első feltételét, a munkát is a lehető legkisebb mértékre szállitanák. Én is életrevalóbbnak tartom polgárisodásunkat, mintsem higyjem, hogy napjaink uj népvándorlása által buktathatnék meg azon vad csoportok által, mellyek a külvárosokból a törvényhozás palotája felé nyomulva, veres zászlók alatt halállal fenyegetik a társaságot. Én is meg vagyok győződve, hogy a jelenkor vezéreszméinek valósulása esetében, ez más uton fog történni, s nem a socialismus és communismus rendszerei által; de vajjon hol van az ut, mellyen azon tökéletes egyenlőség, mellyet czélul tüztünk ki, biztosabban érettethetik el?

B.

Ha a tökéletes politicai egyenlőség eszméjéhez ragaszkodunk, s biztositani akarjuk magunkat azon veszedelem ellen, mellyel a társasági egyenlőség létesitésének kisérletei járnak, — akkor ollykép kell alakitanunk az állodalmat, hogy az országos hatalom a nép nevében ugyan, de ennek minden — akár közvetlen, akár közvetett — befolyása nélkül gyakoroltassék.

Ha az összes nép gyakran ismételt választások által az állodalom kormányzatára valóságos befolyással bir, akkor — mint láttuk — azon természetes túlsúly kikerülésére, melly a társasági és tulajdoni viszonyoknál fogva e választásoknál bizonyos osztályoknak jut, azon kell lenni, miszerint a politicai egyenlőség a társasági és birtokegyenlőség kivivása által biztosittassék.

Ha ezt nem akarjuk tenni, a politicai egyenlőség eszméjéhez ragaszkodva, az egyéni birtokot, melly jelen polgárisodásunknak alapul szolgál, minden megtámadás ellen biztositani kivánjuk, akkor csak egy eszköz kinálkozik, s ez abban áll : *hogy a népfelség gyakorlata ne legyen folytonos s a hatalom teljessége,* melly jogilag az egyetemet illeti, *egyszer mindenkorra egyre vagy többekre bizassék, kik a népfelséget a nép nevében gyakorolják.* Mihelyest a választásnak időről időrei ismétlése megszüntetett, azonnal megsemmisült a befolyás, mellyel a társaság egyes osztályai az állodalmi ügyek kormányzatára lenni szoktak. A körülmény, vajjon az egyes, ki a nép nevében kormányoz, születésénél vagy elődének választásánál fogva jár-e el tisztében; vajjon önmagát egésziti-e ki a kormánytanács, vagy pedig sorshuzás vagy bizonyos rotatio utján, mint Harrington javasolja, eszközöltetik-e teljes-számusága, — e körülmény semmit sem változtat a dolgon. Ezen formában a legtökélesebb politicai egyenlőség, azaz : *egyiránti*

alávetése az egyesnek az állodalom alá eszközöltethetik, a nélkül, hogy a társasági viszonyok egyenetlenségét vagy a birtok egyenlötlen felosztását módositanunk kellene. Álljon bár valaki társasági viszonyainál fogva a leges-legmagasabban, állodalmi helyzete öt a legalacsonyabbal, — a leggazdagabbat legszegényebbel egy sorba fogja helyezni. Az egyenlöség eszméje épségben marad mindkettöjök számára, mindegyik mondhatja, hogy ö is egyenlö része azon hatalomnak, mellyre az, ki az állodalmat kormányozza, mint hatalmának kutfejére hivatkozik. Egy sem lehet nagyobb befolyással a közügyek valóságos vezérletére, mint a másik.

A *korlátlan* egyenlöség elve csak *korlátlan* állodalmi forma segédével léptethetik életbe; ezen absolutismus akár mindig ujra és ujra a népböl kiinduló hatalom, vagy e végre a nép által egyszer mindenkorra megbizott egyén vagy testület által gyakoroltassék, akár a communismus csuhájában vagy más ollyatén formában lépjen fel a zsarnokság, mellyet már több izben látott a világ, s mellytöl csak imént menekült meg. (8) S én nem hiszem, hogy az utóbbi lehetöség olly annyira kivüle feküdnék a lehetöség körének, mint ezt minapi szerzeményeink mámorában édesörömest elhitetnök magunkkal.

A communismus lehetetlennek mondatik, még pedig teljes joggal; mert ellentétben áll az emberiség sajátságaival és ösztöneivel. De mi módon jutottunk ennek tudomására? Az ember természetét nem fogjuk elméletekböl tanulni, csak a tapasztalás utján ismerkedhetünk meg vele. A világtörténet a communismus felett is hoz itéletet, midön mindnyájunkkal láttatja, hogy azon eszmék, mellyek most a szenvedö emberiség véghorgonya gyanánt tüntettetnek fel, már több izben jelentkeztek, s hogy a socialismus a maga legszellemiebb nyilatkozásában, és a communismus

a maga legnyersebb formájában, minőnek leydeni János óta csak az uj kor láttatta velünk, mindig a millenium kezdete gyanánt dicsőittettek, a nélkül, hogy valaha figyelemre méltó kisérletet vontak volna magok után.

De annál lehetségesebb az átmenet jelen viszonyainktól a despotiához, a kényurasághoz. Az emberiség gyakran követett a jelenhez hasonló irányt, s a rögtöni átmenet a despotiai kormányformához nem maradt el soha. Sőt kivétel nélkül áll a tétel, hogy, mennyiben a történetek ismeretesek előttünk, a melly nép valaha a korlátlan népfelség s a tökéletes egyenlőség elvét felállitotta, az korlátlan urodalom alá jutott.

Igy történt Görögországban; igy történt Rómában, hol az imperator akarata, mint a pandectákból láthatni, csak azért birt törvény erejével, mert a nép a lex regia által összes hatalmát a császárra szállitotta; igy történt a középkor csaknem valamennyi olasz állodalmaiban; igy a tizenhetedik században Cromwell alatt Angliában, a tizennyolczadik és tizenkilenczedik században Napoleon által Francziaországban. A tapasztalás e tekintetben olly általános, hogy a korlátlan népfelség és a teljes egyenlőség utáni törekvés inkább mondathatnak forrásul szolgálni a korlátlan monarchiai hatalomnak, mint akár a családéletből kifejlődő patriarchaság, akár maga a hóditás. Vajjon nem ujulhatna-e meg korunkban még egy izben e tapasztalás?

Ugyanaz, mi az uralkodó eszméknek a socialismus általi valósitása ellen szól, *a tapasztalás*, arra látszik mutatni, hogy mozgalmaink valószinüleg a despotiába fognak ömleni. Egyébiránt épen nem szükséges magyarázgatnunk, hogy az egyenlőség és szabadság elvei között létező ellentétnek e téren is kell nyilvánulnia, mert hiszen a mozgalom kezdeténél könnyen történhetett, hogy a szabadság

fogalma tévedésből a népfelségével cseréltetett fel, a czélhoz érkezve azonban lehetetlen, hogy a felséges nép nevében egyetlenegy személy által gyakorlott korlátlan hatalom a szabadság eszméjének valósitása gyanánt tekintessék.

Valamint tehát korunk vezéreszméi közöl kettő, a szabadság és az egyenlőség, korlátlan értelmökben véve egymással ellenkeznek, ugy kiszögellik az ellentét ez elvek gyakorlati, bármi módon megkisértett alkalmazásánál is. Lássuk most a harmadik vezéreszmét, a nemzetiséget.

III. FEJEZET.

Hogy a nemzetiség eszméje a szabadság és egyenlőség fogalmaival ellenkezésben áll.

Azon irányok közöl, mellyeket az európai emberiség napjainkban kitüzött magának, nincsen egyegy nehezebb értelmü annál, mellyet annyi népnek nemzetiségi törekvései idéztek elö. A nemzetiség érzelme bármi egyetemi legyen, mégis csak érzelem, mellynek fogalma szintolly kevéssé állapittathatik meg, mint más érzelmeké, mik egyeseket és gyakran egész népeket megragadva, öket a legnagyobb erőfeszitésre birják, a legnemesebb tettekhez lelkesitik, a nélkül, hogy számot adhatnának magoknak az elragadottak, miért nem voltak képesek keblök ihletésének ellenállani.

Mindazon okok közöl, mellyeken a nemzetiségek érzelme alapul, alig maradt fenn más, mint *a nyelvek különféleség*e. Ehhezképest ugy látszik, hogy a nemzetiség fogalma, melly elöbb az állodalom, vagy közös hit fogalmától volt feltételezve, most a közös nyelv eszméjével

azonos. De csalódunk. A nemzetiség utáni törekvés, melly egy részről a jelen, történetileg alakult állodalmat fel sem veszi, s csak nyelvrokonságban akarja az állodalmi viszonyok alapját látni, más részről gyakran a történeti jogra is hivatkozik, s azalatt, mig sokan, például, mindazon népek egyesülését sürgetik, mellyek a szláv-törzsökhöz tartozó nyelveken beszélnek, s azalatt, mig Németországban addig szeretnék terjeszteni a birodalom határait, meddig a német nyelv terjedez, mégis sem a szlávok, sem a németek nem vesztették szem elől a történeti jogot, s valamint Németország nem feledkezett meg hajdani birodalmi jogairól Schleswigre vagy Csehországra, ugy Lengyelország nem hajlandó az oroszok irányában történeti jogáról az önállóságra lemondani, Olaszország nem akarná Savoyet Francziaországra szállitani.

A legrégiebb időktől a legujabbakig gyakran olly fogalmakért küzdöttek az emberek, mellyek nem voltak kellőleg meghatározva, s mellyeket, ugyszólván, senki sem értett; de nagyobb mértékben ez bizonyosan soha sem történt, mint jelenleg, midőn egész Európa látszólag azonegy ok által felizgatva mozgalomba jött, és a román népek a nemzetiség neve alatt a román nyelvcsalád *bizonyos ágainak* politicai különállóságát szintolly szenvedelmesen fognák védeni, ha p. o. szándék volna Spanyolországot Francziaországgal egyesiteni, a milly tüzzel a szláv népek közől nehányan valamennyi szláv-népségek egyesülésére, mások különállásukra törekednek; mig a német, hol az egykori birodalom emlékeire, hol a dolgok jelen állására, s ez utolsó esetben majd a népszámra, majd a német kisebbség magasabb müveltségére, majd épen bizonyos földleirási viszonyokra hivatkozik, hogy föllelhesse az elvet, mellynek alkalmazása által Németország nagygyá és egygyé válhassék.

Mindenünnen a nemzetiség nagy szava harsog előnkbe, de mindenki máskép akarja érteni; minden nemzetiség jogait követeli, s egy sem jött magával az iránt tisztába, miben álljanak hát e jogok.

Ha a fogalmak ezen általános zagyvájában utba akarunk igazodni, s ha nyomozzuk, miben egyeznek meg mind e nemzeti törekvések, akkor látni fogjuk, hogy e mozgalmak számos ellenmondás mellett, két közös ponttal birnak.

Valamennyi azonegy alapon nyugszik, valamennyinek azonegy czélja van.

Minden nemzeti érzelemnek *alapja* a meggyőződés, hogy dicsőség bizonyos néphez tartozni, mint melly szellemi vagy erkölcsi tulajdonságai által másokon túltesz, s melly ezen magasabb adományait vagy kitüntette a multban, vagy arra van hivatva, hogy azokat a jövendőben bebizonyitsa.

A czél : a kérdéses nép ezen magasabb hivatásának tökéletes érvényességet szerezni azáltal, hogy a népben szunnyadó erők kifejlesztése által neki a más népek feletti uralkodás, melly őt illeti, biztosittassék.

Valamennyi nemzeti törekvés alapja a magasabb hivatás érzete; czélja : uralkodás.

Csaknem szükségtelennek látszik ezen tételek bebizonyitására szót vesztegetni. Valamint a chinaiak még most is a közép birodalmának nevezik hazájokat, ugy midhianának nevezték a magokét az indusok, mitgradnak mondta a magáét a scandinaviai, sat. Minden nép minden időben a világ központja gyanánt szereté magát tekinteni, melly körül forogjon a többi. A vastag önzés, mellyet egészen miveletlen népeknél találunk, nem enyészik el a müveltség által; csakhogy az önzés érzelme a hazafiság leple alá vonul, holmagát pirulás nélkül mutathatja. Vizsgáljuk csak,

mi fekszik alapul a hazafiság érzelmének — melly más formában azonos a nemzetiségével, — és senki sem fogja tagadhatni, hogy az alap némi magasabb hivatás öntudata, némi igény nagyobb jogok követelésére, mit egyébiránt a legujabb időkig kétségbe sem vont senki. Nemcsak a görögöknél, kik barbárnak hivtak minden idegent, hanem csaknem valamennyi nép szójárásában találkozunk e nézettel. Talán nem is létezik nyelv, mellyben valamelly példabeszéd ki nem fejezné, hogy a nép nagy tiszteletben tartja önmagát, és megvetéssel viseltetik szomszédai iránt.

Jelenleg kevésbé őszinték az emberek. Azok, kik a nép nevében nyilatkoznak, általlátták, hogy ott, hol különféle érdekek szemben állanak egymással, s hol a nyers erővel be nem érni, ott bizonyos ildomosságra van szükség, s ennélfogva valamennyi nemzetiség egyenjoguságát állitották fel elvül. Az uj szó egyébiránt nem változtatott a dolgon, mindenik nemzeti érzelem alapja és czélja azonegyek maradtak. Könnyü erről meggyőződnie akárkinek.

Melly népek nevében követeltetett eddigelé az egyenjoguság elvének felállitása? Melly népek *nevében*, ezt kérdezem; mert magok a népek között, mellyekben a nemzetiség érzelme ébren van, egyet sem fogunk találni illy mérsékelt igényekkel, egyet sem, melly kevesebbel, mint a körébeni felsőbbséggel megelégednék. Követeltetett-e valaha az egyenjoguság olly nép nevében, melly vagy felsőbbséggel, vagy legalább egyenjogusággal valóban birt? — Bárhová tekintsünk példa után, a magasztos philanthropia ezen örvendetes nyilatkozásának sehol nem találjuk nyomát. Még a cosmopolitai Németország is e kérdésben ugy cselekedett, mint, List Fridrik vádja szerint, a kereskedési rendszer dolgában az angolok, azaz : más elveket állitott fel a külföld—, másokat önmaga házi szükségeire, s Posenben, Gallicziában, és Csehországban igen szépen

gondoskodott saját felsőbbségéről, ha mindjárt más népek hasonló törekvéseit barbároknak bélyegezte is. Ugyanezt tapasztaljuk azon szláv-törzsökü népeknél, mellyek uralkodásra jutottak, ugyanezt másutt is. Mindenütt vita az egyenjoguságért, hol ez még el nem éretett; mindenütt törekvés az uralkodás felé, mihelyest már nincs ok panaszra az elnyomatás miatt. A francziák Canadában és a németek Elsassban ugyanazon követelésekkel lépnek fel; és a francziák Elsassban, ugy látszik, azonkép nem hajlandók engedélyre, mint a németek nem a poseni nagyherczegségben, hol hasonló követelésekkel van dolguk. A dolgok ez állásában nehéz hinni, hogy az egyenjogusági elmélet becsületes meggyőződésen sarkall, söt bizonyosak lehetünk benne, hogy a nemzeti jogosultság iránti fogalmak semmi változást sem szenvedtek; s hogy az uj név alatt most is felsőbbség a végczél. Még ott is, hol ideig óráig csak az egyenjoguság felé mutatkozik irány, a tapasztalás világos bizonyságot teszen állitásunk mellett. Mindenütt az a szándék, hogy az egyenjoguság eszméjével a nemzeti antagonismus szelleme is terjesztessék; és bármi szük körök közé legyen szoritva az egyenjoguság — az iskolákban, a községben, — mindenütt eszközül használtatik a saját felsőbbségnek mások rovásárai szilárditására.

Nem szándékom, az összes nemzeti törekvések ezen irányát gáncsolni. Olly egyetemi tünemények, minő a szóban levő, szükségkép az emberi természetben gyökeredznek. Az innen származható rosz következmények megelőzésére épen e tünemény egyetemiségében kell keresnünk az óvszert. Véleményem szerint azonban, annyi mindenesetre kiviláglik a mondottakból, hogy a szabadság és egyenlöség fogalmai s a nemzeti jogosultság eszméje között valóságos ellentét van, s kik előitélet nélkül fogják vizsgálni e tárgyat, azok egy véleményben lesznek velem.

Senki sem vonja kétségbe, hogy a kiváltságos osztályok fennállása az egyenlőség és szabadság elveivel ellenkezik. *S a kiváltságos osztályok fennállásának vajjon mi az alapja?* Kétségkivül a meggyőződés, hogy ezen osztályok *nagyobb jelességgel és nagyobb jogosultsággal* birnak! *S czéljok* mi egyéb, mint *uralkodás?* bármint palástoltassék e czél a közjóval, az állodalomérti nagyobb feláldozással és más okokkal, mellyekre a történetekben bizonyitékok kerestetnek. Hiszen épen annálfogva tiltatott el a kiváltságos osztályok fennállása az egyenlőség és szabadság elvein emelkedő állodalmakban, mert a meggyőződés általános, hogy minden kiváltságos osztály még azon esetre is, ha előjogai nem vonatkoznak közvetlenül az állodalom kormányára, szükségképen az uralkodás, mint természetes czélja felé fog törekedni. (1.)

S mi módon jutunk amaz előjogok élvezetéhez, melylyekkel a kiváltságos osztályok birnak? — Egyes esetek kivételével, *öröködés* utján. (2.)

A szabadság és egyenlőség elvének szempontjából tekintve, tehát a kiváltságos osztályok s nemzetiségek követelései között semmi különbséget nem találunk. Mindkettejének ugyanazon eszme szolgál alapul, mindketteje azonegy czélt tüzte ki magának, mindkettejénél örökösödés utján jutunk bizonyos előjogok élvezetéhez. Szükség, hogy a nemzetiség elve, azonképen mint az örökös nemességé, az egyenlőség és szabadság elvei elől hátráljon, vagy pedig ezek amaz elől. Szövetkezésök lehetetlen.

Nem! — fognak felkiáltani, — a hasonlitás nem áll. A mi egyes osztályok irányában elvül állittatott fel, nem bir érvényességgel egész népek ellenében. Ha mindjárt az állodalom nem volna hajlandó türni, hogy néhány száz vagy ezer polgára külön előjogokban részesüljön, innen még nem következik, hogy milliókat foszszon meg jogaiktól.

Én nem hiszem, hogy magában igaz elv kevésbé valóvá válnék, ha nagyobb viszonyokra akarjuk alkalmazni; s azt is hiszem, nagyon csalódnak, kik állitják, hogy Francziaországban az egyenlőség és szabadság elveinek diadala csak néhány százat vagy ezret fosztott meg elöjogaitól. A nemesség egymaga a forradalom kitörésekor negyvenezer családból állott Francziaországban, s azok, kik az iparbeli és főkép azon elöjogok eltörlése által, mellyekkel egyes tartományok adó tekintetében sat. birtak, elsö pillanatra tetemes veszteséget szenvedtek, milliókra számittathatnak. (3.) Az elv, hogy a kiváltságoknak meg kell szünniök, nemde akkor sem maradt alkalmazatlanul, midőn általa számosak érdekei fenyegettettek? Vagy talán nem volt igazságos ugyanazon elveket, például, Magyarországban alkalmazni, mert itt a kiváltságos osztályok száma százezerekre ment? Vagy talán az a szándék, hogy most, miután a mi leglényegesebb volt, már megtörtént, fel kell hagyni az elv szigorával, s az egyenlőség elvét jövendőre csak akkor alkalmazni, midőn ennek igen sokan fogják hasznát látni? Ne feledjük, hogy ez esetben a rabszolgaság mindazon állodalmakban igazoltatik, hol a fejér népesség többségben van, hogy a szabadság és egyenlőség, mellyeket a többség élvez, jogból anyagi erőeredménynyé változtatnak át, melly békés időkben a számszerinti többséghez méretik, de mellyet az elsö harcz alkalmával a bátor kevesebbség magához ránthat.

De hiszen nemcsak a számbeli különbségben rejlik az ok, melly nem engedi, hogy az egyenlőség és szabadság elvei egész népek jogosultságára azon szigorral alkalmaztassanak, mint ez egyesek irányában történt, — igy szól a válasz. A kiváltságos osztályok fennállása maga után vonta az emberiség szolgaságát, elölt minden nemesebb érzelmet, bilincsekbe verte az emberi észt. A nemzetiség

ellenben a legszebb tettek csirája, minden nemesebb törekvés alapja, mellyel az egyik nép felül igyekszik haladni a másikat, s melly által az emberiség haladása feltételeztetik.

Nem szándékom panegyrist mondani a nemesség jelességei felett. Hogy azon panaszok, mellyek ellene emeltettek, részben igazságosak, senki sem fogja tagadni, de hogy nem mindnyája igazságos, mutatja a világ jelen helyzete. Ha Európa állapotát azon pillanatban, midőn a kiváltságos osztályok hatalma kezdetét vette, összehasonlitjuk a dolgok azon állásával, mellyben a közügyek kormányát a democratiára voltak kénytelenek bizni, itéletünk a nemesség felett nem fog feltétlenül kárhoztató lenni. (4.) De vajjon nem lehet-e mindazon panaszokat, mellyek bizonyos osztályok zsarnoksága ellen emeltetnek, szintannyi joggal az ellen is felemliteni, mellyet a nemzetiség nevében egy nép a másikon gyakorolt?

A franczia forradalom idejében egyvalaki a historiát a népek martyrologiumának mondá, — a kifejezés talán helyes, de a történetkönyveknek legtöbb lapjait olvasatlanul kellene hagynunk, ha benne csak azt akarjuk találni, mit a népek kiváltságos osztályoktól szenvedtek. A zsidó nép egyptomi kinszenvedésétől kezdve az indiánusig, kit a szívtelen fejér még azon szük téren sem hágy bántatlanul, mellyet atyáinak országából még megtartott, s kit kutyákkal kerget tova, hogy nagyobb tért nyerjen ültetvényének, hol a boldogtalan afrikait ostorral fogja munkához utasitani, a legrégiebb kortól kezdve a legujabbig nincsen egy perczi időköz, mellyben a legembertelenebb, egy nép által a másikon elkövetett zsarnoksággal nem találkoznánk. Olvassuk csak a peloponesusi háboru történetét, s látni fogjuk, mint bántak rokon népségek egymással; menjünk Irlandba, és tapasztalhatjuk, vajjon képes-e a keresztyénség, a magas foku müveltség, söt magok az alkotmányos

szabadság elvei megvédeni egy népet a másiknak zsarnoksága elöl. (5.) S ha az okot, mellynélfogva a szabadság és egyenlőség elvei valamennyi kiváltságos osztály ellen annyi szigorral alkalmaztattak, abban kell keresnünk, mivel előjogaik eszközül szolgáltak az elnyomatásnak, nem szól-e ezen ok még sokkal inkább a nemzetiség tekintetbevétele ellen? holott más részről mindazon jó következmények, mellyekre hivatkozni szokás, midőn a nemzetiségek kimélete indokoltatik, szintazon mértékben a nemesség fentartása mellett is hozathatnak fel. A nemesség eltörlésével is sok tiszteletreméltó dolog jutott tönkre némi jó tulajdonok, némi nagy érżelmek, és a sok salak között némi arany is, mi az institutióval egyetemben hullott sírba. S ezen körülmény, nemde, az institutiót nem volt képes megmenteni?

Ezen hasonlatossága a nemzetiségi s az örökös nemességi elv következményeinek épen nem esetleges, hanem magában a dolgok természetében fekszik. A történetekből tudjuk, hogy az örökös nemesség nagy részben a külön nemzetiség elvén alapul. Igen valószinü, hogy a kasztarendszer Ásiában szintén innen származik, s hogy a magasabb kaszták kezdetben külön nemzetiségek voltak, melylyek a többieket alájok veték magoknak, (6.) s csaknem valamennyi európai országban az örökös nemesség illyetén eredete a legnagyobb bizonyossággal (7.) megmutattathatik. A következmények nem lehetnek különbözök, mert az alap egy, s mert az állodalomban uralkodó nemesség forrása nem más, mint azon nemzetiség, melly magának az állodalmat hóditás által szerezte.

De hiszen a szabadság és egyenlőség elve nem szándékoltatik egész szigorral alkalmaztatni a nemzetiség ellenében. Tapasztalásból tudjuk, hogy a szabadság veszélyeztetve van, ha ellenei nemzeti érzelmekre és elöitéletekre támaszkodhatnak. Kimélni kell az egyes népek nézeteit és

kivánságait még akkor is, midőn a felállitott elvvel nem látszanak öszhangozni, valamint más részről a népek igényeiket nemzeti jogosultságra nem igen fogják kiebb terjeszteni, mint a mennyire ez a szabadság és egyenlőség elveivel összefér.

Épen nem kétlem, hogy ez a szándék; de hol van létesitéséhez a hatalom? Függ-e egyes embertől, ollyatén elvet, melly mint magában való tüzetett ki, melly mindenki által illyesnek ismertetett, csak bizonyos határok között alkalmazni? Hihető-e, hogy azon következetesség, melly valahányszor az egyenlőség és szabadság elveit alkalmazni kellett, sem a vallás, sem a társasági viszonyok által nem engedé magát visszautasittatni, — hogy e következetesség engedélyes leszen a nemzetiség elve iránt? Teljes meggyőződésem, hogy ez nem fog történni; s valamint az általános egyenlőség és szabadság fogalmai s a külön nemzeti jogosultságok *mint fogalmak* ellentétben állanak egymással, miután amazok az állodalom valamennyi lakosai számára egyenlő jogokat, s a többségnek korlátlan urodalmat követelnek, emezek szerint pedig minden törzsök- és nyelvkülönbség külön jogosultság forrása gyanánt tekintetik, — ugy az életben is kell nyilvánulnia ez ellentétnek. Vagy meg kell ismerni a többségek korlátlan felségjogát, s akkor mindenik többség — épen a nemzeti törekvések idejében — hatalmát a kevesebbségben lévő nemzetiségek elnyomására fogja forditani, miglen az állodalom fogalma egygyé válandott a népiség fogalmával; vagy pedig a többség korlátlan felségjoga nem ismertetik meg, és külön mindenik nemzetiség számára bizonyos elidegenithetlen jogok állapittatnak meg, mellyek a felségjog körén kivül feküsznek, — s azon pillanatban, midőn ez történik, az egyenlőség és szabadság elve is, ha szokásos értelmökben vétetnek e fogalmak, már ki van forgatva. Ha olly jogok-

kal bir az egyes, mellyek őt csak származásánál fogva illetik, s ha a népfelség elve bizonyos jogosultságokkal szemközt erőtelenné válik, akkor egyáltalában nincsen ok, miért kelljen illyes külön állással csak bizonyos nemzetiségeket felruházni, miért ne lehessen a felségjogot más testületek és egyesek irányában is korlátolni. Ha — a franczia forradalom által felállitott és általunk elfogadott eszme szerint — minden különállás az összes szabadság és egyenlőség megsemmisülését hordja magában, ugy annál nagyobbnak kell lenni a veszedelemnek, mennél nagyobb a közönség, mellynek illyetén különállás jutott.

A franczia forradalom kezdetében a nemzetiség eszméje s az egyenlőség elve közötti ellentét nem igen mutatkozott; oka részint abban rejlik, hogy akkor a tizennyolczadik század humanitarius elvei ellen még nem nyilvánult ellenhatás, s a nemzeti és nyelvbeli elkülönzés eszméje még mindenütt háttérben volt; részint Francziaország sajátságos helyzetén alapul, hol nyelvbeli különbségek, igaz, léteztek, de a franczia nyelv felsőbbsége bevégzett tény gyanánt tekintetett, mellyet még azok sem vontak kétségbe, kik Francziaország történeti felosztását örömest fentartották volna. Hogy egyébiránt már akkor is voltak, kik sejditették, milly viszonyban álljanak az uralkodó forgalmak a nemzetiség eszméjéhez, mutatja Klotz Anacharsis orosz báró eljárása, ki eléggé eszeveszett vala mindazt kimondani, mit bizonyos előzmények szükséges következményeinek tartott, s kit azon eszelősségért, hogy mint „orateur du genre humain“ lépett fel, Robespierre kétségkivül nem tartott volna a vesztőpadra érdemesnek, ha a csak logicai következetessége által kitünő dictator fel nem fogja, milly veszedelemmel fenyegetik Klotz elméletei Francziaország integritását épen annálfogva, mert elfogadtatván az előzmények, a porosz báró nézeteinek következetessége nem vo-

nathatott kétségbe. (8.) Ez elvek ellentéte azonban később gyakorlatilag is nyilvánult a franczia forradalom alatt. A nemzetiség eszméje ugyan soha sem szorittatott ki az egyenlőség és szabadság fogalmai által, de utóbb épen az ellenkező következett be, s a nemzetiség eszméje Napoleon uralkodását népszerüvé tette, ha mindjárt kormánya a szabadság és egyenlőség valamennyi elveit folytonosan sérté. Még nem volt aristocratia, melly hogy rangját megőrizze, annyit áldozott volna fel szabadságából és minden javaiból, mennyit a franczia nép évtizedeken keresztül nemzetiségéért áldozott.

Ha bármilly ország, vagy bármilly időkor eseményeit figyelemre méltatjuk, mindig azt fogjuk tapasztalni, hogy a nemzetiség eszméje azon mértékben lépett háttérbe, mellyben a szabadság és egyenlőség fogalma valósulásnak indult, mig más részről a nemzeti különállás seholsem marad fel épebben, mint az ószerü állodalmakban, még azon esetre is, ha a korlátlan hatalom az illető nemzetiség elnyomására fordittatik.

Midőn a plebs Romában győzött, a gracchusi zavarok után az örök város kitárta kapuit az idegeneknek, s a törzsök rokonokra szoritkozó polgárjog előbb ugyan valamennyi olasz állodalomra, utóbb számtalan barbárokra is kiterjesztetett.

Angliában a szabad alkotmány a szászok és normanok közötti ellentétet ollyannyira kiegyenlitette, hogy még jeles történetirók is, mint Hume, alig vették tekintetbe azon befolyást, mellyel amaz ellentét Anglia régiebb történeteire volt.

Francziaországban a forradalom óta a franczia nyelvnek olly terjedése következett be, minőt a korlátlan királyság századokon keresztül sem volt képes eszközölni. (9.)

Az éjszakamerikai respublikában és Schweitzban a

nyelvkülönbség minden fontosságát elvesztette, holott e két állodalom tőszomszédjában épen az ellenkezőt tapasztaljuk, mert Canadában, lord Durham véleménye szerint, a nyelvkülönbség fel- és al-Canada között volt egyedüli oka a minapi forradalomnak, s a német és olasz Tyrolis között létező surlódások mindenki előtt ismeretesek.

Még azonegy állodalmakban is a nemzetiség érzelme a szerint nyilvánul élénkebben vagy lép háttérbe, a mint bizonyos részeik, vagy lakosságuk bizonyos osztályai a politicai egyenlőség és szabadság rendszere nyomán inkább vagy kevésbé kormányoztatnak. Igy például a skót nép éles typusa mellett is az Anglia és Skotzia között századok óta fennállott ellentét csaknem egészen eltünt, holott Irlandban még él mindannak emléke, mit a benyomult idegenektől szenvedni kellett, s az ir nép jó angol nyelven készült költeményekben és beszédekben folytonfolyvást felhivatik nemzetiségéhez ragaszkodni. Igy párolgott ki a külön nemzetiség érzelme a magyar nemességből, melly az előbbeni viszonyok között politicai egyenlőséggel és szabadsággal birt, ámbár több nemzetiségek vegyülete volt, s nyelv szempotjából is elkülönözve maradt; a nép pedig, mellynek számára szabadság és egyenlőség nem létezett, sokkal nagyobb mértékben lelkesült ez érzelemtől.

Mindezen példák, mellyeknek számát csak annálfogva nem szaporitom, mert egyetemi tüneménynél semmi szükség példákra, nem tulajdonittathatók a puszta véletlennek, sőt hatalmas bizonyságul szolgálnak, hogy a szabadság és egyenlőség fogalmai között egy részről s a külön nemzetiségé között a másikról, nemcsak az eszmében, hanem az életben is szükségképen ellentét keletkezik, mellynek előbb utóbb vagy a nemzetiség elve vagy a politicai szabadságé és egyenlőségé esik áldozatul!

S ezzel megmutattam, ugy hiszem, hogy a szabadság

és egyenlőség fogalmai — divatos értelmökben véve — egymással, mindketten pedig a nemzeti jogosultság eszméjével ellenkeznek.

Forduljunk most a második állitáshoz, s igyekezzünk kinyomozni, ha való-e, hogy ezen fogalmak egyike sem valósittathatik divatos formájában, az állodalomnak, mellyben e kisérlet történnék, felbontása nélkül.

Lássuk e tekintetben mindenekelőtt a szabadság és egyenlőség fogalmait. Miután ezek a legbensőbb viszonyban állanak egymáshoz, vagy helyesebben szólva, miután a mi szabadság alatt értetik, csak egyik részét teszi az egyenlőségnek, nem szükséges e két fogalmat egymástól külön választanunk.

IV. FEJEZET.

A szabadság és egyenlőség fogalmai azon formában, mellyben felállittattak, nem valósithatók a nélkül, hogy valamennyi létező állodalom fel ne bomlanék.

Plato óta a legjelesebb s közben-közben a legsilányabb elmék is több izben kisérletet tettek ollyas állodalmi formát állitani fel, mellynek segédével az emberi fajnak boldogsága és tökélyesbülése minél jobban biztosittathassék; s bármi feleslegeseknek látszassanak az illyetén kisérletek, még sem tagadhatni, hogy némi befolyással voltak az állodalom iránti nézetek igazitására. Valamint az anyagi világban semmi sem vész el, és minden porszem, habár megváltozott alakban, most is megvan mint a teremtés első napján: ugy az eszmék világában is. Egy sem tünik el, mielőtt lépcsöül szolgált egy ujnak; s azonképen mint

Ásiában, a nélkül, hogy tudnák, évezredek óta elmállott városok romai felett járnak-kelnek az emberek, városok felett, mellyeknek magas épületei most halmokká változtak át: ugy a legmindennapiabb fogalmak, a nélkül, hogy sejditenők, csak további fejleményei egyes eszméknek, mellyeket talán ama városok lakosainak köszönhetünk; és valamint az alchymia a természettudományoknak, az astrologia a csillagászatnak több tudva lévő s még több ismeretlenül maradott szolgálatokat tett: ugy a tökéletes alkotmány utáni nyomozódások tetemes befolyással voltak az állodalmi formák lehetséges javitására.

A mi századunk is öregbitette az utopiák hosszu sorát, mellyek eddigelé foglalkodtatták a világot.

Ámbár az utópiák az emberiség legnagyobb boldogságát tüzték ki maguknak czélul, s az illető eszközök választásában a fennálló viszonyokra ügyelni nem szoktak, mégis mindenik keletkezése korának bélyegét viseli magán. A nézetek és viszonyok, mellyeknek közepette élünk, befolyással birnak még álmainkra is, s igy mindenik utopia tükre azon kornak, melly ellen intéztetett, még pedig kettős okból; először: mert senki sem képes magát a kor vezéreszméitől tökéletesen elszigetelni; másodszor: mert mindenik utopia a reactio (ellenhatás) müve, melly épen azon bajokon akar segiteni, mik bizonyos időben leginkább éreztetik magokat. E két tekintetben napjaink politicai regényei épen nem különböznek a korábbi századokéitól. Plato állodalmában megvan a rabszolgaság; Harringtonnak Oceániája azt tartja, hogy nemesség nélkül ugy nem gondoltatható az állodalom, mint a sereg nem tisztek nélkül; a jelen kor valamennyi socialistái a parlamenti rendszerhez, az esküttszékekhez, a szabadsajtóhoz ragaszkodnak. Az arcádiai pásztor-élet eszménye egyáltalában nem nélkülözheti a reggeli és esti lapokat; még századunk fényüzésének is fenn kell

maradnia, csakhogy Fourier abban mindenkit részeltet, és Cabet, midőn a jövendőnek étlapját tervezi, az emberiségben kevesebb munka és mozgalom mellett több emésztési erőt tesz fel, mint a mennyit eddiglen tanusitott. A nemzetiség eszméjétől pedig nem szabad megválni, és Icariának franczia nyelvü tartománynak kell maradni. Plato alkotmánya reactio az athenei alkotmány hiányai ellen. Morus mindazon szenvedéseket távol akarja tartani utopiájától, mellyeket a XVI-dik században tapasztalt, a socialismus az ipar által nemzett nyomoruságon akar segiteni. Minden utopia azonegy módon keletkezik, az által, hogy a mit valaki a maga korában jónak és szépnek talált, annak ellenkezőjével, miben kártékonyságot látott, együvé-forrasztja, meg nem gondolva, hogy minden állapotnak jó és baloldala egymást feltételezi, s hogy a magasabb, szellemi és anyagi müveltség élvezeteiben némi áldozatok nélkül épen ugy nem részesülhetni, mint nem az ősállapot nyugalmában és egyszerüségében, ha ott az élet czifráiról lemondani vonakodunk. Mit Aristoteles az erényről mondott, hogy az a kellő közép, jóval nagyobb joggal mondathatik a boldogságról. Valamint a perpendiculum szünet nélküli utjában a szélsőségek között mindig a kellő közepet is érinti : ugy érték el eddiglen egyes népek, ugy érheti el majdan az összes emberiség egy pillanatra a legnagyobb boldogság pontját, melly e földön feltaláltatható, rajta megállnia nem lehet; s épen a legmagasabb boldogság állandósága, ez az, mi a régi és ujabbkori utopiákat kivétel nélkül a lehetetlenség álmaivá alakitja. Azok, kik egy tökéletes állodalom felépitését tüzték ki magoknak czélul, kétezer év előtt, mint jelenleg, csak egyről — de épen az emberiség legnagyobb szükségéről — feledkeztek meg, arról, melly az embert készti, hogy szünet nélkül előretörekedjék. — Még a formára nézve is kevésbé térnek el egymástól az

egyes utopiák, mintsem hinnők, s ennek oka abban található, mert a képzelődés országa sokkal kisebb, mint az elmélkedő gondolaté, és mert soha sem esünk könnyebben az utánzás hibájába, mint ha eredetiek erőködünk lenni. (1).

Csak egy dolog van, mi által korunk e tekintetben is kitünik a többi közől.

Mindazok, kik korábbi századokban a politicai állapot valamelly eszményét felállitották, annak tudomásával birtak : *hogy ez eszmény valósulása a fennálló rendnek, kivált az összes állodalmi szerkezetnek változtatása nélkül nem gondoltatható.* Plato és Morus nem Athene s nem Anglia számára tervezték respublicájokat. Athene még azon esetre is, ha valamennyi polgárai Platóval egyetértenek, mindaddig nem követhette volna a bölcsnek tanácsát, mig más görög állodalmak között foglalt helyet, míg szabadsága és önállósága naponként megtámadásnak volt kitéve, s mig polgárainak anyagi érdekei bizonyos állodalmi viszonyok által voltak feltételezve, szóval, mindaddig, mig a többi világ akkori formájában megmaradt; a hires angol kanczellár sem lépett fel illyes követeléssel hazájával szemközt, s álmainak országát távoleső és idegenektől nem látogatott szigetbe helyezé, hol az állodalom azon eszközöket nélkülözheti, mellyek fenntartására szükségesek, ha más állodalmaktól környeztetik. — Korunknak eljárása egészen más. Korunk létesiteni akarja eszményeit, még pedig mindjárt, s a nélkül, hogy a viszony megváltozzék, mellyben az egyes állodalmak egymáshoz füzvék; söt a létező állodalomnak eszközül kell szolgálnia, hogy bizonyos fogalmak minél nagyobb általánosságban vétethessenek alkalmazásba; s itt rejlik épen e törekvések veszedelme, s ez oknál fogva talán nincsen kérdés, melly korunkra nézve fontosabb volna, mint tudnunk : ha vajjon állodalmi viszonyaink jelen helyzetében életbeléptethetők-e

azon fogalmak, mellyeknek valósitása czélul tüzetett ki? — Nem a socialismus és communismus eszméiről szólok. Én azt hiszem, hogy ezen eszmék inkább vannak elterjedve, mint gondoljuk, s hiszem, hogy még inkább fognak terjedezni épen annálfogva, mert csak logicai következményei azon fogalmaknak, mellyeket helyéseknek vél mindenki; de e helyett csak magokról ezen fogalmakról leszen szó. Csak az iránt akarunk tisztába jöni: *vajjon a szabadság és egyenlőség eszméi — divatos értelmökben véve — valósithatók-e a nélkül, hogy egyszersmind valamennyi létező állodalom felbomlanék?*

Az ember társadalmi lény. Valamint még azon állatok is, mellyeknél a jövendőnek némi elevenebb ösztöne mutatkozik — ide számitandók mindenekelött azok, mellyek ez ösztönt eleséggyüjtés által nyilvánitják, méhek, hangyák, stb. — társadalmi állapotban élnek: ugy az ember, kinél ez ösztön, mert magasabb képességeken alapul, még hatalmasabb, soha sem találtatott társadalom kivüli állapotban. Minden elmélet, melly a társasági állapot eredetének fejtegetésével foglalkozik, ennélfogva felesleges, söt szükségkép nagy tévedések csiráit hordja magában, mert hibás alapnézetből indul ki, s olly valamit, mi az emberre nézve természeti szükségesség, szabad akaratától függeszt fel. Ha a társaság eredetéből valamelly jogelv következtethető, ez mindössze is ennyiből állana: hogy miután a társasági állapot az emberi természet elsö szükségei közé tartozik, mindaz, mi az emberi társaságot lehetetlenné teszi, egyszersmind a természeti emberjogok megsértését foglalja magában. A most létező egyes állodalmakról ezt nem mondhatni.

Valamint általában véve az állodalom nem tartozik az emberi természet szükségei közé, hanem csak egy magasabb müveltségi foknak következménye, ugy minden külön

állodalom bizonyos viszonyok eredménye. Módosulásoknak alávetve mint ezek, változékony még azon elvekre nézve is, mellyeken emelkedni látszik, a mint tudniillik az emberek müveltségi folyama más-más irányt veszen.

Felesleges volna azon törnünk fejünket, mi módon oszolhatnék fel az emberi társaság. Ez még soha sem oszlott fel s nem is fog feloszolni soha. De másként van a dolog, midőn az állodalom jő szóba. Akár szerződés, akár erőszak szolgált legyen neki eredetül, mindenik állodalom feloszolhatik, mihelyt azon szükségeket, mellyek keletkezésének okul szolgáltak, kielégitlenül hagyja, vagy olly elveken alapul, *mellyeknek alkalmazása a jelenkor szükségeivel ellentétben áll.*

Forditsuk most figyelmünket a jelenkor állodalmaira.

Mindenik állodalom czélja, az egyénnek biztositása. Az első feltétel, melly nélkül az állodalom e czélnak meg nem felelhet, abban áll: *hogy külről, más állodalmakkal szemközt, elég erős legyen önállóságának megőrzésére.*

Egy állodalom sem mondathatik önállónak, melly nem bir elégséges hatalommal, megtámadtatása esetére, önállóságát saját erejével megvédeni. — *Mindenik állodalom első szüksége e szerint abban áll, hogy az egymással érintkezésben lévő állodalmak között bizonyos egyensuly állapittassék meg.* Hol a háboru lehetetlen, ott a béke csak a gyengébb fél érdekeinek alárendelésében állhat; s illyetén állodalom polgárai előbb-utóbb átlátják, hogy nincsen költségesebb csalódás a névszerinti önállóságnál. Az egyensuly rendszere különféle állodalmak között nem diplomatiai találmány, hanem a dolgok természetének következménye; ki ezt kétségbe vonná, az mind az állodalmak természetét, mellyek mindig nemzeti önzésen alapulnak, mind a történetet ignorálná. Az egyensuly rendszere olly régi, mint az

állodalom története. Mindenik bomlása egyetemi monarchiát vont maga után.

Minthogy pedig Európában több nagy állodalom létezik, s az egyáltalában nem látszik valószinünek, hogy mindezen állodalmak közös megegyezés utján feloszlanának, azt kell következtetnünk, hogy Európa valamennyi állodalmainak külviszonyai nagyobb állodalmak fennállását követelik, söt hogy a béke s az emberi nem kifejlődésének érdekében fekszik, miszerint a nagyobb állodalmak száma több kisebbnek egyesülése által szaporodjék. Az általános törekvés, melly illyes egyesülés után Németországban, Olaszországban, és általában mindenütt mutatkozik, hol kisebb állodalmak léteznek, vagy hol azonegy állodalom részeinek szövetségi köteléke szerfelett láznak látszott, — mint példának okáért Schweiczban, — bizonyitja, hogy az állodalmi életnek ezen szüksége, ha mindjárt nem ismertetett meg világosan, mégis mindenki által legalább homályosan éreztetik. (2.)

Az általunk feloldandó kérdés e szerint az itt következő:

„*Valósithatók-e a szabadság és egyenlőség eszméi, divatos értelmökben véve, ollykép, hogy a nagyobb állodalmak fennállása ez által lehetetlenné ne váljék?*"

Ha a szabadságnak abban kell állania, *hogy az állodalomban ne létezzék hatalom, melly nem a nép nevében és legalább közvetve nem általa gyakoroltatik*; s ha az egyenlöség *azon állapotot jelenti, mellyben az állodalom mindenik lakosa ugyanazon mértékben s ugyanazon módon járulhat a népakarat alakitásához*, akkor mindenki, ha a már száz izben mondottaknak gondolatlan ismétlése helyett tekintetbe veszi a nagyobb állodalmak helyzetéből szükségkép következő viszonyokat, könnyen meg fog győződni, hogy a szabadság és egyenlöség ezen értelemben véve, nagyobb állodalmakban tartósan gyakorlatilag meg nem állhat.

Valamennyi polgárok politicai befolyásának tökéletes egyenlősége még ott is csak rövid ideig tart, hol az alkotmány mesterséges eszközök által igyekezett a polgárok társadalmi egyenlöségét fenntartani, társadalmi egyenlöség nélkül pedig soha sem létezett. — Felebb érintém, hogy még democrata állodalmakban is, mint Atheneben és Rómában a gracchusi forrongások után, bizonyos, vagyon és müveltség által magasabbra helyezett osztályok mindig nagyobb befolyással voltak valamennyi közügyekre; s ennélfogva Rousseau is, ha mindjárt a politicai egyenlőségben a tökéletes állodalmi létnek feltételét látta, megismerte gyakorlati lehetetlenségét. (3.) Nagyobb állodalmakban, a társadalmi helyzetek egyenetlenségén kivül, a politicai elöjogosultságnak még más bőségesebb forrását találjuk, melly ugyanazon állodalom polgárai között, közügyi befolyásuk szempontjából, még jóval nagyobb különbséget keletkeztet, és pedig ollyat, melly institutiók által nem hárittathatik el. Értem a *tért.*

Szomoru állapot, hogy az ember, ki gondolatával világokat ölel körül, az életben, még akkor is, ha ollyas fogalmakat akar valósitani, mellyekben a tiszta ész postulatumait látja, egy ország terjedelmét is szerfelett nagynak találja; de a térviszonyok gyakorlati jelentékenységét nem lehet eltagadni, s csak az ábrándozó nem fogja megvallani, hogy a politicai befolyásnak törvényesen meghatározott egyenlösége nagyobb állodalmakban gyakorlatilag nem létezik, mert a központi hatalom székétől távolabb lakók soha sem fogják a politicai befolyást azon mértékben gyakorolni, mellyben azok, kik a központi hatalom székhelyén tartózkodnak. Ki ezen tanuságot Francziaország ujabb történetéből még nem meritette, az emlékezzék vissza a befolyásra, mellyet Olaszország és kivált Róma mindenik pápaválasztáskor gyakorolt, és emlékezzék vissza Rómának

történeteire, midőn a polgárjog azokra is kiterjesztetett, kik a városon kivül telepedtek le, — és meg fog győződni állitásom helyességéről. (4.)

Lesznek, kik mondani fogják, hogy ez csak látszatra van igy, mert a szabadság és egyenlőség fogalmain alapult mindenik állodalomban az egyes polgár kivált a választási jog által gyakorolja befolyását a közügyekre, már pedig e jognak gyakorlata könnyen ollykép intéztethetik el, hogy a főváros polgára semmi előjoggal se birjon a bármi távol fekvő véghely lakosa felett.

Én nem nagy bámulója vagyok azon pythagorasi számköltészetnek, mellynélfogva napjainkban azt akarják velünk elhitetni, hogy igen közönös dolog, akár magunk teszünk valamit minnen akaratunkhoz képest, akár tizezered magunkkal választunk valakit, ki aztán hatszáz más, hasonló mód választott társával egyetemben parancsolja, hogy mit kell tennünk. S a tapasztalás csakugyan e tekintetben egészen más valamit látszik bizonyitani, miután a fejenkénti választásjog és minden intézkedések daczára, mellyek e jog könnyebb gyakorlatára behozattak, a főváros lakosai mégis mind a törvényhozásnál, mind valamennyi közhivataloknál jóval nagyobb számmal vannak képviselve, mint ennek a népesség arányához képest lennie kellene.

De tegyük fel, hogy ollyas intézkedések létesithetők, mellyeknél fogva valamelly ország összes polgárai épen egyiránt gyakorolhassák a választásjogot, — vajjon az egy választási jogban székell az egyesnek befolyása alkotmányos állodalmakban? Ezt aligha fogja valaki állitani. Valamint az egyesnek korlátlan hatalma nem gondoltatható, ha e hatalom mindössze is abban áll, hogy bizonyos állodalmi hivatalokat betölthet (5.) és magának például majordomust választhat: ugy ezt a korlátlan népfelségről sem

állithatni. Olly hatalom, melly átszállitása után semmiféle feltétel alatt nem vétethetik vissza, megszünt az átszállitónak hatalma lenni. A szabad-sajtó, a szabad gyülekezési jog, az esküttszéki intézet sajtó- és valamennyi politicai vétségek számára, a népfelfegyverkezés, söt bizonyos rendkivüli esetekben, midőn a nép képviselői megbizásukon túllépnek, s mint a római decemvirek hatalmukat örökiteni akarnák, — maga az ellenállás joga is — a szabadság alkotmányos biztositékai közé tartoznak. S vajjon milly arányban állanak, a politicai befolyás ezen eszközök alkalmazását illetöleg, a főváros lakosai az országnak többi lakosaihoz képest?

Tegyük fel, hogy a választási jog mindenütt egyiránt gyakoroltatott, s hogy a törvényhozás a nép valóságos többségének képviselőiből áll, — nem fognak-e ezen többség képviselői a nép kevesebbsége által, ha ez személyesen, nem képviselet utján, jelenik meg, egyremásra kényszerittetni? Nem fog-e a vészharang, ha a helybeli hatóság parancsára megkondul, a főváros fegyveres népessége, ha a törvényhozó testület gyülési teremét megszállja, az ágyuszó, ha közel lázadást hirdeti; — nem fog-e maga ezen események lehetősége némi befolyással lenni a népképviselők eljárására? s vajjon mi egyéb ekkor valamelly állodalom összes polgárainak egyiránti részeltetése a közügyekben, *mint valamelly város uralkodása, minőt Athenében, Rómában, Párisban, minőt mindig és mindenütt tapasztalunk, hol a szabadság fogalma a népfelség fogalmával felcseréltetik, s hol az összes közhatalom szerencsés merénylet által egy pillanatban valamelly gonosztevőnek kezébe kerülhet.* (6.)

Hogy a dolgok igy állanak, azt mai nap aligha fogja valaki tagadni. „De mit tenni?“ ez a kérdés. Az állodalom ugyanazon jogokkal ruházza fel mindenikünket, a viszonyok hatalma ellen nem tehet senki. Aztán a főváros mégis

legjobb képviselője az egyetem jogainak, a főváros gyülpontja az értelmiségnek. Befolyásának nagyobb volta csak az egésznek javára fordulhat. —

Sajátságos dolog, ollykép szerkeszteni akarnunk az egyenlőséget, hogy ez által a többség az elméleti jog, a kisebbség meg az állodalmi hatalom valóságos élvezetének birtokába jussanak; de még sajátságosabb, ha a főváros az ország természetes képviselőjének mondatik, holott azon érdek, melly csaknem mindenik országban a legeslegلényegesebb (a földészeti) a fővárosban csak ollyasmód van képviselve, mint, teszem az eladó a vevő által, s holott a főváros bizonyos pillanatokban az egyetem érdekében működhetik ugyan, de e miatt az ország természetes képviselőjének épen ugy nem mondathatik, mint p. o. Napoleon, ki annak idejében hazája érdekeit legjobban képviselte, s ez okért csaknem a nép egyeteme által erősítetett meg consulságában, bizony nem mondathatott a franczia nép képviselőjének 1814-ben. Legsajátságosabb dolog pedig, ha azok, kik mindenik főváros utczai lázongásaiban részt venni szoktak, s ez által az állodalmat gyakran bizonyos irányba belekényszeritik, az ország értelmiségével azonosittatnak. — De ha a viszonyok hatalma ezt igy hozza magával, miért nem mondatik ki világosan? Róma, Spárta, Velencze igy cselekedtek, s valamelly városnak korlátlan felsége miért nem állittatik fel elvül tehát, hogy az ország többi lakosai azon helyzetre nézve, melly nekik az állodalomban jut, legalább tisztába jőjenek, hogy azok, kik az állodalmi hatalomban részt akarnak venni, a fővárosba költözködjenek, ott a római és athenei nép módjára kormányozni, kenyér és játékok után zajongni, azalatt mig a többiek alávetik magokat sorsuknak, s a fővárosból rájok küldött proconsulok veszszeje alatt millió uraik számára békén mivelik a földet? —

Minden állapot visszásnak mutatkozik, ha szerfelett éles szinekkel festjük, — fogja talán egynémellyik olvasóm mondani, — hiszen a főhatalom nem leszen eszközök szükében, mellyek a főváros által gyakoroltatni szándéklott törvénytelen befolyást korlátai közé visszautasitsák? hiszen a kormány — a többség kormánya, felkészitve mindazon hatalmakkal, mellyek öt, az összes nép képviselőjét illetik, talán csak erősebb leszen valamelly egyes városnál, ha mindjárt ennek egy millio lakosa volna is, kik a kormány bukását egyiránt akarnák elöidézni mindnyájan, mit lehetlen volna feltenni?

Erre azt válaszolhatnám, hogy bizonyos elvek következményei nem általam, hanem a közelebb mult napok története által festettek illy éles szinekkel; (7.) de vonatkozzunk el ettől, s vegyük fontolóra az ellenvetést, a nélkül, hogy a körülöttünk történtekre ügyelnénk. —

E szerint tehát az általános szabadság biztositéka azon anyagi hatalomban rejlik, mellynek segédével a kormány a főváros minden lázadási kisérleteit elnyomhatja; vagy, hogy divatos kifejezéssel éljünk: az ország egyenlöségének és szabadságának biztositéka a főváros ostromállapotában fekszik!

Miután Montesquieu az elvet, mellyen mindenik monarchia alapul, a becsületérzésben, a respublicáét pedig az erényben kereste, s nézeteit épen olly elmésen s olly ügyesen fogalmazta, mint a rögtönész, ki eleve kijelelt rimekbe egy költeményt képes beilleszteni; — miután Rousseau az állodalom alapját szerződésben látta, mellynek valóságos léte iránt talán maga sem viseltetett erös hittel, s miután mindketten ebbeli ösvényeiken egynél több igazságot találtak, mert az igazság nyomozásánál általában véve nem annyira a kiindulási pont, mint a komoly, ernyedetlen törekvés a fődolog; — miután a királyság isteni joga

és a népnek nem tévedhetése, egymást felváltva az állodalmi élet elve gyanánt állittattak fel, és a droit à l' insurrection, a szabadság legmagasb biztositékának tartatott, — miattam bizvást láthat valaki illyes biztositékot az ostromállapotban is. A két utóbbi állapot között lévő különbség ugy is csak abban fekszik, hogy kinek szabadjon az összes nép nevében anyagi erővel a fennálló rend ellen fellépni, vajjon a főváros lakosai egyik részének-e, vagy pedig az ország kormányának?! — s épen nem csodálkoznám, ha ezen uj elmélet maholnap, a legujabb állodalmi biztositékok' neve alatt valamelly tudós által felállittatnék. — Az állodalom, mint eszme, egyszerü elveken alapulhat, de az állodalmi élet, valamint az egyesnek élete, annyi körülmény által van feltételezve, hogy szerkezetének legjobb módjáról általános elveket lehetetlen felállitani. Az állodalmi biztositékok csak azon esetre felelhetnek meg czéluknak, ha nagyobb-számuak, s ezek közé tartozik, bizonyos tulságos esetekben, az ostromállapot is, azaz: elnyomása az erőszakos lázadásnak erőszakos eszközök segédével. Meggyöződésem egyébiránt az, hogy valamennyi eszközök közül, mellyeket a megrenditett állodalom jogositva van önfentartására alkalmazásba venni, nincsen egy is, melly létét nagyobb veszedelmekkel fenyegetné, s hogy ollyas állodalmi intézkedések, mellyeknél gyakrabban fordul elő a szükség, az egésznek szabadságát egyes felekezetek bitorlásai ellen physikai erö alkalmazással megvédeni, — vagy az állodalom feloszlásához, vagy ennek szolgaságához vezetnek.

Az állodalom feloszlásához, ha a kormányhatalom bár csak egy pillanatra gyengének mutatkoznék. Miután ujabb állodalmi intézkedéseinknél fogva az, ki a központi hatalmat magához rántja, nyomban az összes állodalom felett uralkodik, világos, hogy azoknak, kik e hatalmaskodást nem akarják jogosnak ismerni, nincsen módjok, magokat

ellene, ha csak egy pillanatra is, megóvniok. A tartomány, a város, a község és az egyes tétlenül kénytelenek elszenvedni az uj uralkodást, nézni mint alakul, mint ügyekszik a későbbi ellenállás minden kisérleteit megelőzni; vagy pedig kénytelenek a főváros lázadását a tartományé által leküzdeni s jogaik biztositékát polgárháborúban keresni.

Ha a kormányhatalom olly szilárdul szerkesztetik, hogy irányában minden ellenállás lehetetlen, akkor az ország biztositva van a főváros egyes felekezeteinek zsarnoksága ellen, *de ki fogja az országot a kormány bitorlásaitól megóvni?* — Ellenállhatlan hatalom veszedelmes dolog a szabadságra nézve még akkor is, ha a legjobbak kezébe van letéve. Találkoztak, kik nem önző czélzatokból, hanem a legnemesebb szándékkal, a végett hogy minden ellenállás lefojtassék, melly a nép javának utjában állana, törekedtek korlátlan hatalom után; de ha egynek vagy többeknek olly hatalmat adtunk kezébe, mellyel a szabadság és közjó nevében minden ellenállást megsemmisithet, a polgári szabadságnak nincsen biztositéka többé. A római decemvirek, a szabadság oltalmára, az elnyomott plebejusok érdekében, kivételes hatalommal ruháztattak fel. Athenében, ugy mint Syracusában, minden zsarnokság a közjó nevében kezdetett meg. A Medicik és Doriák hatalma azon istitutiók romjain emelkedett, mellyeknek oltalmára ama hatalommal felruháztattak; és Francziaországban a szabadság érdekében s hogy a jacobinusclubbok és Páris külvárosainak kényurasága alól felmentessék az ország, olly hatalom birtokába helyeztetett az első consul, melly ellen a főváros részéről minden megtámadás lehetetlenné vált; — de hová lett mind ez esetekben a szabadság?

Vagy talán az által lehetne elejét venni a bajnak, hogy a központi hatalom s a törvényhozás széke a fővárosokból kisebb helyekbe tétessék által? Az első franczia forrada-

lom idejében többször hozatott szóba e rendszabály; az éjszakamerikai szövetséges állodalmak keresztül is vitték, Washingtonba helyezvén központi hatalmuk székét. A közelebb mult időben is tétettek illyes inditványok. Még tovább mehetni és elvként állittathatnék fel, hogy a törvényhozás székhelyén, az ülések ideje alatt, bizonyos, sőt valamennyi politicai jogok felfüggesztendők; s erre nézve Anglia példájára hivatkozhatni, hol a gyülekezési jog, szabad ég alatt, nehány mérföldnyire a parlament székhelye körül tilos; — sőt, ha ugy tetszik, még azt is inditványozhatjátok, hogy törvényhozás helyéül mindig az ország legerősebb vára szemeltessék ki, hol a többség teljes szabadságát kőfalak és ágyuk biztositják, sőt az inditvány nem is volna olly különös, minőnek látszik, minthogy az, kinek korlátlan hatalmától minden pillanatban mindenkinek sorsa függ, legalább kényszerités ellen biztositandó, akár aztán korlátlan királyt, akár korlátlan felségjogu gyülést illessen e hatalom. — De mind ez esetekben a nehézség eloszlatlanul marad, csak egy pontról a másikra szállittatik.

Minden főváros ollyas hatalom, melly ha a központi hatóság közvetlen befolyása alól elvonatik, ezt veszedelemmel fenyegeti; s e szerint a törvényhozásnak és kormánynak kisebb helyekrei szállitása által azon erőszakos befolyásnak eleje vétethetik ugyan, mellyet a főváros e hatalmakra gyakorolhatna, de ez esetben rendesen az ellenzék központjává leend a főváros, s még nagyon kétséges, hogy e két lehetőség közül mellyik a veszedelmesebb? (8.)

A közszabadság tulságos megszoritása olly helyen, hol a törvényhozás ülésez, ezt megfosztja a közbizodalomtól, s a nyers tömeg bántalmai ellen védi, de kiteszi azon hatalmak befolyásának, mellyek az ő nevében fentartják a rendet. Mindenik többség, —a törvényhozásé is — meghajol azon hatalom előtt, melly korlátlanul parancsol körülötte.

A nehézség nem rejlik azon módban, melylyel a szabadság és egyenlőség elve az ujkor egyes állodalmaiban alkalmaztatott, — a nehézség magokban az elvekben fekszik, mellyek *nagy állodolmakban* nem alkalmazhatók.

Ha e szabadság abban áll, hogy a *hatalom*, melly a nép nevében törvényeket alkot, és közvetve többsége által kormányoz, *korlátlan* legyen.

Ha ezen elv következésében az állodalom ugy van szerkesztve, hogy minden, bármi kurta ellenállás is a központi hatalommal szemközt lehetetlenné válik, mert hiszen csak azon hatalom korlátlan, melly mindenre kiterjed s mellynek semmi sem képes ellenállani.

Ha ennélfogva azok, kik a többséget akármelly eszköz által, legyen ez bár az elrémités, egy időre megszerzik magoknak, az állodalom minden erői felett rendelkezhetnek; ez esetben olly hatalmas ok szól e kisérlet tétele mellett, hogy maga a kisérlet bizonyosan nem fog elmaradni.

Innen az következik, hogy vagy ezen lehetőséget kell elvállalni, vagy pedig azt a szabadság korlátozása által megelőzni.

Az első esetben a római plebshez érkeztünk, a másodikban az imperatorokhoz; vagy korszerüebben szólva, az első esetben a párisi sectiók mindenhatóságára lehetünk elkészitve, a másodikban Napoleonra.

Középut nincsen. —

S most azon kérdésre térünk által: mint lehessen a nemzetiség fogalmát Europa jelen állodalmainak fennállásával egyhangzásba hozni.

V. FEJEZET.

A nemzeti törekvések czélja csak valamennyi létező állodalom feloszlása által érethetik el.

Egyike a legnagyobb nehézségeknek, mellyekkel mindenik állodalomtani kérdésnél, midön ez a gyakorlati életbe lép, vívnunk kell, — a különféle értelem, mellyben azon egy szó vétetik.

Ezt a ‚nemzeti jogosultság' kifejezésnél is tapasztaljuk.

A nemzetiségek különfélesége tény.

Valamint a természet többféle erőkkel és idomokkal ruházta fel az egyest, s valamint azok az egyesnek viszonyaihoz képest különbözöleg fejlödnek ki : ugy van ez a népekkel is. Ezen különbözöség az, mit e szóval *nemzetiség* kifejezünk.

Minden egyes, idomainak és erőinek szabad kifejlesztésére egyenlő joggal bir, mennyiben ez másoknak szabad kifejlödésével megfér. Ugyanezen jog illeti mindenik nemzetiséget, ebben áll *nemzeti jogosultsága.* Ez azon jog, mely-lyet önálló egyéniségtöl, legyen ez physicai vagy erkölcsi személy, megtagadni nem lehet, s addig mig valamelly nép magában bevégzett egész (önálló egyéniség) képében lép elönkbe, jogosultságának köre iránt nem lehet kétség.

Az események folyama azonban ugy hozta magával, hogy Europában alig találunk egyegy népet, melly magát mint önálló egyéniség fentartotta volna. A népek helyébe állodalmak léptek, s csak ezekben találkozunk az egyén valamennyi feltételeivel. Az egyes népek különbözősége — mennyiben ez a hozzájok tartozó egyénekben nyilvánul, — az által, hogy több népek egy állodalomba olvasztattak, vagy egy nép több állodalmakba osztatott fel, nem szünt meg, szintolly kevéssé szüntetett meg külön mindenik

egyesnek joga, összes erőit és idomait — tehát azokat is, mellyekben valamelly nép általános jellemének részét birja — szabadon kifejleszteni; s ha ez értetik a ‚nemzeti jogosultság' kifejezés alatt, ha nevében csak az egyesnek személyes szabadsága követeltetik, akkor senki sem fogja állitani, hogy ezen elvnek valósitása bármelly állodalom fenállását veszedelmezteti. De ha nem akarunk erőnek erejével csalódni, akkor át fogjuk látni, hogy egészen más valami értetik a nemzeti jogosultság neve alatt.

Az egyén, mellynek bizonyos jogok szándékoltatnak biztosittatni, nem az egyes állodalmi polgár, hanem a külön nemzetiség. Miután pedig minden jog csak személyiség által — legyen ez bár physicai vagy erkölcsi — vétethetik igénybe, s miután külön jogosultság csak külön egyéniséget illethet, a nemzeti jogosultság fogalmának gyakorlati valósitására szükséges, *hogy az, minek nemzetiség neve alatt bizonyos jogosultságok szándékoltatnak biztosittatni, mindenekelőtt külön egyéniséggé alkottassék.*

Minthogy pedig azon elemek, mellyekből a nemzetiségek mint külön egyének alkotandók volnának, ugyanazok, mellyek jelenleg az állodalmat teszik, először is ezt kell megszüntetni, s csak aztán lehet szó a nemzetiségek mint külön egyének megalakitásáról.

A nemzetiség utáni törekvés a barbár idők maradványának, a középkor hagyományának mondatott. Ezen nézet tévedésen alapul. Sem a római birodalomban, mellynek romjaiból polgárisodásunk részben emelkedett, sem azon népeknél, mellyek e birodalmat megbuktatták, nem találkozunk ama fogalmakkal, mik a jelenkor összes nemzeti törekvéseinek alapul szolgálnak. Ott az eredet különbözősége háttérbe vonult a római polgárság fogalma előtt, (1.) itt egyetlenegy néppel sem találkozunk, mellynél a származás és nyelv egyenlősége egyesülés, vagy külön-

válás okának tekintetett volna. Azon nagy hadviselések közől, mellyek a római birodalmat tartományaitól egymásután megfosztották, egyet sem találunk, mellynél csak egy törzsök harczosai vettek volna részt. Góthok, avárok, szlávok egy czélra egyesültek. Azonegy nyelvcsalád összes ágai : frankok, alemannok, góthok, soha még rövid időre sem szövetkeztek. Még az egyes törzsökök is többfelé válnak. Keleti és nyugoti góthok, salicusok és ripuariusok szemben állnak egymással. Söt ezen nagyobb osztályok mindig ismét kisebbekre oszlanak, hogy más, gyakran nyelvre és származásra nézve egészen különböző népségekkel nagyobb tömegeket képezzenek, a mint ezt valamelly vezérnek bátorsága, a háborúnak változó szerencséje, vagy más valamelly közös érdek magával hozza. Illyetén egyesüléseknek mindig valamelly kitünő személyiség s nem a nemzetiség fogalma szolgált központul. A középkor első századainak története szünet nélküli háboru, mellynek eredménye az óvilág állodalmainak felbomlása s az ujkorbelieknek alakulása, s mellynél a vezérek neveit és egyes tetteit ismerjük, de a küzdö sereget nem; csak annyi bizonyos, hogy e sereg ritkán állott valamelly nép összes harczosaiból, és soha sem ollyasokból, kik csak egy néphez tartoztak volna. (2.)

S ez áll az öszves középkorra nézve. A nemzetiség fogalma kisebb körökben, — egyes városokban és tartományokban bizonyos kiváltságok alapitására szolgált. Olly korban, midőn kiváltságok után esengett mindenki, és mindenik kiváltság a származás, az öröködés fogalmán alapult, igen természetesen a nemzetiség fogalma, melly nem egyéb a család fogalmának kifejlesztésénél, szinte kiváltságos állásoknak alapjául használtatott. (3.) De az állodalom körére soha sem alkalmaztatott a nemzetiség fogalma jelen divatos értelmében. A nemzetiség fogalma mindig az álloda-

loméval s nem a nyelvegységével azonosittatott. Az összes középkor valamennyi nagyobb állodalmai a legujabb koriglan különféle nemzetiségü népekből állottak. (4.) A hóditás első zürzavara után azon körülmény, hogy valaki bizonyos nemzetiséghez tartozott, egymaga senkit sem ruházott fel magasabb polgári állással; s midőn egyrészről nem sokkal a hóditás ideje után számosan, kik nyelvökre és származásukra nézve a hóditó néphez tartoznak, némi szolgaságba sülyednek, más részről szabadságra söt hatalomra tesznek szert ollyasok, kik a meghóditott népség sarjadékai, a nélkül hogy valakinek eszébe jöne a királyság jogát illyes kedvezmények osztására bizonyos nemzetiség határai közé szoritani. (5.)

Az egyház mezején ugyanezen tüneménynyel találkozunk. Itt is a nemzetiség fogalma kisebb körökben nem maradt befolyás nélkül. A keresztyén község e vagy ama városban — már az isteni szolgálat kedveért — a nemzetiségek szerint különvált testületekre oszlott, mellyek — ez levén a különvált és egymáshoz közel álló részek természete — gyakran ellenséges indulattal viseltettek egymás iránt; ugyanezt tapasztaljuk több egyházi rendeknél, habár itt is, mint például a templom vitézeinél a nemzetiség fogalma azonos a külön állodalom nem a külön nyelv fogalmával. De az egyház, mint nagy institutio, a nemzetiség e befolyásán kivül áll. Már az egyetemi catholicus egyház fogalma kirekeszti ennek lehetőségét, (6.) mig más részről a szabad vizsgálódás alapján nyugvó protestantismus nem a nyelv, hanem a meggyöződés egyenlőségében keresi minden egyesülésnek alapját, (7.) s ez oknál fogva mindenik egyház, a catholicus azonképen mint a protestans ott, hol osztályzást szükségesnek látott, egyáltalában nem a nemzetiség elvéből, hanem az állodalmi felosztás, a terület viszonyaiból indult ki.

Sokkal könnyebb valamelly alkotmányos állodalom jelen törvénykezési formáit a judicium pariumban és a középkor fogott biráiban, söt magát az angol alkotmányt egy nagy elme példájára a régi germanoknál találni fel, mint ollyas valamit, mi a jelenkor nemzeti törekvéseivel azonosittathatnék. Sem a bomlásnak induló római birodalomban, sem a győzedelmes barbároknál, sem a keresztyén egyházban, sem a középkor állodalmaiban nem találkozunk nemzetiségi fogalmainkkal, *ezek ujak, ujabbak valamennyi egyéb fogalmainknál.*

Minthogy pedig uj fogalmak, mellyek a mult s a jelen viszonyaival ellentétben állanak, nem egyhamarjában válhatnak a nép közbirtokává s egy uj organismus alapjává, szükségképen azt tapasztaljuk, hogy bármennyire erököd-jenek a nemzeti mozgalmak élén állók, bármi hangosan kürtöljék igényeiket a népségek nevében, a fogalom eddiglen még nem kapta meg a népet, melly e zászló alatt is felizgattathatik ugyan dicsöség és nyereség nevében, de a nélkül, hogy e fogalmat valósággal sajátjává tenné, s a nélkül, hogy vezéreinek sovárgásában teljesen osztozkodnék. A nemzeti rokon- és ellenszenvek érzelme, mind bennsöleg mind külsöleg, egészen más valamiben állanak a népeknél, mint ezeknek szószólóinál. Bennsöleg ez érzet — Istennek hála — nálok csaknem mindig gyengébb, mire még Magyarország legujabb története is szolgálhat például. Külsöleg a határokat, mellyek valamelly nép szeretetének vagy gyülölségének vonatnak, néha szerfelett szükeknek és csaknem mindig szerfelett tágasaknak találja a nép. Mondjatok bármit, a nép azokban, kikkel századok óta együtt élt, pusztán nyelvbeli különbség miatt épen ugy nem akar idegeneket látni, valamint azokat, kik vele azonegy nyelven szólanak, s kikkel századok óta ellenséges lábon állott, nem fogja rögtön testvéreinek ismerni. En-

nélfogva a nemzetiség eszméje, divatos értelmében mindenesetre csak igen nehezen s csak igen huzamos erőködések után valósittathatik; s ha ez valaha mégis megtörténnék, következik a mondottakból, miszerint

ezen fogalom nem valósittathatik, a nélkül, hogy egyszersmind azon állodalmi intézkedések, mellyek e fogalomrai tekintet nélkül alakultak s gyakran vele ellentétben állanak, felbontassanak.

Minden állodalmi forma csak addig állhat fenn, mig az állodalom viszonyainak s a benne uralkodó jogfogalmaknak megfelel. Valamint minden, az ország viszonyaiban történt változás az ország tetemes nagyobbulása vagy megfogyatkozása szükségképen az alkotmány változtatásához vezet, (8.) ugy a befolyás, mellyet módositott jogfogalmak az állodalom alkotmányára gyakorolnak, szembeszökö mindazon esetekben, mellyekre nézve a közbenjött fogalom-módosulás történetileg kimutattatható. (9.)

Miután pedig az állodalmak, mellyekre Európát felosztva találjuk, eredetöket, s mi a közélet formáit illeti, kifejlődésöket, nem a nemzetiség, hanem a királyság eszméjének köszönik; (10.) miután továbbá azon országban is, mellyről ezt nem mondhatjuk, a Schweiczban az állodalom a nemzetiség elvérei tekintet nélkül keletkezett, nem szenved kétséget, hogy a nemzetiség elve s egyes néptörzsökök ezen alapuló jogosultsága nem léptethetik a történeti jog s az egyéni jogosultság helyébe, a nélkül, hogy egyszersmind valamennyi állodalmak kölcsönös viszonyai, s minden egyes polgárnak viszonya az állodalomhoz tökéletes változást ne szenvedjenek, azaz, a nélkül, hogy valamennyi létező állodalom fel ne bomoljék. S épen a nemzetiség elve ezen szükséges következményeinek — mellyeket lehetetlen nem látni, — kell tulajdonitanunk, hogy ez elv mindazok által, kik a fennálló rendnek felfor-

gatását tűzték ki czélul magoknak, vezérmondatul használtatott.

A kor uralkodó fogalma s a létező állodalmi forma nem maradhatnak sokáig ellentétben egymással. Egyiköknek engedni kell. A fogalomnak, hogy megélhessen, megfelelő formára van szüksége, s ezért a forradalmi felekezetek — bármilly irányu lett legyen a forradalom — nem egykönnyen tehettek volna szert olly elvre, melly, nem mondom uj állodalom épitésére, hanem a fennállónak megrontására, a nemzetiség elvénél alkalmasabb lett volna.

Hogy a fennálló rend alapjában megrendittethessék, a népet lelkesedésbe kellett hozni olly fogalomért, melly nem volt valósitható az állodalom feneklétének megrenditése nélkül. A nemzetiség érzelme félig a mult emlékein, félig határozatlan formáju reményeken állapodva, igen alkalmas arra, hogy az emberi kedélyt hatalmasan megragadja; s csak ennek felébresztése által sikerülhetett, hogy egész népek, mellyeknél az alkotmányos intézkedések szüksége magát még csak kisebb mértékben éreztette, vagy mellyeknél azok is, kik a viszonyok átalakitását czélirányosnak látták, az erőszakos felforgatás gondolatától viszszadöbbentek volna, öntudatlanul illyes felforgatáson dolgoztak.

A mondottak bebizonyitására elégséges, ugy látszik, a közelebb mult időnek tapasztalásaira utalni. Bármi különböző lett legyen az irány, mellyben a nemzetiség elve alkalmazásba vétetett, ez mégis mindenütt a fennálló politicai organismus felbontására czélzott. Német- és Olaszországokban, hol ez elv nevében önálló organismusoknak nagy egészbei egyesülése követeltetett, és az austriai birodalomban, hol külön mindenik faj nemzetiségének különállása sürgettetett és megigértetett, a mozgalom eredménye, ha czélját éri, azonegy fogott volna lenni, t. i. a létező

állodalmak felbomlása. Gondoljuk meg mindenik létező állodalom ethnographiai viszonyait, s át fogjuk látni, hogy a nemzetiség elve nevében keletkezett valamennyi mozgalom eredményei nem egyesek hibái vagy büntettei, hanem maga a dolgok természete által váltak valamennyi állodalom életére olly veszélyesekké.

Jelenleg egy állodalom sem létezik Európában, melly mostani határait megtarthatná, ha ezek a nyelv szempontjából volnának vonandók.

A németség egységének eszméje nemcsak Dániát, hanem Austriát, Franczia- és Oroszországokat is felosztaná. Valamennyi olasznak egyesülése Austriát, Angliát söt Francziaországot is földterületének egyik részétől megfosztaná, mig más részről Francziaország hasonló követeléssel léphetne fel Belgium egyik felének és Savoyenek irányában, s e helyett meg birodalmának némi részét Spanyolországra volna kénytelen szállitani. — Törökországot nem is emlitem, valamint Schweiczot sem, mellyek ez elv tettleges valósitásának pillanatában élni megszüntek.

Hogy illy roppant és nagy terjedelmü politicai forradalom egyszersmind szükségkép a legnagyobb társadalmi felosztáshoz vezet; hogy az állodalmi viszonyok összege csak külön mindenik egyesnek viszonyával egyetemben töröltethetik el, az magában értetik, kivált, ha meggondoljuk, miszerint a nemzetiségeknek azon sürü vegyülete, mellyet Európában találunk, s az állodalmakba beczövekelt számtalan külön részek hosszu időre lehetetlenné tennék a nagyobb állodalmak keletkezését, — s miszerint továbbá, ha a történeti jog elve a nemzetiségi egyenjoguság elvének következetes alkalmazása által a népek kebelében megsemmisittetett, egyáltalában nincsen ok, miért ne lehessen azt mindenik egyesnek viszonyaira nézve is megszüntetni. A communisták teljes joggal következetlen-

ségről vádoltattak, mert az egyéni birtokot megtámadták, de a népnek jogát saját országához nem vonták kétségbe. Ugyanezen vád alá esnek azok is, kik épen ellenkezőleg mindenik ország jogait értékteleneknek nyilvánitván, a legvastagabb communismust hirdetik a népek szempontjából, a nélkül azonban, hogy az egyéni birtokjogot megtámadni akarnák. (11.)

A nemzetiségi törekvések olly nagy befolyással vannak a jelenkor történetére, s annyira szokássá vált, minden okra, melly e törekvések jelen iránya ellen felhozatik, puszta szenvedelmes tagadással válaszolni, hogy szükségesnek látom a mondottaknak még nagyobb felvilágositására figyelmünket a nemzetiség elvének szükséges következményeire valamelly külön országban forditani. E végre Németországot választom, részint azért, mert a nemzeti törekvések, mellyek ezt egy nagy állodalommá akarják összeforrasztani, egész Európára nézve a leglényegesebb eredményeket vonhatnák magok után, részint azért, mert feltehetem az olvasóról, hogy Németországnak mind multját, mind most lefolyó történetét elégségesen ismeri.

A nemzetiség elve Németországban.

Valamint az egyesnek nézeteit, vágyait és szenvedelmeit csak akkor ismerjük egészen, ha multjáról is van tudomásunk: ugy azon irány, mellyet valamelly nép a jelenben követ, csak multjából magyarázható. Közvéleménynyé semmi sem válik, még egy pillanatra sem, mit hosszu évsor elő nem készitett volna; s ha bizonyos időszakokban bámuljuk a gyorsaságot, melylyel némi eszmék terjednek vagy eltünnek, ez csak onnan van, mert az idő csendes fejleményét nem kisértük kellő figyelemmel. Ha ezt el nem mulasztjuk, láttuk volna, hogy a néhány

nap alatt megérlelt gyümölcsök csirái már régóta mutatkoztak.

Németország egységének eszméje sem uj eszme, ebben is régi viszonyok szükséges fejleményét látjuk, természetes következését azon nézeteknek és fogalmaknak, mellyek a német népben, állodalmi életének viszonyai között, szükségkép keletkeztek.

Minden monarchiai alkotmány, természeténél fogva, egység után törekedik, s azon népeknél, mellyek felett huzamosb ideig uralkodott, az egység fogalmát szükségkép felkölti.

Népies alkotmányok az ellenkező eredményt idézik elé.

Mennél több viszonyra terjeszkedik a monarchiai hatalom, annál tökéletesebben fog az egység fogalma megalakulni.

Mennél továbbra terjed a szabadság, annál erősebb leszen a különség érzete.

Az eredmény mindkét esetben szükséges következménye a dolgok természetének. Az egység fogalma a monarchia fennállásának egyik feltétele. A szabadság fogalma nem választathatik külön az önállóságától, melly szükségkép némi különállást előfeltételez.

Lesznek, kik ezt tagadni fogják. Egy részről azért, mert a szabadságért lángolva, mindent, a mi jó és hasznos, a szabadság eredményének szeretünk tartani. Más részről Schweiczra s a szövetséges éjszakamerikai állodalmakra fog hivatkozás történni, hogy kimutattassék, milly szilárd egység alkottathatik a legszabadabb alkotmány mellett is.

Az elsőre megjegyzem, hogy nem sok hasznára vagyunk a szabadság ügyének, ha szükséges következményeire nézve csalódásoknak engedjük magunkat oda. Valamint gazdaságában senki sem járhat el valamelly pásztori költemény nyomán, épen ugy lehetetlen észszerü szabad-

ságra szert tennünk, míglen polgári intézkedéseknél tapasztalatok helyett eszményeket tartunk szemmel. Az ok, mellynél fogva az olly egyhangulag czélba vett szabadságtól még mindig távol állunk, épen abban rejlik, hogy nem akartuk átlátni, miszerint sok, a mi látszatra nemes és hasznos, vele nem egyeztethetik meg, vagy csak észszerü korlátozása által érethetik el.

Azokat, kik Amerika és Schweicz példájára hivatkoznak, elégséges, e két állodalom valóságos viszonyaira figyelmeztetni. E munka folyamában terjedelmesen fogom tárgyalni e kérdést: milly eszközök vannak egy szabad állodalom rendelkezésére, hogy egységét fenntarthassa; s remélem bebizonyithatni, miszerint még a legszabadabb alkotmány mellett is az egyes állodalmi tagok összeforrásának olly foka érethetik el, minőt a legkorlátlanabb monarchiában sem találhatni, — még azon esetre sem, ha ennek egysége tömör nemzetiség által támogattatik; s az egység ezen neme az, melly mind Schweiczban, mind az éjszakamerikai szövetséges állodalmakban létezik; hogy egyébiránt ezen állodalmi egység egészen eltér attól, melly felé a nemzetiség szempontjából Németországban törekvés mutatkozott, s hogy Amerikában és Schweiczban is az állodalmi egység csak ollyas institutiók által tartatik fenn, mellyek egyszersmind a szabadságot korlátozzák, az magában világos.

Valamint a nemzeti egység érzelme Macedoniában a királyság alatt megmaradt, holott a szabadság Görögország más részeiben törzsökök és városok szerinti véghetlen felosztáshoz vezetett, ugy találkozunk szint' ezen tüneménynyel az egész középkoron keresztül a legujabb időkig. Francziaország egysége versenyt haladott az absolutismussal, Olaszország véghetlen feldarabolása a szabadsággal. S ha a catholicismus egysége az első századokban, midőn a

keresztyénség ollyannyira volt már elterjedve és vallási érzelmek roppant hatással voltak a népre, kevésbé szökik szembe mint később, ezt kivált azon körülménynek kell tulajdonitani, hogy a pápaság csak utóbb fejlesztette ki tisztán monarchiai formáját. Az egység fogalma az egyházban is együtt halad a korlátlan monarchiai hatalomével. (12.)

Ha már most a német nép multjának viszonyait szemügyre veszszük, következő tünemények fogják magokra vonni figyelmünket :

1) Németország mindig nagy monarchiai állodalomnak tekintetett. Voltak időszakok, midőn a császárság a tehetetlenség legmélyebb fokára sülyedett. Az eszme, hogy a német császár az augustusok helyére lépett, s az innen keletkezett igények Olaszországra, okozták volt, hogy a császári hatalom határai soha sem jelöltettek ki teljes szabatossággal. De a császárság, mint a legmagasabb törvényes hatalom eszméje mindig fennmaradt, és *tartósan* csak Németországban birt érvényességgel.

2) A császárság monarchiai hatalma soha sem volt korlátlan. A német nemzet ugynevezett szabadságai a hires arany bulla előtt kevésbé voltak meghatározva, de a nemzet soha sem mondott le rólok.

3) Ezen szabadságok nem állottak olly jogokban, mellyekkel külön mindenik egyes az egésznek irányában birt, hanem azon *önállóságban, mellyek a birodalom egyes részeit — mint illyeseket — illették.*

4) Ezen egyes részek jóval nagyobb száma korlátlan monarchiai elvek nyomán kormányoztatott.

E viszonyok szükséges következményei nyilvánosak.

A császársággal fennmaradt a birodalom egységének eszméje. Habár egy német császárnak sem sikerült ez eszmét gyakorlatilag keresztülvinni, s választási alapon nyugvó

birodalomban szert tenni arra, mit Francziaország királyai csak az öröködés elve által érhettek el, mégis arra kellett törekedniök mindnyájoknak.

Valamint az egység eszméjéről soha sem mondottak le a római szent birodalomban, s valamennyi németek között, legalább *egy* mindig valósitására törekedett, a császárt értem : ugy ***a szabadság elvével ellenkező az önállóság utáni törekvésnek is fenn kellett maradnia.***

Az önállóság utáni törekvés szükségkép épen azon körökben jutott érvényességre, mellyek számára a szabadság elve követeltetett jogilag.

Azalatt, mig ez uton, szemben a birodalom egységének fogalmával az egyes részek tökéletes önállóságának eszméje, habár nem jogszerüleg, mégis gyakorlatilag mindinkább diadalmaskodott, ***e részek a korlátlan monarchiának bennök uralkodó elve által magokat hovatovább tömör testekké alkották***, s igen természetes, hogy Németország ***eszményi*** egysége azon ***valóságos*** egységben, melylyé magát mindenik rész alkotta, folyvást növekedö akadályra talált.

Valamint Németország egységének *eszméje* a monarchiai elv *eszméje* által, melly Németországot a császárban egy egészszé volt egyesitendö, fenntartatott : ugy a Németország külön részében valósággal alkalmazásba vett monarchiai elv oka annak, hogy amaz eszme gyakorlatilag nem léphetett életbe. A nemzetiség elvéböl e tünemények egyike sem magyaráztatható. Valamint a császárság jogköre nem szoritkozott kizárólag a német népre : épen ugy a nép különbözö törzsökei a birodalom osztályozásánál az innen származó egyes állodalmak keletkezésénél nem vétettek tekintetbe. Ott a caesarok és nagy Károly utódainak számára a felségjog valamennyi nyugoti ország felett követeltetett; itt az egyes állodalmak kiterjedése a tulajdonjog

elvei szerint, mellyekre mindenik fejdelem hatalmát alapitani törekedett, határoztatott meg.

E helytt felesleges volna azon kisérleteket közelebbről jellemezni, mellyek a reformatio idejéig csaknem századról századra az *egy* Németország helyreállitására tétettek, s mellyek azon mértékben találtak nagyobb akadályokra, mellyben a külön részeknek korlátlan monarchiai alkotmányuk alapján történt idomitása inkább haladott előre. (13.) De mindezen esetekben egy körülmény nem szenved kétséget, az: *hogy a császárság, mint legfelsőbb monarchiai hatalom szilárditása mindig Németország egységének első alapfeltétele gyanánt tekintetett, s hogy ennek legnagyobb akadálya, az, mellyen mind e kisérletek hajótörést szenvedtek, a birodalmi egyes részek kormányzóinak monarchiai hatalmában rejlett mindenkor.*

A törekvés Németország egysége felé napjainkban élénkebbé vált, mint valaha volt. A nemzetiség érzelmének általános felébredésén kivül, melly korunkat jellemzi, még sok egyebet találunk Németország viszonyaiban, miből magunknak megmagyarázhatjuk, hogy ez érzelem sehol sem nyilvánult élénkebben, mint itt. Számos ok, mellyekben a részek különválásának hajdani népszerüsége székellett, most megszünt, valamennyi elvesztette egykori erejét. A vallási szakadás azon egyetemi türelemnél fogva, mellyet legalább az állodalmak jóval nagyobb részében észrevehetni, fontosságából sokat vesztett. A vámegyesület és nagyszámu közlekedési eszközök által az érdekek közelebb hozattak egymáshoz. A franczia hóditás idejében mindenki láthatta a különváltság veszedelmeit, s a közös törekvések, mellyeknek sikerült Németországot az idegen uralkodástól felmenteni, a kivívott győzelem dicsősége központul szolgáltak a nemzeti önérzetnek. Végre, a császárság tökéletes megszünése legjobb eszközül szolgált a császárság eszméjé-

nek népszerüvé tételére. Külön mindenik német népség, ellentétben korlátlan alkotmányával, visszakivánta azon institutiót, mellynek sulyát nem érzette, s melly neki oltalmat látszott igérni közvetlen uralkodójának absolutismusa ellen; ezen vágy pedig annál könnyebben válhatott reménynyé, mert több fejdelem mediatisatiója által megismerést nyert az elv: hogy egyes családok felségjogai, az egésznek érdekében, és az illetők pénzbeli kárpótlása mellett, megszüntethetők.

Mindezen körülmények fontosak, mert arra emlékeztetnek bennünket, hogy a német egység utáni törekvés nem politicai pártok által felhasznált izgatási szer, hanem egyike azon mozgalmaknak, mellyek a történet által huzamosan elökészitve, épen annálfogva ragadnak meg rögtön egy egész népet, mert a jelenkor összes viszonyai által idéztettek elö; s mellyek habár céljokat teljesen nem érik, mindig kitünö helyet foglalnak el a népek történetében, és minden eredmény nélkül soha sem tünnek el. De egy nagy nép legnagyobb lelkesedése sem képes megváltoztatni azon feltételeket, mellyektől valamelly eszmének életbelépése függ; s ha Németország egységének kérdését nyugodtan fontolóra veszszük, azt fogjuk találni, hogy e kérdés most, midőn az egység utáni törekvés az egész néptől indul ki, ugyanazon feltételekhez van kötve, és ugyanazon akadályokkal találkozik, mellyek ez eszmével jártak, midön a császár által volt képviselve.

A német–egység feltétele a császár, azaz: az összes felségjognak egy pontbani középitése.

Az egység akadálya abban fekszik, hogy a külön részekben teljes felségjoggal biró hatalmak léteznek, söt ezen akadály nemcsak azáltal növekedett, hogy a részek száma kisebbé, s ennélfogva mindenik hatalmasabbá vált, hanem azáltal is, hogy miután Németország valamennyi egyes

részei alkotmányos formákat öltöttek fel, most a népfelség fogalma az egyes részekben olly éles ellentétben áll az öszszes birodalom népfelségének fogalmával, minő valaha a császárnak hatalma s az egyes fejedelmeké és uraké között létezett.

Miután pedig a német nép öszves élete olly institutiók körül fejlődött ki, mellyek egy erös központi hatalom fennállásával meg nem férnek, mert az egyes részekben létező, teljes felségjoggal felruházott hatalmakon sarkall a német nép valamennyi állodalmi viszonya : a nemzetiség nevében követelt egység valósulása nem gondoltatható a nélkül hogy a Németországban létező állodalmi viszonyok teljesen fel ne bomoljanak.

Németország története a közelebb mult két év alatt a mondottaknak gyakorlati bizonyitékául szolgál. Minden a mi a német kérdésben nem egyes tulságos felek, hanem olly férfiak részéről történt, kik a nép bizodalmát nagyobb mértékben birták vagy legalább érdemelték, nem volt egyéb, mint folytonos törekvés, kikerülni egy lehetetlen állás következményeit, azaz : itt soha nem volt viszonyokat ollykép valósitani, hogy a fennálló viszonyok a lehetőségig kiméltessenek. És hová jutott ez ügy?

Mindenik kisérletnél a kitüzött czél és a fennálló viszonyok közt létező ellentét lép elönkbe. Mindenik alkotmányjavaslat közvetitendő volt ez ellentétet : egynek sem sikerült. Mindenütt vagy az egység fogalma, vagy az egyes országurak felségjogai tartattak kirekesztőleg szem előtt, s ez által vagy olly állás mutattatott ki a német fejedelmeknek, melly felségök megszüntetésével tettlegesen azonegy, (14.) vagy pedig a fejdelmek történeti jogának kimélése mellett hiú csalképpé vált az egység. (15.) Azon körülmény, hogy mindkét rész érzette a szükséget, tervezeteinél a vele szembenálló fél kivánságait is tekintetbe venni, s neki engedmé-

nyeket tenni, csak azt eredményezteté, hogy a felek magok nehézségeket görditettek illető czéljaik elébe, s az ellenpártot még sem elégittették ki engedményeikkel.

A mondottak épen ugy állanak a martius 29-kén kelt alkotmányról, mint a porosz javaslatról. Amaz Németország egységét fogta volna maga után vonni, miután csaknem valamennyi komoly felségjog a központi hatalomra szállittatott. Az egyes fejedelmek hatalomköre annyira megszorittatván, hogy további fennállásuk feleslegessé vált, nem igen valószinü, miszerint az átalakulás itt megállapodott volna, csakhogy Németországnak magasabb fejdelmi díj, s a központi hatalomnak jókora mennyiség baj biztosittassék. A Poroszország által javaslatba hozott inditvány könnyebben egyeztethetik meg a külön fejdelmek jogaival, — a népek legalább nem igen veszélyeztetnék e jogokat; de ha a fejedelmek korábbi állása módosittatlan marad, hogy mint alakuljon meg az egység? — E tervek mindenikénél előrelátható az ellenkező elvek vitája; a közöttök létező különbség csak abban áll, hogy általok az egyik vagy a másik félnek biztosittatik kedvezőbb állás. Minthogy pedig az alkotmányos elvek kifejlődésének iránya zavaros időkben nem az alkotmány rendelkezésétől, hanem az egyes elveket képviselő pártok anyagi erejétől függ, világos, hogy a javaslatba hozott alkotmányok által, ha mindjárt egyikök elfogadtatik, Németország egységének kérdése nem oldatott fel, hanem csak elhalasztatott, nem is oldathatik fel mindaddig, mig Németország jelen alkata meg nem változik Az egység első feltétele mindenik állodalomban, a felséghatalom egysége. Az állodalom a bel-önállóság nagy mértékével ruházhatja fel az egyes részeket. A községtől kezdve a központi országgyülésig sok mindenféle gyülekezés létezhetik, és ha gondosan tüzetett ki hatáskörük, minden nagyobb összeütközésnek eleje vétethetik, vagy leg-

alább könnyen egyenlittethetik ki. Másképen van a dolog a királysággal. A hatalom, mellyel a király bir, külviszonyaira nézve különféle lehet, a mint t. i. az illető földterület nagyobb vagy kisebb, de e birodalom határain belül e hatalom mindig azonegy : az ember egészen király vagy épen nem király. Harminczhat ur — a végrehajtó hatalom birtokában, még pedig minden felelősség nélkül — *egy* állodalomban meg nem élhet, és a német-egység eszméje mindaddig nem létesithető, mig az illetők azon gondolattal meg nem barátkoznak, hogy ez csak valamennyi viszony teljes átalakitása utján eszközölhető.

Vannak, kik szeretik hirdetgetni, hogy Németországban a lefolyt két év mozgalma épen eredménytelen maradt. Ez nagy tévedés, ollyas, mellyért azok, kik táplálják, talán keserüen fognak lakolni. A ki a földet felszántotta s a korábbi napok képleteit felszinén elpusztitotta, az eredményt idézett elő, habár a vetésnek egy magva sem kelt volna ki; — ugyanez áll a népélet termékeny mezejéről is.

Ha sükerülne is a szövetségi gyülést külsöleg még helyreállitani, ez intézkedés mind e mellett gyakorlatilag egészen más eredményhez fogna vezetni, miután a minapi események következtében Németország legtöbb állodalmai — legelöl Poroszország — az alkotmányos állodalmak sorába léptek. Alkalmam lesz e munka folyamatában kitüntetni, milly hatással leend, nézetem szerint, a nemzetiség elve századunk politicai kifejlődésére általában, s ennélfogva Németországra is. E helytt csak azt akartam megmutatni, hogy ez elv, divatos formájában, nem valósulhat az érette lelkesülő állodalmak felbomlása nélkül. S ennyi e czélra, ugy hiszem, elégséges volt.

VI. FEJEZET.

Az egyenlőség és szabadság elve, ha divatos értelmében valósulhatna is, kielégitő eredmények nélkül maradna.

Hogy a szabadság és egyenlőség fogalmai egymással, — mindketten pedig a nemzeti jogosultságéval ellentétben állanak, felebb — gondolom — bebizonyitottam. Megmutattam, hogy a nemzeti jogosultság fogalma azonképen vezet a létező állodalmak felbomlásához, valamint a szabadság és egyenlőség eszméi nagyobb állodalmak létezését lehetetlenné teszik. [1])

Innen következik :

először : hogy korunk vezéreszméi, bármi általános lelkesedéssel karoltattak fel, egyátalában nem létesithetők azon formában, mellyben felállittattak;

másodszor : hogy addig, mig Europának északkeleti részében egy óriás-hatalom állván fenn, a létező állodalmak pillanatnyi feloszlatása is a legnagyobb veszedelemmel járna, addig mondom, ha bár lehetséges volna e fogalmak létesitése, ez még is a szabadság és miveltség érdekében nem kivánatos.

Mindennélfogva meg vagyok győződve, hogy azoknak, kik az állodalommal elméletileg vagy gyakorlatilag foglalkodnak, első kötelességök : azon fogalmak igazitására hatni, mellyek a mint el nem nyomathatnak, ugy jelen formájokban a fennálló rendnek felforgatása nélkül nem valósithatók.

Az általánosság, mellyel bizonyos nézetek elfogadtatnak, — minthogy nem annyira a meggondolás, mint az

---

[1]) Kéretik az olvasó, ne feledje, hogy a mit mondok, az *csak a divatos értelmében vett* egyenlőségről, szabadságról és nemzetiségről áll.

érzelem eredményének tekintendő — nem szolgálhat ugyan e nézetek helyességének bizonyságául, de az ellenvéleményüeket még is meggyőződésök lelkiismeretes megfontolására és minél világosabb bebizonyitására inti : s igy elkerülhetlenül szükségesnek látom, a fennforgó kérdést még más nézpontból is megvizsgálni, ollyanból, mellyet eddigelé nem érintettem, de melly természeténél fogva a legfontosabbb mindnyája között, — *a befolyást értem, mellyet az egyenlőség, szabadság és nemzeti jogosultság fogalmainak gyakorlati valósitása az egyesek erkölcsi megelégedésére és anyagi jólétére fogna gyakorolni.*

Minden állodalom, az emberek nagy többségére nézve, nem czél, hanem csak eszköz, hogy az egyesnek a szabad kifejlődés lehetöségét nyujtsa és anyagi jólétét biztositsa. Olly állodalom, melly egész nagyságában fennáll ugyan, de a nélkül, hogy e czélnak megfelelne, összes kül-dicsősége daczára, mindenik polgárára nézve nem egyéb csapásnál, mellyet józanul csak addig fog elviselni, mig arra kényszerittetik. (1.)

Különcz állitásnak fog látszani, és mégis egész értelmében való, miszerint az állodalmi tudományok mezején napjainkban jelentkező tévedések egyik legbőségesebb forrása azon tagadhatlan tény meg nem gondolásában rejlik : hogy minden nép emberekből, még pedig csupán csak emberekből áll, kik azért, mert kormányférfiak, vagy a tudomány által e szóban : nép, együvé fogatnak, sem természetes vágyaikról és szükségeikről nem mondottak le, sem hibáikból és szenvedelmeikből nem vetköztek ki.

Ezen fogalom : nép, épen azoktól áll legtávolabb, kiket rendesen e szó alatt érteni szoktunk. — Valamint a hazának fogalma az emberek tetemes részére nézve azon ponthoz van kötve, melly nekik lakul szolgál, s valamint e fogalom őket a személyes feláldozás annál nagyobb fokára

képes birni, mennél inkább van az egésznek jóléte kapcsolatban a hozzájok legközelebb fekvö rész javával : épen ugy e fogalom : nép, az emberek legnagyobb részének csak ennyit jelent : ök magok, családuk, barátaik és környezetök; és habár gyakran van eset, hogy az egyes önön érdekét ezen kör érdekének önként alárendeli, még is tökéletes félreismerése az emberi természetnek, hinnünk, miszerint az ember, ritka eseteket kivéve, önmagát s kivált azokat, kiket szerelmével és személyes jóakaratával körülkarol, kész volna feláldozni a köznek. Az emberek, még pedig a nemesebb emberek jóval nagyobb részét is ide értve, ezen tételnek : hogy családunkat inkább kell szeretnünk, mint minennmagunkat, hazánkat inkább, mint családunkat, s az emberiséget inkább mint hazánkat, — legfelebb is csak elsö részét szokták követni, még pedig azon oknál fogva, mert a viszony, mellyben családjához áll az egyes, nem okoskodás, hanem érzelem eredménye.

Fogalmak, minök : ‚haza' ‚nép' ‚emberiség', tisztán észbeli fogalmak, s az ész müködése közben rendesen felszólal az önzés is, ha az más javak helyett gyakran csak a legnemesebb, a dicsöség után törekszik is.

Minthogy pedig az ember természete minden állodalmi formánál azonegy marad, s az egyes épen ugy nem szereti saját javát valamelly többség akaratának alárendelni, mint nem szereti érdekeit más hatalom kedveért feláldozni (2.), innen következik : hogy állodalmi intézkedéseknél nem szabad az ugynevezett közérdekek nevében az egyesnek érdekeiröl elvonatkozni; és valóban bámulatos, hogy korunkban, mellyet — más századokkal összevetve talán méltánytalanul — a legvastagabb önzésröl és anyagiságról szoktak vádolni, de melly az anyagi érdekeket mindenütt latba veti, épen az állodalom organisatiojánál olly csekély fontosságunak tekintetik e kérdes : *milly be-*

folyással lesznek bizonyos állodalmi intézkedések az egyesnek jólétére?

Forditsuk figyelmünket ezen kérdésre.

Mindenekelött meg kell jegyeznem, hogy itt nem valamelly abstractioról, mellyet népnek nevezünk, leend szó. — Szándékom kinyomozni azon befolyást, mellyet a szabadság, egyenlöség és nemzetiség divatos fogalmainak valósitása állodalmaink *valóságos* lakosaira, s ezeknek jelen viszonyaira gyakorolni fogna. Az állodalom nem arra való, hogy egyes elméleteknek próbaköül szolgáljon; csak eszeveszettek láthatnak benne sziklát, mellyet phantasiájokhoz képest illyenné vagy amollyanná faraghatnak. Az állodalom, — szabadjon e hasonlitással élnem — ollyan, mint a korall-szirt, mellynek egyik ágát sem sérthetni számtalan élet pusztulása nélkül.

A tárgy fontossága szolgáljon mentségemül, ha bővebben tárgyalom, mint feladásomhoz képest talán szükségesnek látszanék.

Ha polgárisodásunk kifejlödését nyugoti Európának valamennyi állodalmaiban, első kezdetétől fogva nyomozzuk, ugy fogjuk találni, hogy az három elemből alakult. Ez elemek:

a keresztyénség eszméi;

az állapot, mellyben nyugoti Európa a római uralkodás végidejében volt, s mellyre ezen világbirodalom feloszlása után jutott;

azon népek erkölcsei és nézetei, mellyek a nyugoti birodalmat megbuktatták s uraivá lettek.

Az ókorban állodalom és vallás benső kötelék által volt összekapcsolva, s eszközöknek tekintendők azonegy czélra, — a közügy fentartására. Az ókornak is megvoltak a maga hitetlenségi szakai, mint az újkornak; voltak idők, midőn az állodalom vallása a philosophiai iskolák megtá-

madásai vagy idegen vallás befolyása ellen oltalmat igényelt, s épen mert az állodalom fentartására szükségesnek tartatott, az ókor minden türelmessége daczára erőszakos eszközökkel is megvédetett; (3.) *de a vallási fogalmak soha sem ellenkezhettek azon elvekkel, mellyek alapul szolgáltak az állodalomnak.* A vallástannak, melly az istenség nevében hirdettetett, meg kellett egyeznie az állodalom törvényeivel; minden polgári erény istenkedvellette tett gyanánt volt tekintendő; a polgári társaságnak alapul szolgáló viszonyok nem roszaltathattak olly vallások által, mellyeknek fenállása az állodalom fenállása által volt feltételezve. Valamint az állodalomban a szabadság eszméje és minden jogosultság a polgárság fogalmából indult ki, ugy nem volt uralkodó vallás az ókorban, melly ezen nézet helyességét kétségbe vonta volna; a rabszolgaság fennállását egy sem támadta meg, a polgár jogának ellenében egy sem állitotta fel az ember jogát általában. (4.).

A keresztyénség az állodalmi élet körén kivül keletkezett. Épen az által, hogy nem lépett fel ellenségesen az állodalmi hatalom ellen, hogy a császárnak megadta a mi a császáré; hogy munkásságának ott keresett tért, hová az állodalom hatalma nem volt képes elhatni; hogy birodalmát nem e világból valónak mondotta, — épen ezáltal biztositott teljes függetlenséget magának, épen ezért követhette fejlödésének első századaiban szabadon ösvényét, nem gondolva azzal, vajjon az általa felállitott elvek megegyeznek-e az állodalmi életben uralkodó fogalmakkal, vagy ellentétben állanak velök. A keresztyénség alávetette magát az állo[damnoak, mint valamelly physicai szükségnek, az állodalom üldözte vagy fel sem vette a szerény hitfelekezetet, de századok multak el, mellyeknek lefolyása alatt állodalom és egyház idegenek maradtak egymás irányában.

A zsidóság, mellyet a keresztyénség elödének és alap-

jának kell tekinteni, szintén elnyomattak vallása volt. Törvények, mellyek valamelly népnek százados elnyomatás után szabadulásának elsö perczeiben adatnak, mindig a szabadság igéit fogják hirdetni, s igy a zsidó hitkönyvekben is minden önkény maga a királyi hatalom roszalását, [1]) az egyéni jogkörnek tiszteletét, söt a rabszolgákra és idegenekre nézve hozott törvényekben olly elveket találunk, minöket az ókor legmiveltebb népeinek törvénykönyveiben hasztalan keresnénk. (5.) A keresztyénség is elnyomottak vallása, azon különbséggel mindazáltal, hogy a zsidóság olly pillanatban keletkezett, midön a nép túl volt az elnyomatáson, és önálló birodalom alakitásának ment elébe, a keresztyénség pedig tanait tekintet nélkül a már létezö, vagy még csak alkotandó állodalmakra fogalmazta. A mindenható Rómával szemközt, a lehetöség, valamelly állodalom alapja gyanánt tüntetni fel a keresztyénséget, távolabbnak látszott, mintsem hogy e lehetöség a vallás elveinek megállapitásánál tekintetbe vétethetett volna. A keresztyénség olly elnyomottak vallása volt, kik nem remélhetik, hogy bilincseiktöl megszabadulnak, s kik ennélfogva nem is törekednek e czélra, hanem szabadságuk birodalmát a világ határain kivül keresik. A keresztyénség e szerint nem is támaszkodhatott valamelly külön országra, külön állodalom polgárságára vagy külön néptörzsökre. Mindenki, ha magát elnyomottnak, hontalannak érezte, s ha azon meggyözödésben élt, hogy Rómának vaspálczája alól nem vonhatja ki magát e földön, egyenlö vágygyal tekintett azon világ felé, hová az elnyomónak hatalma nem terjedhetett ki, egyenlö joggal mondhatta magát e világ polgárának. Mindenik elnyomottnak eszménye a szabadság, s igy a keresztyénség szükségkép a szabadság elveit állitotta fel.

---

[1]) Lib. I. Regum. Cap. VIII.

Egyeteminek kellett lennie, minő az elnyomás vala, melly alatt keletkezett. Épen mert nem lépett fel ellenségesen az állodalom irányában, mert ezt nem törekedett arra kényszeriteni, hogy a hittannak institutióiban engedélyeket nyujtson, — ez oknál fogva fejlődött ki teljesen függetlenül az állodalomtól.

Utóbb is, midőn a keresztyénség a római birodalomban uralkodó vallássá vált, szintén nem volt képes az állodalom mindazon viszonyait rögtön átalakitani, mellyek némi tanaival ellenkezésben állottak. Bármi következetlennek látszott, hogy miután egy nagy birodalom valamennyi lakosai bizonyos elveket valók gyanánt fogadtak el, alkalmazásuk más világra halasztassék, mégis ha a létező állodalomnak megmentése és nem a mult összes alkatának rögtöni feloszlatása szándékoltatott, szükséges volt ezen elv mögé vonulni : *hogy istennek országa nem e földről való.*

Az egyházra nézve innen azon tetemes előny keletkezett, hogy ugyanezen elv következésében az ő függetlenségét is meg kellett ismerni, s öt feljogositani, miszerint a rabszolgaságot és minden egyenletlenséget e földön az emberi tökéletlenség szomoru következménye gyanánt elviselve, a szellemi egyenlőséget és szabadságot, mint az emberiség legmagasabb czélját hirdesse; meg kellett neki engedni, hogy ha bár nem tettlegesen, legalább a gondolat mezején folyvást ellenmondhasson az állodalomnak, s magát állodalom-vallásnak csak addig tekinthesse, mig az állodalom az összes keresztyén világot magában foglalta.

Ezen viszonyból szükségkép e két eszme származott : *önnálló egyház az állodalom mellett, és minden emberek tökéletes egyenlősége isten előtt.* Mindkét fogalom tagadja a leglényegesebb elveket, mellyeken az ókor valamennyi állodalmai emelkedtek. Azon pillanatban, midőn e fogalmak megismertettek, az ókor állodalmainak helyreállitása,

bármi dicső emlékek és remények csatlakozzanak hozzájok, lehetetlenné vált. (6.) —

A jelen társadalomnak alapul szolgáló *második elem* — a mint mondám — azon állapotban keresendő, mellyben a római birodalom volt, mielőtt ujabb állodalmainkra feloszlott.

Midőn Róma világuralkodásra kapott, nemzetiségéről lemondott. — Görög miveltség és csaknem ásiai erkölcsök kiszoritották a hajdani olasz egyszerüséget, az örök város a föld összes népeinek gyülhelyévé vált, és a polgárság, mellyet a latin városok annyi vérrel szereztek magoknak, egész Olaszországra terjesztetvén ki, csakhamar városoknak és egyeseknek nemzetiségökrei tekintet nélkül adományoztatott. A ‚civis romanus' neve, melly korábban, csekély kivételekkel csak azokat illette, kik a városban és legközelebbi környékében laktak, most majdnem azonképen, mint a nemesség a legujabb időkig, bizonyos előnyöket és kiváltságokat jelentett, semmit egyebet. Mennél továbbra jutunk az imperatorok történetében, annál általánosabbá válik e tünemény, és valamint az örök Rómának legiói már csaknem egyedül idegenekből állanak s a császári széken is mindig több-több barbárokat szemlélünk, ugy szaporodik évről évre azoknak száma, kik magokat római polgároknak nevezik, (7.) ugy terjedez a római nyelv és miveltség mindig nagyobb és nagyobb körökben még olly népek között is, mellyek nemzetiségök fentartásaért századokon át bámulatos kitüréssel küzdöttek.

Valamint tehát a vallás mezején a keresztyénség által a különféle néptörzsökök és nemzetiségek közötti ellentét megszüntetett, s az eszme, hogy minden ember istentől egyenjogusággal felruházott lény, egyetemivé vált, ugy történt ez szintakkor az állodalom mezején is, nem csak azért, mert despotiai állodalmakban a szabadember s a rabszolga

között tátongó hézag szükebbé leszen, miután az uralkodóval szemközt mindketten egyiránt jogtalanok, hanem azért is, mert a különböző jogosultság, mennyiben illyes polgár és nempolgár, szabad ember és rabszolga között még létezett, nem a nemzetiség és származás eszméjén, hanem az állodalom által meghatározott viszonyon alapult. A rabszolgák kivételével mindnyájok egyenlősége a római birodalom végkorszakában is megismerést nyert, születésrei tekintet nélkül részesittetvén mindenki azon jogokban, mellyek a római polgársággal még jártak.

A keresztyénség a szellem mezején, a római birodalom az állodalmi élet körében semmisitette meg a nemzetiség eszméjét; és valamint hitünk általános elfogadása az egyház önállásának megismerését vonta maga után, s ez által egy, az állodalomtól független organismus lehetőségét mutatta meg: ugy annyi kisebb állodalomnak a római birodalombani feloszlása a politicai életben szükségkép hasonló eredményekhez vezet.

Olly terjedelmü birodalom, minő a római volt, meghódittathatik, járomban tartathatik és önkényesen kisajtoltathatik, de illy terjedelmü birodalmat kormányozni, igazgatni, nincsen mód, nincsen, kivált olly eszközökkel, mellyek akkorában a kormányok rendelkezésére állottak; és valamint a rend, bármi gyarló rend szüksége a birodalom egyes városait municipalis institutiók behozatalára, ha illyesek még nem léteztek volna, kényszeriti: ugy maga a római központi hatalom e törekvést nemcsak türte, hanem elő is mozditotta, mert épen a municipalis organismusban igazgatási eszközt látott, kevesebb veszedelemmel járót, mint ha a birodalom satrapiákra osztatott és a persa-birodalom tapasztalásai ismételtettek volna. (8.) A történetirás tanutétele szerint, a tökéletes függetlenség utáni vágy azon pillanatban keletkezik, midőn kivivása lehetségesnek mu-

tatkozik, s igy, habár ollyankor kényszeritő eszközökre volt szükség, hogy a municipalis tisztségek elvállaltassanak (9), mégis e viszonyokból mindig élénkebb függetlenségi érzetnek kellett keletkezni, annál élénkebbnek, mennél kevésbé volt a barbaroktól sujtott Róma az egyes birodalmi részek oltalmára képes, s mennél inkább kénytelenittetett mindenik város, védelméről önmaga gondoskodni, Rómának gyengesége és a saját erejének érzete csakhamar oktatták őket az örök várossal szemben is bátran fellépni, s azon institutiók, mellyek eddiglen csak arra szolgáltak, hogy az imperatorok számára beszedjék az adót és a parancsok végrehajtását biztositsák, s mellyekben a városok előbb csak elnyomási eszközt láttak, most szabadságuk védfala gyanánt tekintették.

Mennyire feloszlattatott legyen külön mindenik nemzetiség Rómának uralkodása által, mennyire tünt legyen el még a gondolat is, nagyobb állodalmi organismusokat felállitani, mutatja főleg azon körülmény, hogy a római birodalom bomlása közben egyes városok ugyan folyvást növekedő függetlenségre tettek szert, de nagyobb kisérletnek e városok állodalmi egyesülésének eszközlésére, semmi nyoma! Még akkor is, midőn Róma részéről Galliában illyes egyesülés s némi képviseleti alkotmány által a tartomány bizonyos közösségének helyreállitása megkisértetett, e törekvés az általános részvétlenségen szenvedett hajótörést. (10.)

Valamint a keresztyénség az emberek isten előtti egyenlőségének eszméjét s az állodalomtól független egyház fogalmát léptette életbe, ugy *az ókor nemzeti egyéniségének megszünése, és az önnálló municipalis institutiók utáni törekvés* az, mi Rómának bukása után egyetemi tüneményképen hátramaradt. Milly befolyással lett legyen e törekvés az ujabbkori társodalom kifejlődésére, az ki fog

világlani, ha meggondoljuk, hogy az ókorban ugyszólván minden élet a városokban központosult, s a mit ma vidéknek nevezünk, a római birodalom felbomlása idejében nem létezett.

Bármi nagy volt a népvándorlás által okozott felforgatás, mégsem forgathatta ki egészen mindazt, mi az óvilágtól hátramaradt. A történet nem kezdethetik meg ujból, a történet csak folytattathatik. És valamint a hóditó, elpusztitott paloták romjaiból magának házat épit, ugy a népek, mellyeknek csapásai alatt a római birodalom összeroskadt, kénytelenek voltak a létező fogalmakat uj állodalmi épületökbe igtatni, még pedig annyival is inkább, mivel a keresztyénségnek elfogadása által az alapzatot, mellyen e fogalmak keletkeztek, részben megismerték.

Az önálló egyház eszméje továbbá is fenmaradt, söt az egység fogalmának szilárdulásával, s a világi hatalom feldarabolásával és gyengülésével még inkább fejlődött ki. Mindenik város, melly a római uralkodás alatt önálló tevékenységi kört vivott ki magának, ehhez most még inkább ragaszkodott, részben azért, mivel a legmerészebb barbarok ellen is könnyebben oltalmaztathatott, mint a római birodalommal szemközt, de részben azért is, mivel ezen önállóság fentartása olly korban, midőn általa a város létele és lakosainak összes érdekei feltételeztettek, szükséggé vált, és a keresztyén egyház, mellynek közönségéhez illyes helységek lakosai tartoztak, és mellynek püspökei több helységben a ‚defensor' nagynyomatéku tisztét viselték, szükségkép minden módon törekedett a városok ebbeli czélzatait támogatni.

Épen igy kellett a *jogegyenlőség fogalmának* is — mellynek valóságos alapja mindig az *állások tényleges egyenlősége*, — legalább azok között elterjednie, kik a hóditók irányában egyenlö elnyomatás és jogtalanság álla-

potára jutottak, s kik a nyers erőt, melly ezt eszközlötte, semmikép olly valaminek nem tekinthették, miből valóságos jogállapot származhatnék.

Valamint az erőszakos hóditás, melly által valamennyi ujabb állodalom keletkezett, a mindenikében található rang és rendkülönbség alapjául tekintendö : ugy rakattak le általa egyszersmind millió elnyomott szivébe az egyenlőség utáni törekvés s azon meggyőződés elsö csirái, hogy az állodalom szerkezményei erőszakon és nem valóságos jogon alapulnak.

Ugyanezen fogalommal — csakhogy más formában — találkozunk a hóditónál is. Itt is az egyes csak karjának ereje által vél fegyvertársaitól különbözni, itt is mindenki fenn akarja tartani teljes függetlenségét, mellyről hadviselés-közben rövid idöre lemond ugyan, de a nélkül, hogy az öt diadalhoz vivö vezérnek más elsőséget engedne, mint netalán nagyobb martalékrészt s azon kitüntetést, hogy a diadalmi énekben neve legelöl emlittetik.

A személyes érték, az egyéni — nem állodalmi — önállóság eszméjét azon népeknek, köszönhetjük mindenek felett, mellyek a római birodalmat megbuktatták [1]).

S e szerint, ha figyelmünket azon elemekre forditjuk, mellyekből a jelen társaság megalakult, mindenütt ugyanazon fogalmakkal találkozunk. A keresztyénség *önállóságot* (szabadságot) követel magának a szellem mezején. Mindenik város, ugyanezen czél felé törekszik a község körében. A hóditó saját személyének legteljesebb önállóságához ragaszkodik. Az egyház mindnyájok *egyenlőségét* hirdeti

---

[1]) Ajánljuk e részben olvasóinknak Guizot nagyhirü munkáját : „Histoire de la civilisation en Europe,“ hol a befolyás, mellyet a római birodalmat meghóditó népek, az egyéni szabadság eszméjének keletkezésére gyakoroltak, terjedelmesen tárgyaltatik.

isten előtt. A római világ a hóditás s az utóbb mindenkire ruházott polgárjog által nivelliroztatott. A győző egyenlő uralkodásra tart számot. Nem természetes-e, hogy polgárisodásunk, miután kiindulási pontjainál mindenütt ugyanazon eszmékkel találkozunk, ezen eszmék fejlesztéséhez vezetett?

Ha a középkori történet zagyva szövedékét tekintjük, ugy fogjuk találni, hogy az önállóság utáni általános törekvés vonul át vörös fonalképen az egészen. Ezt tapasztaljuk az egyház körében, hol miután ez magát, mint egész, az állodalomtól függetlenné tette, egyes országok egyházai Rómától, a püspökök az érsektől, mindenik szerzetes-rend a püspök hatóságától függetlenekké válni törekednek. Ezt tapasztaljuk mindenik tartományban, melly a birodalom felsősége alól, mindenik városban, melly a tartományé alól igyekszik megmenekülni, — tapasztaljuk valamennyi testületnél, mellyek önkörükben teljes függetlenség után áhitoznak, tapasztaljuk külön mindenik egyesnél. Valamint a herczeg magát a császárral szemközt örömest minden alárendeltség alól, melly a puszta tiszteletbeli jogok körén tulhalad, felmentené, ugy saját hatalmát a tartomány grófjai által látja visszautasitva, kik meg hasonló helyzetben vannak a lovagság irányában. A jelen társodalom kezdete általános küzdelem mindenkinek részéről önállóság felé. Ugy rémlik, mintha az európai emberiségnél annyi szenvedés után, mellyet a római önkény századokon keresztül reája mért, ösztönszerü ellenszenv maradt volna vissza bármilly nagyobb állodalom keletkezése ellen.

A szabadság és az uralkodás utáni törekvés csak különböző fokai ugyanazon emberi hajlamoknak. A ki saját erőinek önálló gyakorlatát biztositva látja, az mások erőit törekszik magának alávetni, s igy mindnyájok szabadság

utáni küzdelméből egyeseknél szükségkép uralkodásvágy s végre maga ezen uralkodás keletkezett. Az egyház törekvései, a római imperium emléke, s maga a természet, melly szerint az ember még legnyersebb korában is mindig bizonyos rend szükségét érzé, oda vezették a népeket, hogy ezen általános önállóság utáni törekvésnek, melly a társodalmat rombolással fenyegeté, zavar közepette lassanként megszilárdult királyságban gát állittatott elébe. De még azon tényezők is, mellyeknek jelen polgárisodásunkat nagyrészben köszönhetjük, *az egyház s a királyság*, csak azáltal váltak képesekké czéljaik elérésére, hogy az önállóság utáni általános törekvést eszközül használták. A pápa, midőn az olasz városokat küzdelmeikben a császárság ellen támogatta, hogy védfalul szolgálhassanak az önálló egyháznak, Francziaország királyai, kik hatalmas vasallusaikkal szemközt polgári községeket alapitottak, a német császár, ki egyes urak törekvéseit a birodalmi közvetlenség felé támogatta, — mindnyájan azonegy ösvényen indultak.

Feladásom körén kivül fekszik lépésről lépésre kisérni a fejleményt, melly világrészünket azon viszonyokból, mikben azt a római birodalom bukása után szemléljük, müveltségének jelen fokára emelte. De szükséges volt e tárgyat érintenem, hogy az olvasónak eszébe juttassam, milly lényeges befolyással volt az egyéni önállóság eszméje polgárisodásunkra, s mennyire lépett még az egyenlőség fogalma is ez eszme elől a legujabb időkig a háttérbe, az ennek valósitása utáni törekvés arra szoritkozván, hogy egyenlő önállóságban részesüljön mindenki. Csak ha az európai emberiségnek e tekintetben olly következetes fejleményét helyesen felfogtuk, akkor tünik fel egész nagyságában a felforgatás, melly bekövetkezni fogna, ha az emberiség most rögtön ellenkező irányban indulna.

A melly eszme századokon keresztül minden állodal-

mak fejlődésére illy hatalmas befolyással volt, az szükségkép külön mindenik egyesnek viszonyaira is a legnagyobb befolyást gyakorolta. — Valamint az egyénnek fejlődése az öt környező anyagi világ által feltételeztetik, s valamint összes képességei a physicai lehetőnek körében mozognak szükségkép: ugy más oldalról az állodalomnak mikénti fejlődése feltételezi az irányt, mellyet az egyén összes működésében követ. A földmivelő, ki telkéről olly elvek szerint gondoskodnék, mellyek a természet rendével ellentétben állanak, nem volna oktalanabb annál, ki személyes czélzatait az állodalom viszonyainak és irányának tekintetbe vétele nélkül igyekeznék létesiteni. Valamint tehát az önállóság utáni törekvés szolgált valamennyi európai állodalom fejlődésének alapjául, ugy szükségképen alapfeltétele volt valamennyi egyes fejlődéseinek is. És ez gyakorlatilag szintén világosan mutatkozik.

Azon pillanattól kezdve, midőn a római birodalom bukásával az ószerü állodalom feloszlott, és a bár hibás jogrendszer helyébe, az elnyomatás tényleges állapota lépett, a kezdetben csak a győzőt illető egyéni önállóság eszméje hovatovább a győzöttek között is kiterjedett, miglen mindenkinek egyéni, csak a törvény által korlátolt önállósága, ugyszólván, a tiszta ész követelésévé vált. Ha az egyeseknek kifejlődésére forditjuk figyelmünket, azt tapasztaljuk, hogy mindenik osztálynál s mindenik egyesnél azon mértékben növekedett a munkásság, s csak ott vezetett anyagi és szellemi kifejlődéshez, melly mértékben s a hol ezen önállóság megvolt; s talán nincsen elv, melly nagyobb általánossággal állittathatnék fel, mint a következő: hogy *„a jelen társodalomban az egyes valamennyi viszonyainak alapja az egyénnek önálló munkássága.“*

Az ókorban mindenki mindent az állodalomtól várt. Nemcsak a kenyér és játékok után kiáltozó nép, hanem a

büszke patricius is üdvét az állodalomtól várta. Neki is szükséges volt a háboru, szükséges az idegen népek elnyomatása, a dús martaléknak az örök városba szállitása, hogy az ö része, az, mellyet a közkincsből maga számára lehajlitott, minél nagyobb legyen, hogy házát Görögország müvészi kincseivel, telkeit távol világrészek rabszolgáival elláthassa. (11.) Az ókor állodalma, hogy hasonlatossággal éljek, ollyan volt, mint a nap, mellytől minden világosság s minden melegség származott. Az ujkor polgára nem követel egyebet az állodalomtól, mint hogy minél tágasabb mezőt nyisson neki, mellyen önálló munkássága által lételt és hatáskört maga alkosson magának. — Az egyesnek jóléte és gazdagsága nem valamelly része a közjónak, mellyet az állodalomtól nyert, hanem szorgalom, vagy talán saját ereje által szerzett jószág, melly gyakran régiebb magánál az illető polgár állodalmánál, s ezen állodalom csak az egyesek gazdagságának és hatalmának köszönheti összes fényét, hasonlit a gyutükörhez, melly összes erejét a benne központosuló sugaraktól kölcsönzi.

Ha már mindenik egyén valamennyi viszonyainak alapja s jólétének, söt lételének feltétele jelenleg az egyén önálló munkásságában rejlik, ebből az következik: hogy ezen önálló munkásság határai nem zavartathatnak meg az egyén valamennyi viszonyainak módositása, söt tönkrejutása nélkül, s hogy e szerint az egyesnek jóléte s megelégedése, nem politicai szabadságának fokától, hanem azon biztosságtól függ, mellyet az állományi szerkezetben saját viszonyainak szerfelett gyors változása ellen talál [1]).

---

[1]) Azon tünemény, hogy az általános jólét sehol sem fejlődött ki nagyobb mértékben, mint politicailag szabad országokban, épen azon biztosságból magyarázható, mellyet szabad institutiók az egyes viszonyainak szerfelett gyors változása ellen nyujtanak.

A kielégités foka, mellyet a szabadság és egyenlőség fogalmainak következetes alkalmazásától várhatunk, tehát szinte azáltal feltételeztetik : *reméthető-e, hogy olly alkotmány, mellyben ezen elvek következetesen alkalmaztattak, az egyes jólétének alapul szolgáló biztosság, el fog éretni,* s én nem hiszem, hogy az, ki a szabadság s egyenlőség divatos értelmében vett fogalmainak szükséges következményeit kellőleg megfontolta, illyes eredményt valószinünek mondhatná.

Vegyünk egy democrata állodalmat, mellynek összessége olly felvilágosodott, hogy mindenik egyes saját érdekeit tisztán felfogja; tegyük fel, hogy azok, kik az egyetem nevében a törvényhozással meg vannak bizva, nemcsak a valóságos többség választottai, hanem egyszersmind e többség kivánatainak, nézeteinek és érdekeinek hü képviselői; tegyük fel végre, hogy a törvény mindenki által szentül tiszteletben tartatik, hogy sem a főváros, sem a népnek valamelly része nem törekszik a törvény kijátszására, s hozatalánál csak azon befolyást akarja gyakorolni, melly őt képviselőjének választásánál illeti. Az olvasó látja, hogy a democrata állodalom irányában ugy viselem magamat, mint azok, kik a korlátlan monarchia előnyeit

---

Mig korlátlan uralkodás alatt minden törvény egyeseknek változékony akaratától függ, alkotmányos országokban minden változás formákhoz van kötve, mellyek az egyes polgárt munkássági körének rögtöni zavarása ellen megóvják. Korlátlan uralkodók is átlátták e befolyást, mellyet a viszonyok szilárdsága alkotmányos állodalmakban az egyesek jólétére és kifejlődésére gyakorol, s azáltal igyekeztek az institutiók hiányain segiteni; hogy magok szabtak korlátokat magoknak, és bizonyos osztályokat vagy foglalkozásokat szabaditékokkal láttak el, mellyek ezeknek munkássági körét az általános bizonytalanságból kiemeljék.

akarván magasztalni, a monarchiára nézve járnak el; t. i. felállitom a formát eszményi tisztaságában, minőben még nem létezett soha. De még azon esetre is, ha napjaink eszményi alkotmánya egész tökéletességében létesülhetne, az fog következni, hogy a törvényhozó hatalom korlátlan leend, s hogy ennélfogva

1) a törvényhozó hatalom minden pillanatban az egyes polgárnak összes viszonyaira terjeszkedhetik ki, — s

2) hogy hosszasb fennállás biztossággal csak azon viszonyoknak igértethetnék, mellyek a többség nézeteivel, kivánataival és érdekeivel megegyeznek.

Miután pedig minden hatalom, melly az akaratnyilvánitáson kivül korlátot nem ismer, szükségkép gyakorta használtatik; s miután továbbá, nagyobb állodalmakban alig van érdek, melly valamennyi polgárnak többségét egyiránt illethetné: az ekkép szerkesztett állodalmakban igen kevés olly viszonyt találunk, mellynek fennállására biztossággal számot lehetne tartani; és ha a legujabb franczia alkotmány a birtokjog sérthetlenségét különösen szentesiti, s ha democrata alkotmányoknál általában szükségesnek találtatott, az egyesnek bizonyos jogait kijelelni, mellyek a törvényhozás hatáskörén felül állanak [1]), ennek okát csak annak helyes előérzetében kell keresnünk, hogy illyes gondoskodás nélkül e viszonyok is azonképen, mint a többiek, minden biztositék nélkül fognának maradni.

---

[1]) Le peuple Français a resolu d'exposer dans une declaration solennelle ces droits sacrés et inalienables afin que tous les citoyens, pouvant comparer sans cesse les actes du gouvernement avec le but de toute institution sociale, ne se laissent jamais opprimer et avilir par la tyrannie. Const. de 1793.

La Republique Française reconnait des droits et des devoirs auterieurs et superieurs aux lois positives. Const. 1848. art. III.

Meglehet, hogy e következtetés ellen olly okra fog hivatkozás történni, mellyet akármelly politicai kérdésnél eldöntőnek tartok, a *tapasztalásra.* Félszázada — fogják mondani — hogy a népfelség elve nagyobb állodalmakban általánosan felállittatott s az egyének önálló munkássága, mellyben mi is a haladás alapfeltételét látjuk, azóta véghetlenül növekedett.

Ha meggondoljuk, hogy nem ritkán azonegy történeti tény a legellenkezőbb tételek mellett hozatik fel bizonyitékul, akkor meg fogunk győződni, miszerint az ugynevezett tapasztalásoknál is óvakodnunk kell a csalódástól. Vannak a történetben tünemények, mellyek épen ugy minden kétséget ki látszanak zárni, mint azon tétel, hogy a nap a föld körül forog, s mellyek szigoru nyomozás után épen ugy csalódásoknak mutatkoznak; és ha a bizonyitékokul felhozott tények alapos vizsgálata helyett csak a külszinre ügyelünk, gyakran nagyobb tévedéseknek vagyunk kitéve, mint ha pusztán az elvonatkozás, az abstractio száraz ösvényére szoritkoztunk volna.

A jelen esetben két kérdésre kell figyelmünket irányozni

Először : ha való-e, *hogy nagyobb állodalmakban eddiglen a népfelség elve nemcsak felállittatott, hanem alkalmazásba is vétetett?*

Másodszor : ha vajjon az általános haladás és a mindinkább terjedő müveltség örvendetes eredményei, a népfelség elvének köszönhetők-e, s ha nem mutatkoztak-e inkább az emberi tevékenység azon köreiben, mellyek a korlátlan néphatalom terén kivül feküsznek?

Valamint a többi tudományok, ugy az is, melly az állodalommal foglalkozik, uj épületét a görög és római müveltség bálványozott maradványaiból rakta együvé, s ennélfogva igen természetes, hogy a korlátlan állodalmi

hatalom elve, melly az ókor valamennyi állodalmainak, akár democrataiak, akár monarchiaiak lettek legyen, alapul szolgált, az ujabb elméletekben is helyet talált. Hobbes szintugy mint Rousseau, s ezek nyomán a többiek csaknem kivétel nélkül a korlátlan népfelség elvéből indultak ki, de ebből még nem következik, hogy ezen elv a gyakorlati életben is alkalmazást nyert. Az elmélet mezején könnyen megfeledkezhetni az ellentétről, melly a korlátlan állodalmi hatalom elve és az összes polgárisodás fejleménye s külön mindenik egyesnek életviszonyai között létezik, de mihelyest ezen elvnek a gyakorlati életbe való alkalmazása kisértetett meg, mindig annál élesebben tünt fel ezen ellentét, s a legujabb respublicai alkotmány Francziaországban kétségtelenül az első kisérlet nagyobb állodalomban ez elvnek következetes alkalmazására.

Anglia, a felebb idézett okoknál fogva, nem hozathatik fel például; Amerika még kevésbé, mint hol a népfelség elve megismerést nyert ugyan, de az alkotmány arról is gondoskodott, hogy e felségjog soha korlátlanná ne válhassék, miután ez — igaz — mindig többségek által gyakoroltatik, de nem egyetlenegy többség által, hanem azon körnek nagyságához képest, mellyben az állodalmi hatalom mozog, hol a község, hol a grófság, hol az egyes állodalom, hol végre a congressus többsége által. Ollyas állodalom, mellynek törvényhozásánál az egyes részek viszonylagos önállósága azáltal van biztositva, hogy ezeknek külön képviselet jutott az állodalomban, s hol mindenik választó kerület külön érdekei azáltal vannak oltalmazva, hogy az alkotmány a választhatás jogában csak azokat részesiti, kik szabott időnek lefolyása alatt magában a kerületben letelepedve voltak, — illyes állodalom a franczia „république une et indivisible"-vel nem hasonlittathatik együvé. Azonfelül az egyesnek személyes szabad-

sága Amerikában már a térviszonyok által olly mértékben van biztositva, minőben nagyobb népességnél ezt az alkotmány egymaga nem tehetné.

Ha itéletünket a korlátlan népfelség elvének eredményei felett tapasztalásra akarjuk fektetni, Francziaország felé kell fordulnunk, s itt is, a minapi forradalom idejéig, találkozunk a szóval, de nem a dolog lényegével.

Louis Blanc igen helyesen jegyzi meg, hogy a franczia forradalom két különböző részre oszlik, mert kezdetben a középrendnek vitája volt az ószerü kormány ellen, s utóbb a nép küzdelme egyenlőségért. Az 1791-iki alkotmány a diadalmas középrend müve; bármi hibás lett legyen ez alkotmány, bármi nagy mértékben hordá magában későbbi bukásának csiráit, minthogy az ugynevezett emberjogok sorában olly elveket állitott fel, mellyek az alkotmány egyes pontjaival ellentétben voltak, mégis ez alkotmány a népfelség következetesen alkalmazott elvének eredménye gyanánt bizonyosan nem tekintethetik. Azon alkotmány, mellyben a census elvével s a — habár csak felfüggesztő vetónak eszméjével találkozunk, nem elégitheti ki a korlátlan egyenlőség igényeit. A constituante felállitotta a korlátlan népfelség elvét, a nélkül, hogy alkalmazta volna. Ugyanezt mondhatni a conventről is, miután a ‚comité de salut public' s Robespierre által a nép nevében gyakorlott hatalom épen nem palástolá, hogy a veszély pillanatában inkább a közjóra, mint a nép akaratára ügyel, s miután az 1793-diki évnek alkotmánya, mellyben a népfelség elvét kifejlesztve találjuk, csak a végett hozatott, hogy azonnal felfüggesztessék és életbe sohasem léphessen. Az utóbbi alkotmányok nem tagadták az elvet, még Napoleon is a nép egyedüli képviselője gyanánt kivánt tekintetni, de az elvnek gyakorlati alkalmazásáról szó sem volt, az 1814-diki octroyrozott chartában ugy nem, mint nem

utóbb 1830-ban, midőn a nép egy dynastiát leszállitott a királyi székről, s felségjogát ez által a legnagyobb kiterjedésben gyakorolta, hogy aztán a felséges akaratának ezen nyilatkozásán épülő alkotmány őt arra oktassa, miszerint a főhatalomban csak annak lészen — a választási jog által — része, ki bizonyos szabott jövedelemmel bir. Mindazon tapasztalások közül, mellyeket a Francziaországban egymást felváltó alkotmányokból merithetni, csak azok hozathatnak fel tehát a tökéletes szabadság és egyenlőség divatos értelmökben vett elvének alkalmazhatósága mellett, mik a legujabb respublicai alkotmány elfogadása óta a vizsgálódónak kinálkoznak, már pedig ezek nem olly sürüek s talán nem is olly fényesek, hogy általok ez elvek üdvös hatásáról meggyöződjünk.

Mi a második kérdést illeti, arra nézve mindenki, kit előitéletek még nem vakitottak meg, vallást fog tenni: hogy a mennyiben egy idő óta az ismeretek mezején sebesebb haladás s a müveltségnek mindig általánosabb terjedése mutatkozik, ezt nem a korlátlan népfelség eszméjének, *hanem — mint minden való haladást minden időben csak az egyéni szabadság elvének köszönhetjük.* Nem az általános egyenlőség elve, hanem a korlátlan versenyzésé, — t. i. épen az, mi az emberi képességek természetes különféleségének a legtágasabb mezőt nyitja, s mi ennélfogva az egyenlőség elvével épen ellentétben áll, — az tette lehetségessé a gyors haladást. Csak mert korunkban ezen elv általánosabb érvényességre kapott mint valaha, csak ez oknál fogva előzte meg korunk a többieket.

Az összes történetben addig találunk világosságot, tevékenységet, haladást, meddig a szabadság, azaz: az önálló munkásság lehetősége terjed, ezen alul sötétség találtatik és tespedés.

Ezen tünemény nem szoritkozik egy osztályra, egy

népfajra, egy országra. Valamennyi országban, valamennyi népnél, valamennyi osztálynál szemléljük. Legelöl mindig az halad, ki legkevesebb bilincseket hord lábain. Országok között a legszabadabb, népek között az, mellynek minél több tagjai emelkedtek önállóságra, külön mindenik népnél azon osztály, melly tevékenységének körében minél kevésbé szorittatik meg. Egy nép sem vivta ki magának a szabadságot, a nélkül, hogy nyomban a haladás ösvényére ne tért volna. A melly város szabaditékot nyert, ott szellemi és anyagi fejlödés mutatkozott. A kereskedésben, a müvészetben, mindenik iparágnál az önálló munkásságot mindig haladás követte, s ez mindig csak amannak volt eredménye.

A középkorban minden tevékenység olly feltételekhez volt kötve, mellyek a működést részint korlátozták, részint lehetlenné tették, — a franczia forradalom elött minden fekvő birtok kevés számu egyének tulajdona volt, kik legnagyobb részben nem magok foglalkoztak a telek müvelésével, s a földmivelő lakosok nagyszámu osztálya munkássági körében olly feltételekhez volt kötve, mellyek tevékenysége és értelmisége szabad használatát lehetetlenné tették, míg más részröl kiváltságra volt szükség, hogy valaki valamelly kézművet gyakorolhasson, s a törvények egyenletlensége és bizonyos osztályoknak tulnyomó befolyása a törvények kezelésére olly bizonytalanságnak tették ki a többi osztályokat, melly a tevékenység ösztönét szükségkép megsemmisitette. — Az 1789-diki nagy események által mind ezen korlátok lerontattak, s miután a középkorban is, az ország egyes részeiben, vagy a népesség bizonyos osztályainál, mellyek szabadabbak voltak, mindig növekedö munkásságot s ez által haladást találunk, most, midön a szabadság a birodalom minden lakosaira kiterjesztetett, igen természetesen Francziaország nagyságá-

val és népességének millióival állt arányban a munkásság és eredmény is, melly ebből következett; de hogy ezt nem a népfelség elvének kell tulajdonitanunk, kiviláglik, ha tekintetbe vesszük, miszerint ezen elv a császárság elveiben gyakorlati jelentékenységét végkép elvesztette, s a restauratio alatt, sőt a juliusi események után is puszta jogképletté vált, a nélkül azonban, hogy a haladás, mellyet Francziaország anyagi és szellemi fejlődésében a forradalom óta észreveszünk, valaha félbenszakasztatott volna. Sőt ha volt félbenszakadás, az akkor mutatkozott, midőn a korlátlan népfelség elve leghangosabban hirdettetett, midőn Francziaország azon mindenható erő alatt görnyedezett, mellyet a ‚comité de salut public' a nép nevében gyakorolt.

Ha tehát a szabadság és egyenlőség divatos értelmökben vett elvei kedvező befolyással lesznek a haladásra s az anyagi fejlődésre, ez uj, még eddig nem jelentkezett tapasztalás leszen; s ha való, hogy összes polgárisodásunk, melylyet, különböztetésül az ókoritól, keresztyénnek nevezhetnénk, az egyéni szabadság fogalma által fejlődött ki, és hogy ennélfogva minden haladás, valósággal csak ott s azon mértékben mutatkozik, hol és mennyiben ezen elv létesülésnek indult, — ha nem csalódtam állitásomban, hogy a jelenleg annyi egyesnél találtató jóllét csak *az egyén önálló tevékenységének* eredménye, és csak az egyéni szabadság elvének alkalmazása által szereztethetett s őriztethetett meg: talán senki sem fogja valószinünek találni, hogy jelenkorunk olly elvek valósulásának hasznát látná, mellyek az egyéni szabadság elvét megszüntetik. (12.)

Nem akarom itt fejtegetni, mennyiben valók ez elvek magokban, mennyiben fogná alkalmazásuk az emberiség czéljait valaha előmozdithatni? Megengedem, hogy mindazon fényes álmok, mellyeknek valósulása ezen elvektől

távol jövendőben váratik, csakugyan valósulhatók ; de azért tagadhatlanul igaz marad, hogy azon ösvénynek odahagyása, mellyen polgárisodásunk eddiglen haladott, külön mindenik egyest, s pedig hosszu időre, a legnagyobb szenvedéseknek tenné ki. Soha az emberiségre nézve általában üdvösebb átalakulás nem történt annál, mellyet a keresztyénség elfogadása eszközlött, s még ez is, a rabszolgaságon alapuló és gonosztettek által rothasztott ószerü állodalomnak feloszlása valamennyi egyesre nézve mennyi s millyen szenvedésekkel járt; s épen igy az egyéni szabadság eszméjétől, mellyben éltünk és fejlödtünk, nem térhetünk által a korlátlan népfelségéhez, melly az ókor állodalmainak alapul szolgált, a nélkül hogy hasonló szenvedések érnének. Valamint a hindu mythus szerint a teremtés Bramáhnak önfeláldozása, ugy azon század is, melly nem kifejlödni, hanem ujat teremteni akar, mindenekelött önmagát feláldozni kénytelen.

Nézzük most e tárgyat más oldalról.

A politicai szabadság, azaz : a *korlátlan népfelség* eszméje, — mert ez az, mit napjainkban e szabadság alatt értünk, — a tökéletes egyenlöség elvével együtt, még semmi nagyobb állodalomban sem kisértetett meg olly huzamosan, hogy ez elvekre fektetett alkotmányok eredményeiröl tapasztalásból szólhatnánk. De a korlátlan népfelség elve az egyenlöségé nélkül mind Francziaországban, mind más állodalmakban többször vétetett alkalmazásba, és habár az eredményeknek szükségkép különbözöknek kell lenniök, ha a fejenkénti választás által a politicai befolyás, melylyel eddiglen csak egypár százezer birt, az állodalom valamennyi férfi lakosaira kiterjesztetik, mégis azon hatásból, mellyel a korlátlan népfelség elve azokra volt, kiknek nevében eddiglen gyakoroltatott, némi valószinüséggel következtetést vonhatni azon eredményekre is, mellyeket tapasz-

talnánk, ha ez elv a fejenkénti választásjog kiséretében alkalmaztatnék.

Vizsgáljuk meg ez oknál fogva, ha vajjon azon alkotmányok, mellyekkel Francziaország a februariusi forradalom előtt birt, legalább azokat elégithették-e ki, kiket a törvény a felséges nép neve alatt értett, — t. i. a választókat?

Mit követel a jelenkor minden egyes polgára szükségkép az állodalomtól, miután személyes tevékenységének összes eredményei attól függnek: vajjon képes-e az állodalom megfelelni ez igényeknek?

Mindenekelött azt kell követelnie, *hogy az állodalom külügyei a legnagyobb vigyázattal kezeltessenek, s hogy a viszony, mellyben az állodalom, mint egész, a többi országokhoz áll, a lehetőségig szilárd legyen, és lényeges ok nélkül változást ne szenvedjen.*

2-szor, hogy a törvény reá nézve ne csak korlát, hanem védfal is legyen, mellyet szemben véle az állodalom se hághasson át, *s hogy a törvények szerfelett gyors változása ellen biztosittassék.*

3-szor, hogy a közigazgatás ne csak az állodalom biztosságának általában, hanem az egyes polgár szükségeinek is megfeleljen, *hogy minden közigazgatási önkény elől óva legyen, és saját viszonyaira a közhatalom nevében befolyást csak az gyakorolhasson, ki emiatt feleletre vonathatik.*

Végre 4-szer, *hogy sem szabadságában, sem önálló munkásságában inkább ne korlátoltassék, és az állodalom közterheiben csak azon mértékben vegyen részt, mint mennyire ez az állodalom fentartásának érdekében elkerülhetlenül szükséges.*

Olly állodalomban, mellynek külügyei roszul kezeltetnek, mellynek törvényei naponként változhatnak, mellynek közigazgatása nem ügyel az egyesek érdekeire, s hol

a felelőség elve, ha léteznék is az alkotmányban, olly akadályokon szenved hajótörést, mellyeknek legyőzésére a magános polgár nem képes; hol a személyes szabadság a közjó nevében minden pillanatban megszorittathatik, és a közkincs olly módon kezeltetik, hogy az egyes polgár nem győződhetik meg, miszerint valóban csak az elkerülhetlenül szükséges terhek viselésére kényszerittetik, — illyes állodalomban nem boldogulhat az egyes, s ha elvonatkozunk a boszu szükségétől, melly roppant befolyással szokott lenni minden nagyobb népmozgalomra, épen ezen kielégitlenül maradott szükségek eleven és általános érzete az, mi az első franczia forradalmat s ennek valamennyi utódait nemzette.

Roppant csalódás ezen nagy eseményt ideologok müvének tekinteni. Nem eszmék, hanem nagyon is anyagi szenvedések és szükségek birták rá a népet, hogy 1789-ben az ó állapot ellen feltámadjon. Az embereknek nem volt többé kedvök tűrni, hogy az állodalmak viszonyai, s millio és millio polgárnak e viszonyok állal feltételezett jóléte az uralkodók családi összefűzésétől és személyes hiuságától függjenek; az emberek biztositani akarták magokat olly események ellen, minő a nantesi edictum visszahuzása volt, ezen önkényes törvényváltoztatás, melly több százezer békés polgárt hazájából számüzött; az emberek beleuntak a despotismusba, mellyet bármelly parányi tisztviselő az állodalmi hatalom nevében kénye-kedve szerint gyakorolhatott; mindenki elszenvedhetlennek találta azon állapotot, mellyben csak egy lettre de cachetre volt szükség, hogy a közjó ürügye alatt valaki szabadságától megfosztassék, s mellyben a fő állodalmi hatalom — a király — részéről ollykor szilárd törekvés mutatkozott a közterhek kisebbitésére — mit a forradalom kezdetében XVI-dik Lajos példája is mutat, de az egyesnek nem volt módja

értesülni, ha vajjon elkövettetett-e minden, hogy a királyságnak e szándéka teljesüljön, nem volt módja, bármi üdvös czélzatai voltak a koronának, az önkényes adóztatás kötelékeiből kibontakozni. Ezen bajok orvoslását várta a nép az uj alkotmánytól. A forradalom millio és millio hivei nem eszmékért, hanem állapotuk javitásáért küzdöttek, s a nagy esemény minden bizonynyal elmarad, ha nekik valaki jósolta volna, miszerint ezen bajok jó nagy része meg fog maradni, csak azon különbséggel, hogy az állodalmi hatalom nem isten kegyelméből való király, hanem a többség nevében fog gyakoroltatni, azon többségében, mellyhez külön mindenik egyes is tartozhatik, de mellynek határozataira közvetlenül semmi hatást nem gyakorolhat. Az angol alkotmány megadta az egyes polgárnak, miután a nép Francziaországban áhitozott, s mit még nagyobb mértékben remélt elérhetni azon institutiók által, mellyekkel az éjszakamerikai szabad állodalmak magokat kevéssel azelőtt ellátták, s e szerint felkelt a nép, nem hogy nehány ideolog álmait, hanem hogy fennálló dolgokat, Anglia és Éjszakamerika institutióit vivja ki magának. A törekvés olly czél felé volt irányozva, mellyet mindenki, mert egyes népek által már eléretett, elérhetőnek gondolt. (13.)

A franczia forradalom, hogy az angol és éjszakamerikai szabadság eredményeire szert tehessen, épen az ellenkező ösvényen indult, mint mellyet ezen állodalmak követtek. (14.) Miután Francziaország történetei száz példában a népnek a királyság s az aristocratia által gyakorlott elnyomatását láttaták, s miután más részről a tapasztalás a népuraság árnyékoldalát még nem tüntette fel, a királyság s az aristocratia gyökeres megszoritására *a népakarat absolutismusa* fogadtatott el alapelvül. Olly állapotok előidézésére, mellyek az európai emberiségnek a keresztyénség behozatala óta véghezment természetes kifejlődéséből folytak,

azon elvek állittattak fel, mellyek szerint az egyén alárendelésén sarkalló, ókori állodalmak kormányoztattak. (15.) Bámulhatjuk-e, hogy a francia forradalom azon reményeknek, mellyekkel a népnek nagyobb és józanabb része kezdetét látta, nem felelt meg?

A mult század nagy forradalmának ezen iránya a dolog természetében fekszik. A tétel, hogy az emberi ész mindig antithesisekben müködik, soha sem valóbb, mint midőn a népek gondolatainak kifejlődésére alkalmaztatik, s a történetek mindenik korszakában azt találjuk, miszerint hibás állapot soha sem javult meg valósággal a nélkül, hogy előbb némi időre épen az ellenkező hibába ne estek volna az emberek; de szintolly természetes az is, hogy a korlátlan felségjog, midőn egyestől, vagy szabaditékos osztálytól a nép többségére szállittatott, soha sem vezethetett azon eredményekhez, mellyek csak minden korlátlan hatalom megszoritása által eszközöltethetők, szintolly természetes, ***ha a néptöbbség absolutismusa meg mindazt idézte elő, miben a józan ész bármelly absolutismus szükséges eredményét látja.***

Külügyek.

Semmi kétség, hogy ott, hol a korlátlan népfelség elve uralkodik, a monarchának családi kötelékei és személyes hajlamai csak parányi befolyással lehetnek a nép külügyeire; de vajjon e körülmény egymaga már elégséges biztositék-e a külügyek óvatos kezelésére nézve? nincsenek-e a népnek is hajlamai és ellenszenvei? nincsenek-e azoknak is szenvedelmeik, kik a népet vezérlik? — mert a nép bármelly körülmények között mindig vezettetik, csakhogy a vezetők hol általa választatnak, hol a sors által állittatnak élére, hol meg magok rántják magokhoz a vezérle-

tet, — s e vezérek nem ismerik-e a dicsvágyat és saját érdekeiket? nem kényszerittetnek-e gyakran, ha állásukat meg akarják őrzeni, mint Pericles, arra, hogy a nép szenvedelmeit és nagyravágyását felgyujtsák, s hogy e tüzet, melly hatalmukat könnyen veszélyeztethetné, külháboru által eloltsák? Nem jár-e általában véve nagy nehézségekkel a külügyeket a népakarat által, azaz: a legnagyobb nyilvánosság közbenjöttével vezetni, ha más állodalmakban ez nem történik; s nem biznak-e az utóbbiak, a minden idők tapasztalásai szerint, e tekintetben elönynyel az előbbiek felett? (16.)

Törvényhozás.

A törvények rögtöni másitása sem függ a koronának hatalmától a népfelség uralkodása alatt; az adózási rendszer nem változtatik meg mától holnapra *annálfogva*, mivel valamelly mindenható ministernek ez ugy tetszik; egyes ipar és kereskedési ágak legyezgetése által nem fog ezer és ezer család koldusbotra juttattatni *annálfogva*, mivel egy nagy pénzbölcs nemzetgazdasági nézeteit gyakorlatilag megkisérteni akarja; de vajjon ritkábbak lesznek-e a változások s következményeik kevésbé kártékonyak, ha a mit előbb a cabinetben volt szokás elhatározni, a piaczon tárgyalják? Nagyon csalódnánk, ha hinnők, hogy a nép ritkábban szokta használni korlátlan hatalmát a törvények változtatására, mint a fejedelmek. Egyben minden ember hasonlit egymáshoz, a változás utáni esengésben; — hiszen e szükség érzete egyike azon emeltyűknek, mellyek a haladást bármiben lehetségessé teszik, és e szükség aránylag inkább érezteti magát a néppel, miután az természetesen kevésbé elégszik meg állapotával, és a törvények másitásától több hasznot remélhet önmaga számára, mint a korlátlan király.

Az ellenvetés, hogy nagyon kivánatos, miszerint a törvények mindaddig változtassanak, mig a többség érdekeinek megfelelőkké válnak, még azon esetre is csak némi alapossággal birna, ha feltehetnők, hogy a néptöbbség mindig helyesen fogja fel saját érdekeit. Ez esetben ollyas törvények, mellyeknek fentartása a többség vagy az összesség érdekében fekszik, nem fognának változást szenvedni. De ha figyelmünket a jelen állodalmak anyagi érdekeire forditjuk, meg fogunk győződhetni, hogy e tekintetben csak egy van, mi az összesség általános szüksége gyanánt tünik fel, — az : *hogy az állodalom valamennyi érdeket egyiránt oltalmazzon.* Mi az egyes érdekeket illeti, közülök talán egyetlenegy sem tekinthetik a többség érdeke gyanánt. Még a földmivelői érdek is ugy szólván mindenütt kevesebbségben van. S hol különben van a dolog, ott a tulajdonos, a bérlő s a napszámos érdekeire oszlik. Ollyas változás, melly például a földmivelő osztályok állapotát lényegesen sujtaná, a többieknek, az az, a többségnek mindig pillanatnyi előnyöket látszik igérni, s ezek, ha szerét tehetik, azon lesznek, hogy ezen előnyökhez jussanak; az iparos pedig nem veheti rosz neven a mezei gazdának, ha ez a vámjegyzék azon pontjánál, melly talán az ő, az iparos sorsa felett határoz, olly ellenséges indulatot tanusit iránta, minővel ő még csak imént a mezei gazda iránt viseltetett: — és mind ennek az az eredménye, hogy végre valamenynyi érdek egyiránt sértetik, s hogy a kirekesztőleg biztosságon alapuló anyagi érdek kifejlődése lehetetlenné válik.

A közigazgatás.

Ha figyelmünket az alkotmányos állodalmak közigazgatására irányozzuk, azt találjuk, hogy a *korlátlan* népfelség elve itt is ugyanazon következéseket vonja maga után,

mellyek mindenik korlátlan kormányforma eredményei gyanánt tekintethetők. —

A bureaucratia gonosz hatásáról annyit beszéltek és irtak az emberek, hogy e tárgynak fejtegetését feleslegesnek tartom. Miután az egyes polgár épen a közigazgatás által jö érintkezésbe az állodalommal, a közigazgatási rendszer egyetlenegy hiánya sem kerülheti ki a közfigyelmet, s ezer és ezer ember már annálfogva, hogy ez által polgári bátorságát tanusithassa, minden irnok tévedéseit és kicsapongásait keményen szokta megróni. A nép az alsóbb foku tisztviselőkkel körülbelöl ugy bánik, mint bántak volt hajdanában azon gyermekekkel, kik a királyfiak mellett neveltettek, s kik, valahányszor ezek ollyvalamit követtek el, mi büntetést látszott érdemelni, derekasan megpaskoltattak. A magasabb tisztviselők közelégedetlenség ezen nyilatkozását magokra nézve igen kényelmesnek találhatják, s igy történt, hogy a közvélemény felszólalásai a bureaucratiai visszaélések ellen — természetesen csak annyiban, mennyiben e megrovások az alsóbb ágakra szoritkoztak — még korlátlan kormányformáju állodalmakban sem tiltattak el. E panaszokra nézve nem kell megfeledkeznünk, hogy a bureaucratiának valamennyi bajai nemcsak korlátlan monarchiákban léteznek, hanem általában az *absolutismus* eredményei gyanánt tekintendők, akár a király, akár a nemesség, akár az összes nép nevében gyakoroltassék az absolutismus; s hogy tehát ennélfogva a *korlátlan* népfelség elvének létesitése által azon bajok, mellyeknek a bureaucratia az egyes polgárokat kitenni szokta, nem szüntethetnek meg, söt annálinkább öregbülnek, mennél következetesebben vitetik keresztül a népfelség elve.

Minden absolutismus természeténél fogva az összes kormányhatalmak központositása felé törekszik. Ez nemcsak lételének, hanem mindazon külön elönyöknek is alap-

feltétele, mellyek a korlátlan kormányforma tulajdonai. Az igazgatás egysége, a gyorsaság és egyformaság, melylyel mindenik rendszabály végrehajtatik, az innen származó hatalom a külfölddel szemközt s a belső rend olly dolgok, mellyek csak a kormány egész hatalmának központositása által érethetnek el. Rómában szintugy mint Chinában, a vaticánban azonképen mint a czárudvarnál, egy véleményben vannak eziránt. A velenczei tanács szintugy mint Richelieu és XIV-dik Lajos, a franczia convent azonképen mint Napoleon, nem vonták kétségbe e tételt, és minden korlátlan hatalom, akár önzésből akár a nép érdekében, mindig a lehető legnagyobb központositás felé törekedett.

Valamint ezen törekvés közös minden korlátlan kormányformával, ugy következményei az egyes polgárra nézve is azonosok, bármilly nevet viseljen a hatalom, melly az országot központilag kormányozza. — Következményei:

az egyesnek gyámság alatt tartatása olly dolgokra nézve is, mellyek az állodalom javával nincsenek közvetlen kapcsolatban;

külön tisztviselő-kar alakulása, mellynek tagjai azoktól, kik igazgatósága alá helyezvék, tökéletesen függetlenek, holott más részről tiszti elöljárójoknak vakon engedelmeskedni tartoznak;

általános terjedés a közigazgatás minden ágaiban, vagy örök változás minden haladás nélkül, a mint t. i. a központi hatalom változatlan marad, vagy változást szenved. A legnagyobb önkény minden tisztviselőcske részéről, vagy pedig — hogy a polgárok ótalmaztassanak — egy sereg formaság, melly még az önkény sulyánál is inkább nehezedik reájok:

nagy nehézség a felelősség elvének gyakorlati alkalmazása körül, miután a magasabb állásu tisztviselő az általa elkövetett hibákat azzal mentheti, hogy parancsait

az alatta szolgálók félreértették, s ezek meg azzal védhetik magokat, hogy ők engedelmességgel tartoztak felebbvalóiknak. Az egyes polgár, ha a közigazgatás őt kárba ejtette, csak nagynehezen nyerhet elégtételt, részint azért, mert ezt rendesen nálánál jóval magasabban álló egyéneken kellene vennie, részint meg azért, mert egyáltalában más elégtétel nem lehetséges, mint az illető tisztviselőnek birói elmarasztása, s ehhez annyi bizonyiték kivántatik, mennyit az egyes a testületi szellem által pártfogolt tisztviselő-kar ellen ritkán képes felhozni, nem is emlitve, hogy a tisztviselők tévedéseiből vagy ügyetlenségéből származó hibák a dolog természeténél fogva csaknem kivétel nélkül büntetlenül maradnak.

Mindamellett, hogy a hivataloknak minél alkalmasabb egyének általi betöltetése mind az állodalomra, mind az egyes polgárokra nézve roppant fontosságu dolog, ***még is azok, kiktől a kinevezés függ, rendesen nem képesek magoknak a kinevezendő egyének tehetségeiről elégséges tudomást szerezni.*** (17.) Aztán a központilag igazgatott állodalmakban a tisztviselők állása ollyatén szokott lenni, melly őket könnyen kicsapongásokra és visszaélésekre birja. A teljes függetlenség, mellyel azok irányában fel vannak ruházva, kik felett hatalommal birnak, s a felebbvalójoktóli függőség szükségkép befolyással vannak reájok, és könnyen mind az uralkodás, mind a szolgaság büneit nemzik bennök. — Végre, a központositás következménye *az ügyek tetemes szaporodása*, melly a szünetlen és mindenre terjeszkedő ellenörködésből származik és a közköltségek rendkivüli növekedését vonja maga után.

Ezek bármelly központositás eredményei; ahhozképest a mint az egészet vezető hatalom inkább vagy kevésbé felel meg feladásának, nagyobb vagy kisebb sulylyal nehezednek az egyesekre, de egészen nem hárittathatnak el, s akár

monarchiai, akár aristocratiai, akár democratiai legyen a központi hatalom, az nem változtat a dolgon. Valamint a központositás az absolutismus következménye, ugy a tisztviselői uraság bajai a központositásból származnak, és ezen bajok egynémellyike még sulyosabb alakban tünik fel ott, hol a korlátlan hatalom a népfelség nevében gyakoroltatik. Alkotmányos állodalmakban a változó ministeriumok növelvén a közigazgatás változékony voltát, a ministernek épen ritkán van elégséges ideje magának a bureaucratia egyéneinek tehetségeiről alapos tudomást szerezni; s a mi végre a költségpontot illeti, azt tapasztaljuk, hogy a chinai birodalom közigazgatási költségei, ámbár China tizszer nagyobb Francziaországnál, tizedrészét sem teszik a franczia központositás költségeinek.

Nézzük most, milly befolyással van a korlátlan népfelség elve az egyén szabadságára, s mindenkinek valamennyi közterhekben egyiránti részeltetésére.

Egyéni szabadság.

Hol korlátlan hatalom létezik, ott az egyén szabadsága puszta esemény, nem soha az alkotmány következése; söt az egyén személyes szabadságának azon mértékben kell fogyatkoznia, mellyben az alkotmány megfelel czéljának, azaz, azon mértékben, mellyben az illető hatalom valósággal korlátlan. Miután pedig minden absolutismus annál erösebb, mennél inkább nemcsak physicai erőn, hanem a polgárok meggyöződésen is alapul, s miután a zsarnokság csak ott lehet tökéletes, hol becsület dolgának tartja az egyes, magát neki alávetni, ezen viszony pedig sehol sem létezik olly mértékben, mint ott, hol a kormányhatalom a felséges nép nevében gyakoroltatik, — ez okoknál fogva a személyes szabadság sehol sem korlátoltabb mint illyes

állodalmakban. E tekintetben még a kelet despotiai birodalmai sem esnek kivétel alá, minthogy Chinában főfő gyalázatnak tartatik ugyan a császár akaratának ellene szegülni, és az absolutismus valamennyi országaiban a felségsértés a legmegbecstelenitőbb büntettnek mondatik, de egyes despota mégis soha sem bir olly hatalommal alattvalóinak tetteit és szavait minden pillanatban ellenőrizni; és a korona parancsait végrehajtatni, minővel a mindenütt jelenlevő és mindenható felséges nép az egyes polgár irányában bir. (18.)

Felesleges volna példákat felhordanom, mert e tétel maga a dolog természete által igazoltatik, s nincsen eset, melly ellene tanuságot tenne. Akár az ókor összes történetét tekintsük, melly a népfelség elve következményeinek legjobb bizonyitékául szolgálhat, akár azon rövid időt, melly közben ez elv alkalmazást nyert napjainkban, mindig azt fogjuk találni, hogy a korlátlan népfelség életbeléptetése okvetlenül az egyéni szabadság megszoritásához vezetett.

De mikor szükséges, hogy az egyéni szabadság áldozatul essék a közjónak, — igy kiáltanak fel; — s talán igazuk is van, ha mindjárt nem igen tudom felfogni, hogy mi legyen hát ezen közjó, hacsak nem valamennyi egyesnek javánál egyéb valami, s hogy mint érezheti magát jól valaki, ha a legmagasabb jót, az egyéni szabadságot nélkülözni kénytelen. A közjó neve alatt alkalmasint az anyagi jólétet értik; s miután ennek egyik alapfeltétele, hogy az állodalom az egyén szerzeményének minél csekélyebb részét emészsze fel, nagyfontosságuvá válik e kérdés: mennyiben eszközöltethetik a korlátlan népfelség elvének alkalmazása által nagyobb állodalmakban a közgazdaság egyszerüitése s a közköltségek és kiadások minél szükebbre szoritása?

A közterhek.

Elméletileg e kérdés ollyannak látszik, mellyet feloldani könnyü.

Miután alkotmányos állodalmakban a közkiadások nyilvánosan kezeltetnek, s mindenik egyes, mihelyest akarja, ezeknek összes ágairól magának tudomást szerezhet, s miután illyes állodalmakban mindenik polgár egyiránt részeltetik a közterhek viselésében: természetes, hogy a közkiadások megszoritása mindenki előtt egyiránt kivánatos. Ezen következtetés olly világosnak látszik, hogy a népfelség elvének általános elfogadása talán ennek köszönhető. Azon ország, melly XIV-dik és XV-dik Lajos hivságos pazarlásait szemlélte, pénzügyének tökéletes bomlását még csak azáltal remélé kikerülhetni, ha azt önmaga kezeli, s ez uton egy második Versailles épitését s a trianoni mulatságok ismétlését lehetetlenné teszi.

Mikép történhetett, hogy e tekintetben is csalódás volt az eredmény, s hogy a közterhek nem fogytak, hanem öregbültek?

A felebb érintett következtetés helyessége elméletileg nem vonathatik kétségbe, de *egyes tételei* a korlátlan népfelség elve szerint kormányozott *nagyobb állodalmakban* meg nem állanak, még pedig azért nem:

mivel a közkincs nyilvánosan kezeltetik ugyan, de az egyes polgár mindemellett nem képes magának e tárgyban kielégitő tudomást szerezni,

mivel továbbá — csak nagyobb állodalmakról szólunk — ***a terhek nem sujtják egyiránt a polgárokat,***

mivel végre, a közterhek megszoritása, egyenkint véve e terheket, nem áll egyiránt mindenkinek érdekében.

Nézzük csak, mint kezeltetik alkotmányos állodalmakban a közkincs, s állitásaimat igazolva fogjuk találni.

A budget nyilvánosan tárgyaltatik, a fö számadások megjelennek nyomtatásban, a hirlapok által vizsgálat alá vonatnak, és szerfelett nagy kiadások ellen általánosabb legalább hangosabb a panasz, mint az alkotmánynyal nem biró állodalmakban; de vajjon hányat fogunk találni p. o. a 34,000,000 franczia polgárok között, kik időt vesznek magoknak, vagy képességet éreznek magokban az 1500 millió francból álló budgetet megrostálni és azon tételeket kijelelni, mellyeknél az állodalom valamit meggazdálkodhatnék? Külön mindenik polgárnak joga van hozzá, a népképviselőnek épen kötelessége; nézzük, mint gyakoroltatik e jog, mint teljesittetik e kötelesség?! Azon országokban, hol a kormány legparányiabb hibája sem marad megrovás nélkül a sajtóban, ott a hirlapok hasábjai csak igen ritkán nyilnak meg e nagyfontosságu kérdésnek, kivéve ha a pénzügyi zavar épen tetőpontjára hág, vagy ha a közkincs kezelésének fejtegetése izgatási eszközül használtathatik valamelly minister ellen. A budget az ülés végnapjaiban üres padok előtt tárgyaltatik, és jaj azon szónoknak, ki a részletek tömkelegébe ereszkednék, csendre nem igen tarthat számot, figyelmes kihallgatásra épen nem, ámbár mindenkinek tudomására a közkincsnél azonképen mint a magánbirtoknál csak azon esetre lehetséges valamit meggazdálkodni, ha a parányiaknak látszó egyes kiadásokat figyelmesen mérlegezzük; nagyobb tételeknél gyakran nem igen eszközöltethetvén megszoritás. S honnan e közönösség, ha forrása nem rejlik a tehetetlenség érzetében, melly nemcsak az egyest, hanem a törvényhozást is megszállja, ha a nagytestü budget megbirálására hivatik fel.

Az állodalmi számadások megszüntek hét pecsét alá zárt könyv lenni, mint voltak akkoron, midön a franczia udvar kiadásai a veres könyvbe jegyeztettek. A könyv nyiltan fekszik előttünk, de hét ívrétü kötetből áll, s igy

ki érezne magában erőt és hivatást keresztül tanulni e könyvet, hogy még azon esetre is, ha hibákat találna benne, semmi hasznát se lássa fáradságának, miután másoknak ugyanazt kellene tenniök, hogy nézeteinek helyességéről meggyőződhessenek, s miután ennyi buzgóságot a közjó érdekében a törvényhozás többségétől nem várhatni. A tárgyalás ennélfogva nehány általános ellenvetésre szoritkozik. Mindenik törvényhozásban vannak egyesek, kik kötelességöknek ismerik, ülésről ülésre a pénzügyministernek egy pár gonosz órát vagy egykét keserü napot szerezni; s ha ez megtörtént, a törvényhozás egészen vagy némi levonással megszavazza a budgetet, a mint tudniillik kisebb vagy nagyobb bizodalommal viseltetik a ministerium iránt, nem mert a pénzügyet inkább vagy kevésbé jól kezelte, hanem mert politicai eljárása nagyobb vagy kisebb mértékben volt inyére. Egy pár ezer franc titkos kiadás, — e mezőn foly le rendesen az ügytárgyalás, s az emberek, ugy látszik, nemis sejditik, hogy a titkos költségek legnagyobb, legnyomasztóbb tétele azon felesleges kiadásokban áll, mellyekről magának a ministernek sincsen tudomása. Az állodalom kimerithetlenül gazdag. A népnek korlátlan joga van az állodalom összes kincse fölött intézkedni, — a képviselö-testület az összesség akaratának képviselöje, — a közkiadások öregbitése ellen ugy nem lehet kifogása senkinek, mint nem az ellen, ha egy véghetlenül gazdag embernek a maga feleslegéből nagyobb összeg pénzt tetszenék kiadni!

Gyakorlatilag véve tehát nem való, hogy már annálfogva, mivel alkotmányos állodalmakban a közkincs nyilvánosan kezeltetik, mindenki elégséges tudomást szerezhet magának külön mindenik ágáról. Valamint az emberi szem nem képes egyszerre száz mérföldnyi területen végignézni, habár más akadálylyal nem találkoznék, mint önnön gyen-

gességével, épen ugy lehetetlen alkotmányos állodalmakban, a közkincs ismeretes kezelésmódjánál fogva, ez ügynek birálatos felfogása a polgárok jóval nagyobb részénél. Az egyetlenegy előny, mellyben a nyilvánosság őket részesiti, annak átlátása, miszerint még mindig nem fizetnek annyit, hogy azt nem lehetne felvetni.

Nem állithatni továbbá, hogy a melly állodalomban korlátlan népfelség divatozik, ott valamennyi közteher egyiránt ér mindenkit. Az eszköz, melly ezen teljes egyformasághoz vezethetne, még nem találtatott fel, s örökké változván a birtok, és egymásra hatván az egyesek viszonyai, nem is fog egyhamarjában feltaláltatni. Miután p. o. a fekvő birtok ollyas megadóztatása, melly középszerü jövedelmen alapitva, helyes viszonyban áll azon adófajokhoz, mik más iparágakat érnek, termékeny évben igen könnyü, s mostoha évben csaknem leróhatlan teherré válhatik, — miután továbbá ollyas közvetlen adófaj, melly az ipar valamelly ágára, söt talán valamelly fényüzési czikkelyre olly czélzattal vettetett, hogy a gazdagabbak sujtassanak általa, közvetve épen a munkások legszegényebb osztályát érheti: nem igen remélhetjük, hogy az egyiránti megadóztatás rejtélye valaha fel fog oldatni. Komolyan nemis szokták e feladás megfejtését megkisérteni. A történettudomány bizonyságot teszen, hogy adó dolgában az emberek — egyes tudósok kivételével, — soha sem törekedtek egyformaság után, hanem az uralkodó felekezetek mindig azon voltak, hogy az adónak jóval nagyobb részét magoktól elhárithassák. Valamint korábban a nemesség törvényhozói befolyása által tökéletes, vagy legalább részbeni adómentességet szerzett magának, ugy törekszik a democratia jövedelmi és progressiv adó segédével szintazon czél felé. Az eljárás, az egyenetlenség azonegy, s ennek mértékül legfölebb az fogadtathatik el elv gyanánt, hogy *az* adóztatási egyenet-

lenség annál nagyobb, mennél nagyobb maga az állodalom és kiadásai, — már azért is, mivel igen nagy állodalmi kiadások csak közvetett adófajok által fedeztethetnek, mellyeknél egyiránti felosztás alig lehetséges; már pedig ezen elv az ujkor alkotmányos állodalmaira alkalmazva, nem szolgálhat bizonyságul, hogy ezen állodalmakban a közterhek nagyobb egyirántisággal volnának felosztva.

Első pillanatra ugy tetszik, hogy habár egyenetlenül van felosztva az adó, mégis megszoritása mindenkinek egyiránt érdekében áll, mivel senki sem egészen adóment, s ennélfogva mindenki az adó kisebbitésének hasznát látja. Bármi valónak látszassék e tétel, mégis nem kell csodálkoznunk, hogy alkotmányos állodalmakban, hol a közterhek kisebbitése a többségtől függ, épen ellenkezőt tapasztalunk. Okát abban találjuk, mivel az adó kisebbitése *általában véve* csak az *egyes* kiadások kisebbitése által érethetik el, s mivel, a király dijának s a magasabb tisztviselők fizetéseinek kivételével, ***csak igen kevés állodalmi kiadás van, mellyeknek kisebbitése számos egyén érdekeinek sértése nélkül eszközöltethető volna.***

Emlitettük felebb, hogy a központositás szükséges következménye az absolutismusnak. Mennél korlátlanabb az állodalmat kormányzó felséges hatalom, annál inkább kell minden kormánycselekvénynek közvetlenül töle kiindulni, annál inkább kell a *Selfgovernment,* az önkormányzás elvének a háttérbe vonulni, még pedig annálfogva, mivel a korlátlan kormány, saját biztosságának érdekében, vonakodik a fontos ügyeket kezéből kibocsátani, a kevésbé fontosokat pedig nem bocsáthatja ki kezéből, miután ha valamennyi fontos ügy az állodalom kezében központosittatott, nem találkozik alkalmas ember, ki a többinek kezelését magára vállalná.

Minden korlátlan állodalom ennélfogva a dolog ter-

mészeténél fogva teljes gyámság alá helyezi az egyes polgárt; söt, mi több, kötelessége ezen czél felé törekednie, minthogy illyes viszonyok között mindenütt, hová az állodalom hatalma ki nem terjed, anarchia uralkodik, s bármi sulyos legyen például a chinai kormány, mégis elsöséget érdemel azon viszonyok fölött, mellyekkel más keleti birodalmakban, hol az absolutismus nem terjeszkedett ki mindenre, találkozunk. A népfelség absolutismusa szintazon törvényeknek van alávetve, s ha mindjárt az utopisták követelései, kik a népfelség elvét egész szigoruságában szeretnék alkalmazni és semmiféle következményétöl nem ijednek vissza, az álmok országába utasittatnak, s habár a józanok nem állitják, hogy a népfelség elvének alkalmazása körül a logicai következetességet addig kell füzni, míglen az állodalom külön mindenik egyesnek öltözetéröl is gondoskodott: mégis abból, mi eddigelé a franczia földön ez irányban történt, láthatni, hogy hová viszen bennünket az ár, valamint azt is magyarázhatjuk magunknak belöle, mint történhetett, hogy a budget a nép által határoztatik meg ugyan, s a közkiadások mégis nem hogy fogynának, napról napra nagyobbakká válnak.

Az ujabb állodalmak budgetében elöforduló összes kiadások két osztálybeliek.

Ollyasok, mellyek természetöknél fogva az állodalom kiadásai gyanánt tekintendök, és ennélfogva, bárminö legyen az alkotmány, mindig elöfordulnak; ezekhez mindazon kiadások tartoznak, mellyek az állodalmi adósságra, a hadi és tengeri eröre, a szolgálati személyzet fizetésére fordittatnak.

És ollyasok, mellyek csak azért váltak állodalmi kiadásokká, mivel az állodalom a nyilvános élet azon ágainak kormányzatát is magára vállalta, mellyek *szoros értelemben véve nem illetik az összességet*, ezekhez tartoznak a

vallásgyakorlatot, az iskolákat, az utakat, az épületeket, az alsóbb rendőrséget, az igazságszolgáltatás és közigazgatás egy részét illető kiadások, szóval, azon költségek, mellyek szigoruan véve a municipális élet, a vallási felekezetek vagy magánegyesületek körébe esnének.

Ha a közkiadások első osztályát veszszük tekintetbe, itt is tetemes növekedést fogunk találni, melly nagyrészt annak tulajdonitandó, hogy a közkiadások növekedése nemcsak nem kártékony azoknak érdekeire nézve, kik mint a nép képviselői a budget felett határoznak, hanem, mi több, érdekökben fekszik, miután ők a közkiadások növekedéséből magokra és a hozzájok közelállókra nézve — nagygyából legalább — sokkal többet nyernek, semmint mennyit a közadó öregbülése által veszithetnének. Ki magának eziránt meggyőződést akar szerezni, kisérje figyelemmel azon tanácskozásokat, mellyek az állodalmi adósság kamatainak lejebb-szállitását vagy a közhivatalok szaporitását tárgyalják [1]).

Ha figyelmünket a közkiadások második osztályára forditjuk, látni fogjuk, hogy a növekedés szükséges volta magában a dolog természetében fekszik.

Először : *mivel minden központositásnak számos köz-*

---

[1]) A korlátlan népfelségnek is vannak fényüzési szeszélyei, midőn épitéshez lát, mint XIV-dik Lajos Versaillesben ; s bármi haszontalan tisztség volt a grand-veneuré s más, a forradalom által eltörlött hivatalok, mégis talán nem csalódom, ha mondom, hogy Francziaország uj budgetében is találtathatók egyes tételek, mellyek hasonló haszontalanságu hivatalokra tetemes összegeket pazarlanak évenkint. Az alkotmányos absolutismus is szükségesnek véli a csillámot, habár ennek gyakorlati haszna egyedül abban állana, hogy a felség hatalmára és nagyságára emlékeztessen mindenkit.

benfekvő lánczszemre és mindenüvé kiterjeszkedő ellenőrködésre van szüksége, a mi sok költséggel jár.

Vannak ugyan, kik épen az ellenkezőt állitják, s kik a központositásban gazdálkodási eszközt látnak, de ez csak annyiban áll, mennyiben a központositás az ügyek egyszerüitését vonja maga után. A gyár — mondják — annál olcsóbb áron adhatja el termékeit, mennél nagyobb; de ez csak bizonyos határpontig való. Ha ollyas vidék, melly gabnáját eddigelé száz vizi malmon — miknél a mozgató erő csaknem semmibe sem került — őrölteté, rögtön a lisztet kirekesztőleg egy óriás-gőzmalomba készittetné, — ez eljárásban kétségtelenül senki sem fogna gazdálkodást látni. S ez áll az állodalomra nézve is, ha ez olly ügyeket vállal magára, mellyeknek kezelése előbb parányi költségbe került.

Másodszor : mivel azon kiadásoknál, mellyek, szigoruan véve, a község, a megye, a vallási vagy másnemü társulatok körét illetik, ezek jóval nagyobb igényekkel állanak elő, ha az állodalom vállalta magára az eszközlésbevételt. *A község, ha önállólag lép fel, soha sem ereszti szem elől a költségpontot, s ennélfogva gazdálkodik; de ha az állodalom a vállalkozó, akkor kivánatainak tökéletes kielégitését követeli tőle*, még pedig annál sürgetősben, mennél csekélyebb saját terhének növekedése azon előnyhez képest, melly a közbudget illyes szaporitásából reája háramlik.

Ime egy példa ez állitás bebizonyitására.

A cultus s a közoktatás állodalmi ügyeknek nyilvánittattak, s tulajdonának tekintvén az állodalom a vallásbeli felekezetek és tanintézetek vagyonát, kötelességévé vált ezentul az iskola és egyház szükségeiről gondoskodni. Vegyük kezünkbe bármelly ország budgetét, hol ez történt, s lássuk, nem növekedtek-e folyton-folyvást a közkiadások

ez ágban? még pedig annálfogva, mivel az állodalom irányában olly igények merülnek fel, mellyek különben elmaradtak volna, s mivel azon gazdálkodási rendszer, melly a közvetlen kiadásnál sinórmértékül szolgál, az állodalom részéről gyalázatosnak tartatik. A franczia forradalom számtalan izben vallástalanságról vádoltatott, pedig a cultus azóta jóval nagyobb költségébe kerül az állodalomnak. Ugyanez áll az utakra, a középületek minden fajaira, söt még a törvénykezési és közigazgatási tisztségekre nézve is, mellyeknek gyarapitása vagy költséges szállitása egy helyről a másikra olly mértékben lett közkivánat tárgyává, hogy a ki hatalmas vesztegetési eszközzel akar élni, az választás alkalmával igéretet teszen a választóknak, miszerint, ha magokat általa képviseltetik, bizonyos ut, bizonyos épület szükséges volta mellett fog nyilatkozni, vagy sürgetni fogja, hogy a választó-kerületnek magasabb tanintézet, törvényszék stb. jusson. Miután a közterheknek egyes község legyezgetéséből származó növekedése csak azon arányban éri a községet, mellyben vagyona az összes állodaloméhoz áll, holott gyakran az egész elöny, vagy legalább ennek jóval nagyobb része kirekesztőleg reája háramlik, a község magaviselete igen természetes. Nem tagadhatni, hogy ezen számvetés egy nagy csalódáson alapul, mert a község, melly saját érdekében akarja az állodalmi kiadásokat öregbiteni, utóbb más községek hasznára szintén vonatik teher alá; de az sem tagadható, hogy a melly országban az állodalom tulságos központositás által az összes közigazgatást magához rántotta, ott ama törekvés általánossá válik, és a közkiadások csaknem végnélküli növekedéséhez vezet szükségkép. Mindenik község, ha valamit czélba veszen, mi uj terhet vet a közkincsre, ohajtását csak a parlamenti többség hozzájárulásával érheti el, még azon esetre is, ha az, mit ohajt, a község virulására

szükséges, söt az összes állodalomnak is tetemes hasznára fogna lenni; s igy hogyne törekednék az, ki — bár mit mondjon a törvény — nemcsak az egész népet, hanem különösen választóit képviseli, minden uton módon arra, hogy magának e hozzájárulást biztositsa, és hogyne élne e végre a legtermészetesebb eszközzel, igérvén, miszerint képviselőtársainak is hasonló szolgálatot fog tenni, s tevén e szolgálatot mindaddig, miglen a közkincs egyes községek érdekében illyes engedményezések által, mellyekkel az illető képviselők a köznek rovására egymást megajándékozzák, mindinkább megterheltetvén, az állodalom ollyas részeiből kiinduló panaszok, mellyek az engedményezések e kölcsönösségénél aránylag kevesebbet nyertek, az által némittatnak el, hogy ama nagylelküség reájok is árasztatik, azaz, a szerfeletti megterhelésért járó kárpótlás a közterhek ujdon gyarapitásában kerestetik.

Szivesen megismerem, hogy mindezek csak visszaélések az alkotmányosság mezején; nem tagadom, hogy mindenik képviselő, ki magát bizonyos választóság és nem az öszves nép képviselőjének nézi, vét az alkotmány szelleme ellen, s hogy az állodalmak organisatiója, mint a franczia forradalom óta tapasztaltuk, csak azon esetre válik dúsan gyümölcsözővé, ha a középkori kupakhazafiság, melly ugy látszik, még jóformán divatozik, helyét a való, nagyszerü hazaszeretetnek átengedte. De hiszem azt is, hogy semmi sem áll annyira utjában a viszonyok helyes felfogásának, mint ha megfeledkezünk a dolgok valóságos helyzetéről, s a jelenkor szükségei helyett utopiai álmokkal babrálunk. Minthogy tehát félszázad óta az általános tapasztalás arra mutat, hogy a közkiadások mindazon állodalmakban, melylyek divatszerü alkotmánynyal voltak ellátva, növekedésnek indultak, s miután ezen növekedés arányban áll a rendszerül elfogadott központositás nagyobb vagy kisebb voltával:

vakmerőség nélkül állithatni, hogy a korlátlan népfelség elve szerint kormányzott állodalmakban az egyes polgár nincsen biztositva, hogy a közterhekben csak annyiban fog részeltetni, mennyiben ez az állodalom fentartására elkerülhetlenül szükséges; söt ha nem elvont elvek, hanem a tapasztalás nyomán indulunk, s ha okoskodásunkat tényekre épitjük, vallást kell tennünk, hogy miután bármelly absolutismus s ennélfogva a népfelségé is magában foglalja a központositás szükségét, s miután a központositás növekedése s a közterhek szaporodása egyenes arányban állanak egymással, az egyesre nehezedő közterhek szükségkép annálinkább fognak öregbülni, mennél tökéletesebb alkalmazást nyer a korlátlan népfelség elve.

Fogjuk össze röviden a mondottakat.

Azon elemek, mellyekből összes polgárisodásunk kifejlődött, az ókor állodalmainak alapfogalmai helyett, az egyenlőség s az egyéni szabadság eszméit nemzették.

Összes polgárisodásunk ezen eszméken alapszik, és minden haladás csak egyesek önálló munkásságának eredménye.

Minthogy tehát az igyekezet, a divatos értelmökben vett szabadság és egyenlőség elveit létesiteni nem egyéb, mint törekvés, az állodalom egyetemi jogosultságát az egyéni jogosultság helyébe léptetni, az az, az újkor állodalmait az ókor alapelveihez képest átidomitani:

Ezen törekvés czélja nem érethetik el a nélkül, hogy egyszersmind a haladás alapfeltétele, és vele valamennyi egyesnek jóléte ne semmisittessék meg, s igy bármi üdvösek legyenek az emberiségre nézve illyes átalakitás végeredményei, ezeknek egy távol jövendőben létesüléseig senki állásával és viszonyaival megelégedve nem érezheti magát.

Ugyanezt mutatja a tapasztalás.

Ezelött a felséges hatalom élvezete a franczia alkotmány által a vagyonosbakra szorittatott. A fejenkénti szavazásjog véget fog vetni azon kedvezményeknek, mellyekben a vagyonosabb osztályok eddigelé törvény szerint részesültek, vagy — a mi még valószinüebb — a munkásokra fogja átszállittani e kedvezményeket. Mennyiben mindazáltal csak azon hatásról van szó, mellyel a korlátlan népfelség elve azon osztálybeliekre gyakorlott, kik e jogban részesülnek, annyiban a közelebb lefolyt napok eredményei némi világosságot vetnek a jövendőre is.

Ha azon alkotmány, mellynek pajzsa alatt — mint az 1830-diki chartának egyik meleg bámulója mondá — az állodalomban létező valamennyi ügyek kormánytárgyaivá lettek, [1]) Francziaországot oda vezette, hogy az — M. Chevalier szavaival élve [2]) — jelenleg sem saját munkája, sem kereskedés által nem képes a lakosainak fentartására szükséges kellékeket elöállitani, ha még csak azon osztályok jólétét sem volt képes elömozditani, mellyeknek e charta kirekesztöleg kedvezett; he a franczia földbirtokos, ki a beruházásokra szükséges tökét 10₀/⁰ kamat mellett is csak alig-alig szerezheti meg magának, a termesztést nem gyarapithatja, ha az iparos, a gyártulajdonos, azonképen mint béresei, száz és száz törvényes korláttól körülfogva, erőit szabadon nem használhatja, s az angollal és amerikaival szemközt ollyasmit érez, mintha keze békóban volna, holott az, kivel versenyeznie kell, mindkét karjának hasznát sza-

---

[1]) Dans le régime selon la charte il n'y a rien que ne rentre dans la masse de choches gouvernables. „Hello du régime constitutionel".

[2]) „Revue de deux mondes, 15 mars. 1850." Le rapport de la commission sur l'assistance et la prévoyance publique.

badon veheti; ha a Frencziaországra nehezedő általános nyomor és tehetetlenség ezen osztályokat is sujtja, [1]) akkor, kérdem, mint várhassuk, hogy a fejenkénti szavazások az összes népet azon jólétben és megelegedésben részesitendi, melly még azoknak sem jutott, kik eddigelé e joggal kizárólag birtak, s kik ezt mások jogainak letaposásával önmagok hasznára bányászhatták ki?

Valamint két külön érdeknek öszhangzása, mint d'Argenson mondja, azon ellentétből származik, mellyben mindketten egy harmadik irányában állanak: ugy származik, Rousseau szerint, mindnyájok érdekeinek öszhangzása azon ellentétből, mellyben ezek külön mindenik egyesnek érdekeivel állanak. [2]) Ha tehát az alkotmány ollykép van szerkesztve, hogy mindnyájának tusájában mindenért és minden pillanatban az egyesnek érdeke szükségkép mindig dugába dől, miként érezze ez magát megelégedve illy viszonyban. Igaz, neki joga van a választási működésben részt venni az év bizonyos napjaiban, midőn e jogot gyakorolja, azon mindenható erő részecskéjének érezheti magát, mellynek feltétlenül van alávetve, neki is van egy órája, midőn urat játszhat, de helyzete illyenkor csak ollyan, mint az ókor rabszolgáié, kik a saturnáliák napjaira szabadon bocsáttattak, kik egypár óra hosszáig még az uralkodás gyönyörében is részesültek, s kik ekkor Kretában még uraikat is fenyithették, — de a boldogság nehány rövid percze mulva a kegyetlen elnyomatás állapotába hanyatlottak vissza.

Az mi után korunk a szabadság és egyenlőség neve alatt állodalmainkban törekszik, nem egyéb, mint valósitása azon elvnek, melly már Rousseau által felállittatott:

---

[1]) M. Chevalier a feebb idézett munkában.

[2]) Contrat Social L. I. Ch. III. Note.

miszerint személyét és összes erőit mindenki a közönség akarata legfelsőbb vezérletének köteles alávetni, hogy azt, miről a társodalomba léptekor lemondott, mint az egésznek egyik része, visszanyerje. [1]) Illyes állapot csak azon esetre elégitheti ki a népet, ha sikerült az elvnek *tökéletes* valósitása. Ollyas állodalom, melly mindenik egyesnek viszonyait szabályozni képes, *tartozik* is azokat szabályozni; ha az egyesnek tevékenységét paralysálta, tartozik róla gondoskodni.

Addig, mig a jelen társodalom fennáll, melly azon alapul, hogy mindenki magáról és a magáéiról gondoskodjék, addig azon elvek, mellyek a többséget képessé teszik, minden pillanatban mindent felforgatni, s mellyek nem engedik, hogy az egyes bármilly állapot fenmaradására számot tarhasson, — csak köznyomort vonhatnak magok után.

Forduljunk most ismét a nemzetiség fogalmához.

VII. FEJEZET.

Ha a nemzetiség utáni törekvés czélját is érné, mellyet önmagának kitűzött, még sem elegittetnék ki általa az európai emberiség.

Korunk legsajátságosabb tüneményei közé tartozik, hogy a nemzetiség eszméje, melly a mult században ugy szólván egészen feledékenységbe merült, most megint az előtérre nyomult, és talán nagyobb befolyással van Európa valamennyi állodalmaira, mint volt századok óta e napiglan.

Ha nyugalommal vizsgáljuk ez ügyet, lehetetlen meg

[1]) Contrat. Soc. L. I. Ch. VI.

nem győződnünk, hogy a nemzetiség eszméje még nem birt porhanyóbb alappal a népek viszonyaiban, mint jelenleg.

Mindazon okok, mellyek a nemzeti egyéniségeknek támaszul szolgálnak, részint egészen megszüntek hatással birni, részint, tovább és tovább fejlődvén a világ, napról napra gyengébbekké válnak.

Mindnyája között a leghatalmasabbik — *a fajok különfélesége* — melly a nemzeti elkülönitésnek physicai alapul szolgál Európában, a parányi zsidó nép kivételével, összes jelentékenységét elvesztette. A népvándorlások, s még nagyobb mértékben a keresztyénség által, melly az egyetemi, semmiféle nemzetiséghez nem kötött egyház kiséretében, a törvényes házasság elvét valamennyi keresztyén nép között állitotta fel, csaknem végkép eltörlötte Europában a fajkülönbséget. A connubium joga, melly az ókor egyes állodalmainak részint eszközül szolgált, hogy magokat még legközelebbi szomszédaiktól is elkülönithessék, részint általuk arra használtatott, hogy más népeket lételök körébe vonjon, s mellyért annyi vita, annyi értekeződés folyt le, kiveszett a politicából, és egész Európát — kivált azon részét, melly a nemzetiség eszméje mellett most páratlan buzgalommal küzd — vegyes fajok lakják. (1.)

Az egyes nemzetiségek külön állásának fentartására, az ókorban talán a fajok különféleségénél is hatalmasabb eszközül szolgált a *vallás*. Az ókor törvényhozóinak feladása nemcsak abban állott, hogy a közélet formáit s az egyes polgár jogait és kötelességeit az összeség iránt, s ezéit amazzal szemközt felállitsák. A polgár összes lételét ugy szólván egy csapással akarták megragadni. Az erkölcsiség s kivált a vallás az állodalmi élet köréhez tartoztak. A családfő jogai és kötelességei, azonképen mint a vallási szokások teljesitése, a polgárságból serkedeztek. Azokra nézve, kik ennek körén kivül maradtak — a

rabszolgákat értem — az erkölcsiség s a vallás parancsai egyiránt érvénytelenek voltak. (2.)

Minthogy tehát az ókorban az állodalom eszméje azonos volt a nemzetiségével, vagy, helyesebben szólva, minthogy ez utóbbi fogalmat jelen divatos értelmében az ókor nem ismerte, (3.) ennélfogva azon esetekben, midőn különféle nyelvü és származásu népségek külön állodalmakba voltak osztályozva, a vallás is szükségkép befolyással volt nemzeti sajátságaik megőrzésére, és egyedül a vallás e befolyásából magyarázhatjuk magunknak, mint történhetett, hogy idegen elemektől körülfogott egyes gyarmatok, mint például, Marsilia, a görög gyarmatok Olaszországban s a t. gyakori érintkezések daczára, mellyekben szomszédaikkal állottak, nemzetiségöket — jelen értelmében véve e szót — fentartották. (4.)

Mióta a keresztyénség általánossá vált, a vallás már nem szolgálhat eszközül nemzeti kölönállásnak, az újabb időben még a vallásfelekezetek különfélesége sem, miután azokat, kik vallásukhoz ragaszkodnak, a hittan helyes felfogása, a többieket az indifferentismus nem hagyja türelmetlenekké válni, s miután a hivők a testvéri szeretet parancsát látják a vallásban, a hitetlenek pedig olly értéktelen valamit, mi egyátalában nem szolgálhat alapul semmiféle állodalmi institutiónak. (5.)

A faj s a vallás különféleségén kivül *a ritkán előforduló érintkezésekben* kell keresnünk a nemzeti különállás fentartásának egyik alapokát. Most már megszünt ez. Előbb mindenik nép elszigetelve állott, szünetnélküli hadviselések és száz meg száz akadály és nehézség, mellyek a nagyobb utazásoknak gátul szolgáltak, még a szomszédokat is távol tartották egymástól. A tudomány csak kevésnek jutott osztályrészül; a kereskedés a szükségesebb czikkelyekre szoritkozott; a népek egyedül a csatamezőn ismer-

kedtek meg egymással, — s igy természetes volt, hogy mindenik megtartotta sajátságait. Még az azónegy törzsökből származott népek is, ha több állodalmakba oszlottak, hova tovább idegenekké váltak egymás iránt illyes viszonyok között. Eszméit mindenik a maga módja szerint fejlesztette ki, mindenki sajátságos erkölcsöket és szokásokat vett fel, mindenik szánakozással tekintett a másiknak előitéleteire, mellyekben annál több hóbortosságot látott, mennél inkább elütöttek az övéitől. Még a nyelv is változásnak indult észrevétlenül, s hol előbb csak egy uralkodott, most tizféle szójárás kapott lábra, mellyek mindig távolabb estek egymástól, s e szerint uj eszközül szolgáltak szülőjöknek, az állodalmi szakadásnak, hogy magát fentarthassa.

Jelenleg ez tökéletesen megváltozott.

Az utazás könnyüségével mindinkább növekedő érintkezési pontok nagyrészében töltötték a hézagot, melly hajdanában a népeket különválasztotta egymástól. A nemzeti erkölcsök és szokások lassanként eltünnek; naponkint száll egy egy előitélet sírba; s valamint a vihar szárnyon haladó gőzkocsin az utas megfeledkezik a távolságról, melly őt hazájától elválasztja, ugy messzefekvő országokban is napról napra kevesebbet lát az ember, mi őt ama távolságra emlékeztesse. Az erkölcsök és szokások mindinkább hasonlókká válnak egymáshoz s mindig honiabbnak látszik az idegen föld.

Mindazon okok közül, mellyeken a nemzetiségek különállása alapult, még csak kettő állott ellen eddiglen a népek számos érintkezéseinek, s általuk, ugy látszik, nem is fog soha egészen megsemmisittetni, értem *a nyelvkülönbséget s az előkor emlékeit.*

Mi a nyelvet illeti, ez egymaga még nem nemzetiség. Ez egyike a nemzetiség fentartására szolgáló eszközöknek,

minthogy általa az egyik nép elszigeteltetik a másiktól, s önálló fejlődésre kényszerittetik: de a nemzetiség nem rejlik a nyelvben, hanem az imént érintett önálló kifejlődésben, ez pedig a nyelvkülönbség által napjainkban kevésbé van biztositva mint valaha volt. Soha sem tulajdonitottak az emberek nagyobb fontosságot a nyelvbeli viszonyoknak mint jelenleg. Itt minden külön szójárás érvényességre akar kapni, s külön irodalmat, külön nagy jövendőt akar alkotni magának; ott épen ellenkező törekvéssel találkozunk, s mindazon idiomák, mellyek a tudományos nyelvészet szerint azonegy nyelvtörzsökhez tartoznak, egy roppant egészbe volnának olvasztandók, s ezer év óta különvált száz nép együvéforrasztandó. Németek és szlávok egyre kutatják valamennyi nemzet szótárait, hogy bennök testvéreket találjanak magoknak, s ha a tudósok még sokáig követik a jelen irányt, maholnap a Luther által leforditott biblia alkalmasnak fog találtatni a perzsák számára, s a görög kormány fel fog hivatni, nyilatkoztassa ki Athent a nagy Szláva székvárosának, mert hiszen be van bizonyitva, hogy Homer tót nyelven irta a maga Iliászát. [1]) Nyugodt megfontolás után azonban azt fogjuk találni, hogy a nyelv, mint eszköz, valamelly nép különállásának fentartására,

[1]) Adelung, Mithridatesében, kétszáz huszonegy gyökszót sorol el, mellyek a Parsisból vétettek; a határozatlan végzése — ten, den; szinte ugyanaz, ugy parsis nemszó és előrag — der, bi, gi, — a német der, be, gernek felel meg. — Dankovszky azt mutatta meg, hogy az Ilias versei csupa tót szavakból állanak. A dolog félig sem olly bámulatos, ha meggondoljuk, hogy Xilander (Sprachgeschichte der Titanen) 2500 manschu szavat hasonló számu görög szavakkal összehasonlitva, és az előbbi nyelvnek grammaticáját és syntaxisát megvizsgálva, azon nézetet fejezi ki, hogy a mandschu nyelv nem egyéb egy primitiv görög dialectusnál. —

csak annyiban bir fontossággal, mennyiben a nyelvkülönbség egyszersmind a fogalmaknak és nézeteknek némi sajátságos fejlődését feltételezi, mit napjainkban már épen nem állithatni. — Szavak dolgában rendkivüli puristák az emberek, de az eszmékben és nézetekben egyetemiség után törekesznek. A polgárisodásban egy nép sem akar a másik megett maradni s a többieket megelőző népeknek mind jelességei mind tévedései átszivárognak társaikra. Sandféle regények szláv és német dialectusokban szerkesztetnek, Byron világfájdalma valamennyi népek közbirtokává lett, nyelvről nyelvre fordittatik minden eszme. Birhat-e vajjon fontossággal a hangok különfélesége, ha a nyelvek összesége ugyanazon eszmék és nézetek terjesztésére szolgál, ha minden igazság egy év lefolyása alatt, s minden tévedés még hamarább bejárja a világot, s a különféle nyelvek nem hogy különféle polgárisodásoknak szolgálnának eszközül, de még sajátságaikat is az egy szóhangon kivül mindinkább veszitik, s mert idegen eszmék kifejezésére használtatnak, maholnap még syntaxis dolgában sem fognak önállósággal birni?

A nyelvbeli különbség hatalmas eleme a nemzeti különállásnak, s gyakorta a legmostohább befolyásoknak is huzamosan áll ellen, de még sem győzhetetlen; és számos, részint nagy, részint a müveltségnek viszonylag magas fokán álló népeknek nemzetisége még e tekintetben is odaveszett. Hová lett a nagy pelasgi népnek nyelve? hová mindazon népek nyelvei, mellyeket Róma magának Itáliában alávetett? Alig mult el egy százada, hogy Poroszországban több szláv dialectus kiveszett, és szemeink láttára mindig tovább és tovább terjed az éjszakfranczia nyelvjárás, ellenállhatlanul szoritván vissza a többieket, mellyek vele még imént a mai Francziaország területében osztozkodtak.

És hányszor történt illyesmi azon esetekben, mellyekről a tudomány nem bir számot adni? — Valamint régi épületekben gyakran egyes köveket találunk, mellyek formájok szerint itélve, hajdanában más épületekhez tartoztak : ugy legdivatosabb szavaink között is vannak ollyasok, mik valamelly rég kiholt nyelv maradványai. A legkülönfélébb nyelvek egyes szavai között találtató hasonlatosság gyakran a népek rokonságát bizonyitja, de e hasonlatosság szintannyiszor olly örökség maradványa, melly egy rég kiholt nyelvből több népekre szállott által. Minden nyelv, melly valamelly, nem épen müveletlen nép tulajdona, a dolog természeténél fogva számos nyelvjárások gyüjteléke, mellyekkel a kisebb törzsökök éltek, mielőtt egy néppé váltak. A polgárisodás kevesbitette a népek számát, ugyanez történt — csak kissé lassabban — a nyelvekkel is.

S fogja-e vajjon *az előkor emléke*, a visszapillantás egy szebb multra, midőn az egyes nép még külön történettel birt, a dolgok természetes folyamát megakaszthatni? Fog-e az illyes emlékektől lángra gyuló érzelem képes lenni a nemzeti különségeket fentartani, midőn annyi gyakorlati ok fáradoz ezeknek megsemmisitésén?

Távol legyen tőlem, hogy azt, minek sulyát nem lehet számba venni, sulytalannak tartsam. Én meg vagyok győződve, hogy egy népdal ollykor-ollykor nagyobb befolyással volt egyes állodalmak sorsára, mint a legfényesebb állodalomtani elmélet, s hogy a tudomány aknáiból felhozott helyes elvek is csak az által lesznek értékesekké, ha a nép hiszen bennök, ha mintegy népérzelemmé váltak; de midőn a nép érzelmeire történik hivatkozás, akkor, ugy hiszem, tisztában kellene lennünk az iránt : ha vajjon csakugyan ollyasok-e ez érzelmek, minőknek hirdettetni szoktak? És e kérdés nyugodt megfontolása mindenkit azon meggyőződésre fogja birni, hogy másként van a dolog, hogy a nép-

érzelmek és népemlékek nem annyira előmozditó eszközei, mint akadályai korunk nemzeti törekvéseinek.

A nép mint felség osztozkodik más felségesek sorsában. Ha Rousseau joggal vádolja Grotiust s másokat, hogy a királyi hatalom körét csak azért vonták olly tágasra, mivel a nép nem osztogat hivatalokat és nyugpénzeket, ugy azt is állithatni, hogy mióta e viszonyok változást szenvedtek, a népnek is vannak Grotiusai. A melly hatalom valaha emberek felett uralkodott, hizelkedőkben sem szükölködött, s valamint az ember nem mindig azért hajlik meg, mivel valamit keres, ugy nem csak a haszonlesés, hanem gyakran a magamegalázás szüksége, mellyet némelly emberek magokban érzenek, nemzik egy bizonyos faját a hizelkedőknek. Valamint a királyságnak, ugy a népnek is mindenhatóság, hibázhatlanság és feleletre vonathatlanság tulajdonittatott, többségét a fenyitő törvények oltalmukba vették, s sokszor megelőző könyvvizsgálat utján a hizelkedők híven gondoskodtak arról, hogy kellemetlen igazságok hallása őt nyugalmában ne zavarhassa. Nézeteire és érzelmeire nézve sem jár jobban a korlátlan felségjoggal biró nép, mint koronás elődei.

Valamint despotiai állodalmakban, hol az uralkodónak érzelmei eldöntő befolyással vannak az állodalom politicájára, mindig találkoznak emberek, kiknek szokásuk ez érzelmekre hivatkozni, ugy nem hijányoznak a korlátlan democratiai állodalmakban ollyas egyének, kik a nép érzelmeinek és nézeteinek hirdetése által mintegy külön mesterséget gyakorolnak; de a nép ezen udvaronczai és kamarásai által kürtölt hirek ép olly selejtesek, mint azok, melylyek a fejdelmek udvaraiban szárnyra kelnek, s ha valaki talán kétségbe akarná venni, az udvarok és piaczok tányérnyalóinak tökéletes hasonlatosságát, annak ajánljuk, kisérje figyelemmel azokat, kik nemzeti törekvéseknél a nép érzelmeire és nézeteire hivatkoznak.

S hogy is alapulhatna az a nép érzelmeiben és nézeteiben, mit egyesek a nemzetiség nevében igénybe vesznek? Itt egy századok óta fennállott ország feldarabolása, ott összeenyvezése számos tartományoknak, mellyek előbb önállással birtak, elkerülhetlenül szükségesnek hirdettetik, mert a népnek ez a véleménye, s mert ezen meggyőződés, mellyért milliók lelkesülnek, szükséges eredménye a mult, az ősök szép kora emlékének. Oh, igen! az előkor emlékei jóval szentebbek a nép előtt, mint azoknak hinni tetszik, kik bölcseségökben tabula rasanak nézik az állodalmat, mellyen logicai erőködéseik épülete fog majdan emelkedni. Valamint a dal s a rege, ugy gyökereznek csaknem valamennyi emlékei a népnek a mult kor emlékeiben, s a világon nincsen hatalmasság, melly képes volna a népet az emlékektől megfosztani. A nemzetiség érzelme is mélységes gyökeret vert a nép kedélyében, valamint hiven ragaszkodik az atyák nyelvéhez és erkölcseihez, ugy dicsö tetteik emlékét sem engedi magától elvitatni, s ez emlék néki, kinek ősei ama tettek alkalmával mindössze is csak véröket ontották, talán szentebb, mint azoknak, kik akkor egyszersmind nemességre és birtokra tettek szert. De ha a történetek könyvében nincsen egyetlenegy fejezet, ha a nép szájában nincsen egyetlen egy rege, melly a nemzetiség elvének nevében felhordott követeléseknek alapul szolgálhatna, ha korunk ezen igényei ellentétben állanak az összes multtal, — lehet-e, szabad-e akkor ez irányban a nép érzelmeire hivatkozni?

S tagadhatni-e ezen állitásomat?

Nevezzetek nekem egy országot, mellyben az, miért a népet mult emlékei által lelkesiteni akarják, valaha létezett volna! Nevezzetek nekem egy korszakot, mellyben Olaszországban az idegen uralkodás elleni gyülöleten s az önállóság utáni hatalmas törekvésen kivül, mellyel mindenik

város egyéniségét fenn akará tartani, még más, az összes néppel közös érzelem jelentkezett volna; — mutassátok nekem a multban az egy Németországot, mellyet most ujjá akarnak alkotni; jeleljétek ki az időszakot, söt, többet mondok, hallassatok velem legalább egyetlenegy valóban népszerü regét, melly szerint valamennyi szláv-törzsök valaha együvé szövetkezett, vagy külön mindenik népfaj, melly Magyarországot lakja, önállósággal birt volna, — s akkor hinni fogom nektek, hogy a nemzetiségek nevében általatok minduntalan ismételt követelések csakugyan a népek érzelmeiben gyökeredznek, de mindaddig, mig felhivásomra adósok maradtok válaszszal, mindaddig, — bármi zajt csináljon körülöttem valamelly népség, bár mint hányja vesse magát — csak a kolomposok vágyait olvasom ki az összes eljárásból, kik a jelenneli elégedetlenségökben szemeiket a jövendőre függesztik, s kik igen helyesen cselekesznek, ha a népben lelkesedést akarnak felkölteni az iránt, miben boldogságának alapját látják, de kiknek nem kellene a nép érzelmeire hivatkozniok, mert ez annyi, mint önmagokat is, másokat is csalni, s kik oktatást vehetnének mindazoktól, kik valaha hajlamból vagy kötelességből közel állottak a néphez.

Csak ha valamennyi emlék eltépetik, ha mindaz porba rántatik, mit szentnek tud a nép, ha szemfényvesztő hitegetések következésében a nép lelkületének összes iránya megváltozott, csak akkor remélhetitek, hogy arra, mit most nevében követeltek, békén reá-álland; s ha joggal állithatni, hogy napjainkban mindazon okok, mellyek a nemzetiségek szigoru elkülönzését régebben támogatták, részint megszüntek, részint sokat vesztettek fontosságukból, akkor épen a nép érzelmeiben és nézeteiben rejlik azon követelések legnagyobb akadálya, mellyekkel egyesek a nemzetiség nevében fellépnek.

Valamint a physicai világ változatlan törvények szerint tovább fejlődik, hol erőszakosan, — hegyeket teremtvén a tűzerő, — hol fokonként és észrevétlenül; — valamint tengerek visszavonulnak, korallszigetek támadnak s a megváltozott müveltségi viszonyok magát az éghajlatot is zordonabbá vagy enyhébbé teszik : ugy halad előre szünetnélküli fejlődésben az emberiség, a nélkül, hogy mozgalmának törvényei változást szenvednének. Minden időkor rendkivülinek látszott azoknak, kik benne éltek; nagyobbnak vélték a többieknél, mert közelebb állott hozzájok, vagy alacson és lapályosnak tartották, mert az emberi szem nem birván határszéléig látni, nem sejditették, hogy az, mi nekik lapálynak tetszett, hasonló Ázsia magas fekvésü rónáihoz, mellyeknek magossága számos bérczeket halad felül. De ha lefolyt az illető időszak, akkor az események mindenségének egyik szükséges lánczszeme gyanánt tünik fel, és félbenszakadás sehol sem mutatkozik a történetben. Gátot nem ismerő rohammal halad előre korszak korszak után, s a rövid nyugalom perczei csak arra látszanak szánva, hogy gyorsabb haladáshoz uj erőt lehessen gyüjteni; az elporló polgárisodás anyagul szolgál a müveltség egy magasabb fokának, s ezer csermely és patak nevét veszti ugyan, de csak miután vizét egy nagyobb folyam medrébe szállitotta, hol uj név alatt hatalmasabban tovább zúg. Az emberiség eddigi haladásának alaptörvényei nem fognak változást szenvedni, évezredek tapasztalásai nem fognak egy kurta időszak által megczáfoltatni, s ennélfogva a legnagyobb bizonyossággal jósolhatni : hogy egynémellyike azon nemzetiségeknek, mellyek most annyi öntudattal lépnek fel, talán hamarább, mint hinnők, különállásu követeléseiről le fog mondani, s unokáinak a nemzeti jogosultság nevében inditott vitákban, mellyek századunkat jelenleg megmegizgatják, ugy hiszem, csak a

vizbenhalónak minden tárgy utáni hiu kapkodását fogják látni.

A jelenkor valamennyi nemzeti mozgalmainak valóságos alapja nem a nép emlékeiben és nézeteiben, hanem a közelebb lefolyt század eseményeiben rejlik.

A XVIII-dik században, számos ok összemunkálásának következésében, a nemzetiség fogalma lényegesen gyengült. Valamint ezen korszak ugynevezett nagy philosophusai, kiknek érdemök abban állott, hogy a valónak és igaznak mezőt nyissanak, ha mindjárt nem voltak képesek ezeket formulázni, — valamint, mondom, a mult század philosophusai a középkori vadság egyik maradványát látták a nemzeti előszeretetben: ugy törekedtek a kormányok is kivétel nélkül ezen nézet terjesztésére. Miután a XVIII. század legtöbb állodalmai különféle nemzetiségek töredékeiből állottak, mellyek az egészbei kebleztetésök előtt saját jogokkal birtak: a monarchiának érdeke ugy kivánta, hogy mindaz a lehetőségig eltöröltessék, mi a hajdani állapotra emlékeztetné az embereket. Valamennyi udvarnál, honnan az akkori időnek müveltsége és faragottsága részben kiindult, azon voltak a hatalmasok, hogy bizonyos általános formákra tehessenek szert, mellyek XIV. Lajos által hozattak divatba; a nemzeti sajátság legfölebb abban állott, hogy az udvari egyenruhának szabása és egyes czifraságai némileg a nemzeti öltözetre emlékeztették a nézőt. Kamarássá, titkos tanácsossá, ez vagy ama rend vitézévé válhatni, dicső dolognak tartatott, de legdicsőbbnek mégis minél kevesebbé hasonlitani a néphez. Nemzetiségére senki sem lehet büszke, ha némi jogot vagy előnyt nem köszön néki. Azon század, mellyben az absolutismus teljes érvényességre jutott, szükségkép veszélyezteté a nemzetiség eszméit. Adjuk hozzá, hogy azon osztályok, mellyek legalább némi befolyással birtak mindig, s mely-

lyek mindenütt legközelebb állván a királyi székhez, földieinknek példányul szolgáltak, *a papság s a nemesség* olly institutiókban gyökeredztek, mellyek a külön nemzetiség körén kivül feküsznek. A clérusnak közös egyesülési pontja a papság volt. A nemesség számára némi közösség lappangott a lovagság eszméjében még akkor is, midőn ez már nem birt nemes, nagyszerü jelentőséggel, s az egyranguság fogalma valamennyi ország nemességeit szilárd kötelékkel füzé együvé, szilárdabbal mint az, melly az egyes nemest saját nemzetéhez lánczolá.

Valamint a XVIII-dik század általános viszonyainak kell tulajdonitanunk, hogy a nemzetiség fogalma ideigóráig semmi befolyással sem volt az eseményekre, ugy a jelenkor nemzeti mozgalmait nagyrészben az ellenhatásnak kell köszönnünk, melly ama viszonyok által előidéztetett.

A korlátlan királyság alapja nem ismertetett többé jogszerünek. A jogszerütlenség bebizonyitására igen természetesen felhivattak a nemzeti előjogok is, mellyek a mindenki által érvényesnek ismert történeti jogon fenekeltek. Mióta a nép hősileg követelte vissza jogait, az emberek épen ugy dicsőségeknek tartották a néphez tartozni, mint előbb a nemesség körébe erőködtek tolulni. Valamint hajdanta az udvar szolgált utánzás tárgyául, s uton utfélen francziául szólottak az emberek : ugy most a nép erkölcsei váltak tisztelet tárgyává. Ezeket utánozni, az atyák szokásaihoz ragaszkodni, volt a jelszó. Még nem régiben tizenhat ősét, külön czimerét, s a szineket, mellyekbe a ház szolgái öltözködtek, emlegette mindenki, s most csak a hazának czimere, csak a népnek történetei jöttek szóba.

Elmult a kor, midőn csak az mondhatá magát az állodalom polgárának, ki a nemességhez tartozott, s most nemességét mindenki abba helyezte, hogy egy meghatározott külön állodalom polgára. Szóval, az aristocratiai érzel-

mek, — mellyek nem olly természetelleniek mint hisszük, mert a történet minden korszakában találkozunk velök, — a hazafiság határai közé vonultak. Cromwell szavai, melylyeket a polgárháboru kezdetével mondott: „hogy azt igen jól tudja, mit nem kiván, de azt még nem tudja, a mit kiván," mindenben illenek az első franczia forradalomra s az utána következett összes időkorra. A közelebb lefolyt félszázad története általános *ellenhatás* históriája. Ez áll a nemzeti mozgalmakra nézve azonképen mint a többiekre. A ki magának számot igyekszik adni azon tüneményről, hogy ott, hol szabadság létezett, s az egyesnek a nyelv körüli egyéni jogai semmiféle rövidséget sem szenvedtek, a nemzeti izgalom elmaradt, holott azon állodalmakban, hol az egyéni szabadság e tekintetben valamelly kiváltságos osztály vagy kormány által veszedelmeztetett, a nemzetiségi buzgalom a polgárháboru magasságáig csigáztatott fel, — az nem fogja kétségbevonni állitásunkat.

Valamint a gondolkodás általában kételylyel vagy tagadással kezdődik, ugy veszi kezdetét ellenhatással az állodalmi élet körében minden haladás; de valamint kételkedés és tagadás nem képesek kielégiteni a gondolkozót, ugy nem érzi magát kielégitve a nép, ha czélját érte azon törekvéseknek, mellyek egyedül az érintett ellenhatáson alapulnak. A győzelem pillanata mindig szerencsés pillanat, de mégis mindig ollyatén, mellyet, ha nincsenek igenleges eredményei, az áldozatok emléke tovább él túl, mint a diadal dicsősége. Mennyiben tehát a nemzeti törekvések csak ellenhatás eredményei, annyiban diadaluk sem fog tartós kielégitéssel járni.

De hallom az ellenvetést, hogy az, miért a nemzetiség nevében foly a küzdelem, igenleges oldallal is bir. Habár a jelenkor valamennyi nemzeti mozgalmainak egyedül azon ellenhatás szolgált volna okul, melly az egyesnek nyelvbeli

szabadságát korlátozó viszonyok ellen van irányozva, — és habár ezen mozgalmak, mennyiben csak nemleges czélukat érék, egyedül azon nemleges eredménynyel birhatnak, hogy az elégedetlenség egyik okától megvan a menekülés : mégis ezenkivül igenleges czélja is van minden nemzeti törekvésnek, s ez az, mellynek elérése kielégitésül fog szolgálni az emberiségnek.

Felebb láttuk, hogy minden nemzeti törekvésnek tényleges czélja az uralkodás [1]; feltéve, hogy ezen czélnak elérése csakugyan kielégiti a népeket, — ámbár a legnagyobb uralmu népek története nem igen láttatja velünk a megelégedés képét, — annyi mégis áll mindenesetre, hogy ezen megelégedésben legfölebb azon nehány nép részesülhet, mellyek illyes uralomra szert tenni s ezt fentartani képesek. Efféle népek száma viszonylag csekély lévén, természetes, hogy azon megelégedésben, melly a nemzetiség elvének diadalából keletkezik, csak a kisebbségnek lehet része, s a többiek ugyanakkor annál boldogtalanabbaknak érzik magokat, mennél élénkebb volt törekvésök, nemzetnek tartatni, nemzetnek ismertetni. A jósors által felkarolt nép pedig azon pillanatban, midőn czélját éri, azaz: mellyben az uralkodásra szert tett, talán megelégedést érzend, de ezen megelégedés már nem alapul a nemzetiség elvén, miután ezt, mihelyest győzött, az állodalom fogalma szokta felváltani, s miután a hóditó nép Rómában szintugy, mint másutt, vagy nem ügyel többé az állásra, mellyről hatalmának épületét keletkeztette, vagy épen felbontja. (6.)

---

[1]) Merem állitani, hogy mennyiben a nemzeti törekvésnek czélja nem az elnyomástóli megszabadulás, azaz, mennyiben nem az ellenhatás szüleménye, más oka nem lehet egyáltalában, mint az uralkodásra törés.

Valamint politicai vitáknál szokás a történetből meritett okokat azon megjegyzéssel visszautasitani, „hogy nagyon régi időben történt volt az," — ugy, ha valaki a jövendőről, mint bizonyos előzmények szükséges következményéről szól, kész a válasz : „a jövendő még nem érkezett meg, s csak azért állittatik fel egyelőre, hogy a bölcsek az önalkotta agyrémen erejöket és ügyességöket kitüntethessék." Ezuttal sem fog elmaradni a megjegyzés. Nézetem tulságosnak fog mondatni, s lesznek, kik értésemre fogják adni, hogy a nemzeti törekvések czélja csak az *egyenjoguság*, s hogy mihelyest ez elérve leszen, tökéletes megelégedést érzend mindenik nép, a világ pedig a szabadság, egyenlőség és testvériség élvezetében a boldogságnak lehető legnagyobb fokát érendi el.

Én más nézetből indulok ki. Ha valamelly nép bizonyos elv nevében győzött, akkor valószinüséggel csak azt jósolhatni, hogy győzelmét a legtulságosabb következményeiig fogja kibányászni. *Ha népről van szó, akkor az, miért vágyódik, soha sem székell az ugynevezett kellő középben, hanem mindig a szélsőségekben;* és valamint a világtörténetben nincsen példa, hogy valamelly nép, midőn hatalmát alkalmazásba vette, minden visszaéléstől szerencsésen óvakodott volna, kivéve, ha az igazságra kényszerittetett : ugy nem hiszem, hogy azon esetre, ha a nemzetiség elve még további mozgalmaknak alkalmul szolgálna és győzni találna, egy harmincz millióból álló nép megelégednék vele, ha a csak három millióból álló néppel jogosultságára nézve egy sorban áll, valamint az egyházi reformatio idejéből nem mutathatni fel példát, ámbár a reformatio az egyesnek szabad meggyőződése iránti tiszteleten alapul, hogy valamelly vallási felekezet beelégedett volna a közös szabadsággal és egyenlőséggel, mellyért küzdött.

De tegyük fel, hogy nézetem hibás. Tegyük fel, hogy valamennyi nemzeti törekvés csak az egyenjoguság elérését veszi czélba, s hogy ennek kivivása után kielégitve érzendi magát minden nép. Meddig fog, vajjon, e megelégedés tarthatni? Kétségtelenül csak addig, mig az egyenlő, az egyiránti jogosultság fenáll.

Már pedig a nemzetiségek ezen egyenjoguságával ugy van a dolog, mint általában az egyenlőséggel. Könnyü kimondani az elvet, könnyü ezt törvény képében formulázni, könnyü e törvényt az alkotmány alapjának keresztelni; de a gyakorlati életben csakhamar előáll a kivitel nehézsége, s valamint, mig erőinek szabad hasznát veheti az egyén, a legtökéletesebb törvényes egyenlőség mellett sem akadályozhatni, hogy a képességek különfélesége az állások különféleségét ne keletkeztesse; és valamint ennek tudalma, ezen ténynek megismerése csakhamar elenyészteti a megelégedést, mellyet az egyenlőség elvéből merit az egyes: ugy történik ez a népeknél is, sőt még jóval nagyobb mértékben, miután, bármi nagy legyen egyeseknél az erőkülönbség, ez mégsem hasonlittathatik együvé azzal, melly nép és nép között mutatkozik, hol elvonatkozva egyes nemzetiségek magasabb képességétől és müveltségétől, a különböző számviszonyok minden valóságos egyenlőséget lehetetlenné tesznek.

Valamint tehát ott, hol az egyéni egyenlőség elve a megelégedés feltételéül állittatott fel, s hol ez oknál fogva ennek valósitása főczélul tüzetett ki minden törekvésnek, szükségképen keletkezett a gondolat: *ezen egyenlőséget a szabadság rovására létesiteni*, ugy fog, még pedig szükségképen, ezen követelés, ha egész nemzetiségek nevében formuláztatik, hasonló eredményeket maga után vonni, minthogy a nemzetiségek egyenjogusága, melly ama megelégedést nemzendi, szintén csak addig fog fennállhatni,

mig neki áldozatul esik a szabadság, az t. i. mi nélkül jelen müveltségünknél a megelégedés még csak nemis gondoltatható.

Akár tehát nehány népnek uralkodása, akár mindnyájának egyenlő szabadsága vétetik fel a nemzeti törekvések czéljául, egyik esetben sem fog az elv diadala megelégedést nemzeni.

Valamint a szabadság és egyenlőség elve, divatos formájában hatalmas emeltyüül szolgált mozgalmunknak, s tökéletesen megfelelt czéljának : azt, mi fennáll, megsemmisiteni : ugyanezt állithatjuk a nemzetiség elvéről is. Hirdetni ez elvet, annyi volt, mint fegyvert irányozni az állodalom ellen, s mélyebb sebeket semmi más fegyverrel sem lehetett volna rajta ejteni; de a ki hiszi, hogy ez elv gyógyitani is fogja a sebeket, csalatkozik. Soha sem sikerült — mint Guizot helyesen mondja — azoknak, kik valamelly forradalmat elkezdettek, azt bevégezni. Ugyanezt mondhatni az elvekről is. A hadijelül használt szó soha sem fog formulául szolgálni a békének, és csak ha a kedélyek megnyugtatvák, fejlődhetnek ki a jelenkor harczaiból olly viszonyok, mellyek megelégedést szerzők az emberiségnek.

VIII. FEJEZET.

Az eszközökről, mellyektől az állodalmak bajainak orvoslását várják.

„Mirabeau, Barnave, Napoleon, Lafayette, mindnégyen szintazon szomoru érzelmekkel multak ki. Mindenikök csalódott reményeiben, s hivé, hogy müködése haszontalan volt. Mindnyájan kétségbeestek ügyök diadala s a

jövendő felett. Lajos Fülöp király tizenhét évig uralkodott, nekem szerencsém volt tizenegy évnél tovább ministerének lennem; ha isten bennünket holnap magához szólit, fogunk-e hazánk alkotmányos életének jövendője iránt megnyugtatva bucsút vehetni e világtól?" — e szavakkal nyitja meg Guizot munkáját a franczia democratiáról. — Hogy ő ezen kérdésre munkájának végén megnyugtatva válaszol, magában értetik. Olly férfiu, mint Guizot, ki tizenegy évig irányt adott hazájának, nem fogott volna előállani e kérdéssel, hacsak kétségbeesését mondhatná ki válaszképen. — Korunk más, söt valamennyi kormányférfiai szint illy tisztán látták be a veszedelmeket, mellyek a társadalmi rendet fenyegetik, s ha ezek még nem hárittattak el, legalább javaslatokban nem szükölködünk e bajok elháritására.

Többek véleménye szerint, állodalmi bajaink a jelenkor társadalmi viszonyainak szükséges következménye gyanánt tekintendők, s csak ezekkel együtt szüntethetnek meg. Mindaddig, mig a *szabad verseny elve*, — az egyéni szabadság és összes társadalmi rendünk ezen kikerülhetlen eredménye, fennáll, — szó sem lehet javulásról. Ez oknál fogva egészen uj társadalom alapitásáról kell gondoskodni. Milly mértékben kelljen e nézeteket gyakorlatilag alkalmazni, ez iránt, egyéniségök és ildomosságuk különféleségéhez képest, eltérnek egymástól a tanácsadók, de az alapgondolat mindnyájoknál azonegy, s a communismus legvadabb formájában szintugy mint a socialismus, midőn rendszerét a lehetőségig a fennálló rendhez idomitani igyekszik, mindenkor azon meggyőződésből indulnak ki: *hogy a jelenkor szenvedésein csak valamennyi társadalmi viszony átalakitása által segithetni.*

Mások ugy vélekednek, hogy a társadalmat fenyegető veszélyek nem a szabad verseny elvének, s nem összes társadalmi szerkezetünknek tulajdonitandók, szerintök vala-

mennyi bajnak forrása inkább abban rejlik, hogy azon elvek, mellyeken társadalmi rendünk alapul, hibásan, vagy legalább nem kellő következetességgel alkalmaztatnak; a gyógyszer tehát nem alkotmányos formáink megsemmisitésében, hanem inkább ezeknek czélszerü idomitásában keresendő.

Amazok törekvéseinek birálata engem kelletinél tovább vezetne azon czéltól, mellyet e munka irásánál magamnak kitüztem. Azért másokra bizom e tisztet, s csak azt jegyzem meg, hogy az összes társadalmi rend tökéletes átalakitása nem nyugodt reform utján, hanem csak az erőszakos felforgatások hosszu sora által eszközölhető; és ha azon szomoru meggyőződéshez jutottunk, miszerint a világ olly ponton áll, hol a tökéletes átalakulás szükségessé vált, egyszersmind át kell látnunk, hogy emberi ész nem határozhatja meg előre azon képleteket, mellyek a jelen polgárisodás romai felett emelkedendnek.

E helytt csak azon javaslatokkal fogunk foglalkozni, mellyek szerint a létező bajok gyógyszere nem az összes társadalmi szerkezet átalakitásában, hanem csak ennek czélszerü elintézésében keresendő.

Bármi különbözők legyenek e javaslatok, mégis három főfajra oszthatók.

Vagy azon meggyőződésből indulunk ki, hogy azon események, mellyek a közelebb mult időben annyi állodalmat renditettek meg alapjokban, *csak* annálfogva következtek be, mivel az alkotmányos formák *alkalmazásánál* bizonyos *hibák követtettek el;* miből következik, hogy a jövendőnek veszélyei csak a fennálló rend *javitása* által hárittathatnak el. S ez azon nézet, mellyet főleg Guizot fejtegetett a democratiáról irott munkájában.

Vagy azt állitják, hogy miután a népfelség elvének diadala többé nem vonható kétségbe, valamennyi veszély

csak a választási jog helyes rendezése által hárittathatik el. —

Vagy pedig elfogadva Lamartine nézetét, azt vitatják, hogy miután a korlátlan népfelség elve az örökös királyságéval világos ellentétben áll, valóságos megnyugvás csak azáltal eszközöltethetik, ha a népfelség eszméjét minden következéseivel egyetemben elfogadjuk, azaz, állodalmainkat respublicai formákban szerkeztetjük.

Vizsgáljuk közelebbről e nézeteket.

Nem akarunk itten itéletet hozni Guizot nézete felett[1]: *miszerint Francziaországban jelenleg csak két párt létezik, a legitimistáké s az 1830-diki monarchia hiveié, mellyek körül a népesedés nagy tömege ide s tova ingadozik: és hogy mindazok, kik e pártok egyikéhez sem tartoznak, az anarchia emberei, s csak azért mutatnak hajlamot a respublica iránt, mert gyűlölik a szilárd és rendezett kormányformákat, s hiszik, hogy szándékukat létesitésére a respublicának nagyobb hasznát fogják vehetni.*

Guizotnak mindenesetre igaza van, midőn állitja, hogy a társadalmi helyzeteknek a birtok, képesség és munka sokfélesége által előidézett különbözösége azon elemek közé tartozik, mellyeket semmiféle alkotmány sem hanyagolhat el büntetlenül; hogy a hajdani aristocratia, a középosztályok s a nép nem semmisithetik meg egymást kölcsönösen; s hogy ennélfogva ugy kell szerkeszteni a kormányt, miszerint benne a nép mindenik osztályának hely jutván, mindenik kielégitve s mindenik korlátolva érezze magát. Guizot helyesen emeli ki a legujabb franczia alkotmány alaphibáját, mondván[2]: *hogy ebben a polgár egyéni*

---

[1]) „De la démocratie en France." Paris, chez V. Masson, 1849. Ch. V. p. 92.

[2]) Ch. III. p. 43.

szabadsága szemben áll a nemzet számszerinti többségének mindenható akaratával, s hogy benne a despotismus elve csak a lázadás joga által van korlátolva." Lajos Fülöp ministere, kit az 1848-diki forradalom Francziaországból számüzött, másoknál inkább átlátta, milly veszedelmek környezik a nép nyugodt kifejlődését, ha egy város többsége minden pillanatban az összes állodalom sorsa felett intézkedhetik, s az ország polgárainak összeségét arra kényszeritheti, hogy e határozatot vagy gyáván elfogadja, vagy ha beleszólási jogához ragaszkodik, azzal csak lázadás utján élhessen. De ha kérdjük : mik tehát a nagy kormányférfiu véleménye szerint az eszközök, mellyeknek segédével e baj jövendőre nézve megszüntethető válasza aligha megnyugvásunkra leszen.

„Mindenek előtt szükséges, hogy azon két nagy párt, melly Francziaországban hatalommal birhat, egymást ne üldözze és egymásnak megsemmisitésére ne törekedjék, hanem a rend és béke valamennyi elemeivel kezet fogva, a democratia fékezését és szabályozását tüzze ki czéljául, olly állapotot idézvén elő, melly megengedje, hogy a democratia sok legyen az állodalomban, de ne minden, hogy mindig magasabbra juthasson, másoknak lerántása nélkül, s hogy rést is, korlátokat is találhasson mindenütt." [1]) — „A democratiával ugy kell bánni, mint a hollandiak bántak a tengerrel, midőn hazájokat ennek hullámaiból kiküzdék; ők t. i. azon voltak, hogy a csatornák soha ne duguljanak be s a gátak ne döntethessenek fel az ár által."

S milly eszközök segédével érhetni el e czélt?

„*A kormány ne legyen egyetlen hatalom* (pouvoir unique). Szükséges, hogy az állodalmat alkotó elemek min-

---

[1]) Ch. VI. p. 123.

denike külön legyen képviselve a fő kormányhatalomnál; és valamint ez által a birtokos és értelmesb osztályoknak külön befolyás biztosittatik az állodalmi élet legmagasabb köreiben, ugy a közigazgatás alsóbb köreiben sem szabad ezt elmulasztani. Ha gondoskodtunk arról, hogy a különböző elemeknek necsak névszerint jusson hely a kormánynál, hanem hogy képességgel is birjanak illető helyeiket megvédeni és tökéletesen betölteni, akkor nincs miért aggódnunk Francziaország jövendőjén, csak *a családi élet eleven érzelmére,* azaz, a háziasság hajlamára és erkölcseire, józan politicai tapintatra, melly abban áll, hogy mindenki nyugottan foglalja el helyét s szábályszerüleg minden erőszakoskodás nélkűl járjon el politicai szerepében, végre *buzgó vallásosság ébresztésére* van szükség, — és Francziaország diadalmasan fog megállani azon harczban, mellyet valamennyi gonosz szenvedelmek őrült eszmék nevében, s becsületes emberek gyengesége által támogattatva ellene vívnak."

Ha Guizot philosophiai nyelvét átforditjuk a szokásos politicai nyelvre, akkor azt értjük ki belőle: hogy Francziaország jövendője biztositva leszen, ha a legmagasabb hatalom az állodalomban nem mint jelenleg egy korlátlanul uralkodó gyülekezetre, hanem egymástól független és természetöknél fogva különböző, több rendbeli elemekre bizatik. Erős királyság, vagy legalább ezt kipótló legfelsőbb magistratura. — Önálló felsőház. — És választás utján alakult képviselő kamara. Ez az, mi Francziaországot megmenthetné. Miután Guizot a befolyást, mellyre a democratia a közelebb mult események erejénél fogva szert tett, teljes mértékben megismeri, azt kell hinnünk, hogy nézetei a választási jog feltételei iránt változást szenvedtek; e szerínt többekre terjesztetik ki e jog, de mégis feltételekhez lesz kötve, még pedig ollyasokhoz, mellyek nagy rész-

ben az egyén szorgalmától függnek, *hogy mindig magasabbra juthasson a nép a felsőbb osztályok lerántása nélkül.*

Szóval, Guizot a jövendőnek üdvét azon institutiókban keresi, mellyek Francziaországot harmincz év lefolyása alatt anyagilag hatalmasan fejlesztették, s mellyeknek gyengéi részint az által volnának elháritandók, hogy a társaság democratiai elemeinek szabadabb hatáskör nyittatik, részint az által, hogy a rend természetes őrei gyanánt tekinthető osztályok ne álljanak harczban egymással, hanem az alkotmány körül gyülekezvén, ezt az anarchia ellen megvédjék. E czél könnyebb elérésére ez osztályoknak nemcsak a legfelsőbb állodalmi hatalom köreiben, hanem miután a szerfeletti központositás még Guizot nézetei szerint is már nem felel meg Francziaország jelen szükségeinek, a községi élet terén is külön befolyás volna biztositandó.

Hogy egyébiránt Guizot aziránti nézeteit, milly befolyással legyen a kormány az összes állodalomra, módositotta ugyan, de lényegökben még sem változtatta meg, kiviláglik abból, hogy mindjárt munkájának második fejezetében élesen nyilatkozik azok ellen, kik a kormány működését szabad állodalmakban korlátolni akarták. Szükségesnek mondja, hogy a kormány necsak a rossznak, hanem a rosz elvének is, necsak a rendetlenségnek, hanem az ezt nemző szenvedelmeknek és eszméknek is *mindenütt* az egész állodalomban elejét vegye; a községi életnek nyitott nagyobb kör ennélfogva csak igen csekély mértékben fogná korlátolni azon központi hatalom befolyását, mellynek tiszte, *mindenütt* a rend zászlójával elölépni. [1])

---

[1]) Guizot e nézeteit nemcsak munkájából a franczia democratiáról, mellynek soh helye — ez levén az általánosságok ter-

Hogy olly következetes kormányférfiu, minő Guizot, ki hazáját tizenegy évig bizonyos institutiókkal kormányozta s azt ezen időközben virágozni látta, még most is bizodalommal viseltetik ez institutiók iránt, mellyek nem az ország akaratából, hanem ennek ellenére döntettek fel egy város lakosságának kevesebbsége által, az szintolly természetes, mint hogy ő ezen nézetét nyiltan s világosan bevallja. Ő az maradt, a ki 1820-ban volt, midőn egyik munkájában, mellynek most már nincs annyi olvasója mint érdemlené, világosan kimondá abbeli meggyőződését [1]: hogy az 1789-diki forradalom nem volt egyéb harcznál, mellyet Francziaországban két egymással tizenhárom század óta, mint győző s mint győzött, szemben álló nép vívott, s mellyben a századokkal ezelőtt meggyőzöttek győzőkké váltak. A nép (vagy inkább a tiers état) akkor Francziaország birtokába helyezé magát. E birtokát megismerte a charta és joggá emelte. A király e szerint, midőn a chartát elfogadta, az uj hóditók főnökségét s a kötelességet vállalta magára, a forradalom foglalmányait mindenki ellenére s kivált azok ellen megvédeni, kikről valószinüleg fel lehetett tenni, hogy a forradalmat meg fogják támadni, mert általa megbuktattattak. Ez vala Guizot nézete akkor, ő nyilt férfiassággal kimondá azt, s egész politicai pályája ezen eszme létesitésének vala szentelve, mint ki az 1830-diki forradalom kitöréseig fáradhatlan buzgalommal azon volt, hogy a középosztályok azon hatalom tettleges birtokába jussanak, mellyet 1789-ben magoknak kivívtak, s ki a ju-

---

mészete — sokféleképp magyaráztathatik, hanem a valricheri választókhoz intézett leveléből, munkájának ezen commentárjából is meritettem.

[1] Du gouvernement de la France depuis la restauration. Paris, chez Ladvocat. Ch. I.

liusi forradalom után, mint minister és kamaratag, ritka kitüréssel és önmegtagadással mindent elkövetett, hogy a középosztályok az általok elvégre élvezett hatalom birtokában maradjanak. Most midőn a dolgok állása megváltozott, s Francziaországban a középosztályok s azon nép között, mellynek segédévvel amazok győztek, uj harcz tört ki, — jól illik a következetes országférfiu multjához, hogy nézetét ismét olly tisztán s határozottan mondja ki mint akkor tevé, ha hogy épen ő, ki a tiers état-nak, midőn az a régi privilegiált osztályok ellen küzdött, egyik legjelesb bajnoka volt, most a tiers état-t s mindazokat, kiknek jóléte a jelen társadalmi viszonyok fennállásától függ, arra figyelmeztesse, miként csak azon esetre fognak diadalmasan megvívhatni, ha a korábbi politicai meghasonlásra nem emlékezve, szilárdul együvé szövetkeznek. De bármennyire tiszteljük e férfiu nagy belátását, bármi jól essék olly időkorban, midőn a hires emberek szabaditékkal látzanak birni összes, életök meggyőződését a hatalom vagy a személyes előny kedvéért megtagadni, olly kormányférfiuval találkoznunk, ki a legfelsőbb állásban is lealacsonitva látná magát, ha azt nem *saját* eszméinek nevében foglalhatja el : mégis kötelességünk megvallani, hogy javaslatainak kivihetősége iránt nem lehetünk vele egy véleményen.

Akármint itéljünk a februari forradalom felett, s bármi nagy mértékben mozdította is azt elő egyesek hiusága, másoknak gyávasága, s a nagy tömegnek politicai közönössége, annyi bizonyos, *hogy a forradalom megtörtént*, és hogy megtörtént, hogy a kevesebbség, söt mint állittatik, Páris lakosainak parányi kevesebbsége képes volt nemcsak megváltoztatni, hanem folforgatni azon alkotmányt, mellyhez állitólag a harminczöt milliónyi franczia népnek nagy többsége ragaszkodott, hogy csekély néptöredéknek majdnem vita nélkül sükerült egy dynastiát a királyi széktől meg-

fosztani, respublicai formát léptetni a monarchia helyébe, söt olly pályára lépni, melly szükségkép Francziaország tökéletes társadalmi átalakitásához vezet, hogy mindez egy nap alatt történt, s akkor, midön az ország tizenhét év óta olly olkotmány birtokában volt, minöben Guizot a békés jövendö biztositékait szemléli, s midön az állodalom kormánya olly férfiúra volt bizva, ki a fennálló rend érdekében az alkotmányos eszközöket tudta is, merte is alkalmazni, — — mindez tény, mellyröl sem azok, kik a jövendötöl rendet és biztosságot követelnek, sem elleneik, kik a társadalom uj megrohanásaihoz készülnek, nem feledkeztek meg. Ki hinné, hogy a juliusi alkotmány megujitása amazokban, a jövendö iránt bizodalmat, emezekben azon meggyözödést gerjesztheti, hogy a közrend felforgatására irányzott minden kisérlet hasztalan eröködés. — Nemcsak az 1848-diki év tapasztalása, hanem a juliusi forradalom is ellenkezöt bizonyit.

Hallom a felkiáltást: az idö megváltozott, — az emberek beleuntak a forradalomba. — Ha forradalmat, ha társadalmi forradalmat akartok, — gunyolódik Thiers a tulajdonról szóló munkájában, [1]) — hatvan évvel korábban kellett volna születnetek, akkor volt alkalom dicsöséges, igazságos társadalmi forradalomhoz. Most elmult az ideje.

Igaz, hatvan év óta hatalmasan változott a világ. Számos csalódások, mellyek akkor az egész világot mozgalomba hozták, elenyésztek, s az emberiség csalódásait mindig ujakért cseréli be, mellyekhez szintazon szerelemmel és vaksággal ragaszkodik; de ne csalódjunk magunk is. A természet ugy hozza magával, hogy az ember inkább érzi a fáradalmat, ha megállt, mint ha még mozgásban van, vagy hogy legalább a fáradság érzetéröl világosabb tudalommal

---

[1]) De la propriété. Par M. A. Thiers. Ch. I.

bir, és ennélfogva csak gyönge biztositéka a rendnek a meggyőződés, hogy azon nép, melly annyi belháborut keresztülküzdött, szükségképen nyugalom után vágyódik.

Minden forradalom, akár sikerüljön akár nem, mindig uj mozgalmak csiráit hagyja maga után; az első esetben, mert reményeket ébreszt, a másodikban, mert számos kebelben hátrahagyja a bukás emlékét. S vajjon annak tudalma, hogy a nagy forradalom, melly hatvan évvel ezelőtt Francziaországot megrázkódtatta, nemcsak politicai, hanem a szó való értelmében társadalmi volt, vajjon ez nem alkalmatos-e nagy mértékben, azokat, kik illyes forradalom után vágyakodnak, törekvéseik kivihetőségéről meggyőzni?

Kétségtelenül észszerűebb volt a feladás, mellyet az első forradalom magának kitűzött. Olly czél felé tartott, mellyet más népek részben már elértek, s mellyen túltört ugyan, de mégis ugyanazon irányban. A vele járó társadalmi felforgatás azonban, ha ezt az akkor fennállott renddel összehasonlitjuk, nem volt kisebb annál, melly jelenleg a socialistai és communistai elvek nevében czélbavétetik. Tökéletes egyenlőség a törvény előtt, valamennyi viszonynak teljes átalakitása, Francziaország politicai osztályozásától kezdve a legparányiabb sulyig és mértékig, minden állásnak megmásitása még 1788-ban épen ugy hiu álomhüvelyezésnek tekintetett volna, mint most Fourier vagy Cabet utopiái. Ki akkor azt állitotta volna, hogy Francziaországban csaknem az összes birtok más kezekbe fog általmenni, s hogy ezen nagyszerű fosztogatás nemcsak a későbbi törvényhozások által meg fog erősittetni, hanem az ország anyagi jólétét, melly a birtok szentségével olly szoros kapcsolatban áll, még öregbiteni is fogja, — ki akkor illyes állitásokkal lép fel, az őrjöngőnek, az emberi társaság ellenségének tartatott volna. És mégis mindez megtörtént. — Én egyáltalában nem akarok párhuzamot vonni az

első franczia forradalom eszméi s azok között, mellyek most harczban állanak a társodalommal. Senki sem lehet nálamnál inkább meggyőződve a socialistai és communistai eszmék kivihetlenségéről; de ne feledkezzünk meg arról, hogy saját eszméit senki sem szokta kivihetleneknek tartani, s hogy szemben azokkal, kik ollyas tervekkel lépnek fel, mellyek mind azt, a mi fennáll, tökéletesen átalakitsák, igen fonákul cselekszünk, ha őket, hogy más gondolatoknak adjanak helyet, arra emékeztetjük, miszerint alig hatvan évvel ezelőtt hasonló nagyságu forradalom folyt le.

Az akkori állapotot nem lehet a jelennel összehasonlitani, — mondja egynémellyik olvasóm. Mit azon forradalmi férfiak követeltek, azt követelték az emberiség örök, elidegenithetlen jogának nevében. Huszonnégy millio francia állott akkor a királyság s néhány kiváltságos osztály ellenében. — Mi az ellenvetés első felét illeti, arra emlékeztetem az olvasót, hogy napjaink legmerészebb követelései szintén az örök jog nevében lépnek fel, s hogy az emberek mindig épen azt követelték vissza a nép elidegenithetlen tulajdona gyanánt, mit sohasem birt a nép. Az ellenvetés második részére nézve ismétlem, hogy nagyon csalódunk, ha hisszük, hogy valamennyi kiváltság megszüntetése által az akkori Francziaország lakosainak csak egy kis része szenvedett anyagi veszteséget Ez milliókat ért, s az eszköz, melly által a forradalom legtöbb s legnagyobbszerüebb rendszabályai foganatosittattak, nem volt egy nagy többség természetes ereje, melly ama rendszabályok hozatalát önnön érdekében követelte, hanem állott kivált minden szabályszerü rend megszünésében, mi által egy gyakran csekély, de szilárdul összetartó kisebbségnek sikerült nézeteit foganatositani, a nép nagy többsége pedig bámulva nézte, hogy mi történik ő nevében.

Az optimismus igen nagy fokára van szükség — s ez

nézetem szerint kormányférfihoz nem illik, — feltennünk: hogy Francziaország nem fog uj forradalmat kezdeni, mert kifáradt. A kérdés csak az: vajjon jobban ellenállhatni fog-e a társadalom a megtámadásnak, ha a korábbihoz lényegben hasonló alkotmánnyal látjuk el?

Igenis, jobban ellen fog állhatni, — ugymond Guizot. Ha a nagy pártok, mellyek között Francziaország fel van osztva, a legitimistáké s a juliusi monarchiáé, — ha mindazok, kik szivökön viselik a társadalom fentartását, a rend megtámadói ellen szövetkeznek: akkor — feltéve hogy nem késnek vele — a nehéz teher alatt gyakran roskadozni fognak, de törekvésök, isten segitségével, mégis győzni fog elvégre; e phalanxon, ha összetart, nem vehet erőt az anarchia. [1]) De vajjon olly valószinü-e ezen összetartás, hogy Francziaország jövendője iránt nyugottak lehetünk, ha az ettől függ? Nem kell-e arra figyelmeztetnünk a nagy kormányférfiut és történetirót, hogy az évezredek eseményeiben nyilatkozó emberi természetről megfeledkezett?

Vannak pillanatok, midőn illyes szövetkezés nemcsak lehetséges, hanem valószinü is. A harcz pillanatában, a veszély perczeiben nagy érdekek közössége által minden egyéb tekintet háttérbe szorittatható, s ha az egyetem fenmaradása hozatik kétségbe, akkor *lehetséges*, hogy rövid időre minden pártkülönbség megszünik, ámbár az első franczia forradalom történetéből láthatni, hogy ezen tétel sem való mindig és mindenütt, s hogy vannak pártkülönbségek, mellyek semmi érdekközösség által sem egyenlittethetnek ki. (1.) Egyébiránt Guizot helyesen jegyzi meg, hogy viszonyaink között nem elégséges a pillanatnyi szövetkezés, ennek tartósnak kell lenni, ennek a nem szünő veszélyeket mindig egyenlő ótalom által kell elháritani, ennek szaka-

---

[1]) De la Démocratie. Ch. VIII.

datlanul azon kell lenni, hogy a csatornák el ne iszapuljanak, a gátak kárt ne szenvedjenek az ár miatt: S vajjon remélhetni-e ezt?!

Nem akarjuk példáinkat a régmult időből szedegetni, ámbár a tapasztalatok, mellyeket az emberi természet, mint a történetekből kivonhatni, mindig ugyanazok maradnak. Ki előtt Rómának agrariai mozgalmai ismeretesek, tudni fogja, hogy e mozgalmak nem indultak ki azoktól, kik a liciniusi törvényeknek hasznát vehették volna. A Gracchusok előtt s a Gracchusok után sokan találkoztak, kik részint nemes indokokból, mint ők, részint mert jelesebb egyéniségeknél a nagyravágyás érdekei felülhaladják a többieket, munkások voltak olly mozgalmaknál, mellyek anyagi előnyeikkel ellentétben állottak. De forditsuk csak az ujabb időre figyelmünket, forditsuk azon országra, mellynek jövendője a jelen rend fentartásánál leginkább érdekelt osztályok öszmunkálása által volna biztositandó.

Vajjon tartóztatták-e az anyagi érdekek a tizennyolczadik században ez ország aristocratiáját attól, hogy olly mozgalom élére ne álljon, melly összes tagjainak előjogait, s közölök többeknek anyagi jólétét is veszélyeztette? vagy visszavonult-e a közép osztály a legujabb mozgalomtól, melly felsőbbsége ellen van irányozva? s nem látjuk-e jelenleg is olly férfiak vezérlete alatt a mozgalom felekezetét, kiket, ha a párt, mellynek élén állnak, győzni találna, csak veszteség érhetne?

Ezen emberek személyes hiuság, uralkodásvágy és gyávaság által gyüjtettek a lázadás zászlója alá, — igy hangzik a válasz. — Ám legyen; ha mindjárt erős meggyőződésem szerint még a legőrültebbnek látszó ügyvédői között is mindig feles számmal találtattak ollyasok, kik nemes indokokból vettek részt a küzdelemben. De föltéve, hogy ez a jelen esetre vonatkozólag nem állana, vajjon nem

fognak jövendőben is személyes hiuság és uralkodásvágy befolyással lenni az emberek eljárására? vajjon nem fog-e a gyávaság ezentúl is mint eddiglen, többeket arra birni, hogy mindig azon felekezethez csatlakozzanak, mellynél bukás esetében viszonylag csekélyebb veszedelemnek lesznek kitéve? s vajjon miként remélhetjük olly felekezetek egyesülését, mellyek félszázad óta szemben állottak egymással, s most is, közös anyagi érdekeiken kivül, semmi kötelék által sem kapcsoltatnak együvé? —

De a veszély most nagyobb, mint volt századok óta e napig. — Megengedem ezt is. Azon pillanatban, midőn a tulajdon, midőn maga a társodalom is veszedelemben forog, rendkivüli dolgok történhetnek, de mi fog történni, ha a legnagyobb, legijesztőbb veszedelem perczei elmúltak? nem fognak-e ekkor a felekezet kebelében létező véleménykülönbségek mutatkozni, s nem fog-e a társadalmi harcz bevégzése után a politicai uj erővel kezdődni, melly közben mindenik párt szövetségeseit ismét azoknál keresendi, kik ellen még csak ismét küzdött?

Politicai pártok legfelebb ott ildomosok, hol a politicai élet valamelly tanács kevés számu tagjaira szoritkozik; nagyobb tömegek, ha mindjárt a legtöbbet adózókból állanának is, nem szoktak ildomosok lenni. De tegyük fel, hogy ezen axioma a jelen esetben kivételt szenved; tegyük fel, hogy az általános veszély érzete, melly Francziaország birtokos osztályait most megszállotta, tartóssá, s valamennyi felekezeteket jövendőben is összeforrasztóvá fog válni; tegyük fel, hogy a legitimisták, philippisták és bonapartisták, azok, kik a forradalom elött monarchisták, s azok kik republicánusok voltak, a multnak legtulságosabb bal és jobboldala, a szigoru catholicismus felekezete, s azok, kik hitetlenségről vádoltatnak, hogy mindezek hatalmas phalanxba egyesülnek, hogy ezen egyesség nem fog a főhata-

lomérti viták által felbontatni, hogy ezen többségnek semmiféle része sem fogja a maga viszonylagos erejét arra használni, miszerint a ministeriumokat csak saját árnyéklatának embereivel tömje meg, — tegyük fel, szóval, a hallatlant, a millenium kezdetét a birtokos osztályok körében, midőn a személyes ellenségeskedés megszünik, s csak a közért él mindenki : — minők lesznek ez egyesség következményei, minöknek kell lenniök?

Szép feladás a veszélyeztetett társadalmat és müveltséget megvédeni, de hihető-e, hogy találkozni fog, ki magát a mind ujra előforduló bajokkal elgyötörje, mikkel Guizot nézete szerint az állodalom ótalma jár, ha e sisyphusi munkán kivül czéljának elérésére más eszközt talál? fogna-e vajjon a higgadt hollandi nép, melly példaképen állittatik elönkbe, szünet nélkül csatornáinak tisztitásával és gátjainak kijavitásával foglalkodni, ha más módon is megmenthetné hazáját a fenyegető ár elöl, ha, például, olly eszköz állna rendelkezésére, mellynek segédével az ország összes felszine olly magasra emeltethetnék, hogy lakosainak már nem kellene tartaniok a tenger hullámaitól? A hollandi nép, ugy hiszem, ha mindjárt veszélylyel és erőfeszitéssel járna is ez eszköz, örömmel fogna hozzá a nagy munkához, melylyel magát az apró, de szünni nem akaró bajoktól megmenthetné. S nem tehetni-e fel hasonló eljárást azok részéről, kiket Guizot most arra lát hivatva, hogy a társadalom termékeny mezejét az árként rohanó democratia pusztitásai ellen megvédjék? Mi az, a mi szünetnélküli fáradozásaikat a társadalom érdekében szükségessé teszi? Nemde, a sajtónak visszaélései, a politicai egyesületek veszélyei, az állodalmi hatalomnak rendelkezésére álló óvóeszközök gyengesége, szóval, a korlátokat nem ismerő, tehát könnyen szabadossággá fajuló politicai szabadság? S vajjon nem fogják-e a Guizot által emlitett

szövetséges osztályok egymásnak mondogatni : jobb, neki mennünk a sajtónak, és szabadságát egészen elkobzani, mint a rosz sajtó hatását jó szellemü munkák folytonos hatása által paralyzálni; kevesebb fáradsággal s nagyobb biztossággal járó dolog, a bizonyos irányban müködő politicai társulatokat egytől egyig elnyomni, mint annyi társulat felett szüntelenül őrködni; nagyobb nyereséget igérő intézkedés, az állodalmi hatalmat óvó-eszközökkel felkésziteni, mint ezeknek hiányát az egyes polgárok folytonos munkássága által pótolni?

„A birtokos osztályok sohasem fognak lemondani a szabadságról;" — igen, ezt én is hiszem; de ha arról nincsen szó, hogy ők is megfosztassanak a szabadságtól, ha az, mi előbb közszabadság képében állott fenn, kiváltság formájában biztosittatik az egyesnek, nem fogják-e ezen kiváltság birtokosai, ezt a közszabadság ellen szintugy ótalmazni akarni, mint a korábbi kiváltságos osztályok, mellyek talán nem voltak nemesebbek, de annyi bizonyos, hogy nemtelenebbek sem voltak azoknál, kik most helyeiket elfoglalják, s elődeik állásával elődeik valamennyi hibáit is magokévá teszik.

„De a birtokos osztályok ildomossága nem engedi, hogy illy valamit megkisértsenek." — Ismétlem, ildomosság nem olly tulajdon, mellyet tömegeknél fel lehessen találni, még azon esetre sem, ha e tömegek csupa házbirtokosokból állanának. De csakugyan olly eszélytelen volna érdekeik szempontjából ez eljárás, minőnek látszik?

Ha Guizot csaknem harmincz évvel ezelőtt a forradalmat harcznak mondá, mellyben Francziaország régi urai legyőzetvén a polgári rend foglalta el az országot; s akkor midőn még valószinünek látszott, hogy a korábbi birtokosok ismét kezökbe kerithetik a foglalmányt, felekezetét éberségre, szilárd összetartásra intette, — kétségtelenül

helyesen cselekedett. De a tiers-étatnak 1830-ki tökéletes diadala után uj ellenségek támadtak. Találkoztak, kik a nélkül, hogy Guizotra hivatkoznának, az ő eszméit tovább fűzték.

„Az első forradalom harcz volt, mellyben ti, középosztálybeliek, győztetek. Elfoglaltátok magatok számára az országot, s 1830-ban megótalmaztátok korábbi birtokosai ellen; adjátok ki most a magunk részét, vagy — a mi még jobb — adjátok ide az egészet, mert mi vagyunk az erősebbek, s ha kivánságunkra nem álltok rá jószerével, kényszeriteni fogunk benneteket."

Ezen okoskodást olly alaposnak fogják találni az illetők, a milly alaposnak látta Guizotét a tiers-état. Azon párt, mellynek kebeléből az 1848-diki forradalom kiindult, ezt igen következetesen olly győzelemnek tekintheti, melly által Francziaországot a középosztályoktól elnyerte, s vezérei azon pillanatban, mellyben felekezetök állását a korábbi birtokosok szövetkezése által veszélyeztetve látják, joggal ismételhetik Guizotnak 1820-ban közzétett nyilatkozatát: „A közelebb mult forradalom harcz volt Francziaország birtokáért. Mi győztünk, mi foglaltuk el az országot. Az általunk beiktatott kormány, tisztének elvállalása által egyszersmind kötelességet vállalt magára, foglalmányunkat megvédeni; mi öt egyesülésünk, szilárd összetartásunk által kényszeriteni fogjuk kötelességeinek teljesitésére." S vajjon a franczia nép alsó rétegei nem fognak-e hallgatni e szavakra már csak azért is, mivel a népnek természetes bizalmatlankodása a magasabb osztályok illyes frigyének mindig más czélt fog tulajdonitani, nem az alkotmány fentartását.

Azon pillanatban, midőn a birtokos osztályok egy seregben fognak egyesülni, más tömör hatalommal állandanak szemben, mellyhez azokon kivül, kik a fennálló ha-

talmat fel akarják dönteni, még ollyasok is fognak szövetkezni nagy számmal, kik csak a szabadság érdekében lépnek ki a sikra. — Ha a birtokos osztályok neki keserednek a csatához, bizonyosak lehetnek, hogy azt elkerülni nem fogják, — s vajjon eszélyes-e részükről ez esetben, az ellenséget azon fegyverek birtokában hagyni, mellyek öt veszélyessé teszik? vajjon józan eljárás-e, azt, ki ellenségnek tartatik, s kinek támadásai ellen mindegyre folytattatnak a készületek, legyözetése után is régi helyzetében hagyni, azon helyzetében, melly öt uj megtámadásra képessé teszi? Vannak állások, mellyeknek birtokában csak azon esetre maradunk, ha megsemmisitjük az ellenfelet. Csak olly hatalom, melly magát igen erösnek érzi, nyujthat bizton alkalmat a legyözött ellenségnek, hogy öt ujra megtámadja.

Guizot ezt igen jól látja, mondván : hogy a legföbb állodalmi hatalom felosztása csak azon esetre válhatik gyümölcsözövé, ha azon különféle elemek, mellyek között az állodalmi hatalom fel van osztva, nemcsak névszerint foglalnak helyet a kormánynál, hanem erös alkotásuknál fogva képesek is e helyet valósággal betölteni [1]). Midön az alkotmányos monarchia Francziaországban öszintén ohajtatott — folytatja Guizot, — akkor ennek védöi a királyság számára ószerü történeti alapot, a felsö kamara számára öröködést, az alsónak számára közvetlen választást kivántak, s kivánták ezt nem azért, mert a tudományos elmélet ugy akarja, s mert példa van reá, hanem azért, mert szükséges, hogy a legföbb állodalmi hatalmak erövel és élettel biró lényck, ne hivságos szavak és árnyak legyenek [2]).

Az emberek most kevésbé öszinték, mint voltak akkoron, midön Malouet, Clermont-Tonnerre, Mounier, s

[1]) De la démocratie. Ch. VI.

[2]) Ugyanott. —

ezeknek összes pártjok nyiltan kimondá meggyőződését, hogy Francziaország csak az angol előkép példájára szerkesztett alkotmány utján boldogulhat. Most a törvényhozók esküdöznek, hogy nem akarnak idegen ország példája nyomán indulni, söt egyes eltérések által fedezgetik a valamennyi ujabb monarchiai alaptörvények s Angliának alkotmánya között létező hasonlatosságot, olly eltérések által, mellyek gyakran módfelett kártékony hatással vannak az alkotmányra. Pedig, bizony, példányaikat akkor sem eresztették szem elől, midőn tőlök eltértek, s valamint a juryben, melly most csaknem valamennyi alkotmányos ország törvénykezési rendszerében feltaláltatható, angol eredetü institutiót látunk, ha mindjárt a német föld tudósainak sikerült ennek csiráival a régi germánok itélő piaczain találkozni : ugy azon elvek, mellyeken az angol alkotmány alapszik, a királynak sérthetlensége, tanácsosainak felelössége, a két kamara-rendszer, a szabad sajtó stb. azonképen járták be a világot, mint a franczia tricolore. Nem az a kérdés : vajjon más állodalomé után képeztetett-e az illető alkotmány? hanem az : vajjon bir-e az illető ország az alkotmány foganatositásához szükséges elemekkel? S ha Francziaország jelen helyzetét figyelemre veszszük, látni fogjuk, hogy ez ország egyáltalában nem bir azon elemekkel, mellyek a Guizot által szándéklott alkotmányhoz megkivántatnak.

Francziaország visszatérhet a monarchiai alkotmányhoz, — s talán visszatérend valósággal. A monarchiai hatalom nagy jogokkal ruháztathatik fel, — a császárság bebizonyitotta, hogy a népek soha sem vetik oda könnyelmüebben szabadságukat, mint ha éveken által küzdöttek érette, — de ki hinné, hogy ha mindjárt a Bourbonok idösb ága helyeztetnék is vissza a királyi székre, a franczia királyság ószerü történeti alapra tenne szert? ki hinné,

hogy ott, hol a királyság ezelőtt egy félszázaddal a vérpadra hurczoltatott, söt mi több, gúny tárgyává tétetett és porba tiportatott, a királyság formájával lényege is helyreállittathatnék ?!

Francziaország, súlyos tapasztalásai után, hitetlenné vált a szabadság dolgában, s ha a respublicai alkotmány honositásának második kisérlete sem találna elsülni, meglehet, hogy huzamos időre tolná el magától e kormányformát. De ne csalódjunk, *a respublica elleni reactio még nem királyság*. Az ujból alakitott korona, habár a régi aranyból s a régi drágakövekböl szerkeztetnék is együvé, nem a régi szentség egyszersmind, a bibor nem takarja el az emberek gyengéit olly nép szemében, melly annyi vállról látá leszakadni e díszt; s bármint erőködjenek az emberek, igaz, hogy igen hasznos institutiót alkothatnak, az, kit majd királynak fogtok nevezni, mint a sereg feje, mint azon osztályok képviselője, mellyek öt méltóságával felruházták, erős lehet és hatalmas, de nem lesz olly király, minö IV. Henrik volt. A királyság ereje a legitimitáson alapszik, a befolyás, mellyet gyakorol, a nép azon hite által van feltételezve, hogy a királyi hatalom bizonyos személylyel lényeges kapcsolatban áll; hol ezen hit hiányzik, ott a királyság már nem bir valóságos alappal, ott „imperium,“ mellynek anyagi ereje engedelmességre készt, vagy „népmagistratura,“ melly kénytelen hódolni a közvéleménynek. Illyes királyság vagy magához fogja rántani az összes állodalmi hatalmat, vagy gyengébb, mintsem önnálló elemképen a többiekkel versenyezhessen.

Itt nincsen helye amaz igen fontos kérdés bövebb tárgyalásába ereszkednünk : miért volt azon két rendbeli forradalom, mellyen Anglia a XVII-dik században keresztülesett, kevésbé kártékony befolyással a királyság eszméjére? Ki mindkét ország történetét ismeri, s egyes külső hason-

latosságokat látván, nem feledkezik meg a dolgok lényegéről, az könnyen felfogja az angol és franczia forradalom közötti különbséget. Népmozgalmak, mellyeknek egyike történeti jogok helyreállitását, másika philosophiai fogalmak létesitését tüzte ki magának czélul, mellyeknek egyikében a királyság küzdött és megbukott, másikában magát kétségbeesetten megadá, — illyes mozgalmak, bármi nagy legyen mindkettőjök legszélsőbb felekezetei között a hasonlatosság, szükségkép különféle eredményekhez vezetnek. Az angol forradalom politicai forradalom maradhatott, a francziának társadalmi forradalommá kellett válnia. S a királyságot mi illeti, ez Angliában, legyőzetve bár, mégis egy pillanatig sem szükölködött párt nélkül. A „cavalier"-k nem politicai institutióért, hanem személyért küzdöttek, nemcsak a közjó, hanem a *jog* nevében is. Cromwell egy időre földhöz vágta Anglia koronáját, de nem bitorlotta, s habár a lordprotector lényeges szolgálatokat tett hazájának, mégis az angol történet legdicsőbb időszaka nincsen a forradalom emlékeivel összeforrasztva, mint ezt Francziaországban szemléljük.

Kelletinél tovább vezetne el czélunktól, ha az angol és franczia forradalmat itt közelebbről összehasonlitanók; e helytt elégséges felállitanunk a tényt, hogy a királyság eszméje Francziaországban nem nyomult be olly erősen a nép öntudatába, mint Angliában, s e tényt senki sem fogja tagadni. Olly országban, hol legitimitas, quasi legitimitas s a dicsőség legitimitása együtt és egyszerre léteznek, hol három praetendens család közöl mindenik némi történeti jogot követel magának, ott a legitimitás fogalma elvesztette varázsát. A királyság nem érzi magát biztosnak, mert érzi, hogy nem sarkall a nép hitében, s habár helyreállittatnék is, már annálfogva nem felelne meg tökéletesen feladásának, mivel — Guizot helyes észrevétele szerint, —

nehéz a kormánynak azon körből kimozdulnia, mellyben származott [1], s mivel az uj királyság Francziaországban most csak forradalom által származhatik.

Az pedig épen nem tartozik a lehetőségek körébe, hogy Francziaországban ollyas hatalom alkottassék, minő Angliában a felsőház. — Az angol felsőház állása — fogja talán némellyik olvasóm mondani, — a XVII-ik századbeli nagy forradalom által nem semmisült meg, söt, épen ellenkezőleg megerősödött általa. — Francziaországban, hol az ország történeteivel olly szoros kapcsolatban álló régi nemesség maradványai a császárság idejében több hős családdal megszaporodtak, — mi oknálfogva volna lehetetlen az angol pairség példájára olly institutiót képezni, melly által a franczia társadalom ezen elemeinek különös befolyás jusson a törvényhozásra?

Szabadjon e fontos tárgynál még egy izben visszatérnem az angol és franczia forradalom között létező különbségre, főleg a nemesség viszonyainak szempontjából.

Már emlitettem, hogy ezen forradalmak kiindulási pontja lényegesen különbözik egymástól. Angliában a parliamenti jogok visszaszerzése volt a *czél;* Francziaországban az états-géneraux régi jogai csak *ürügyképen* használtattak. Anglia a Tudorok és Stuartok uralkodása alatt mindinkább korlátolt régi *jogért* küzdött, Francziaországban, hol a forradalmat valamennyi állodalmi hatalom központositása megelőzte, s hol az élet nem érezte az egyéni szabadság szükségét, mert az emberek már egy századnál tovább hozzászoktak minden kormányrendelet előtt térdet-fejet hajtani, — itt a szabadság neve alatt a hatalombani részeltetésért folyt a harcz.

---

[1]) De la démocratie en France. Ch. III.

Miután az angol nép régi jogáért nyult fegyverhez, a nemesség szükségképen élén állott a népnek, mert hiszen senki sem fájlalhatá annyira a régi jogok vesztését, mint épen a nemesség; s miután a Hampdenek nemcsak mint általában a népjogok képviselői, hanem ugy is, mint saját osztályuk előharczosai léptek fel, nem egyedül a közvéleményben, hanem osztálytársaik nézeteiben is támaszponttal birtak. — Francziaországban a nemesség azon része, melly sorompóba lépett a népért, nemcsak önnön érdekei ellen küzdött, — ezekről a dicsőség kedveért könnyen mond le a nemesebb kebel, — hanem családa, barátjai, söt öszszes multja ellen is kénytelenittetett nyilatkozni. Közőlök egyesek ellenállhatlan meggyőződésök erejénél fogva ingadozás nélkül jártak el e pályán, s én örömest megismerem, hogy az első franczia forradalom alatt a nemesség számos tagjai tiszta lelkesedésből ragaszkodtak a népmozgalomhoz, de a többség más inditó okokból — kivált hiuságból — csatlakozott hozzá, s midön csalódását látá, szükségkép azon volt, hogy természetelleni állásából kibontakozzék. A franczia nemesség a forradalom kezdetétől fogva visszás állásban volt, hogy szerepéhez hü maradhasson, nemcsak érdekeiről, hanem a barátság, a családélet legnemesb érzelmeiről le kellett mondania, — s visszás állások mindig védhetlenek szoktak lenni, nemcsak azért, mert az illyes állásban levő könnyen eltéveszti irányát, hanem kivált azért, mert visszás állásban nem tarthatunk számot bizalomra.

A nép szükségképen önzö. A milliók, kiket a nyomoruság arra kényszerit, hogy csak magokról s az övéikről gondoskodjanak, külön mindenik egyestől a legnagyobb áldozatokat követelik, a nélkül, hogy az áldozóban nemes inditó okokat tennének fel; s a nemes, ki a közjó érdekében vagyonát és állását feláldozza, rendesen ugy jár, mint

azok, kik valamelly ásiai fejdelemnek ajándékot hoznak. A kényur csak hatalmának megismerését látja az ajándékban, s nem hiszi, hogy hálával tartoznék érette.

Ha Francziaország érdekében állott, az angolhoz hasonló alkotmányt nyernie, akkor e czél nem vala azon uton elérhető, mellyen megkisértetett. Csak ha a nemesség azon erélyességgel védelmezi állását, mellyel megtámadtatott, — csak ezen esetre válhatott volna lehetségessé Francziaországban egy felsőház. Ha ezen institutio keletkezendő vala, akkor ezt Francziaország alkotmányának elleneitől, nem barátaitól fogta volna nyerni. Semmi párt sem rakhat korlátokat önmagának, és Mounier, Lolly-Tolendal s a hasonlók, kik valamelly mozgalom minden elveit megismerik, csak alkalmazásukat akarván mérsékelni, szóval, az alkudozás emberei csak ott birhatnak befolyással, hol vita van, vagy legalább lehetséges, mert különben a nép mindig azokat követi, kik legtovább mennek nézeteikben.

Milly következményei lettek volna a nemesség erélyes fellépésének Francziaországban? lehetséges volt-e illyes fellépés? ki tudná ezt most megmondani! — Ha fontolóra veszszük a mi Francziaország egyes részeiben — névszerint a Vendéeban és Bretagneban később történt, valószinünek látszik, hogy a nemesség nagy befolyással lehetett volna az események fejlődésére, nem hogy a régi állapotot fentartsa s a reformot akadályozza, hanem hogy részt vegyen benne, és saját politicai jövendőjének alapját megvesse. — De bármi fogott volna történhetni, annyi bizonyos, hogy a nemesség annak megkisértése helyett üdvét az emigratióban kereste, s ez által minden születési aristocratiának leghatalmasabb támaszát — a hazafiságot — elvesztette, hogy a nemesség különvált hazájának történetétől, s a nép nélküle haladott előre félszázadon keresztül. A nemes-

ség helyet fogott azok sorában, kikkel szemben Francziaország legszebb borostyánait kivivá, — ki fogja az elszakitott köteléket, a felbomlott viszonyt ismét helyreállithatni?

Ha volt valaha ember, ki értett hozzá, mint kell institutiókat szilárd alapon épiteni, — akkor Napoleon volt ez ember. Senki sem érezte élénkebben a polgári rend szükségét, — s mi több — senki sem fogta fel helyesebben a rend alapfeltételeit. A dicsőség, mellyel hazáját körülfonta, csak részben érezteti velünk kormányának értékét; ezen dicsőség csak felirása a pénznek, való értéke az érczben rejlik. Napoleon állodalmat épitett a romokból, mellyeket talált, s bármilly itéletet hozzon a jövendő, életének nagy *pillanatairól*, midőn diadalmas sereg élén Európa legrégiebb állodalmainak fővárosaiban tanyát ütött, tevékenysége *egészben véve* mindig bámulat tárgya fog maradni a gondolkozó szemében, mert nem a pusztitásnak, hanem a felépitésnek volt szentelve. Napoleon megkisértette öröködési aristocratiát alapitani; Napoleon mindent elkövetett, hogy Francziaország régi nemességét, melly részben hozzáhajlott, meg felemelhesse, s a forradalom által támadott hézagot uj nagy nevekkel betölthesse. Ő ezt nem tette az alkotmányos rend érdekében, hanem, mert veszélyesnek látta olly országban, hol a trón öröködésen alapszik, az öröködés elvét, a magasabb társadalmi állás ezen előfeltételét csak a koronára szoritani; mert hitte, hogy a trón talán magasabbnak fog látszani, ha mindenünnen egyenlő oszlopra állittatik, de hogy biztosabb talapzaton fog nyugodni, ha fokonkint emelkedő pyramis épittetik alapjául. Napoleon az öröködési nemesség institutióját ujjá akarta alkotni a monarchia érdekében, — és nem sikerült neki. S higyük-e, hogy mire a nagy Caesar akkortájban, midőn akarata korlátlanul uralkodott Francziaország felett, nem volt képes, hogy azt Francziaország most, miután két uj

forradalmon általesett, az általános izgatás közepette s a szabad sajtó ellenére keresztül fogja vihetni?! —

Vagy azt hiszszük talán, hogy azon régi aristocratia, melly Francziaországban a forradalom által tönkre jutott, melly Angliában olly szilárdul áll fenn, s mellyből Európa többi állodalmaiban legalább még egyes büszke maradványokat látunk, törvényhozások akaratának vagy királyok parancsainak köszönheti alakulását? — A történetből tudjuk, hogy a királyság, habár a nemesség élén állott, századokig folytonosan a vasallok jogainak megszoritására törekedett. Az összes középkori törvényhozás Európának csaknem valamennyi országaiban nem egyéb szakadatlan erőfeszitésnél, mellynek czélja az vala, hogy a nemesség az állodalom többi tagjaival polgári jog dolgában egy fokra helyeztessék, — és a nemesség hatalma mégis fenmaradt, s fenmaradt azért, mert nem törvényeken, hanem a dolgok természetén sarkallott, s mert olly hatalmat, melly földbirtok, a legfőbb hivatalok viselése és fegyverforgatás által megszilárdult, királyi rendeletek segédével, kivált ha a nép ellenszenve is hozzájok járul, lassanként alááshatni, de egyszerre feldönteni nem lehet.

A valódi hatalmak, mellyek az állodalmi életnek támaszul szolgálhatnak, *önmagoktól keletkeznek, s minthogy minden valóságos hatalom, mellyet az állodalom nem alkalmaz, mindig ellene fordul*, a törvényhozó helyesen cselekszik, ha ezeket az állodalom épületébe beilleszti, de illy hatalmakat teremteni, vagy abba, mit a viszonyok s egy század eseményei tönkre juttattak, uj életet lehelleni, erre a törvényhozás nem képes. A népek mindenhatósága olylyan, mint az egyes embereké, sokat ronthat, de nem teremthet.

S vajjon hol keressük a franczia társadalomban azon elemeket, mellyekből önálló aristocratiát alkothatni?

Miután, Guizot nézete szerint, Francziaország érdekében van, kiegyenliteni azon meghasonlást, melly a legitimisták és orleanisták pártjai között létezik, az uj aristocratia elemeit mindkét pártban egyiránt kell nyomozgatni, nehogy az aristocratia alkotása által ama meghasonlás még növekedjék, s ha mindjárt a hajdani Francziaország s a császárság egyes nagy nevei kivételképen soroztatnának is a felsőház tagjai közé, annyi bizonyos, hogy általában véve a vagyon szolgálna előfeltételül a képességnek.

Francziaország jövendő aristocratiája azokból fogna állani, kik eléggé ildomosak vagy szerencsések voltak annyi bomlás közepett nagy vagyonukat megőrzeni, vagy nagy vagyonra szert tenni; s én ugyan egyáltalában nem tartozom azok közé, kik a birtok aristocratiáját szörnyetegnek tartják, s benne iparüző századunk gyalázatát látják, — sőt meggyőződésem az, hogy minden aristocratia nagyobb vagyonnal kezdődött, akár fekvő birtokon, — mint, például, a középkorban Európa legtöbb állodalmaiban, — akár más értékeken alapittatott meg hatalma, — mire Velencze s néhány kereskedelmi respublica mutat példát; — de meg vagyok győződve arról is, hogy azon eredmények, mellyekre aristocratiai institutiók segédével szert akarunk tenni, nem keletkezésök első pillanatában, hanem csak megszilárdulásuk után mutatkozhatnak, s jelen korunk nem ollyas, mellyben illy institutiók halk megerősödése valószinünek látszhatnék. A franczia forradalom valamennyi eredményei közöl egy sem hatotta által anynyira a nép erkölcseit és szokásait, mint a polgári törvénykönyv; s lehetetlen feltennünk, hogy a franczia nép rá fog állani, miszerint egy politicai institutio alakithatása kedvéért az öröködési törvényeket illetőleg bizonyos osztályokra nézve kivétel tétessék, melly az öröködésen alapuló felsőháznak szükséges alapfeltétele, de melly egyszersmind

a francziák nagy többségének jelen nézeteivel éles ellentétben áll.

Azon elemek sorában tehát, mellyek között Guizot nézete szerint a legfőbb állodalmi hatalom felosztandó, jelenleg csak egy, a democratiai bir erővel.

A democratia ujra behozhatja Francziaországba a monarchiai kormányformát, két kamarára oszthatja a törvényhozást, s az egyiket, például, királyi kinevezéstől vagy magasabb censustól feltételeztetheti, — de mindezen állodalmi hatalmak nem önmagokon, hanem azon democratián sarkallanak, mellynek korlátozása váratik tölök, s ez oknálfogva nélkülözik az első feltételt, hogy a legfőbb hatalom felosztása megfelelhessen czéljának, azt, t. i. hogy (Guizot szavaival) : *a főhatalom különféle elemei tökéletesen betöltsék azon helyet, mellyet az ország kormányánál elfoglalnak;* és igy az, mi Angliában a békés fejlemény egyik fő momentuma, Francziaországban jelenleg csak utopiának tekintethetik, a két nagy párt közötti egyességben pedig pillanatnyi expedienst, s mert a veszedelem nagy, igen czélirányos politicai tactikát láthatni ugyan, de nem olly valamit, min az ország jövendője alapittathatnék.

A családélet iránti élénk hajlam, politicai józan ész és belátás, s végre azon befolyás, mellyet a vallás a népre gyakorol, szintén nem rögtönöztethetnek egyes törvények által. Az alkotmány nagyhatásu lehet ez irányban is ; de olly politicai viszonyok, mellyek mellett a birtokosok és nembirtokosok között kitört harcz az állodalomban ezentul is fenmaradna, — és ki nem látja át, hogy a birtokos osztályok frigye a harcz okát és szükségét nemcsak eloszlatni nem, hanem még nevelni fogná? — a vallásosság és családélet iránti hajlam előidézésére eszközül nem szolgálhatnak; olly alkotmány pedig, mint a franczia, mellynél a politicai élet minden fontosabb működéseiben kirekesztőleg

a központi hatalom jár el s járand el Guizot nézete szerint ezentul is, nem fogja soha azon politicai józanságot keletkeztetni, melly csak a politicai tapintatukat gyakorlat által növelhető népeknél találtathatik fel.

A politica, mellynek segédével befejeztetnek a forradalmak, azonegy azzal, mellynek alkalmazása az állodalmakat fentartja, — ezen szavakkal rekeszti be Guizot az angol forradalom története elébe tüzött vezérszavát. Ki viseltessék tehát Francziaországban bizodalommal olly rendszer iránt, melly mellett ez ország harminczhárom évnyi időközben kétszer rendittetett meg alapjában, s melly nem engedé, hogy még olly kormányférfiak is, mint Guizot, a fennállónak teljes felforgatását gátolhassák? —

IX. FEJEZET.

Valamint a tizenhatodik században az összes keresztyén emberiséget a vallásbeli átalakulás eszméivel látjuk foglalkodni, s valamint akkor müvészet és tudomány minden népek s a kornak minden kitünő egyéniségei azon nagyszerü mozgalom körébe ragadtattak, melly az uralkodók palotáiban s az egyszerü földmivelők kunyhóiban egyiránt ragadá meg a kedélyeket: ugy foglalkodtatja napjainkban ismét egy eszme a világot, s mint akkor a vallás, ugy most a közállomány átalakulása azon kérdés, mellynek megoldására korunk egész tevékenysége felhasználtatik. — Hol ezen főkérdés iránt véleménykülönbség létezik, ott a hazának fogalma háttérbe vonul, a barátság és vér kötelékei eltépetnek; s valamint a vallási háboruk idejében, ugy most ugy látszik, mintha Európa népei a müveltség pályá-

ján hátráltak volna, nagyobb ugrásra készülők, mellyel ama tátongó örvényen, melly őket most üdvöktől távol tartja, átjuthassanak. A socialismus és communismus eszméi, mellyeknek hirdetése most annyi aggodalommal s olly reményekkel tölti az embereket, még nagyobbá teszik a hasonlatosságot. A reformatio legtulságosabb felekezetei épen ezen tanokat hirdették az egyenlőségről, s álmaikat épen ugy isten országa kezdetének mondották, mint ezt mai nap hallhatjuk. A jelenkor mozgalma azonban egy pontra nézve lényegesen különbözik a tizenhatodik századnak vallási mozgalmától. *A tizenhatodik században a pártokat elvek választották el egymástól, jelenleg az elvek általánosan megismertetnek s csak alkalmazásuk iránt térnek el egymástól a vélemények.* A tizenhatodik században elvek körül forgott a harcz, mindenik párt saját zászlaja alatt tört saját czélja felé. Jelenleg ugy látszik, mintha az elvekre nézve mindnyájan megegyeztek volna egymással.

„Mi a *szabadságot* és *egyenlőséget* akarjuk, semmi egyebet, mint mindnyájunk szabadságát és egyenlőségét — igy szól az egyik rész, — nézzétek csak az alkotmányt, mellyet constituanteunk adott nektek, benne valósággal alkalmazvák ez elvek.“ — „Mi is akarjuk a *szabadságot* és *egyenlőséget*, — kiált fel a másik rész, — magatok is láthatjátok, hogy az általunk octroyrozott alkotmányok tökéletesen megismerik ez elveket.“ — A felállitott elvek helyességéről, ugy látszik, mindenki meg van győződve. Még a fogalomra nézve is nagy az egyezség, melly a ‚szabadság‘ és ‚egyenlőség‘ neve alatt értetik.

A ki restelli végig olvasni mindazon alkotmányokat és alkotmányocskákat, mellyek a közelebb mult két évben keletkeztek, s most már egyedül a különben irodalmi termékek dolgában olly szegény kornak irodalmi müvei gyanánt tekintethetők: az vegye kezébe a mult évi december

6-kán Poroszországban octroyrozott alkotmányt, s vesse egybe Francziaország respublicai alkotmányával, s a legnagyobb hasonlatosságot fogja találni a kettő között. Amaz a királyság teljes győzelmének, emez a democratia diadalának köszöni lételét, s a szabadság és egyenlőség elve mégis mindkét alkotmányban egyiránt meg van ismerve, mindkettőjökben azonegy értelme van a szabadságnak és egyenlőségnek, mindkettőjök által az állodalom nagyügyesen ollykép szerkesztetik, hogy a főváros lázadásának mindig az összes ország forradalmává kell válnia, s mind Poroszországban mind Francziaországban gondoskodva van arról, hogy ez mindig csak a felséges nép nevében történhessék. (1.) Ha látjuk, hogy még a királyság is a diadal pillanatában ugyanazon elveken kénytelenittetik alapitani hatalmát, mellyek ellene fegyverekül szolgáltak : el kell ismernünk, hogy a világ soha semmiféle tárgyra nézve sem volt anynyira egyértelemben, mint ez elvek dolgában most egyértelmünek látszik.

A dolgok ezen sajátszerü állása, a legáltalánosabb harcz közepette, ezen tökéletes egyetértés a legfontosabb elvekre nézve, miről az ember nem tudja, mit lásson benne, a világtörténet legnagyobb csalódását, vagy legóriásibb hazugságát-e, szükségkép lényeges befolyással van összes fejlődésünkre.

Az eredmény tekintetében. A jelenkor s a reformatio százada közt létező analogia daczára a végeredmény mégis lényegesen fog különbözni egymástól. Minthogy a reformatio harcza elvharcz volt, egy párt sem semmisithette meg ellenét egészen. A tekintély elve s a szabad vizsgalaté a catholicus és protestans egyházban most is azonkép állanak szemben egymással, mint ellentétök első pillanatában, mindkettő kölcsönösen folytonos hatással volt egymásra, harczuk azonban ugy nem eredményeztette az emberi észnek

tökéletes simulását az egyházi tekintély alá, mint nem az egyházi közösség teljes megszünését, pedig az egyiknek vagy másiknak szükségkép kell vala be következni, ha vagy a tekintély elve, vagy a szabad vizsgálódásé végdiadalt nyert s ellenfelét tökéletesen megsemmisitette volna. *Olly mozgalom, mellyben ugyanazon elvek mindenki által megismertetnek, elkerülhetlenül ezen elvek korlátlan diadalához, azaz legtulságosabb következtetéseik alkalmazásához vezet.*

A küzdő felek kölcsönös állását illetőleg. — Különféle elvekért küzdö felekezetek gyülölhetik s üldözhetik egymást a legnagyobb szenvedelmességgel, de egyikök sem vetheti meg, egyikök sem absorbeálhatja a másikat. De ha a küzdö felek az elvekre nézve megegyezhetnek egymással, akkor azon fél, melly az elveket nagyobb következetességgel alkalmazza, ellenét nemcsak gyülöli, hanem meg is veti, s miután ha valamelly elv alkalmazása forog szóban, az egyesség csak a legnagyobb következetesség által tartathatik fenn, a kevésbé következetes szükségkép szétmállik s összeroskad makacsabb ellenének csapásai alatt.

Végre azon *tér tekintetében, mellyen a harcz lefoly.* — Ha az elvekre nézve megvan az egyezés, vagy ha az emberek legalább ugy viselik magokat, mintha az egyezés megvolna, mi az eredménye nézve egyre megyen ki politicai vitáknál, — miután még egy párt sem szerzett titkos tanának nyilvános győzelmet, — akkor csak ez elvek alkalmazása körül folyhat a harcz s azon indulatosság, melylyel korunkban valamennyi részletkérdés minden párt által tárgyaltatik, szükséges következménye az elvek iránti megegyezésnek, s csak ennek tulajdnittatható az is, ha a választási jog bizonyos intézkedéseiben az egyik fél minden baj ellen panacaeat, a másik pedig a polgári szabadság végveszélyét látja.

A ki szükségesnek tartja egy korlátlan központi hata-

lom létezését, annak szemében csak egy kérdés bir gyakorlati fontossággal, az t. i. milly alkotásu legyen a központi hatalom.

Ha a szabadság és egyenlőség csakugyan egyedül a választás és választathatás jogában állanak, akkor igen következetes eljárás, egy részről ezeknek bármelly korlátozásában a szabadság és egyenlőség megbuktatását látni, s más részről czélirányos gyakorlatba vételökben a rend elégséges biztositékát találni. Hogy e nézet tévedésen alapul, azt most be akarom bizonyitani. A tárgy fontossága szolgáljon mentségemül, ha bővebben szólok felőle.

Mindazon javaslatok, mellyek a választási jog ollyképeni szerkesztését veszik czélba, hogy biztositékot nyujtsanak az állodalmi rendnek, négy fő fajra osztályoztathatók:

az általános vagy fejenkinti választásjog közvetlenül gyakorolva;

a fejenkinti választásjog közvetett módon alkalmazva;

a bizonyos vagyonhoz kötött választásjog;

a felebbiek vegyületéből származó választásjog, mint, például, a porosz.

Lássuk most a választásjog ezen fajait közelebbről és egyenként.

Az általános választásjog közvetlenül gyakorolva.

Fényes szójárások pazarlásával gyakor ízben kisértetett meg azon tétel bizonyitása, hogy a fejenkinti választás kétségbevonhatlan jogelven alapul, mellynél fogva a jog eszméjével meg nem fér, hogy valaki csak azért, mivel a másiknál szegényebb, olly jogtól fosztassék meg, mellynek gyakorlatára szoritkozik az egyénnek összes alkotmányos szabadsága. A fejenkénti választásjog ellenei pedig azon

elvből indulnak ki, hogy a legfontosabb állodalmi ügyek eldöntését nem tanácsos, nem szabad ügyetlen kezekre bizni.

Mindkét nézet, véleményem szerint, tévedésen alapszik. A fejenkénti választásjog még azon állodalmakban is, mellyekre hivatkozni szokás, ha czélirányossága szándékoltatik bebizonyittatni, némi feltételekhez van kötve. Az aszszonyi nem s az életkor bizonyos fokozatai mindenütt ki vannak rekesztve; a legtöbb országokban azok, kik a lefolyt évben közsegédre szorultak, tehát bizonyos polgárok *csak szegénységök miatt* távol tartatnak a választásjog gyakorlatától. E szerint az állodalom joga bizonyos általános feltételek szabásához, ezen országokban sem vonatik kétségbe. Más részről a census elve sem zárja ki a jogegyenlőség elvét, melly szerint mindenki, ha a törvényesen kijelelt feltételeknek eleget teszen, az állodalom valamennyi más polgáraival tökéletesen egyenlő választásjogban részesül. S ennélfogva azt mondhatni, hogy a szigorú jog szempontjából a fejenkinti választásjog ellen, mint ez a legtöbb országokban gyakoroltatik, szintazon kifogásokat tehetni, mellyek a census elve ellen tétetnek. A kérdés mindkét esetben az : vajjon a jogegyenlőség korlátozása ezen korlátok szükséges és hasznos volta által védelmezhető-e?

Nem kevésbé hibás azoknak nézete, kik a fejenkénti választásjog ellen annálfogva nyilatkoznak, mivel ez által az állodalom vezérlete ollyasoktól tétethetik függővé, kik e vezérletre nem képesek. Mert, először, azon állitás, hogy ama kétszázezer választók, kik Francziaországban igen magas census mellett a politicai jogok gyakorlatában részt vettek, az állodalom vezérletére képesek valának, — ezen állitás, mondom, csak jámbor hazugság, vagy tökéletes ignorálása a tényeknek; — s továbbá, azon kérdés : kit illessen az állodalom kormánya? nem a nagyobb képesség, hanem csak a jog vagy a hatalom kérdése.

A kormány mindig azt illeti, kit a dolgok természete, vagy az embereknek törvényeken alapuló jogfogalma erre kijelel. Hol általánosan elfogadott jogfogalmat nem találunk, melly szerint a kormány csak egy bizonyos személyt vagy testületet illet, ott a hatalom bir eldöntő erővel, s valamint monarchiában a törvényes uralkodó csak azért, mert más, az uralkodásra képesebb egyén található, királyi székétől nem fosztathatik meg; ugy a democratia elismert joga sem támadtathatik meg hasonló okokkal. Ha a tömeg az állodalmi ügyek vitelére képtelen — mit józanul senki sem tagadhat — ebből csak az következik, hogy a szójáték által, melly szerint a nép maga ellen semmit nem tehet, magunkat elámitani nem engedvén, ott is, hol a nép uralkodik, az egyeseket, sőt magát a népet institutiók által az uralkodó hatalom rögtönzései ellen biztositani kell. A tömegek képtelensége csak annyit bizonyit, hogy tökéletesen democratiai állodalmak sem lehetnek el alkotmány nélkül, melly mind az állodalmat, mind az egyeseket a hatalmasok képtelensége és szenvedelmei ellen megvédi. Ennél egyéb nem következik belőle, s ki a tömegek képtelenségében okot lát arra, hogy ezek politikai jogokat ne élvezzenek, az, ha következetes akar lenni, ez alapon más kormányformáknál, például a monarchiánál is tartozik kimondani e tilalmat, s ez uton majd Plato utopiájához fog érkezni, melly szerint az állodalom csak bölcsek által kormányzandó.

Minthogy a választásjog seholsem alkalmaztatik azon általánosságban, sőt talán nem is szándékoltatik senki által alkalmaztatni, mellyet az egyenlőség elvének logicai tovább ágazása követelne, az elvbeli tárgyalás e tekintetben felesleges. Szintilly céltalannak tartom a nagy tömegek választási képtelenségének tárgyában itt még több szavakat vesztegetni, miután e kérdést elméletileg el nem dönthetőnek látom.

Bennünket csak ezen kérdés érdekelhet : *vajjon megfelel-e a fejenkinti közvetlen választásjog azon czélnak, melly általa érinteni szándékoltatik?* vagy — miután e czél nem lehet egyéb annál, *hogy az állodalom a többség akarata szerint vagy legalább azok által kormányoztassék, kik a többség bizodalmát birják,* vajjon nyujt-e a fejenkinti közvetlen választásjog biztositékot e tekintetben?

Az ujabb kor valamennyi alkotmányai általánosan megismerik e két elvet:

1) Mindenik képviselő nem választóinak, hanem az összes országnak képviselője gyanánt tekintendő, s ennélfogva nem is köteleztethetik külön utasitás által.

2) A képviselő nem az ország, hanem csak egyes választó kerület többsége által választatik.

Lehet-e azt az összes ország képviselője gyanánt tekinteni, ki annak csak század vagy ötszázad része által választatott képviselőül?

A nép felhatalmazottjának tekintethetik, igen. Az összes nép jogosithat valamelly választó testületet törvény által arra, hogy ötszáz teljhatalmú küldöttei közöl egyet kinevezhessen. Az ekképen választott az összeség *hatalmának,* de nem az összeség *akaratának* képviselőjévé válik.

E szerint valamelly a nép képviselői közöl egy sem tekintheti magát a többség választottának, söt igen kevesen hizelkedhetnek magoknak azzal, hogy névszerint ismeretesek a többség elött; — természetes, hogy illyes képviselőkből álló kamarának többsége nem tekintethetik az ország többsége képviselőségének. Az ellenkezöt csak fictióból, még pedig csak ollyas fictióból állithatni, mellynek valótlansága mindenkinek szemébe szökik. [1])

---

[1]) Tegyük fel, hogy a kerületek száma 100-ra megyen, 4000 választóval mindenik. Tegyük fel, hogy 51 kerületben a köve-

A befolyás, mellyet bizonyos általános eszmék az állodalomra gyakorolnak, hasonlit a légkörhez, mellynek láthatlan hatásától a termés minösége gyakran még inkább függ, mint a földtöl; s igy a fejenkinti választásjog is, mint bizonyos fogalmak tolmácsa, s az egyenlöség és szabadság elveinek érzéki képlete, a népek legnagyobb kincsének mondathatik; ha mindazáltal e jog által azon gyakorlati eredményhez akarunk jutni, hogy a nép valóban kivánságához képest, vagy azok által, kik az összes nép bizodalmát birják, kormányoztassék, akkor olly csalódásnak engedjük magunkat oda, melly nyomban eltünik, ha nyugottan fontolóra vesszük e tárgyat.

Ama czél elérésére nem elégséges, hogy mindenik polgár egy képviselö választásában részt vegyen. Valamint Francziaország legujabb alkotmányának szerzöi, kik a közvetlen fejenkinti választás elvét másoknál következetesben alkalmazták, szükségesnek vélték, a végrehajtó hatalmat az *összes nép* választásából keletkeztetni, ugy kellene, ha a törvényhozás közvetlen választása szintolly gyakorlati fontossággal biró tárgynak tekintetik, mint az elnök választása, ezközökröl gondoskodni, mellyek az összes törvényhozást az összes nép választásából keletkeztessék, azaz, mellyeknél fogva mindenik egyes külön mindenik képviselö választásában részt vegyen.

Mi módon lehetne ezt elérni?

---

tek 2500-ból álló többséggel választatnak 1500 ellen, holott 49 kerületben a választások 3500-ból álló többséggel történtek 500 ellen. Ez esetben amaz 51 követre 127500, a 49-re pedig 171500 szavazat jutott, az az, a törvényhozás többsége a választók kevesebbségét képviseli. S hány illyes példára hivatkozhatnánk, s hányszor emlegetik a kevesebbség szónokai, hogy ők képviselik a nép többségét.

A franczia törvény azon intézkedése, miszerint mindenik választó az illető megye valamennyi követeinek választásához járul szavazatával, tekintethetik választási fogásnak is, azt mindazáltal nem tagadhatni, hogy a választók igy több befolyással birnak a törvényhozás irányára, mint a mennyivel birnának, ha mindenikök csak egy képviselő választásához járulhatna. De ezen intézkedés e czél elérésére korántsem elégséges. Az egyes vagy a többség, melly tizenöt vagy husz képviselőt választ, nagyobb befolyással van ugyan a törvényhozásra, mint ha választási joga csak egynek választására szoritkoznék, azonban ha tekintetbe veszszük, hogy a franczia törvényhozás 750 tagból áll, ama befolyást mégis viszonylag csekélynek kell mondanunk. Ezen intézkedés még nem segit az uj respublicai alkotmány lényeges baján. Olly elnök, ki hét millio szavazat által választatott, s ki magát a valóságos többség egyedüli képviselőjének tekintheti, az, ha a törvényhozó testület többségével ellenkezésbe jő, szintolly nehezen fog engedni, ha e többség mindenik tagja egy egész megye szavazatai által választatott, mint ha csak egy választó kerület által küldetett volna a törvényhozás teremébe. És nem mutatkozott-e ezen kisérlet is, melly az egyes választónak a törvényhozásra gyakorlott befolyásának öregbitésére tétetett, igen kártékonynak? A tapasztalás bizonyitotta, hogy még a legmüveltebb választó testületek is, teszem a párisi, nem képesek feladásuknak megfelelni, ha egyszerre 15—20 képviselőt kell választaniok, s hogy ez által a véletlen vagy egyes felekezetek tevékenysége határoz a törvényhozás ügyében. S mennyivel nagyobb mértékben fogna ez bekövetkezni, ha külön *mindenik* egyes a törvényhozás *valamennyi* tagjaira szavazna.

Az 1793-diki alkotmány által javaslott intézkedés hatásos voltát nem lehet kétségbe vonni. Ha minden törvény

kötelező ereje a népnek az ős gyülésekben kijelentett helyeslése által van feltételezve, akkor a nép felségjogát valóban gyakorolja, s a korlátlan veto alkalmazásában biztosabban jár el, mint bármelly király; de akkor joggal kérdezhetni: hogy mire való tehát a több száz személyből álló törvényhozás? s vajjon nem lehetne-e a végrehajtó hatalmat azon törvények javaslatba hozatalával megbizni, melylyek csak az összes nép elfogadása által válnának érvényesekké, — kivált ha a végrehajtó hatalom is — mi illyes viszonyok között magában értetik — a népnek közvetlen választásából keletkezett volna.

Ha ez nem tetszik, s ha mégis azt akarjuk, hogy a törvényhozás ugyanazon mértékben induljon ki az összes nép akaratából, mellyben a franczia respublicának elnöke magát az összes nép választottjának tekintheti, akkor — miután az egész nép többsége több száz név körül össze nem pontosulhat, a felebbi szándék csak az által érethetik el, ha a törvényhozó hatalom egy vagy csak egynehány személyre, mint az óvilágban Solonra vagy a decemvirekre, bizatik.

Fejenkinti választás által egyre bizott végrehajtó hatalom. Három vagy öt tagból álló törvényhozó hatalom, hasonló uton választva.

A végrehajtó hatalom feljogositva a törvényhozás feloszlatására, — a törvényhozó hatalom feljogositva az elnök felfüggesztésére, ugy hogy a két hatalom között jelentkezett meghasonlás mindkét esetben uj választás által intéztetnék el. Ez az egyetlenegy mód, melly által a közvetlen választásjog czélját el lehetne érni.

De biztositva volna-e illyetén alkotmány mellett a polgári szabadság, — nem fogna-e mind a két hatalom inkább a nép rovására szövetkezni, mint a népre hivatkozni, mig végre nem maradna egyéb hátra, mint forradalom utján küzdeni az önalkotta zsarnokság ellen? — az egészen más

kérdés. Csak annyi bizonyos, hogy azon esetre, ha a törvényhozás a közvetlen fejenkinti választás által valóban azokra szándékoltatik bizatni, kiket az *összes* nép bizodalma kijelel e végre, — ez csak a feljebb emlitett módon eszközöltethetik; s hogy mihelyest dictatori hatalommal ruháztatik fel a törvényhozás (s ez valamennyi ujabb alkotmánynak alapeszméje), sokkal eszélyesebb dolog öntudattal menni elébe a dictatura veszélyeinek, mint collegialis személyiséget bizni meg a korlátlan hatalommal, ollyas személyiséget, mellynek irányát előre senki sem mondhatná meg, ollyas többséget, mellynek egyes tagjai feleletre nem vonathatnak és számuk által még a közvélemény irányában is biztositva vannak.

A közvetlen fejenkinti választásjog ellen felhozatni szokott okok másneműek. Az abban rejlő ellenmondás, hogy az egyes képviselő, ki csak egy választó kerület többsége által választatott, mégis az összes népnek, azaz ollyanok képviselőjének tekintetik, kik őt nem választották, — ezen ellenmondás nem igen emlegettetik, sőt az illetők hiszik és vallják, hogy a népfelség elve a fejenkinti választás gyakorlata által tökéletesen valósulnak tekinthető; csak a kivitel gyakorlati nehézségein akadnak fenn, csak ezeknek eloszlatását ohajtják. Lehetséges-e olly választás, mellyben milliók részt vesznek, az állodalom nyugalmának veszélyeztetése nélkül? — igy kiáltanak fel; — gondoltatható-e, hogy miután valamennyi országok népességének tetemes része még igen alacson müveltségi fokon áll, a fejenkinti választás közbenjöttével derék népképviselők, ollyasok, minők a köznek érdekében kivánatosak, választathassanak.

Az elv fentartására s az illető bajok megelőzésére a többfoku választás hozatott inditványba és vétetett alkalmazásba.

Forditsuk most figyelmünket ezen annyi magasztalásokkal elhalmozott választás-nemre.

A fejenkinti választásjog közvetett módon alkalmazva.

Az eszme, melly a közvetett vagyis a többfoku választás rendszerének alapul szolgál, a következő:

Minthogy a népképviselők választása alkalmul szolgál pártküzdelmeknek, azért a közvetlen választásjog, ha igen nagyszámu választók bizatnak meg gyakorlatával, veszedelemmel fenyegeti a köznyugalmat. Ezenkivül nagy tömegekről fel sem tehetni, hogy megitélni tudnák, milly tulajdonokkal kellessék birnia a népképviselőnek. Miután tehát egy polgár sem fosztathatik meg a jogtól, egyiránt osztozkodni a többiekkel a törvényhozás választásában, mert különben megsértetnék az egyenlőség elve, s miután, mint mondatott, a nép általában véve nem bir képességgel a népképviselőben megkivántató tulajdonok megitélésére, de más részről igen ért hozzá azoknak kijelelésére, kik bizodalmát birják s ama tulajdonok kiismerésére nálánál alkalmasbak, legczélirányosabb, ha a nép csak bizonyos számu választók kijelelésével bizatik meg, kik aztán vagy ismét nehányat körükből bizzanak meg a választással vagy magok járjanak el benne. Ezen intézkedés által megmentetik a népfelség elve, s a fejenkinti választásjoggal járó veszedelmek is kikerültetnek egyuttal. A választók választása olly csekély érdekü dolog, melly az állodalom nyugalmát nem veszélyeztetheti. S a választások is jobbak lehetnek, miután a dolgok természeténél fogva a választott választók nagyobb része a müvelt és vagyonosabb osztályokhoz fog tartozni.

Régi divat a politicában, valamelly elvet megismerni, és alkalmazásakor nyakát szegni. Solon ideje óta ritka törvényhozó vonakodott hasznát venni e fogásnak, s már a

római történetből láthatjuk, mint lehet az általános egyenlőség elvét megismerni, és mégis azzal egészen ellenkező eredményekre szert tenni. Nem akarok itt arról szólani, vajjon, ha közvetett választásnál csakugyan az szándékunk, hogy a képviselők választása gyakorlatilag a müveltebb osztályokra bizassék, — nem volna-e tanácsosabb ezt nyiltan cselekedni, s az alkotmányban bizonyos tulajdonokat jelelni ki, mellyekkel a polgároknak, hogy választók lehessenek, birniok kell. Minden idők tapasztalásából tudjuk, milly veszedelmes dolog elhitetni a néppel, hogy több jogokkal bir, mint mennyi öt valósággal illeti. Illyes fogások csak a törvényhozó gyengeségét bizonyitják a nélkül hogy céljokat érnék, mert a mi elvben megadatott a népnek, azt elvégre mindig legszélsőbb következtetéseiben alkalmazza. De ismétlem, nem akarok most e felett itéletet hozni, kivált miután a közvetett, vagy többfoku választásjog összes elmélete olly tételeken alapszik, mellyek közül egyetlenegy sem állja meg a higgadt megfontolás próbáját.

Nem igaz, hogy a választók választása nem okoz izgalmat, s hogy ennélfogva e rendszer mellett azon óvatossági rendszabályok feleslegesekké válnak, mellyek a közvetlen választásnál alkalmazandók.

Nem igaz, hogy a választáskor mutatkozó közönyösség az állodalom nyugalmát nem veszélyezteti.

Nem igaz, hogy könnyebb dolog választót mint követet választani.

Nem igaz, hogy a közvetett választás által ugyanazon eredmények éretnek el, mellyek a census által.

Végre, nem igaz, hogy a közvetett fejenkinti választás rendszere a népfelség elvét megóvja, vagy legalább elhiteti a néppel, hogy ez elv meg van óva.

Nagy tévedés hinnünk, hogy a közvetlen választások

alkalmával (ha a választók száma nagy) keletkezni szokott izgalom a közvetlen választás elvének vagy *azon fontosságnak* tulajdonitandó, mellyel egy törvényhozási tagnak választása bir. Valamennyi nehézség csak a jog gyakorlatának módjából származik, s valamint bizonyos rendszabályok által, — minők titkos szavazás, vagy ollyatén intézkedés, mellynélfogva falusi községek lakhelyökben, a városiak pedig területekre osztályozva tartoznak szavazni, — azon bajok, mellyektől nagyobb gyüléseknél, kivált ha végzést kell hozniok, mindig tarthatni, kikerülhetők: ugy csak mondassék ki törvényben, hogy mindenik választó az illetők összesége által s élőszóval választandó, s azonnal előállanak izgalom, közrendbontás sat. dolgában mindazon eredmények, mellyek a közvetlen választást kisérni szokták. A tömegek tudják ösztönszerüleg, hogy hatalmuk a physicai erőben áll, s elleneiket igen szeretik hatalmuknak ezen kétségbevehetlen alapjára emlékeztetni. Ezerekből álló kevesebbség, ha a franczia forradalom történetét nem ismeri is, tudja milly befolyást gyakorolhatni terrorismus által, s hajlandó leszen ezen sajátságos meggyőződési eszközét, melly inkább cselekvényekben mint szavakban áll, a választók választásánál ellenein azonképen megkisérteni, mintha közvetlen választás végett gyülekezett volna együvé. Választásoknál nem a tárgyban székellő fontosság, hanem az, melly neki tulajdonittatik, mindenek előtt pedig a diadal utáni vágy izgatják fel a kedélyeket. Továbbá az sem áll, hogy a nép a közvetett választásnak jogában soha fontos eljárást nem lát; mert ha mindjárt mondathatnék is, hogy a nép, midőn választókat választ, nem képes ezen cselekvény fontosságának felfogására, mellytől a képviselők választása, s igy az összes törvényhozás iránya függ, — mit egyébiránt azok, bizony, nem mondhatnak, kik a fejenkinti választásjogban a helyesen szerkesztett álloda-

lom szükséges feltételét látják, — minden alkotmányos élettel biró állodalmakban léteznek pártok, mellyek a népet cselekvényeik eredményeire nézve felvilágositják; és valamint például Francziaországban a conventnek közvetett módon eszközlött választása a nép részéről rendkivüli érdekkel kisértetett, ugy bármelly más közvetett választás a legnagyobb izgalmat okozhatja mindig, valahányszor azt egy tevékeny politicai párt nézeteinek keresztülvitelére szükségesnek véli.

De tegyük fel, hogy ez nem fog történni. Tegyük fel, hogy a politicai pártok, mellyek minden alkotmányos állodalomban keletkeznek, nem fognak azon lenni, hogy a hatalmat magokhoz rántsák, s a választásokat saját elveik értelmében igazgathassák; tegyük fel, hogy minden kisérlet, a népet a választások fontosságáról meggyőzni, a nép közönösségén hajótörést szenvedend, — vajjon mit nyer ezen esetben a közvetett választás által az alkotmányos élet? vajjon nem veszélyezteti-e ezen közönösség nemcsak a szabadságot, hanem az állodalom nyugalmát és fennállását is sokkal nagyobb mértékben, mint a közvetlen választás miatt időről időre keletkezhető bármelly izgalom? S lehet-e kétségünk az iránt, hogy a nép ezen közönössége eszközül fog használtatni vagy a kormány vagy a pártok által czélzataik foganatositására a szabadság és közrend érdekeinek ellenére?

A népfelség elve meg van ismerve. Az ország képviselői legalább fictione juris a választók összesége által jeleltettek ki, s végzéseik, ha mindjárt a jogosultaknak egy tizedrésze sem járt volna el a választásban, az összes felséges nép nyilatkozásai gyanánt tekintendők. Tegyük fel — mi az érintett közönyösségnél fogva igen könnyen történhetik, — hogy egy tevékeny párt kezébe keriti a többséget, — s a legtevékenyebb pártok ollykor-ollykor legve-

szedelmesebbek a közrendre nézve; — tegyük fel, hogy illyes párt a nép nevében végzéseket hoz, mellyek az ország érdekeit veszélyeztetik. Mi fogna történni ez esetben? Ha ezen felekezet egyetért a koronával, vagy ha maga a korona használta fel a népnek általános közönösségét, akkor nem marad egyéb hátra a népnek, mint a forradalom, még pedig nemcsak a kormány, hanem önnön képviselöi ellen is. Ha a korona nem ért egyet e felekezettel, akkor a törvényhozó testület feloszlatásához kell nyulnia. De a törvényhozó testület, a kamarák ezen feloszlatása csak a közvetlen választásnál foglal magában hivatkozást a népre, mert illyenkor az által, hogy a választó a korábbi képviselöt ujra küldi a kamarába, vagy mást választ helyébe, határozottan szavaz vagy a korona vagy a képviselő mellett; — a közvetett vagy többfokú választás bonyolodott müködésénél ez lehetetlen, s bármennyire értsen egyet a nép a koronával, még sem áll hatalmában ezt választás által tanusitania. A koronának azonképen mint a népnek, csak egy lehetöség marad fenn : az alkotmányt egészen megszüntetni, vagy épen azon irányban módositani, mellynek kikerülésére fogadtatott el a közvetett választás.

Azon okoskodás, hogy a nép képviselöinek választására képességgel nem bir, de hogy azokat igen jól ki tudja jelelni, kik az ezen képviselök választására szükséges képességgel birnak, olly állitás, mellynek támogatására nehéz volna okot felhozni, talán azon egynek kivételével, hogy a választók választásánál elkövetett hiba nem von annyi bal következményt maga után, mint ha az a képviselö-választásnál követtetett volna el, s ezen ok is csak látszólagos, miután a választók választásánál elkövetett számosabb hibák végre hasonló eredményhez vezetnek, s miután a közvetett választásnál illyes hibák a dolog természeténél fogva gyakrabban fordulnak elö, részben azért,

mert a kevésbé fontosnak tekintett ügy mindig kevesebb figyelemmel és lelkiismeretességgel kezeltetik, részben meg azért, mert a népképviselőben megkivántató tulajdonok épen ritkaságuk miatt a népnek bizonyos egyéneket mintegy előre jelelnek ki, holott azon tulajdonok, mellyek a választóban kerestetnek, sokkal kevésbé tünvén föl, nehezebben ismertetnek ki. Vajjon találkozik-e csak egy is olvasóim között, ki, ha kérdeztetnék, mi fogna neki nagyobb könnyebbségére esni: egy a népképviselés fontos tisztére alkalmatos egyén kijelelése, vagy húsz egyén megnevezése, kikre a választást jólelkiismerettel bizná, — találkoznék-e, mondom, csak egyetlenegy is, ki habozás nélkül nem nyilatkoznék az első mellett? Pedig épen az ellenkező képességet tesszük fel a népben; mintha abból, hogy a népet képtelennek nyilatkoztatjuk olly választásmódra, mellyre magunkban képességet érzünk, annak kellene következnie, hogy mire magunkat képteleneknek tudjuk, az kitelik tőle.

Semmi kétség, hogy ezen, a közvetett választás ellen irányzott okoskodás csak annyiban érvényes, mennyiben minden első fokbeli választótól — a divatos eljárás szerint — egy egész névsor kivántatik. Ollyas intézkedések által, mellyeknél fogva az elsőfoku választók azon száma, mellyre egyegy másodfoku választó esik, — teszem 10. vagy 20. — külön választó collegiumot képezne, s csak egy másodfoku választót nevezne ki — könnyebbé válnék ez ügy kezelése az első fokú választókra nézve, s a választás kevesebb szemfényvesztéssel járna. De elvonatkozva attól, miszerint ez esetben alig kerültethetnék ki, hogy azon 10 vagy 20 választó, kik magok közöl egy másodfoku választót neveznének ki, ezt utasitás által meg ne kössék, s hogy e szerint a közvetett választás végeredménye épen nem ütne el a közvetlen fejenkinti választás eredményétől, — azon felül még olly bonyolodott e választásnem, minden egyes

választás verificatiója annyi nehézséggel jár, hogy csak tömérdek időpazarlással vétethetnék alkalmazásba. S végre, az egyes polgárnak választásjoga ez által olly minimumra szállittatnék le, hogy ezen választásnem szükségkép mindenütt csak részvétlenségre találna.

Barante, ki „questions politiques“ czimü munkájában a többfoku választás rendszere mellett nyilatkozik, olly véleményben van, hogy ezen választásmód gyengéinek kikerülésére legtanácsosabb, a nemzeti képviselők választását a községek elöljáróira bizni, miután ezek már annálfogva, mivel a községi ügyek kezelésére hivattak, ollyasoknak tekintendők, kik községök bizodalmát nagy mértékben birják. — Azon nehézségen kivül, melly ez intézkedésnél a számviszony különbségében rejlenék, melly szerint az elsőfoku választók közvetett befolyásukat a népképviselet választására gyakorolnák, — mert a községi elöljárók száma a lakosok összeségéhez képest különböző, — még egy nagyfontosságu kérdés volna itt eleve megfejtendő, ha t. i. czélszerü-e, az összes törvényhozási választást egyetlenegy polgárosztályra bizni, melly, bármi különbözők legyenek is több tekintetben érdekei, mégis, mennyiben csak községi elöljárókból áll, némi közös érdekekkel is birna, miket kirekesztőleges választásjoga által legyezgetni fogna és kiterjeszgetni. Végre, ezen jognak a községi elöljárókrai szállitása, melly által ezek egyszersmind a törvényhozás választóivá lesznek, az ő választatásukra is lenne némi befolyással, melly aligha a községi ügyek igazgatásának hasznára fordulna.

S vajjon nem különös fogalomzavar-e, ha napjainkban a népnek, mint különös fajnak tulajdonairól, vagy épen képességeiről tétetik szó, mintha ezek valamelly külön eszköz segédével megmérethetők volnának? Mióta a nép felségessé vált, sokan szeretnek ismeretségével dicsekedni.

Vannak, kik a népnek csak szenvedéseit ismerik, és a szegény napszámost látva, ki sápadt arczczal szövőszékéhez lánczolva, szabadságáért és a lét minden magasabb élvezeteiért száraz kenyerét is alig birja megkeresni, az egész népnek képviselőjét e szerencsétlenben találják, — mások meg nem győzik a nép idylli boldogságának bájos képét festegetni; vannak, kik a népnek csak hősi bátorságát ismerik, mellyel a szabadságért vérét ontja, s erejének érzetében inkább pusztit, mint kincseket gyüjt magának; — mások irigy és háladatlan szörnyeteget látnak benne, szellemet, melly mindig tagad, de ellentétben a Goethe által emlitettel, akkor is, midőn jót akar, csak roszat mivelhet. A német közmondás, hogy az emberek a sok fának miatta nem látják az erdőt, semmire sem illik olly nagy mértékben, mint e nézetekre. Az egyik csak a nyomoru bokort, a másik csak a büszkén emelkedő tölgyet látja; de van-e a ki mondhassa, hogy a végtelen egészet ismeri? — Mindnyájan halljuk a hatalmas zúgást, midőn a vész a sudarakat mozgásba hozza; de van-e, ki mondhassa, hogy ő érti e szózatot? van-e, ki azzal dicsekedhetnék, hogy ő ismeri mindazon virágokat és mindazon rothadtságot, mellyeket az erdő árnyéka eltakar? A nép ezen általános jellemzései rhetori gyakorlatoknak megjárják, s én a nagy tömegek, vagy, helyesebben szólva, a mindenkori többség erényeinek és fényes tulajdonainak legtulságosabb rajzolatán sem akadok fenn. Sok ember olly ellenállhatlan szükséget érez magában a hajlongáshoz és hizelkedéshez, hogy természetesnek kell találnunk, ha, mihelyest a nép busásabban fizethet, a hizelkedésért, mint mások, azonnal egy egész sereg sycophantája terem. De midőn institutiókról van szó, akkor nem kellene ezeket illynemü költészeti leirásokon alapitani, kivált akkor nem, midőn, mint például a közvetett választás tárgyában, tapasztalatok kinálkoznak, s mi-

dön ezen elméleti tétel helyett: hogy a nép ugyan nem ért hozzá, magának képviselőket választani, de annál képesebb azokat kijelelni, kik e tulajdonnal birnak, — e választásfajról számos példák hozathatnak fel.

De nem szólanak-e ezen rendszer mellett az eredmények? — igy hangzik jegyzeteimre az ellenjegyzet; — nem ismerjük-e a vagyonosabb és magasabb osztályokra szoritott választásjog következményeit? — hiszen a nép mindig azokat fogja választóinak nevezni, kik müveltség és vagyonosság szempontjából megelözik a többieket, — s ennek gyakorlati eredménye az, hogy az összes politicai befolyás azon osztályok kezébe kerül, mellyeknek azt bizonyos minőségek felállitása által biztositani törekszünk.

Ezen állitás valónak látszik, de csak félig való. A többfoku választás rendszere több izben kisértetett meg, s eredménye, igenis, az volt, hogy a kinevezett választók nagyobb részben a müvelt osztályokhoz tartoztak; de ha tovább megyünk s kérdezzük: hogy a müvelt osztályok *mellyik* részéből valók voltak? azonnal meggyőződhetünk azon véghetlen különbségről, melly eredmények dolgában a többfoku választás rendszere, s a bizonyos tulajdonoktól felfüggesztett választásé között létezik.

Hol a választás joga bizonyos qualificatiókhoz, minőségi sajátságokhoz van kötve, ott a polgároknak semmiféle osztálya sem rekesztetik ki egészen e jognak gyakorlatából. Ha ezen sajátságok czélirányosan vannak felállitva, azaz, ha a tulajdon, a jövedelem, s bizonyos társadalmi helyzetek számára, mellyek már magokban ugy tekinthetők, mint a szükséges képesség biztositékai, különféle választásjogi feltételek fogadtattak el, mint ez már nagyrészt Angliában történt, akkor ollyas választási törvényre tehetünk szert ez által, mellynek erejénél fogva a polgároknak semmiféle osztálya sem záratik ki az ország képviseletéből.

Még ott is, hol ez elmaradt, s hol a polgárok minden osztályainak számára azonegy adómennyiség állittatik fel képességül, a nép szegényebb osztályai nincsenek ugyan képviselve, de érdekeik mégis képviselvék mind e mellett.

Sokan támadták meg az 1848 elötti franczia választó törvényt, s meggyőződésem szerint, igen helyesen. Minden institutio, melly a nemzet többségének nézeteivel ellenkezésben áll, s melly ennek folytonos izgatására ürügyül szolgál, magában hibás, kivált ha általa egyszersmind azoknak száma aránytalanul csökkentetik, kik az alkotmány természetes védöi gyanánt tekinthetök. Ennek bizonysága a közelebb mult forradalom. De csalódás, abban keresnünk a franczia választó törvény gyenge oldalát, hogy a franczia kamarákban a magas választási census miatt a *szegény ember* érdekei nem voltak képviselve. Hiszem, hogy igen czélirányos izgatási eszköz, a gazdag s a szegény emberek érdekeit egymástól elkülöniteni, s azon okoskodással élni, hogy miután a törvényhozás csak a vagyonos osztályok képviselöiböl áll, ezek csak a vagyonosok érdekeit képviselhetik. De az érdekek ezen felosztása, közelebbröl tekintve, *alaptalannak* mutatkozik. ***Az érdekek azonossága nem függ a vagyonosság fokától, hanem attól, vajjon ugyanazon viszonyok között éretik-e el a vagyonosság fentartása és öregbitése;*** és valamint józanul fel nem tehetni, hogy azok, kik többféle forrásokból évenkint ezer forintnyi jövedelemmel birnak, már ez oknál fogva azonegy törvény mellett fognak szavazni, épen ugy nem létezik érdek-azonosság azok között, kik illyetén jövedelemmel nem birnak. Ollyas törvény, melly a földmüvelés rovására kedvezne az iparnak, a dolog természeténél fogva, elleneztetnék mindazok által, kiknek jólétök a mezei gazdaságtól függ; valamint más részröl a gyártással foglalkodók kivétel nélkül, a gazdag gyárur azonképen mint a szegény

napszámos, egyesülni fognának olly törvény hozatalának akadályozására, melly a gyárügy kárával legyezgetné a mezei gazdaságot. Az érdekek különfélesége nem a vagyon, hanem a foglalkodás különfélesége által feltételeztetik. Ha máskülönben volna, akkor az alkotmányos élet szükségkép a szegényebb osztályok tökéletes elnyomásához, vagy a gazdagabbak kifosztásához fogna vezetni, — holott még Francziaországban is, mióta alkotmányos institutiókkal bir, épen ellenkező eredményt tapasztalunk, a népesség valamennyi osztályainak vagyona tetemesen növekedvén épen annálfogva, mivel az igen hiányos választási rendszer daczára az ország valamennyi érdekei voltak képviselve [1]).

Máskülönben van a dolog a többfoku választás rendszerével. Természetes — s a tapasztalás is arra oktat bennünket, — hogy azok, kik a nép által választókká neveztetnek, — ollyatén egyének kivételével, kiknek rendszeres foglalkodásuk a politica, s kik mintegy versenyeznek választatásukért, — azon osztályokból valók, mellyek hivatásuknál és állásuknál fogva közelebb állanak a néphez, s erre ez oknál fogva nagyobb befolyással vannak; holott más részről egész polgárosztályok, mellyekhez — ha csak mulólag is — nincsen bizodalommal a nép, a választatásból egészen kirekesztetnek; s e szerint épen az megyen

---

[1]) Bizonyos érdekek első pillanatra csak a szegényebbeket látszanak illetni. Például: a szegényi törvények, a fő életszükségekre rovott közvetett adók leebbszállitása, a fényüzési adók öregbitése, stb. De közelebbi szemügyre vétel kimutatja itt is a csalódást. A választási jog tágitása szükebbre szoritotta a szegényi törvényeket Angliában. Az élet fő szükségeire rovott közvetett adók mindazokat érdeklik, kik munkásokat tartanak. Igen magas fényüzési adók ezer és ezer szegény munkást foszthatnak meg szerzéstől stb.

veszendőbe, mi a képviseleti rendszer előnyének tekintetik, az t. i. hogy minden érdeknek akad képviselője. Azon kamara, melly bizonyos számu politicai izgatókon kivül, falusi papok, csaplárosok, serfőzők és tisztviselők által választatik, történetesen megfelelhet feladásának, de semmi esetre sem tekintethetik az ország valamennyi érdekeinek képviselője gyanánt.

Ehhez képest a többfoku választás által eléretni szándéklott előnyök közöl csak egyetlenegy marad hátra, az t. i. hogy a népfelség elve tökéletesen kielégittetik általa.

Ha ezen tétel csak tisztán elméletileg állittatik fel, nem akarom tagadni. — Az elméletben igen természetesnek látszhatik, hogy miután az összes nép ollyas kormányügyeket, miket önmaga nem kezelhet, egyes polgárokra szállit a népfelség minden csonkitása nélkül, ez a választás jogával is történhetik szintugy. — Ha tudjuk, hogy a római imperatorok kezdetben zsarnok hatalmukat a lex regiában kijelentett népfelségen alapitották; ha arra emlékezünk, hogy Napoleon négy millió francziának szavazatára támaszkodva, magát a nép egyedüli képviselőjének mondá, s aranyain még sokáig ott állott a „republique française“ felirás, és hogy elméletileg semmit sem hozhatni fel ezen nézetek helyessége ellen : akkor a többfoku választás azon előnyében, hogy egy elméleti elvnek elégtétetett általa, nem fogunk szerfelett sokat látni. Hobbes a népfelség elvéből az egyesnek vagy egy testületnek korlátlan hatalmát szintolly következetesen származtatta, mint Rousseau azon elveket, mellyek minden rendezett állodalmat lehetetlenné teszik. — Szivesen megismerem a többfoku választás ezen előnyét. De az állodalmi institutióknak czélja nem az, hogy bizonyos elméletek életet nyerjenek; és ha a nép indulatosan követeli a népfelség elvét, s ha a kormányok ezt megismerik és valósitására törekednek, akkor ez egyálta-

lában nem történik a fogalom szépségénél, hanem gyakorlati hasznánál fogva.

Alkotmányos formák igen sok helyeken ollyasoknak mutatkoztak, mellyek jótékonyan hatnak a népek szellemi és anyagi fejlődésére. (2.) De csalódunk, ha ezen eredményeket csak a formáknak tulajdonitjuk. Az alkotmányos élet formái sincsenek hijányok nélkül. Sőt azon esetre, ha valamelly állodalom kifejlödése csak a jó kormánytól függne, a korlátlan egyuraság, mellynek élén kitünő király áll, többet tehetne a közjóért, mint bármelly többségbeli kormány. Az alkotmányos formának ereje kettős meggyőződésen alapszik : *a népen*, hogy a törvények az ő érdekében vétetnek alkalmazásba, s hogy saját müvét tiszteli azokban; — és alapszik a *kormány* meggyőződésén, miszerint ezen törvények fentartása ügyében, az összesség vagy legalább a többség közremunkálására számot tarthat; s ezen kettős meggyőződésből származik, a népnél : *a törvény tiszteletbentartása*, a kormánynál: *az erejéhezi bizodalom*, még pedig olly mértékben, minővel korlátlanul kormányzott állodalmakban csak igen ritkán, s ha a nép már bizonyos fokára jutott a polgárisodásnak épen soha sem találkozunk. Csak alkotmányos formák segédével válik lehetségessé, hogy a kormány magát a polgári szabadság megszoritása nélkül erösnek érezhesse, s hogy a nép meg legyen győződve szabadságáról s kormányának erejében gyanakodásra okot ne lásson. De a nép közönösséggel viseltetik alkotmányos jogai iránt, ha azon meggyőzödésből indulna ki, hogy a választók nevezésének joga a törvényhozás irányára befolyással nem lehet, nem akarja idejét a választásnál vesztegetni, s inkább dolgai után lát, — fogja-e a nép ez esetben is akaratának kifolyását látni a törvényben, fogja-e magát erösnek érezni a kormány afféle parliamenti többség által, melly ollyas választásokból

eredt, mikben talán a jogosultaknak egy tizede sem vőn részt?

Igaz, hogy az ekkép választott kamara is lényeges szolgálatokat tehet az országnak, hogy magas fokán állhat a köztiszteletnek, s hogy az illyetén népképviselők által támogatott kormány is erös lehet; de valamint ezt nem annak köszönhetni, hogy a törvényhozás a népválasztásból indult ki, ugy a kormány hatalma nem származik alkotmányos állásából, hanem a korona által gyakorlott befolyásból. A kormány hatalmát azon körülmény, hogy a kormány alkotmányos, nem öregbiti, és minden alkotmány, melly a kormányra nézve nem hatalom forrása, béke napjaiban akadály, nehéz pillanatokban veszély. Miután pedig a kétfoku választás rendszere által igen gyakran egyike sem éretik el azon előnyöknek, mellyeket az alkotmányos formák nyujtani szoktak az állodalomnak, holott a korlátlan népfelség elvének félreértéséből származó bal következések e választásfaj által sem kerültetnek ki: ezen institutiónak szükséges eredménye, hogy vagy a nép — ha t. i. felségjogának elvéhez ragaszkodik — azon lesz elvégre, miszerint ennek gyakorlati megismerését is kivivja; vagy pedig azok, kik a gyakorlati hatalmat kezökben tartják, ezt arra fogják használni, hogy a veszedelmes elv alól is kimenekülhessenek.

S e kettős lehetőségből magyarázhatjuk meg magunknak az előszeretetet, mellyel a többfoku választást épen a legtulságosabb felekezetek magasztalgatni szokták. Az absolutismus szintén mint a democratia e szónak legszélsőbb értelmében; ezen rendszerben csak átmeneti pontot látnak saját nézeteikhez. Épen mert a többfoku választás a népet nem elégitheti ki, mindenik párt, melly a fennálló viszonyokon változást akar tenni, e választásfajnak hasznát veheti, csak az nem, ki szilárd viszonyok megalapitására törekszik.

A tapasztalás majdnem mindenütt, hol a közvetett választásfaj eddiglen megkisértetett, helyeslette nézetünket. Bármennyire magasztaltatott ezen institutio a fejenkinti választás védői s csaknem valamennyi communista és socialista iskolák által, és bármilly rokonszenvvel nézte a franczia respublicának első consula a Siéyes által ajánlott mesterséges választási fajokat, miknek segédével a franczia nép összessége több retortákon keresztül végre „nagy választóvá" sublimálandó vala: gyakorlatilag a közvetett választás mindig csak átmenetel volt a közvetlenhez legnagyobb általánosságában, s az ezen általánosságból származó valamennyi bajokhoz; vagy pedig eszköz volt a legtökéletesebb politicai részvétlenség nemzésére, az absolutismus s a vele járó uj forradalmak előidézésére. A nép csak annyiban ragaszkodik valamelly eszméhez, mennyiben ez gyakorlatilag hasznavehető alakot ölt magára. A nép nem szeret Sancho Pançakint helyet fogni olly asztal körül, mellyen arany tálakban a legdicsőségesebb étkeket rakják elébe, azon feltétel alatt, hogy mindnyáját illetetlenül hagyja; a nép nem szereti, ha felségesnek mondatik, de ha egyszersmind ollykép bánnak vele, mint a boldogemlékezetü német császárral, kiből annyira folyt ki minden hatalom, hogy egyebe nem maradt hátra mint a dicsőség: minden hatalom forrásául tekintetni. A nép a gyakorlati hatalommal akar birni, s ha ezzel nem birhat, akkor hivságos politicai cerimoniákkal sem akar bibelődni, s ezen tapasztalás, melly a közvetett választás tekintetében, eddigelé nem hazudtoltatott meg semmi által, alkalmasint ezentul is valónak fog mutatkozni, mert ezen institutiónak csonka eredményei a dolog természetének, nem holmi esetlegességeknek tulajdonitandók.

Forduljunk most azon elvhez, mellynek nyomán a választásjog a közelebb mult idő nagy eseményei előtt

Európának majdnem valamennyi alkotmányos országaiban gyakoroltatott, s melly a minapi tapasztalások daczára a rend leghatalmasabb, söt egyetlenegy panaceája gyanánt tekintetik többek által még jelenleg is.

A bizonyos censushoz kötött választásjog.

Már felebb megjegyeztetett, hogy miglen még ott is, hol a fejenkinti választásjog elvileg ki van mondva, az állodalom lakosainak nagy száma — az összes nönem, azok, kik közpénztárból alamizsnát huznak, söt a szolgák is kirekesztvék a választásjog gyakorlatából : addig azon elméleti okoknak legnagyobb része, mellyeket a választásjognak a census általi korlátolása ellen felhordogatni szokás, csalódáson alapul. De más részről azt sem tagadhatni, hogy amaz okok sem birnak eldöntő erövel, mellyek e korlátolás védelmére az elméletböl merittetnek.

A census védöi nézeteiket nem a többet-adózók valamelly külön jogára, minöre a franczia forradalom elött a nemesség szokott hivatkozni, alapitják, miután a tökéletes jogegyenlöség elvét a census védöi sem tagadják, illyenröl szó nem lehet; hasonlókép kitünö szellemi képesség sem vétetik ezen osztályok számára senki által igénybe, és ama tizenhetedik századbeli franczia jogtudósnak okoskodása, ki az elme élét a jobb eleségtöl, mellyel bizonyos osztályok élnek, származtatja, ugy hiszem, nem fog senki által a többet-adózók némi elöjogának megállapitására kibányásztatni [1]). Ez áll a birodalomra s magas tiszteletre nézve is,

---

[1]) Francziaországban a nemetlen csak öt évi tanulmány után graduáltatott; ha a nemes három évig tanult, elégségesnek találtatott. Thierriat „traité de la noblesse“ czimü munkájában ennek okát ekkép adja : „Soit que le droit nous ait estimés plus aptes à

mellyel a nép bizonyos osztályok iránt viseltetni szokott. Olly országokban, hol a nemesség hivatásának megfelelt, söt ott is, hol magaviselete nem volt a legdicséretesebb, a hosszas megszokás, bizonyos családokat az állodalom élén látni, a nemesség mellett némi elöitéletet keletkeztetett; — a többet-adózók osztályáról ezt nem mondhatjuk. Meglehet, hogy az, mitől a választási census elvénél fogva a politicai jogok gyakorlata függ, a birtok lényegesebb, legalább hasznosabb érdemek által szereztetett meg, mintsem a minők azok voltak, mellyekért századokkal ezelött a közvitéz lovaggá veretett, — de hijába, a vagyonosok jogosultságának eredete csak tegnapról való, s a mód, mellyel szemeink láttára sokan a többet-adózók osztályába kerültek, nem olly fényes, hogy a nép általa azon magasabb jogosultságot, mellyel ezen osztály felruháztatott, igazolva látná. — A censusnak alapja nem a gazdagabb osztályok különös jogában, hanem azon jótékony hatásban keresendő, mellyet ezen institutio a közjó elömozditására gyakorolni képes, és minthogy a törvény, mellynél fogva a politicai jogok gyakorlata bizonyos birtokhoz van kötve, a nemesség öröködési jogánál észszerüebbnek mondatik, szükséges, hogy a census hasznai nem jogi, hanem tisztán észbeli okok által bizonyitassanak be.

Illyes ok kettö lehet :

a) hogy a többet-adózók önnön érdekökben másoknál inkább azon vannak, hogy az állodalom fentartassék,

b) hogy magasabb müveltségöknél fogva a közügyek vezérletére alkalmatosabbak.

---

comprendre les sciences que les ignobles, parceque la chasse nous étant permise, nous mangeons plus de perdrix et autres chairs délicates qu'eux, ce qui nous rend un sens et une intelligence plus déliés que ceux qui se nourrissent de boeuf et de pourceau."

A mi már az első okot illeti, az nem hogy való volna, még csak nem is látszik valónak, és még akkor is, ha nem alapulna tévedésen, csak azon institutio ellen szolgálna bizonyitékul, mellyet vele védelmezni akarunk.

Tévedés, hogy az állodalom fentartása kevésbé fekszik a nép érdekében, mint a többet-adózókéban. Vegyünk fel bármilly eseményt, melly az állodalmat alapjában megrenditi, vagy legalább belviszonyait rövid időre megzavarja és fejlődését gátolja, — s azt fogjuk találni, hogy mindenik a nép szegényebb osztályait sokkal nagyobb kárba ejti, mint azokat, kikről mondatik, hogy kizárólagos érdekökben fekszik ez események kikerülése. Kinek vetései tapostatnak el, ha ellenséges erő megszállja az országot? kinek kunyhói gyujtatnak fel? kinek vagyona megyen veszendőbe a nélkül, hogy magát azon gondolattal vigasztalhatná, miszerint szenvedéseiben részt veend a világ, és sajnálkozván sorsa felett, bámulandja az állhatatosságot, mellyel nyomoruságát elviselé vala? — nemde a népé, nemde azoké, kik a választásjogtól megfosztatnak, mert reájok nézve az állodalom jó és balszerencséje egyiránt közönös dolog! Vegyük figyelemre az állodalmak jövedelmeinek összegét, vajjon van-e csak egy is, mellyben e jövedelmek nagyobb része közvetlenül vagy közvetve nem a *szegényebb osztályoktól* szedetnék be, kikre nézve az adónak bármi parányi növekedése mindig véghetlenül nyomasztóbb, mint a vagyonosokra nézve. A közrendnek minden bomlása, a legkisebb bizonytalanság, melly a tőkészt jövedelmének egy vagy két százalékjától fosztja meg, ezer napszámos-családot juttat koldusbotra, s a jólét, melly illyes zavarok után bekövetkezni szokott, a vagyonosok veszteségét megtériti, de nem azokét, kik nehány nap alatt elejtettek minden eszköztől, melly által magokon később segithetnének. Ki merné tehát állitani, hogy a köz-

rend fentartása nem fekszik a nép érdekében; söt ki merné tagadni, hogy azon esetre, ha e tekintetben különbséget kellene tennünk osztály és osztály között, azok, kiknek érdekeik kevésbé vannak a közjóléttöl függöben, söt gyakran vele ellentétben látszanak állani, a többet-adózók sorában volnának keresendök. Az élet elsö szükségeinek megdrágulásából s az állodalomnak financziai kórságából merithetö elönyök ismeretével nem bir a nép, de birnak vele azok, kiket e miatt senki sem akar a választásjog gyakorlatától megfosztani.

De a nép nem látja által, hogy érdekei azonosok az állodaloméival. A népet nyomorusága közönössé teszi a hazának java iránt, szegénysége nem engedi, hogy egyeben, mint önszükségeinek kielégitésén törje fejét, s igy történik, hogy a szegényebb osztályok öntudatlanul és nem ritkán olly hiszemben, hogy azoknak javát mozditják elö, kik szivökhöz közel állanak, olly cselekedetekre szánják el magokat, mellyek az állodalom jólétét s ezzel saját magokét is aláássák.

Mindez már számtalanszor állittatott, s mindennek a jobb emberek is hitelt adtak, — de vajjon milly bizonyitékok hozattak fel mellette?

Én nem tartozom azok közé, kik az erényben olly tulajdont látnak, mellyel csak azok birnak, kiknek más tulajdonuk nincsen, s én nem tudok a szegénység és vagyonosság között vont határszélekben az ember jó és rosz tulajdonai között vont határszéleket látni. Rosz szolgálatot teszünk a népnek, ha azt folyvást jó tulajdonainak emlegetésével mulatjuk, s egy részröl erkölcsi önmegelégedést, másrészröl hajlamot, anyagi viszonyai ellen harczra kelni, csepegtetünk belé. Ha a társaság vagyonosabb és szegényebb osztályai között erkölcsi szempontból, az utóbbiak dicsöségére, különbség létezik, akkor e különbség nem a

tettekben és érzelmekben, hanem inkább abban keresendő, hogy mivel a nagyobb vagyon és müveltség, valamint minden más tulajdon, nemcsak minnen hasznunkra, hanem embertársaink javára is forditandó, — azok, kik magasabban állanak, nagyobb kötelességekkel tartoznak, mellyeket nem teljesitve, az erkölcsiség törvényeit másoknál többször szegik meg. Én szivesen megismerem a vagyonosbak valamennyi elsőségeit, és erősen meg vagyok győződve, hogy a szerep, polgártársaiknak mindenben, mi az állodalom javára czéloz, például szolgálni, őket illeti; de ha valaki a felséges tőkepénz iránti tiszteletében s azon véghetlenül felszines müveltség bámulásában, mellyel a vagyonosabb osztályok birnak, annyira megyen, hogy a hazaszeretetet, a közjóérti áldozatkészséget kirekesztőleg ezen osztályoknál keresi, akkor kezembe veszem a történetet, s kérdem: ennek mellyik lapján találhatni bizonyitékot illy gyászos állitás támogatására?

Nézzünk közelebbről bármilly országot, vizsgáljuk minden időkorok eseményeit, mindig és mindenütt ugyanazon elszánást, ugyanazon bátorságot, ugyanazon kitürést az ország védelmezésében, mellynek a magasabb osztályok jeleit adják, fogjuk találni a népnél is; — s ha gyalázat és végbukás ért valamelly nemzetet, ennek oka nemcsak a népben, hanem a társaság magasabb rétegeiben is, s talán itt még inkább mint amott, keresendő. Honnan fogjuk ezt magunknak megmagyarázhatni, ha nem akarjuk megismerni, hogy a nép szintugy, vagy talán inkább érzi érdekeinek azonosságát az állodaloméival, mint a vagyonosabb osztályok.

Az ujabb időben nem annyira külső mint belső veszedelmek fenyegetik az állodalmat, s épen ezeknek kikerülése szándékoltatik azáltal, hogy minden politicai befolyás kizárólag a vagyonosabb osztályok számára vétetik igénybe.

A kinek nincsen vagyona, az nem gondol a csend és rend fentartásával, az nem hogy veszíthetne, csak nyerhet a forradalom által. Illyes embereket nem ruházhat fel befolyással ügyeinek kezelésére az állodalom. A tapasztalás arra oktat bennünket, hogy épen ezen osztálya az állodalom lakosainak, hogy a birtoktalanok szoktak eszközül szolgálni minden felforgatási pártnak czéljai kivitelére; nem kötelességünk-e tehát az által kelni a szabadság s a közjólét oltalmára, hogy azokat megfosztjuk a választás jogától, kik csak önnön károkra élnének vele?

Ezen ok kétségen kivül a legfontosabb mindazok között, mellyekkel a választási census védelmezői élni szoktak; de sokat veszit bizonyitó erejéből, ha a *census általi képesültség fogalmára* szoritkozva, ezt nem keverjük együvé olly dolgokkal, mellyek analogiájok daczára mégis lényegesen különbözök.

Hogy minden nagyobb állodalomban vannak egyének, mellyek veszedelem nélkül a választás jogával meg nem bizathatók, az nem szenved kétséget. Ez oknál fogva a legkorlátlanabb egyenlőség védelmezői is kénytelenek bizonyos feltételekhez nyulni, mellyeknek betöltése nélkül ne gyakoroltathassék a választás. Bizonyos életkor, becstelenitő büntett által nem mocskolt hirnév, szabott időhosszig folytatott tartózkodás azon helyen, hol a választási jog gyakorlatba veendő, [1]) olly feltételek, mellyek közül lega-

---

[1]) A választói képesség valamennyi feltételei közől ez a legésszerűebbnek látszó. Csak ha abból indulunk ki, hogy a képviselő nem azokat, kik őt választották, hanem az összes országot képviseli — mi ma már általánosan elfogadott elv, — csak akkor látszik következetesebbnek az ellenkező nézet; miután épen nem ésszerű, hogy az, ki csak nehány hét vagy hónap óta valamelly választó kerületben letelepedett, azon képviselő választásához já-

lább az egyik vagy másik feltaláltatható mindenik választási törvényben. Tehát nem az a kérdés : ha szükséges-e bizonyos tulajdonokat kijelelni, mellyekkel birnia kell annak, ki a választási jogot gyakorolni akarja? hanem az : *lehet-e a választási jogot attól feltételezni, hogy valaki bizonyos adómennyiséget fizet?* s ha ez a kérdés, akkor a census mellett felhozott ok egyátalában nem bir bizonyitóerővel.

Habár állana is az, hogy a csend és biztosság fentartására csak a vagyonosok törekedhetnek, mi épen annyi, mint azt állitani, hogy a kinek nincsen vagyona, annak esze sincsen, [1]) innen legfölebb is az következnék, hogy azok, *kiknek épen semmiök sincsen*, kirekesztendők a választási jogból, s ha illyes hermeneutica mellett ésszerűebbnek látszik is a censualitás elve, más részről megszüntettnek általa mindazon eredmények, mellyek miatt ezen elv pártfogoltatott.

A középkorból némi sajátságos tisztelete az ingatlan — nevezetesen a földbirtoknak maradott reánk, s ennélfogva még azok is, kik, ha más vagyonfajokról van szó, a választásjogot csak nagyobb birtokhoz akarják kapcsolni, gyakran igen parányi földbirtokban is elégséges biztositékot látnak a választásjog gyakorlatára. Mennyiben a kisebb földbirtok rendesen azoknak kezében van, kik magok foglalkodnak telkeik mivelésével, ezen nézet hasznára fordul-

---

ruljon, ki e kerület nézeteit tolmácsolandja; — de ha az összes ország képviselőinek választásáról van szó, akkor feltéve, hogy valaki nem költözködött ki az országból, azért még nem ejtethetik el választási jogától, mivel előbb más kerületben, más országrészben tartózkodott.

[1]) Kik csak azért vesznek részt valamelly forradalomban, hogy zsákmányra tehessenek szert, azoknak száma kétségkivül, bármilly közigazgatási forma mellett, viszonylag igen kicsi.

hat az állodalomnak. A társaság valamennyi osztályai között nincsen egy is, mellynek olly nyugton lehetne befolyást engedni az állodalom ügyeinek elintézésére, mint a földmivelö osztálynak, még pedig nemcsak azért, mivel ez általában véve az erkölcsiség magasabb fokán áll, hanem annálfogva is, mivel tartós foglalkodás, és a körülmény, hogy az egyesek némi távolságra laknak egymástól, tetemesen akadályozzák azon befolyást, melylyel a demagogiai fogások nagyobb tömegekre lenni szoktak. Tisztán mint birtok tekintve, nem állithatni, hogy jelenkorunkban a földbirtok különböznék a vagyon többi nemeitöl. A franczia forradalom óta hozott törvények e birtokot is megfosztották az ingatlanság attributumától; s ha ugy vélekedünk, hogy a birtok bizonyos mennyisége a birtokos rendszeretetéről tanuságot teszen, akkor nagy tévedés, ezen hajlamot nagyobb mértékben tenni fel a földbirtokosnál, mint a fekvő birtok értékével felérö pénzösszeg tulajdonosánál, — söt a vagyonnak e két neme közöl az utóbbi még inkább buzdit a meglevö állodalmi viszonyok oltalmazására, mert bármelly felforgatás elöször is a tökét veszedelmezteti, söt néha épen megsemmisiti.

A census elve ezen kiterjedésben, midön bárminemü vagyonnak legcsekélyebb mennyisége is képességet nyujt a választásjog gyakorlatához, ugyanazon eredményekhez vezet, mellyeket a fejenkinti választás idéz elö, söt az utóbbinak a személyes tulajdonokból kiinduló bármelly korlátozása czélszerübb nálánál, mert kijátszatása kevésbé könnyü. A census barátai illyes intézkedésben legfelebb eszközt láthatnak arra, hogy az adón alapuló választási képesség elve elfogadtatván, idövel magasabb census hozathassék be. S hol van a határpont, mellynél a birtok megszünik azon tulajdonnal birni, hogy általa a fennálló rendhez kapcsoltatunk?

Mi biztosit bennünket a forradalmi láz ellen? talán csak ollyas vagyon, melly után 300 francnyi adó jár, mint a restauratio hitte, vagy talán elégséges ollyas vagyon, mellyért 200 francnyi adó fizettetik, mint a juliusi forradalom után állittatott? Mit kell adóminimum gyanánt felállitani, a marque d'argentot-e, melly körül a constituante idejében olly hévvel folyt a vita, vagy pedig a három napi munkáért járó bér értékét? Mondjatok nekem olly mértéket, melly nem tartathatnék szerfelett magasnak, vagy szerfelett alacsonnak, melly ellen azoknak, kik majdnem elérték, nem volna joguk panaszt emelni, akár azért rekesztettek legyen ki a választásból, mert csak 290 francot fizettek, akár azért, mert az általok fizetett adó csak harmadfél napi munka bérével ér fel.

De a tapasztalás, mellyre olly önhittséggel szoktatok hivatkozni, talán inkább szól állitástok mellett, mint az általatok felhozott okok? Az állodalmat meg kell óvni a forradalmaktól, s ennélfogva azokra kell bizni a hatalmat, kik például száz francnyi adót fizetnek. Nem szavaz-e a nép feles számmal socialista és communista jelöltekre? nem épit-e torlaszokat? nem válnék-e minden forradalom lehetetlenné, ha a társaság szegényebb osztályai ezt nem támogatnák? s nem csinálja-e mindig a nép a forradalmakat?

Az utóbbi állitást ugy nem akarom tagadni, mint nem azt, hogy Nagy Sándor nem fogta volna Ásiát, Napoleon nem fogta volna Europát meghódithatni, ha a nép által nem támogattatnak ebbeli vállalatukban; de ha e miatt azon osztályoknál, mellyek a census által a választásjogból kirekesztendők, különös forradalmi hajlamot teszünk fel, — ha azt állitjuk, hogy a nagyobb adót fizető polgárok, a dolgok természeténél fogva, a forradalom ellenei, akkor ollyvalamit állitunk fel, minek az összes történeti tapasztalás ellene mond.

Nem volna nehéz, a forradalmak hosszu során végigmenvén bebizonyitanunk, hogy az óvilág legtöbb forradalmai, azonképen mint a középkoréi, ollyanok által készittettek elö, kezdettek meg és hajtattak végre, kik viszonylag igen magas census mellett is a választók sorába tartoztak volna.

Az ókor története, kivált Rómáé, igen sajátságos módon tárgyaltatott föleg Francziaországban. Valamint XIV-dik Lajos korában az örök városra rátukmáltattak mindazon tulajdonok, mellyekkel a versaillesi udvar birni látszott : ugy örömest kereste a forradalom saját tetteinek elöképeit a régiség nagy férfiainak cselekvényeiben, és mindabban, mi a plebejusok érdekében történt, vagy plebejusok által vitetett véghez, saját irányát látta. A görög és római nevek és czélzások nagy száma, mellyekkel a forradalom összes folyamata alatt találkozunk, bizonyságul szolgál állitásomnak; s habár többen kisértették meg az újabb idöben e téveszmék orvoslását, ez még sem mondathatik sikerültnek, miután egy jeles férfiunak a mult évben megjelent munkája a communismus veszélyeit azon analogiából akarja magyarázni, melly a gracchusi agrariai törvények s a communismus között létezik. A ki nem épen felületesen ismerkedett meg Róma történetével, az át fogja látni, hogy a nép, midön a forradalom idejében monsieur és madame Veto-ról szólott, egy hajszálnyival sem követett el nevetségesebb dolgot vezéreinél, kik a Gracchusokat és Brutusokat a sansculottok közé számlálták. Az ókor arra nézve hogy honnan fenyegetik veszélyek az állodalmat, egészen más nézetekböl indult ki, s a római polgárjognak korlátlan kiterjesztése épen a császárok idejében, kiknek legföbb törekvése bizonyosan minden forradalom elkerülésére vala irányozva, Julius Caesar valamennyi cselekedetei, s az hogy az Augustusok folytonosan a senatus megsemmi-

sitésén dolgoztak, világosan mutatják, hogy a hatalom akkor a fennállónak megtámadását máshonnan várta, nem a népesség alsóbb rétegeitől.

A középkorról felesleges volna itt bővebben szólanunk. Olly korban, midőn csak a társadalom magasabb osztályai voltak felfegyverkezve, hol a birtoktalanok alig állottak némi érintkezésben az egészszel, s a királyi hatalomban, melly akkor egymaga képviselte az állodalmat, nem elnyomatásuk eszközlőjét, hanem egyedüli oltalmukat látták,— illy korban nagyobb mozgalom nem indulhatott ki az alsóbb osztályoktól, s a nép, a mennyiben forradalmakban részt vett, csak akaratnélküli eszköz gyanánt tekinthető; és ez oknál fogva a királyság az egész középkoron keresztül mindig kedvezett az alsóbb osztályoknak, s az első commune, (az első nemnemes község) alakitásától kezdve II. József idejéiglen mindig azon volt, hogy a társadalom magasabb osztályainak hatalmát döntse meg.

Az ujabb időben ép azon országban, hol jelenleg a bizonyos censustól feltételezett választásjogot forradalom elleni panaceának hirdetik a kormányférfiak, három nagy forradalom folyt le, s mindhárom a polgárok azon osztályától indult ki, melly bármi magas census mellett is választásjoggal birt volna, — 1789-ben a nemesség azon része, melly a tiers-état-val szövetkezett, 1830-ban kizárólag a a bourgeoisie, 1848-ban ismét a bourgeoisie s a párisi népnek egy része csinálták volt a forradalmat; — s e szerint lehet-e a történet tapasztalásaira hivatkozni, midőn annak bebizonyitása kisértetik meg: hogy birtoktalanság, vagy jobban mondva, csekély birtok — mert ezt zárja ki a választásjogból a census — forradalmakhozi hajlamot olt az illetőkbe?!

Miután valamennyi forradalmak, mennyiben nem az egyesek személyes nagyravágyásából származnak, vagy az

által idéztetnek elő, hogy bizonyos osztályoknak nem jutott ollyas helyzet az álladalomban, minőre magokat jogosultaknak vélik, vagy pedig az által, hogy az állodalom institutiói többeknek érdekeivel éles ellentétben állanak, — a dolog természeténél fogva a forradalmak jóval gyakrabban azon osztályoktól indulnak ki, mellyeknek érdekeire az alkotmány változtatása nagyobb befolyással lehet, s az állodalom lakosainak valamennyi osztályai között épen a legkevésbé vagyonos áll leginkább kivüle e befolyásnak. Ez osztály azonkivül, hogy már állásánál és csekélyebb müveltségénél fogva semmi alkotmányforma mellett sem tarthat számot a közügyek vézérletére, a miért nem is nyul forradalomhoz olly czélzattal, hogy magához ragadja a kormányt : az alkotmány bármelly változása által is, közvetlenül csak igen keveset nyerhet [1]) s ez okból illyetén eseményeк iránt mindig legalább tetemes többségében közönösnek mutatkozik, s tulzás nélkül állithatni, hogy a forradalmakat nem annyira a vagyontalan többség cselekedetei idézik elő, mint inkább azon apathiája, mellyel az állodalmi változások bármelly fajait elszenvedi.

Másképp állana a dolog, ha valamelly ország olly kizárólag a legvagyonosabb osztályok hasznára, s olly szembeszököleg a kevésbé vagyonosok elnyomására volna szerkesztve, hogy ezek végre, nyomoruságuk érzetében a fennálló rend megsemmisitésére minden eszközhöz, tehát a választásjoghoz is nyulnának. De ki fogná állodalmainkban a census szükséges voltát illyes okkal támogatni? hisz ha egyszer elismerjük, hogy az általános szavazatjognak census általi korlátolása csak azért szükséges, mert alkotmá-

[1]) In principatu commutando civium nil praeter domini nomen mutant pauperes.

Phaedrus.

nyaink a szegényebb osztályok elnyomására szerkezvék, s igy csak ezeknek kizáratása által tartathatnak fel, nem a census, hanem épen az általános választásjog szükségét ismertük el.

A census mellett felhozatni szokott valamennyi okok közöl tehát csak egy marad még hátra, az t. i. hogy *a nagyobb birtok olly müveltségi fok biztositékául szolgál, melly a politicai jogok gyakorlatára szükséges.*

Szokás, politicai kérdések tárgyalásánál bizonyos szavakat olly általánosságban venni, minőben, ugy szólván, megszünnek értelemmel birni. Valamint a manna, melylyel Izrael népe a pusztában táplálkozott, az egyesek kivánságához képest másmás izzel birt: ugy a politicai tudományok avar mezején tévelygők ezreit az által akarják kielégiteni, hogy ollyatén lelki táplálatot nyujtanak nekik, mellynek szedése közben mindenki azt gondolhatja, mihez épen kedve van. Ezen kifejezés *„politicai képesség,"* mellyet annyiszor hall az ember, midőn a censusról szó tétetik, szintén e beszédczafrangokhoz tartozik. Ha szándék van azon osztályok képetlenségét bebizonyitani, mellyek a census által a választásjogból kiszorittatnak, akkor a politicai képesség fogalma alatt értetnek azon tulajdonok, mellyek az állodalmi ügyek *valóságos igazgatásához* megkivántatnak, s ezeknek hiányát a szegényebb osztályoknál nem nehéz bebizonyitani. De a kit elöitéletek még nem vakitottak el, az meg fogja ismerni, hogy az állodalom ollyas organisátiojánál, minővel valamennyi ujabb állodalmak birnak, hol minden ügyek központositása és az egyesnek tökéletes gyámság alatt tartása által a kormányférfiak mindent elkövetnek, hogy az összes nép — a tisztviselő sereg kivételével — a közügyek igazgatására alkalmatlanná tétessék, a képesség ezen magasabb foka a többet adózóknál sem találtatik fel, s hogy ép olly fonák dolog volna csak a birtok-

ban látni ezen magasabb képesség jelenségét, mint ha a bizonyos hivatalok elérésére szükséges közvizsgálat olly törvény által pótoltatnék ki, melly szerint a hivatalra vágyó csak azt tartoznék bebizonyitani, hogy némi elölegesen megállapitott öszvegre terjedő jövedelemmel bir.

Alkotmányos országokban nem azért bizatnak meg számosan a törvényhozás választásának jogával, mivel az illetök meggyőződése azt tartja, hogy a választási foglalatosság nagy szám által gyakoroltatik legczélszerűebben; valamelly egyes vagy kevesen alkalmasint jobban járnának el e tisztben, mint százezerekből álló gyülések, mellyekben igen gyakran csak a vakeset határoz ; de az ok azon igen helyes nézetben keresendő : *miszerint a végre, hogy a törvények a lehetőleg legnagyobb tiszteletben álljanak, hozatalukkal azokat kell megbizni, kik a legeslegnagyobb mértékben birják a közbizodalmat.* Ehezképest a kérdésre : ha a választási jogot bizonyos censushoz kell-e kötni? csak ugy felelhetünk, ha elöbb az iránt jöttünk tisztába : valószinü-e, hogy ezen uton olly népképviselethez jutunk, melly a közbizodalmat birja? Olly kérdés, mellyet amugy általában megfejteni nem lehet, mivel azon bizodalom, mellyel a többetadózók választottai az összes nép szemében birnak, nem ez osztályok magasabb müveltségétől és értelmiségétől, hanem azon állástól függ, mellyet polgártársaik között elfoglalnak.

Azt nem lehet mondani, hogy a többetadózók választásából kiindult törvényhozás már származásának módja miatt nem birhatja a közbizodalmat, s ez oknál fogva nem felel meg czéljának. Valamint a fejenkinti választásjog nem nyujt kezességet, hogy a törvényhozás a közbizodalmat birni fogja, s Francziaországban a jelen legislative ellen is számtalanszor felhozatott, hogy többsége az ország többsége képviselőjének nem tekintethetik s nem tarthat igényt

a közbizodalomra : ugy látjuk Anglia példájából, hogy valamelly nép összesége erősen ragaszkodhatik törvényhozásához, ha mindjárt ennek választásában csak azok vettek részt, kiket szabott census arra képesitett. De épen olly képtelen az ellenkező állitás is.

Azon elméleti okok közöl, mellyek a választó census rendszere mellett felhozatnak, egy sem bir tehát érvényességgel előttünk.

Magábanvéve a census a tulajdonnak jelen viszonyai között, midőn Európa valamennyi országaiban majdnem az összes fekvő birtok adósságokkal van terhelve, még csak a vagyonosság mérőjéül sem szolgálhat.

A dolog természete s a tapasztalás arra oktat bennünket, hogy nem csak a vagyonosok osztálya igyekszik fentartani a közrendet s a közbátorságot, sőt hogy a közrend igen gyakran azok által veszélyeztetik, kik magasabb census mellett sem záratnak ki a választásból.

A vagyonosság fokából végre nem következtethetni az egyén müveltségének fokára, s addiglan, mig a birtok s a birtokosnak személyes tulajdonai nem állanak arányban egymással, azaz, mig az öröködési jog meg nem szüntetett, s az elv : à chacun selon sa capecité, à chaque capacité selon ses oeuvres, általános elfogadást nem nyert, — addiglan nem is fog a müveltség mérőjéül tekintethetni. E szerint semmivel sem kisebb tévedés a censusban, a rend elveinek panaceáját látni, mintha a fejenkinti választásjogból egyik vagy másik elmélet bizonyos diadalát akarnók következtetni. Valamint jelenleg olly törvényhozást látunk Francziaországban, melly a fejenkinti választásjogból indulva ki, nagy többséggel fogad el minden rendszabályt, mellyet a rend érdekében inditványozottnak vél, ugy azon törvények, mik a köz rendet veszélyeztették, (s a census csak a törvényhozásra lehet befolyással) nagyrészt ollyanok által ho-

zattak, kik törvényhozói tisztöket a többet-adózó osztályok választásának köszönhették.

A census hatása feletti kérdés tisztán gyakorlati, s ez okból a különféle országok különböző viszonyaihoz képest másmás megfejtést fog nyerni. Általában véve csak két tétel nem szenved kétséget :

a) *hogy a magasabb census egymaga ugy nem képes az állodalmat erőszakos megrázásoktól megóvni, valamint a fejenkinti választás által a magasabb állásu osztályok befolyása nem semmisül meg ;*

b) *hogy a census elve csak azon esetre felel meg kitűzött czéljánnk, ha nem ellenkezik a közvéleménynyel*, s ha azok, kik a többet-adózók által választattak, az összes nép többsége által képviselőkül ismertetvén, a törvényhozás rendelkezései tiszteletre tarthatnak számot.

Napjainkban annyit irtak az emberek a pénz befolyása ellen, s az egyenlőség elvében annyian látják az állodalom legmagasabb czélját, hogy sokan vannak, kik a választásjog minden korlátozását, ha ez birtoki szempontból történik, a természettörvénynyel ellenkezőnek tartják. Ehhez képest, vagy olly csekélységben állapittatott meg a census, hogy ezen intézkedés szükségképen czélját tévesztette, — mire példa a választási reform Francziaországban; vagy pedig, ha a vagyonosabb osztályok tulnyomó befolyása üdvösnek találtatott, ennek biztositása olly eszközök segédével kisértetett meg, mellyek — legalább elméletileg — kevésbé látszanak a korlátlan egyenlőség elvével ellenkezni, — s igy keletkezett azon választási rendszer, melly Poroszországban nyert alkalmazást.

A porosz választási törvény.

Azon kérdés, milly eredményei lesznek valamelly választási törvénynek, elméletileg meg nem fejthető. Itt az egyes állodalmak viszonyaitól függ minden. A fejenkinti választásjog, melly Francziaországban a stabilitással megférhetlennek tartatik, több schweiczi cantonban épen ellenkező következményt vont maga után, s birtok és állás által kitünő nehány család kezében hagyván a kormányt, olly institutiónak mutatkozott, melly nemcsak az erőszakos felforgatásoknak, hanem a mérsékelt reformnak is akadályul szolgált. — Ez áll a titkos szavazásról is. Cicero ebben a respublica bukásának egyik főokát látta. Sokan a szabadság fentartásának egyedüli eszközét keresik benne, az egyetlenegy módot, melly által a szabadságot kormányi és aristocratiai befolyásoktól megóvni lehet, miután a választónak önnállósága olly hatalommal szemközt, melly őt szavazatáért könnyen sujthatja, csak ez uton őriztethetik meg; mások, — s ott hol a választónak szabadsága, a tömegekből kiinduló terrorismus által veszélyeztetik, igen helyesen, — a titkos szavazásban a legjobb eszközt látják, melly által a kormány s a társaság magasabb osztályai azon befolyást, melly őket illeti, megtarthatják. A porosz választási törvény felett is csak az hozhat itéletet, ki ez állodalom viszonyait tökéletesen ismeri, söt talán az is csak annyiban, mennyiben e törvény eredményeit ki fogta mutatni a tapasztalás.

Távol legyen tőlem birálólag fellépni s amugy könynyeden itéletet hozni : ha czélszerü volt-e a jelen porosz választási törvény alkotásához látni; csak azt akarom megvizsgálni : vajjon fogna-e ezen választásmód, mellynél a két szélsőség, a fejenkinti választásjog t. i. s a vagyonosabb osztályok előjoga közvetitendők volnának, s melly az

uj kor elveit s a római comitia centuriatákat egy institutióba akarja olvasztani, — fogna-e, mondom, ezen választásmód más országokban is czéljának, a közrend és közbátorság fentartasának megfelelni.

Meggyőződésem szerint erre nem lehet számot tartani, sőt valószinüséggel feltehetni, hogy ezen, egymással ellenkező elveken alapuló törvény még kevésbé fog megfelelni a közvárakozásnak, mivel ollyas institutió ellen, mellynek alkotásakor mindennemü ellenvetések lefegyverkezése vétetett czélba, szól egyszersmind valamennyi ok, mellyek külön mindenik választásfaj ellen felhozathatók.

A porosz választási törvény szerzöi kettös feladás megfejtését tüzték ki magoknak. Azon voltak, ***hogy meg ne sértsék a jogegyenlőség elvét***, és azon, ***hogy a társadalom vagyonosabb osztályai tulnyomó befolyással birjanak***. Ennek eszközlésére mindenki felruháztatik választási joggal, de ennek gyakorlata közvetett módon történik, s az egyes polgárosztályok által kinevezendö választók választásánál a vagyonosbaknak nagyobb befolyás biztosittatik.

Világos, hogy ezen választásfaj mellett nem szólanak azon okok, mellyek a census mellett szoktak felhozatni, s nem szólanak azok sem, mellyekkel a közvetett választás elve támogattatik.

A census alapeszméje, hogy az állodalom csak azokat bizhatja meg a választás nagyfontosságu jogával, kikröl felteheti, hogy képesek lesznek e jogot az állodalom javára gyakorlani.

A porosz választási törvény ***mindenkinek képességét megismeri***.

A közvetett választás alapelve a jogegyenlöség.

A porosz választási törvény a vagyonnak nagyobb befolyását akarja a közvetett választás által biztositani.

Nem kell-e, legalább általában véve, feltennünk, hogy

ollyas törvény, melly bizonyos elveket megismer ugyan, de melly ezeket alkalmazásközben megsérti, mindazokat ellenei között fogja látni, kik ez elveket hibásaknak és veszélyeseknek ismerik, mind pedig azokat, kik helyességökről meg vannak győződve? amazokat annálfogva, mert tudják, hogy a melly elv elméletben megismertetik az állodalom által, annak gyakorlati foganatositása legszélsőbb következményéig is megkisértetik szükségképen; emezeket, mert követelik, hogy miután elveiket megismerte az állodalom, ez elvek gyakorlati következményei se utasittassanak vissza. Nem kell-e legalább az utóbbit feltennünk, miután — bizony — nem valószinü, hogy a fejenkinti választásjog barátai olly választásmóddal meg fognának elégedni, melly az egyenlöség elvét mindannyiszor sérti meg, valahányszor az alkalmazásba vétetik?

De azon hatása sem leszen a porosz választási törvénynek, hogy általa a vagyonosabb osztályok tulnyomó befolyása tökéletesen biztosittatik. A kik valaha tettleges részt vettek választásokban, tudják, hogy az egyesek által gyakorlandó befolyás nem határoztathatik meg eleve törvények által, s hogy abból, mert A. 10 választóra, B. 5-re és C. csak egyre szavaz, még korántsem következik az, hogy A. kétszer annyi befolyással leszen a választásra mint B. és tizszer annyival mint C. Választáskor a pártok befolyása tevékenységöktől és összetartásuktól függ. Hogy a szorgalomnak, a birtoknak s az értelmiségnek természetes befolyása biztosittassék, erős meggyőződésem szerint, nem institutiókra van szükség, hanem egyedül nyugalomra, s ekkor az állodalmi élet ezen tényezőinek túlnyomó befolyása önmagától fog megalakulni. De habár más nézetből indulnánk is ki, s ha e végre külön institutiókat látnánk szükségeseknek, még ez esetben is czélszerütlennek mutatkoznék minden ollyas rendszabály, melly azokat, kik a

szorgalom, a birtok s az értelmiség képviselőinek tekintendők, háromfelé osztályozza, s ez által surlódásokat idéz elő közöttök, melly az elégedetleneket mindig a fenálló rend elleneivel szövetkezésre birhatja.

Fogjuk össze röviden a mondottakat.

Figyelemmel kisértük a választás külön mindenik faját, s ugy tapasztaltuk, hogy sem a *mellettök*, sem az *ellenök* felhozatni szokott okok nem érvényesek azon általánosságban, melly nekik tulajdonittatik.

Minthogy a fejenkinti választásjog minden megszoritás nélkül senki által nem vétetik igénybe, és az egyes képviselő nem az összes nép többsége, hanem csak valamelly választó kerülete által választatik, s igy a fejenkinti választásjog a nép többségének az iránt, hogy az állodalom ügyei ollyasok által fognak igazgattatni, kik az összes nép bizodalmát birják, semmi biztositékot nem nyujt, világos, hogy mindaz, mit a fejenkinti választásjog mellett elvi szempontból felhozni szokás, nem bir érvényességgel.

Ugyanez áll ama védokokra nézve is, mellyekkel a *közvetett választásjog támogattatik*. Nem lehet arra biztosan számot tartani, hogy a választók választása izgalom nélkül fog lefolyni. Az egyetemi részvétlenség veszedelmesebbé válhatik az állodalomra nézve, mint az izgalom legmagasabb foka. Több választók választása, mellyel valamennyi polgár bizatnék meg, nehezebb feladás, mint egy képviselőnek választása; végre, tévedés hinnünk, hogy a népfelség nevében nyilatkozó követelések a fejenkinti, de közvetett választás elve által kielégithetők.

A census mellett felhozatni szokott elméleti okok hasonnemüek. Sem azon állitás, hogy a közrend és közbátor-

ság fentartása csak a vagyonosabb osztályok érdekében van, sem ama másik, hogy a vagyon az egyén gondolkodásmódjának és képességének mérőjeül szolgálhat, nem bizonyittathatik be akár elmélet akár gyakorlat utján.

A porosz választó törvény egymással ellenkező elveken alapul, s az egyik része mellett küzdő okok szólanak a törvény más intézkedései ellen.

De valamint e választásfajok *mellett* nem hozhatni fel minden viszonyokra szóló eldöntő okokat, ugy az *ellenök* felhozatni szokott okok sem tekintethetnek már magokban véve eldöntőknek.

Az ókor, s ujabb időkben Amerika és a Schweicz megmutatták, hogy az állodalom kormányzása a közvetlen fejenkinti választásjog által szintolly gyakran, söt talán gyakrabban kerül a lehető legjobb kezekbe, mint másutt, hol a nép nagyobb része minden befolyástól az állodalomra ki van rekesztve; — továbbá nem tagadhatni, hogy azon okon, mert más valaki nálánál képesebb, senkisem fosztathatik meg attól, mihez hogy jogot tarthat, megismertetett.

A közvetett fejenkinti választásjog mellett is hozhatni fel példákat, s a minapi tapasztalások Francziaországban megmutatták, hogy a nép a kétfoku választásban nemcsak nem látja az egyenlöség elvének megsérülését, hanem törvény nélkül is, felségjogát ezen módon veszi gyakorlatba.

Elvileg semmit sem hozhatni fel a census ellen, mi nem szólana egyuttal mindazon választásfajok ellen is, mellyek a nőnemet s bizonyos kor- és polgárosztályokat kirekesztenek a választásból. Gyakorlatilag több országokban üdvösnek mutatkozott e választásfaj.

Még a porosz rendszert sem fogják a valónak és igaznak lelkiismeretes nyomozói feltétlenül kárhoztatni, mielőtt gyakorlati eredményeit ismerjük.

Ha már most a választásjog *összes* kérdésére pártszen-

vedély nélkül még egy pillanatot vetünk, meg fogunk győződni

a) *hogy bármi különféle választásmódok hozattak is javaslatba eddig, valamennyien egy eszmén alapulnak, s egy czél felé törnek mindnyájan.*

Az eszme, melly minden választási rendszernél alapul szolgál, azon meggyőződés, hogy a polgároknak nagy száma a közügyek vezetésére alkalmatlan lévén, mindnyájának joga egynehányra szállitandó.

A czél pedig, mellyet minden választási törvény által elérni akarunk, kettős.

Eszközt keresünk benne, melly által az egyes szabadságát a hatalom minden benyulásai ellen ótalmazhassa.

S biztositékot arra, hogy az állodalom ügyei a többség érdekében s az egésznek javára kezeltessenek.

Azok, kik a fejenkinti szavazatjog mellett nyilatkoznak, *inkább* az első —, azok, kik a censust védik, *inkább* a második nézpontból indulnak ki, de ez is, amaz is közös czélja mindkettőjöknek; s elvileg az eszközökre nézve sincsen különbség, mert mindkét rész megismeri, hogy a szabadválasztás hatása kivált három dologtól függ, — attól

1-ször, hogy független és a választásra alkalmas választók találtassanak;

2-szor, hogy a választási cselekmény ollykép intéztessék el, miszerint tévedésnek és szenvedélyeknek a lehetőségig csekély tér jusson, s a közcsend semmiféle veszélynek ne tétessék ki; — végre

3-szor, hogy a legfőbb állodalmi hatalom a legképesbekre vagy legalább azokra szállittassék, kik a közbizodalmat minél nagyobb mértékben birják.

Ha már most a választás valamennyi fajait nyugton mérlegezzük, azt fogjuk találni, hogy

b) *egyikök sem felel meg valósággal a kitüzött czélnak.*

Minden választási törvénytől legalább annyit követelhetni, hogy általa az átszállitandó hatalom legalább ollyasokra szállittassék, kik a választók többségének bizodalmát birják, s nem tagadhatni, hogy egy választásfaj sem létezik, melly csak eziránt is kellő biztosságot nyujtana.

A többségek nagy tiszteletben állanak napjainkban, — s méltán. Én nem szoktam, a vox populi vox Dei-féle elvből kiindulva, a többséget csalhatatlannak hirdetni, vagy — miután több értelmiségekből alakul — a valónak kinyomozására alkalmasabb eszközt látni benne, mint az egyesnek értelmiségében. Ollyas esetek ritkák, midőn nagy gyülésekben sikerül a magasabb értelmiségnek magához emelni az alantabb állókat. Rendesen le kell ereszkednie hozzájok, s illyenkor a többség végzései nem a magasbra emelt, hanem a silányitott lelki erők bélyegét viselik magokon. A többségek még semmiféle erkölcsi vagy tudományos igazságot sem találtak fel, s rendkivüli fontosságu pillanatokban, midőn egyetlenegy végzéstől függ minden, a többségek tehetetlenségök érzetében magok is birnak rendesen annyi belátással, hogy egyeseket ruháznak fel eldöntő hatalommal; példákul idéztethetők azon régi s ujabb népek, mellyek egyeseket biztak meg a törvényhozás tisztével, s valamennyi respublica, mellyek közöl egy sem nélkülözte bizonyos rendkivüli esetekben a dictaturát.

De a többségek lényeges előnye, mellynél fogva határozataik gyakran a legjótékonyabb következményeket vonják magok után az állodalomra nézve, kivált két dologból áll.

1-ször. Eszközt nyujtanak az állodalom kormányzóinak a polgárok nézetei kitudására; már pedig az állodalom egyik legfőbb s legnehezebbé kielégithető szüksége : hogy a törvényhozás a nép nézeteinek megfeleljen.

2-or. A többség kormánya azon meggyőződést nemzi a polgárokban, hogy az állodalom valósággal az ő érdekökben kezeltetik; s miután a törvények hatalma nem elméleti tökélyöktől, hanem attól függ, hogy mindenki vonakodás nélkül fejet hajtson nekik; miután továbbá az állodalmi viszonyok inkább az által, mivel tökéleteseknek tartatnak, mint az által, mert valóban tökéletesek, nyerik szilárdságukat: ama meggyőződés egyike az állodalom leghatalmasabb biztositékainak.

E kettős elöny csak azon esetre remélhető a többségek befolyásától, ha azon hatalom, mellyel a többség a közügyek vezérletére jogilag bir, általa *tettleg* gyakoroltatik is; s van-e, ki tagadhatná, hogy miután szabadságukban áll a választóknak jogukkal élni vagy nem, a nyugalom pillanataiban a közönösség, rendkivüli izgaloméiban a félelem, azt eredményeztetik, hogy a legfontosabb végzések, a többség nevében, valóságos és gyakran viszonylag csekély kisebbségek által hozatnak.

Nem szándékom ezen állitást számos példákkal támogatni. A közbámulás, midőn valamelly választásban a jogosultak feles számmal találnak részt venni, világos bizonyságul szolgál az állitásnak, valamint az is szembeszökő, hogy valahányszor a szavazatok száma, melly a diadalmas jelöltre esik, kisebb a jogosultak azon számánál, kik nem vettek részt a választásban, mindannyiszor a többség eredménye szükségképen bizonytalan. A fő hiba tehát, melly mindenik választási törvényben találtatik, s mellynél fogva e törvények nem felelhetnek meg céljoknak, abban áll, hogy a kormányférfiak a szabadválasztást csak *jog* gyanánt tekintvén, megfeledkeznek arról, hogy e jognak gyakorlata az egyes polgárra nézve ***kötelesség*** is a szó legszorosabb értelmében. Mindaddig, mig a választási törvények csak arról gondoskodnak, hogy azok, kik a jogot gyakorolják,

azt az állodalom nyugalmának háboritására ne forditsák, bizony csak annyit tettek, mint az, ki elégségesnek tartja olly törvény hozatalát, melly nem engedi, hogy a fegyveres erő az állodalom ellen fordithassa fegyvereit, de melly nem gondoskodik arról, *hogy ezen fegyverek az állodalom ótalmára szolgáljanak;* söt még nagyobb hibába estek, mivel a választásjog, bármi nagy legyen azoknak száma, kik nem élnek vele, mégis gyakoroltatik, s ez által olly institutio hamisittatik meg, melly alapul szolgál az állodalomnak.

A választási törvények ezen hijányán könnyü segiteni, de más nagyobb hiba fekszik állodalmaink organisatiojában.

Tegyük fel bár, hogy lehetséges olly általános szabályokat alkotni, mellyek által a választók függetlenségét és értelmiségét mérlegezhetni, — a mi hogy nem lehetséges, nyilván van, ugy gondolom, — ez esetben is, a függetlenségen és értelmiségen tul van még valami, mitől a választás czélszerüsége még nagyobb mértékben függ, mint ama két tulajdontól. S ez : *a választók jó szándéka e tulajdonokkal csak az állodalom érdekében élni,* — mit csak azon esetre tehetni fel a többségnél, ha az állodalom érdekei nemcsak nem állanak ellentétben az egyesekéivel, hanem czélszerü intézkedések által még arról is van gondoskodva, *hogy az egyes nem egyedül az állodalom közbenjöttével mozdithatván elő az őt legközelebbről illető érdekeket, e czélra más eszközökkel is élhessen.* Hol az egyes valamennyi érdekei a közigazgatás kezébe adattak feltétlenül, ott — egynehány római jellem kivételével — azon eszközt, melylyel a közigazgatásra befolyhatni, a választásjogot t. i., mindenki mindenekelött saját érdekeinek elömozditására fogja forditani, azaz, a közérdekeket alá fogja rendelni a magáéinak. Miután pedig a jelenkor valamennyi állodalmai nem felelnek meg e kelléknek, azon körülmény, hogy czél-

irányos törvény által a választásjog viszonylag független- és értelmes választók kezébe adatott, még nem biztositja ezen jognak az állodalom érdekébeni alkalmazását.

Ha, végre, azt tennők fel, hogy ezen hiányok, mellyek részben fennálló törvényekből, részben állodalmaink összes organisatiójából származnak, tökéletesen orvosolhatók,

c) *még ez esetben sem lehetne a lehető legjobb választási törvény által elháritani azon veszedelmeket, mellyek az állodalmat fenyegetik*, még pedig három oknál fogva nem, mellyek olly világosak, hogy minden további kifejtésöket feleslegesnek tartom.

1-ször. Több százra menő képviselők azonegy időbeni választásánál, — kivált ha a *megválasztatás* nincsen korlátok közé szoritva, — nem függ minden a választók akaratától, hanem igen sok a vakesettől.

2-szor. A választók legfelebb is a személyeket határozhatják meg, mellyek a törvényhozást képezendik, de nem az irányt, mellyet ez követni fog. Ha tehát kirekesztőleg ollyasokból állana is a törvényhozás, kiket e végre a többség bizodalma jelölt ki, még nem következnék szükségképen az, hogy a közügyek a többség akarata szerint fognak kormányoztatni. Mindenik képviselö először is önmagát képviseli, s ha utasitás által nincsen megkötve, s ha feleletre nem vonathatik, megbizóinak azon kivánságait, mellyek önnön érdekeivel ellentétben állanak, nem fogja mindenben sinórmértékéül választani. — Végre

3-szor. Minden választási törvény csak a törvényhozásra lehet befolyással; miután azonban korunk veszélyei nem a törvényhozásból indulnak ki, s a köznyugalom nem törvények, hanem ezeknek kijátszása s az által zavartatik meg, hogy a népképviselés törvényes hatalma tényleges hatalom által fojtatik le: az, hogy a törvényhozás jó ke-

zekre bizatott, még nem fogja elejét venni e veszedelmeknek.

Minden idők tapasztalása arra oktat bennünket, hogy a képviselő gyülések nem annyira választóik nézeteit, mint inkább azon mediumot, mellyben müködniök kell, szokták képviselni. Ha ollykép alakittattak, hogy a főváros népessége, vagy ennek valamellyik töredéke, közéjök és az ország közé nyomulhat, mindig kivált a fővárost fogják képviselni, bármilly elvek nyomán szerkesztetett is a választási törvény. És ez okból mindvégig csalódás marad hinnünk, hogy valamelly ország politicai állapotának javitása a választó törvény igazitása által eszközölhető. *A választási jog helyes alkalmazása ép politicai viszonyok eredménye, nem forrása.*

X. FEJEZET.

A köztársasági államszerkezet, mint eszköz a társadalmat fenyegető veszélyek meggátlására.

Egy nép sem annyira demokrata, hogy nagy eseményeknél a dicsőséget vagy a gyalázat egész terhét ne háritaná mindig egy kiválasztott férfiának vállaira, s a triumphator közt, ki a győztes sereg nevében halad a Capitoliumba és azon boldogtalan között, kit egy egész nép átka sujt s kitagad, a különbség csak az, hogy egy diadalmenetnél sem hiányzik a gúnyolók és rágalmazók serege, mig az, ki mindnyájokért esett áldozatul, rendesen hiában várja a mentegetés vagy részvét csak egy szavát is.

A francia februari forradalom is tanusitá ezen tapasztalati tényt. Kis néptribunok hiuságát sértheti talán annak

bevallása, de senki sem tagadhatja, ha részrehajlatlan, hogy Lamartine neve volt az, melly Francziaországban s egész Európában hónapokig tekintetett ugy, mint a köztársaság megtestesülése. Az első lendületet ezen nagy esemény nem Lamartinetől nyeré, ő sokkal lelkiismeretesebb és eszélyesebb volt, hogysem illy felelősséget magára vállaljon [1]), s lehet, hogy az ideiglenes kormány névjegyzéke, — mint L. Blanc állitja [2]) — a „Reforme“ szerkesztő hivatalában valóban már előbb készen volt, mielőtt a maconi követ magát a köztársaságra elhatározta volna; s mégis a jövő kor a nemes költő nevével kötendi össze a februari forradalom emlékét, s azok, kik megakarják őt fosztani e dicsőségtől, büszke öntudattal ugy vélekedvén, hogy „hangjaikat el lehet némitani, de tollaikat összetörni nem“ [3]), tapasztalni fogják, hogy az idő nem szokott egy tollat sem összetörni, de annál többet elfúni.

Nagy események soha sem tulajdonithatók egyeseknek. A leghatalmasabbnak befolyása is csak annyiból áll, hogy a népet némelly eszmékre lelkesiti, érzeményeit vagy szenvedélyeit felizgatja. S miután azon gyakorlati befolyás, mellyel bizonyos fogalmak az életre birnak, s azon irány, melly szerint a nép érzeményei és szenvedélyei tettekké válnak, ennek egy magános ember által sem változtatható *pillanatnyi érdekeitől* függnek: az egyes ember befolyása minden nagy eseménynél szükségképen arra szoritkozik, miképen ez ádá

---

[1]) Pour prendre la responsabilité d'un peuple, il faut être un scélérat, un fou, ou un Dieu. — Lamartine. Hist. de la Revol. de 1848. T. I. p. 170.

[2]) Louis Blanc: Pages d'histoire de la Rev. de Fevrier. 1848. Ch. II.

[3]) Qu'on étoufferais ma parole, on ne brisera pas ma plume. L. Blanc i. h.

meg annak az első lendületet. Ha mozgásban van egyszer a szikla, saját sulya s a mélység, mellybe rohan, leend az, mi meghatározza sebességét és irányát.

Lamartine, mint mondám, még csak erre sem tarthat igényt.

A februari forradalom inditó oka egy ellenzéki manoeuvre volt, mellyben Lamartine épen olly kevéssé vett részt, mint a kormányzás bármi részében 1830 óta. Miként történhetett, hogy miután a nép győzött, egyszerre minden ajak Lamartine nevét hangoztatá, s hogy azon férfiu, ki soha sem vadászta a nép kegyét, kiben — mint L. Blanc mondja — egy néptribun minden tulajdonai hiányzanak, hivatásának érzetében mintegy önmaga állitá magát az állodalmi hivatalok élére, s hogy csaknem kizárólag ércztelen szavának hatalma által százezreket volt képes megnyugtatni.

Ha az okokat keressük, miknek köszönheté állását Lamartine, csak egyet fogunk találni.

Ő képviselője volt azon sokakkal közös meggyőződésnek, minélfogva Francziaországnak több mint félszázados bajai csak ugy szüntethetők meg, ha az állodalomnak olly kormányforma adatik, melly megegyez azon elvekkel, mikért Francziaország 1789 óta küzdött, azaz: ha Francziaország, miután a köztársaság minden alapjait kiküzdé, végre köztársasággá alakittatik.

„Histoire des Girondins“ czimü munkájának egy figyelemre méltó helyén [1]) világosan kimondá Lamartine ezen meggyőződését; s ez volt, a mi meghatározá a februari forradalom irányábani állását [2]), s mi által szükségképen

---

[1]) I köt. 79. l.

[2]) Lásd mindazt, mit L. az ő Hist. de la Rev. de 1848 czimü munkájában mond.

vezetőjévé kelle válnia egy mozgalomnak, mellynek, miután minden fenállót lerontott, teljes győzelemmé válnia, nem kelle egyéb, mint határozott czél.

Távol vagyok attól, hogy azt állitsam, miképen a februari forradalom előtt Lamartine meggyőződése a franczia nép többségének lett volna meggyőződése. Egy 35,000,000 emberből álló nemzetnél minden forradalom előtt ugy mint után, mindig a fenálló intézmények mellett szól a többség meggyőződése, s Lamartinenak bizonyosan igaza van, midőn állitja, hogy a februari esemény előtt a nemzet roppant többsége a Lajos Fülöp alatti alkotmányos monarchiai formát ohajtá. De midőn ezen forma összetört, midőn a király futása folytán a bizonytalanságnál egyéb nem maradt fenn, és senki sem tudá, mi jövend a dolgok régi rendje helyébe, szükségkép minden ahoz fordult, ki határozott meggyőződéssel lépvén fel, kimutatá a czélt, melly elérhetőnek látszott. Általános határozatlanság pillanataiban mindig annak jut a vezéri szerep, ki szilárd meggyőződéssel bir. Valamint a megdagadt folyamár oda ömlik, hová nyilást készitnek számára: ugy rohan a tömeg felizgatott árja azon pontokra, mik a pillanat tolulásaiban legelébb biztatják szabadulással, különösen ha ezen menekülési ut olly irányban nyilik meg előtte, melly felé természetszerüleg érzi magát vonzatva.

A köztársasági statusforma különösen azon osztályok között, mellyeknek mivelődésére az ókor tanulmánya közvetett vagy közvetlen befolyást gyakorlott, mindig számos követőkre talált. Igy volt Francziaországban is.

Mint Lamartine, ugy mások is meg valának győződve, hogy a köztársasági államforma, azaz: a népeknek saját belátásuk és saját akaratuk szerinti kormánya, vég czélja minden polgárisodásnak s egyedüli eszköz arra, hogy egy nép mindazon nagy igazságokat, miket elismert, törvé-

nyeiben valósithassa [1]); s a dolgok természetében feküdt, hogy ezen párt befolyása a februári forradalom után Francziaországban nagyobb volt, semmint az a számok aránya szerint várható vala.

Ereje, de egyszersmind gyöngesége is a monarchiai elvnek, mikép az egyéniséghez van kötve, mellytöl elválasztani nem lehet. Hol a legitimitas kérdése vitatás alá nem kerül, s minden, ki a monarchiai elv mellett nyilatkozik, egész igyekezetét oda kénytelen irányozni, hogy a korona bizonyos kijelölt fôre tétessék, ott ez által, habár a megjelelt egyéniség minden személyes tulajdonok hijával volna is, a trón védôi között bizonyos egyetértés származik, mellyre a különféle módon valósitható respublicai forma pártolói számot nem tarthatnak. Hol a legitimitas kérdése nincs tisztába hozva, s a monarchiai forma hivei, mint Francziaországban, e tárgyban három pártra oszolnak, a monarchiai elvet fentartani ohajtók száma már csak azért sem nyujt biztositékot, mivel épen a monarchia barátai mulékonynak tartják a respublicai formát, s ugyanazért, ha már a királyságot nem adhatják meggyözödésök választott személyének, ideiglenesen örömestebb csatlakoznak a köztársasági mozgalomhoz, melly által reményeik kevésbbé veszélyeztetnek, mint a királyság másra ruházásában történnék

A februari események sem valának igen alkalmasok arra, hogy a monarchiai forma iránt eddig táplált bizalmat erösitsék. Sem ezen institutio vak imádása, sem valami különös tulságos szeretet nem volt az, a minek Lajos Fülöp 1830. trónját köszönheté. A mit a királyságtól kivántak, nem volt egyéb, mint hogy erös támasza legyen a

---

[1]) L. e. I. köt. 165. l.

társadalomnak; de az nem felelt meg a várakozásnak, s midőn a harcz első pillanatában hátrált, a társadalmat azoknak hagyván zsákmányul, kiket maga nyilatkoztatott annak leghalálosabb elleneiül, akkor önmaga rombolá szét fenállhatásának alapjait. A királyságnak villámháritónak kell vala lennie, melly a társadalmat a vihar csapásaitól megőrizendi; a februari forradalomban meggyőződheték mindenki, mikép az arany korona csak diszitmény volt, melly magához vonzá a villámot, a nélkül, hogy az épületet pusztitó hatásától megmenthette volna. A februari forradalom utáni viszonyok közt Lamartine meggyőződése [1]), miszerint 1789-ben a köztársaság behozatala Francziaországnak kevesebb áldozatába került volna, mint a dynastia alapitási sikeretlen öt kisérlet, szükségképen meggyökeredzett azokban is, kik azelőtt illy nézettől legtávolabb állának.

Akkor mindenki előtt ugy tetszett, hogy miután a népfelség eszméje már egyszer ki van mondva, a nyugalom érdekében talán legczélszerübb leend, ha az legszélesebb értelembeni alkalmaztatást nyerend. Lamartine állitása, miszerint a nép, ha elfoglalá egyszer a trónt, nem egykönnyen hagyandja magát többé arról eltaszittatni, legalább valószinünek tetszett. Most miután a köztársasági forma, mit Francziaország nyert, sem az ohajtott nyugalmat, sem azon szabadságot nem adá meg az országnak, mellyre annyi fáradságos küzdelem után jogositottnak érzé magát, sokan vannak ismét, kik ugyanazon bizalommal fordulnak vissza a monarchia felé, mellynek folytán két évvel ezelőtt a köztársaságot ohajtották, s ismét hiszik, hogy ha egyszer sikerült egy trónt visszaállitaniok, a tár-

[1]) Girondins I. köt. 79. l.

sadalmat fenyegető veszélyek épen olly biztosan lesznek elháríthatók, mint ezt mások a köztársaságról remélék, s daczára minden csalódásoknak még most is remélik.

Nézetem szerint mindkét vélemény hibás.

Valamennyi politicai kérdés között talán egy sem lőn gyakrabban és nagyobb hevességgel tárgyalva, mint az: vajjon a monarchiai vagy köztársasági forma méltóbb és üdvösebb-e egy polgárisult társadalomra nézve? E kérdés vitatói kölcsönösen egymás szemére hánytak mindazon hibát s bünt, melly eleitől fogva a monarchiák- és respublicákban elkövettetett [1]), s majd ez, majd az állittatott fel az emberi boldogság s minden dicsőség idealjaul, jóllehet minden időben voltak respublicák és monarchiák, mellyek ellentétben állanak azon ragyogó képekkel, mikben lefestetének.

E kérdés azon politicai kérdésekhez tartozik, miknek eldöntése körül legtöbb függ a háttértől, mellynek előterén szemeink előtt megjelennek. Valamint azon ellenszenv, mondhatni gyülölet, mellyel a mult század végén sokan a királyságot tekintették, csak a középkor összes viszonyai ellenében támadt visszahatásnak s azon hibás nézetnek tulajdonitható, melly ama sötét kor iszonyainak okát az uralkodó kormányformában s nem az emberi miveltség akkori alacsony fokon állásában keresé: szintugy történt, hogy azon rövid tapasztalás, mit Francziaországban a köztársasági formával két izben tevének, s melly az országnak rend, jólét söt a szabadság tekintetében is olly nagy áldo-

---

[1]) Vox erat prolata ore Marci Catonis Censoris, Reges omnes de genere esse bestiarum rapacium. Ipse autem populus Romanus, qui per Africanos, Asiaticos, Macedonicos, Achaicos, ceterosque a spoliatis gentibus cognominatos cives totum fere orbem terrarum diripuerat, qualis bellua erat? — *Hobbes de Cive.*

zataiba került: megannyi ellenségeit nevelé a republicanismusnak. Szükségtelennek tartom tovább folytatni olly vitatást, hol a vélemény-nyilatkozat attól függ, vajjon egy teljesen erényes nép vagy egy valóban nagy uralkodó létezhetése szempontjából indulunk ki. A nehézség nem ezeknek elképzelésében, hanem inkább mindkettőnek feltalálásában rejlik. Sem a monarchia, sem a köztársaság ellen *általában véve* nem lehet okot találni, mit elméleti és gyakorlati szempontból épen olly fontos ellenokokkal meg nem lehetne czáfolni. (1.) Azonkivül ott, hol az alkotmányos monarchia győzött, mindkét kormányforma olly közel áll egymáshoz, hogy alig lehet az egyik mellett valamit felhozni, a mit egyszersmind a másik fennállásának szükségessége mellett nem lehetne felhasználni.

A kérdés, mellyel e helyen foglalkozunk, nem olly általános természetü. Mi annak vizsgálatára szoritkozunk: vajjon egy állodalom, olly viszonyok között, minőket Francziaországban s egyrészt Európa más országaiban is találunk, a monarchiai formának köztársaságivá s ennek amazzá átváltoztatása által, képes-e az őt fenyegető veszélyektől megszabadulni?

Lehetőleg rövid leszek.

Minden idő tapasztalása bizonyitja, hogy az állodalmak kül- és belbiztossága, jóléte, kifejlődése, söt az egyes honpolgárok szabadsága is legkönnyebben valósitható, ha az állodalmi legfőbb hatalom *egy egyén* kezében központosul. Róma alkotmánya hibáját, melly szerint a legfőbb hatalom két személyt illetett, a vész pillanatában a dictatura által tevé jóvá; hol ezt elmulasztva, az állodalom élére több személy állittatott, ott ezen rendelkezés minden időben — a római decemvirek s az athenei harmincz zsarnok uralkodásától kezdve egész a franczia directorialis szerkezetig — káros következményünek bizonyult be (2)

és pedig nem csupán az ellene rendesen felhozatni szokott okokból, hogy t. i. ez által a statusegység képviselésére meghivott hatalomnál könnyen összeütközések támadhatnak, hanem azért is, mert ezen rendelkezés által minden jó állodalmi szerkezet két lényeges kelléke vagy tökéletlenül, vagy épen nem valósittathatik.

Minden állodalomnak mindenekelőtt *egy jelképre* van szüksége, melly egységét képviselje. Minél szabadabb, minél tágabb az egyesek önállóságának kijelölt köre, minél ritkábbak az esetek, hogy az állodalom az egyén müködésének lép ellenébe : annál kevésbé lehetséges illy jelképet nélkülöznie. Nem elég, hogy a statusegység érdekei képviselve legyenek s ha vész fenyegeti, ótalmaztassanak; *szükség, hogy ezen egység öntudata is ébren tartassék.* De miután az ember természetében fekszik, hogy az egység fogalmát semmi forma alatt sem képzelhetjük világosabban, mint az egyénben : a statusegység fogalma is ennélfogva csak ott nyerhet könnyen érthető kifejezést, hol az egyénben van megtestesülve; s ez által még kisebb állodalmak is, hol minden egyes képes az egyetemet, mint egészet áttekinteni, ez által bizonyos foku cohaesiot nyernek, mit különben nélkülözniök kellene. Nagy állodalmakban, mint az uj korban vannak, hol az egészet, mint illyet látni nem, csak gondolni lehet, természetesen még inkább igy áll a dolog [1]).

---

[1]) Olly természetes, az állodalmat mindig egy személyben megtestesitve gondolni, hogy a nép ott is mindig egy egyént szokott tartani a főhatalom valódi képviselőjének, hol e hatalom a szabadság biztositása vagy többek ambitiojának kielégitése végett többekre ruháztatik. Ha azon tagok közől, kik közt a legfőbb hatalom meg van osztva, egy sem akarna is társainak fölébe emelkedni (mi kétségtelenül a legritkább eset volna, miután az egyen-

Még fontosabb oka, miért kelljen a legfőbb állodalmi hatalmat mindig csak egy egyén kezébe adni, a következő.

Az állodalom hatalma az egyes irányában olly roppant, hogy ennek ellenállani nem képes. Ha tehát az egyes biztosságot akar találni az állodalomban: ezen hatalomnak szükségkép határozott, változhatlan elvekhez kell kötve lennie, mellyeknek mindenki hódolni köteles ugyan, de mi által egyszersmind lehetségessé válik, minden összeütközést az állodalommal kikerülni. Valamint a természet jótékonysága azon változhatlan rendben fekszik, melly által adományait felhasználni képesek vagyunk: szintugy van az állodalom jótékony befolyása is azon biztosság által feltételezve, mellyel minden előadandó esetben hatalmának gyámolitására számolhatunk. Azon csodálat, mellyel még századok mulva is viseltetnek épen legszigorubb fejedelmeik iránt a népek; a dicséret, mellyel a régi korban Draco véres törvényhozása elhalmoztatott, csak azt bizonyitja, hogy az állodalombani legnagyobb rendszerüség szüksége általánosan el van ismerve, s hogy minden időben átlátták minden népek, miként nem a szigor általában, hanem ennek csak azon neme, mellyet előre látni nem lehet, tekintethetik valódi zsarnokságnak.

De a változhatlan rend ezen szükségességén kivül minden állodalomban még egy másik is van, melly ezzel gyakran ellentétben látszik lenni, de mit épen olly kevéssé lehet eltagadni. S ez az: hogy az *emberi érzelemnek adassék meg helye az állodalomban,* hogy ez ott, hova a törvény

lőség öntudata azoktól van legtávolabb, kik egy nép fölébe vannak állitva): ha nem volt meg addig a kormányban, a nép viszi be közé a vetélyt, midőn a legfőbb hatalom egyes tagjait részesiti kizárólag egész tiszteletében.

nem ér, ennek hiányát pótolja, vagy ennek tulságos szigorát enyhitse.

Bármint iparkodjunk is e czélt elérni, de a rend és szabályszerüség, mellyel az állodalmat felruházni képesek vagyunk, soha sem érendi el azon tökélyt, mit a természetben találunk. A legfőbb, mit emberi bölcseség teremthet, egy *gép*, melly ***közönséges viszonyok között általában*** megfelel feladatának, de feltartóztathatlan menetében az egyest gyakran minden nyereség nélkül, söt az egyetem világos kárára, elnyomja.

Mig az embert növénynyé, vagy legalább állattá, mellynek csak élelemre s melegségre van szüksége, lealacsonyitani nem sikerül — mi által egy tökéletes államforma feltalálhatásának feladata mindenesetre tetemesen megkönnyittetnék —, mindaddig az állodalom, mellyben csak a gép szabályszerüsége található fel, az ember szükségeinek meg nem felelhet. Annak, a mi cselekvényei, tevékenysége felett itélni akar, föl kell tudnia fogni érzelmeit is; e nélkül az állodalom hatalma a kérlelhetlen végzet hatalmához hasonlit, mit épen azért, mivel kérlelhetlen, senki nem tart igazságosnak, s mellynek épen csak azért vetjük alá magunkat, mivel e hatalmat megtörni lehetetlen.

Ujabb idöben számos szózat emelkedett a kegyelmezési jog ellen. Ezen nézet okszerüen csak azoknál találhat pártolást, kik a létezö törvényhozást tökéletesnek tartják, s meg vannak győződve, miként jobb, ha százan tulságosan büntettetnek, mint ha egy vétkes a büntetés alól kisiklik. Annyi mindenesetre bizonyos, hogy e nézetben a többség nem osztozik, s habár az elméletben — talán épen azért, mivel eredeti — sok pártolóra talál, a gyakorlatban mégis használatba nem vétetik. Majd minden országban — bármi szigoru legyen is különben a törvényhozás — van valaki, ki a kegyelmezési joggal van felruházva; mindenütt, hol

ez nem történt, vagy hol az illető ezen jogát használatba venni nem akarja, a szigoru törvényt az emberiség érzelmeinek rendeli alá a biró, — s az esetek ritkák, hol a szigoru igazságtóli ezen eltérések a többség által helyben nem hagyatnának [1]).

Ha ugyanazon külső cselekmény a legkülönbözőbb indokokból veheti eredetét, s minden ember az alaki jog szükségességén kivül a méltány szükségét is érzi [2]), el kell ismernünk azon hatalom szükségességét is, melly a méltánytalanságot, a mellyre egyes esetekben a törvény betü szerinti alkalmazása vezetné, megakadályoztatni képes. Az állodalomban kegyelmezési jog egyik postulatuma az érzelemnek, s hol institutiókról van szó, mik által emberek kormányoztassanak, ezek épen olly fontosak, mint minden postulatumai az észnek.

De nem csupán az egyesek sorsa iránti tekintet az — bármi fontosnak is tartassék egyébiránt [3]), — melly kivá-

---

[1]) A népszerüség azon magas foka, mellyel a jury mindenütt bir a népnél, mindenek előtt annak tulajdonitható, mikép minden törvénykezési formák között — s az igazság földeritése tekintetében, ha csupán erről volna szó, kétségtelenül vannak ennél czélszerüebb formák is — az emberi érzelemnek egyiknél sincs nagyobb hatásköre, mint az esküttszékek institutiojában.

[2]) Korunkban a gonosztevők iránti részvétet mindig gyengeség jelének szokás tekinteni; ez azonban sok esetben azon meggyőződésből származik, miszerint a szigoru igazság nem kielégitő s épen a legfőbb jogérzet jelenségének tekinthető.

[3]) Az egyesnek minden sérelme, ha az állodalomtól származik, legnagyobb fontossággal bir. Cselekmények, mik a többség érzését sértik, ellenzéket szülnek az állomány ellen, melly épen azért, mivel nemes gerjelemből származott, mindenek fölött veszedelmes. Minden állodalom veszélyben van, hol a törvényei ellen vétők s rendeleteit tiszteletben nem tartók ezt egy magasabb kötelesség érzetében teszik.

natossá, söt szükségessé teszi, hogy az emberi érzelem befolyása az állodalomban biztositva legyen; még ha a status ugy tekintetik is, mint egy egész, kénytelenek vagyunk olly hatalom szükségességét elismerni, melly a tisztán anyagi érdekek ellenében számos esetben ellensúlyul legyen.

Valamint az egyes, ki mindig csak anyagi érdekeire van tekintettel, szüntelen alárendelt állást foglal el a társaságban, melly elvégre egyedül kitüzött czélja elérésében is gátolandja: igy van ez az állodalomban is. Szükséges ugyan, hogy minden állodalom tetteinek sinórmértéke legyen, elömozditani polgárai anyagi érdekeit; ezen czél azonban nem lehet egyedüli. Állodalmaknak nem szabad a moral törvényeit megsérteniök, s ha más állodalmak irányában állásukat nem akarják koczkáztatni, magok sem nélkülözhetik a *becsületérzést,* mellynek az összeütközés pillanatában mindent fel szokás áldozni. S mondhatni, hogy soha egy állodalom sem foglalt el kortársai irányában kitünő állást, mellyben ezen érzet, gyakran a tulságig, tekintetbe nem jött volna.

Az azonban kétséget nem szenved, hogy a többségek érzelmekre kevéssé képesek. Egy többség képviselheti a nép hatalmát, s hol kevesekböl áll — mint az aristocratiákban — benne az állodalom ügyeinek vezetésére megkivántató legnagyobb intelligentia s tudás is feltehető, de *valódi érzelem csak az egyesek kebelében lakik,* s még a nép legjobbjaiból összeállitott testület sem képes az egyesnek, ki a rajta alkalmazott igazságszolgáltatás által sértve érzi magát, egyes embertársa érzelméhez folyamodhatása lehetőségét kipótolni.

Ugyanezt lehet — bár kisebb mértékben — a becsületérzésröl mondani.

Távol van tölem, azt akarni állitani, hogy a népek a becsület érzete iránt nem fogékonyak. Hiszen azon lelkese-

dés legnagyobb része, mit annyi népnél a nemzetiség körül tapasztalunk, épen ezen érzelmen alapul; mindazáltal meg kell vallani, hogy a nép, ha fontos anyagi érdekek kielégitése forog kérdésben — különösen democratailag kormányzott állodalmakban — ezen pontra nézve gyakran kevésbé érzékeny, mint kivánatos volna, s hogy ha becsületérzése egyszer fel van izgatva, a kellő mértéket csaknem mindig túl szokta haladni, s midőn becsületének sokszor csak képzelt sérelmét akarja orvosolni, az önjólét és igazság minden más viszonyait háttérbe szoritja. 3.) Hol az állodalom egy személyben van képviselve, mind a két veszélytől kevésbé lehet félni.

Bármi különbözők legyenek is annak, ki az állodalom élén áll, érdekei egyéb pontokban a többség érdekeitől, a *becsület* pontjában tökéletesen megegyezők. Személyes állása, nevének hire sokkal szorosabban van az állodalom becsületéhez csatolva, semmint minden sértést, melly az állodalmat éri, mindenek fölött mélyen ne érezne; s azon kivül a felelősség érzete s erkölcsi és vallásos meggyőződése az egyest sokkal inkább képes visszatartóztatni, mint egy egész népet, hogy becsületérzése kielégitésében az igazság és eszély határait át ne hágják.

A mondottakból következik :

1.) hogy azon kérdés : vajjon a monarchiai és respublicai két kormányalak közől a status jólétére nézve mellyik kedvezőbb? nem oldathatik meg azon általánosságban, mint ez rendesen történni szokott. Minden viszonyok közt azt igényli az állodalom java, hogy élére *egy egyén* állittassék; de az, hogy ezen állásra örökös királyság vagy választott magistratura állittassék-e, attól függ, hogy az állodalom sajátságos viszonyai között mellyik látszik czélhoz leginkább vezetőnek.

Olly állodalmak, mellyek a királyságnak köszönhetik

eredetöket — minök Európa csaknem minden állodalmai — egységök legjobb képviseletét abban találandják, mi ezen egységet szülé, a királyságban. Hol az állodalmat forradalmak teremték s a jogszerüleg fenálló államforma a királyság ellen küzdött harczból támadt, ellenkező lesz az eset. Ugyanez várható ott is, hol a királyság félreismeré hivatását, s legkedvezőbb állása daczára, sem a törvény kérlelhetlen szigorának enyhitőleg ellenébe álló emberi érzelmet sem az állodalom becsületérzését nem birja képviselni.

2.) hogy a monarchiai vagy respublicai államforma következményeit egyes országban, különösen ha ez nagyobb, nem lehet a priori meghatározni. A köztársaság kérdése nemcsak hogy nem áll az általános szavazatjog kérdése felett — miként ezt Francziaországban állitják — sőt inkább nincs egy sem, hol az eldöntés olly kizárólag az általános szavazatjog alá tartoznék, miután a monarchiai vagy köztársasági forma czélszerüsége attól függ, vajjon mellyik által látja a nép az állodalom egységét jobban képviseltetve; s megjegyzendő, hogy itt, mint minden nagyobb fontosságu politicai kérdéseknél, a nép többségének véleménye nem a szavazati szekrényből, hanem csupán a tapasztalásból ismerendő meg.

3.) Következik, hogy a monarchiai formának köztársaságivá s ennek viszont azzá változtatása által egyátalában csak azon bajai orvosoltathatnak az állodalomnak, mellyek a legfőbb hatalom szervezetével vannak összefüggésben. — Ha bármelly ország egy a legfőbb hatalom birtoklása után vágyódó olygarchia által pártokra van szakadva, s azt tanitja a tapasztalás, hogy ott az államegység fogalma egy folytonosan változó legfelsőbb magistratura által nincs elegendőképen képviselve, vagy hogy attól a következetesség azon foka, mellyet az állodalmi ügyek ve-

zetése igényel, nem várható : akkor az illy országnak okvetlenül a monarchiai formában kell keresnie szükségeinek kielégitését. Épen ugy lehet ott, hol a koronát igénylö személyek fölött támadt vita s a monarchiai elv lett szülö oka a viszálynak, a köztársaság legjobb, söt egyedüli eszköz arra, hogy az állodalom nyugalma biztosittassék. Hol azonban a társadalom bajai mélyebben feküsznek s a hibák, miket az állodalom csúcsán veszünk észre, mint a fák tetöinek kiszáradása, csupán az egészet fenyegetö belsö romlás elöjeleiül tekinthetök : ott a monarchiai formának köztársaságivá s viszont változtatása által csak igen kevés siker érethetik el. Azon épületet, mellynek szilárd alapja hiányzik, még senki sem menté meg az által, hogy uj zárkövet rakott reá.

A francziaországi nagy politicai kisérlet következményeit senki sem képes elörelátni ; de akár nyugalmat, akár uj viharokat érjen a köztársaság, annyi, szilárd meggyöződésem szerint, mindig bizonyos leend, hogy a nyugalmat épen ugy nem fogja köszönhetni a respublicai formának, valamint azt egy uj monarchia megalapitása februárban a fenyegetö viharoktól megmenteni képes nem lett volna. Az alkotmányra ruházott respublicai forma ok és eszköz leend talán, a franczia állodalom szerkezetében létezö hibák orvoslására; illy reform nélkül Francziaország bajain épen olly kevéssé segithetett volna a királyság, mint nem segithetend a köztársaság, s minden szemrehányás, mellyel a respublica alapitói illettetnek, arra szoritkozik, hogy a bajok igazi okait ök épen ugy félreismerték, mint a többiek.

Olly társadalom, mellynek uj alakbani felállitásánál az egyes részeket összetartó tapasz fel van oszolva ; mellyben minden, mi nagynak látszott, megkisebbittetett, s a mi szilárdnak mutatkozott s nem minden helyzetbe illett, megtöretett, — illy társalom egyedül a forma által ép olly

kevéssé nyerhet szilárdságot, miként egy omolványtömeg, halmoztassék bár fel gula vagy egyéb alakba, nem képes ellenállani a viharnak és zivatarnak.

S ha a februári forradalomtól minden positiv hasznot el akarunk is tagadni, senki sem fogja elvitatni, hogy a fentebbi tételt gyakorlatilag igazolá.

XI. FEJEZET.

Milly jövendőnek megyünk elébe.

Ha a kor uralkodó eszméi azon formában, mellyben felállittatnak, kölcsönös ellenmondásban vannak egymással s egyet sem valósithatni közölök a nélkül, hogy minden létező állodalom fel ne bomoljék; ha előrelátható, miképp ez eszméknek a felállitott formában valósitása sem lenne képes kielégiteni az európai emberiséget; s ha végre, állapotaink javulását nem várhatjuk azon eszközöktől, mellyeket a végre javasoltak és alkalmaztak, hogy elhárítsák a veszélyeket, mik a társadalmat eszméink és szükségeink ezen ellentéte által fenyegetik; kérdés : milly jövendőnek megyünk elébe? A szabadság, egyenlőség vagy nemzetiség elve leszen-e az, melly ez egymás ellen törekvő irányok harczából végre diadalmasan lépend ki? Az állodalom fölött fognak-e győzni azon alapelvek, mellyekkel ostromolják, vagy az állodalom szükségei ezek fölött? — Ha a jelenkor zavart viszonyaira tekintünk, önként előnkbe tolulnak e kérdések, mert bármelly párthoz tartozzék valaki, abban minden ember egyetért, hogy illy állapot, minő a

jelen, soká nem tarthat; s miként a hajóst aggodalom lepi meg a zivatarban, ha a szárazhoz közeledik, mert tudja, hogy nincs olly barátságos part, melly elött veszélybe nem dőlhet, ha szélvész veti oda: ugy azon meggyőződés is, hogy bonyodalmaink végső megoldásához közeledünk, aggodalommal tölt el minden gondolkodó föt.

Kis lelküek! — kiáltják ellenünkben, — nem mondtuk-e, hogy a politicai forradalom társadalmira fog vezetni? Közeledünk az igéret földéhez. Nem látjátok-e a távol mezőket, mellyek megmérhetlenül terjeszkednek ki előttetek? Mi csupán a szélvész által felkavart sivár homoktengernek tetszik, érett vetések, mellyek élvezetre kinálkoznak; mit veszélyes szirteknek tartotok, paloták a tengerparton, melylyekben a vészteljes utazás után királyilag fogtok nyugodni; a szelid hegyeket, mik körülveszik, csak a távolság mutatja kopároknak, látni fogjátok, miként az a legszebb vidék, mellynek hátterében, hol azt vélitek, hogy a lemenő nap sugárai veszik körül a zivatarral fenyegető felhőket, óriás hegyláncz okat fogtok találni, mellyeken tiszta arany ragyog. Adjatok hálát a sorsnak és nekünk, kik e partra vezettünk benneteket. Vonjátok fel minden vitorláitokat és lobogóitokat, s hadd hangozzék öröm-ének szerencsétek fölött. Fölösleges minden további küzdés. Hadd uralkodjék a zivatar, közrehatástok nélkül is a hőn ohajtott czélhoz vezetend az benneteket.

Ne örvendjetek igen korán — intenek mások, — közelgünk ugyan a czélhoz, hová olly régóta hijában törekvénk, de ne higyétek, hogy azt minden küzdelmek nélkül elérhetitek. Esztelenség hinni, hogy socialis forradalmak, mint akarjátok, politicai forradalmak utján eszközölhetők. Ellenkezőleg a politicai forradalom, azaz minden tekintély megszüntetése az emberek között, mi tulajdonképen minden küzdelmeknek czélja, csak socialis forradalom által

érhető el. [1]) Ez még nem történt meg; még csak látszólag vagytok közel boldogságtokhoz. Kettöztetett erövel kell tovább munkálnotok. Huzzatok fel minden vitorlát s ne aggódjatok a zivatar hatalma miatt. Ha partot értek, hajótok összetörend, — az állodalom ez, mire csak addig van szükségtek, mig utazástok tart; ha elvégezétek, jobb, ha a haszontalan mű, melly csak egykori nyomoruságtokra emlékeztet, nyom nélkül el fog enyészni. A kormányok, kivétel nélkül csak isten ostorai, mikkel a világot nevelni kelle. [2]) Ha egyszer elértétek a valódi democratiát, mi nem egyéb, mint az egyházi és világi, a törvényhozó, birói, végrehajtó s a „tulajdon"on alapuló minden hatalmak megszüntetése: ha ennyire jutottatok, be van végezve neveléstek.

Esztelenek — gondolják ismét mások, — mint csalhatjátok magatokat ekkép. Kétségtelenül közeledünk a parthoz, de nem ahoz, mellyet elérni kivántatok. Jól tudjuk mi józanabbak azt, hogy minden zivatar oda vet bennünket vissza, honnan felhuztuk a horgonyt. Ime, a honi bérczek ismét, ime a mező, mellyet miveltünk, a ház, mellyben felnevekedtünk. Elhagyottan, pusztábban találunk mindent, mint volt valaha, de csakhamar ismét háziasabb és virágzóbb leszen, s ha egyszer visszatértünk, senki sem fog bennünket többé hasonló tévutazásokra csábitani.

Én is azt hiszem, hogy közelg a pillanat, mikor megoldatnak e kérdések, mellyek mozgalomban tartják korunkat, s ha az eddig követett iránytól el nem térünk, nem lehet messze a czél, melly felé sietünk. Ennek kiismerése végett egyébiránt szükséges, hogy vágyaink és reményeink helyett, azon irányt tartsuk szem elött, mellyben eddig haladtunk.

---

[1]) Proudhon. Souvenirs d'un Revolutionaire. p. 20.
[2]) Ugyanott. Pag. 23.

Ha ismerjük az utat, mellyen az európai állodalmak jelen helyzetökbe jutottak; s meggyőződtünk felőle, hogy az irány, mellyet ezen állodalmak további fejlődésükben most is követnek, nem változott meg : nagy valósziniüséggel, sőt feltéve, hogy továbbá is az eddigi ösvényen járjunk, egész bizonyossággal előre meg lehet mondani a jövendőt, mellynek elébe megyünk. Mert kétségkivül hatalmában áll az embernek, elhagyni az ösvényt, melly hibásnak mutatkozott; mig azonban ezt nem teszi, bizonyos határozott irány mindig bizonyos határozott czélhoz vezetendi őt.

A kérdés tehát, mellyet felállitánk, három más kérdésre oszlik.

Minő irányt követtek fejlődésökben az ujabb kor minden állodalmai?

Minő irányt követnek jelenleg?

A történetek által nyujtott tapasztalatok s a dolgok természete szerint hová kell végkép vezetnie ezen iránynak?

Ha meg akarjuk ismerni a jövőt, a mult és a jelen idők ismeretét kell hozzá kalauzul használnunk.

A mult.

Az ujabb kori állodalmak fejlődési története két szakaszra oszlik.

Az elsőben a királyság szolgál a nem egy eszme, hanem a kor szükségei által előidézett állodalom alapjául.

A második korszakban elveket állitottak fel, mik által az állodalmi hatalom intézményeinek észszerü alapokra kelle rakatniok, — s minden fenálló intézményeket az állodalomban a polgárok egyetemét illető jog, a népfölség fogalmából igyekeztek származtatni.

Ha az állodalom fejlődési folyamát mindkét korszak-

ban vizsgáljuk, ugy találjuk, hogy ez az ujkori állodalmak első alakulásának pillanatától óta napjainkig azonegy irányt követte. *Minden előlépés, mire a szabályozott állodalmi intézmények törekvése vezetett, abban állott, hogy a statushatalmat kiebb terjeszszék s absoluttá tegyék.*

Azon időszak, mikor a nyugoti birodalom összeomlott, s midőn a népek, mellyek helyette uj állodalmak alapitására voltak hivatva, jövendő nagyságuk helyszinén letelepedtek, kimondhatlan nyomor korszaka volt. Tulajdonukban a barbarok által megrabolva, naponként uj beütéseknek kitéve, az egykor olly hatalmas császári birodalom lakosainak, elveszett jólétök romai alatt, még a szolgaság biztossága sem maradt fenn, mert e végetlen háboru egyetlen csatája ismét minden fennállót felforgathatott, s maga a hóditó is, kinek erkölcseit szelidité az ó kor civilisatiojának befolyása, mellyel érintkezésbe jött, minden nap ki volt téve a veszélynek, hogy olly fáradságosan szerzett birtokából valamelly nevéről is alig ismert nép által kiszorittatik.

Hasonló viszonyok közt legfőbb, sőt egyedüli szükség volt a biztosság, s mindenkinek oda kelle törekvését irányoznia, hogy olly hatalmat állitsanak elő, melly az örökös ingadozásoknak véget legyen képes vetni.

A forma, melly alatt az utolsó rendezett állodalmi hatalom, mire az emberek emlékezhettek, létezett, a római imperium volt. A sulyos szenvedések emlékezete, mellyek alatta érték az emberiséget, részint elenyészett, részint még a római uralom alatti állapotoknak is kivánatosaknak kelle lenniök azokra nézve, kik azóta még sulyosabb tapasztalásokon mentek át; s midőn egy erős hatalom alapitásának szüksége általánossá lett, a római imperium, vagyis egyes korlátlan hatalmának visszaállitása volt az egyedüli forma, melly alatt e czél elérhetőnek látszott. Olly időkben,

mint a népvándorlás előttiek s az utána következők voltak, a leghatártalanabb uralkodás alapitását is nyereségnek tekinthetni az egyes szabadságára nézve, mert megszabaditja őt minden másnak önkényétől s a véletlen kiszámithatlan zsarnokságától, s már az is egy neme a biztosságnak, ha az embernek csupán egy egyén, az uralkodó előtt kell reszketnie.

Ha a középkor zürzavaros bonyodalmai között nagy Károly császári birodalmát tekintjük, csodálattal eltelve szemléljük a férfiut, ki, midőn minden fel volt bomolva, szellemének hatalma által erős rendet volt képes alkotni. Nyugott megfontolás után azonban tisztán álland előttünk, hogy Nagy Károly feladatát azért lehete emberi erőnek megoldania, mert nem egyes tüzte azt maga elébe, hanem egy egész kor. Olly birodalom, minőt nagy Károly alapitott, századok óta vágya, eszménye volt a szorongatott emberiségnek. Föl kelle állania, mihelyt egyéniség találkozott, eléggé nagyszerü, hogy ezen eszme képviselőjeül tekintessék, s elég erős, feladatának megfelelni. [1])

Emlitém már e munka folyamán, miként kelle mindazon elemeknek, mellyekből a jelenkori civilisatio kifejlett, az egyenlőség és egyéni önállóság fogalmaihoz vezetniök. Az egyesnek olly korlátlan hatalma mint nagy Károlyé volt, világos ellentétben állott e fogalmakkal, s azért, mi-

---

[1]) Nagy Károly hatása sok részben hasonlitható Napoleonéhoz; miként ennek, a mit a rend helyreállitása végett tőn, csak az által volt lehetséges, mert a rend szükségének érzete általánossá lett, s a nagy férfiu, ki a műtétet vezette, majd az egész nép által támogattaték : hasonló viszonyokon alapult nagy Károly világbirodalma is; s azt hiszem, közel vannak az idők, mikor századunk imperatorának hadi érdemei szintugy háttérbe vonulnak alkotó erejének dicsősége előtt, mint ez már nagy Károlynál történt.

helyt a császár erős keze hiányzott, birodalmának az egyesek önállóságra törekvése által fel kelle oszolnia, [1]) csupán egy maradt eltörölhetlenül, *egykori fenállásának emlékezete*, s mihelyt nagy Károly alatt a római imperium, ugy ő utána, midőn a rend szüksége ismét érezhetövé lett, nagy Károly birodalma szolgált mintául, melly után törekedtek, s mi az Otto-knak rövid idöre és keskenyebb határok közt sikerült, s a mi után a Hohenstaufok olly szerencsétlenül törekvének, nem egyéb vala, mint annak létesitése, mi mondák és dalok által mindenki emlékezetében élt.

Nagy Károly birodalmát olly terjedelemben, minöben azt a frank császár alapitá, nem lehete ismét visszaállitani. Romjaiból, a közzavar közepett egyes nagyobb uradalmak támadtak, elég erösek, hogy önállóságukat fentartsák, de nem eléggé hatalmasak, hogy a többieket mind hatalmuk alá vethetnék. Egy általános állodalmi hatalom alapitásának talán még nagyobb akadálya volt azon állás is, mellyet az egyház nagy Károly óta elfoglalt. Az egyház, miután lassanként minden nyugoti népek fölött kiterjeszkedett, épen nagy Károlytól nyert állása által olly hatalommá növekedett, mellyet lehetlen vala többé az állodalomnak alárendelni. Olly hatalom, millyet nagy Károly gyakorlott,

---

[1]) Institutiók lehetőleg rövid idő alatt felforgathatnak s csaknem csodás erővel átalakithatnak minden kül viszonyokat, de nem az emberek fogalmait; s innen a veszély, melly csak a kor szükségeinek, nem egyszersmind fogalmainak megfelelő intézményeket mindenkor fenyegeti. Egy forradalom sem hajtatott még végre a nélkül, hogy reactioval nem küzdött volna, s e harcz annál veszélyesebb, ha akkor támad, midőn ugy látszik, hogy a forradalom külsőleg már győzött, mert a változás, épen az által, hogy azon szükséget, minek keletkezését köszönheti, kielégité, önmagát a védelem legerősb fegyverétől fosztja meg.

csak az egyes állodalmak keskenyebb körében, mellyekre a frank birodalom oszlott, s itt is csak akkor volt lehetséges, ha a királyságnak a hüvédek (vazallok) erejét, melly minden egyes országban ellenében állott az ö eszményi hatalmának, s a felsöséget, mellyet az egyház magának kivivott, megsemmisitenie sikerült. Azonban mindazon nehézségek mellett is, mellyek czélja kivitelében (absolut hatalmat alapitani) akadályozák, a királyság soha sem hagyott fel e törekvéssel, s *a középkor története nem egyéb, mint ugyanazon idöben minden országokban folytatott harcz, mellyben a királyság hatalmának minden korlátától menekülni igyekvék.* A hüvédek (vazallok) önállóságra törekvésének a nép biztossági szükségét s egyenjogosultsági vágyát álliták ellenébe. A királyság ugy lépett fel, mint a gyengék védöje az elnyomás ellenében, pártolá a szabadság megalapitását a községekben, a városokban korán hatalma védöire ismert s mindenkép elösegité kifejlödésöket. Ismeretesek az állodalom és egyház közötti hosszas harczok, s bár az utóbbinak sikerült egy ideig a világi hatalmat saját tekintélye alá vetni, mindazáltal bensö romlás és szakadás következtében megalázva, lassanként alászállott magas állásáról, s a XV-dik században már némi függö viszonyba sülyedett, mellyben többször mutatkozik a statushatalom eszközeül, mint korlátaul, mig a reformatio egészen semmivé tette az egyház önállóságát, s ezzel egyszersmind az utolsó akadály is elenyészett, mi az absolut királyság megalapitásának utjában látszott állani. (1.)

Nagy Károly a caesarok korlátlan hatalma után törekedett, s nagy Károly uralkodása volt czélja minden utána következett uralkodóknak; a koronahüvédek (vazallok) és az egyház hatalmával minden megtört, a mi e czél elérésének ellenében állhatott volna, s az absolut királyi hatalom fogalmát, mi e korszakban a statushatalommal azon-

egy volt, XIV-dik Lajos kormánya alatt annyira valósitva találjuk, a mint csak általában a monarchiai hatalom által lehetséges. (2.)

Egyes hatalma azonban soha sem lehet egészen korlátlan; a legtehetségesebb embernek is határokat szabott a természet, s már az emberi élet rövidsége sem engedi, hogy az egyes hatalma szakadatlan s mindig következetes maradjon, mi pedig szükséges, hogy az uralkodás egészen absoluttá legyen. A vallásos szentesités — azon fogalom, miszerint az uralkodó csupán egy magasabb hatalom helytartója, e természeti gyengeségén az egyesnek segithet ugyan, de ugy, hogy hatalma elébe más, vallásos korlátot vet; e nélkül az emberek legnemesebb érzelmei mindig ellentétben fognak állani a hatalommal, melly csak egyesek gyávasága és lealázása mellett állhat föl; s ha minden ó és ujabb kori kényurak történeteit figyelemmel kisérjük, látni fogjuk, miként mindnyája csak ugy tartható fenn magát, hogy bizonyos érdekeket meg tudott nyerni magának, s azon pillanatban megbukott, mihelyt ezen érdekek fentartására hatalmuk fenállása többé nem vala szükséges. 3.)

Ugy találjuk, hogy a királyság történetei is ezt igazolják Európa minden nyugoti állodalmaiban. Hatalma akkor fejlett ki, midőn ugy tudta magát feltüntetni, mint a polgári rend védője a hatalmas hüvédek nyomása ellen, mint az egyenlöség elvének képviselője egyesek teljes önállósága ellenében, melly zsarnoksággá fajult; s megtartá hatalmát a királyság akkor is, midőn az egyházat legyözvén, általa magát legerősebb támaszától — a vallási szentesitéstől — fosztá meg, mindaddig, mig fenállása azon érdekek ótalmára, mellyek által nagygyá lön, szükségesnek látszott. A mint a királyság hatalmát mindig kiebb terjeszté, s az egyes önállóságát végre azon körökben is veszélyezé, hol előbb ótalmazá, mihelyt gyakorlatilag él azon

absolut hatalommal, mellyet fogalmilag neki tulajdonitottak, kitelt ideje, mert a föladat, mellyet maga elé tüzött, azon pillanatban lehetlenné vált.

Hegel a franczia forradalmat a gondolat tényének nevezé, s annyiban helyesen, mennyiben a forradalom mindazt megkisérté valósitani, mit a tudomány ésszerünek ismert. Uj korszak kezdődik rajta, hol minden létezőnek ésszerü alapja keresteték, s minden változtatásnál, a pillanatnyi szükségen túl, azon alapelvek is tekintetbe vétettek, mellyek az állodalom alapjait képezik; de bármi nagy változásokat idézett elö az állodalmi élet legtöbb viszonyaiban azon alapelv elismérése, hogy az állodalomban minden hatalom a néptől ered, az állodalmi hatalom korlátai körüli fogalmakban mindazáltal semmi változást nem okozott a franczia forradalom. Miként nyugoti Európa minden állodalmainak fejlődése a franczia forradalomig folyvást azon irányban folyt, hogy az állodalom (királyság) hatalma absoluttá tétessék, hasonló irányt követett később, és pedig azért, mert a tudomány a statushatalom természetes határai körül egészen azon alapelveket állitja fel, mellyeket a királyság hatalmának érdekében századokon át követett, mert ez is *az egyéniségnek a statushatalom irányában eszközlendő föltétlen alárendelésében* kereste a legtökélyesb államszerkezet eszményét.

Mint más tudományoknak, ugy a statustudományoknak is, midőn azok a 16-dik században uj életre keltek, az ó kor fogalmai szolgálnak alapul. Azon alapelv, *hogy az állodalom a legfőbb, mellynek még a jog és erkölcs tekinteteit is föl kell áldozni*, — salus publica suprema lex — ez volt az alap, mellyre a statustudomány uj épülete állittatott, s ez alapon fejlesztetett az tovább egészen korunkig, — csupán azon különbséggel, hogy a tudomány elöbb *a római imperium* korából, később *a régiség köztársaságaitól* köl-

csönzé alapját, s az ó kor szabadságróli fogalmait is, melylyekről előbb hallgatott, magáévá tevé. *Az egyes egyéni szabadságának az állodalom absolut hatalma alá rendelése, a közjó istenitése,* azon állitás, miszerint *a szabadság csupán a legfőbb statushatalombani részvétben áll,* s hogy democratiában, hol minden polgárok egyeteme gyakorolja a legfőbb hatalmat, ez által senki ellenében nem követtethetik el jogtalanság: ezek az alapelvek, mellyeknek valósitására törekvék a franczia forradalom kezdet óta, minek természetesen nem lehete más eredménye, mint hogy az egészen absolut állodalmi hatalom elve még kiebb terjesztetett. 5.)

A népuralom mindenhatósága nem puszta szójárás, épen mivel a nép mindenütt jelen van, a legkisebb mint legnagyobbakra egyiránt kiterjesztheti és terjeszti hatalmát, s mivel benne az állodalmi hatalom épen azok által gyakoroltatik, kik egyszersmind a közvéleményt képezik, e hatalom democratiákban minden, még az erkölcsi korlátoktól is szabad. Mi egyes zsarnokok ellenében erény gyanánt magasztaltatik, minden ellenállás a jogtalan hatalom ellen itt ugy tünik fel, mint bün; olly cselekmények, minőket ott a közvélemény megbélyegez, barátok elleni árulás, a vér legszentebb kötelékeinek megsértése, midőn az uralkodó java forog fen, a legnagyobb önlealázás a hatalmas ur előtt, ki bennünket eltiporhat, mind erényül mutatkoznak imitt; hogyne gyakoroltathatnék a nép kezében az absolut hatalom nagyobb kiterjedésben, s hogyne szorittatnék általa az egyes szabadsága még szükebb korlátok közé, mint az a királyság által lehetséges volt. 6.)

Ha figyelmünket a multra forditjuk, ekként azt találjuk, hogy *azon pillanat óta, midőn a népvándorlások után hátramaradt chaosból uj rend keletkezett, az egyén szabadsága, minden előlépéssel, mellyet a polgárisodás tett, inkább és inkább alávetteték az állodalom hatalmának.* A franczia

forradalom nem szakasztá meg e folyamot, hanem a királyság művét a nép nevében tovább folytatta, s az absolut államhatalom a nagy átalakulásnak, mellynek közepette élünk, minden phasisánál kiebb és kiebb terjesztetett. Az irány, mellyben az uj kor minden állodalmai kifejlődtek, mindig következetes maradt magához; az egyén korlátlan önállóságától szakadatlanul vezetvén ismét az állodalom föltétlen uralmához.

Forditsuk most a jelenkor viszonyaira figyelmünket.

A jelen.

Ha nem akarjuk behunyni szemeinket azokra nézve, mik körülünk történnek, át kell látnunk, mikép az irány, mellyben az állodalmak előbb fejlődtek, korunkban sem változott meg, söt hogy óriási lépésekkel közeledünk ezen törekvések vég czéljához, midőn tudniillik az egyén szabadsága az állodalom absolut uralmának teljesen alája vettetik; miután

1) már jelenleg el vannak ismerve azon alapelvek, mellyekből az állodalmi hatalom legkorlátlanabb uralmának (absolutismusának) logicai következetességgel ki kell fejlődnie;

2) Minden párt, bármilly ellenségesen álljanak egymás ellenében, egyenlő buzgalommal törekszik e czél felé vinni a társadalmat.

Korunk alapelvei.

Vizsgáljuk a jelenkor állodalmát azon országban, melly — kevés kivétellel — minden egyebek által mintául vétetett, mit találunk Francziaországban, mi az állodalom absolut-hatalma alá nem volna vetve? A departement-e,

melly, mint közigazgatási felosztás, csupán arra látszik alkotva lenni, hogy a központi kormány absolut parancsait végrehajtsa; vagy a községek, hol a minister akarata egyszerre ezerével leteheti a maireket; vagy az iskola, honnan minden tanitót el lehet üzni, kinek politicai nézetei nem tetszenek; vagy az egyház, mellyet már régóta a rendőri intézet egy neméül tekintenek?

„A franczia köztársaság elismer bizonyos jogokat és kötelességeket, mellyek előbbvalók a politicai törvényeknél, miknek ez okból a törvények felett kell állaniok“ — igy szól az 1848. nov. 4-ki alkotmány. Miben állanak ezek?

Kétségkivül mindenek előtt az egyes egyéni szabadságát kell itt értenünk.

Senkit sem lehet, a *törvényben* meghatározott eseteken kivül, fogságba vinni, vagy szabadságától megfosztani. *Art.* 2.

Minden polgár laka sérthetetlen, senkinek sem szabad oda erővel bemenni, *a törvényben meghatározott eseteken kivül s csak az abban megállapitott formák szerint. Art.* 3.

Biztositva van a polgárok egyesületi joga; fegyver nélkül, békesen gyülekezhetnek, petitiókat nyujthatnak be, s gondolataikat a sajtó utján vagy egyébként szabadon közölhetik. E jogok gyakorlatának nincs egyéb határa, mint mások joga és szabadsága s a *közbátorság. Art.* 8.

Az oktatás szabad. E szabadságot a *törvény által meghatározott föltétek s az állodalom felügyelete alatt gyakorolhatni*, melly felügyeletnek minden nyilvános oktatás egyenlő mértékben alá van vetve. *Art.* 9.

S honnan származnak mindazon törvények, mik szerint az egyest szabadságától megfoszthatni s minden pillanatban be lehet törni lakába? Mitől függ, meghatározni, mikor áll ellenkezésben az egyesületi, kérelmezési jog és szabadsajtó a közbiztossággal? Ki dönti el, ha vajjon az

állodalom nevében a közoktatás felett gyakorolt felügyelet nem fajul-e az oktatási szabadság elnyomásává?

A többség.

Azok többsége, kiket a nép egyidőre képviselőül nyilvánit s minden felelősség alól fölment [1]).

Tegyük fel, hogy e többség hibásnak tartja az alkotmány azon formáját, miszerint jogát gyakorolnia kell [2]), s az alkotmány által adott teljhatalmát annak megsemmisitésére akarja használni: nem áll-e tehetségében, a polgárok minden jogait, mellyek e czél elérésében akadályoznák, azon mértékben, a mint szükségesnek találja, korlátozni? Az associatio s mindenekfölött a szabadsajtó jogát nem fogja-e olly szük határok közé szorithatni, hogy egészen elvesztik gyakorlati fontosságukat; nem áll-e hatalmában, minden ellenszegülést, söt minden ellenmondást lehetlenné tenni? Az egyház rendőri felügyelet alá tartozik, hogyan hirdethetne más tanokat, mint mellyek pártfogoló hatalmának alapelveivel öszhangzásban vannak? Az állodalom csak a cultus külsöségeire terjeszti ki hatalmát. A lelkiismereti szabadság — jog; de e jognak, melly sérthetlennek van elismerve, legalább fegyelmezhetőnek kell lennie; biztositották, de hagynia kell magát kormányoztatni,

---

[1]) Hobbes nézete, miszerint a nép egész fölségét egyszerre egy vagy több személyekre ruházhatja, az emberi természettel ellenkezőnek tekintetett, s mindazáltal csak e hypothesis valósitását látjuk Francziaországban.

[2]) Ezen föltét nem szerfölött merész; miután a képviselők többsége, általános szavazatjog mellett, többnyire a középosztályokhoz tartozik, csupán olly esetet kell fölvennünk, midőn ez osztályok érdekei az egyetem érdekeivel ellentétben állanak, — mi nem ritka dolog — s illy körülmény a törvényhozás többségéről könnyen föltehető.

s illő, hogy az által szabályoztassék, ki által biztosittaték [1]). Azon ótalom, mellyet az egyház élvez, természetes következménye minden dolgok és személyek általános alávettetésének az ország fölsége alá [2]), jaj neki, ha nem akarja magát alkalmazni e föltéthez, melly alatt türetik, soha sem fogják megengedni, hogy a jelen társadalom szoros egysége két felé szakittassék.

Hasonló viszonyban áll az állodalomhoz az iskola, söt mennyiben az államhatalomnak érdekében van a jövö nemzedéket jó polgáraivá nevelni az alkotmánynak, mellyet reájok hagyni akarnak: az állodalom ügyeletének az oktatásra még szorosabbnak kell lennie. Az állodalom nem éri be azzal, hogy növendék polgárainak semmit sem tanitnak, mi az alkotmány alapelveivel ellentétben áll, hanem az által, hogy a tanitói helyek betöltését és megüritését magának tartá fenn, egyszersmind a tanitás politicai irányát is igyekszik meghatározni.

Ki fog, kinek szabad a törvényhozásnak ellenmondani; hiszen töle függ, milly mértékben akarja nemcsak ezt, hanem még az egyesek személyes szabadságát is korlátolni. A legszentebb kötelessége, megelözni minden ve-

---

[1]) La liberté de conscience est un droit. Mais ce droit, tout inviolable qu'il est, doit être disciplinable, il est garanti, mais il doit se laisser regir, et il est juste qu'il reçoive sa règle de qu'il recoit sa garantie. — C. G. Hello. Du Regime Constitutionel. Titre III-éme de la liberté réligieuse.

[2]) La protection des cultes derive de l'assujetissement universel des choses et des personnes à la souveraineté du pays. — Les cultes sous du domaine de la police de l'État; c'est donc la police de l'État, qui les protége, et ce seul mot devrait prévenir tout méprise sur la finles obligations et la limite de cette protection. — *Ugyanott.*

szélyt, mi általában bárhonnan fenyegetné a társadalmat [1]); ha a törvényhozás, vagy ennek nevében a kormány szükségesnek nyilvánitá a személyes szabadság legfőbb megszoritását: föltéve, hogy a törvényt, melly az egyéni szabadságot megsemmisiti, az alkotmányban meghatározott formák szerint hozták — senki sem emelhet panaszt az alkotmány megsértése miatt; söt ha a többség végre jónak találja, magát állandónak — permanensnek — nyilvánitani, az alkotmányos jogokat részben vagy egészen felfüggeszteni, magában mindenki meg lehet győződve, hogy a törvényhozás hatalmának körét tulhágta, de nyilván kifejezni e meggyőződést s szerinte cselekedni, egyiránt lehetetlen a despotismus uj mint régi neme alatt. Mint a királyság, mihelyt korlátlan akart lenni, nem mulasztá, az egyes polgárokat csillagkamrák által megfosztani a birói ótalomtól: szintugy el tudják e czélt érni a parlamenti többségek az által, hogy bizonyos eseteket vagy személyeket törvénykivüli, vagy egész vidékeket ostromállapotban levőknek nyilvánitanak, csakhogy ők ezt a törvényszerüségnek mindig több látszatával tehetik, mint egy király.

Nem puszta feltétekről beszélek. Ugy hiszem, még nincsenek elfeledve az egészen törvényes alakban hozott „lois des suspects;“ tudva van még, mi soká szükségesnek tartá a convent az önalkotta 1793-ki alkotmányra fátyolt boritani. Söt nem is szükség annyira visszamennünk. A

---

[1]) Partout où se cache un risque pour la société, le gouvernement regarde; il n'y a pas de devoir plus sacrée. — *Ugyanott.* Hello idézett munkájának harmadik kiadása egyike a legutolsó műveknek, mik e tárgyról megjelentek, s mivel e fölött mérsékletéről annyira kitünő, hogy főkép annak köszönheti az elismerést, mellyben 1830 óta részesül: legczélszerübbnek tartám, ha a constitutionalismus elveit Hello saját szavaival adom elő.

legujabb franczia törvények, a sajtó és egyesületi jogot illetöleg, a választó törvény módositása ez országban, hol az alkotmány I. §-sa szerint a fölség az összes polgárok egyetemét illeti, s az ostromállapot, melly alá Francziaország egy része vettetik, szükségtelenné tesz minden történeti bizonyitást.

Csupán a tulajdon maradt még fenn, mire Francziaországban az állodalom absolut hatalmát ki nem terjeszté. A személyes szabadságnak tisztelete az, mi a birtok szentségének észszerü alapját képezi; de napjainkban a személyes szabadság csak még a szentnek nyilvánitott birtok körében ismertetik el, s a birtok védelmezöinek igazuk van, midön állitják, hogy ezzel a szabadságnak is tökéletesen vége lenne, mert hiszen az a szabadság utósó maradványa, mi Francziaországban az egyeseknek még meghagyatott. Azonban nemcsak valószinü, de a dolgok természetes folyása mellett bizonyos, hogy az állodalom hatalma e határok elött sem álland meg, s hatalma alá fogja vetni végre a birtokot is, hogy azt, mint minden egyebet, önkénye szerint — a közjóra — szabályozza, más szóval, hogy az egyesek rendelkezési joga a birtok fölött szintugy megsemmisittessék, mint egyebütt történt.

Jól tudom, hogy az egyéni szabadság soha sem talál buzgóbb védelemre, mint a tulajdon körében. Midön Robespierre az emberek jogairól a convent elé terjesztett munkálatában, olly formában akarta értelmezni a tulajdonjogot, minö a személyes szabadság biztositására kielégitönek tartaték, hogy t. i. *„az egyesnek a birtok azon részéhez van joga, mellyet neki a törvény biztosit“* [1]): neki magának sem volt lehetséges, elfogadtatni e nézetet, melly

---

[1]) De jouir de la portion de tiens qui nous est assurée par la loi.

által a tulajdon szintugy a törvénytől lett volna függővé, mint a személyek valának, s azt hiszem, mikép az alapelv, hogy az állodalom absolut hatalma a tulajdon fölött, ezt megsemmisitené, legtöbb ember előtt sokkal világosabbnak tetszik, mint ha ez elvet a közoktatás és cultus szabadsága ótalmazására alkalmazzák, s igy elhiszem, hogy *mig a birtokosoknak sikerül kezeikben tartani a törvényhozó hatalmat*, a birtok sérthetlenségének elve legalább elméletben fentartathatik; de ha elfogulatlanul tekintjük a dolgot, igen valószinütlennek fog tetszeni e föltét. Mert

1) Azon pillanattól fogva, midön, a birtokon kivül, minden egyebet alávetettek az állodalom absolut hatalmának, a tulajdon nem csupán *egyedül szabad*, hanem szükségkép *egyedül uralkodó;* s olly korban, midön anyagi vagy erkölcsi befolyás által annyit, mit megrenditbetlen alapokon épültnek gondolánk, láttunk összeomlani, senki sem fogja hinni, hogy csupán a birtokban van erö fentartani azon hatalmat, melly ellen, mihelyest egyedül áll, a mi csak a fenállóval elégedetlen, mind szövetkezni fog [1]).

2) Mert a politicai jogok a nagy többségre nézve csak az által birnak értékkel, hogy az anyagi jólét javitására élhetni velök, s nem gondolható, hogy a szegényebb osztályok a nekik juttatott politicai befolyást szintugy anyagi helyzetök javitására ne forditanák, mint azt a gazdagoknál

---

[1]) Az uralkodás minden nemei közt a plutocratia hordja legkevésbé magában fenállásának föltételeit, nemcsak, mivel minden uralmak közt a legsulyosabb, hanem azért is, mert a birtoknak természetében fekszik, miszerint a helyett, hogy e téren egyesülnének, kik benne osztoznak, mindig az érdekek összeütközését idézi elő, főleg ha a birtok — miként korunkban — a tulajdon különféle nemein alapul, mellyek közől mindenik függésbe akarja hozni a többieket.

mindenütt tapasztaltuk, hol az állodalom kormánya az ő kezeikben volt, s azért szükségképen csak átmeneti jelenségnek tekinthető, hogy a törvényhozás, az általános szavazat mellett is a birtokos osztályok kezeiben van. Nem messze az idő, mikor mindazok, kik nincsenek megelégedve a részszel, melly az állodalomban nekik jutott, s kik most minden szenvedéseiket, miket tűrni kénytelenek, az egyéni tulajdon zsarnokságának tulajdonitják, át fogják látni, hogy a törvényhozás elismert mindenhatósága mellett, czéljaikat törvényes uton, választás által is elérhetik, s midőn ezen eszközzel élni is fognak [1], annyival inkább, mert hogy a birtok olly mértékben korlátoztassék, melly annyi, mint ha megsemmisittetnék, — e végre csak azon alapelveket szükség tovább fejteni, mellyek részint általában, részint a birtok külön nemeire nézve, a franczia forradalom óta; mint kétségbevonhatlanok, már elfogadtattak.

Arról, mit annyian beszélnek, forditsuk szemeinket arra, a mit mindnyájan 60 év óta Francziaországban cselekvének s meg fogunk győződni ez állitásról.

Francziaországban nemcsak minden politicai, hanem a birtokjogok nagy része is a forradalomban veszi eredetét. A középosztályok ujra visszafoglalák Francziaországot azoknak utódaitól, kik egykor őket megrabolták, s Francziaország mostani jólétét az által alapiták meg, hogy olly spoliatiót merészeltek véghezvinni, minőre a római polgár-

---

[1]) Csupán ezen meggyőződésnek köszönhetni, mint sokan hiszik, Francziaország látszatos nyugalmát a közelebbi évben, s miként Thiers beszédében kimondá, a választó törvény módositása azért tartatott szükségesnek, mert a birtokosok többsége elismeré a veszélyeket, mellyek, ha az összes nép megtartja a választási jogot, a birtokjogot is, és pedig a törvényhozás részéről fenyegetik.

háboruk óta nincs példa a történetekben. Részemről nem tagadom üdvös következményeit ez eseménynek Francziaország anyagi fejlődésére, s azon körülmény sem ismeretlen előttem, mikép az uj birtok, melly e spoliatio alapján keletkezett, törvények által van szentesitve; de ugy hiszem, senki sem fogja tagadni, hogy a birtoknak illyes átruházása másokra, épen nem volt alkalmas a birtokjog szentségének eszméjét erősiteni; s hogy olly országban, hol 60 év előtt ezerektől elvették tulajdonukat, s hol a törvényhozás később, midőn a veszteségért egy milliard kárpótlást ajánlott meg, e kisajátitást jogtalanságnak nyilvánitá, sokkal kevésbé kell tiszteletben állnia a tulajdonjognak, mint másutt [1]). Hol a birtokos osztályok spoliatiója s a tulajdon uj felosztása több kezekbe, nagyobb anyagi fejlődésre vezetett, igen könnyen rá jön az ember, a gondolatra, hogy e kisérletet talán hasonló sikerrel még egyszer meg kellene kezdeni. — A franczia forradalom elvileg a tulajdonjogot elismerte, s igy azok között, kiket a tulajdon elleneinek tartunk, sokan vannak, kik azt szivesen a társadalom alapjául szeretik tekinteni, csakhogy a birtok szerintök egy kissé máskép volna felosztandó. A franczia forradalom példája illy kisérleteknél mindig biztositó előzményül fog szolgálni.

Ugyanezt mondhatni a franczia forradalom következtében a birtokjog körül felállitott alapelvekről.

Hogy a testületi javak kisajátitása mellett, a közjó követelése mellett, még más, legalább látszatos jogalapot találjanak, felállitották, mikép minden testület csupán a törvénynek köszönheti létezését, s azért birtokát illetőleg is föltétlenül a törvényhozásnak van alávettetve, mig az

---

[1]) Lásd : Foy' beszédét az emigransok kármentesitése tárgyában. 1825. februar 22-kén.

egyes, mint istentől teremtett lény, nem a törvényhozásnak köszöni lételét, s azért olly birtokjogot követelhet, melly nincs feltételezve a törvényhozástól. De ha mellőzzük is mindazt, mi e különböztetésben nem áll, kétségtelen, hogy a család is (legalább minden jogviszonyaira nézve) az állodalomnak köszöni lételét, melly midőn az első szülöttség jogát szentesiti, vagy minden gyermek részére megszab bizonyos törvényes részt, épen ugy használja befolyását a család körében, mint midőn a testületi jószágok körül rendelkezik, s hogy annálfogva az alapelvet, mellyel a papi javak világiasitását igazolni szokták, szintugy alkalmazhatni a család birtokjoga ellen. (7.)

Hátra van az egyén tulajdonjoga. De miben keres az támaszt egészen absolut állodalom ellenében?

Midőn egykor XIV. Lajos azon kérdést intézte a sorbonnehoz : van-e neki joga bizonyos adót kivetnie; azt nyerte válaszul — St. Simon szerint — hogy alattvalóinak minden tulajdonát sajátja gyanánt tekintheti. — Tudományos testületek gyakran vannak olly helyzetben, mellyben a tudomány fáját kénytelenek egyszersmind élet fájának tekinteni, s a sorbonne mindenekfölött tudta nézeteit a hatalom szükségeihez illeszteni. Nem is olly merész volt akkortájban ezen állitás, hogy olly tudós testület tekintélyére lett volna szükség, vele föllépni. Egy 1695-ben, királyi jóváhagyás mellett megjelent illy czimü iratban: „Le testament politique de Mr. Louvois,“ olvassuk : Minden alattvalók, bárkik legyenek, kötelesek személyöket, tulajdonukat s véröket ő felségének felajánlani, a nélkül, hogy tőle jogképen bármire igényt tarthassanak. Ha a királynak mindenöket feláldozzák, csak kötelességöket teljesitik, és tulajdonkép semmit sem adnak, mert minden a királyé. A franczia statushatalom nemcsak XIV. Lajos alatt, hanem később is egészen ez alapelv szerint járt el; s

ki tagadhatja, hogy hasonló körülmények között az egyéni tulajdon nélkülözi épen azon kelléket, honnan valódi értéke származik — *a biztosságot?* — De vajjon a sorbonne alapelvei és azok között, mellyeket korunkban felállitának, van-e egyéb különbség, mint hogy az absolut állodalmi hatalmat, mellynek személyünk, vérünk, vagyonunk föltétlenül alá van vetve, ma nem egy egyén, hanem egy gyülekezet többsége gyakorolja? A biztosság, mellyet a tulajdonra nézve igénybe vehetünk, mint egykor, ma is leginkább az uralkodó jogfogalmaitól s azon meggyőződésétől függ, mennyiben tartja az egyes birtokát az állodalmi czél elérésére szükségesnek.

Hol absolut hatalommal találkozunk, legyen bár egy egyénre, egy osztályra vagy az összes polgárok többségére ruházva, mindenütt az uralkodó vágyainak és szükségeinek kielégitése tekintetik legfőbb állodalmi czélul, s ha a franczia törvényhozás többsége azon meggyőződésre jőne, hogy az egyéni tulajdon megszüntetése az egésznek javára lesz, az általánosan elismert elvek szerint, épen olly kevéssé fog hiányzani a törvényes eszköz e nézetek keresztülvitelére, mint XIV. Lajos idejében [1]).

---

[1]) Nem arról van itt szó, helyes-e e nézet, hanem csak arról, hogy bárha rövid időre is, a többség meggyőződésévé válhatik. Az ó és uj kornak sok kitünő szellemei tekintették a birtokjogot az emberiség legnagyobb szenvedéseinek forrásaul. „La nature a voulu que l'égalité dans la fortune et la condition des citoyens, fut une condition necessaire à la prosperité des états. L'inégalité des fortunes et des conditions décompose pour ainsi dire l'homme. I'ai de la peine à deviner comment on est venu à établir des propriétés — — et si je ne craignais de manquer de respect à nos peres, quels reproches ne leur ferais-je pas pour avoir fait une faute qu'il était presqu' impossible de faire. (Igy szól Mably a törvényhozásról irt munkájában). Hasonló móodon nyilatkzik

Miután sokan talán valószinütlennek tartják e föltételt, s azon nézetben vannak, hogy olly társadalomban, mellynek alapja a tulajdonjog, ez biztositékát a közmeggyőződésben találja : legyen szabad e helyen figyelmesekké tenni olvasóimat azon alapelvekre, mellyeket korunkban, a tulajdon bizonyos nemére nézve, minden alkotmányos országban követnek. Azon alapelveket értem, mellyek a vaspályák és egyéb közlekedési eszközök birtokosai ellenében alkalmaztatnak.

Majd mindenütt azon alapelvet álliták fel az ujabb időkben, miszerint minden fontosabb közlekedési eszközök épitését és üzletét át kell vennie az állodalomnak, s hol azok magánytársulatok kezeiben vannak is, kisajátitás utján az állodalomra átruházandók.

Három okkal támogatják ezt.

1) Mert az állodalom egy, reá nézve annyira fontos tárgyat, minö a közlekedési eszközök fentartása és üzlete, nem bizhat egyesek nyerészkedésére.

2) Mert az állodalom, nem egyéb levén, mint minden polgárok egyeteme, minden közlekedési eszközök készitésében és használatában csak az egyetem érdekeit tartja szem elött, s az ebből származó közhaszon gazdagon pótolja a vasutak és csatornákra forditott tőke kamataiban szenvedett veszteséget. Végre

3) Mindezen okok, mellyek, mint látjuk, általánosan helyeseknek tartatnak, olly nemüek, hogy általok nemcsak

---

Helvetius „de l'homme," s ha látjuk, hogy e tanok korunkban nagyobb buzgalommal terjesztetnek, mint valaha, s követői már hatalmas pártot képeznek : hasonló körülmények közt nem lehetséges-e legalább, hogy e nézetek a nép többsége előtt diadalmaskodhatnak?

minden közlekedési eszközök, hanem a tulajdon legtöbb nemeinek kisajátitását is igazolhatni.

Jó és olcsó közlekedési eszközök állitása kétségkivül nagy fontosságu az állodalomra nézve; de senki sem fogja tagadhatni, hogy a népnek olcsó és biztos élelmezése még általánosabb érdekü dolog. Mit fogtok felelhetni azon osztályoknak, mellyek a vasutak átvételével keveset vagy semmit sem nyertek, ha az itt helyesnek ismert elv alkalmazását azon tárgyra nézve követelik, melly őket legközelebbről érdekli; ha előadandják, mikép azt, a mitől nem az állodalom magasabb kifejlődése, hanem polgárai millioinak létele függ, még kevésbé lehet egyesek versenyére és nyerészkedésére hagyni, mint az uj közlekedési rendszerek készitését? A közlekedési eszközök kérdésénél egészen helyesnek találtátok, hogy az állodalom fontosabb érdekeit nem hagyhatja egyesekre — mondhatják a fenálló rend barátaihoz — s a legnagyobb erőfeszitéssel óriási müveket alkottok, mik mögött messze hátramarad mindaz, mit e tekintetben Róma tett. A vasutak készitése inkább nektek van érdeketekben, mint nekünk, s mégis együtt kell hordoznunk az állodalom legnagyobb terheit; s im, mi nem panaszkodhatunk jogtalanság miatt, miután közvetve ránk is háramlik abból haszon. Hasonló eset forog itt fenn. Ugy látszik, mintha abból, ha az állomány a nép élelmezésének gondját magára vállalja, közvetlenül csak ránk szegényebbekre hárulna haszon, de közvetve ti is részesültök abban. Ha a nép inségtől óva van, biztositva vagytok erőszakos felforgatások ellen, a munka olcsóbb lesz, s müiparotok más országokéit legyőzendi, söt magát a tulajdont is csak ez által biztosithatjátok valóban, mert a nép nem fogja többé megtámadni a birtokjogot, ha egyszer gyümölcsei számára biztositva vannak. Szintolly szent előttünk a tulajdon, mint előttetek, csupán a kétségbeesés

támadásai ellen akarjuk azt ótalmazni, s ez csak ugy lehetséges, ha a néptáplálás gondját, a szükséges élelemszerekkeli kereskedést az állodalom veszi által. Ha igaz, hogy a szállitást olcsóbban és czélszerübben intézheti az állam, mint egyesek, még inkább áll ez a gabnakereskedésre, mert hiszen a tapasztalás tanitja, hogy a szállitási költségekben soha sem fordul elö olly nagy ingadozás, mint az élelmiszerek árában.

E követelés ellenében czáfolatul csak azon következményekre lehet hivatkozni, hova az okvetlenül vezetni fogna. Az állodalom gondoskodása minden élelmi szerekről szükségkép mindazon jogokat magában foglalja, mellyek nélkül az állodalom nem felelhetne meg feladatának. Az eladás joga mellett öt kell illetnie az ár megszabásának is, mit a termesztö termékeiért követelhet. Söt a mennyiben ez csak ugy lehetséges, ha az állodalom maga képes élelmi szükségeit elöállitani, arról is kell az államnak gondoskodnia, hogy a föld a gabnatermesztés alól el ne vonassék s czélszerüen miveltessék, mi annyi, mint az egyéni földbirtoki tulajdont eltörleni, miután szabad használata lehetlenné lön. Miután pedig a mostani társadalom az egyéni tulajdon elvén alapul, olly szabályhoz, melly által a birtok nagyobb része — a földbirtok — a tulajdonosok kezében egyszerre egészen becsét veszti, nem lehet nyulni, a társadalom veszélyezése nélkül. A tulajdonnak szaporitását és nem megsemmisitését kivánja a közérdek, mert csak igy lehetséges, hogy a polgárok közöl mindig nagyobb szám részesüljön a tulajdonjogban.

De nem felelhetik-e a fenálló rend barátinak ezekre, hogy hiszen a tulajdonnak azon neme is, mellyet nagy társulatok vasutakban és csatornákban birtak, csak egy eszköz, minél többeket birtokhoz juttatni? Állodalmakban, hol ugy tetszett, mintha minden el volna foglalva, hirtelen

egy uj neme támadt a tulajdonnak, s az állodalom, mellynek érdekében kelle annak feküdnie, mit tőn, hogy az egyéni tulajdonhoz minél többen hozzá juthassanak? Magának sajátitá azt el, s elvonta az egyének tetszés szerinti használatától, és pedig azért, mivel az egyetem érdeke kivánta, hogy a tulajdon ezen neme czélszerüen használtassék, mit a magán üzlettől nem lehete várni. Az angol park, s annyi pusztán fekvő vagy nyomoruságosan mivelt földterületek más állodalmakban eléggé világos bizonyságai, hogy a földbirtokra nézve is hasonló eset forog fenn. Ha tehát a földbirtok ellenében hasonló mód követtetik, mint a közlekedési eszközök birtokosai ellenében, t. i. ha az állodalom igazságos kisajátitásáról gondoskodik, szintolly kevéssé emelhet panaszt egyiknek mint másiknak tulajdonosa. Ez esetben is csak a közérdekben, söt az egyetem biztossága miatt foglaltatik le a birtok, s egyformán kármentesittetik mindenik.

Az egyéni birtokjog pártolói emlitik a teljes kárpótlás lehetetlenségét, s mindenesetre ugy tetszik, mint ha egész földterületének megvétele minden állodalom pénzerejét felülmulná; de ezen ellenvetés is csak látszólagos, azon alapelvek mellett, mellyeket korunkban a pénzről felállitának, vagy legalább gyakorlatba vettek. Miután senki sem vonja kétségbe az állodalom jogát, adósságot csinálni, s szükség esetében bizonyos papiroknak parancsolt folyamat adni, a földbirtok-tulajdon kisajátitása nincs nagyobb nehézségekkel összekötve, mint a közlekedési eszközöknél, mert a kisajátitott összes földbirtokban szintugy kezében van adósságának hypothecája, mint amott. S azon esetben is, ha az állodalom nem képes eleget tenni kötelezettségeinek, a földbirtok volt tulajdonosai, kik azért statuspapirt kapnak, egyáltalában nem panaszkodhatnak valamelly különös igaztalanság miatt, csupán olly kiváltságtól fosz-

tatván meg, mellyel az állodalom ellenében a tulajdon egyéb nemei már rég nem birnak, — a *biztosság* kiváltságától.

Erősen meg vagyok győződve, hogy mindazon okokat, mellyek a közlekedési eszközök kisajátitása mellett felhozatnak, következetesen lehet alkalmazni a földbirtok kisajátitására is, s kik ez okokat egyszer elfogadták, a birtokjogot elvileg itt sem lehet védniök. Ne higyük azonban, hogy az egyedüli söt legnagyobb veszély, melly korunkban a személyes tulajdont fenyegeti, az ellene intézett egyenes megtámadásban fekszik. Az állodalom jelen intézményei ma sokkal biztosabb eszközt nyujtanak az egyéni birtokjognak, ha nem is elvileg megsemmisitésére, de olly viszonyok közé juttatására, mik között aztán magától meg kell szünnie.

Legyen szabad egy olly férfiu nézeteit idéznem, kit senki sem fog a communistákhoz számitani, s ki mindenkor határozottan nyilatkozott az egyéni tulajdonjog ellen intézett minden megtámadás ellen.

Mit kell tennie most a második franczia forradalomnak, az 1848-ki köztársaságnak? — igy szól Lamartine, a köztársaság multjáról és jövőjéről irott röpiratában. Feladata, a czélt, mit az első forradalom a tulajdon és jogegyenlőségre nézve kitüzött s részben el is ért, még inkább megközeliteni; azaz miután az első forradalom a tulajdont mindenkire nézve megszerezhetővé s mindenek közt megoszthatóvá tevé, arra kell törekednie, hogy az ingóbbá legyen, s mindenek közt általánosabban *oszolják fel*, és pedig erőszak nélkül, ugy hogy senkitől azonnal el ne vétessék tulajdona — — *adó utján.* Kik a felhőkben vagy vérpatakokon által keresik az ál communismust, kezökben tartják a valódi communismust, csakhogy nem akarják azt látni és megismerni. *A valódi communismus az adó.*

S nem csodálatos-e, ha a nép e megváltó ellen zugolódik, s a democraták az adót vonakodnak önként megajánlani. Mennyi szó-, fáradság- és időbe kerül a népet valódi érdekeiről felvilágositani. [1])

Lamartine nem tartozik egy párthoz sem, s nem hiszem, hogy érintett nézetében az egyéni tulajdon sok pártolói osztozzanak, mi azonban állitásainak igazságából semmit sem von le, mennyiben velök csak a dolgok jelen állása fejeztetik ki. Azon hatalom, mellyet korlátlan adóztatási joggal ruházunk fel, s mellynek joga van egyszersmind meghatározni, a tulajdon egyes nemei közt milly mértékben osztassék fel az adó, — minden birtokról szabadon rendelkezhetik, vagy legalább arról, mi a birtoknak értéket ad — jövedelméről, s csak az állodalom szükségeitől és a törvényhozó akaratától függ, milly terjedelemben akar élni e jogával. S midőn az állodalom jelen szerkezete mellett a közszükségek évenként növekszenek, ellenben a tulnyomó befolyás, mellyet előbb a birtokos osztályok a törvényhozásra gyakoroltak, mindinkább elvonatik tőlök: nem csak lehetséges, sőt valószinűnek tekinthető a birtoknak mindig nagyobb megadóztatása.

1848-ban egész Európa állodalmi jövedelmei 2097 millióra mentek. [2]) Ebből 931 millió a polgári közigazgatásra, 637 millio a statusadósságok kamataira, 385 millio katonatartásra, 94 millio az 50 uralkodó család tartására fordittatott, mig az összes statusadósság 15,937 millio forintra emelkedett. Ha összehasonlitjuk e számokat, bármelly országban, az előbbi évek állodalmi számadásaival,

---

[1]) Lamartine Le passe, le present et l'avenir de la République. Ch. VIII.

[2]) Europa's Staaten ihre Grundkräfte, Schulden und Civillisten v. F. X. Hlubek 1849.

s egyszersmind egybehasonlitjuk az előbbi évek terheivel, a mit ezek fedezésére a birtok legtöbb nemeinek jövedelmeikből az állodalom részére adóképen fizetniök kelle; s ha végre tekintetbe vesszük, minő arányban növekedtek az utóbbi években a közterhek és pedig épen ott, hol az alkotmányos központositás elve legtökélyesebben át van víve: nem fogjuk igen merésznek találni azon föltétet, miszerint az adó végre olly magas fokra emelkedhetik, hol némelly birtoknál nagy részét s néhol egész jövedelmét elnyeli. 8.)

Sokat beszéltek a birtokos oszályok szívtelensége, a plutocratia önzése s a nép szerfölötti elnyomatása fölött, s különösen az angol pénzaristocratiát, némellyek, mivel pénzuralom, mások, mivel még mindig csak aristocratia, a legkeserübb szemrehányásokkal illeték. Annyit mindenesetre meg kell engedni e szemrehányásokból, hogy a birtok aristocratia, mint osztály (mert egyesekről nem szólunk), tisztán emberszeretetből olly kevéssé hajlandó nagyobb terheket elvállalni, mint az állampolgárok egyéb osztályai. Ha mindazáltal látjuk, hogy még ott is, hol minden törvényhozási befolyás kizárólag a birtokos osztályokat illeti, mindig kénytelenek voltak ezek a szaporodó közterhek nagyobb részét elvállalni, ha a birtokos osztályok törlék el Angliában a gabonatörvényeket, ők szüntetének meg vagy szállitának alább — s pedig ollykor az állodalmi kincstár veszteségére — némelly indirect adót, s végre kényszeritve érzék magokat, az álladszükségek egy részét jövedelmi adóval fedezni, melly alól minden, semmivel vagy csak kevéssel biró osztályok ki vannak véve; ha mondom, mindez lehetséges vala, olly korban, midőn a birtokos osztályok elhatározó söt kizáró befolyást gyakoroltak a törvényhozásra, — csupán azért, mivel a meddig azon alapelvhez ragaszkodnak, hogy az állodalomnak mindenre ki kell terjesztenie gondoskodását, sem az állodalom kiadá-

sok progressiv irányát nem gátolhatni, sem azokat máskép nem fedezhetni, mint nagyobb teherkivetés által; mig végre kényszeritve látják magokat az állampolgárok azon elv elfogadására, hogy *nem csupán a birtok mennyisége szerint kell szabni az egyes részvétét a közterhekben, hanem hogy a gazdagabbnak többel kell azokhoz járulnia, mint a szegényektől kivánhatni* : nem valószinü-e, söt bizonyos, hogy ez ösvényt a democratia uralma alatt még nagyobb következetességgel folytatandják, s a birtokos osztályok által már elismert alapelvek tovább fejlesztése által olly állapotnak megyünk elébe, midön egyetlen birtokos sem fogja kétségbe vonni Lamartine állitását, miszerint a valódi communismust az adóban kell keresni.

Álliták, hogy soha sem volt nagyobb állodalom, mellyben az egyéni birtok joga el nem ismertetett volna. Nem vizsgálom itt ez állitás helyességét. Hogy azonban voltak viszonyok, midön a földbirtok teher gyanánt tekintetett, s a birtokosokat büntetö-törvények által kelle kényszeritni annak megtartására, ez iránt senki sem fog kétségeskedni, ha jártas a történetekben. (9.)

Ha egyszer felállitják az alapelvet, hogy az állodalmi hatalomnak kell intéznie mindent, mi a polgárok nagy részére nézve fontos, s ha ekkép az államhatalom körét s egyszersmind annak szükségeit mindig kiebb terjesztjük : az egyes birtokjogát is szükségkép mindig keskenyebb korlátok közé kell szoritani, mindinkább alávetni azt az állodalom korlátlan hatalmának. Az igen mindegy, hogy ez közvetlenül történik-e, elvileg megtámadván az egyéni birtokjogot, mint az ujabbkori állodalom feladatával összeférhetlent; vagy ugy, hogy a jövedelem nagyobb részére igényt képezünk az állodalom nevében : annyi kétségtelen, mikép a veszélyt nem egyes pártok szenvedélyességében, hanem azon elvekben kell keresni, mik szerint állodalmunkat ren-

deztük, s azért egyes pártok elnyomásával nem is hárithatjuk azt el.

A szabadság és uralom fogalmai közel rokonok. Miként a szabadság abban áll, hogy saját erőinket s a körültünk levő természetéit önválasztotta czélok elérésére használhatjuk : ugy az uralkodás nem egyéb, mint hatalom, a mieinken kivül mások erőit is felhasználni saját czéljainkra; honnan szükségkép következik, mikép a birtok fogalmának az uraloméhoz hasonló viszonyban kell állania, mint a szabadságéhoz. A mint nem lehetséges egyéni szabadság a birtokjog elismerése nélkül: ugy uralmat sem képzelhetni akképen, hogy alattvalói birtokára is ki ne terjesztessék. Az aránynak, mellyben az egyén és birtok uralom alá vannak vetve, ki kell végre egyenlitetnie, s miként egészen természetes volt, ha a középkor bárója absolut szabad birtokával, ennek nevében a felségjogot is birtokkörébe vonta: ugy az absolut uralom fogalma, mit az ujabb kori állodalmakban a nép egyeteme részére igényelnek, szükségkép oda vezetend, hogy az egyetemnek minden birtoka alája fog vettetni.

Egészen absolut államhatalom, s az egyén valódi, az az biztositott birtoka, nem férhetnek meg egymás mellett. Az elsőt szükséges alapelvül állittani fel, a nélkül hogy az utóbbi iránti igényről lemondjunk, valódi esztelenség, ruháztassék bár a főhatalom egyesre, egy osztályra, vagy a polgárok többségére.

Mióta a római birodalom romjain uj állodalmak alakultak, a jelen korig nem változott a fejlődés iránya. Mindig és mindenütt ugyanazon törekvés : *egészen absoluttá tenni az állodalmi hatalmat*. Minden előhaladás a mivelődés pályáján csak e törekvés czéljához vitt közelebb, s azon nagy események, mellyek minden más tekintetben átalakiták a viszonyokat, ez egyre nézve csak ugyanazon irányban tarták az európai emberiséget. A XVI. század refor-

matioja s a XVIII-diknak forradalma csak könnyiték és tovább folytaták a királyság munkáját. Amaz, midőn az egyházat aláveté az állodalomnak; s ez, midőn a népre ruházta át az állodalmi hatalmat, — csupán azon akadályokat romboláк le, mellyek még utjában állottak az állodalom korlátlan hatalmának, mig elvégre oda jutottunk, hogy az élet minden viszonyai közől, az egy birtokjogon kivül, semmi sem maradt, mire nézve az egyén szabadsága az állodalom mindenhatóságának nem volna korlátlanul alávetve. Az egyéni szabadság ez utósó bástyáját is fenyegettetni látjuk.

Elveket állitának fel s alkalmazának már is a birtok egyes nemeire, mellyek ha általánosan elismertetnek, meg fogják semmisiteni a birtokjogot. Az állodalom szükségei folyvást növekszenek, s mind nagyobb részt vesznek igénybe a jövedelemből, minek következtében minden birtoknak csökkenni kell értékben; s ha az egyéni tulajdon szentsége elvben még fenáll is, nem tagadhatni, hogy az napjainkban nagyobb korlátok közé van szoritva, mint volt.

Milly jövendő felé viszi ez ösvény az állodalmakat?

A jövő.

Ha igaz, mikép a czél, melly felé annyi századon által törekedtek, olly viszonyok alakulásához vezetett, mellyek az egyéni szabadságot mindinkább alávetették az állodalom uralmának; s a jelenben is minden, mi körülünk történik, csak ez irány előmozditására szolgál: nem lehet más jövőre kilátásunk, mint hogy olly hosszas törekvések végre czélt érnek, s az állodalomnak tényleg is meg fog adatni az élet minden viszonyai fölött azon korlátlan hatalom, mellyet számára igénybe vett az elmélet. S minden idők tapasztalása bizonyitja, *miszerint soha sem adatott át az állodalomnak korlátlan hatalom, a nélkül, hogy az egyes korlátlan*

uralmává ne fajult volna; azon egyszerü okból, mert a népek magok, a képzettség aránylag csekély fokán is képesek szabadságra, de legfőbb fokán sem képesek uralom gyakorlására nagyobb álladalmakban, honnan mindig egyesekre kénytelenek bizni jogukat. E szerint — ha az irány, mellyben eddig haladtunk, ugyanaz marad — *egyes korlátlan uralkodása leszen korunk minden politicai törekvéseinek szükséges eredménye.*

Merésznek tetszik ez állitás, hogy a mozgalom, melly a szabadság nevében kezdetett, s mellynek minden elölépése azon elv egyegy diadalául hirdettetett, végre egyes korlátlan uralmához fog szükségkép vezetni: de csak azon nagy pártok eljárását kell nyugottan szemlélnünk, mellyek Francziaországban egymással szemközt állanak, s megfogunk győződni igazságáról.

Thiers a tulajdonról irt munkájában igy szólt a felforgató párthoz: „cherchez donc, cherchez dans cette société defaite et rafaite tant de fois depuis 89, et je vous defie de trouver autre chose à sacrifier que la propriété"; s ezzel kijelölé az egyetlen pontot, melly körül kell Francziaországban valóban forogni a küzdésnek. Tulajdonképen csak két párt áll ez országban egymással szemközt. Egyik az egész társadalmi rendet meg akarja változtatni, s az állodalmat a vagyonközösségre ujdon alkotni; a másik párt az egyéni tulajdon s ezen nyugvó társadalmi viszonyok mellett száll sorompóba. Mindkettő sokszorosan meg van oszolva. A rend védői mint legitimisták, orleanisták, napoleonisták és köztársaságiak, s elleneik, mint communisták és socialisták állanak egymással szemközt.

Lényegileg azonban mindezen egyes töredékek, mellyekre a társadalom védői és megtámadói oszlanak, azonegy czélra törekszenek, s ha fő érdekeiket látják veszélyben, minden ellenszenveik daczára is egyesülnek. *Csupán*

a tulajdon kérdése körül tünik fel a pártok közt kiegyenlithetlen ellentét.

Bármellyik győzzön e két nagy párt közül az előttünk folyó küzdelemben: a győzelem eredménye, a dolgok természetes folyama szerint, szükségkép egyes korlátlan uralma leend.

A communismus.

Megjegyzém e mü egyik fenebbi részében, hogy a legnagyobb veszély, melly a társadalmat a communismus részéről fenyegeti, abban áll, miszerint ez csupán azon alapelvek logicai továbbfejlesztése, mellyeken a jelenkor minden állodalmi intézetei nyugszanak. Innen van, hogy egy, számra csekély iskola-tanai aránylag kevés idő alatt nagy pártok jeligéi lettek, hogy korunk socialistái, minden reájok halmozott guny daczára, azt kiálthatják elleneikhez, mit szent Ágoston a keresztyénség ellenségeinek mondott: illud scio, quod isti irrisores nostri pauciores sunt hoc anno, quam fuerunt priori; — innen van, hogy immár azok ellenében, kik — mint állitják — az emberi természettel ellenkező elveket hirdetnek s egyáltalában lehetetlent akarnak, minden eszközt használatba kell vetni, mellyek az állodalomnak rendelkezésére állanak; s hogy végre azon különös látmányt szemléljük, miszerint az erőszakos összeütközést a fenálló rend ellenei gondosan kerülik, mig e rend védői ohajtják azt, s a törvényhozás conservativ többsége kénytelennek érzi magát, azon alkotmányt, mellynek lételét köszöni, alapjában — a választási törvényekre nézve — változtatni, hogy a felforgató pártnak eszközül ne szolgálhasson. Lehetetlen a communismust elvben megtámadni, a nélkül, hogy egyszersmind azon állodalmi intézmények alapelveit is meg ne ingassuk, mellyeket fen akarunk tar-

tani, s nem marad elvégre az állodalomnak egyéb óvszere a rejtélyes tanok ellenében, mint az anyagi erö.

Részemröl igen meg tudom fogni az ellenszenvet, mellyel korunkban a socialismus és communismus ellen föllépnek. A veszély nagysága, melly az egész társadalmi rendet fenyegeti, érthetövé teszi azon szenvedélyességet, mellyel e tanokat ostromolják. De nagyon téved, ki azt hiszi, hogy tulságos vádak s egészen hamis állitások által, mellyeket a socialismus ellen felhordanak, elhárithatják a bennünket fenyegetö veszélyeket. A vádak között, mellyeket a socialismus ellen emelnek, egy sincs, mellyet egykor a keresztyénség ellen nem használtak volna.

Nem „hostes humani generis“ névvel illeték-e elsö századokban a keresztyéneket? [1]) nem vetették-e szemökre, hogy a tulajdont megtámadják, s midön fölkerekedvén, rombolák a régiség müemlékeit, nem vádolák-e öket barbarismussal, istentagadással? [2]) nem álliták-e, — és pedig ezt joggal — miszerint olly társadalmi viszonyok, millyeneket az elsö keresztyének be akartak hozni, lehetetlenek, mert a tökély és önfeláldozás olly mértékét kivánják, minö az életben föl nem található.

Hasonlitsuk össze Simachus beszédét, mellyet 382-ben II. Valentinian császár elött Majlandban tartott, s mellyben Victoria szobrának a tanácsba visszahelyezését sürgette,

---

[1]) *Andr. Teuber.* Exerc. hist. crit. de martyribus christianis, de odio humani generis convictis. Bruns. 1734.

T. T. Gruner. De odio humani generis, christianis olim a Romanis objecto. Coburg. 1755.

[2]) *Ch. Worm.* De veris causis, cur delectatos humanis carnibus et promiscuo concubito christianos calumniati sunt ethnici.

Reichenberg. De atheismo christianis olim a gentilibus objecto.

— vessük össze e beszédet szent Ambrosius feleletével; s amabban Guizot nyugott előadására, az utóbbiban pedig korunk uj iskoláinak szenvedélyességére ismerünk.

Még a IV-dik század vége felé is a régi vallás mellett nyilatkozott a nép miveltebb része, a senatus aristocratiája, s a birodalom legnagyobb városai; s mi magát a szellemi aristocratiát illeti is, a mi szempontunkból kétségkivül többre becsülendők a profanus iróknál a IV. század szent atyái. Előttünk egy Hieronimus, Augustinus, Paulinus, Victorinus, Prudentius iratai sokkal nagyobb becsüek, mint kortársaik müvei; de tagadhatlan, hogy a forma bevégzettségét illetőleg, mellyre annyit tartott a régi kor, mi iránt ellenben olly közönyösséget tanusitának a szent atyák, olly férfiakat, mint Amianus Marcellinus, Aurelius Victor, Eutropius, Symmachus, Ausonius, Claudianus s. t. valának, sokkal nagyobb tehetségeknek s kitünöbb iróknak tartották az egykoruak, mint fentebb nevezett vetélytársaikat, kik csupán merész és veszélyes röpiratkészitőknek (pamphletaires) tartattak.

Mi az erkölcsiséget illeti, igen természetes, hogy ez a keresztyének mellett szólott. De csupán azon erények birása kölcsönöz egy pártnak tekintélyt, mellyeket koruk véleménye illyeneknek ismer; s a polgári erényeket illetőleg nem kedvezőleg ütött volna ki a keresztyénekre nézve az egybehasonlitás. [1]) Söt keresztyéni szempontból is emeltettek már a IV-dik században némi panaszok a clerus erkölcsi magaviselete ellen.

Mondották, hogy a keresztyénség győzelme barbaris-

---

[1]) Hiszen sok keresztyén volt, ki a hadi szolgálatot, sőt a házasságot is összeférhetlennek tartá a keresztyéni tökélylyel. Qui militat gladio mortis minister est. — Disrumpe omnia vincula tua: mond szent Paulinus.

musba döntené a világot, végtelen nyomor áradna az emberiségre, s csak századokon keresztül tartó hosszas küzdelmek után alakulhat ismét egy uj rend.

Mindez beteljesedett, s némelly dolgok a keresztyénség szükséges eredményeül tekinthetők; mind e mellett diadalmaskodott az ó civilisátión.

A communismus tanait némellyek a keresztyénségben keresték, s meg akarák mutatni, hogy a mi ellen annyira buzgólkodunk, már a szent irásban s az egyházi atyákban még inkább benfoglaltatik. Nehéz megfogni, mint lehet a communismus és keresztyénség lényegét annyira ignorálni, vagy olly szerénytelen lenni, hogy valaki illy állitással fel merjen lépni.

Olly vallás lényege közt, mellynek fő hittana, hogy országa nem e világból való, s olly tan között, melly épen e világon, épen az állodalmi élet körében keresi valósitását; olly vallás közt, melly egészen az egyéni szabadságon alapszik, s olly tan között, melly minden egyéni szabadságot megtagad; olly vallás közt végre, melly lemondást, s tan között, melly anyagi élvet hirdet, — csak tudatlanság vagy rosz akarat találhat hasonlatot. Egészen más dolog, ha nem a tant, hanem azon állást tekintjük, mellyet a keresztyénség keletkezése első századiban a társadalom és állomány ellenében elfoglalt; e tekintetben nagy a hasonlat. S azért mindazon okok, mellyeket a communismus ellen használni szoktak, egyátalában semmit sem bizonyitanak.

Ha sikerül megmutatni, hogy a communismus a társadalom felbontására s civilisatiónk megdöntésére vezet: a keresztyénség kezdete mutatja, hogy ez még korántsem bizonyitja lehetetlenségét.

Ha győzelmesen felállitjuk is a tételt, miszerint a communismus nem csupán a létező társadalommal, hanem általában az emberi természettel ellenkezik: ebből csak az

következik, hogy a communismus, ha egyszer a jelen társadalmat feldúlta, szintugy alkalmazni fogja tanait az emberi szükségekhez, mint ez a keresztyénséggel történt, s az absolut népfelség elvével is mindig történni fog, ha azt egy rendezett állodalom alapjául használni akarják. (10.)

Állitani pedig, hogy a communismus elvei, bizonyos modositásokkal sem fér össze az ujabbkori állodalommal, söt általában minden rendezett államszerkezettel ellenkeznek — igen nagy tévedés; mert nem igaz, hogy olly társadalmi viszonyok, minöket a communismus akar, állodalmakban és pedig nagy állodalmakban soha sem léteztek volna.

Azon iskolák, mellyek az egyéni tulajdon megszüntetését ugy állitják fel mint a valóban czélszerü államintézmények nélkülözhetlen föltételét, — sok példát hoznak fel nézeteik igazolására. Mozses és Lykurg intézkedései, az első keresztyének és zárdák vagyonközössége, mint szintén India példája, hol több községben a vagyon közkezelés alatt van, s a termés a község tagjai közt bizonyos canon szerint osztatik fel, mindezt nagy fontossággal, de nem kevesebb felületességgel fel szokták idézni, s tagadhatlan, hogy e példák közül mindenik ellen fontos okokot lehet felhozni.

Az, hogy kis állodalmakban létezett vagyonközösség, még nem bizonyitja, a communismus kivihetöségét olly országban, mint Francziaország, — mondják sokan. Mutassatok egy nagyobb országot, hol illy intézmények csak kis korig is fenállottak.

A történet erre is mutat példát. Hosszu időn keresztül élt hasonló intézkedés alatt száz meg százezer ember; a terjedelmes államterület jól kezeltetett, földmivelés és ipar emelkedett, az állodalom ez intézmények mellett, hóditások által kiebb is terjeszté határait, s olly egybeolvasztási erőt tanusitott a legyözött népek irányában, hogy hasonló

példára alig akadunk a történészetben. Söt miután elenyésztek is ez intézmények, ezt nem a belölök fejlödött roszak, hanem elöre nem láthatott külsö események idézték elö, azok bukását, s velök enyészett el az állodalom, mellynek annyi idökön által biztositák háboritlan nyugalmát.

Midőn Pizaro az Inkák országát meghóditá, három részre osztva találta azt. Egy rész a nap, másik az Inkák, harmadik a nép számára.

A nap földei a templomok, a pompás cultus s a számos papeág fentartására valának határozva. A másik rész a királyi ház és rokonai részére s a kormány szükségére. A harmadikat fejenként oszták ki a nép között.

Huszonnégy éves korában minden peruinak nöül kelle vennie egy 18 éves leányt. A község vagy kerület, mellyben lakott, ez alkalommal lakot jelölt ki számára. Egyszersmind az ö és neje tartására elegendö földet mutattak ki neki, mellyhez minden született gyermek részére adatott némi pótlék. A föld felosztása évenkint ujra ment véghez, s a földmivelö birtoka apadt vagy szaporodott családa száma szerint.

Az egész földet a nép mivelte. Először a nap birtokát, aztán az aggok, betegek és árvák s a tettleg szolgálatban levö katonák, szóval a községek azon részének földeit, kik e foglalkozást magok nem végezhették. Ha ez megtörtént, mindenki saját számára dolgozott. Utójára mivelék az Inka földeit.

Hasonló rendszert követtek az iparüzésben. Minden lámanyáj a nap és az Inka kizárólagos tulajdonául tekintetett. Az országban szétszórva pásztorok örizetére bizaték, koronként megnyiraték s gyapja közraktárakba hordatott. S aztán minden család kapott házi szükségére elegendö gyapjut, mi a nöknek adatott át megfonni és szöni. Ha ez elkészült, minden házban az Inka számára fontak és szöt-

tek. Az állodalom részére szükséges kelme mennyiségét és minőségét az ország fővárosában határozák meg. Aztán a munka a tartományok közt kiosztaték.

Különösen e czélra rendelt hivatalnokok ügyeltek fel a gyapju kiosztására, s vigyáztak, hogy a különböző czikkelyek munkája az illető kezek által készittessék. Időről időre elmentek a házakhoz, s utána láttak, hogy a munkát lelkiismeretesen végezzék. E felügyelet nem csupán azon munkákra szoritkozott, mellyek az Inka számára készültek, hanem azokra is vonatkozott, mellyek saját házi szükségre voltak készitve, nehogy a nyers anyag, mellyet saját használatára kapott mindenki, elrontassék, s valaki nélkülözni találja a szükséges mezet. Illy munkák körül az öt éves gyermektől a vén matronáig a ház egész női része foglalkozott. Az elaggott és beteg embereken kivül senki sem eheté henyélve kenyerét. A henyeség büntett volt, mellyet szigoruan fenyitettek.

Hasonló eljárás volt szokásban a kormány egyéb szükségeire nézve. Az ország minden bányái az Inka tulajdonai. Kizárólag számára mivelék azokat olly emberek, kik e munkában voltak jártasok, s e végre választatának azon kerületből, hol a bányák voltak. Minden perui földmivelő volt s tartozott magáról gondoskodni, földeinek megmivelése által. Kevesebben műtani ismeretekre tanittattak, s nehányan azon finomabb iparczikkekkel foglalkoztak, mellyek az Inka és udvara fényüzésére szükségesek voltak. A munkát e végre rendelt biztosok oszták fel.

A termékek és kézmüvek egy részét a fővárosba vitték az udvar használatára; a többit raktárakba, millyenek az ország különböző részeiben nagy számmal voltak. Ez szolgált az ország szükségeinek fedezésére. A takarékos kezelés mellett fenmaradt készlet más osztályu tárakba hordatott, rosz terméketlen évekre, vagy olly egyének

számára, kiket betegség, vénség, vagy egyéb különös szerencsétlenség akadályozott magokról gondoskodni. Illy intézkedések mellett Peruban lehetlenné volt téve a pauperismus. Senki sem szegényedhetett el, de nem is gazdagodhatott meg. A perui nép egy körben forgott, hol minden rendezve volt, s az emberi ösztönök és szenvedélyek előtt el vala zárva minden tér.

A legnagyobb bizonyitványa, e rendszer mellett, az ország anyagi fejlődésének azon nagy utak, mellyeknek nyomai ma is bámulattal töltik el az utazót. Ez utak hosszában szállodák voltak, az Inka és udvara, ugy szintén a hivatalos utazók számára. Más utazók Peruban nem voltak. Minden öt mértföldnyire kis házakat épitének azon futók számára, kik — posta gyanánt — tovább szálliták a kormányrendeleteket.

Szükségtelen részletesb leirásába bocsátkozni azon intézményeknek, mellyek ez alapelvek alkalmazását a perui állodalomban lehetővé tevék. Pressiot, egykoru források után dolgozott története, Peru meghóditásáról, mindenki által megolvasható; belőle a legrészletesb tudomást lehet meritni mindezekről, s mindenki meggyőződhetik, miszerint Peru ez intézményekkel s azok által — legalább szomszédihoz képest — nemcsak magas fokára emelkedett a jólétnek és miveltségnek, hanem területét más népek fölött is messze kiterjeszté. A mondottak eléggé bizonyitják e helyen, hogy azon alapelvek, mellyeken a communismus alapszik, tudniillik az egyén teljes alárendelése az állodalomnak, s ezzel egybekötve minden egyéni tulajdon megszüntetése nagy állományokban is gyakorlatilag fenállhatnak. Kétségtelenül olly nagy despotismus volt az ár, mellyen Peru lakói az anyagi jólétet megvásárlák, minőre alig mutathat példát a történet. Annak, ki az egész állodalmi szerkezetet fentartá, korlátlan hatalmat kelle adni, ugy,

hogy Atahualpa Inka elmondhatá Pizarrónak, miszerint akarata ellenére még a madarak sem mernek Peruban repülni, s a közbátorság ugy kivánta, hogy a szellemi fejlődés szorosabb korlátok közé szorittassék; mindez azonban nem bizonyitja, hogy a communismus egyáltalában lehetetlen, csak azt mutatja, hogy nem állhat fenn absolutismus nélkül, s igazságtalan volna a communisták iránt, ki azt hinné, hogy ezek magok át nem látják rendszerök azon szükséges eredményét; hiszen, hogy megelőzzék a veszélyeket, mellyek az egyének nem egyenlő képességéből az egyenlőségre nézve származhatnának, az egyesek növelését s tevékenységét föltétlenül alárendelik az állodalomnak. Nemcsak a communista iskolák nevezetesebb hirdetői, hanem azok is, kik utopiák szerkesztésével foglalkoztak, szükségesnek tartottak olly hatalmat, mellyet mindenhatósággal ruháztanak föl, hogy a dolgoknak isteni rendét lehetővé tegyék az emberek közt. Gyakorlatilag csak kevéssé lényeges különbség, hogy a communismus nézete szerint e hatalomnak az egyesek szabad választásából kell kifolynia; mert hol egyéb szabadság nem hagyatott a népnek, a választási jog maga sem hosszas életü, s a communistai Francziaország, például, szintolly könnyen le fog róla mondani, mint a respublicai, midőn Napoleont tiz évre, s aztán egész életére consullá s végre császárrá választá. Hiszen a szabadválasztási jog is a szabad verseny elvén alapul, s nem lehet semmit ez ellen mondani, mit a másik ellen állitani szintén nem lehetne. Azon rendszer mellett, mellynek legfőbb, sőt egyedüli czélja az egyenlőség megalapitása s szervezet létesitése, melly mindent kizár a mi versenygést szül, — illy rendszer mellett, mondom, mint lehetne ragaszkodni olly intézményhez, melly mindkét kitüzött czéllal nyilt ellentétben áll.

A communismusban épen nem azon egyes javaslatok

teszik a lényeget, mellyek ellen annyi élczczel és tudományossággal szoktak sorompóba szállani. Miként Cabet, communista hitvallomásában, a család fentartása mellett nyilatkozik, mig mások azt a teljes egyenlöség rendszerével s mindenkinek minden élvre engedett jogával összeférhetlennek tartják : ugy alig van a communismus tanai közt egyetlen, melly körül a legfelötlöbb véleménykülönbség nem mutatkoznék. (11.) A lényeg, mire nézve a communismus minden követei egyetértenek, abban áll, *miszerint az állodalom czéljául a teljes egyenlőséget, s eszközül e czélra az egyén föltétlen alárendelését az állodalomnak tekintik.* S miután az egyén teljes alávetése az állodalom hatalmának csak ugy lehetséges, ha az állományt korlátlan hatalommal ruházzuk fel, és mivel az általános egyenlöség elvét akkor lehet leginkább megközelitni, ha az alól csupán egy személy van kivéve : következik : hogy a despotismus nemcsak ellentétben nincs a communismus elveivel, söt szükséges eredménye ennek, s olly forma, mellyben elvei leginkább alkalmazhatók.

Nem a communista elvek gyözelme, hanem csupán az lehetetlen, hogy e nézeteket valaha önkényes hatalomnál egyéb valósithassa. *S azért a communismus győzelme mindenkor egyszersmind a despotismusé leend.*

S viszont ha azon pártokra forditjuk figyelmünket, mellyek e veszélyek ellenében a társadalom megmentése körül fáradoznak : látni fogjuk, hogy ha a harczi tért diadalmasan meg akarják állani, olly eszközökhez kénytelenek folyamodni, mellyek — ha csak e részben a történetek régi tapasztalatai nem csalnak — szintugy önkényes hatalom megalapitására vezetnek szükségkép az állodalomban.

A fenálló rend védői.

Azok közt, kik a dolgok fenálló rende mellett lépnek sorompóba, s elleneik között azaz egyetlen lényeges különbség, hogy ezek az egyéni tulajdont megtámadják, mit amazok minden társadalmi rend alapjául tekintenek.

Már mellyek az eszközök, mik által az egyéni tulajdont a megtámadások ellen védniök kell?

Egy nagy szónok a választói törvény tárgyalásakor Francziaországban állitá : hogy ha az egyéni tulajdon bár törvényesen eltöröltetnék, minden szántóföld mellett ott állana az illető tulajdonos, fegyverrel kezében védeni a beavatkozás ellen birtokát. Nagy szónoki hatásra számitott állitás, de nehezen nyugtathatja meg a birtokosok bármelly osztályát. Tudják a földbirtokosok, mikép a földet egyes ember sok ellen a legjobb fegyverrel sem védheti; s a tőkepénzesek bajosan tartandják czélszerünek a tulajdonnak olly biztositékát, melly — ha egyszer megkisértetnek — könnyen eszébe juttathatná a földbirtokosnak, ez eszközt azon beavatkozások ellen is kisérletbe venni, mellyek, birói itélettel s végrehajtási rendelettel ellátva, veszik igénybe a földet a magok részére.

A tulajdon biztositása csak ugy lehetséges, ha az állodalomnak erőt adunk, minden megtámadás ellen védeni azt, s egyszersmind biztositékot szerzünk az iránt, hogy az állodalom ezen hatalma mindig a tulajdon ótalmára használtatik.

Miután általánosan el van fogadva Rousseau nézete, miszerint az állományi hatalom korlátozása megsemmisitésével egyre megy ki [1]), s miután Francziaország alkotmánya azon határokat, mellyek közt az egyéni szabadság-

[1]) La limiter c'est la detruire. — Cont. Soc. L. III. Ch. 16.

gal élni lehet, szintolly feltétlenül a törvényhozás akaratától tevé függőkké, mint a communismus [1]), — egészen a törvényhozástól függvén az állomány hatalmát annyira kiterjeszteni, a mennyire szükségesnek találja. Tetszése szerint növelheti az anyagi erőt, melly az állodalomnak rendelkezésére áll; veszély idején, mellynek beállását ő maga itéli meg, a polgárok minden jogait, mellyek az állodalmi hatalom ellenében veszélyesek lehetnek, korlátozhatja, felfüggesztheti, s e korlátozást az ország területén bárhová és minden időben kiterjesztheti, és előző vagy utólagos szabályai által nemcsak minden cselekedetet, hanem még a vélemény-nyilatkozást is elnyomhatja, ha a fenálló rendre nézve veszélyesnek látszik. S nem történhetik e módon semmi ollyas, mi elvek, vagy az alkotmányos törvényhozások közvetett eljárása által nem igazoltathatnék. Bármennyire szaporitsák béke idején a hadsereget azon nyiltan bevallott nézet mellett, mikép a fenálló kormányforma fentartása kivánja azt; bármennyi uj várat tessék épiteni, egyes városok fékentartása végett, s ha a polgári örsereg egy részét vagy egészen is lefegyverezni szükségesnek látszik; ha végre a klub-, és egyesületi jogot, vagy az esküttszéket van szándék egy időre felfüggeszteni: mindez, egészen alkotmányos alakban, többször megtörtént. Azon nézetnél fogva, miszerint sarkalatosaknak ismert elveket

---

[1]) Hasonlitsuk össze Cabet communista hitvallomását Francziaország minden ujabb alkotmányaival, s e tekintetben a legnagyobb öszhangzást fogjuk találni. „Ugy hiszem, hogy a törvénynek szabályoznia kell mindazt, mi a közrendet és jólétet illeti, s a szabadságnak abban kell állani, hogy tehessük mindazt, mit a törvény nem tilt, s elmulaszszuk, mit nem parancsol,“ — igy nyilatkozik Cabet. — A franczia alkotmány erre vonatkozó pontjaira már előbb figyelmessé tevém az olvasót.

el lehet sőt kell vonni a vitatás teréről [1]), a törvényhozás megujithatja az 1835. sept. 9-diki törvényt s eltilthatja a tulajdonjog elméleti tárgyalását, söt a közjó nevében gyakorlott elözö vizsgálat (censura) sem ellenkezik ez elvekkel s azzal, mi az első franczia forradalom alatt történt [2]), s talán ismét alkalmazásba jöhet. Kétségtelen, hogy ez elvek mellett korunkban, midőn minden kormánynak annyi anyagi eszköz — vasutak, villany-telegraphok stb. — áll rendelkezésére, olly hatalommal lehet felruházni az állodalmi főhatóságot, millyennel soha egy kényur sem birt ez ideig; s tisztán mutatja mindaz, minek tanui vagyunk napjainkban, miként a birtokos osztályok, — mellyeknek kezében a törvényhozást még ott is találjuk, hol általános szavazatjog van, — teljes mértékben tudják használni ez eszközt, mi által tulajdonukat megtámadások ellen védeniök kell.

De ha vizsgáljuk, vajjon lehetséges-e az állodalmi hatalom olly kiterjesztése, minöt a tulajdon védelme igényel, a nélkül, hogy egyszersmind a politicai szabadság minden biztositékai meg ne semmisittessenek? e kérdésre csak tagadólag kell felelnünk.

Miután az állodalom korlátlan hatalma nem a törvényhozás határozatitól, hanem a végrehajtás anyagi ere-

---

[1]) Hello.

[2]) Tudva van, mikép a censura soha sem kezeltetett szigorúbban, mint e forradalom alatt. Ismeretes többek közt — hogy csak egy nevetséges példát emlitsünk — miszerint Voltaire „Brutus"-a adatásakor e vers-sorokat:

„Arrêter un Romain sur de simples soupçons
C'est agir en tyrans, nous qui les punissons."

ekkép kelle változtatni:

„Arrêter un Romain sur un simple supçon
Ne peut être permis qu'en revolution."

jétől függ, mi ismét ennek egységétől feltételeztetik: a törvényhozás, mihelyt meggyőződik a felől, hogy a társadalmat csak ugy tarthatni fenn, ha az állományi hatalom korlátlan joggal ruháztatik fel, — kénytelen leend e hatalom gyakorlatát a végrehajtásnak — és pedig *egyesnek* — megadni, mi által ez annak ellenében hasonló helyzetbe jő, minő a törvényhozásnak magának állása a fölséges néppel szemközt. Valamint a törvényhozás, reá ruházott teljhatalmuságánál fogva, ezt a nép akarata ellen is használhatja: szintugy fordithatja a törvényhozás akarata ellen az állodalom egész hatalmát, kire ez a végrehajtással bizatott. Nincs szüksége egyéb igazolásra, mint mellyel a törvényhozás szokott élni a nép ellenében: miszerint azok java kivánja, kiktől hatalmát nyeré, hogy tetszésökön túltegye magát. Jogi szempontból a legfőbb állodalmi hivatalnok illyes eljárását nem lehetne menteni; azonban soha sem jog, hanem mindenkor az erő kérdése szokott lenni, ki gyakorolhasson az állodalomban egészen absolut hatalmat. Az államcsinoknak (coup d'état) egész sorát mutathat fel minden nép története, honnan megtanulhatók, miként egészen alkotmányellenes cselekmények sem tartoznak a lehetlenségek sorába, s az állodalom legfőbb szolgája, épen mivel mindenkinek szolgál, s igy mindenkinek szükséges: könnyen emelkedhetik fel mindenek urává.

Minél korlátlanabbá tétetik az állodalmi hatalom, hogy a társadalom biztosittassék a fenyegető veszélyek ellen: annál közelebb áll a despotismus veszélye; s a melly pillanatban a tulajdont egészen biztositottnak tarthatni, mivel az azt védő hatalomnak semmi sem állhat ellent: egyszersmind meg lesz alapitva az egyes uralma. Olly hatalom ellenében, mellynek semmi sem állhat ellent, nincsenek biztositékok; s olly állomány, mellyben a polgár minden biztositékot nélkülöz, mindenkor despotia, uralkod-

jék bár XIV. Lajos vagy egy választott kormányfőnök. Miután pedig a legfőbb hatalom bitorlásának veszélye nem azon módtól függ, melly szerint az valakire ruháztatott, hanem az állástól, melly számára kijelöltetett: az érintett föltét ellen csupán két ellenvetést hozhatni fel:

1) Hogy annak, kire a legfőbb hatalom bizaték, egyezők nézetei a törvényhozás többségeéivel; s hogy ennélfogva nem valószinü, miszerint ez hatalmát a tövényhozás, vagyis közvetve saját érdekei ellen használhassa.

2) Hogy a törvényhozás magának tartja fenn, határozni mindazon eszközök felett, mellyek nélkül a hatalom gyakorlati alkalmazása lehetetlen, s hogy ennélfogva annak ellenében, kire bizta a végrehajtást, ugyanazon biztositékokkal bir, mellyek öt az alkotmányos királyság ellenében illeték.

Mi az első okoskodást illeti: mindenki előtt világos, hogy a melly pillanatban bárki *egyesre* ruháztatik a főhatalom, egy egészen uj, osztályi érdekeit nagyon túlnyomó érdeke támad: *saját hatalmának érdeke.*

A másik ellenvetésre nézve nehány megjegyzés mindenkit meggyőzhet, mennyire alaptalan, a fölvett viszonyok közt, az érintett remény.

Az állodalmi hatalomnak korlátlan jog adaték.

Miért?

Mert a tulajdonjogot, mint a társadalmi rend alapját, csak ugy lehet védeni, ha az állodalmi hatalmat ellenállhatlan erővel ruházzák fel.

Az állam korlátlan hatalmát csak a végrehajtás gyakorolhatja; s azért, ha a kitüzött czélt el akarjuk érni, e hatalomnak mindenek fölött erősnek kell lennie. A végrehajtó hatalom gyengitése lehetségessé, söt — mennyiben az állodalomban egyedül a főhatalom által tartathatik fenn a csend — bizonyossá teszi a közrend elleni támadást, s min-

den támadás a közrend ellen a tulajdont veszélyezi: illy körülmények közt várhatni-e, hogy a kik a tulajdon biztositásáért mindent készek feláldozni, a végrehajtó hatalom kihágásai ellenében, nagyon féltékenyek legyenek alkotmányos jogaikban? nem fognak-e inkább, hogy elkerüljék az összeütközéseket, mindent eltürni, s jobb idők reményében nyugottan venni a végrehajtás merényeit, söt védni is azokat, mig egykori szabadságukból semmi egyéb nem marad fenn, mint az üres forma, hogy végre, mint az uralkodói szeszély áldozata, vagy a hizelgés végsö adója, ez is elenyészszen.

De fölteszem, hogy csalatkozom; megengedem tehát, mikép a birtokos osztályok ez érdekeik és jogaik közötti harczban, midőn egyszer vagyonuk és politicai jogaik biztossága közt kellend választani, jogok mellett határozzák el magokat, s eltökélik, a végrehajtó hatalomnak, melly korlátain tullépett, merészen ellenállani.

Mi következik ebből?

Az, hogy a köztársaság elnöke, vagy bármint neveztessék, kire a főhatalom bizva lesz, nem hivatkozhatik a szabadság ellen intézett támadásaiban a törvényhozás határozataira; hogy a bitorlás a törvényes formát nélkülözni fogja, s hogy az alkotmányos gyülekezetek történetében egy gyalázattal kevesebb fordul elő. Ennyi minden eredménye a törvényhozás szilárdságának. Kire a köznyugalom és biztosság érdekében minden hatalom átruháztaték, a törvényhozás határozati ellen használandja most e hatalmat, s a dolgok fenálló rendét annál könnyebben felforgatandja, mivel elöbb már minden eszköz kezébe adatott, azt a megtámadások ellen védeni. Nem csupán a római birodalomnak van Rubicona, mellyet a senatus parancsa ellen átléphetni; s miként az angol parliament tábornokából lordprotector, a verduinairei győzőből a 18 brumairei

férfiu fejlödhetett ki : hasonló körülmények közt szintaz történhetik és fog mindenütt történni; s illy esetekben a jövendö sem azon férfiut fogja elitélni, ki illyesmit eszközölt, hanem azokat, kik e merész lépést lehetségessé, söt talán szükségessé tették, midön a nép szabadságát az állodalmi hatalom irányában megsemmisiték, s akkép rendezék a közállományt, miszerint az egyesnek, hogy az uralmat kezébe ragadja, nem a népet kelle szabadságától megfosztani, hanem csak egy gyülekezettöl elvennie a hatalmat, mellyel az többnyire roszul élt. Én ugyan egyetlen esetet sem ismerek a történetböl, midön illyféle változás, legalább elsö pillanatban, nem a nép érdekében történt volna.

De minden alkotmány-elleni lépést meg lehet akadályozni. Ha a törvényhozás valóban a birtokosok érdekeit képviseli, ezek, választottaikban ótalmazni fogják saját hatalmukat; mig a vakmerö bitor, ki csupán hadseregre támaszkodik, csakhamar átlátja, hogy nem a római legiókkal, hanem polgárokkal van dolga, kik a vörös respublica és communismus ellen ugyan engedik magokat használtatni, de nem soha az alkotmányos szabadság ellenében.

Mindez többször volt már mondva, sokszor ismételék s talán sokan még hiszik is; végtére is azonban nem egyéb azok optimismusánál, kik a jelen viszonyok közt igen kéjelmes helyzetben találják magokat s nem foghatják meg, hogy a dolgok fenálló rendét nem tartja mindenki minden lehetö világok között legjobbnak. Miként általában a nép hatalma csupán képzeleti ott, hol egy absolut kormány kizárja használatának minden lehetöségét : ugy van a dolog a birtokos osztályok hatalmával, ha — a választáson kivül — minden eszközt elveszünk a polgároktól, mi által az állodalom kormányzására befolyást gyakorolhatnának.

Bizassék az állodalom egész közigazgatása a központi hatalomtól függö hivatalnokseregre; korlátoztassék a sajtó-,

egyesületi és gyülekezési szabadság; minden város és környék, hol az állodalmi hatalom ellen fenyegető jelenségek mutatkoznak, nyilatkoztassék ostromállapotban levőnek: s a birtokos osztályokban olly tömeg válik, melly egyesülve a legnagyobbat képes eszközölni, melly azonban — miután mindenikét elkülönözték, — az államszerkezet minden változtatását nyugottan veendi; s épen mivel érdekeinél fogva a fenálló barátja, szintugy fog ujjongatni a bitornak, ki kezére kerité a hatalmat, miután győzelmét kivívta, mint csak előbb tőn azon hatalom irányában, melly most megdöntetett. S az is csalképzet, a birtokos osztályok érdekeit azonosoknak tekinteni; és ha a fegyveres hatalom korunkban valóban ugy van is alkotva, mint állitani kell, hogy kitessék, mikép az nem lehet veszélyes az alkotmányos szabadságra: még e feltétel mellett is csak addig számolhat a fenálló rend a fegyveres erő ótalmára, mennyiben a hadsereg vagy vezérei ohajtják annak fentartását.

De tegyük fel, hogy minden birtokos osztály a tőkepénzesek és földbirtokosok, a kereskedők, kik szabad kereskedést, s az iparüzők, kik iparuknak nagy védelmet ohajtanak, — mindnyájan egyenlő lelkesedéssel üdvözlik a bitort, és a hadsereg, melly — nagyobb részben — nem tartozik a birtokos osztályokhoz, sem vezérei, sem a törvényhozás iránt ellenséges indulatu pártok által nem hagyja magát elcsábittatni: mit nyertek ez által?

Harcz áll be, de nem azon egyes ellenében, kitől minden védelmi eszköz elvétetett, hanem azon osztályokkal, mellyek által, a követett rendszer szerint, épen el kellene azt távoztatni; harcz a vagyonosok és vagyontalanok közt, melly — a történetek tanusága szerint — ha egyszer elkezdődött, soha sem végződött másként, mint a szabadság bukásával.

Mert ha felteszszük: hogy a kinek a birtok ótalmazása végett korlátlan hatalmat adnak kezébe, azon pillanatban, midőn azt személyes uralma megalapitására akarja használni, a törvényhozás részéről férfias ellenállásra találand; igen valószinű, hogy a merész férfiu, ki a legfőbb után nyujtja ki kezeit, miután magát minden eszközöktől megfosztva s hazaárulóképen megtámadtatva látja, azon pártokkali szövetkezésben keresendi védelmét, mellyeknek segitségére legalább addig számolhat, mig velök egy czélt követ, az alkotmány felforgatását illetőleg, — a bitor, kit törvényenkivülinek nyilvánitanak, és azok, kik mindig törvényen kivül valának, mennyiben a törvény nem törekvéseik mellett, hanem azok ellen hozatott, — természetes szövetségesek; s meg kell vallanom, csodálkozom, hogy miután annyit beszéltek a communismus veszélyeiről, miképp hagyják fel a lehetséget, egy merész embernek korlátlan hatalom alapitására használni azon eszméket, melylyeket az egyenlőség nevében hirdetnek. Ha lemondanak az államfő választása elvéről, vagy ha az választatik ez állásra, ki a legfőbb hatalom után törekszik: a communismus főnökét olly hatalommal ruházhatja fel, millyennel, Paraguay dictatorán kivül, senki sem birt. Nem lehetséges-e, hogy egyszer illy szövetség létre jö? Hány példát mutat a történet, hogy a birtokosok a hatalommal szövetkeztek; midőn amazok hallgatag ekkép szólnak e hatalomhoz: „biztositsd tulajdonunkat, s átadjuk érette szabadságunkat“ — nem lehető-e az is, hogy a birtoktalan osztályok lépnek hasonló kötésre; s azon föltét alatt, ha másoktól elveszik a birtokot, minden politicai befolyásról készek lesznek lemondani, mellyből különben is rég ki vannak zárva. S bizonyos-e, hogy ez ajánlat mindig vissza fog utasittatni? Akadjon egy Constantinja a communismusnak, s meg fogjuk látni, valóban olly lehetlen-e gyözelme, mint állitják.

Montesquieu szellemdús müvei egyikében, mellyben minden igazabb, mint azon alapelvek, mellyekből kiindul, azon nézetet állitja fel, miszerint erény a köztársaság elve. Nem fogok e helyen időzni, hogy megmutassam, mikép a köztársasági, mint minden más kormányforma nem bizonyos alapelvek, hanem bizonyos sajátságos viszonyok eredménye; annyi kétségtelen, hogy a franczia köztársaság nem felel meg Montesquieu elvének. A franczia köztársasági intézmények elve: ***bizalmatlanság***. Miként a társadalom alsóbb osztályai igyekvének arról meggyőzni, hogy csak az általános szavazatjog s azon könnyüség, miszerint a létező kormányt, forradalom utján, minden pillanatban felforgathatják, nyujt nekik biztositékot az elnyomás ellen: ugy az erőszakos megtámadásoktóli félelem ad irányt a birtokos osztályoknak minden cselekményeikben. A nép minden osztálya jogainak teljes biztositékát kereste Francziaország köztársasági alkotmányában; mindenik intézmények által akarja megtámadások ellen védni állását; s milly biztositék védi magát az alkotmányt, s vele az összes alkotmányos jogokat annak merényletei ellen, ki milliók által választottnak tarthatja magát, ki rendelkezik a fegyveres erő fölött, s kinek át van adva minden állodalmi hatalom?

Minden biztositék, mit azon erő gyengitése nélkül, melly a' tulajdon ótalmára a végrehajtó hatalomnak szükséges, fel lehete tartani, — csupán e legfőbb állodalmi hivatalnok választásában áll.

Ha valószinü, hogy az általános szavazatjog mindig egy Waschingtont állit az állodalom élére, ha sok illyféle emberre számithatni, ugy hogy minden negyedik évben lehetne egy uj férfiut találni, kiben a legfőbb erély, melly az állodalomnak minden támadás elleni ótalmára szükséges, s a legfőbb polgári erény párosul; ha mindezek fölött

hihető, miszerint illy férfiak dictatori hatalmat vállalnak, csupán azért, hogy olly viszonyokat fentarthassanak, melylyek között a vagyonbiztosságnak minden szabadság fel van áldozva: illy föltétek mellett által adhatjuk magunkat azon édes reménynek, hogy semmi vész sem fenyegeti a szabadságot azon ösvényen, mellyen a rend zászlója alatt haladunk. De ha föltesszük, mikép a milliók csak egyszer is tévedhetnek a választási jog gyakorlatában, s olly férfiu kezébe adták a legföbb hatalmat, melly a hatalom csábjainak nem tud ellenállani: meg kell engednünk, hogy e férfiunak, a jelen körülmények közt, több eszköz áll rendelkezésére, tervét kivinni, mint talán valaha egy bitornak. A merész, ki urrá akarja magát emelni az államban, vagy a birtokos osztályokra, kik félelmökben áldozatul vetik politicai jogaikat birtokuk biztositásáért, vagy ezek elleneire bizton számolhat. Az állammerények (coup d'état) örökös nesze Francziaországban, mi olly könnyen hitelre talál, legjobban bizonyitja: mennyire köztudomásra van a veszély, melly Damocles kardjaként függ a szabadság fölött.

Valóban ugy van. Óriási lépésekkel vezet egyes ember korlátlan, önkényes uralmához az eddig követett ösvény. Akár az európai állodalmak eddigi fejlödési folyamát tekintsük, akár azon pártok törekvéseit, melly Francziaországban a hatalom fölött versengenek: mindenütt ugyanazon meggyőződésre jutunk.

A communismus, midőn olly társadalmi rendet akar alapitani, melly csupán egyes korlátlan hatalma által tartathatik fen, s a fenálló védői, kik e veszély ellenében az állodalmi hatalom korlátlanná tételében keresnek ótalmat, csak különböző utakon munkálnak ugyanazon czél felé. Csupán a fölött foly a harcz, hogy mellyik nyujtsa a koronát Caesarnak.

Az államtudományokban minden ismeret valódi for-

rása a tapasztalat, s a fenebbi állitásokat csak ugy lehet helyeseknek tartanunk, ha történeti tapasztalatok által igazoltatnak.

A létező viszonyokat mindig olly rendkivülieknek találták az emberek, hogy azokra nézve nem mutathat példát a történet. Igy ma is. Nyugottabb vizsgálódás után azonban meg kell vallanunk, hogy az emberiség előttünk ismeretes annalisaiban van egy korszak, mellyben a mostanihoz hasonló desorganisationak indultak minden viszonyok, s e korszak és a jelen között olly hasonlat mutatkozik, minőre aligha több példát találunk a történetben. Avagy olly igen elhomályosithatá-e az igazságot a fényes előadásmód, melylyel az örök város története megiraték, hogy elkerülhetné figyelmünket e hasonlat a jelenkor és azon időszak közt, midőn Róma a dicsöség minden diadal-ékei által diszesitve, uralma biborpalástjában az enyészetnek ment elébe.

Róma története két korszakra oszlik, mellyet egymástól helyesen különválaszthatni, ha a jelenkori viszonyok felvilágositására akarjuk használni.

A római alkotmánynak alapul szolgáló elvek ugyanazok, mellyeket a régiség minden népeinél feltalálhatunk, a meddig a görög-római polgárisodás terjedt. Ugyanazon hit, miként az egyes szabadsága csak az állodalmi hatalombani részvétben áll, s hogy az állodalom érdeke a legfőbb, melly elől minden egyéb tekintetnek háttérbe kell vonulnia. Ez alapokon nyugvék Róma alkotmánya. Mint államszerkezete alapelveiben, ugy viszonyaira nézve századokon keresztül hasonló maradt Róma más ókori állodalmakhoz. Hatalmasabb, mint sok más, s polgárai erényére s halhatlan tetteinek dicsöségére büszke, nagy multjánál s a bizalomnál fogva, mellyel mindenki hitt e közállomány örökéletében, — mindezek mellett Róma századokon át *város* maradt; s ha később, miután határait lassanként szélesité, s gyarma-

tok és kötések által befolyását Italia mindig nagyobb részére kiterjeszté : még ekkor is mindig azonos maradt az állodalom fogalma a *városéval.* S épen mivel századokon keresztül eléggé bölcs volt, a meghóditott, vagy a nagy Rómához önként csatlakozó állodalmaktól csak hadi segélyt s a szükséghez képest némi függést követelni : ez által volt képes Róma annyi századokig fenállani a nélkül, hogy más alkotmányra lett volna szüksége, mint a melly egy városi közállomány igazgatására czélszerünek mutatkozott.

Nagy változásokon ment át ez alkotmány. A királyi hatalmat évenként választott két hivatalnokra ruházták által; az állodalmi hatalomban részesülés jogát kevés uralkodó nemzetségről lassanként az egész népre kiterjeszték; s a plebejusok és patriciusok közt létezett különbség végre egészen kiegyenlittetett; mind e változtatások azonban, minden nagyszerüségök mellett is, csak ollyasok voltak, melylyek csupán egy város alkotmányában tétettek, s azoknak eredményeit olly kevéssé lehet napjaink királysága s aristocratiája mellett felhozni, mint nem hivatkozhatik észszerüen korunk democratiája azon jó következményekre, melylyeket a plebejusok győzelme a római közállományra nézve elöidézett. Valameddig csupán *város* maradt Róma : történeteiben csak az egyes találhat példányokat; a jelenkor állodalmai hasztalan keresnek mintát.

Egészen más dolog, ha Róma történeteinek másik korszakára forditjuk figyelmünket, midőn a körülmények kényszeriték a keskeny körből, mellyben addig mozgott, kilépni, s egy városból *állodalommá* lett, mai értelmében véve e szót.

Gyakran álliták, söt azon sok tudós közhelyek egyikévé lett, mellyel korunkban a mély tudományos vizsgálatokat kezdeni szokás, miknek eredménye ismét egy uj közhely szokott lenni ; — gyakran állíták, mikép a régiség s

az ujabb kor állodalmai közt abban áll a különbség, hogy amazokban csak az állodalomra volt, s ezekben csupán az egyénre van figyelem.

Ugy hiszem, eléggé megmutatám az eddig mondottakban, mennyire valótlan ez állitás, korunk állodalmi viszonyait illetőleg. Az ujabb kor minden alkotmányai mind az állodalmi hatalom természetes körére, mind az egyes szabadságára nézve, mi csupán a politicai jogosultságban áll, ugyanazon alapelveket álliták föl, mellyeken a régiség minden alkotmányai nyugodtak. Ha egybehasonlitjuk Róma viszonyait azon korból, midőn a polgárjog Italia lakóinak nagy részére s aztán minden lakosira kiterjeszteték, a jelenkor legtöbb állodalmainak viszonyaival : meg fogunk győződni, hogy a római állodalomnak ugyanazon feladatot kelle megoldania, melly most a legtöbb állodalomban előáll; s e feladat : *azon alapelveket, mellyek egy város közállományi kormányzására czélszerűeknek mutatkoztak, egy nagy ország területére alkalmazni.*

Róma egészen más uton jutott-e helyzet kényszerüségébe, mint az ujabb állodalmak. Rómában othonosak voltak ez alapelvek, általok lett nagygyá e város, s a nehézségeket csak az állodalom későbbi növekedése idézte elő. A mai állodalmak rég elérték nagyságuk határát, mielőtt ez alapelvek mellett nyilatkoztak; de azért Róma és korunk helyzete nem kevésbé hasonlatos; *ott is az állodalom elvei és viszonyai között létezett ellentétet kelle megoldani.*

Illy hasonlat tünik fel előttünk a mult és jelen között, nem kevésbé fontos egyéb tekintetekre nézve is, ha Róma viszonyait a köztársaság hanyatlása idejében vizsgáljuk.

A patriciusok és plebejusok közt folytatott hosszas harczok után, Rómában is a jogegyenlőség harcza győzött végre. Miként a tiers-état, sok küzdés után, megsemmisité

a nemesség minden kiváltságait : hasonlóan sikerült Róma plebejusainak üres névre s puszta czimre szoritani a patriciusok minden elöjogait, s a Gracchusok elött már oda fejlödtek a dolgok, hogy Rómában is csak két osztálya volt a polgároknak : sokkal és kevéssel vagy semmivel sem birók. E viszonyok természetes következményei szintén azok voltak, mik napjainkban ismét elöfordulnak. Miután a gazdagság lett az egyetlen eszköz, mellyel Rómában az állodalomban nagyobb befolyást lehete gyakorolni : a gazdagodási vágy a nép minden osztályait szintugy mozgásba hozta, mint korunkban. Kevés kezekben halmozódott össze minden birtok, s egészen elszegényedett a tömeg, mellynek minden politicai jogot megadtak, a nélkül, hogy eszközt nyujtának vala neki, másképp tengetni nyomoru életét, mint szavazatának áruba bocsátása által. (12.)

A vallásnak az állodalomhozi viszonya is mutat fel hasonlatot Róma akkori és a jelenkor viszonyai között. Miután a tudomány különválasztá a jog körét az erkölcs és vallásétól : korunk állodalmai, mihelyt megkisérték, szervezetöknek a tudományt inkább kielégitö alakot adni, a vallásos fogalmaktól egészen külön, függetlenül fejlödtek, söt elveket állitának fel, mellyek a keresztyénség tanaival világos ellentétben vannak. Hasonló eset volt Rómában. Róma vallása, mint minden vallás az ó korban; népelmü (volksthümliche) volt. Miután a római polgárság fogalma egész Italiára kiterjesztetett, a vallás, régi alakjában, nem felelt meg az állodalom kellékeinek ; s hogy a köztársaság minden eszközzel, melly rendelkezésére állott, igyekvék védeni azt, miben egykor Róma legerösebb támaszát találta, az állodalom kénytelennek érzé magát gyakran ott, hol vallásos fogalmak akadályul gördültek utjába, ezeket elháritani, vagy — nem ügyelve a nép hitére, hatalomszóval megváltoztatni azokat. (13.)

S hová vezették Rómát e körülmények, hogyan sikerült megoldania a feladatot, melly most előttünk áll, a világtörténet legnagyobb népének, mellytől sem a közszellemet, sem a politicai tapintatot nem vitathatja senki el, s melly épen azon korban olly gazdag volt nagy emberekben?

Alig volt biztosítva Róma, Carthago lerombolatása által, külveszélyek ellen, a midőn elkezdődtek azon polgári nyugtalanságok, mellyek között részben nemes s majd kivétel nélkül a hon dicsőségeért lelkesült férfiak enyészetnek vezették ez állodalmat. Mint a tenger a dagály óráiban csendesen emelkedik s boritja el az alacson partokat: ugy terjeszkedett, korábbi időkben, Róma uralma; most a szélvész által felzajlott oceán képében tünik fel a borzasztólag nagyszerű kor. Minél erőszakosabban dagadnak benn a hullámok, annál ellenállhatlanabbul nyomulnak a határszélek felé, elszaggatva minden gátat, mig a végtelen árterületen hab habbal küzd, s a zajlásban egy sem marad tisztán. Alig hogy a nemes Gracchusok életökkel lakoltak csalódásukért, s Marius lépett föl helyökbe, saját emelkedésére eszközül használván az alsóbb osztályokat. Utána Sulla következett, ki midön azon álomért, hogy az ó Rómát helyreállitsa, polgártársai legnemesebb vérét áldozá: Róma hozzá szokott az egyeduralom eszméjéhez. Aztán Pompejus, kit nagynévvel tisztelének meg, megadván neki, személyes tulajdonihoz, minden eszközt, hogy az lehessen. Végül Caesar lép fel, nagyságban és romlottságban élőképe korának; kegyetlen szenvedély nélkül, szelid odaadás nélkül, s mindkettő a midőn magasabb tekintetek kivánták, hogy t. i. Rómát s a világuralmat megszerezhesse. Caesar a nép embere, ki mint consul, a Gracchusok példájára, agrariai törvényt hozott javaslatba, s midőn a senatus megtagadta töle hozzájárulását, a nép által vitte azt keresztül, ki, miu-

tán Spanyolországban legyőzvén Pompejus híveit, visszatért a városba, csak arra használta 12 napos dictatorságát, hogy az adósok szomorú helyzetén könnyitett s a számüzöttek gyermekeinek visszaadá jogait. Volt-e valaha inkább hivatva férfiu, megszabaditani a népet a főurak (optimates) szívtelen zsarnokságától s egy végtelen forradalom szenvedéseitől, melly már szinte egy század óta tartott? Kit illetett meg inkább, mint őt, a korona, az aranyszék s a szobor az utósó királyé mellett? Ki vala méltóbb, a világuralmat a legnagyobb nép után öröklëni, mint e legnagyobb férfiu? — Azonban még egyszer fölemelé haragos fejét a szabadság. Legnagyobb tervei közepett, midőn Róma törvényeit egy nagy törvénykönyvbe akará gyüjtetni, s azt az egész világra ráparancsolni, midőn Carthagót, Corinthot és Capuat romaikból fölemelendő s a corinthi szorost átmetszetendő vala, s Róma hóditója nagy Sándor tetteit Ázsiában elhomályosíthatni remélte: akkor hullott el egy összeesküvés tördöfései alatt Caesar, ki azon hitben, hogy Rómának inkább szüksége van ő reá, mint neki Rómára, megveté a zsarnokság elővigyázati szabályait. S a római legiók még egyszer kelnek csatára a köztársaságért. Ismét kiüt a polgárháború, előbb a szabadságért, s midőn rövid küzdés után ez legyőzetik, majd a fölött, kit illessen a hatalom. Brutus és Cassius után még Sextus Pompejust kell legyőzni, s miután Octavian és Antonius megoszták a római világot, ismét fegyverrel kell feltartani Róma egységét, miszerint tudniillik Róma csak egy urnak engedelmeskedjék. Borzalommal tölt el bennünket e korszak története, midőn a senatus és lovagság s a nép, Róma és Italia, a szabad lakosok s ezek rabszolgái, csaknem szünetlen harczban állottak egymás ellen, midőn a szabadság nevében hatalomért, a közjó ürügye alatt a gazdag birtokáért, a szegény napi kenyeréért küzdött, mig, Sallust szép szavai szerint, a köztársaság

a harczos felek közt szétszaggattatott. [1]) Soha sem volt Rómának több kitünő férfia, soha sem tünik föl előttünk nagyobbnak a közállomány mint e pillanatban, midőn Sulla haldokló kézzel képes még a világot féken tartani, s levcrőleg hat ránk a gondolat, hogy illy nagyságnak olly vég volt határozva. Nem a nagy Caesar, hanem eszélyes unokaöcscse előtt bukik meg végkép a köztársaság, olly férfiu előtt, ki minden harczban, hol érette győztek, aludni vagy beteg tudott lenni, kit gyávasága miatt gyülöltek a veteranok, s kiben, hogy e nép fölött uralkodhassék, mellynél eddigelé csak höslelküség vagy ékesszólás által lehete hatalomra jutni, még ez utóbbi tulajdon is olly teljesen hiányzott, hogy még azt is le kelle előbb irnia, mit nejével vala beszélendő, s hirnökre volt szüksége, hogy magát a nép által megértesse.

Mint volt ez lehetséges? Az állodalom szerencsétlenségét egyesek mesterkélésének kell-e tulajdonítnunk, s az ókori irók példája után, a Gracchusok vállára háritani a felelősség súlyos terhét?

Cajus Gracchus korának egyik legkitünőbb férfia volt, s Tiberius, bár elleneinek előadása után ismerjük, minden nemes tulajdonok példányképeül tünik fel. Nézeteik, melylyekből kiindultak, helyesek valának. Ha folytatni akará Róma diadalait, ha fenn akart állani, Italiát, mellynek erejével győzött, meg kelle szabadítnia az elnyomástól, mi sok helyen már annyira ment, hogy Italia erős földmivelői, kikből szerzé Róma legjobb harczosait, sok helyen rabszolgák által kiszorítatának. Ha a várost meg akarák óvni a legnagyobb veszélyektől, azok számára, kikre volt hagyva, min-

---

[1]) Ita omnia in duas partes abstracta sunt, ut respublica fuerat dilacerata. Jugurtha. XLI.

den állodalmi ügyek fölött határozni, az önállóság eszközeit is meg kelle szerezni. A Gracchusok javaslatai igazságosak voltak. Igen keves jártasságot mutat Róma történeteiben, a communismus követeléseihez hasonlitani Tiberius Gracchus inditványait, mik szerint az állodalmi földek haszonbérét, mellyet nehány család magának eltulajdonitott, ezektöl elvonván, az ekkép felszabaditott földeket a birtoktalanok közt osszák fel, mint *egyéni* tulajdont. A polgárjogban részesitése Italia minden lakosainak, mire Cajus törekedett, szükséges következménye volt azon viszonyoknak, mik által Italia lakosai Rómára nézve nélkülözhetlenekké lettek. Miután Rómában minden rendi különbség eltöröltetett a plebejusok s patriciusok közt, miután idegenek, kik hadi foglyokul hozattak a városba, felszabaditás által részesittettek a római polgárjogban; miután annyi gyarmatot telepitének s a latin városok polgárinak megengedék, Rómába települniök s ez által minden polgári jogokban részesülniök: már nem is lehete többé tartós Italia lakosainak kirekesztése a város jogaiból. S talán jobb lett volna Róma érdekében, e jogot látszólag önként hozott törvény által idején megadni, mint hogy beváraték az időpont, midön hosszas, bár győzelmes háboruk kényszeriték a várost e határozatra.

A milly helytelen a Gracchusok kárhoztatása, szintolly hibás azok nézete, kik ugy vélekednek, hogy a gracchusi törvények elfogadása Rómát megmentheté vala bukásától. Köztársaságban, hol a nép rég hozzá van szoktatva az élelmiszereknek csaknem ingyen kiosztásához, s szavazatuk árubabocsátását, mint keresetmódot, annyi ezeren többre becsülik a fáradságos földmivelésnél, — illy állodalomban a földfelosztás nem nyugtathatá le a nép felizgatott szenvedélyeit. Később Italia lakosainak a polgárjogot is megadták, a nélkül, hogy belöle Rómára vagy Italiára a viszonyok javulása származott volna.

Maga az erkölcsromlás is inkább eredménye, mint oka, azon politicai viszonyoknak, mellyek Rómát megbuktaták. Nézetem szerint, egészen igaza van Schlossernek, midőn állitja, hogy e romlottság festésében némi tulzás van, s tévedünk, ha azt hisszük, mintha azon vétkek, mellyek Rómát enyészetre vitték, ismeretlenek voltak volna Róma előbbi korában. A történet, minden rhetori ékei mellett is, elég példát mutat, mikép az örök város uzsorás pénzszomjnak, mi miatt koczkára tették az állam jólétét, s önző demagogoknak soha semmi időkben nem volt hijával.

A római köztársaság elenyésztének valódi okát sem egyesek önzésében, sem a főurak vagyonszomjában, vagy a nép romlottságában nem kell keresni; nézetem szerint, alkotmányában rejlik az, melly mihelyest Róma uralma egész Italia fölött kiterjeszkedett, többé nem vala fentartható.

Olly alkotmány, melly a legfontosb ügyek fölötti határozást a népre hagyja, 's dicsőséget és befolyást csak a tömeg kegye által enged szerezni, csak addig valóban czélszerü, mig az állodalom ügyei könnyen áttekinthetők, s azoknak jól vitele minden egyest, ki arra befolyással bir, közvetlenül érdekel. Mihelyt a római forumon külpolitica kérdései s távol országok sorsa fölött kelle határozni: e pillanattól fogva számtalan nehézséggel és veszélylyel volt egybekötve a régi alkotmány fentartása, — veszélyekkel, miket csak addig lehete kikerülni, mig módot nyujta ez alkotmány az ártalmas népvégzeteket kivitelökben megakadályozni. Talán egyetlen alkotmány sem volt, melly gazdagabb volt volna illynemü biztositékokban, mint a római. Ismeretes az auguriumok és censura bofolyása, s azon jog, mellyel minden néptribun birt, miszerint tiltakozása által megakadályozhatá társai inditványait.

Midőn a római polgárjog Italia minden lakosaira kiter-

jesztetett, egészen alkalmazhatlanok lettek, vagy legalább hatásukat vesziték mindazon eszközök, mik által a balul vezérlett democratia tévedéseinek rosz eredményeit meglehete vala előzni.

Az egészen helyhez kötött vallás, millyen a rómaiaké volt, ha fentartható is a városban s közel-vidékein előbbi befolyását, nem birt fékező erővel Italia többi lakosaira, kik előtt az mindig idegen maradt. Ugyanezt mondhatni a censorságról is. Mert szinte lehetetlen, hogy egy férfiu, nem csupán azoknak, kiknek körében élt, hanem egy egész ország távol lakosainak is, azon mértékben birja személyes bizalmát, mi nélkül a censorokéhoz hasonló birói hatalom a legnagyobb önkénynek tekinthető. Miután lehetlen volt a polgárok erkölcse felől elegendő tudomást szerezni, nem lehete többé a censorságot előbbi szigorral gyakorolni s igy az alkotmánynak e támasza is megdölt. A tribunok, hogy kezdeményezéseik akadályait mind megsemmisithessék, a politicai harczban, önmagok semmisiték meg hatalmuk azon részét, mi által a tribunatus a fenállónak ótalmul szolgálhata.

Kétségkivül korábbi időkben is mindig csalékony volt Róma összes népének befolyása Rómában az állodalmi ügyek vezetésére. A többség joga itt, — miként az ó és uj kor majd minden, legalább egy ideig fenállott democratiáiban — alig volt több, mint puszta fictio juris; de legalább ennyi mégis csak volt előbb. Miután a római polgárjog Italia minden szabad lakosaira kiterjesztetett, gyakorlatilag *lehetlenné vált*, a mit az alkotmány az egyes polgárnak megadott. A teljes polgárjog — mennyiben politicai befolyást biztosita — mindenki által csak Rómában léte alatt gyakoroltatható; s igy az állodalmi hatalom, mellyben, az alkotmány szerint, Italia minden népei részt vehettek, gyakorlatilag csak egyetlen város lakosinak maradt birtokában.

Képzelhető vala-e, mikép ez ellentét az alkotmányban fenállhat, a nélkül, hogy számos összeütközésre ne vezessen, miknek végre a közállomány bukását kelle előidézniök? Mig Róma volt az egyetlen hely, hol az állodalomban bármelly kitüntetésre lehete jutni : Rómába kelle vonulniok mindazoknak, kik Italiában illy pályára törekedtek. A népnek mindenek fölött kedvelnie kell a lakást azon városban, hol élelmi szerek osztattak ingyen, ellenben szavazatát áruba bocsáthatá, s hol a circust és azon örömet élvezheté, miszerint ugy tekinteték, mint felséges hatalom. Az állam főnökei arra valának utasitva, hogy a tőlök függő cliensek számát szaporitják, s azért Róma népességének aránytalan növekedése, s az igen nagy városban mindig otthonos bajok is, legalább nagy részben a római állodalom hibás alkotmányának eredményei. S midőn Róma népessége a legroszabb elemekkel szaporodott s az uralkodásra mindig méltatlanabb lett ; midőn Italia, söt az egész polgárisult világ minden lakosi a római pórnép által kiméletlenül feláldoztattak azoknak, kik e pörtömeg kegyét meg tudták nyerni; ezek viszont — a büntetlenség iránt biztositva lévén — az elnyomás semmiféle nemétől sem rettentek vissza, hogy megszerezzék azon eszközöket, mik által egyedül biztosithaták a római nép kegyét : ez egy város uralma, melly kezdetben a jogfogalmaknak megfelelő volt, most Italia minden lakosa előtt szükségkép ugy tünt fel, mint elismert jogainak sérelme, mint a főváros türhetlen bitorlása ; s mindaz, ki felforgatásra törekedett, nem csak eszközre, hanem ürügyre is talált e viszonyokban, mi által minden önző törekvést szépiteni lehete. Csuda-e ha az állodalmat rég fenyegető veszélyek végre bekövetkeztek? A főváros és Italia lakosi közt, Róma alkotmánya által előidézett versengés szolgált fegyverül egymás után minden pártoknak ; melly versengésnek végre az ország győzelmével a főváros

fölött, de egyszersmind a szabadság bukásával kelle végződnie.

Mert olly körülmények közt, midőn a hatalom birtokát fegyverrel kell kivívni és megtartani, e hatalom csupán hadvezérek kezére juthat.

Továbbá az akkori körülmények közt Italia lakosinak lehetlen vala egyformán osztozni az uralmon, s az egyenlőség elvének győzedelme csak ugy volt lehetséges, ha mind ugyanazon hatalom alá vettetnek, vagyis Róma és Italia egyenlő szolgasága által.

Hogy a római polgárság mindenkinek egyenlő jogot biztositson, hogy a római polgár, ki Italiának más városában lakott, ne érezze magát háttérbe szoritottnak, hogy megsemmisittessék a szerfölötti zsarnokság, melly alatt egyetlen város népességének javára, milliók nyomorogtak, s véget érjen a hosszas polgárháboru, mi alatt egy város pórtömegének ingatag szeszélye minden nagyravágyónak eszközül szolgált: mindezen czél csak ugy vala elérhető, ha a nép minden fölségi jogait egyre ruházták; s a hires lex regia nem puszta hizelgés, minővel a népek részéről találkozunk, azok irányában, kik saját erejök által magoknak megszerzék fölöttök a hatalmat. A lex regia ez esetben az egyetlen forma volt, mellyben az alapelveket, miken a római alkotmány nyugvék, valósitni lehete, miután a polgárjog Italia minden lakosira kiterjesztetett.

Róma történetét a gracchusi zavarok kitörésétől Caesar haláláig, a mult században, jobban ismerék sokan, mint saját hazájok történeteit. Tudomány és müvészet onnan választák tárgyaikat, nagy és hiu emberek ott kerestek példányképeket, s némelly büszke szó, melly két évezred előtt a legmerészebb határzatokra ragadta a római népet, az ujabb kor elhatározását is hatályosan előmozditá, mint a franczia forradalom története mutatja. S azon korszak

története nem lön-e érthetőbb előttünk az által, mit megéltünk, mint volt atyáink előtt? Olly állodalomról, mellyben, hosszas harcz után, végre átviszik a teljes jogegyenlőség elvét, s a vagyoni különbségen kivül minden egyéb válaszfal ledönteték, hol mindenkinek egyenlő jog adatott részt venni az állam vezetésében; állodalomról, hol a főhatalom birtoka után mindenki egyformán tör, a gazdag, mivel tulajdonát, s a szegény, mivel fentartását a hatalom birtoka által hiszi biztosithatni; hol az egyes minden eszközt jónak talál, mi által a tömegen felül emelkedhetik, vagyis gazdag lehet, s a tömeg a szerencsést, ki czélt ére törekvéseiben, gyakran kárhoztatja, de soha sem veti meg, és mindig irigyli; hol egy város határozza el egy nagy birodalom sorsát, s nehány ezeren, kik a nép nevében fegyvert fogtak, határoznak e város akarata, s nehány merész összeesküvő e pár ezer mozgalmai fölött; hol egy nap százados intézményeket forgathat fel, hogy önmüvét egyetlen óra alatt enyészni lássa, — illy állodalomról atyáinknak nehezebben lehete fogalma, mint mindazon magas erényekről, mellyek hasonló viszonyok közt kifejlettek. De nem ugy tetszik-e minekünk, mintha korunk történeteit adnák elő? Azon felfuvalkodott equites, kik miután Róma gondoskodása mellett kereskedés s uzsoráskodás által meggazdagodtak, a törvényszéki helyek kizárólagos birtokát veszik igénybe; azon patriciusok, kik, mint Clodius, plebejusokká teszik magokat, hogy néptribunok lehessenek; azon nép, mellyet rosz szeszélyü pillanatában az eszélyes Cicero is: „fex et sordes urbis, concionalis hirudo aerarii misera ac jejuna plebecula“ névvel illet, s mellynek kell mégis minden fölött határoznia: nem ismert alakok-e mindezek, kik előttünk mozognak, s gyakran csupán azon cselekményeket látszanak utánozni, miket római példányképeik vivének véghez; s nem kell-e aggodalommal tel-

nünk el e hasonlat láttára, ha Róma végsorsával szemünk előtt saját jövőnkre gondolunk, és meg kell vallanunk, miszerint a mi még hiányzik, hogy a hasonlat tökéletes legyen, az alkotmány felforgatása a hadsereg által legalább is nem tartozik a lehetlenségek közé, miután az alkotmány fentartását annyi helyen csupán a seregnek kell köszönni.

Vannak sokan, kik a képviseleti rendszerben helyezik bizalmukat, s korunk e nagy találmányában biztos óvszert vélnek rejleni minden veszélyek ellen. Ugy vélekednek, hogy ha az egyes joga csupán abban áll, miszerint egy képviselöt választhat: ez által a democratia a legnagyobb állodalomban is lehetséges. Csak azért kelle Rómának buknia, mivel az ó korban e csodásan bölcs intézmény nem vala ismeretes.

Mi korunk igényeit illeti a képviseleti rendszer föltalálását illetöleg: határozottan tagadnom kell azokat. Azon alapelvek, miken a képviseleti rendszer nyugszik, minden állodalomban ismeretesek valának, hol a nép felsöséget választa, s arra jogokat és kötelességeket ruházott, mellyeket maga nem akart vagy nem tudott gyakorolni. S ha el kell ismernünk, hogy kizárólag az ujabb kor érdeme, miszerint ez elveket a törvényhozásra alkalmazá: meg kell vallanunk, mikép Rómában a néptribunok intézménye is ugy tekintendö, mint ez elvek igen czélszerü alkalmazása a törvényhozásra; söt olly példák sem hiányzanak az ó kor történeteiben, mik szerint a képviseleti rendszert, ollyképen, mint napjainkban, kisérték meg alkalmazni.

Nem abban fekszik a különbség az ó kor és napjaink között, hogy ez eszközt nem ismerék, hanem abban, miszerint a régi kor, sajátságos gyakorlati eszével, nagyobb kisérletek nélkül is belátta annak hiányosságát. Annyi kétségtelen, miként ott, hol a nép igénye politicai szabadság után arra szoritkozik, hogy bizonyos számu képvise-

lőket választhasson, nagy államokban is ki lehet kerülni a democratia veszélyeit. De hol találunk népet, mellynek többsége ennyi politicai befolyással beéri; s ha található volna, miként gondoskodhatunk olly módról, miszerint a nép egyetlen része sem vehet nagyobb befolyást a közügyek intézésére, mint a mennyit az alkotmány biztositott. Bármennyi történt legyen korunkban a képviseleti rendszer javitása körül, e föltétek közöl még az első sincs betöltve, s a második föltét, azon előnyös helyzetnél fogva, mellyben korunk központositott államaiban a főváros lakosai vannak, csak a szabadság nagy megszoritásával lenne eszközölhető, mi által az állodalom legtöbb lakosiban idővel olly közöny fejlődnék ki politicai jogaik iránt, melly végkép minden biztositéktól megfosztaná őket.

Vagy azt hiszik talán, hogy a despotismus győzelme lehetlen többé napjainkban? Hol a szabadság félszázad óta felüté zászlóját, győzött is az : ekkép vigasztalják magokat sokan. Néhol küzdeni sem igen kellett, s Európa majd minden országai rázkódás nélkül élvezik a franczia forradalom gyümölcseit. Azok után, a mik történtek, nem honosulhat meg többé a szolgaság, mert csöndesen, de lassu hatással halad az idő előbbre; senki sem képes ellenállani hatalmának.

Ne csaljuk magunkat; nem e kornak köszönhetjük a szabadság győzelmét, s ha lassanként minden lánczok lehullottak is a népről, nem magas szellemi fejlettségének tulajdonithatni ez eredményt. Midőn az uj kor intézményei Francziaországban megalapittattak, a nép nagy többsége olly fokán állott a miveltségnek, honnan a történt előlépést nem lehet kimagyarázni; s Európa sok tartományaiban hasonló most is az eset. Csupán annak tulajdonithatjuk az uj intézmények győzelmét, mivel a jog s mindazon nemes érzelmek nevében követelték azokat, mikre az emberben

képesség van. A monarchiai hatalom lábbal tapodta az erkölcsiséget; a nemesség egy része beszennyezé ősei büszke czimerét; az egyház fénynyel vette magát körül, s egykori tulajdoniból csak türelmetlensége maradt fenn. A nép el volt nyomva s lealjasitva, a szellem békóba verve, a jogszolgáltatás kegyetlenséggé fajult: ekkor támada fel minden, mi nemes van az emberben, s közrehatának mindnyájan, lerombolni az épületet, melly legtöbbekre nézve csak börtön vala; s azon lovagok unokái, kik sz. Lajos kisérői voltak, elsök valának az ujkor e keresztes hadjáratában. —

Az első franczia forradalom gyors győzelmét azon hatalom vívta ki, mellyet a jog fogalma s minden nemes érzés gyakorol az emberi lélekre. A sokaság, melly hasznot húzott belőle, soha sem lett volna képes ezt eszközölni, s a nagy mozgalom csirájában elfojtaték vala, ha mindazok ellene szegülnek, kik csak veszteséget várhattak belőle.

A terrorismus egyet sem tagadott meg azon elvek közöl, mellyeket 1789-ben felállitottak. A convent anyagi előnyök tekintetében még többet tett a nép nagy többségéért, mint a constituante. Egyesek spoliatiója által kelle sokak jólétét megalapitani, s a terroristák hatalma mindazáltal porba hullott, mihelyt meg merték azt támadni; s a szabadság romjain egy férfiu emelkedett fel korlátlan hatalommal, millyennel soha egy király sem birt. És miért? Mivel a franczia nép megunta a forradalmat? E nép, melly 14 éven keresztül egész Európát félelemben tartá, nem volt ugy eltompulva, hogy kifáradás miatt elfogadta volna a zsarnokságot. A forradalom magát vérrel és sárral szenynyezé be, azért fordultak el tőle. A hadseregben volt mindaz a mi nagy és nemes volt a forradalomban; azért fordultak feléje, s általa azon férfiuhoz, ki azt képviselni tudta. Nem kifáradás, — undor miatt veszett el az első franczia köz-

társaság; nem azok hiusága és kapzsisága emelte trónra Napoleont, kik a forradalomban szerencsét csináltak s aztán nyugottan élvezni akartak, hanem a nemzet nemesebb érzeményei, mellyek valami jobb után törekvének.

S most, midőn a szabadság nevében vérvörös zászlót emelnek, vérpadról beszélnek, a családot, az erkölcsiség alapját, megtámadják, a vallást gunyolják, mig mindig több becsületes ember fordul el ügyöktől, — illy körülmények közt mondhatjuk-e biztosnak a szabadságot, tarthatni-e lehetlennek a despotismust?

A sir nyugalma az; valóban, de ne feledjük, mikép vannak olly végtelenül szerencsétlen helyzetek, midőn e nyugalom után is eped az ember, s nemcsak egyesek — népek is jöhetnek illy helyzetbe.

Az alapelvek, mellyeket a franczia forradalom óta minden ujabb alkotmányban valósitani igyekszenek, ugyanazok, mellyeket Hobbes felállitott [1]), s mellyek a despotismusnak, valahányszor uralmát megalapitá, kiindulási pontokul szolgáltak. Ha azon szabályokra forditjuk figyelmünket, mellyeket napjainkban az állodalom vezetése körül egyedül eszélyeseknek vall a gyakorlati politica: Macchiavelli tanai tünnek szemünkbe. Azon cynismus, mellyel a nagy florenczi korának uralkodóit figyelmezteti, hogy nagyságuk és biztosságuknak minden egyéb tekinteteket nemcsak szabad, söt föl kell áldozniok; azon állitás, miszerint az erkölcs törvényei nem köthetik meg azok kezeit, kik az állodalom fölött uralkodnak, mert a siker egyedüli mértéke a cselekvéseknek a politicában, s minden eszköz szabad, melly czélhoz vezet : ime a tanok, mellyekkel ma föllépnek a felséges nép némelly tanácsadói, azonegy kü-

---

[1]) Hobbes nézetei a Rousseauéitól nem elvekre, hanem csupán alkalmazásra nézve különböznek.

lönbséggel, hogy Borgia Caesar helyett Danton és Robespierre-re mutatnak, mint eszményképekre, kiket a politicában követni kell. Illy viszonyok közt eltitkolhatni-e, hogy a szabadságot valódi veszély fenyegeti?

A népfölség elvének teljes győzelme még nem biztosit, hogy az akkép fog alkalmaztatni, a mint Rousseau maga lehetlennek mondja nagyobb állodalomban, s szerfölött nehéznek kisebb államban is; söt sokkal inkább valószinű, miként ez elv győzelme olly államformához vezetend, mellyet Hobbes elméletileg igazolni akart; s ha egykor soká czivódtak a fölött, ha vajjon Macchiavelli könyvét a fejedelemről nem csupán azért irta-e, hogy gyülöletessé tegye az egyeduralmat, s ha nem kétségenkivüli-e, hogy ez eredményre vezetett Macchiavelli munkája? — ki kezeskedik érette, hogy nem épen olly veszélyes leend az a nép szabadságára nézve, ha ennek nevében ugyanazon ösvényt követendik, melly a királyságra nézve olly veszélyesnek mutatkozott, és pedig egészen azon okból: mivel semmi sem állhat fenn tartósan, mi az ember jobb érzelmeivel ellenkezik.

Jól tudom, hogy senkinek sincs szándokában, felujitani a római császárok uralmát. Minden párt egyenlő visszatetszéssel utasitná vissza a gyanusitást, hogy egyes korlátlan uralmára törekszenek, s mindenik erösen fölteheti magában, miszerint elvei következményeit nem viendi azon pontig, hol minden szabadság megsemmisitésére vezethetnek: de nem hogy egy pártnak, még egyesnek sincs hatalmában, bizonyos irányban megállapodni, hol jónak látja.

Forditsuk figyelmünket az ujabb kor két legnagyobb eseményére, az egyházreformatióra a XVI-ik, s a franczia forradalomra a XVIII-dik században.

Soha sem vezérelt hatalmasabb egyéniség valamelly mozgalmat, mint Luther Márton vala. Soha sem volt férfiu,

kiben népe minden nagy tulajdonai meglevén, alkalmasb vala annak vezéreül szolgálni, mindazon mesterkélés helyett, mellyel mások befolyásukat fentartani törekszenek, neki csak saját természetét kelle követnie, hogy nemzete teljes bizalmát megszerezze. Soha senki sem ragaszkodott hasonló helyzetben makacsabbul meggyőződéséhez; nem törekedett állhatatosabban czéljai felé, a nélkül, hogy a nehézségek feltartóztathaták vagy kedvező körülmények között elragadtatni engedé vala magát, egyképen hajthatatlan a fejedelmek hatalma s a nép heve által, egyformán keserü, ha tanai mellett Anglia királya vagy a fölkelt német pórsereg ellen kelle föllépnie. S mindemellett, hatalmában álla-e, elvei következményeivel megállapodni, hol a reformatio kezdetén szándéka volt? Luther csak némelly visszaéléstől akará megtisztitani az egyházat, s meghasonlást okozott a keresztyénségben; mindig békét hirdetett, s harczokat idézett elő, mellyektől visszarettent volna, ha előrelátá vala, hogy fellépésének illy eredményei lehetnek. És miért? Mivel az elvek, mellyeket fölállita, természetöknél fogva ollyasok valának, hogy nem csupán bizonyos visszaélések megszüntetésére, hanem egyház-szakadásra kelle vezetniök; s nem csupán másokat, de őt magát is addig kényszeriték előhaladni pályáján, mig természetes czélukat elérték. Luther müve nem végződött be életével; a szabad vizsgálódás elve, messze túl vitte a protestans egyházat azon határokon, mellyeket közös alapitójok kijelölt. Az eszmevilágban nincs megállapodás. Az emberiség kénytelen vagy megváltoztatni szellemi irányát, vagy a végső czélig kell folytatnia; s mint az elvetett mag, kiszáradhat vagy első csirájában eltapostathatik, de ha egyszer növénynyé alakul, a benne rejlő természetnél fogva ki kell fejlődnie bizonyos idomban, bizonyos nagyságra, hogy csak bizonyos gyümölcsöket teremjen; — igy az elvekre

nézve is. Hirdetője a magvetőhez hasonlit. Kezében a jövő; de ha egyszer kiszórva a mag, nem képes többé megakadályozni, hogy az a természettől beléadott erőnél fogva ki ne fejlődjék.

A franczia forradalom szinte tanusitja ez igazságot. E nagy esemény minden szemtanui egyetértenek az iránt, hogy kezdetben senkinek sem volt távolról is eszében, forradalmat akarni csinálni. El akarák törleni a létező visszaéléseket, egyenlőbb felosztást kivántak a közjogok- és terhekre nézve, több biztosságot jobban rendezett törvénykezés által, s több szabadságot bizonyos politicai intézmények által. Kevés álmadozót kivéve, kik köztársasági eszmény után epedtek, minőt Amerika vivott ki Francziaország segélyével (14): minden egyebek ohajtásinak legfőbb czélja, olly alkotmányos monarchiai alkotmány volt, millyet Angliában láttak; s mindazáltal az ujabb kor legvéresebb forradalmán ment keresztül Francziaország; a nép által szeretett királynak vérpadra kelle lépnie, s e világrész egyik legmiveltebb országát nehány ezer párisi pórtömeg s ezt csupán roszaságban felülmult vezetők kormányzák éveken által. — S miért? Ki a franczia forradalom történeteit ismeri, tudni fogja, mikép a nép nagy többsége a szabadság nevében elkövetett kihágásokat nemcsak soha nem helyeslé, söt undorral fordult el azoktól. Francziaország minden, valóban kitünő férfia azon irány ellen nyilatkozott, mellyet a forradalomnak adtak. Mirabeau és Barnave minden tehetségöket, a Constituante férfiai tudományukat, Lafayette a szabadság körüli érdemeit, s végre a girondisták kétségtelen köztársasági érzelmöket vetették a mozgalomnak utjába, melly Francziaországot bizonyos romlásra vitte, — s mégis győzött ez irány mindezen akadályokon. Egy őrültnek szavai, mint Marat, egy erkölcstelen utczaszónok tanácsadásai, mint Danton volt, túlnyomók valá-

nak mindazon férfiak befolyása fölött, kikre honuk, kevés idő előtt, még büszkén tekintett, s a nép meghajlott egy középszerű ügyész akarata előtt, ki nyugott időkben alig látszék arra hivatottnak, hogy szülötte városában, Arrasban, kitüntetve emlegessék. (15.) Miként lehet kimagyarázni e jelenetet? A „terreur" által? De mint volt lehetséges e „terreur" keletkezése; s korunk egyik leghősiebb népe sorsa fölött miként lehete rémület által uralkodni; mint volt lehetséges, hogy a többség a kevesebbségnek, a fegyveres erő a fegyvertelen pórnépnek félelemből alávesse magát, s annyi száz meg ezerben, kik a hóhér keze általi halálnak olly hidegvérűséggel mentek elébe, mire a római császárok kora óta nem volt példa, — hiányzott-e a bátorság, életöket megszabaditani, ellene szegülvén a zsarnokságnak? Nem nehéz a magyarázat. Robespierre s a comité de salut public mellett csupán egy dolog volt — a következetesség, de ez egy minden egyébbel fölért, mert ez által mind arra, a mi hatalma ellen fejét akarta emelni, a törvényszerűtlenség bélyege üttetett. Ha egyszer a népakarat korlátlan hatalomnak ismertetett el, mellynek mindent alá kelle rendelni, s ha egy volt a vélemény a fölött, mikép a convent e fölségi jogok képviselője : kénytelen vala mindenki alávetni magát hatalmának, hacsak elveit megtagadni nem akarta. Csak az által volt lehetséges a terreur, mivel nem volt jogi alapjok azoknak, kik azt meg akarák támadni; az elvek elismerésében minden ellenállás kárhoztatása benfoglaltatott. (16.)

Igy terjeszté a franczia forradalom elveit minden következményeikben túl azok nézetén, kik kezdői valának. S korunk sem találand nyugalmat mindaddig, mig alapelveivel, mellyek csupán az első franczia forradalom tanainak továbbfejlesztése, föl nem hagy, vagy egészen nem valósitja azokat.

Korlátlan állodalmi hatalom alapitása felé haladtunk szünetlenül, mióta a római birodalom romain uj államok keletkeztek, egész napjainkig. Söt az elmélet elérte immár ez irány legszélső határait. Miután az ó kor állodalmai, a politica terén, olly soká mintául szolgáltak a tudománynak, oda jutánk végre, hogy az elvek, mellyek azoknak alapul szolgáltak, elméletileg általánosan el vannak ismerve, habár vallásos fogalmainkkal s egész társadalmi szerkezetünkkel (17.) ellentétben áll az egyén teljes alávetése az egyetem akaratának, s az állodalom javának minden emberi cselekmények legfőbb czéljául fölállitása. Csak egyetlen lépés van még hátra : *elveink gyakorlati alkalmazása minden következményeiben;* s ha nem változtatjuk meg az eddig követett irányt : e lépés is be fog szükségkép következni.

Az emberiség törvénye örök fejlődés; a népek, mint egyes életében nincs megállapodás, s a most követett pályán csak egy elölépés gondolható : *az állodalom mindenhatóságának elméletéről az egyes mindenhatóságának gyakorlatára.* Ha az eddigi ösvényen maradunk, feltartóztathatlanul megyünk elébe e jövőnek.

Befejezés.

Fogjuk össze röviden a mondottakat.

A kor, mellyben élünk, minden oldalról haladás korszaka; s a jelen időket megelőzött viszonyok nem ismerésén kivül, csak azon szenvedélyességből, mellyel a körültünk történő dolgok megitéltetni szoktak, lehet kimagyarázni, mikép sokan századunktól megtagadják azon felsőséget, melly azt az anyagi, szellemi, söt erkölcsi kifejlés terén kétségtelenül illeti. Honnan van, hogy illy korban, midőn az emberiség földi rendeltetésének, melly folytonos haladás, nagyobb mértékben megfelelt, mint valaha, — honnan van, hogy épen ott, hol e haladás a legfeltünőbb, általános visszatetszés érzetével találkozunk; nyugtalansággal, minöt alig találunk a történet más szakában; mindenütt ugyanazon elégületlenség a jelennel, mindenütt ugyanazon rettegés a jelentől?

Miután mindenütt az állodalom ellen nyilvánul leginkább az elégületlenség, s miután a jobbraváltozás reményét az állodalom átalakitásában keresik: észszerüen az államban kell keresnünk ez általános nyugtalanság okát, még pedig az állodalmi élet olly jelenségében, melly mind-

azon államokkal közös, mikre az elégületlenség ez érzete kiterjed. Miután azonban azon végtelen különbségnél fogva, melly az európai állodalmak közt az összes viszonyokra nézve uralkodik, semmi egyéb nincs közös, mint bizonyos fogalmak általános elismerése, s a törekvés, ez elveket az államban valósitani : annálfogva az általános elégültséget e fogalmakban s azon ellentétben találjuk, melly e fogalmak alkalmazása s a jelenkor szükségei közt mutatkozik.

A *szabadság, egyenlőség* és *nemzetiség* fogalmai, melylyeket az állodalomban valósitni törekszenek, polgárisodásunk szükséges eredményei. Figyelmesekké tevém olvasóimat, miként minden elem, melly alapul szolgált jelen társadalmunknak, szükségkép e fogalmak kifejlésére vezetett, s minden lépés a polgárisodás pályáján azon törekvésből származott, melly e fogalmak valósitására vala intézve [1]. Minélfogva e fogalmak nem állhatnak ellentétben sem a jelenkor viszonyaival, sem azon iránynyal, mellyet az európai emberiség, fejlődésében követ; sőt azoknak valósitásából a legnagyobb elégültségnek kellene származnia. Az általános elégületlenség oka ennélfogva nem annyira magokban e fogalmakban keresendő, mint inkább valami másban, melly azokkal összeköttetésben áll.

A gyakorlati következmények, miket bizonyos fogalmak általános elismerése az ember viszonyaira nézve előidéz, nem azoknak tudományilag helyes jelentőségétől függ, hanem azon értelemtől, mellyben vesszük azokat; minélfogva mindenekelött azon értelem iránt kell tisztába jönünk, mellyben a szabadság, egyenlőség és nemzetiség eszméit az állodalomban valósitani szándékoznak.

Ha ezt tűztük feladatul, ugy találjuk, *hogy e két fogalom helyébe : szabadság és egyenlőség, az állodalomban*

---

[1]) VI. Fejezet.

a népfölség fogalmát helyettesiték; mig minden törekvés, melly a nemzetiség nevében történik, csak oda irányul, hogy bizonyos nemzetiség érdekében használtassék e korlátlan fölségi hatalom [1]. Honnan következik :

hogy e fogalmak, azon értelemben véve, mint azokat valósitani törekszenek, nemcsak nem egyezők azokkal, mellyek a polgárisodás fejlődésében alapul szolgáltak, söt világos ellentétben állnak.

A *szabadság fogalma* alatt nem az egyes önállósága az állodalomban, hanem épen ellenkezőleg, az egyetem korlátlan uralma értetik.

Az *egyenlőség* nevében az állodalomban nem mindenkinek egyenlő szabadságát, hanem egyenlő alárendeltségét követelik.

A *nemzetiség fogalmának* valósitása nem a történeti jognak, s a minden egyest, mint egy nemzet tagját, illető tulajdonok kifejtésére szükséges egyéni szabadságnak teljes elismerése szerint vétetik czélba, hanem épen a történeti jog és minden egyéni szabadság lerontására van irányozva.

Megmutatók az előadottakban, mikép azon fogalmak, miknek valósitását az állodalomban czélul tüzék, azon értelemben, melly azoknak adatik, kölcsönösen ellenmondásban állanak [2],

hogy valósitásuk szükségkép minden nagyobb állodalmak feloszlására vezet [3];

hogy az emberiség a *szabadság, egyenlőség* és *nemzetiség* ezen értelemben vett fogalmainak valósitása által semmikép ki nem elégittetik [4].

---

[1]) I. Fejezet.

[2]) II. és III. Fejezet.

[3]) III. és IV. Fejezet.

[4]) VI. és VII. Fejezet.

Azon ellentét, melly e fogalmaknak az államban tapasztalt értelmezése által a társadalmi és állami rend alapjai közt támadt, — azon kiegyenlithetlen összeütközés, mellybe ennélfogva az állodalom s egyéb társadalmi rend fejlödése szükségkép jutott, — ez az, miben a jelenkor öszszes szenvedéseinek okát feltaláljuk; s azért minden eszköz, mit a létező állapotok javitására eddig használatba vettek vagy ajánlottak, ki nem elégitendőnek tekinthető.

Megmutatám, hogy azon államformák, miktől hajdan az emberiség üdvét várták, s miknek nagyszerü eredményeit Angliában csodáljuk [1]), s a választási jog czélszerübb rendezése [2]), vagy a legfőbb állodalmi hatalomnak monarchiából respublicává s viszont változtatása [3]), mind nem felelnek meg a kitüzött czélnak.

Miután a bajok forrása nem egyes viszonyokban, hanem inkább azon alapelvekben található, miken az egész állodalom nyugszik, — mindaddig nem is lehet segitni azokon, mig ez elvekhez ragaszkodunk; söt inkább a mozgalom, mellynek közepette élünk, a dolgok természetes folyama szerint, szükségkép az egyes önkényes uralmára fog bennünket vinni; mert a fogalmak valósitását, mik után törekszünk, csak az egyes önkényes uralma által érhetni el az állodalomban.

Kérdezzük immár: milly eredményei lennének polgárisodásunkra nézve, ha összes politicai viszonyaink illy értelemben egészen átalakulnak, vagyis, ha az egyes korlátlan uralmának elve diadalmaskodik az alkotmányos szabadság elve fölött?

---

[1]) VIII Fejezet.
[2]) IX. Fejezet.
[3]) X. Fejezet.

Azok között, kik összes viszonyainkat teljesen át akarják alakitani, egy idö óta vita támadt a fölött, vajjon a politicai forradalomnak kell-e megelöznie a társadalmit, vagy ennek amazt? E kérdés, nézetem szerint, meröben felesleges. Épen ugy lehetetlen, miszerint egy tökéletes politicai forradalom, minöt terveznek, véghez menjen, a nélkül, hogy a társadalmi viszonyoknak megfelelö átalakulás megelözte volna, a mint nem képzelhetjük az összes állodalmi viszonyok teljes átváltoztatását, a nélkül, hogy a társadalmi rend, mellynek az alapul és biztositékul szolgált, meg ne változzék. Midön Richelieu és XIV-dik Lajos Francziaországban megtörék a nemesség hatalmát, s az ipar és kereskedésnek nyujtott ótalom által megváltoztaták a különbözö osztályok társadalmi állását: szintugy elömozditák Francziaország politicai forradalmát, mint a hogy megváltoztaták idö folytán, Francziaország társadalmi rendét azon elvek, mellyek, mint a forradalom eredményei, hosszu harczok után, alapul szolgáltak a franczia chartának. A politicai és társadalmi forradalom közt hasonló viszony létez, mint valamelly ország alkotmányos polgári törvényhozása között. Lehetetlen, hogy a kettö közöl csupán az egyik alakittassék által; bárhol kezdjék az átalakitás munkáját, mindig ugyanaz lesz az eredmény.

Innen következik: *hogy olly forradalom, melly által az állodalomban egyesnek önkényes hatalma alapittatik meg, egyuttal a legnagyobb társadalmi átalakitást huzza maga után.*

S miután világos: *miszerint valamennyi állodalmi és társadalmi viszonyokat, mellyek egész civilisatiónknak alapul szolgáltak, lehetetlen átalakitani a nélkül, hogy ezen polgárisodás alapjaiban meg ne rendittessék:*

Következik: *hogy azon politicai és társadalmi átalakulás, mellyhez a szabadság, egyenlöség és nemzetiség*

fogalmainak valósitása fogna vezetni, egyszersmind a leglényegesb befolyást gyakorolná polgárisodásunkra.

Az állam és társadalom alapjai szükségképen azok, miken a mivelődésnek kell kifejlődnie; s ha feltesszük, hogy az államot és társadalmat egészen uj elvekre kell épiteni : tagadhatlan, miszerint egész polgárisodásunknak szintén uj, a társadalmi és állami viszonyoknak megfelelő alapokat kell nyernie. Vagy, röviden szólva : *a felállitott fogalmak valósitása nem lehetséges a nélkül, hogy összes polgárisodásunknak, mire olly büszkék vagyunk, elpusztulását ne vonja maga után.*

Egyáltalában nem uj azon észrevétel : hogy polgárisodásunk feloszlásnak megy elébe. Könyveket irtak Európa rothadásáról, s minden kicsapongásban, mellyet politicai izgatottság korszakaiban a nép legalsó osztályai elkövettek, megannyi bizonyságát láták azon barbárságnak, mellybe sülyedtünk menthetetlenül.

Hogy a következőkben félre ne értessem, két dologra hivom fel az olvasó figyelmét.

1) Abból, hogy polgárisodásunk veszni indult, koránsem következik még, hogy ujjolag barbárság küszöbén állunk. Ha az emberiség a mivelődés bizonyos fokát eléri, mint jelenleg csaknem minden népe Európának; ebből soha sem lehet rögtön a barbárságba dőlni; söt valamint az őskorban az egyiptomi polgárisodás helyet engedett a görög miveltségnek, a nélkül, hogy ez által Egyiptom barbárságba sülyedt volna : épen olly valószinü ez más polgárisodásnál s a mienknél is. Azon állitás tehát, miszerint bizonyos fogalmaknak az állodalombani valósitása polgárisodásunkat enyészetre viszi, csak ugy érthető, mikép e polgárisodás a felvett esetben csupán egy másiknak engedendi által helyét, melly az államban valósitott eszmékkel nem fog ellentétben állani.

2) Egyáltalában nem állitám, hogy polgárisodásunk *feltartózhatlanul* halad sirja felé; söt e civilisatiót még e perczben is életerösnek tartom, s hiszem, miként mindaz, a mi kifejlésével ellentétben áll, semmi jövöre nem számolhat. Állitásom csak oda szoritkozik: miszerint *azon esetben*, ha az állodalomban olly fogalmakhoz ragaszkodunk, mellyek a polgárisodásunk alapjaiul szolgált fogalmakkal ellentétben állanak, — az állodalom számára felállitott fogalmak valósitása polgárisodásunk vesztét huzná maga után.

Illy megszoritások mellett, nyugott megfontolás után, mindenki meg fog gyözödni a fenebb érintett tétel helyes voltáról.

Egész polgárisodásunk keresztyén. Bármi erösen támadtatott legyen is meg a haladás és felvilágosodás nevében a keresztyénség, s bármennyi okot szolgáltatának is erre azok, kik a keresztyénség nevében a szeretet igéit a gyülölet és türelmetlenség zászlóiul használák; s bármit beszéltek és tettek legyen a keresztyénség ellenei s vakbuzgó hivei: még sem fogja egy nyugottan gondolkodó sem tagadni a fenebb emlitett tényt. A miben Európa népei nem keresztyén kortársaikat, söt az ókor összes népeit felülhaladák, — mind a keresztyénségre vihető vissza.

Hitágazatokat illetöleg, felekezetekre oszlott a keresztyén társodalom; de valamint e szakadások keletkezése olly vallás eredményeül tekintendö, melly alapjait nem bizonyos szertartásokban, hanem a szilárd hitben (azaz, meggyözödésben) keresé: nem terjed ki a nézetek ezen különbsége a keresztyénség azon elveire, mellyek polgárisodásunk alapjaivá váltanak; söt inkább ez elvek hatalma épen az által, hogy egész társadalmi rendünknek alapul szolgált, lett olly ellenállhatlan, miszerint még azok is helyeseknek ismerik azokat, kik a keresztyénség körén kivül voltak. A

családtól kezdve föl azon magasabb viszonyokig, mellyek világrészeket fűznek egymáshoz, keresztyén eszmék körében mozgunk. Csak egy van, mi e tekintetben kivétel, — az *állodalom.*

A keresztyénség, melly az élet minden viszonyaira adott törvényeket, nem tevé ezt az államot illetőleg, azon törvénynél fogva, miszerint : „isten országa nem e földről való;" s innen van, hogy ez a polgárisodásunk alapjaiul szolgált hitfogalmaktól függetlenül fejlődött ki.

Mig az állam rendezésénél csupán a pillanatnyi viszonyok tartattak szem előtt, mindaddig a keresztyénség fogalmai s nézeteinek — mik azon viszonyokra föltételesen hatottak — nagy hatást kelle gyakorolniok az állodalom szerkezetére nézve is; s az elvek között, mellyek az egész társadalmi rendnek s azok között, mellyek az állodalomnak szolgálnak alapul, soha sem támadhatott tökéletes eltérés azon percztől fogva, mellyben nem az élet, hanem elméletek gyakorlának az állam módositására befolyást, elszakadt az egyesitő kapocs, melly azelőtt az állodalom és az összes társalmi rend között létezett; s miután (miként munkám folytán már kifejtém) az ókor fogalmai szolgáltak az állodalom fölé állitott elméletek alapjául, az államnak a keresztyénség fogalmán alapuló társadalmi renddel mulhatlanul hasonló elletétbe kelle jőnie, mint van az ó kori és keresztyén polgárisodás alapelvei között.

Azon értelem, mellyben a szabadság, egyenlőség és nemzetiség fogalmait az állodalomban valósitani akarják — mint kimutatám — lényegesen különbözik attól, mi által azon fogalmak feltételes befolyást gyakorolnak egész polgárisodásunk kifejlésére. Ha polgárisodásunk folyamát tekintjük, mindenek előtt a' *szabadság* elvével találkozunk; az egyenlőség és nemzetiség fogalmai mindig csak alárendelt következményekül tünnek fel a mellett. Az államban

pedig *egyenlőség* elve az, melly minden mást megelőz, s mindaz, a mi a szabadság és nemzetiség nevében igénybe vétetik, nem egyéb, mint törekvés, az egyenlőség elvének uralmát az élet minden viszonyaiban biztositani; honnan következik, hogy az állodalom és összes polgárisodásunk iránya közt hasonló ellentét létez, mint van tagadhatlanul az absolut egyenlőség és szabadság, vagyis: az egyén önálló kifejlődésének elve között; s ennélfogva az állodalomban érvényesitni ohajtott elv teljes győzelme szükségkép az összes civilisatiónk alapjaul szolgáló dolgok söt magoknak azon hitfogalmaknak is pusztulására fogna vezetni, mellyből a szabadság fogalmának kelle kifejlődnie. (2.)

Elválaszták a jog fogalmát az erkölcsiség fogalmától, elkülönzék az elveket, miken az állodalom alapul, a vallás elveitől, s állиták, mikép csak ezen elválasztás által lön lehetséges vagy legalább könnyittetett meg a tudomány haladása.

Tudományos elméletnek megjárja; de gyakorlatban illy különválasztás mindig lehetlen. A nép a jog fogalmát a morál fogalmától olly kevessé különitendi el, mint nem fog ismerni azonegy időben soha állodalmat és vallást, mellyek kölcsönös ellenmondásban állanak, — s azon ellentét, mellyben az államot és egyházat találjuk mindenütt, hol az állodalom a bevett elvek szerint szerveztetett, s hol élénk vallási érzelem található; azon körülmény, miszerint a keresztyéni állodalmak minden vallás iránti tisztelet daczára az egyházat hatalmuk alá törekszenek vetni, mivel ennek önállóságában veszélyt éreznek, — mig más részről minden egyház a cultus minden segélyezése daczára léte legnagyobb veszélyeztetését tekinti az állam beavatkozásában: mindez mutatja, mikép a keresztyénség és a jelenkor állodalma közt uralkodó ellentét eredményeiben nyilvánul, jóllehet azt még tisztán nem láták által.

Valamint a vallás fogalmainak változását az összes társadalmi rend változása s ezt az állam átalakulása kisérendi mulhatlanul: épen ugy kell az állodalom teljes átalakitásának a társadalmi rend és vallásos fogalmak változását vonnia maga után. S miután minden civilisatio vallásos fogalmak alapjára van épitve, ezeket meg nem döntethetni a nélkül, hogy velök együtt a civilisatio is el ne enyészszék, melly azokon emelkedett.

Korunk és a császárok századai között csak abban áll a különbség, miszerint a teljes átalakitás, melly akkor a vallás körüli fogalmaknál kezdődött, most az állam körülieknél veszi kezdetét; s Constantin, és mind e nagyobb országfi tisztán belátta, mikép teljes vallási átalakitás lehetlen a nélkül, hogy politicaihoz ne vezetne; mig korunk államférfiai annak előmozditására dolgoznak öntudatlanul, minek megakadályozását vélték életök feladataul kitüzni.

Lesznek, kik ez állitás ellenében korunk tapasztalásaira fognak hivatkozni. „Vajjon nem találjuk-e több állodalomban általánosan elismerve azon elveket, miknek valósitása a polgárisodás vesztét lenne előidézendő? miért ne lehetne remélnünk, hogy ha egyszer ez elvek minden következményeikben életbe lépnek — a mi csak fokonként s anyagi hasznok nélkül, csupán a meggyőződés hatalma által történhetik, — polgárisodásunk haladása még élénkebb leend?"

Én mindazon előzményekre nézve, mikre e nézet alapittatik, határozottan ellenkező véleményben vagyok. Azt hiszem, hogy bizonyos elvek látszólag általános elismerését s az összes kárt, mi ez elismerésből a polgárisodás fejlődésére háramlik, csupán annak tulajdonithatni, mikép eddig minden államban csak kisebb része jutott érvényre ez elvek következményeinek; s erősen meg vagyok győződve, hogy e következmények minden további kiterjesztése csak nehéz

harczok után lehetséges; de, ha megengedem is, hogy e részben csalatkozom, az épen nem lényeges dolog a szóban lévő kérdésre nézve. Az állodalomban felállitott elvek fokonkénti győzelme harcz nélkül is, szükségkép polgárisodásunk vesztét vonandja maga után.

Akár az ó vagy uj korra, akár azon népekre, mellyek élénk haladás korszakában élnek, vagy azokra, mellyek tespedésben sinlődnek, forditjuk figyelmünket, mindenütt ugyanazon tüneménnyel találkozunk; miszerint tudniillik, *különböző erők tevékenysége s azok ellentéte mellett mindenkor megszünt minden haladás.* Ez ellentét, melly minden haladáshoz mulhatlanul megkivántatik, eredménye lehet azon viszonyoknak, mellyekben egy állam vagy társaság a többiekkel áll, avagy egy állodalomban az egymás mellett létező különböző erők tevékenységéből fejlődhetik ki; de mindkét esetben vége a haladásnak, mihelyt minden külső ellentét megszünt, vagy az állodalomban létező erők egyike mind aláveti magának a többieket.

Egyet sem találunk az ókor összes népei közt, melly aránylag rövidebb idő alatt fejlődött volna ki, mint a görög; s tulajdonitsuk bár e tüneményt részben e nép kitünő tehetségének: mindazáltal senki sem tagadhatja, hogy annak tetemesen fontosabb okát Görögörszág sajátságos viszonyaiban kell keresni. A népnek annyi állományra (vagyis községre) szétszaggatása, minek az állodalmi (országos) önállóságra nézve szükségkép olly szomoru következményei voltak, azon élénk, folytonos ellentét által, mellyben Görögország összes részei egymás ellenében álltanak, olly tevékenységet s ez által az összes erők olly minden oldalu fejlődését teremté, minőt a régi kor egy népénél sem találhatni; s magában Görögországban is eltünt az, mihelyt Róma által az egész tartomány meghódittatván, haladását feltételező ok megszünt. (3.)

Ugyanezt látjuk Rómában. A legnagyobb haladás korszaka egyszersmind korszaka a legerösebb ellentéteknek. Mig a város belsejében királyság és patriciusok és plebejusok, köztársasági szabadság s az egyes uralma állanak szemközt; Róma mig Italiával s ennek meghóditása után az egész világgal kelle küzdenie, bámulatra méltó nagyságra emelkedett. A mint az örök város az akkor ismeretes világ minden népeit meghóditá, s a despotismus vas karja a római nép minden osztályait egyformán járom alá kényszeríté, azonnal vége is lőn minden haladásnak. Jó császárok alatt magas fokát éré el Róma a jólétnek, s nem akarom kétségbe vonni azon állitást, minélfogva a történetben egy korszak sincs, mellyben az emberi nem olly nagy része olly boldog lett volna, mint vala akkor, midőn a római birodalom az egész ismert világot magában foglalá, s Marc Aurel és az Antoninusok által kormányoztaték; azonban a boldogság ezen korszaka kétségtelenül nem volt egyszersmind a haladás időszaka; s csak az akkor olly hatalmasan gyámolitott müvészet és tudomány termékeit kell a korábbi időkéivel egybehasonlitani, hogy meggyőződjünk, mikép a régi kor miveltsége az Antoninusok századában minden külső fény és jólét daczára hanyatlásnak ment elébe. (4.)

S ha uj civilisátiónk folyamát tekintjük: vajjon a különböző erők küzdése, mit az első percztől fogva mostanig tapasztalunk; vajjon minden elölépés azon ellentétek mozditó erejének tulajdonitandó-e? A római világ maradványai s a barbárok, a császár és pápa, ez és az egyház, az általános és külön nemzeti egyház minden országban, a catholicismus és reformatio, a királyság és aristocratia, ez és a polgárság, városok és testületek, a testület és a szabadság után küzdő egyén, s mindazon különböző elemek, mikből a társadalom állott, mindenkor érvényre iparkod-

tak vergődni, s mindenik törekvék a vele ellenkező erőket meghóditani, ugy hogy a különböző erők harczának szakadatlan folyama képezi fejlődésünk egész történetét.

S neveztessék bár e mozgalom harcznak, — s harcznak mondhatjuk azt olly értelemben, mint midőn az erdőben, hol egyik fa a másik fölött kinyilni, s a törzsökön millió növény fölfelé törekedik — a harcznak képét véljük feltalálni; de ezen harcz szükséges föltéte minden növésnek, s meg kell lennie, ha le nem akarunk mondani minden további fejlődés lehetőségéről.

S nem ezen czélra törekszik-e minden? Vajjon mi egyéb haszon háramlik az emberiségre az állodalomban felállitott fogalmak valósitása által, mint hogy végét reméli szakittatni azon folytonos küzdésnek, melly a szabad verseny következtében támad?

Örök haladásban van az emberiség, minden oldalu tevékenységének bámulatra ragadók eredményei; de vajjon nem rendezetlen-e e tevékenység? — kérdezzük; vajjon egész létünk nem az emberi zavartság képét tünteti-e föl, hol minden szorul és tolul, hol egyik a másik erejét gyöngiti, vagy vele önhasznára visszaél, s hol mindenki lábbal tapostatik, ha ereje által pillanatra elhagyatván, e tolongásban összerogy? Ha az emberiség legfőbb fokát akarja elérni fejlődésének : szabályoztatnia kell e tevékenységnek. Csak akkor fog az ember a természetnek hódolni, s e földet paradicsommá változtatni : ha ki lesz jelölve minden egyes számára az irány, mellyben mozognia kellend; ha erőinek használata egy magasabb kormányzatnak lesz alárendelve; ha minden nép, söt az egész emberiség tevékenysége géphez hasonlóan szabályozva lesz. — A bevégzett rend fogalmáért lelkesült e század, s e rend nem az, mit a természetben találunk. Nem az égboltozat, hol minden tett önmaga és legközelebbi központja körül forog,

hogy ezzel közös pályát fusson; nem a föld, hol hegyek és völgyek, folyók és tengerek végetlen változatosságban követik egymást, hol egy növény sem hasonlit a másikhoz, s a magszemből mindenütt, hová a szél szárnyai hordják, fa keletkezik; nem a zenei öszhang, melly különféle hangok elegye által olly csodaszerüen hatja át kebleinket: nem ezek fognak e tekintetben mintául szolgálni. Nem olly rendre törekszünk, minőt isten teremtett, hanem a minőt az ember felfogni képes. Valamint egy mesterséges világitásnál, ugy itt is bizonyos távolságban s határozott sorban terjessze ki a fény mellé állitott fény sugarait; minden fa sudara, minden ág, melly a másik fölé emelkedik, le fog metszetni e mesterséges kertében az emberiségnek; minden virág külön ágyba lesz ültetendő, s a zöld tenyészetét szabályosan korlátolandják; — a szándéklott öszhang az egyhanguság öszhangzása lesz. — Az emberinem, melly csupán belösztönének hódolva, eddig látszólagos zavarban mozgott elöre, ezután iskolázott sereg gyanánt vezetőinek vezényszavára jövend mozgásba, hogy megfontolt lépéssel vezettessék azon czél felé, mit valamelly egyesnek vagy a többségnek belátása tüzött elébe. Nem akarom tagadni, hogy azon népek, mellyekre a tökéletes államszerkezet ezen eszménye tolatik fel, a csendes boldogság azon nemét fognák élvezhetni, melly a római népnek az Antoninusok alatt osztályrészeül jutott: de ki fogja tagadni, mikép e tökélyes csend és rend, mit a földi boldogság legfőbb foka gyanánt állitnak elénkbe, csak akkor érhető el, ha minden szabad mozgásról, vagyis minden további haladás lehetőségéről lemondunk.

A történet tanusága szerint az önkényes hatalom mindenkor akadálya volt a haladásnak. Képzeljünk olly állodalmat, mellyben az állami hatalom kezébe adatott által a korlátlan jog, rendelkezhetni egyház és iskola fölött, s hol

a kereset fontos ága — mint eddig nehánynyal történt — mind a közigazgatás körébe vonatott, s ez által a nép szellemi és anyagi fejlődése a legfőbb állodalmi hatalomtól tétetett függővé, — mig más részről minden egyes, a biztosságróli gondosság ürügye alatt, rendőri szabályok végetlen sora alá fogatott, s — ki fogná akarni állitani, mikép olly országban, hol illy viszonyok léteznek, s a legfőbb hatalom egyes ember kezében nyugszik, nagyobbszerű haladást lehet remélni? És mégis hasonló viszonyokat törekszenek megállapitani az állodalomban, azon egyetlen különbséggel, hogy a korlátlan állodalmi hatalmat nem egyes embernek, hanem a nép többségének akarják kezébe adni; mintha egy egész nép többségének önkényes hatalma nem sokkal nagyobb akadálya volna a haladásnak, mint egyes emberé.

Minden haladás az egyesek erői szabad használatának eredménye, s annálfogva veszélyeztetnie kell az egyenlőséget; azon kivül nem képzelhetni javitást, mi által egyesek külön érdekei első perczben ne sértetnének; s ha megemlékezünk, milly ellenszenvvel, söt mondhatni, határozott ellenszegüléssel kelle az uj kor minden nagyobb találmányainak épen a tömeg közt küzdeniök : el fogjuk ismerni, mikép valószinüleg sem fonó- és gözképekkel, sem vasutakkal vagy villany-telegrafokkal nem birnánk, ha a találmányok születésekor a nép olly hatalommal birt volna immár, minöt számára követelnek az állodalomban; ha az egyenlőség elveért lelkesedő sokaságnak hatalmában álla vala, a teendők nagyobb részét végezhetni, s mindent megakadályoztatni.

Egyébiránt e tekintetben sem szükség elméleti okoskodásokba merülnünk a fölött, mi történt volna valószinüleg bizonyos viszonyok között; söt inkább itt is nagyszerü tapasztalásokra lehet hivatkozni. — Az állodalmi hatalom

önkénye hosszasb ideig soha sem létezett ugyan democrata államokban olly mértékben, mint azt ujabb időkben szándékszanak megállapitani, s a régi kor köztársaságai már csekély terjedelmöknél fogva sem szolgálhatnak példányokul; s épen olly kevéssé láthatjuk a római imperium történetében vagy más önkényes uralmu európai állodalmakban, hol a régi kor vagy ujabb idők polgárisult népei laktak, azon jövendő képét, melly reánk vár, ha törekvéseink nem lesznek sikeretlenek. Az állodalmi hatalom önkénye sem Rómában, sem más európai államokban nem volna olly rendezett és tökéletes, mint azt korunk meg akarja alapitani. Azonban a távol-keleten találunk egy birodalmat, melly, a mint állitják, e föld lakóinak egy harmadát foglalja magában, s kivételt képez e tekintetben.

Midőn Chináról a legelső tudósitások érkeztek Európába, olly hihetleneknek látszának az ezen ország magas miveltségi fokáról mondott dolgok, hogy Marko Polo előadásait meséknek tartották. Későbbi hirek megerősiték azokat, s ámbár China polgárisultságának foka most kevésbé hihetlennek látszik, mint Marko Polo korában; amaz óriási állam mindazáltal bámulatra ragad minden gondolkozót. Állodalom, hol a főhatalom egy nagy nép egész létele fölött korlátlanul uralkodik, hol minden mozgalom a középpontból származik, hol az igazgatás minden szálai *egy* kézben vannak egyesitve, s hol az állodalmi hatalom cselekményeiben — legalább többnyire — nem a despota szeszélye, hanem a nép java szolgál sinórmértékül. A mit egy állam korlátlan hatalma képes tenni népeért, mind megtörtént Chinában. Az oktatásra legfőbb figyelem van forditva; hogy anyagi károktól megóvassék, a legszigorubb rendőri felügyelés alatt áll minden egyes; az erkölcsiség törvényei állodalmi törvényekké vannak emelve, s még a családi élet is azon dolgok körébe vonattatott, mikről az állam gondos-

kodik. China népessége ezen atyai ügylet alatt hihetetlen mennyiségre emelkedett; nincs ország, melly jobban volna mivelve, mellyben az ipar, a rendelkezésére álló eszközökhöz aránylag, jobban fejlődött volna ki. Kétségtelenül itt is annyi millió tevékenysége s a különböző erők századokig tartó harcza teremté azon anyagot, mellyből a chinai állodalom szabályszerű épülete alkottatott; itt is nagyobb forradalmak egész sorának kelle lefolynia, s számos gondolkodók és államférfiak következetes erőfeszitésének kelle feltünnie, mig a legfőbb igazgatási önkény e csudálatos gépezete elkészülhete, s az egyén önálló munkásságát az állodalomnak tökéletesen alávetni sikerülhete; s midőn a mű be lőn végezve, midőn China csaknem mindent elért, mit az állodalom legfőbb feladatának tartunk, midőn olly viszonyokra emelkedett, miket a XVIII-dik század gondolkodó férfiai, kiknek nyomain az államtanokban mi is haladunk, a tökély eszményképeiül tekintének, vajjon akkor nem támadt-e az összes viszonyokra nézve tökéletes tespedés? s nem kell-e elismernünk, mikép ezt nem csupán véletlen következménynek, hanem az annyira csudált állami intézmények alapföltételeinek kell tekintenünk, miután állodalmi intézmények, minőket Chinában találunk, azon perczben végöket érnék, mihelyt a lét örök egyformasága a minden haladást feltételező szabadabb mozgás által naponként zavartathatnék. (6.)

Hogy az európai népek és a chinaiak között létező alapbani nagy különbség mellett a chinaiakhoz hasonló államintézmények behozatala százados küzdelmek után is sikerülne-e? olly kérdés, mellyre elméletileg nem lehet felelni. De előttem egészen bizonyosnak látszik, hogy — mennyiben azt lehetségesnek vesszük, — hasonló viszonyok nálunk is hasonló eredményekre vezetnének; s anynyira távol van tőlem, ez állitás eredetiségét igénybe venni,

miszerint olly férfiu szavait idézendem, kitől senki sem fogja megtagadni az érdemet, hogy korunk állami fejlődéseit a legnagyobb figyelemmel kisérte, s ki jóllehet az állodalomban valósitni czélul tüzött eszmék helyességét soha sem vonta kétségbe, törekvéseink lehető eredményéről ezelött több mint tiz évvel hasonló nézeteket nyilvánita.

„Ugy hiszem — mondja Tocqueville [1]) — hogy az elnyomás azon neme, melly a democrata népeket fenyegeti, semmi afféléhez nem fog hasonlitani, mi e részben a világon történt; kortársaink nem találhatják fel emlékezetökben annak képét. Magam is hiában keresek olly kifejezést, melly felöle képzett eszmémet pontosan visszaadja: rá a despotismus és zsarnokság régi nevei épen nem illenek. A dolog egészen uj, — kisértsük meg azért körülirni, miután megnevezni nem tudjuk.“

„Ha képzelni akarom magamnak, minö uj vonásokban jelenhetnék meg a despotismus a világon: látom sokaságát számtalan hasonló s egyenlö embereknek, kik mindúntalan önszemélyeiket veszik czélul, hogy magoknak holmi apró s mindennapi örömöket szerezzenek, mellyek aztán lelköket egészen betöltik. Közölök mindenik, elkülönözve, mintegy idegen a többiek sorsa iránt, gyermekei s magános barátai képezik rá nézve az egész emberi nemzetet; mi egyébiránt polgártársait illeti, azoknak szomszédságában él, de nem látja öket; velök érintkezik, de azt nem érezi; csupán önmagában s önmagáért létezik, s ha van is még családja, annyit mondhatni, hogy hazája nincs többé.‘

„Ezek fölött egy roppant gyámnoki hatalom emelkedik, melly egyedül maga akar biztositást adni élvezeteiknek, s örködni sorsuk fölött. E hatalom korlátlan, részle-

---

[1]) Democratie en Amerique Paris. ch. Gosselin. 1840. T. IV. p. 313. Magyarul forditva Fábián Gábortól. IV. k. 216 s köv. l.

tekre kiterjeszkedő, szabályos, előrelátó és szelid. Hasonlitna az atyai hatalomhoz, ha neki is, mint ennek, czélja volna az embereket férfikorra késziteni; de őket épen ellenkezőleg, változhatlanul a gyermekkorban akarja megtartani; szereti, ha a polgárok vigadnak, csakhogy vigadásnál egyébről ne gondolkozzanak. Szeret dolgozni jólétökön, de annak egyedüli ügyviselője s birája akar lenni; gondolkodik bátorságukról, előre látja s biztositja szükségeiket, könnyiti gyönyörüségeiket, vezeti főbb ügyeiket, igazgatja iparukat, szabályozza előhaladásaikat, felosztja örökségeiket; csak az esik neki nehezen, miért nem mentheti már fel őket egészen a gondolkozás fáradságától s az élet terhétől is.“

„Ekkép a szabadakarattal élést naponként haszontalanabbá s ritkábbá teszi; az akarat müködését keskeny körbe szoritja s megfoszt lassanként minden polgárt még önmagának használatától is. Az egyenlőség készitette el az embereket mindezekre; az tette őket hajlandókká arra, hogy ezeket eltürjék, sőt gyakran még jótétemény gyanánt is tekintsék.“

„Miután igy a fölség minden személyt rendre hatalmába keritett s maga mintájába gyurt, — kiterjeszti karjait az egész társaságra; beteriti annak szinét sok apró, szövevényes, szőrszálhasogató és egyforma szabályok hálójával, mellyen a legeredetibb elmék s legélénkebb lelkek sem képesek áttörni, hogy a sokaságot tulszárnyalják; nem töri meg az akaratokat, hanem elpuhitja, meghajtja s igazgatja; cselekvésre ritkán kényszerit, de a cselekévést minduntalan gátolja; nem ront, hanem születni nem enged semmit; nem zsarnokoskodik, csak nyom, szorit, gyöngit, olt, tompit, s végre arra juttat minden nemzetet, hogy ne legyen többé egyéb egy félénk és szorgalmas állatseregnél, mellynek pásztora a kormány.“

„Mindig azt hivém, hogy az efféle, szabályos, szelid és

békes szolgaság, millyennek itt képét rajzolám, inkább, mintsem képzelnök, összeférhetne a szabadság némelly kül formáival, és hogy nem volna lehetlen magát neki még a népfelség árnyékában is megfészkelnie."

Tiz éve, hogy Tocquille e szavakat irta. Azóta az elvek, miknek lehető következményeiről beszél, egész világrészünkön elterjedtek, s hol akkor már el valának ismerve, mindenütt tovább haladtak azok alkalmazásában. Az állodalom hatalma, mióta az ostromállapot üdvös következményei feltaláltattak, még Francziaországban is nagyobb, a közigazgatási kényuraság végetlen hálója még sürüebb lőn. A végrehajtó hatalom, mellynek számára minden alkotmányban a mindenhatóság vétetett igénybe, a villanytelegraf feltaláltatása óta mindentudó, a gözmozgony által mindenütt jelenvaló hatalommá vált; s ellenében az egyes gyámoltalanabb és gyöngébb, mint valaha; kérdem: vajjon a jövö képe, mit Tocqueville rajzolt, korunkban nem sokkal valószinübb-e; nem kell-e bevallanunk, miszerint csupán az eddigi pályán kell tovább haladnunk, hogy ama kép valósuljon s teljesen elérjük azon boldogságot, mellyben a chinai birodalomban élö 300,000,000 polgártársunk már régóta részesül. Nem is szükség mondani, hogy minden polgárisodás, mellynek körében a haladás lehetlenné vált, enyészetnek megyen elébe.

Azon elvek diadala tehát, miket mi az állodalom rendezését illetöleg felállitánk, szükségkép polgárisodásunk vesztére vezet. Fokozatosan, vagy rögtön és erőszakosan érethetik-e el e diadal: csupán annyiban fontos, mennyiben első esetben mivelődésünkre csendes elhamvadás, az utóbbiban erőszakos pusztulás vár; s ha az utóbbi történik, az emberiség hasonló sorsra jut, millyenben volt Róma a keresztyénség alapitásakor, az első esetben pedig China sorsának megyünk elébe.

„Ah! vous êtes jaloux de la glorie d'accomplir une révolution sociale, eh bien! il fallait naître soixante ans plus tôt et entrer dans la carriére en 1789!“ — igy szól Thiers „sur la propriété“ czimü munkájában a socialistákhoz, s Thiersnek igaza van. A nagy társadalmi forradalom megtörtént; elvégeztetett azok által, kikre ö és politicai pártja büszke, kiknek elvei Francziaországban az egész államépület alapjainak vannak elismerve. Mihelyt a törvényhozásnak a népfölség nevében korlátlan hatalom engedtetett, s minden kisebb társulatok, mellyek az elött az állam ótalma alatt állottak fen, eltöröltetnek, hogy az egyes az állodalmi hatalomnak külön-külön állitassék ellenébe; mihelyt elismertetett az elv, miszerint az államnak, hogy biztosan fenállhasson, a vallást és nevelést, szóval: mindent alá kell rendelni, mi az állodalomra nézve fontos: a nagy társadalmi forradalom azon pillanatban már megtörtént; — egyben mindazáltal csalatkozott Thiers, miszerint t. i. fölteszi, mikép egy forradalom, minö a 89-ki volt, minden elveire nézve györhetne, a nélkül, hogy ez elvek következményeit elismerné; — s hasonlókép csalatkoznak, kik az elvek teljes győzelmét kivánják, a nélkül, hogy a vallási fogalmakról, mellyek társadalmi rendünk alapjait teszik, s azokkal együtt a polgárisodásról, melly ezeken nyugszik, le akarnának mondani. Valamint általánosan elismert elvek magok után vonják valamennyi észtani következményeik elismerését: szintugy lehetlen uj politicai átalakulást képzelni a nélkül, hogy a létező viszonyokon alapuló polgárisodást meg ne semmisitse s meg ne változtassa a hitfogalmakat, mellyek ha továbbá is hatalommal birnának, ellentétben fognának állani az egész társadalmi renddel. Olly korszaknak, mellyben az egyéntöl elvéteték az önhatározás joga, más morálra van szüksége, mint minö az volt, melly szerint szabályoztuk cselekményeinket; s állodal-

maknak, hol minden a császáré, más vallással kell birniok, mint a melly parancsolja: hogy istennek is adjuk meg a mi az istené.

E kérdés, mellyet korunknak meg kell oldania, ennélfogva nem csupán politicai, hanem egyszersmind társadalmi is, sőt mi több, arról van szó: vajjon egész civilisatiónk fenálljon-e ezután is, vagy elenyészszen? S lehetlen e kérdést megoldani, ha nincs elég bátorságunk, azt tisztán állitni fel.

Nem lehet az állodalmat olly fogalmakon alapítani, mik ellenmondásban vannak az elvekkel, mellyeken egész társadalmi rendünk, söt egész polgárisodásunk nyugszik. Szükség, hogy az állam a társadalmat, vagy ez az állodalmat magához assimilálja. S miután az állodalomban valósitatni szándéklott fogalmak ellentétben állanak a társadalmi rend és polgárisodás fogalmaival: ránk nézve is csak ugy képzelhetni kielégittetést, ha az államra nézve felállitott elvek egész társadalmi rendünkben is, vagy ha a társadalmi rend elvei az állodalomban is ujra hatalomra vergődnek.

Mellyiket válasszuk a kettő közöl törekvéseink czéljául, attól függ: mennyiben értük el azon pontot, mellyen a keresztyén fogalmak alapján, min eddig egész polgárisodásunk kifejlett, vagy minden haladást lehetlennek tartunk, vagy az ellenkezőről vagyunk meggyőződve. De csak akkor lehet ez örök rázkodásoktól szabadulnunk, ha egyik vagy másikra elhatározzuk magunkat.

Ha igaz, hogy a szabad verseny (tehát az egyéni szabadság) elve, mellynek köszönhetünk eddig minden haladást, ezentul az emberiséget mindig nagyobb nyomorra juttatja; ha igaz, hogy az egyenlőség szüksége csak akkor elégithető ki, ha annak az állodalomban minden szabadságot feláldozunk; ha igaz, hogy a felebaráti szeretet érzelme

embertársaink szenvedéseit többé nem képes enyhiteni, hanem a rendőri intézmények által kellene megalapitani a testvériséget : ugy jelen a pillanat, *hol az emberiségnek nemcsak állodalmi intézményeit, hanem társadalmi rendjét illetőleg is egészen uj pályát kell törnie:* s nem marad egyéb hátra, mint azon merész szellemek vezetésének engedni át magunkat, kik e tekintetben kezökbe ragadják a zászlót.

Ha másként van a dolog; ha azon pályán is lehetséges a haladás, mellyen eddig jártunk; ha társadalmi rendünk nem élte túl magát, s a keresztyénség nem veszté el hatalmát az ember kedélyére : *ugy az államnak is azon fogalmak teendők alapjául, mik az egész társadalmi rendnek támaszul szolgáltak.* Mert ha az absolut egyenlöség elve — mint állitják — az egész társadalmi rendet, söt az egész polgárisodást pusztulással fenyegeti : nem a democrat alapokra épitett állodalom korlátlan hatalmában kell e vész ellen keresni az óvszert, hanem ellenkezöleg a szabadság elvében, melly társadalmi rendünknek alapul szolgált, s melly, a népfölség elvének helyettesitése által, egy ujabb állodalmi szervezésnél sem vétetett figyelembe.

Ha egyiket sem akarjuk e két mód közöl, s ugy véljük, hogy a fenálló társadalmi rend fentartható a nélkül, hogy föl kellene adni az államra nézve felállitott elveket; s ha e szerint az állodalomban az egyént teljesen alá törekszünk vetni a többség parancsainak, — mig más részröl az élet minden viszonyaiban teljes szabadságot igénylünk az egyesnek; szóval : ha követjük azon irányt, mellyet Francziaországban s legtöbb államban az ugynevezett rendpárt megkezdett : akkor minden törekvéseinknek sikeretleneknek kell maradniok. Ezeknek czélja örökké elérhetlen marad, miután önmagával ellenkezésben van.

Ha erröl sikerült meggyöznöm az olvasót : meg van oldva a föladat, mit e munkám elsö részében kitüztem.

S ha meggyőződtünk arról, mikép társadalmi rendünk és polgárisodásunk, melly a szabadság elvén nyugszik, fenn nem állhat, ha az állam az absolut egyenlőség elvén alapszik, melly az egyént a többség korlátlan akarata alá veti; s ellenkezőleg, hogy az állam és társadalomnak assimilálódniok kell: akkor két uj kérdés áll elő:

1) A két lehetőség közt, melly előttünk áll, mellyik a valószinű?

Ha e kérdés megfejtésénél azon meggyőződésre jutánk, mikép azon fogalmak, mellyek társalmi rendünknek alapul szolgáltak, erősebbek, mint azok, mellyeket az állodalomban akarnak valósitani; hogy ennélfogva az állodalom intézményeinek társalmi rendünk szükségeihez kell alkalmaztatniok: ujra azon kérdés támad:

2) Mi módon lehet ezt eszközleni? Miután az állam fenállása minden mivelődésnek szükséges kelléke, s sajátságos viszonyaink között még nagyobb állodalmak szükséges voltát sem tagadhatni: meg kell vizsgálnunk: ***vajjon az állam korlátlan hatalmának elvét lehető-e megszoritani, a nélkül, hogy nagyobb állodalmak fenállása veszélyeztessék, s mikép lehet elérni e korlátozást?***

E két kérdés megfejtése leend e munka második részének föladata.

JEGYZETEK.

I. FEJEZET.

(1.) Már Montesquieu megjegyzé Espr. d. Lois czimü munkája L. XI. Chap. II : miszerint a democratiákban föl szokták cserélni a néphatalom és népszabadság fogalmait. „On a confondu le pouvoir du peuple avec la liberté du peuple.“ Minden tisztelet mellett is azonban, mellyben e nagy gondolkodó egy század óta részesült, gyakorlati haszon nélkül maradt érintett észrevétele; s meg kell vallanunk, hogy e fogalomzavar, a nép uralmának és hatalmának egybetévesztése körül, soha sem volt általánosabb, mint most, és pedig azért, mert ez eszmezavar korunkban épen a tudomány körében támadott, s a helyett, hogy kiigazitá vala, a tudomány csak megerősité azon tévedéseket, mellyek a hatalom és szabadság fogalmainak analogiájából származtak.

A franczia forradalom óta majd minden európai álladalom kifejlési folyama azt mutatja, hogy egyes intézmények alakjaira nézve, Anglia példája szolgált mindenütt mintául; elveket illetőleg pedig, szinte kivétel nélkül, Francziaországot utánozták. Azon czél, mire Napoleon a szárazföldi zárral más téren törekedett, teljesen el van érve az állam rendezésének eszméi körül. Franczia nézetek uralkodnak az államtudományokban, s Francziaországban, mint mindenütt, Rousseau elvei képezik alapját az államra vonatkozó minden elméleteknek. A Contract social befolyását a Rotteck-Welckerféle Staatslexikon szelid liberalismusában, s a szélső communismus legvadabb kifakadásaiban egyiránt föltaláljuk.

S miután Rousseau elmélete azon meggyőződésen alapszik, miszerint a szabadság, mellyre az állodalomban igényt tarthatunk, csupán abban áll, ha mindnyájan egyenlően részesülünk az állodalmi hatalomban, s csak ugy valósitható, ha az egyén teljesen alája vettetik a többség akaratának [1]: ez egybezavarása az egyén szabadsága fogalmának az egyetem hatalmáéval szükségkép átment mindazon alkotmányokba, mellyeknek ez elmélet szolgált alapul, mig oda jutánk elvégre, hogy a szabadság fogalma, mondhatni, elveszett, s azon alkotmányokban, hol a szabadság, mint minden ember elidegenithetlen joga, el van ismerve, épen e jognak nincs semmi biztositéka az álladalmi hatalom ellenében.

Rövidség okáért, ez állitás igazolása végett, csupán arra emlékeztetem olvasóimat, mi e részben Francziaországban történt.

1791 óta minden alkotmány az ember elidegenithetlen jogának vallá a szabadságot; midőn azonban a nép absolut fölségét is elvül állitá föl : mindazon alkotmányban egyszersmind kimondaták, hogy a törvényhozásnak határtalan joga van, korlátozni e szabadságot. Francziaország minden alkotmánya, csaknem ugyanazon szavakkal, kimondá, mikép az egyes szabadságát csupán a törvény által meghatározott esetekben, s egyedül az ott megszabott formák fentartása mellett, lehet korlátozni; a törvényhozási hatalom határai fölött némellyik ez alkotmányok közől bizonyos erkölcsi szabályokat állitott fel; például az 1791-diki alkotmány alapelvül mondja, hogy a törvény csak olly cselekményeket tilalmazhat, mellyek a társalomra nézve ártalmasak, s az 1793-kiban olvassuk, hogy a törvénynek ótalmaznia kell a köz és egyéni szabadságot a kormányzók elnyomása ellen : arra nézve azonban, hogy a törvényhozás e korlátokat át ne hágja, mindezen alkotmányokban hasztalan keresünk biztositékot; sőt miután mind-

[1]) Chacun de nous met en commun sa personne et toute sa puissance sous la suprême direction de la volonté génerale, et nous recevons en corps chaque membre comme partie indivisible de tout. — L'alienation se faisant sans reserve, l'union est aussi parfaite qu'elle peut l'être, et nul associé n'a plus rien à réclamer : car s'il restait quelques droits aux particuliers, comme il n'y aurait aucun superieur commun qui pût prononcer entre eux et le public chacun étant en quelque point son propre juge, prétendrait bientôt l'être et tous.

arra czéloz, hogy minden akadályt elháritson, melly a törvényhozásnak utjában áll, s az egyest a lehetőleg elkülönzött állapotban állitsa a törvényhozás végtelen hatalma ellenébe : el kell ismernünk, hogy a törvényhozó hatalom korlátai csupán képzeletiek, azok ellenben, mellyek az egyes szabadságát korlátozzák, legyőzhetlenek.

Gondoljunk egy rendezett álladalmat, hol a törvényhozó hatalom korlátlanul egyesre van átruházva (tehát korlátlan egyeduralmat) s hol az egyes szabadságának ótalmára csupán azon elv ismertetik el, mellyet minden ujabb alkotmányokba fölvettek : miszerint az egyes szabadsága csupán a törvényben meghatározott esetekben, s a törvényes formák megtartása mellett, sértethetik meg : s kétségkivül nem fogja senki állitni, hogy illy állodalomban az egyéni szabadság biztositva van. S a fölvett eset és Francziaország alkotmánya között csupán annyi a különbség, hogy a korlátlan hatalom, mellynek az egyéni szabadság föltétlenül alá van vetve, ott egyes főnököt illet öröködés szerint, s itt egy választott gyülekezetre van átruházva. Elméletileg tekintve a dolgot, a szabadság itt és amott egyiránt nélkülöz minden biztositékot ; sőt miután a franczia forradalom elismert czélja nem egyéb volt, mint az álladalom uralmát a népre vinni által : győzelmének szükségkép oda kelle vezetni, hogy megsemmisitse mindazt, mi utjában állhata, — s illyen mindenekfölött az egyes szabadsága.

Az egyéni szabadság egyedüli biztositékául korunk minden álladalmaiban csupán azon meggyőződés maradt fenn, miszerint ott, hol a törvényhozási jog a népre van átruházva, soha sem fog ez azzal az egyéni szabadság korlátozására tulságosan visszaélhetni. Az egyetemnek csupán egy érdeke van, — a közjó : mondja Rousseau ; s mivel az egyéni szabadság védelme szükségkép minden egyesnek érdekében fekszik : ugy látszik, mindenki azon hitben él, miszerint a mostaniakhoz hasonló álladalmi intézmények mellett, minden egyéb biztositék fölösleges.

Nem czélom itt hoszasan belebocsátkozni e nézetek fölvilágositásába. Ha meggondoljuk, hogy minden társalom egyeteme egyesekből áll, kik közől, mindeniknek saját érdekei is vannak a közérdeken kivül ; ha fontolóra vesszük, miként az álladalomban

minden határozat, igen ritka kivétellel, nem az egyetem, hanem mindég csak a többség kifolyása, s a törvényhozási jog, nagyobb álladalmakban, mindég csak a nép képviselői által gyakoroltathatik: könnyü belátnunk, hogy e nézetet elméletileg sem szükség hoszasan bizonyitgatni. Csupán azon gyakorlati eredményekre kivánom e helyen figyelmeztetni olvasóimat, mellyeket az alkotmányokban fölállitott alapelvek az egyéni szabadságra nézve tettleg előidéztek. Illyenek az ugynevezett lois de suspects 1793-ban, az V. év 14 fructidori, a VIII. év 22 primairei, s az 1815 octob. 29-diki, 1817 februar 12-iki és 1820 martius 26-diki törvények; illy eredmény az ostromállapot, melly alá 1848 óta is olly gyakor izben vetettek egész vidékeket a köztársasági Francziaországban. Miként a forradalom óta minden franczia alkotmány hasonló elveket állitott föl az egyéni szabadságra nézve: ez elvek is ugyanazon eredményekre vezettek minden kormányforma alatt. Az 1793-diki köztársaság, a directorium, consulatus, a restauratio, Lajos Fülöp és az ujabb köztársaság alatt mindég olly mértékben korlátozák az egyén szabadságát, mint pillanatra szükségesnek látszott; és pedig mindég a nélkül, hogy legkisebb szemrehányást is lehetett volna tenni alkotmánysértés miatt. 1790 óta minden franczia alkotmányra egyképen illik az elv, mellyel Bellart az 1815 oct. 29-ki törvény alkotmányszerüségét védte: miszerint az álkotmány a törvényre bizta, szabályozni mindazt, mi az egyes szabadságára vonatkozik, s a charta sehol sem tiltja, hogy a törvényhozás e tekintetben ki ne terjessze hatalmát és fölügyeletét, valameddig az állam java kivánja [1]). Ki tagadhatja, hogy az egyéni szabadság, illy elvek mellett, nélkülöz minden biztositékot.

A népfölség elve, azon kiterjedésben, miként el van ismerve, az egyes és az állam javára hasznosabb lehet, mint az egyéni szabadságé: a kettő azonban nem azonos; s az államtudományokban annyi fogalomzavar tisztába-hozása végett általában szükséges, fölvilágositani az egyéni szabadság és az álladalmi uralom fogalma közt létező lényeges különbséget. Az állam uralma s

[1]) Moniteur du 20 oct. 1815.

egyes szabadsága kölcsönösen egybeszögellenek; hol az előbbi — mint a jelenkor alkotmányos államaiban, mindenre kiterjeszkedik : az utóbbinak nem marad semmi tere.

II. FEJEZET.

(1.) Minden élénken izgatott korszaknak vannak jelszavai, miket lehetőleg gyakran kell mindenkinek használni, ha ellenség gyanánt nem akar tekintetni. Korunkban minden párt zászlóin a szabadság és egyenlőség jelszava áll fölirva, s ha szándék volna most az inquisitiót behozni, azon párt, melly e czélra törekszik, szintugy minden vallás szabadságának elvére alapitaná követeléseit, mint Baboeuf és összeesküdt társai az egyenlőség nevében akarák a szegényeket, kiknek rosz lakásuk van, a gazdagok lakaiba vezetni, s az ezektől elvett butorokkal kényelmesen ellátni a sansculottokat. Egyébiránt csalatkozunk, ha azt hisszük, hogy a legszélső pártok, mellyek az egyenlőség elvét a szabadsággal együtt emlitik, tisztán nem látják e két elv között az ellentétet. Ha eziránt meg akarunk győződni, csupán azt kell tekintenünk, mi Baboeuf és pártjának tervei felől tudva van [1]). A legkényuribb állodalmakban sem volt soha olly mértékben korlátozva az egyéni szabadság, mint meg lett volna szoritva, az egyenlőség biztositása végett, azon alkotmányban, mellyről Baboeuf és társai álmadoztak. — Cabet s a communista iskolák napjainkban nagy gonddal igyekvének, eltávoztatni mindent, mi terveikben a közvéleményt sérthetné, s nézeteiket a lehetőleg tetszetős alakban tüntetni föl, de soha sem hoztak javaslatba olly államintézményeket, mik mellett az egyenlőség nem az egyéni szabadság megsemmisitése által biztosittatnék.

---

[1]) Conspiration pour l'égalité, dite de Baboeuf, suivie du procès auquelle donna lieu et des pièces justificatives. Par Ph. Bounarotti Bruxelles 1828.

(2.) Korunkban mindenre nézve, mi az államra vonatkozik, szabályszerü elméletet állitottak föl. Igy az egyes merőben korlátlan hatalmát illetőleg is. E korlátlan hatalom eredetét ugy magyarázzák, hogy az összes nép önkéntesen egyesre ruházta által minden jogait, magának semmit sem tartván fen; s innen a logicai következtetések fonalán kényúri államforma tökéletes elméletét vonták le. Mig hasonló elméletek terén mozgunk; tagadhatlanul inkább korlátozható a szabadság olly álladalmakban, mellyek a népfölség elvén alapszanak, mint a mellyek kényurilag kormányoztatnak. Bármennyire igaza van is Aristotelesnek, midőn a korlátlan népuralmat a zsarnoksággal hasonlitja egybe, s a kettő közt a legnagyobb rokonságot talál : mindazáltal kétségtelen, hogy ott, hol a kevesebbség a többség által elnyomatik, a korlátlan szabadság, melly kényúri államokban egyest illet, egy tömeg közvagyonául tekintendő. Másként áll a dolog, ha mindkét államformát gyakorlati eredményeikben vizsgáljuk; ekkor mindenkinek át kell látnia, miszerint a kényúri kormányformák alapelve : egyesnek merőben korlátlan hatalma, gyakorlatilag lehetlenség. Bármi nagy hatalom ruháztassék is a kényúrra, nem szünik meg ember lenni, térhez, időhöz és saját korlátolt természetéhez van köttetve; s ha elfogadjuk is, hogy egy nép szerződésileg valóban le akar mondani minden jogairól : ugy fogjuk találni, hogy ez nem áll a népnek hatalmában. Uralkodóját mindenhatónak, mindentudónak és mindenütt jelenvalónak nevezheti, gyakorlatilag azonban egygyel sem fog az birni e tulajdonok közől. S ezért helytelenek mindazon következmények, mellyeket a valótlan föltétből vonnak le, hogy illy hatalom létezhet.

A kényúri államforma gyakorlati tény; ha tehát eredményei fölött helyesen akarunk itélni, mennyire terjeszkedhetik valóságban a kényúr elméletileg korlátlan hatalma; s tisztán fog előttünk állani, miszerint az egyéni szabadságot soha sem lehet kényúri államokban olly általánosan és szabályszerüleg korlátozni, mint a jelenkor azon rendőri államaiban, mellyek a korlátlan népfölség alapján vannak rendezve.

Nem szólok itt Angliáról, Schweizról vagy az északamerikai szabad államokról. E munka folytában lesz alkalmam kimutatni a különbséget ezen országok szerkezete közt, hol az alkotmányos

szabadság a középkor intézményeinek alapján, a fejlődés természetes folyama szerint, keletkezett, — s azoké között, hol e szabadságnak az absolutismus számára rendezett állam intézkedése szolgált alapul. De ha az utóbb érintett államok közől valamelylyiket, például Francziaországot, az egyéni szabadság korlátozásaira nézve, egy kényúri állammal összehasonlitjuk, ugy találjuk, hogy az egyéni szabadság, egészben véve, ezekben kevésbbé van korlátozva, mint amazokban.

Fölteszem, hogy olvasóim az ujabb alkotmányos állodalmak közigazgatási szervezetével ismeretesek. Igen messze vezetne itten, Francziaország közigazgatását leirni, s az egyéni szabadságra nézve előidézett hatásait például a török kényuralommal egybevetni; nehány általános észrevétel talán elég leend, bebizonyitni azon, kissé merészen hangzó tételt: miszerint az egyéni szabadság korunk alkotmányos államaiban több korlátozásnak van alávetve, mint a kényúri állodalmakban.

1) A kényúri és az ujabb alkotmányos államok közt abban áll a legnagyobb szabadság, hogy a korlátlan hatalom — melly mindkettőben elismertetik — azokban egyest illet az egyetem fölött, s ezekben az összeséget illeti minden egyes fölött. Ha már most mindkét nemü alkotmány alapelvét egybevetjük: ugy találjuk, mikép a kényúri államforma alapeszméje, kitüzött czélja magában hordja lehetlenségét, mig az ujabbkori alkotmányos állodalom gyakorlatilag kivihetőnek mutatkozik. Physicailag lehetlen, hogy egyes korlátlan hatalmat gyakoroljon mindenek fölött, de az egyetem korlátlan hatalma, bár jogtalan vagyis erkölcsileg lehetlen, physicailag épen nem az.

2) Miután az egyes eszközei az őt elméletileg illető korlátlan hatalom gyakorlati valósitására igen korlátoltak: hogy hatalmával élhessen, kénytelen annak egy részét másokra ruházni, sőt gyöngeségének érzetében kénytelen annak egy részét használatlanul hagyni. Qui timetur timet, nemo potuit terribilis esse impune [1]; s a kényúri hatalom egyetlen biztositéka kétségtelenül abban fekszik, hogy e hatalom kiterjedése iránt áltatni törekszik alatt-

---

[1] Seneca.

valóit. Jaj a kényúrnak, ha a milliók, kik alatta vannak, nemcsak hiszik, hanem egyes elnyomások által naponként emlékeztetnek arra, hogy rabszolgák. A nép egyeteménck (vagy többségének) ellenben minden eszköze megvan, használni a jogilag ráruházott korlátlan hatalmat, s kénytelen is annak egy részét egyesekre átruházni, semmi szükség hatalma kiterjedését eltitkolni.

3) Végre két dologtól függ, hogy milly mértékben lehet az egyéni szabadságot korlátozni. A mód könnyüségétől, mellyel azt eszközölhetni, s az érdektől, melly abban fekszik. Kényúri államokban soha sem gondolható a szabályszerüség azon foka, melly az egyéni szabadság folytonos korlátozására szükséges volna; s az általános elnyomás, melly illy államokban uralkodik, sokakra nézve némi, és gyakran jelentékeny egyéni szabadság élvezését teszi lehetségessé; ott az uralkodó jóléte az állam egyedüli czélja, s az egyes szabadsága csak annyiban szenved megszoritást, menynyiben a kényúr érdeke kivánja: mig nem tagadhatni, hogy az ujabb alkotmányos államokban a legfőbb rend, s a mennyiben az egyenlőség elvének valósitása czélul van kitűzve, folytonosan van ok az egyéni szabadság korlátozására.

(3.) Helyesen jegyzi meg Tittmann (Darstellung der griechischen Verfassungen. Leipzig, Weidman 1822.), hogy Görögország minden alkotmánya népuralmi (democrata) volt. Habár Aristoteles a hivatalok sorsozását tekinti a népuralom kellékeül, s azon alkotmányokat, mellyek szerint az állodalmi hivatalok választás utján töltetnek, habár minden polgár is bir e részben képességgel (mint Athenben), vagy a mellyek vizsgálat alá vetették a hivatali jelölteket (mint Massaliában), — mindezen alkotmányokat, mondom, aristocrata vagy olygarcha elvüeknek mondja: mindazáltal a leghatározottabban állithatjuk, hogy még azon alkotmányok is, mellyeket e nevekkel illet, democrataibbak valának, mint — Schweiz egyes cantonait kivéve — a jelenkor bármelly alkotmánya. Egy athéni polgár sem volt kirekesztve a legfőbb felségi jogokból, s az ostracismus bizonyságul szolgál, hogy nehezen volt valaha nép, melly az egyenlőség elvére féltékenyebb lett volna, mint az athéni. Mindazon esetekben, midőn egyes hatalmasok tulnyomó befolyásától lehete tartani, ha például a polgári jog megadása, az ostracismus vagy egyesek büntetése

fölött kelle határozni, a törvény, a titkos szavazat czélszerü intézménye által, a szavazók szabadságát is biztositá; s azért mindenki kénytelen megengedni, ha Athen történeteiben járatos, hogy a nép határozatira mindig tulnyomó befolyást gyakoroltak egyesek. Csak Aristophanest kell kezünkbe venni, vagy bármellyiket a szónokok közől, hogy megérthessük a módot, miszerint illy viszonyok közt is szinte korlátlan uralomra tehettek szert.

Rómában csak nehéz harczok után sikerült a democratiának befolyást szerezni az állam ügyeinek vezetésére. Az előkelők közötti harczban használtatott föl a nép, mi által az végre hatalmassá lett. A rendkivüli birtokaránytalanság mellett, melly azon időszakban, mikor a népnek Rómában politicai jogokat adtak, mindinkább növekedett, mindazoknak, kik a tömegnek valódi befolyást akartak az államban biztositani, főfeladatul kelle tüzniök, biztositani a szavazók önállóságát. Mindent megkisértettek e czélra, még a helyi intézkedésekre is a legnagyobb gond fordittatott; s a lex Maria de suffragiis, — mellyben csak arról vala szó, miszerint a korlátok, mik között a nép szavazni ment, keskenyebbre hagyassanak, hogy a jelöltek barátai azon helyen ne lehessenek, s igéretek és fenyegetések által a választókra befolyást ne gyakorolhassanak — e törvény szintolly nagy érdem volt a nép szemeiben Mariusra nézve, mint soha sem tudta azt neki megbocsátani az aristocratia. És mégis használtattak-e szemtelenebbül gyalázatosabb eszközök, befolyást gyakorolni a népre, mint Rómában, hol a fontosabb választások pillanataiban magasabbra hágott a kamatláb?

(4.) Cicero állitását: miszerint a titkos szavazás egyik fő oka a római állam bukásának, igen könnyü kimagyarázni, ha meggondoljuk, hogy olly férfiak, mint Cicero, a democrata kicsapongások korában, szükségkép epedve néztek vissza Róma régibb viszonyaira, midőn alkotmánya még aristocrata volt; s a titkos szavazásban látták az eszközt, mi által az aristocratia tettleg is megfosztatott tulnyomó befolyásától.

(5.) Általános tapasztalat minden időkben, hogy democrata államokban egyesek és pártok mindig a legnagyobb befolyást a közügyek vezetésére. Ez iránt senki sem kétkedhetik, ha Athen történeteit Rómáéival, s Róma történeteiben ismét a köztársaság

régibb korszakát a későbbi időkkel, midőn a democrata befolyás mindinkább növekedett, egybehasonlitja. Thucydides (lib. II. c. 65) Pericles koráról Athénben világosan kimondja : „hogy bár a kormányzás akkor névszerint democrata volt, valóban csak a legjelesebb polgár uralkodott;" s mint ekkor, ugy volt ez Athenben minden időszakban, mig tudniillik a nép áruba nem bocsátá befolyását. Mindég egyest találunk az állam élén, olly teljhatalmusággal, melly királyoknak elég volna. Egyes nagy emberek kormányzási éveire oszthatnók Athen történeteit, mellyeket a pártviszályok megszaggatnak, mik végre ismét egyes uralmára vezettek.

Ugyanez történt Rómában, miután az állam kormánya a democratia kezeibe ment át.

Nem szükség különösebben mutogatni, hogy a democratia vezetőit soha sem saját kebeléből, hanem mindég a társalom magasabb osztályaiból választja.

A népnek különös rokonszenve van minden kitünőség iránt. Egyes esetekben a szellemi kitünés, igen gyakran azonban ollyas iránt is, mellyet csupán születés vagy vagyon emel ki.

A jogegyenlőség egyáltalában nem szünteti meg bizonyos osztályok tulnyomó befolyását, mellynek azok rég birtokában vannak. Czáfolhatlanul bizonyitja ezt Róma története, hol egyideig azután is mindég patriciusok választattak consulságra, miután a plebejusoknak e tekintetben a hivatalképesség joga megadaték.

S ha ujabb példával akarjuk igazolni a pártok befolyását a democratiákban : forditsuk figyelmünket a legujabb választásokra Francziaországban. Meg kell vallani, hogy hasonló alárendeltsége a pártvéleménynek az egyéni akarat alá csak ott található, hol az általános szavazatjog a tömegben van, mint Francziaországban. Minek oka abban fekszik, hogy az emberek szerfölött nagy száma — a nép — végtelenül hatalmas, de egyszersmind végtelenül tehetetlen, s ez öntehetlenség érzetében örömest engedi magát egyesek által vezettetni.

(6.) A jó alkotmány és utópia közt abban áll a lényeges különbség, miszerint a czélszerü alkotmánynak csak polgárai jólétét kell előmozditani, az utópiának ellen-

ben lehetlenné kell tennie az álladalom tagjainak boldogtalanságát. Ennélfogva minden utópiában korlátlan hatalmat kell adni az államnak, hogy az egyest, ki szabad akaratának használata által valamikép szerencsétlenné tehetné magát, kényszerithesse boldogságra. Az egyéni szabadság megsemmisitése minden utópiának főfeltétele, alapja.

Valóban, az illy államregények egyes szerzőinek tehetsége és eszélye szerint, szelidebb vagy nyersebb alakban, de mindenütt feltűnik az egyén korlátozása. D. Vairasse például, az ő „Histoire des Seravambes 1677" czimü munkájában a legfőbb földi boldogság elérésére olly föltételeket állit föl, mellyeket követőinek nagyobb része nem hagyna jóvá. Némelly utópiaköltő előtt talán nevetségesnek látszik a törvény, miszerint az évi egybekelési ünnepen, mellyen a leányok teszik az ajánlatot, az ifjakat mindazáltal beegyezési jog illeti, a házasságra nem jutó szüzek a főbb államhivatalnokok közt választhatnak magoknak férjet; azon tervek sem igen egyezők korunk nézeteivel, mik szerint az állam fejét (a nap helytartóját) korlátlan hatalom illeti holtaiglan, s hogy az alkalmazandó büntetések nagy részint testi fenyitésben állanak: egyébiránt D. Vairasse-tól Cabet Icaria-jáig, mellyben mindenki irhat könyvet, de csak törvény engedheti meg kinyomatását, ugy szinte Plátótól D. Vairasseig minden utópia számos olly személyi korlátozással van egybekötve, millyenre kényúri államokban sem találunk. S ha nem számitjuk is az utópiákhoz a socialisták reformterveit: ugy találjuk, hogy az egyéni szabadság korlátozását illetőleg ezek közt és amazok között nincs semmi különbség.

Ha a socialismus lehető eredményeit az egyéni szabadságra nézve ismét gyakorlati példában akarjuk látni: forditsuk a zárdákra figyelmünket. A zárdákban mindazt föltaláljuk, mi egy socialista-módra rendezett társalomban szükséges. Megszüntetése az egyéni szabadságnak, közösség az élvekben és foglalkozásokban, a közügyeknek egy a tagok által választott főnök általi vezetése, és pedig gyakran e tagok jelentékeny befolyása mellett. Ha közelebbről vizsgáljuk ez intézményt, ugy találjuk, miként a vallásos társulatok olly kedvező viszonyok közt vannak, mint egy socialista társalomtól sem várhatni. A tagok közt többnyire ma-

gasabb miveltségi állapot, s a vallásos lelkesedésnél fogva az erkölcsiség nagyobb foka létez, s e mellett anyagi szükségeik gyakran nagy birtok által biztositvák; mindezt föltaláljuk a zárdákban, s a zárdai intézmény mindazáltal az egyéniség teljes föláldozásán nyugszik.

(7.) Ha a polgárisodás korosabb lesz, hibái is inkább előtérbe nyomulnak; s épen a kitünőbb szellemekben támad visszahatás ellene, melly a természeti állapotokért lelkesül. Épen mivel az emberiség rendeltetése örök haladás, soha sem elégithet ki bennünket a pont, mellyen állunk. Olly pontra eped szellemünk, hol nyugalmat talál, s miután ez polgárisodásunk végén vagy csupán kezdetén található, minden ember szükségkép különös előszeretettel csügg azokon. Az ó korban is találkozunk ez iránynyal, s Tacitus Germania-ja bizonyságul szolgál, miként nemcsak költők, hanem államférfiak is folyamodtak a természeti állapot leirásához eszméik kifejtése végett. Az azonban, hogy illy leirások az államtudományok alapjául vétetnek, különös sajátsága korunknak; s egyszersmind a legtisztább bizonyság: mennyire nem csupán tekintet nélkül hagyják e tudományokban a tapasztalatot, sőt az sem zavar meg senkit állitásaiban, ha azok a legnyiltabb ellenmondásban állanak a mindennapi tapasztalással.

Miután Amerika fölfedeztetett: nem vala többé szükség a képzelethez folyamodni az ember természeti állapota végett. Föl volt fedezve. Ezer meg ezer utazó látta a polgárisodás által meg nem romlott vadon fiait. Peruban és Mexikóban láttak olly államokat, mellyek a természeti állapotból fejlődtek ki; s mellyekben a polgári rend első formája gyanánt megalapitva a legnagyobb kényuralmat találták. Mindezek által senki sem hagyta magát álmaiban megzavartatni, s mint azelőtt, továbbá is a boldogság állapotának tekinték a természeti állapotot, s a polgári rend egy szerződéssel kezdetett, melly által mindnyájan biztositák magoknak a szabadságot.

Rousseau, kinek legnagyobb érdeme a nyiltság, mellyel elveinek következményeit maga föltárja, e részben is tovább ment, mint mások. Kivüle senki sem adott volna olly tanácsot azon népeknek, mellyeknek tengerpartja sziklás s hajózhatlan, hogy legjobb államforma számukra, barbarok és ichtyophágok-

nak maradniok [1]). Egyébként másoknál is találunk illy nézetre; s csalatkozik, ki ebben csak a divat befolyását akarja látni. A tudományokra ugyan szintolly hatást gyakorol a divat, mint a ruházatra: de azon előszeretetnek, mellyet a XVIII-dik század irói a természeti állapot iránt tanusittattak, a tudomány irányában kell okát keresnünk.

Ha a szabadságot és egyenlőséget (melly két fogalom közől mindenik tagadáson alapszik) az állam czéljául, s azoknak birtokát a legfőbb boldogság gyanánt tekintjük: a legkivánatosbnak tünik föl szükségkép azon állapot, mellyben a szabadságot épen nem korlátozza az állam, mert még állam sincs, s hol a szerencse javai, mik az egyenlőséget megzavarhatnák, még ismeretlenek.

(8.) Mindenek teljes egyenlősége az egyes korlátlan hatalmával elméletileg nincs összeütközésben, s Hobbes megmutatta, hogy a legtökélyesebb despotiát a legnagyobb következetességgel le lehet vonni az aequalitas naturalis-ból. De az egyenlőség elvét is igen gyakran használták már korlátlan egyedúri hatalom megalapitására. Csak a XVIII. század politicai kifejlésének történeteit kell tanulnunk, hogy e felől meggyőződjünk. Soha sem volt a királyság olly korlátlan; soha sem rombolt le minden korlátokat annyira, mint ekkor: s az egyenlőség elve Portugaltól Oroszországig mindenütt elismertetett, mindenütt jogalapul használtatott a korlátlan hatalomhoz.

Tekintsük Pombal rendeleteit, vagy azon utasitást, mellyet II. Katalin egy törvénykönyvi javaslat alkotása iránt kiadott: s ugy találjuk, hogy itt, mint amott egyképen el van ismerve az egyenlőség elve, sőt valósitása a kormány legfontosabb czéljául hirdettetik.

Ugyanez elv tünik föl a porosz általános törvénykönyvben, mellynek terve nagy Fridrik kormányától veszi származását, s mindenki tudja, mit tőn József császár Ausztriában az egyenlőség elveért; mindemellett azonban senki sem fogja Pombalról vagy ez uralkodók bármellyikéről állitani akarni, hogy ez ösvényre

---

[1]) La mer ne baigne-t-elle sur vos côtes que des rochers presqu'inaccessibles? Restez barbares et ichtyophages vous en vivez plus tranquilles, meilleurs peut-être, et surement plus heureux. — Cont. Soc. L. II. Ch. II.

léptek volna, ha az egyenlőség elve korlátlan hatalmukra veszélyesnek tartathaték.

Miként az absolut egyenlőség elve majd minden népet egyes uralmához vezetett: ugy ez uralom mindenkor inkább ótalmat, mint veszélyt látott abban hatalmára nézve; s nagyon tévedne, ki a XVIII. század korlátlan királyságának ugynevezett szabadelvü irányát egy általános elvalakulásnak tulajdonitná, mellyben akkor minden kormány szenvedett. Bármennyire visszamegyünk a történetekben, mindenütt föltaláljuk e szövetséget a korlátlan uralkodók és a demos közt. S valamint maga Nero is leereszkedőbb, sőt emberibbnek mutatta magát a nép legalsó osztályaihoz: a népnél is majd mindég épen azon uralkodók voltak leginkább népszerüek, kik legkiméletlenebbül gyakorlák korlátlan hatalmukat. Könnyü e jelenet okát kimagyarázni. A korlátlan uralkodónak és a nép alsóbb rétegeinek közös ellenségeik vannak. Mindkettő azt hiszi, hogy a közben levő osztályok függetlensége által veszélyeztetik állásuk. A középosztályok szabadságától félti hatalmát a kényúr, s azokban keresi a proletár anyagi szenvedéseinek forrását; annálfogva mindketten szövetkeznek a közös ellenség ellen.

(9.) Aristoteles mondja, miszerint a zsarnokság régibb időkben többnyire a demagogiából s a népnek az olygarchia elleni harczából származott. Görögország egész története tanusitja ez állítást. Pisistrat a democrata párt feje volt, a tömeg kegyéből nyerte a védsereget, melly által uralmát megalapitá. Hasonló módon alapiták meg uralmukat Klisthenes Sicyonban, Klearchus Heracleában Pontusnál, Aristodemus Kumaeban, idősb Dyonisios és Agathocles Syrakusban stb. Mindenütt néphatározat adta át egyeseknek az eszközöket, mellyekkel a szabadság elnyomására visszaéltek.

Mielőtt a polgári szabadság Rómában elenyészett, már rég által-látták a veszélyt, melly a köztársaságra a demagogiából származik; s a római történetek sok példát mutatnak, hogy egyesek, csupán mivel a nép kegyét vadászták, zsarnoki hatalom utáni törekvéssel vádoltattak, sőt a nép beegyezésével elitéltettek. A decemvirek zsarnoksága, Márius és Sulla, Pompejus, Caesar és a triumvirek korlátlan hatalma mind hasonló forrásból szárma-

zott, mig végre Augusztus császársága megalapult, s a császárok mindenhatóságának ismét a népfölség elvében keresték jogalapját. „Quod principi placuit, legis habet vigorem, utpote cum lege regia, quae de imperio ejus lata est, populus ei et in eum omne suum imperium et potestatem conferat.“ Pandecta. Fr. I. pr. D. 1. 4.

III. FEJEZET.

(1.) Minden kiváltságos osztály politicai uralomra törekszik. Innen van, hogy az első franczia forradalomban, miután a nemesség minden politicai előnye, minden gyakorlati fontossággal biró előjoga megsemmisittetett, minden nemesi czím, s a legcsekélyebb kitüntetés eltörlése olly hévvel követeltetett. Bármi kis előnynyel birjon valaki, már abban veszély rejlik a szabadságra nézve, hogy a polgárok közől egy osztálynak különös, minden más állampolgárokétól eltérő érdekei vannak, mellyeknek ótalmazása azon osztály tagjait szövetkezésben tartja. Ezt tanusitá a februari forradalom is [1]) : mindamellett, hogy a 48-ki forradalom törekvései egyáltalában nem voltak a nemesség ellen intézve, egy része annak a köztársasághoz csatlakozott; s a nép legforradalmibb töredékében is csak annyiban mutatkozott indulatosság a nemesség ellen, mennyiben egy része a gyülölt pénzaristocratiához tartozott.

Hasonló példát mutat Amerika, hol a Cincinnatus-rend alapitásának terve maga Washington ellenében is nagy ingerültséget támasztott.

(2.) A kitüntetés, mellyben bizonyos osztályok vagy egyének az álladalomban részesülnek, vagy személyes becsültetésen, vagy birtokon alapszik. Miután a név és birtok régóta örökség szerint száll, azon kitünőség, vagy előny is maradandó, melly

---

[1]) Constit. 1848. art. 10.

e kettővel össze van kötve. Ennek kikerülésére nincs egyéb mód, mint a mellyet a cath. egyház a celibatusban tagjaira nézve behozott. Ha ez eszmében, hogy bizonyos álláshoz öröködési uton jusson valaki, esztelenség van : korunk pluto- és timocratiája legalább nem hivatkozhatik rá, s a jelenkor Lafitte-jai és Perier-jei a mult idők Larochfaucould-jainak vagy Monmorency-ainak legfölebb azt vethetik szemökre, hogy ezek tovább fentarták helyzetöket. Ha egy kiváltságos osztály nem akar kaszttá lenni : nem maradhat elzárkozottan, s az öröködésen kivül más eszközökkel is kell birnia, mikkel ma jogok élvezetére juthatni. E tekintetben is a legnagyobb analogia mutatkozik a kiváltságos osztályok és nemzetiségek közt, miután valamelly nemzetiséghez tartozás jogát, a születésen kivül, más utakon is megszerezhetni, például törvényes naturalisatio, vagy bizonyos érdemek stb. által.

(3.) Augusztus 4-dike éjszakáját a tulajdon Bertalanéjének nevezték, s a veszélyes irányt, mellyet a franczia forradalom később vett, azon megfontolatlan lelkesedésnek tulajdoniták, mellyre a constituante e napon engedé magát ragadtatni. E vélemény azonban, nézetem szerint, merőben hibás. E hires éjszaka határozati közt egy sincs, mellyet nem az emberi jogok, vitatásánál fölmerült alapelvek természetes következményeül nem kellene tartani, nincs egy is, mellyet ennélfogva ki lehete kerülni; s mi előttünk augusztus 4-dikét nevezetessé teszi, csupán abból áll, hogy azon kifejlődés, mellyre a dolgok nyugott folyama szerint hónapok kellettek volna, nehány óra alatt végződött. — Augusztus 4-dike az egész forradalom képe; bármilly rövid és rendetlen volt is a vita, melly az egész franczia álladalom épületét szétrombolá : egy dolog minden figyelmes vizsgáló előtt kitünik belőle : hogy tudniillik az alapelvek, ha egyszer általánosan el vannak ismerve, az eszély és személyes önzés minden tekintetei fölött képesek diadalmaskodni. A constituante nagyobb részének, melly a Noaille és Aiguillon inditványait tapssal fogadta, oda volt irányozva szándoka, hogy a nemesség és papság előjogai eltöröltessenek. Utasitásaik által lekötve, arra sem tartható magát följogositottnak a képviselők nagyobb része, hogy tartományaik előjogairól lemondjanak, s többen fölhivták e részben a figyelmet; de a mint az előjogos osztályok kiváltságaiból semmi sem vala többé

fenn, a sornak azokra kelle jőnie; s a bretagnei clerus képviselőinek nyilatkozata, miszerint megbizásaik által korlátozva, nem mondhatnak le tartományuk jogairól, s Arles követének óvása, hogy küldőinek határozatát meg kell várnia stb. mind olly kevéssé állhatott ellen az egyszer elismert alapelvek legyőzhetlen hatalmának, mint nem volt lehetséges egyes képviselőknek, miután minden egyebet föladtak, föltartani tartományuk vagy városuk egy vagy más előjogát, mellynek ótalma különösen rájok bizaték.

Ha a népfölség elve következtében, parlamenti gyülekezetek ruháztatnak is föl egészen korlátlan hatalommal: tévedés, azt hinni, hogy hatalmuk arra is kiterjeszkedik, miszerint megszabják a határokat, a meddig bizonyos elvek alkalmazásában menni fognak. Hol tanácskozás foly: végre is a logica törvényei uralkodnak, s nincs hatalmában az embernek, ellenállani. Bármenynyire usszék is valaki egyeideig az ár ellen, végre is magával ragadja az; s mint az egyes hatalmát személyes erőinek szük határai korlátozzák: ugy a gyülekezetek absolut hatalmát is, menynyiben szükségkép mozognia kell, s e mozgalom csak bizonyos irányban lehetséges. Sorsa minden törvényhozó gyülésnek, hogy minden ellentörekvés daczára, végtére is mindég szükségkép következetesnek kell lennie.

(4.) Merőben hasztalan fáradság, ha valaki a nemesség előnyeit azon czélból akarja kiemelni, hogy ezen intézmények visszaállittassanak, hol megsemmisittettek. Minden nagyszerü és hasznos, a mit a nemesség egyes országokban elkövetett, olly alapelveken nyugszik, a mik sokkal inkább meg vannak ingatva, hogysem bármelly erős épületnek támaszul szolgálhassanak. Bármennyire irigylendőnek tartsuk azon országot, hol az aristocratia állása még szilárd, bár hogyan irigyeljük azon polgári szabadságot, mellyet ez ország talán nagyobb mértékben élvez, mint más: nem áll senkinek hatalmában, utánozni ez országok példáját, ott, hol csak nehány udvari tisztséget kell eltörölni s legfelebb az etiquette-et változtatni, hogy az aristocratia megsemmisittessék. Lehetséges befolyásos állást adni a nagy birtoknak, sőt az is meglehet, hogy talán a nagyobb birtokosok többsége az előbbi nemességhez tartozik, s a többieket is czimekkel, czimerekkel, koronákkal, általában a nemesség minden külczifraságaival föl lehet

diszesiteni; az sem lehetlen, hogy mig a családi kapcsok tartanak, a származási öntudat némi magasabb állásra emel, s miután a fensőbb rendeltetés s nagyobb hivatás hite és azon érzet, hogy kötelességünk a közönségesnél többet tenni, a nemes tettek egyik leghatalmasabb emeltyűje, következőleg az önérzet, hogy valamelly nemes családhoz tartozunk, most is a legnemesebb tettek forrása lehet : mindamellett még egy illy mesterségesen alkotott pairkamra is csak ugy fog hasonlitni a magasabb nemességhez, mint a polgár-királyság ahoz, melly ezt megelőzte; mint általában hasonlithatnak olly dolgok, mellyeket az ember maga csinált, azokhoz, mellyek a természetes fejlődés rendén alakulván, renditbetleneknek látszanak, sőt még kevésbbé. Mert ha kétség alatt van, hogy a polgárkirályság visszaállitása Francziaországban lehető; egész osztály visszahelyezése előbbi állásába kétségtelenül nem az.

Szükség, hogy valahára igazabban itéljünk a multak fölött; nem azért, mivel a lehetlent akarják megkisérteni, s annak, mi már nem él, ujabb hatáskört akarnak kimutatni. Roszul áll a democratiának, ha Falstaff példája szerint, a lelketlen holttesten, hogy még inkább biztositsa magát, uj sebeket ejt; azonban még más ok is van, mi miatt valahára föl kell hagyni a nemesség eddigi egyoldalu megitélésével. Érdekében áll az államnak, hogy azon nagy tulajdonok, mellyeket a nemesség kifejtett, követőkre találjanak abban, ki helyét elfoglalá.

Midőn Róma plebejusai, hoszu harczok után a patriciusok irányában kiküzdék az egyenjoguságot, egy sem veszett el azon nagy tulajdonok közől, mellyek az előbbi idők consuli és senatori férfiaiban föltüntek. A plebejusok a patriciusok helyébe léptek, nemcsak a törvény előtt, hanem érzelmeikben is, mindenben, mire elődeik büszkék valának. Rómára nézve áldásteljes volt azon nagy forradalom, midőn az álladalom vezetése a patriciusi családok keskeny köréből kiebb terjesztetett, mindazáltal az nem egyébben állott, mint hogy azon polgárok száma, kikre Róma büszke lehete, tizszer annyira szaporodott. Miután a tiers-état és sok helyen az egész nép lépett egy kisebb körü osztály helyébe, abban áll a föladat, hogy mindazt, miben az elődök kitünteték magokat, elsajátitsák. Csak ugy mondhatni a forradalmat üdvös-

nek, ha a gentleman becsületérzete milliók közkincse lesz, s nem ha minden elpóriasodik. Kikre az államban az absolut hatalom átruháztatik, szükségök van korlátokra, s a becsület és lovagiasság törvényei — mellyeket csak addig tarthatni előitéleteknek, mig csupán egy osztály által igényeltetnek — valóban nem fölöslegesek ollyanokra nézve, kiknek saját akaratuk szab csupán korlátokat.

(5.) Ha az ó kor történeteiben van valami, mi által, minden csodálatunk daczára is, meg kell győződnünk, miszerint polgárisodásunk, legalább erkölcsileg, magasabban áll; a lázitó kegyetlenség számtalan példái azok, mellyeket egész népeken elkövettek; s azon mód, mikép hasonló eseményeket a classicus régiség történészei gyakran a roszalás legkisebb jele nélkül adnak elő. Vegyük kezünkbe például Thucydidest, s olvassuk, mint adja elő a delosiak elüzetését nejeikkel és gyermekeikkel, vagy midőn elbeszéli, mikép az athéniek, miután a scioniakat megadásra kényszeriték, az ifjakat kiirták, a nőket és gyermekeket rabszolgákká tevék s a plataeaiak földére telepiték; s mindenki igazolva találja állitásomat. Midőn ezek irattak, magasan állott a miveltség, s Thucydides olly férfiu vala, ki hazája iránti részrehajló előszeretete által elhagyá magát ragadtatni, s kitől egyes cselekmények megitéléśében, senki sem vitathatja el a legfinomabb erkölcsi érzést; s van-e ma a miveltség legalsó fokán álló keresztyén népek közt egyetlen, melly igy tenne, mint az athenei nép? s van-e iró, ki hasonló tettről illyképen emlékeznék? szükségtelen Róma történeteiből egyes példákra hivatkoznom; hiszen az egész történet lázitó kegyetlenségek sora mindazon népek irányában, mellyekkel az örök város érintkezésbe jött. Az italiai vagy afrikai népek ellen, Galliában, Hispániában vagy Carthagóban folyt legyen bár a háboru, mindenütt ugyanazon kiméletlenséggel találkozunk; mire nézve a hadvezér személyes jelleme majd semmi befolyással nem volt. A magas miveltségü Metellus s a durva Marius vezérlete alatt egyenlő hadvezérleti mód; s Sallust e két vezérre nézve, még ugyanazon szavakkal is él, midőn egészen nyugottan elbeszéli : „Numidae puberes interfecti, alii omnes venumdati etc.“— Caesar nem volt kegyetlen, sőt több emberiséget találunk benne, mint a régiség legtöbb embereiben; s mindemellett előttünk

szinte megfoghatlanoknak látszó kegyetlenségeket foglal magában gall háboruinak története. Mindezen tettek bizonyára nem követtetének vala el, ha az idegen népek ellenében tulságig üzött kegyetlenség a római nép akaratával egyező nem volt volna. Bárminők legyenek egyes kiváltságos osztályok bünei : nem találunk ollyast, mit azokhoz hasonlithatnánk. Egy népnek a másikon elkövetett kegyetlenségére szükségtelen példát idéznem. Fájdalom mi is eleget megéltünk. Az egyesnek van szive, a tömegnek soha. Igen nagy arra egy nép, hogy szánalomra lehessen inditani. Honnan a nép és nép közötti összeütközés mindég a legkegyetlenebb. Meggondolhatnák ezt, kik annyi fáradsággal törekszenek a nemzetek közt aluvó gyülölséget fölszítani; meggondolhatnák, mielőtt kiszórnák a magot, mellyből nem népök nagysága, hanem szerencsétlensége és elfajulása fog keletkezni.

(6.) Azon elnyomást, minőt Indiában az alsóbb kasztok szenvednek, alig lehet máskép kimagyarázni, mint ha föltesszük, miszerint a létező alkotmányi szervezetet erőszakos hóditás előzte meg. S a felsőbb osztályok egészen különböző arczszine, melly azon elkülönzöttség mellett, mellyben egymás közt élnek, napjainkig fenmaradt, még világosabb jele a különböző származásnak.

Ó Görögország több államaiban is voltak egyes adófizető osztályok, mellyek díjért szolgáltak. Lacedemonban a heloták, Thessaliában a penestek, Kretában a klarotok stb. E viszony mindenütt egyes népfajok meghóditásából származott. Igy tétettek helotákká a messeniek, miután meghódittatának; igy jutottak szolgai viszonyba a thessaliak ellenében, miután legyőzettek a penestek. A klarotokról Krétában szintén meg lehet ezt mutatni. Hol hasonló alattvalói viszony volt, — mint Titmann általában megjegyzi „Darstellung der griechischen Staatsverfassungen“ czimü munkájában, — sehol sem az első államviszony szerkesztésekor támadt az, hanem mindenütt későbbi hóditás által.

(7.) Nyugoti Európának minden állodalma hóditás által keletkezett; s e hóditás nemcsak minden birtokviszonyoknak szolgált alapul, hanem azon magasabb állásnak is, mellyet a lakosok egy része a többiek fölött elfoglalt. Valamint a barbarok minden törvényhozása különbséget állit föl a vérdíj (Wehrgeld) és büntetésekre nézve a hóditók és hóditottak között : ugy később is,

miután lassanként minden államba köztörvényeket vittek be, e hóditók utódinak kiváltságos állást adtak, s mint nemességnek — nagy részint — mindazon előnyöket megadák nekik, miket őseik karddal szereztek. Csupán ez eredete a nemességnek teszi megfoghatóvá, miként terjedhetének ki olly nagy számra majd minden országban kiváltságaik. Semmi kétség, hogy a nemesi jogok szerzésének sok esetei mellett, a fajkülönbség, melly a nemesség és többi honlakók közt első pillanatban létezett, már régóta megszünt. Egészen igaza van Voltairenek, midőn tréfásan e szavakat intézi abbé Vely-hez : hé mon ami, est il bien sur que tu descendes d'un franc? Pourquoi ne serait-tu pas d'une pauvre famille gauloisie? Egyébiránt nem kevésbé helyes az állitás, miszerint a nemesség eredete a hóditásban keresendő. Angliában és Francziaországban minden család a legszebb czim gyanánt veszi, ha őseit valamelly norman vagy frank hóditóig viheti vissza; s mindenütt azon nemesség áll legnagyobb tiszteletben, mellynek eredetét nem csupán egy minden tekintetben tökélyes alaku királyi adományra lehet visszavinni.

(8.) Mint Anacharsis Cloots, ugy Babeouf s általában az egész szélső párt a franczia forradalomban átlátták, minő ellentétben áll a szabadság és egyenlőség elve az emberiségnek különböző nemzetiségekre osztásával; s csak a convent vagy jacobinus clubb biztosainak Belgiumban, Német- és Olaszországban kiadott nyilatkozatait kell olvasnunk, ha meg akarunk győződni felőle, mi tisztán igyekvének bebizonyitani Francziaország részéről: hogy esztelenség, ha egyes népek régi nemzeti elkülönzöttségökhez szorosan ragaszkodnak. Midőn Francziaország, állitólag a szabadság zászlóit hordozá s mint hóditó lépett át határain, — csak kedvező lehetett ez elvek elismerése terjeszkedésére. Más szavakkal azt tette az : hogy minden népeknek sietniök kell, mielőbb francziákká lenni. Azonban Francziaországban átlátták a nehézségeket is immár, mikkel jár különböző nyelvek létezése egy, a forradalom elvei szerint rendezett országban; s igyekeztek e nehézségeket törvények által elháritani. Lásd ez iránt Baréres előterjesztését pluv. 8-kán a II-dik évben, mellynek végén imezt olvassuk :

C'est un federalisme indestructible que celui qui est fondé sur le defaut de communication des pensées.

Nous avons révolutionné le gouvernement, les lois, les usages, les moeurs, les costumes, le commerce et la pensée même; révolutions nous donc aussi la langue, qui en est l'instrument journalier.

Vous avez décrété l'envoi des lois à toutes les communes de la République; mais ce bienfait est perdu pour ceux des departements que j'ai déjà indiqués. Les lumiéres portées à grand frais aux extremités de la France s'éteignent en y arrivant, puisque les lois n'y sont pas entendues.

Le fédéralisme et la superstition parlent bas-breton; l'émigration et la haine de la République parlent allemand; la contre-revolution parle l'italien, et le fanatisme parle le basque. Cassons ces instruments de dommage et d'erreur.

IV. FEJEZET.

(1.) Ki e tárgyban közelebb fölvilágositást ohajt : Mohl „Zeitscrift für die gesammte Staatswissenschaft Jahr 1845 B. II. lap 24“ czimü folyóiratára utasitjuk, hol mint tudom, teljes áttekintése van Morus Tamástól Cabet-ig minden államregénynek. Előttem csak egy része ismeretes, saját tanulmányom után, az ott fölhozott müveknek, de az érintett rövid áttekintés is elegendő, meggyőzni bárkit, mennyire hasonlitanak e jóakaratu álmok alakra nézve is, mellyben az eszményi államot képzelték. Minden utópia olly viszonyok alkotását tűzte feladatul, mik közt az egyes boldogsága nem csupán lehetséges, de bizonyos. Miután pedig legtöbb esetben magában az emberben kell keresni az okot, mi boldogsága elérésében akadályozza : minden utópiának nem csupán olly roszak ellen kell ótalmazni az egyént, mit rajta mások követhetnek el, — mire szoritkozik az állam; hanem saját tévedései és szenvedélyeinek rosz következményeitől is óvni kell, mi csupán szabadságának legnagyobb korlátozása által lehet-

séges. Ha az államnak, mint atyának, mindenkiről kell gondoskodnia, szükség, hogy előbb mindnyáján gyermekek legyünk.

Utópia lehetlen, az egyéni szabadság teljes megszoritása nélkül; s azért minden véleménykülönbség szükségkép csak azon mód körül forog, miszerint ez egészen korlátlan államhatalmat rendezni czélszerübbnek tartják.

(2.) Kétségtelen, hogy kisebb államokban nagyobb mértékü polgári szabadság lehetséges, mint nagyobbakban; s erősen hiszem, mikép a nagy álladalmak a népek értelmi kifejlésére sem kedvezők. Mint az ó korban Görögország magasabb miveltsége, ugy korunkban a német nép magas képzettsége kis álladalmak létezésének tulajdonitható. Sokat beszéltek ujabb időkben a kis államok rendszere ellen, s Németországot sok apró udvarával és kis fővárosival élczesen tünteték föl; de ugy hiszem, azon nevetségeseknek látszó állapotok mellett, feledék azoknak eredményeit. Németország duodez városai közől kétségkivül mindenik kisszerünek tünik föl Párishoz hasonlitva; de ha vizsgáljuk, milly fokon áll a polgárisodás Németország egyes részeiben, ugy találjuk, hogy ez annál nagyobb, minél kisebbek az államok, mikre Németország föl van oszolva. Ha Ausztria, más németországi álladalmakhoz mérve, kevésbbé mivelt; ha még Bajor és Poroszországban is felülmulják fölvilágosultságra nézve azon tartományok a többieket, mellyek csak nem rég független uralom alatt voltak: e körülményt mind az ezen részekben létezett állami önállóságnak kell tulajdonitani. Az egyszerü lámpa kétségkivül alig tünik föl a világitó torony mellett; de egy várost sok lámpával sokkal jobban kivilágithatni, mint például egyetlen fénytoronynyal. Igy a fölvilágosodásra nézve is. A polgárisodás olly nagy központját, mint Páris, távolabb körben csodálhatjuk; de ha a fölvilágosodásnak nem fényét, hanem hasznát nézzük, ezt csak ott találjuk, hol sok középpont van.

Azonban csalatkozik, ki azt hiszi, hogy az államhoz tartozók akaratától függ, egy nagy álladalmat több apróra fölosztani. Valameddig a különböző államok közt, — daczára mindannak, mit a jus gentium fölött összeirtak — gyakorlatilag, minden viszonyt illetőleg az erősb joga határoz: egy állam földarabolása mindaddig nem vezet egyébre, mint az önállóság részenkénti föláldozá-

sára. Mig Oroszország mostani nagyságában fenáll, Görögország példája Európa minden népei közt csak ugy találhat követésre, ha elszánták magokat azon állást engedni az északi hatalomnak magok irányában, mellyel rég Macedonia birt. S az irány is, mellyben haladunk, inkább több, most még önálló államok egyesitésére, mint fölosztására látszik vezetni. A magasabb miveltség most egész népeknél hasonló eredményeket idéz elő, mint előbb egyeseknél. Mint hajdan egyes családok apró népiségeket, s ezek államot alkottak : ugy ma a népek és államok érzik mindinkább az egyesülés szükségét.

(3.) „D'ailleurs, que de chôses difficiles à réunir ne suppose pas ce gouvernement? (le démocratique). Premièrement un état très petit, ou le peuple soit facile à rassembler, et où chaque citoyen puisse aisement connáitre tous les autres : secondement une grande simplicité de moeurs, qui prévienne la multitude. L'affaires et les discussions épineuses : ensuite beaucoup d'égalité dans les rangs et dans les fortunes, sans quoi l'égalité ne saurait subsister longtemps dans les droits de l'autorité : enfin peu ou point de luxe, car òu le luxe est l'effet des richesses, ou il les rend necessaires, il corrompt à la fois le riche et le pauvre, l'un par la possession, l'autre par la convoitise; il rend la patrie à la mollesse, à la vanité; il ôte à l'état tous les citoyens pour les asservoir les uns aux autres, et tous à l'opinion."

„S'il y avait un peuple de Dieux, il se gouvernerait démocratiquement. Un gouvernement si parfait ne convient pas à des hommes."

„Un peuple qui n'abuserait jamais du gouvernement, n'abuserait pas non plus de l'indépendance; un peuple, qui gouvernerait toujours bien, n'aurait pas besoin d'être gouverné." — Contract Social. Liv. III. ch. IV.

Látni való, mikép Proudhon nézete, hogy a legjobb kormányforma az anarchia, Rousseauétól csak annyiban különbözik, miszerint akkor, midőn a „Contract social" megjelent, a korlátlan democratiát még nem tarták az egyedül lehetséges kormányformának.

(4.) Sokkal inkább ismeretes, mi tulnyomó befolyást gyakorolt Rómában minden államügyekre a főváros, — hogysem e

részben sok egyes példát kelle fölhozni. Korán átlátták a városi pórnép korlátlan hatalmából a köztársaságra háramló veszélyeket: mindazáltal Saturnin és Drusus, miként a Gracchusok és mindnyájan, kik e bajon segitni igyekvének, áldozatai lettek törekvéseiknek, a nélkül, hogy a kitüzött czélon segitni lehete; s még akkor is megmaradt a városi népesség tulnyomó hatalma, miután Italia népei fegyverrel kivivták a polgárjogot. Italia többi városaiból seregenként jöhettek be Rómába a lakosok, szavazni a comitiumokban, elzárhattak minden nyilásokat, sőt a forumot környező épületeket is megszállhaták, és mégis az, ki tervei mellett egész Italia szavazatára számolt is a római köznép ellenében, szintugy veszve volt, mint nem kerülheté ki balsorsát Tiberius Gracchus, mindamellett, hogy a tribus rusticae támogatására bizton számolhata.

(5.) Ismeretes Napoleonnak kissé katonai, de találó észrevétele, mellyel visszautasitá abbé Sieyesnek egy legfőbb magistratura fölállitása iránt tett javaslatát, mellynek föladata leendett őt kinevezési jogában gátolni: „azt hiszi ön, hogy a nemzet egy hizó-disznót akar tartani Versailleban, melly neki évenkint három millióba kerülne." (Un cochon à l'engrais, à la somme de trois millions par an).

(6.) Nézetem szerint majd mindnyájan, kik eddig a franczia forradalom történeteiről irtak, — s fájdalom, inkább politicusok valának ezek, kik a tényekben államügyi nézeteik bizonyitását keresték, mint történetirók, kik csupán az igazságot kutatják, — mindezen irók, mondom, három hibát követtek el, mik által lehetlenné vált helyesen kiismerni az okokat, mellyek e nagy esemény folyamára befolytak.

1) A parlamenti viták folyamának több fontosságot tulajdonitottak, mint érdemlik. A törvényhozó gyülekezetek, mellyek a forradalom alatt egymásra következtek, s mindenekelőtt a constituante jelentékeny befolyást gyakoroltak azon fogalmak kifejtésére, mikből a forradalom kiindult: sokkal csekélyebb volt befolyásuk az események folyamára. A forradalom alatt minden törvényhozó gyülés egészen hasonló állást vőn a nép ellenében, minőt absolut államokban az állam- vagy birodalmi tanácsnak szoktak adni, azon egyetlen különbséggel, hogy talán sehol sem

érzé egy uralkodó is magát egy illy tanácskozó testület által nézeteiben kevésbbé korlátozva, mint itt a nép. Az egész franczia forradalom alatt egyetlen nagyobb eseményt sem találunk, mi nem a törvényhozási többség akaratának ellenére történt volna.

2) A franczia forradalmat mindig ugy tekinték, mint szabadságérti harczot; holott nagyobb részint csak az államhatalom birtoka fölötti küzdelem volt.

3) Nem nyujtanak tiszta rajzot Francziaország valódi helyzetéről, s azon állásról, mellyben a nép nagyobb része a forradalom ellenében volt. Ugyanazon szemrehányást tehetjük ma, kevés kivétellel, a franczia forradalom történészeinek, mellyel a régibb idők történetiróit szokás illetni, hogy kizárólag csak az uralkodók cselekményeivel, s az udvarok és kormányok cselszövényeivel foglalkoznak. Ezeket is csupán a korlátlan uralmu főváros cselekményei s azon férfiak tettei foglalják el, kik a fölizgatott fővárosi tömeg szenvedélyeinek szolgáltak eszközül. Talán egy nagy esemény sincs a világtörténetben, melly fölött több magasztaló és több kárhoztató itélet mondatott volna. Nem ok nélkül; mert ha egy nagy nép föllelkesülése a szabadságért, melly erőt adott neki, a legzavartabb viszonyok közt egész Európának ellenállani, a leglélekemelőbb látmány a történetben : más részről, ugyanez idő alatt olly tetteket követtek el Francziaországban, miktől borzadva fordul el minden jobb ember, s miket egy történetirónak sem kellene a legnagyobb megvetés nélkül emliteni. E véleménykülönbségek okát abban találjuk, hogy legtöbb történész nem választja külön, mint illik, azt, a mit a franczia nép tett, attól, mit a párisi pórnép elkövetett. Valóban eleinte a franczia forradalom a szabadságérti harcz vala, mellyet nemes férfiak folytattak; s azért dőlt el olly hamar győzelmök; s már auguszt. 4-kén majd mindent elért Francziaország, a miért küzdött : de mihelyt a szabadság ki volt víva, a forradalom az államhatalom fölötti küzdelemmé fajult; s a nép nagyobb része — Párison kivül — csak olly módon vett abban részt, mint absolut államokban, hol többen a kényúri hatalom birtoka miatt czivódnak. Meg van mutatva, hogy a jun. 20-kai fölkelés, midőn XVI. Lajos személyét a nép előtt lealacsonyiták, egy alig 8000 emberből álló csapat müve; ugyanezt mondja egyértelmüleg több történetiró aug. 10-kéről, midőn

a trón lerombolták. Mikor XVI. Lajos itélete szóba jött, a király ellenei árulónak kiáltának mindenkit, ha az „appel au peuple"-re szavaz; mert tudták, mikép a nép nagy többsége nem osztja nézeteiket. S hányszor beszélik el körülményesen a terroristák bámulói, hogy azok azon pillanatban, midőn Francziaország nemcsak külellenségek által fenyegetteték, hanem a legtöbb departement is fölkelt a főváros kormánya ellen, az államot azaz: saját hatalmukat megmentették. Ezek után tagadhatni-e, miszeszerint Francziaország a forradalom idején, szintugy Páris korlátlan uralma alatt állott, mint előbb királyai alatt; s hogy szintolly esztelenség volna, a nantesi noyadokat a franczia népnek tulajdonitani, mintha a nantesi edictum visszavonását XIV. Lajos alatt tulajdonitnák neki.

Legtöbb történetiró a franczia forradalomból csupán azt igyekvék földeriteni ez ideig, mi az egyeduralkodóknak és főbb osztályoknak szolgálhat tanuságul; ugy hiszem, ideje, hogy azokra is fordittassék a figyelem, a mikből a népek tanulhatnak. S ezek közt legfőbb azon tapasztalat: „miszerint a nép szabadságát, miután kiküzdetett, nem annyira régibb elleneitől kell ótalmazni, mint azoktól, kik a szabadságot, azon ürügy alatt, hogy csak a nevében gyakorlott korlátlan hatalom mentheti azt meg, uralom eszközeül akarják használni.

Páris és más fővárosok népét a szabadság praetorianusainak nevezhetjük. Némelly nép csak általa jutott fölségi hatalomra; de jaj mindannak, ki miután a trónt elfoglalá, e szövetségestárs hatalmát nem képes fékezni, s a helyett, hogy valódi befolyással birna az állam vezetésére, megelégszik a fölség hiu csillogásával.

(7.) Általánosan elismert tény: hogy az 1848-diki februári forradalom Páris városnak aránylag igen csekély kevesebbsége által hajtatott végre. Nemcsak Lamartine ismeré el „Hist. de la Rev. 1848" czimü müvében, hogy a nagy többség (l'immense majorité de la Nation) a forradalom kitörése előtt a Lajos Fülöp alatt fenállott alkotmányos kormányzás mellett volt; Proudhon, sőt maga Louis Blanc is e nézetben vannak. (Pages d'Hist. de la Rev. Ch. XII. következőleg ir: La plupart des departements, en fevrier 1848, etait encore monarchiques; ils avaient appris l'avé-

nement de la république avec une sorte de stupeur; ils l'avaient reconnu plutôt qu'acclamée.) — Ugy hiszem, a februari forradalom ezen példája, mellyhez a juliusi napokét is sorozhatnók, minden elméleti értekezésnél inkább föltünteti a veszélyeket, mellyek, a Francziaországéhoz hasonló alkotmány mellett, szünetlenül fenyegetik az álladalmat. Keveset tesz e részben, hogy a februari forradalmat, a nép jogszerü önvédelmének, vagy olly támadásnak tekintjük, melly nem provocáltatott. Egyképen nyomoruságos viszony, midőn a nép jogainak védelme csupán a fővárosi népesség hazafiságától függ; és midőn a fenálló államforma nehány óra alatt összeromboltathatik, mivel azokban, kik ótalmazására vannak hivatva, hiányzik a bátorság. Bármi kedvezőknek tartsa valaki a februari eredményeket Francziaországra nézve, a módban, miszerint történtek, mindenki a legnagyobb veszély jeleit láthatja, melly egy álladalmat fenyegethet.

(8.) Rousseau világosan átlátta, mikép nagy fővárosok fenállása összeférhetlen azon alapelvekkel, miket a polgári szabadság körül fölállitott. „Si l'on ne peut réduire l'état à de justes bornes — mondja L. III. Ch. XIII. — il reste encore un ressource; c'est de n'y point souffrir de capital. — Peuplez également le territoire, etendez-y partout les mêmes droits, portez-y partout l'abondance et la vie; c'est ainsi que l'état deviendra tout à la fois le plus fort et le mieux gouverné qu'il soit possible. Souvenez-vous que les murs des villes ne se forment que des debris des maisons des champs.

V. FEJEZET.

(1.) Ha a nyelvet vesszük a nemzetiség mértékeül : el kell ismernünk, hogy a törekvés, az idegen nemzetiségeket assimilálni, egy népnek sem sikerült annyira, mint a rómainak. Miután a polgárjog a legtávolabb tartományokra is kiterjesztetett : a főváros nyelve e tartományok sajátja is lett, s nemcsak a miveltebb

osztályok között, mit azon körülmény is bizonyit, hogy a legkitünőbb latin irók e korszakban többnyire a tartományokból valók; — hanem több tartományban a nép között is. Miután Gallia és Spanyolország german népek által meghódittaték: már rég háttérbe kelle szoritva lenniök a gall és iber lakosok szokott beszédmódjainak, különben lehetlen volna kimagyarázni a spanyol és franczia nyelv eredetét, melly mindkettő a latinnak leánya.

(2.) A szövegben fölállitott tételre folytonos bizonyságul szolgál a népvándorlások egész története. Hogy igen terjedelmes ne legyek: például csupán két nagy eseményre figyelmeztetem olvasóimat, mik általában ismeretesek.

A góthok első beütései alkalmával nem csupán vandalok, herulok és burgundok csatlakoztak hozzájok, hanem még venedek és sarmaták is; sőt majd mindazon népek harczkedvelő ifjusága mellyekkel Danzigtól Krimig találkoztak, követé a góthok zászlóját, bár köztök és a góthok között a legkisebb faj- vagy nyelvrokonság sem volt.

Még világosabb bizonyságul szolgál, milly csekély befolyással volt a nemzetiség érzete a népvándorlások idején a népek viszonyaira; — a hires ütközet a catalanumi mezőkön, hol Jormandes és Sidonius Apolinaris tanusága szerint, mindkét seregben voltak burgundok és frankok, s mindkét ellenséges sereg magvát góthok képezék.

(3.) Magyarországon is állottak fenn illyes kiváltságok. Igy Budának nagy részint német népisége még a XV-dik században is azon jogot vette igénybe, kiváltságleveleinél fogva, hogy mindég egy német nyelvü biró választassék. S Felsőmagyarország más városai még tovább fentarták magokat hasonló jogok teljes birtokában. Azonban e körülmény okát, miszerint a bevándorlottak illy kiváltságokat szereztek, nem annyira nemzetiségi érzelmekben kell keresni, mint inkább az akkori miveltségi állapotban. A személy- és vagyoni biztosság tekintetéből s egyáltalában nem azon nézetből, hogy különös nemzetiségi jogosultságot követeljenek magoknak, követelték a gyarmatosok a jogot, miszerint nemzetökből választhassanak egy birót. S azért a német beköltözők nagy száma mellett sem látunk kisérletet soha, az államban

nemzetiségök részére különös jogokat szerezni, bár a királyok részéről mindég kiváló kegyben részesittetének.

(4.) Egyetlen nagyobb álladalmat sem találunk Európában, mellynek lakói mindnyájan csak egy nyelvvel élnének; s Francziaországban — hol pedig a legtöbb történt e tekintetben — ott sem szorithatá ki a franczia nyelv sem a német, sem celta nyelvet. Egyébiránt csak Franczia- vagy egy más ország jelen állapotát szükség összehasonlitani azzal, mellyben azok, nyelv tekintetében, századok előtt állottak, s meg fogunk győződni, hogy a nyelvkülönbség a népek közt régebben mindenütt jelentékenyebb volt. Ki előtt a középkor története csak felületesen ismeretes, tudnia kell, mikép a népek politicai viszonyai nyelvök terjesztésére nevezetes befolyást gyakoroltak; a nyelv befolyását politicai alakulásokra senki sem tudja kimutathatni. Én legalább nem tudok esetet, hogy előbb különvált álladalmak viszont egy uralkodó alatti egyesülésében csak főürügyül is használtatott volna a nemzetiség egysége. Midőn Francziaország két nagy nyelvkerületre osztatott, sem azok, kik a langue d'oyl-lal, sem azok, kik a langue d'oc-kal éltek, legkisebb kisérletet nem tőnek, a nyelvterülethez képest külön nagy államokba egyesülni, s Eduard kétségkivül nem kisérlé vala meg a franczia nyelvet, mellyet Normandiában tartózkodásakor kedvelt meg, udvari nyelv gyanánt bevinni Angliába, ha korában a nyelv fogalma olly szorosan egybe volt volna köttetve az önálló nemzetiségével, mint korunkban.

(5.) Igaztalanságot követ el, ki a german hóditókban, kik a nyugoti birodalmat elfoglalák, annyi gyülölséget és megvetést tesz föl más nemzetiségek ellen, minővel fölvilágosultabb századunkban annyiszor találkozunk. Mindjárt a meghóditás után, mint élesen elkülönzött nemzetiségek állottak ugyan egymás ellenében győzők és győzöttek. A nyelv-, vallás- erkölcsök közötti különbség első pillanatra kétségkivül minden oldalról nehezité a közeledést. A győző megtartá saját törvényhozását, melly saját személye megsértéseért nagyobb vérdijat (homagium) határozott; de a különböző nemzetiségek közt létező ürt nem törekvének e barbarok nagyobbitani. Látjuk, mikép a longobardok is, kiknek uralma minden népeké fölött nyomasztó vala, fölvették a meghóditottakat, még a rómaiakat is harczosaik sorába, s Rotharis tör-

ványei szerint minden, longobard által fölszabaditott rabszolga élvezheti a longobard jogot. „Omnes liberi, qui a dominis suis longobardis libertatem meruerunt, legibus dominorum suorum et benefactorum vivere debeant.“ Ha nem teljes hitelü is előttünk Cassiodor tekintélye, s ha hizelgőnek találjuk is azon képet, mellyet leveleiben Theodorichról nyujt: a tények, mellyeket e nagy barbar kormányzásáról tudunk, a legvilágosabban bizonyitják, mi méltányosan igyekvék bánni a meghóditott népekkel. Azon szavak: „scitote autem unam nobis in omnibus aequabiliter esse charitatem“ — kétségkivül csak szájába vannak adva a góth királynak; de kétségtelen, hogy ő a góthok számára rendelt grófokon kivül, birodalma minden részeiben vegyesen nevezett ki előljárókat a rómaiak és góthok számára, s rendelé, hogy a góthok és rómaiak közti minden pörös kérdésben egy góth egy rómaival együtt határozzon, s a rómaiak közti viszályos ügyekben csupán római. Az Edictum Theodorici, mellynek a római jog szolgált alapjául, s mellynek a góthok és alája vettettek, s azon tény, miszerint maga Theodorich római biborral cserélte föl a góth ruhát, — mindezek szinte bizonyitják, hogy igyekvék betölteni a győzők és győzöttek közt létező hézagot, s e részben, minden nehézségek daczára, sem maradtak eredmény nélkül törekvései, miután már Theodorich idejében panaszlák: „Romanus miser imitatur Gothum, et utilis gothus imitatur Romanum.“

Ugyanez, még nagyobb mértékben áll Spanyolországról. Azon nagy befolyás, mellyet a westgóthok alatt a nemzeti concilium s ezen a magas clerus gyakorolt, melly többnyire a meghóditott néphez tartozókból állott, — még kedvezőbbé tevé ez országban a legyőzöttek helyzetét, s a maurok elleni közös védelem később egészen véget vetett a góthok és nem-góthok közötti ellentétnek.

A burgundok törvényében alapelv volt: „Romanus et Burgundio eadem conditione teneantur etc.“ Mint lehetne mindezen dolgokat kimagyarázni, ha azon népeknél, mellyek a nyugoti császári birodalmat meghóditák, hasonló nézeteket teszünk föl, minőket korunkban a nemzetiség nevében hirdetnek.

Hóditás igázott le minden román népeket a népvándorlások alatt, de a győző nem nemzetisége nevében képezett igényt ural-

mához S midőn később némüleg rendeződtek, s a győző helyébe nemesség lépett, ennek birtoka egy országban sem volt bizonyos nemzetiséghez kötve. Mint a frankoknál, ugy más népek között is királyi adományozástól és nem származástól lett függővé a nemesség; s tudja mindenki, hogy az öröködés elve csak később vétetett föl a hűvédjogba. Igy történt, miképp majd minden országban sokan, kik a hóditók nemzetiségéhez tartoznak, lassanként függő, jobbágyi viszonyba jutottak, mig mások viszont nagy számmal vétettek föl az uralkodó osztályba.

Ki Európa legtöbb tartományai végtelen elaprózását a középkor kezdetén tekinti, s látja miként állottak elő azokból, több apró uradalom egyesülése által nagy álladalmak, minden tekintet nélkül a nemzetiségekre: egyáltalában nem fogja állithatni, hogy a nemzetiségi fogalmak a középkorban léteztek. Az Európában most fenálló nemzetiségeknek még csak akkor kelle kifejlődniök; a jelen nemzetiségi fogalmakat tehát hasztalan keresnők e korban.

(6) Mihelyt a római birodalom államhitévé lett a keresztyénség: a római pápák azonnal igénybe vették az egyház felsőségét. Egy századdal később, miután Valentinian császár Leo pápát az összes egyház fejének nyilvánitá: I. Julius pápa, mint tudva van, a sardicai zsinaton a keleti egyházban Arius által támasztott szakadásra nézve már ugy intézkedett, mint az egyház feje. A római pápák ez igénye, vagy követelése, mellyhez a legsúlyosabb időkben is ragaszkodtak, midőn Justinian hóditása Róma püspökeit Byzancztól tette függőkké, — lényeges, s ugy hiszem, igen üdvös befolyással volt nyugot polgárisodásának kifejlésére. Miután soha sem volt hatalom, melly olly hoszas ideig általános egyeduralomra törekvék vala, s czélját illy kiterjedésben érte volna el: a papság ez okból, a meddig hatalma terjedt, a létező antagonismusok kiegyenlitésére s bizonyos fogalmak és érzemények egyetemiekké tételére olly hatással volt, millyet sem Róma, sem egyéb hatalom, melly egy ideig a világot maga alá veté, nem tudott soha szerezni. S az egyház ez egyetemi állásának tulajdonitható, hogy minden nemzetiségi törekvésekről mindég idegenkednie kellett.

Augustinus már tisztán átlátta a nyelvkülönbségekből származó nehézségeket. (Propter solam lingvarum diversitatem nihil

prodest ad consociandos homines, tanta similitudo naturae; ita ut libentius homo sit cum cane suo, quam cum homine alieno. L. XIX. C. 7.); azonban kifejezé meggyőződését, hogy a nyelvkülönbségek elenyésztével nem szünik meg egyszersmind a békétlenség oka, hogy ennélfogva az egyesülés kötelékét valami magasabban kell keresni. (Opera data est, ut imperiosa civitas non solum jugum, verum etiam lingvam suam domitis gentibus per pacem societatis imponeret. Sed hoc quam multis et quam gravibus bellis, quanta strage hominum, quanta effusione humani sangvinis comparatum est; quibus transactis non est tamen eorundem malorum finita miseria. Ibid.) Ezek szerint a keresztyén egyház nem a nyelv anyagi egységének létesitésében kereste feladatát, s már az által is a nemzetiségi küzdelmek körén kivül foglalt helyet, hogy a latin nyelvet akkor is megtartá egybefüző kapcsul, midőn már nem tartozott az élő nyelvek sorába. Mióta Pál tanitani kezdé a népeket, s azon szavakat mondá : „Non est Judaeus, neque Graecus. Omnes enim vos unum estis in Christo Jesu. A. Gal. C. III. 28“ : a keresztyén egyház mindég ez ösvényt követte. Valamint állandó törekvése volt, összetörni a rablánczokat, melylyek az egyest urához nyügözék : hasonló eljárást követett a népek irányában; s bár az utóbbi nem sikerült, az egyház befolyása mindég a fenálló nemzeti ellentétek kiegyenlitésére volt irányozva.

(7.) A keresztyénség behozatala óta különösen kétszer léptek előtérbe a vallásos fogalmak : a keresztes háboruk alatt és a reformatio idején. A nemzetiségi fogalmak mindkét korszakban annyira háttérben maradtak, hogy ugy tetszett, mintha a népek eselekményeire minden befolyásukat elvesztették volna. Valamint akkor, midőn minden keresztyén nép a megváltó sirjának a hitlenek kezéből visszavételeért lelkesült, nyugot minden népeit egyesülni láttuk : az egyházi reformatio alatt a vallásos fogalmak miatti szakadás minden nemzetiségi kötelékeket szétszaggatott, s nem csupán azonegy ország lakosit állitá, osztá ellenséges táborokra, hanem a népek közt századokon által fenállott ellenségeskedés emlékezetét is el látszék törleni egyidőre.

(8.) Azt hiszem, rendesen nem eléggé szoktak tekintettel lenni azon befolyásra, mellyet a területi kiterjedés az állam alkotmányára szükségkép gyakorol.

Például a legkitünőbb szellemek a római közállomány bukását csaknem kizárólag az erkölcsi sülyedésnek tulajdoniták. „Minél inkább polgárisodott Róma, annál nagyobb lett a közromlottság; egyesek nagy birtoka ezeket közömbösökké tevé az állam jóléte iránt; a tudományok előhaladása megtörte a honszeretet erejét, csupán ez okokból sülyedt az örök város szolgaságba.“ Mindezt gyakran álliták, s olly benső meggyőződéssel, mintha a történet haszna annak tiszta belátásában állana: hogy a népeknek a polgárisodástól kell mindenek fölött őrizkedni, hogy a tulajdonbiztosság — mi egyesek nagy gazdagságát idézi elő — veszélyezi az államot, s a tudományok fejlődését a legnagyobb szerencsétlenségnek kellene tekinteni minden közállományra nézve. Ki fogja igazoknak elismerni akarni e tanokat, mellyek olly éles ellenmondásban állnak az emberiség rendeltetésével, mi az örök haladás. Ha a történet olly dolgokat tanit, mikről az együgyü ember is, bár nem tudja okát adni, bensőleg érzi, hogy hamisak: ne csudálkozzunk, hogy korábbi időkben sem gyakorolt, s most sem gyakorol jelentékeny befolyást az emberek cselekményeire.

Ha a helyett, hogy kizárólag a rómaiak erkölcsi állapotával foglalkozik, azon viszonyokra is forditná figyelmét, mik az állam területi nagysága és alkotmánya közt léteztek: sokkal érthetőbb fogna lenni, miért veszett el a közállomány épen midőn leggazdagabb volt nagy emberekben.

Ha egy kis állam — minő a római volt — lassanként olly nagygyá lesz, hogy alkotmánya fentartása végett azt, a mi előbb alapjául szolgált, kénytelen fictio juris gyanánt tekinteni, s a törvények czélszerütlenségén mellőzés által segiteni; illy körülmények közt a nyilvános élet minden egyest roszabbá teszen, a helyett, hogy javitana, s az állam nem nagyságának daczára erkölcsi elfajulás miatt fog elenyészni, hanem épen nagysága miatt bukik szükségkép, miben egyszersmind az erkölcsi sülyedés okát is keresni kell. Nem mintha az erkölcsi romlás nagy államok létezésének volna következése; hanem mivel minden ellentét a törvények és viszonyok között, a közt, a minek lenni kell és a mi szükségkép van, elfajulásra vezet.

(9.) Miután a nép jogfogalmai rendesen csak lassanként vál-

toznak, s az alkotmány változtatása sok esetben nem a néptől függ: nem lehet minden egyes esetben kimutatni, milly befolyást gyakorolnak valamelly nép jogfogalmai alkotmányára. Azonban kivételek is vannak ez alól. Vannak esetek, midőn a nép jogfogalmaiban hirtelen változások is állanak elő. A vallásos fogalmak változása a nép között rendesen jogfogalmait is átalakitja, s mindezen esetekben a változás befolyását az alkotmányokra a legtisztábban kimutathatni. Bármi ünnepélyesen állitá mindenkor a keresztyénség, hogy nem akar e világ dolgaiba vegyülni, s bár mennyire törekedett Luther és minden reformator távol tartani magát a világi dolgoktól: mind a keresztyénség mind a reformatio az összes politicai viszonyok átalakitására vezetett, mert mind a kettő változást idézett elő a nép jogfogalmaiban. — Általában mondhatni, hogy minden forradalom (pusztán az uralom változtatása nem érdemli e nevet) a nép jogfogalmaiban előidézett változás eredményeül tekinthető. Hol a fogalmak szükséges kifejlését és átalakulását nem akadályozhatni meg, s a politicai viszonyok megfelelő változtatását akadályozzák: előbb utóbb mindég és mindenütt harcz támad, melly az uralkodó eszméknek az alkotmány fölötti győzelmével végződik; mert az emberi szellem, melly rendeltetését követve, mindég előhalad, az államhatalom anyagi eszközei által elnyomathatik ugyan pillanatra, de soha sem lehet valósággal legyőzni.

(10.) Minden mostani állam története tulajdonkép ott kezdődik, midőn a hűvédi királyság korlátlan egyeduralommá alakulhatott. Mi ez időpontot megelőzte az államképzés tanuságos történetéhez tartozik, de nem az államéhoz, mai értelmében véve e szót. Valamint a hűvéduralom nem volt képes e föladatot megoldani: ugy a hűvédi államból — a nemzeti egység és látszatos hatalom daczára — nem a mai értelemben vett állam fejlődött ki. A mint a mai államok sorában nincs egy Német- vagy Olaszország, ugy Burgund sem tartható fenn magát, minden nagy hatalma mellett a XV. században, nem mivel egészen heterogen népek vegyülete — mikint Burgundban volt — egy szilárd államot nem tudott volna alkotni — maga Francziaország is ellenkezőt mutat —; hanem mivel Burgund herczegei függetlenségi harczaikban előbb legyőzettek, mint véduri állásukat korlátlan

uralommá alakithaták. Minden nagyobb álladalomban csupán az uralkodóknak még rövid idő előtt használt hoszu czimeit kell vizsgálnunk. Ha egyes királyságok, herczegségek, fejedelemségek és grófságok, sőt egyes uradalmak részletes elősorolását látjuk azokban : nem annyira a hiuságnak kell azt tulajdonitnunk, melly hoszu czimekben örömét leli, hanem inkább azon módnak, miszerint ez álladalmak keletkeztek. Minden nagyobb állam kis uradalmak egy kézbeni egyesülése által támadt, s csupán korlátlan egyedúri hatalomnak volt lehetséges, az egyes részek különböző állását, s azon föltételeket, mik alatt az egészhez kapcsoltattak, kiegyenliteni, hogy eléressék azon egyöntetűség, mit korunkban minden jól rendezett állam alapföltételül tartanak. Ha Európa különböző államainak helyzetét benső egység tekintetében összehasonlitjuk : ugy találjuk, mikép ez egység annál nagyobb, minél régebben van valamellyik korlátlan egyeduralom, és pedig minél kényuribb hatalom alatt.

Az állam egysége fogalmát semmiféle alakban sem lehet megfoghatóbban tüntetni föl, mint a hol az egyesben van személyesitve. S azért olly államokban, mellyek keletkezésöket nem egyedúri hatalomnak, hanem bizonyos elveknek vagy különböző államtagok közös érdekeinek köszönhetik, mindég kevesebb egységet találunk. Egyébiránt ezekről is áll — és pedig kivétel nélkül — hogy alakulásukban nem a nemzetiség elve szolgált alapul. Sem Schweiz, sem az amerikai szabad államok nem polgáraik nemzeti öntudatának tulajdonithatják lételöket, sőt ugy látszik, mintha ez államok fenállása a nemzetiség elvével ellentétben volna, bár ez onnan van, mivel a nemzetiség elvét egészen hibásan fogták föl.

A nemzetiség fogalma csak a család fogalmának tovább kiképzése; s azért az államhoz is hasonló viszonyban áll. Valamint legkevésbbé sincs ellentétben erős családi kötelékek létezése egy szilárd állam fennállásával; sőt minden állam a családban találja leghatalmasabb támaszát : hasonló eset forog fenn a nemzetiségre nézve, s azoknak esztelensége, kik egységes államuk föltételül minden különös nemzetiség megsemmisitését szükségesnek tartják, csupán fokozatra nézve különbözik azok őrültségétől, kik állitják: mikép egy valódi állam alkotása végett meg kell semmisiteni a

családot, mivel csak ekkor lehetséges, hogy minden egyes egészen az álladalomhoz tartozzék.

(11.) Sok rosz származott abból, miszerint a vallás és erkölcsiség törvényeit csupán egyesekre nézve ismerék kötelezőknek, s az államok és népek nevében tetteket követtek el, sőt magasztaltak föl, mellyek minden egyest megbélyegeztek volna, ki azokat saját érdekében követte volna el. Végtelen lehet az állam hatalma : de joga, más igazoknak ellenében, szintolly korlátolt, mint az egyeseké. Ez igazság félreismerését mindég súlyos lakolás követte. Azonban, ugy hiszem, nem kevésbbé veszélyes, ha az államok és népek irányában alapelveket állitnak föl, mellyeknek alkalmazása egyesek ellenében romlásra vezetne. A jogfogalmak sértése, történjék bár a nép érdekében vagy érdeke ellen, mindég zavart idéz elő e fogalmakban, vagyis megrendíti azt, min egész társadalmi rendünk nyugszik.

Tegyük föl, hogy a communismus győzött, gondoljuk, miszerint az egyes államokban a szerencse minden javai egyenlően osztattak föl minden állampolgár között : hihető-e, hogy miután a szerencse javaira nézve az államok közt is nagy különbségek fognak létezni, s néhol a nép szűk térre szorult vagy éghajlata által legtöbb élveitől meg van fosztva, mig mások nagy területen, a természet minden áldásait élvezhetik, — hihető-e, mondom, hogy helyzetökkel elégületlen népek rövid időn azon meggyőződésre nem jutnak, mikép az egyes államok körében alkalmazott elveket az egész emberiségre ki kell terjeszteni; s a birtokos és birtoktalan egyének közt kezdődött harcz a kedvező és nem kedvező állapotu népek közötti küzdéssel fog végződni. Ugyanazon alapelv, miszerint egész népet meg lehet jogaitól erőszakosan fosztani, később mindég az egyesek jogai iránti tiszteletet is megingatja; mig az erősb joga, s a teljes jogegyenlőség elve, mit egész népekre nézve elismertek, egyedüli szabálylyá lesz az egyesek minden viszonyaiban is. Ingattassék meg bárhol a jog fogalma, mindég ugyanazon eredményt vonja maga után. Vegyétek ki a zárkövet vagy ássátok alá az alapot : mindenik esetben összeomlik fölöttetek az épület, mellyben ótalmat véltetek találni.

(12.) Ha a cathol. egyház, más keresztyén községekkel szemközt, benső szervezetében bámulatos szilárdságot mutat :

nem azon merev mozdulatlanságnak kell azt tulajdonitni, melylyel a catholicismust általában vádolni szokták. Mi lényegesnek ismertetett, a protestantismusban is szilárdul fenmaradt; s az isteni nyilatkozat tiszta igéiben korlátot szabott a szellem szabad kutatásának, mellyen nem szabad tullépnie : ugy a cath. egyház is bizonyos hitelveket állita föl, s azokhoz változhatlan következetességgel ragaszkodik; de ha szükebbek voltak is e korlátok : az egyház mindazáltal szabadon fejlődött azok között. Mit a catholicismus tespedéséről mondanak, a tények balul-ismerésén alapszik.

Ha a cath. egyház azon merevültségben maradt volna, melylyet szemére vetnek : vagy megkelle vala akadályoznia azon hatalmas előlépést, mit az európai emberiség a VI-dik századtól a XVI-kig tett; vagy el kellett volna veszitnie uralmát az emberek kedélye fölött.

Az ok, minélfogva a cath. egyház, minden alakulások daczára megőrizheté a legnagyobb egységét, csupán kormányzási alakjában fekszik. A pápa felsősége az egyház körében ugyanazon eredményre vezetett, mellyre a korlátlan királyság az állam körében. A cath. keresztyénség nézeteiben e tekintetben is nevezetes módositások keletkeztek. S habár I. Julius, sőt nagy Leo igényei nem voltak olly határozottsággal fölállitva, mint később Joannes de Turrecremata de potestate papali körülirta. (Credendum est, quod romanus pontifex in judicio eorum, quae fidei sunt, spiritu sancto regatur et per consequens in illis non erret) : e felsőségi igénynyel soha sem hagytak föl; s a melly mértékben lett a római főpap hatalma mindég korlátlanabb, annál inkább megszerzé az egyház azon eszközt, miáltal fejlődésének iránya, sőt mértéke is meghatároztathatott; a haladás meg volt, csak szabályoztatott, ugy, hogy elkülönzés helyett, mindég szorosabb összetartásra kelle vezetnie.

Luther föllépéséből gyanithatni, hogy ha az egyénnek több szabadságot adtak volna az egyház körében, s a pápaságot illetőleg kevésbbé korlátlan hatalmat vettek vala igénybe : a nagy szakadást az egyház kebelében hihetőleg ki lehetett volna kerülni. Igy a franczia forradalomról is állithatni, hogy az nem tört volna ki, ha Richelieu és XIV. Lajos nem alapiták vala meg a korlátlan

királyi uralmat; de valamint Francziaország, ez absolutismus nélkül, soha sem érte volna el ez egység azon fokát, mit ott bámulunk : ugy a cath. egyház, a pápaság korlátlan uralma nélkül, talán nem fogott vala olly erőszakosan szétszakadozni, de soha sem is vált volna olly szilárd szervezetté, minő jelenleg.

(13.) E tekintetben olvasóimat L. Ranke „Deutsche Geschichte im Zeitalter der Reformation. Berlin 1839“ czimü müvének bevezetésére s első könyvére utasitom. Ugy hiszem, korunkra nézve nem lehet tanuságosabb, azon világos előadásnál, mit e nagy történész ir az 1486—1517-ig kezdett kisérletekről : jobb alkotmányt adni a német birodalomnak. Fájdalmas lehet a gondolat : hogy már 1491-ben közös birodalmi kormányt, s hadiszervezetet inditványoztak Németországra nézve, s már akkor egy minden évben egybegyülő birodalmi gyülés tervezteték, mellynek a birodalmi kormányzás fontosabb ügyeiről kellene gondoskodni; s hogy minden kisérlet, alkotmányt szerezni e birodalomnak, mi nélkül valódi egység soha sem létesithető, a fenállón mindég hajótörést szenvedett, s csak általános izgatottságot idézett elő : ennyi hasztalan kisérlet meghiusulta mindazáltal szintugy bizonyságot tesz az eszme hatalmáról, mint azok tehetlenségéről, kik eddig valósitani igyekvének azt; s a német, ki csak elszomorodva tekinthet vissza történetének ezen szakára, vigaszt kereshet abban, miszerint fogalmaknak, mellyek több mint három században által nem veszték el hatalmukat egy nagy nép kedélyére, nem hivatásuk, nyom nélkül elenyészni. Az egész világtörténet igazolja állitásomat.

(14 és 15.) Mindkét alkotmány alapos egybevetése igen messze fogna vezetni. Ki a két tervezet közti különbséget vizsgálja : meg fog győződni, hogy Poroszország javaslata, bár többnyire ismételve föltaláljuk benne a frankfurti parlament által elfogadott határozatokat, gyakorlatilag épen ellenkező eredményre fogna szükségkép vezetni. A mellett, hogy benne foglaltatik a „Fürstencollegium“ kiterjesztett jogokkal, s a császárt korlátlan „veto“ illeti : a porosz javaslat szerint a „Staatenhaus“ tagjai — mellynek beegyezése minden törvényre szükséges — a tartományok kormányai által neveztetnének ki. S miután olly birodalmi alkotmány fenállása, melly minden fontosabb ügyek

intézését elvonja a tartományok kormányaitól, ezeknek érdekeivel ellenkezik: az egyes kormányok, a birodalmi szerkezet szerint őket illető befolyást szükségkép a birodalmi hatalom korlátozására fognák használni. A frankfurti parlament által elfogadott alkotmány életbeléptetése ellenkező eredményeket szülne, s a tartományi kormányok mindég szorosabb korlátozására vezetne, mig végre egészen nélkülözhetőkké lennének.

VI. FEJEZET.

(1.) Majdnem általános tapasztalás a világtörténetben, hogy a legtöbb alkotmány, bármi nagy hiányai voltak legyen is, mindég akkor enyészik el, ha fenállása az állampolgárok nagyobb részének anyagi jólétével összeütközésbe jő; s az ó alkotmány romjain mindég csak az képes uj hatalmat alapitani, ki ezt az állampolgárok érdekeinek biztositására tudja fölhasználni. A francia forradalom számos adatot nyujt e tétel igazolására. Valamint az 89-diki első nagy forrongást nem az oeconomistáknak és encyclopedistáknak, hanem azon controleurs generaux és más közigazgatási hivatalnokoknak tulajdonithatni, kik, a mit amazok a fenálló viszonyok hiányairól irtak, gyakorlatilag bizonyiták: ugy a következő kormányok közől is a császárságig, mindenik azon bukott meg, hogy nem volt lehetséges az anyagi jólét iránti igényeket kielégiteni, s maga Napoleon, ki kezdetben hatalmát nagy részint a nép anyagi érdekeinek ótalmára alapitá, elveszté e hatalmat, mihelyt az anyagi érdekekre veszélyessé vált. Hasonló tapasztalatokat nyujt Róma története. Ha körülményesebben tanuljuk a korszakot, mellyben a köztársaság elenyészett, meg kell győződnünk, mikép Augusztus uralma csupán azért lett tartós, mert véget vetett azon folytonos anyagi szenvedéseknek, mellyek alatt előbb a római nép minden osztályai sinylettek; s a korábbi időkhez képest némi általános jólétet tudott teremteni. E nélkül szintolly mulékony fogott volna lenni hatalma, mint Pom-

pejusé és másoké, kik azelőtt korlátlan hatalommal uralkodtak a köztársaság fölött egy ideig. — Azonban egyáltalában nem állitom, hogy valamelly államforma fenállása kizárólag azon biztosságtól függ, mellyben az anyagi érdekeket részelteti. Minél magasabb fokán áll valamelly nép a mivelődésnek, annál nagyobb befolyást gyakorolnak az erkölcsi szükségek is cselekményeire. S ha a kormány, elbizottan megsérti egy nép jogfogalmait — mi kétségtelenül ritka dolog, mert a kormányok rendesen eléggé eszélyesek, nem követni el illyesmit, hol a zsarnokságban támaszt nem találnak : — ez esetben aránylag miveletlenebb népek közt is tapasztaljuk, hogy nem csupán anyagi, hanem szellemi tekintetben is vannak bizonyos határok, miket a földnek egyetlen hatalma sem hághat által büntetlenül; habár a sértett érzületért pótlékul a legnagyobb anyagi előnyöket ajánlaná is. Mert habár minden nép vissza ohajtja is a forradalmak által vesztett anyagi hasznokat : de ez epedés egyet sem tartóztatott soha vissza.

(2.) Az eszme, miszerint minden egyesnek csupán az államhatalombani részvétében áll a polgári szabadság, egyáltalán nem uj. Mit Hermann : „Lehrbuch der griechischen Staatsalterthümer §. 51" a görög államalkotmányok jelleméről általában mond, az ó kor minden régi államszerkezeteire nézve igaz. Mindenütt ugy tekintetett az állam, „mint szabadok községe, a végett, hogy teljes önelégültséggel éljenek; az állam körén nincs önálló lét, s épen mivel a polgár azt, a mit mind az államnak köszönheti, egyszersmind köteles mindenét is föláldozni annak." Ez eszme az életből fejlődött ki a régiség népeinél; egész polgárisodásuk eredménye, olly régi, mint álladalmaik, s azért sokkal nagyobb befolyást kelle gyakorolnia az összes életre, mint nálunk, hol a tudomány vitte be ez eszmét az életbe, általa illesztettek azon alkotmányokhoz, mellyek egészen más, sőt ellenkező fogalmakon tenyésztek föl : mindazáltal az ó kor egész története igazolja, mennyire nem volt képes a tétel : hogy az egyes tartozik mindent föláldozni az államnak, semmivé tenni az egyesek érdekeinek befolyását a cselekményekre. Hiszen Spártában is, hol Lycurg törvényhozása egyes polgárok külön érdekeinek keletkezését lehetőleg gátolta, s hol mindenkinek gyakorlatilag át kelle látnia az államjólét azonosságát a magáéval, —

még itt is egészen betelt a jósige: „kincsvágy rontandja meg Spártát." S az egész ó történet mennyi számtalan példát mutat a legvirágzóbb időszakokból haszonlcsésre s piszkos önzésre, minővel alig találkozunk napjainkban, vagy legalább nem olly leplezetlenül. Nem hiszem, hogy korunkban valaki legjobb barátja előtt is olly vallomásokat tenne, mint Cicero Atticusnak : „Legem consules conscripserunt, qua Pompejo per quinquennium omnis potestas rei frumentariae toto orbe terrarum daretur : alteram Messius, qui omnis pecuniae dat potestatem, et adjungit classem et exercitum, et majus imperium in provinciis quam sit eorum qui eas obtineant. Illa nostra lex consularis nunc modesta videtur; haec Messii non ferenda. Pompejus illam velle se dicit, familiares hanc. Consulares duce Favonis fremunt; nos tacemus, et eo magis quod de domo nostra nihil adhuc pontifices responderunt. Cic. ad. Attic. L. IV. ep. 1. Hasonló nyiltságra, mellyel önzésöket többször dicsekedve bevallják, számos adatot találunk az ó kor története lapjain. Midőn például Epikrates az athéni nép előtt vádoltatott, hogy a persa királytól ajándékot fogadott el, minden szégyen nélkül megvallá, s állitá, hogy azt igen democrata eszköznek tartja, meggazdagitani a polgárokat, ha évenkint, a helyett, hogy archonokat válasszanak, mindég más szegény democrata polgárt küldenek követül Persiába. stb.

Okos dolog-e korunkban mindég csak a közjóról beszélni s nem lenni figyelemmel arra, minő befolyást gyakorolnak az állam intézményei sok egyes személyes jólétére? Kétségkivül azon állam volna legboldogabb, hol minden egyes az egész javát mindég elébe tenne saját érdekének, de ha ez eszmény elérhető, csak ott lehetséges az, hol az állam az egyesek jólétére a legtöbb figyelmet fordit. Azon mértékben növekedik a polgárerény, minél ritkábban vannak kitéve az egyesek a súlyos kisértetnek a köz- és magánérdekek összeütközése által.

(3.) Tittmann az ó- és az ujabb kor államai közti különbséget (mire nézve ismét meg kell különböztetni a legujabb kort, midőn az állam körüli fogalmakra nézve visszatértek ismét az ó kor elveihez) igen jól jellemzi, mondván (griech. Staatsverfassungen. 15. l.) : hogy az állam az ujabb időkben inkább az egyesek

biztosságát tűzte czélul, mint a görögöknél volt, hol a törekvés inkább az egész, az alkotmány és egyenlőség biztositására volt irányozva. Róma sem különbözik e tekintetben a classicus régiség más államaitól. Sőt valamint a római államban látjuk az ó kor fogalmait legnagyobb tökélyre jutva: azon nézet sem jutott sehol olly általános jelentőségre, miszerint az egyes legfőbb erénye, minden egyénit, legszentebb érzeményeit is feláldozni az állam jólétének. Tanusitja ezt az idősb és ifjabb Brutus példája. Azon állás, mellyet a vallás a régiség népeinek életében elfoglalt, egészen megfelelő volt az érintett nézetnek. Itt sem az egyes kielégitésére, hanem kizárólag az egész jólétére volt tekintet. S azért az ó kori államokban az állam és egyház között lehetlen vala minden összeütközés, vagy legalább mindég az elsőnek részére kelle eldőlnie.

Az egész ó kort, de különösen Rómát igen diesérték vallásos türelmeért; körülményesebb vizsgálódás azonban mindenkit meggyőzhet, hogy a köztürelem, mellyben Róma mindent cultust részesite, nem valami magasabb foku fölvilágosodásnak, vagy emberiség iránti különös tekintetnek tulajdonitandó, mint főleg a XVIII. században álliták, hogy a keresztyénség ellen valamit fölhozhassanak. Róma története elég adatot nyujt, miszerint idegen isteni tiszteletek behozatala itt is nemcsak megtiltatott, sőt vallásos okokból iratok elnyomása és nyilvános megégetése is fordul elő. Livius L. XL. cap. 29. A különbség az ó- és uj kor közt csupán abban áll, hogy mig ma a vallás az államtól függetlennek hirdettetik: Rómában a vallás is alá volt vetve az államnak, s annálfogva idegen istenek és szertartások bevitele a senatus jogai közé tartozónak tekintetett, és ha vallásos szokások fölött vitály keletkezett, a népet illette a határozat [1]), mi által szükségkép a legnagyobb egység származott az állam és egyház között.

(4.) A rabszolgák állása a régi korban szükséges eredménye azon elveknek, miken akkor az egész állam nyugvék, s azért mindenütt egyforma. Ha Thucydidesben (L. IV. c. 80) olvassuk,

---

[1]) Lásd Livius L. XXXVIII. c. 51.

mint tudták a spártaiak nyakukról lerázni a heloták egy részét, hogy midőn Pylos az ellenség kezében van, zavarokat ne támaszthassanak; ha látjuk Aeschinesnél (Timarchban), hogy különös magyarázatra volt szükség az athéni nép előtt, megértetni, miszerint igazságos a törvény, melly egy gyalázatos bün elkövetését rabszolgákon is tiltja; ha szemléljük Plutarchban (in Catone majore C. XXI.) mikép bánt e hires római (Cato) rabszolgáival; vagy Tacitusban (Annal. L. XIV. 42.) a senatus tanácskozásait olvassuk Pedanus Secundus megöletése fölött, midőn négyszáz ártatlan rabszolga kivégzése azon hideg megjegyzéssel indokoltatik: „Habet aliquid ex iniquo omne magnum exemplum, quod contra singulos utilitate publica rependitur“: ezekből mindenki meggyőződhetik, hogy a rabszolgákkali bánásmódra nézve legalább a jogfogalmakat illetőleg, az ó kori álladalmak közt nem volt semmi különbség; s hogy nem csupán Rómában volt elismerve a törvény: „Impudicitia in servo necessitas, in libero officium, in ingenuo Flagitium est.“

Juvenal versei [1]), sőt Pedanius Secundus idézett esete is, midőn a nép az ártatlan rabszolgák kivégeztetését meg akará akadályozni, mutatja, hogy a keresztyén időszámlálás kezdete után, csakhamar némi változás következett be a rabszolgákkali bánásmódot illetőleg a közvéleményben, de az állam, mig keresztyénivé nem lett, szigoruan ragaszkodott mindég ugyanazon elvekhez.

(5.) Miután Mózes törvénye a zsidó népnek az egyiptomi fogságból szabadulása után nem sokára adatott, s e nagy törvényhozó egy számra csekély nép önálló lételét csak akkor hitte biztosithatni, ha képes vala, lángoló lelkesedést ébreszteni keblében a szabadság iránt: Mózes törvényeiben mindenütt a szabadságot látjuk a jog alapjául elismerve. Jehova megszabaditá a népet, s Izrael csupán az ő alattvalója. „Ego dominus Deus

---

[1]) Pone crucem servo. Meruit quo crimine servus
Supplicium? Quis testis adest? quis detulit? audi:
Nulla satis de vita hominis cunctatio longa est.
O demens! ita servus homo est? Nihil fecerit: esto.
Sic volo, sic jubeo, stat pro ratione voluntas.
Sat. VI. 210.

vester, qui eduxi vos de terra Aegyptiorum, ne serviretis eis, et qui confregi catenas cervicum vestrarum, ut incederetis exacti. Levit. XXVI. 13. Mei enim sunt servi filii Izrael, quos eduxi de terra Aegypti ibid. XXV. 55. S miután egy nép sem ragaszkodott olly szilárdul nemzeti törvényhozásához : a szabadságra hivatás öntudata szintén sehol sem tartatott föl, kivált olly hoszas elnyomás után, mint e népnél. Olvassuk Samuel szavait, mikben a népet inti, ne válasszanak királyt (Regum. I. C. 8) : s ugy találjuk, mikép a szabadság alatt, mire a vallásukhoz hű zsidóknak törekedniök kelle, nem csupán nemzeti függetlenség értendő. E függetlenségért egy nép sem mert többet, és pedig majd mindég szerencsétlen harczokban; egy irodalomban sem találunk több bizonyságát a szabadságérti lángoló lelkesedésnek, mint a profeták irataiban. „Numquid servus est Izrael?" (Jeremias II. 14.) : ez a vezéreszme, melly e szerencsétlen nép egész történetén végiglen átvonul.

A szabadság érzete rendületlen volt a zsidó népnél, mert mély vallásos meggyőződésen alapult : azonban ez érzet közös volt az ó korban más népekkel. Másként áll a dolog azon elvekre nézve, miket a zsidó törvvényhozás az idegeneket és rabszolgákat illetőleg felállita. E tekintetben nemcsak az emberiség pálmája illeti a zsidókat az ó kor minden más népei fölött : hanem ők veték meg azon emberségesebb nézetek alapját, miket a keresztyénség később általános gyakorlati elismerésre juttatott. Vessük egybe a rabszolgaságra vonatkozó törvényeket : „Cum tibi venditus fuerit frater tuus Hebreus vel Hebrea, et sex annis servierit tibi, in septimo anno dimittes eum liberum. Deut. XV. 12. — Non eum opprimes servitute famulorum; sed quasi mercenarius et colonus erit. Levit. C. XXV. 39. 40. — Et quem libertate donaveris, nequaquam vacuum abire patieris; memento quod et ipse servieris in terra Aegypti. Deut. XV. 13. 15 — vessük össze ezeket az idegenekkeli bánásmódot illető intézkedésekkel : Si habitaverit advena in terra vestra, et moratus fuerit inter vos, — sit inter vos quasi indigena, et diligetis eum quasi vosmetipsos, fuistis enim et vos advenae in terra Aegypti. Levit. C. XIX. 33. 34. — Aequum judicium sit inter vos, sive peregrinus sive civis peccaverit. Ibid. XXIV. 22. : s az idézetekből is

meggyőződhetünk, hogy sem Róma, sem Görögország nem állott olly közel korunk humanitásához; s a zsidó törvényhozás ez emberiebb szellemét a fogság alatt szenvedett nyomorrai visszaemlékezésének tulajdonithatjuk.

(6.) A zsidók vallása Rómában nem tartozott az üldözöttek közé. Mig hittanaik, kevéssel a köztársaság bukása előtt, a birodalomban, sőt Rómában is kezdettek terjedni: mások megvetéssel tekintettek a zsidóságra. Valamint Cicero, ugy Tacitus is barbara superstitio névvel illeté a zsidó vallást, követői mindazáltal, nagyobb számmal tartózkodhattak magában Rómában is. (Cicero pro L. Flacco. C. XXVIII. Sveton. Caes. C. LXXXIV.) Ha változtak e tekintetben később a nézetek, s a keresztyéneket, kik a zsidókkal hoszas ideig felcseréltetének, a legkegyetlenebbül üldözék: nem hittürelmetlenségnek kell azt tulajdonitni, hanem azon meggyőződésnek, hogy a keresztyénség által fölállitott alapelvek a római birodalom fenállásával meg nem egyeztethetők. Csak igy lehet megfogni, hogy a keresztyének épen Róma legjobb császárai, egy Traján, Adrian, Antonius Pius és Marc Aurél alatt szenvedtek legnagyobb üldözéseket. S azért a keresztyének is mindég azt igyekeztek mutogatni üldözőik ellenében, miszerint vallásos fogalmaik az államra nem veszélyesek. „Semmit sem tettem a császár vagy köztársaság érdeke ellen, sőt valahányszor kötelességem ugy kivánta, mindég védelmökre keltem:“ igy menté magát H. Victor a praefectus előtt; s hasonló nyelven szólanak a többi egyházi atyák is. S midőn, a mit annyian előreláttak, végre bekövetkezett s Róma menthetlenül bukásnak ment elébe: ekkor is elismerteték, minő befolyással valának e részben a keresztyénség fogalmai. Erre vonatkoznak Rutilius panaszos verssorai:

Atque utinam nunquam Judaea subactă fuisset
Pompeji bellis imperioque Titi!
Latius excisae pestis contagia serpunt
Victoresque suos, natio victa praemit.

(7.) A monda, miszerint Romulus városát az által népesité meg, hogy menhelyet nyitott mindenki számára, Alba lakosainak átköltözése Rómába és sok egyéb példa bizonyitja, mikép a haza fogalmát Rómában már a legrégibb időktől fogva az állam és nem

valamelly különös nemzetiség fogalmával kapcsolák egybe. Később, midőn a mindég szerencsés háborúk által mindég nagyobb számu idegen jött Rómába s ott felszabaditás utján a polgárjogokban részesültek: a főváros népessége is mindég vegyesebb lett, s a köztársaság egyik fényes korszakában nem ok nélkül lehete kiáltani a forumon egybegyült római néphez: „Taceant, quibus Italia noverca est. Non efficietis ut solutos verear quos alligatos adduxi.“ Miután nemcsak az összes italiai szövetséges népeknek, hanem az ugynevezett Gallia Cisalpina lakosinak is megadott a polgárjog, s Caesar Spanyolországban azon városok lakosit is megajándékozá vele, mellyek hozzá hivek maradtak, sőt később a siciliaiakat is: e polgárjog, mint különös nemzetiségi jellem, elveszté minden jelentőségét még mielőtt a császárság Afrika és Ázsia lakosit, s az északi barbárokat seregestől fölvette volna a római polgárok sorába.

(8.) Bár Róma teljes mértékben elérte századokon keresztül követett czélját, s a legnagyobb kiterjedés mellett is összetartó létegnek mutatkozik, mellynek szilárdsága csodálkozásra indit: ha mindazáltal az eszközöket vizsgáljuk, mellyek akkor egy erős központi hatalom alapitására a kormányoknak rendelkezésére állott; ugy találjuk, hogy Róma az egységes állam föltételei körül egészen más nézetekből indult ki, mint korunkban divatoznak. A köztársaság idejében Róma azon városoknak, mellyeket a római polgárjogban részesite, nemcsak azon jogot, hogy elöljáróikat választhassák, hanem saját törvényeiket is meghagyta [1]). — (Legalább Beaufort, Républiqne Romaine Vol. V. p. 221. azon nézetben van, mellyet Schlosser is pártol Univ. Über d. Gesch. der alten Welt, hogy az olly municipiumok, mellyek a római intézményeket nem örömest fogadák el, egész belszerkezetöket megtarthaták.) Mindazon népek, mellyek az ugynevezett italiai jogban részesültek, megtarták saját közigazgatásukat és törvényeiket; sőt Italiának görög városai is, mivel Róma ellen fölkeltek, legyőzetvén súlyosan lakoltak ugyan; azonban, — miként Strabo irja, — nem vesztették el görög intézményeiket. S miután a császárok

---

[1]) Csak büntetésből, hütlenség vagy elpártolás miatt, kormányoztattak az egyes városok római praefectusok által.

kényuralma alá volt is vetve a római birodalom : nem történt e kormányelveken semmi változás. Nem hogy veszélyt láttak volna a római császárok a municipal szerkezetben az állam egységére nézve : sőt számos kényszeritő törvény által igyekvének azt fentartani.

Diocletian óta minden városban volt a város tekintélyesb polgáraiból egy gyülekezet (számra különböző, leginkább 100 tagból), melly Ordo decurionum, Ordo, Curia vagy Senatus nevezet alatt, a belügyek vitelére volt megbizva. E Curiának vagy születés által, mint egy decurio fia, vagy választás utján lehetett valaki, mi által a curia önmagát kiegészité. A curia határozatainak végrehajtása szintén választott tisztviselőkre (magistratus, II vagy IV viri) volt bizva; s az illy curiák hatásköre meglehetősen ki vala terjesztve. Ők gondoskodtak a városban az adókivetésről és beszedésről; s e fölött néha a hadi készületekre ügyelés is rájok bizaték, s gondjaik közé tartozott a sergek élelmezése és ellátása is. Magok kezelték a város belügyeit. Birói itéleteiktől (s illetőségök a polgári ügyekben elég terjedt volt) egyenesen a tartomány elnökéhez volt felebbvitel. A rendőrséget az irenarchok és stationaerek stb. által kezelék.

Ki e fontos tárgy körül körülményesebb ismeretet akar szerezni : olvassa meg Savigny-től : Geschichte des römischen Rechts és Fauriel-től a Hist. de la Gaul meridional első kötetét. Lásd továbbá : Roth, de re municipali Romanorum; és Raynouard, Hist. du Droit municipal en France.

(9.) A codex Theodosianus számos törvényt foglal magában, mikből láthatni, hogy a municipal hivatalok elfogadása súlyos teher gyanánt tekintetett, melly alól mindenkép igyekeztek magokat kivonni. „Destitutae ministeriis civitates, splendorem quo pridem nituerant, amiserunt; plurimi siquidem collegiati, cultum urbium deserentes, agrestem vitam secuti, in secreta sese et devia consulerunt. Cod. Theod. De his qui prop. Condit. reliquerunt.

Curiales qui ecclesiis malunt servire quam curiis, si volunt esse quod simulant, contemnant illa quae subtrahunt; nec enim eos aliter nisi contemptis patrimoniis liberamus. Quippe animos

divina observatione devinctos non decet patrimoniorum desideriis occupari. Cod. Th. lib. 12. tit. 1. de decur.

Quidam ignaviae sectatores, desertis civitatum muneribus, captant solitudines ac secreta, et specie religionis cum caetibus monazontum congregantur. Hos igitur atque hujusmodi intra Aegyptum deprehensos per Comitem Orientis erui e latebris consulta praeceptione mandavimus, atque ad munia patriarum subeunda revocari. Ibid.

Curiales omnes jubemus interminatione moneri, ne civitates fugiant aut deserant, rus habitandi causa; fundum quem civitati praetulerint scientes fisco esse sociandum; eoque rure se esse carituros, cujus causa impios se, vitando patriam, demonstrarunt. Ibid. lib. 12, tit. 18 si curiales etc. — E törvények nagy száma tanusitja, mikép minden szigora mellett sem érték el általok az ohajtott czélt. Egyszersmind azonban látjuk ezekből, mi komolyan rajta voltak a császárok, hogy a municipal intézmények fentartassanak a városokban, épen mivel belátták, miszerint általok nem veszélyeztetik az, a mi az állam egységének fentartására lényeges. Kétségkivül ez intézmények sem voltak képesek biztositani a polgárok biztosságát és jólétét. Hol kényuralom van, nem biztosithatni a polgárok érdekeit közigazgatási intézmények által; mi ugyan nem magoknak az intézményeknek, hanem a kényuralomnak tulajdonitható. Mi méltó tárgy gondolkodásra, főleg ha megfontoljuk, hogy azon polgári szabadság nagy része, melly a római birodalom romjain keletkezett, az érintett alapokból fejlődött ki.

(10.) Honorius és ifjabb Theodosius császároknak, az Arlesben székelő galliai praefectushoz 418-ban kibocsátott leiratában következő rendeltetik. Tudtul kell adni minden közhivatal által kitünő férfiaknak, nagyobb földbirtokosoknak és biráknak a tartományokban, hogy minden évben, augusztus és september idusa közt Arles városában gyüljenek egybe közös tanácskozásra. A távolabb provinciák, az esetre, ha a birák mulaszthatlan foglalkozásuk miatt akadályoztatnak, követek által képviseltethetik magukat e gyülésen. A meg nem jelenők aránylagos pénzbüntetésben marasztaltatnak el.

(11.) Ugy hiszem, hogy azon határtalan bámulat oka, mely-

lyel a régi kor polgár-erényei iránt viseltetni szokás, nagy részt abban keresendő, mivel az állam és az egyesek java között, akkor létezett szoros összeköttetés, nem vétetik elég figyelembe. — Olly korban, midőn mindenki csak annyiban tarthatott igényt bármi jogra, mennyiben az állam polgára volt, s a haza elvesztével teljes jogtalanság, sőt rabszolgaság állapotába sülyedt; hol az egyéni vagyon birtoka, az állam fenállásától függött, s minden a mi ennek számára szereztetett, bár egyenetlenül felosztva, mégis mindég minden egyesnek javára szolgált; hol a szegényebb polgár az állami terület kiterjesztését saját anyagi helyzete javulásának volt kénytelen tekinteni, mivel általa, nemcsak teljes adómentességre, hanem a meghóditott terület egy részletére is számolhatott, miután az mint ager publicus, állami jószággá vált; hol az állam, néha ingyen s csak mindig fölötte csekély árakon élelmi szereket osztott a népnek, és hol a nyilvános játékok iránti gond, mikben ő ingyen vehetett részt, egyike volt a legfontosabb állami ügyeknek; hol a haza iránti nagyobb érdemek az egyesnek nemcsak utat nyitának a hatalom s dicsőségre, hanem egyuttal legjobb módjai valának a meggazdagodásnak : ott minden egyes ragaszkodásának az államhoz nagyobbnak kellett lennie, s ott szükségképen a közjóérti legnagyobb áldozatok számosabb eseteit találandjuk; — azonban mégis csalatkoznánk, ha ezeket a közszellem magasabb fokának tulajdonitanók. Sőt inkább ennek oka abban fekszik, miszerint a régi kor államaiban az önzés és honszeretet indokai, mellyek ujabb időkben olly gyakran léptek ellentétbe, csaknem mindig közremunkálának egy czélra. — Schlossernek, nézetem szerint, teljesen igaza van, midőn (Univ. Über d. Gesch. d. Alterthums II. 2. 451) állitja, hogy a római aristocratia épen az erkölcsi korcsosodás időszakában volt nagy és fényes, az emberiség és tehetségeinek olly oldalát tünteté fel, melly soha sem azelőtt, sem azután nem volt olly nagy és dicső. Azonban nézetem szerint csalódás volna ebből azt következtetni akarni, hogy: erkölcsi romlottság és szellemi s tettbeli nagyság az emberek között, elválhatlanok. Róma azon korszakának története, ellenkezőleg azt tanusitja, mikép olly viszonyok, mellyek által az egyes java az állam javához van kötve, még erkölcsileg romlott korszakban is, a polgár-

erények csudáit képesek eszközölni. Ezen tan fontos minden időkre. Mert csak azon állam nyugszik valódilag szilárd alapokon, mellyben nemcsak az erényes, hanem minden okos ember a közügy épségben-tartásában kénytelen látni élete legfőbb feladatát.

(12.) Blanc Lajosnak teljesen igaza van, midőn (pages d'Hist. d. l. Rev. Ch. II.) állitja, hogy a Reform egész választmánya „sans pousser droit aux conclusions souveraines du socialisme en acceptait, du moins les premisses.“ Tovább kellett volna mennie, ugyanazt mondania a National egész pártjáról. Hol a nép arról győződött meg, miszerint anyagi előnyei biztositásának és szaporitásának egyedüli módja csupán abban áll, hogy általában részt vesz a törvényhozási választásokban, s hol e törvényhozásra ruháztaték a legkorlátlanabb rendelkezési jog minden ügyek fölött; — illy álladalom gyakran kénytelen olly helyzetbe jönni : „quum mixtis omnibus et moderatore uno carentibus tantum quisque saperet, quantum erranti populo persvaderi poterat.“

(13.) „Tout le monde voulait un peu plus d'independence, et se placer dans une situation plus douce, mais il serait difficile peut être de citer un seul homme utilement occupé qui eut la pensée de detruire, ou méme de changer la monarchie“ : igy nyilatkozik Beaulieu. (Int. p. 32) a franczia forradalmat megelőző hangulatról. Midőn később meggyőződének a létező viszonyok fentarthatlanságáról : Anglia és Északamerika példája volt, mellynek befolyásával az alkotmányozó gyülés törvényhozói működésének folyama alatt félreismerhetlenül találkozunk. Ugy látjuk, miként mindazon férfiak, kik a forradalom kezdetén a legnagyobb befolyást gyakorlák, vagy nyiltan Anglia intézményeinek utánzása mellett nyilatkoztak; mint : Clermont Tonnerre, Virieux, Bergasse Malouet, Lally Tolendal s mások, vagy pedig mint p. Liancourt, Lafayette, Pelletier, de St. Fargeau, Bailly, Sieyes, Thouret stb. democraticus alkotmányt, minő Amerikában létezett, akartak kiüzdeni honuk számára; s attól csak annyiban tértek el, mennyiben e mellett a királyság és a társadalmi viszonyok fentartását lehetségesnek hivék.

(14.) Az angol alkotmány fényes eredményei igen gyakran tulajdonittattak két oknak : annak, hogy ezen alkotmány által a monarchicus, aristocraticus és democraticus elv tökéletes egyen-

sulyba hozatott, és továbbá, hogy benne a törvényhozó, birói és végrehajtó hatalom szigoruan el van különitve. Nyugodt vizsgálat mellett ugy találjuk, hogy az alkotmány a dicsért előnyök egyikével sem bir. Minden tökéletes egyensuly csak a legtökéletesebb tespedéssel egybekötve gondolható. Angliában, történelmének különböző időszakaiban mindig a monarchicus, aristocraticus és democraticus elv gyakorlott felváltva tulnyomó befolyást, s a hatalmas szigetország fejlődése ezen elemek felsőség utáni folytonos küzdelmének, s nem azok egyensulyának tulajdonitható. Épen olly kevéssé lehet szó a hatalmak teljes elkülönitéséről olly államban, hol az esküttszéki intézmény által a birói eljárások legfontosb része a nép által gyakoroltatik, hol a végrehajtó hatalom eszközei a törvényhozásnak felelősek, s hol a király, mint a végrehajtó hatalom feje, a parlament összehivása s föloszlatása, felsőházi uj tagok kinevezése s a törvényjavaslatok szentesitése körüli jogai által, a törvényhozásra olly nagy befolyást gyakorol. — Ha az egész népélet eredményeit az állam alkotmányának, jóllehet ez is csak a nép egyénisége által nyer még fontosságot, akarjuk tulajdonitani, akkor az angol üdvös eredmények inkább ellenkező okokból lesznek származtatandók. Épen mivel az angol alkotmány által sem a democraticus, sem az aristocraticus, sem a monarchicus elv a nyilvános hatalmak egyik ágából sem volt kizárva, s mivel ezek — a törvényhozó, birói és végrehajtó hatalom — soha sem voltak olly szigoruan elkülönitve, hogy egyik vagy másik önkörében önkényes hatalmat gyakorolhatott volna, vagy röviden mondva: mivel az angol alkotmány egy egészen absolut hatalom fenállását az államélet minden körében lehetetlenné tette, csak ezen körülménynek köszönheti Anglia szabadságát és nagyságát. — A nép nézetei az állam vezetésére nem mindig valának azon befolyással, mellynek — mint ezt a gabonatörvények változtatása mutatja — mai nap egy statusférfiu, egy párt sem mer ellentállani, s csak egy félszázaddal kell hátrább tekintenünk, hogy meggyőződjünk, mennyivel hatalmasabb volt akkor a korona befolyása, mellynek alkotmányos állása külsőleg azóta bizonyosan nem változott; de miként most, daczára a népakarat elismert hatalmának, ennek bármennyi zajjal összekötött egyszerü nyilatkozata nem elég

arra, hogy egy törvény azonnal megváltoztassék : szintugy talált a királyi hatalom akkor is, midőn még csaknem absolutnak látszott, — mindenkor bizonyos korlátozásokat, és épen ez által lőn az alkotmány az egyéni szabadság védfalává, és ismét ez által alapjává a minden oldalróli fejlődésnek a tudomány és anyagi haladás terén.

Hasonló előnyöket találunk — bár csekélyebb mértékben — az északamerikai alkotmányban. A mit Angliában a történeti jog iránti tiszteletnek köszönhetni, melly t. i. a népet mindenkor arra birá, hogy az akadályokat, mik utjában álltak, nem rombolá le, hanem megkerülé : ugyanaz eszközöltetik Északamerikában a szövetségnek ugyan annyi majdnem független államokra lett eredeti fölosztása s a térviszonyok által. Mindaddig mig a szövetség államokra osztása fenáll, s a népség azok nagyobb részében olly ritka maradhat, mint most, Amerikában a tökéletes democratiának elvileg fenállása nem fogja az egyesek egyéni szabadságát veszélyeztetni.

(15.) A classicus ó kor utánzása utáni folytonos törekvés, mellyel a franczia forradalom lefolyása alatt sok szónoklatban, a legtöbb végzésben, minden köztársasági ünnepélyeknél találkozunk, s mellynek nemcsak a legfontosabb köztársasági intézmények (tribunat, consulat, vének tanácsa stb.) egész tartományok (La republique ligurienne cisalpine, parthenopienne stb.) elnevezését, hanem több Brutust, Timoleont, Caesart és Pompejust is köszönhetünk, ki jelenleg nagy nevének pályáját kalmárboltban vagy egy szegény hivatalszobában végzi be — ezen törekvés, ha csupán illyen dolgokra szoritkozik vala, egészen ártalmatlan maradt volna. — A mit a köztársaság e tekintetben tett, csupán folytatása XIV. Lajos fáradozásainak. Róma uralma után annak szabadsága hozatott rococoszerüen szinpadra ; a lovagcsizmákban megjelent Grachusok és Brutusok méltó követői azon Numa Pompilius és Caesaroknak, kik Alonge-parókáikkal tapsoltattak meg. De hogy ha vizsgáljuk a befolyást, mellyet az ó kor történetének egészen hibás fölfogása, a franczia forradal m által általánosan követett irányra gyakorolt; ha látjuk, hogy római és görög hősök példája mentségül használtatott minden gyilkosságnál, mellyre nézve politicai ürügy használtathatott, hogy minden undok tény,

mihelyt az ó kor történetére lehete hivatkozni, erényül állittatott fel, hogy rablás és lopás, gyilkosság és megvesztegés azonnal igazoltnak tekintetett, mihelyt valamelly classicus iró az ó kor valamelly ugynevezett nagy férfiáról hasonlót beszélt el: — át fogjuk látni, hogy azon mód, melly szerint a XVIII-dik században az ó kor történetével nagyobb részt foglalkoztak, az izlés elrontásánál többet tett; s hogy az encyclopedisták nézete, minélfogva a történeti eredmények alapos kiismerése fölöslegesnek tekinteték: „comme étant seulement d'une nécessité convenue, comme une des sources les plus ordinaires de la conversation, en un mot, comme une de ces inutilités si nécessaire qui servent à remplir les vides immenses et frequents de la societé“ [1]) s a történetet, csupán hogy bizonyos állitásoknak ut nyittassék, szándékosan meghamisiták, hogy ezen nézet nemcsak a tudomány, hanem Francziaország egész fejlődésére nézve fölötte káros volt.

A mi a francziai forradalomra nézve a classicus ó kor története volt, az korunkra nézve a franczia forradalomé. Miként akkor Rómával foglalkozott a képzelődés, ugy foglalkozik most Párissal, s a convent és constituante hősei háttérbe szoriták azokat, kiknek életét Plutarch irta meg. A gyakorlati eredmények, miket a forradalmi történet tanulmánya, korunkra nézve előhozott, egészen hasonló szellemüek, s pedig azért, mivel a történet ezen részével épen ollyképen foglalkozának, mint a mult században a régi kor történetével. Kitünő irók egész sora, kik között Sieyes áll első helyen, legragyogóbb szinekben festé le előttünk az uj kor ezen legnagyobb eseményét. Az utóbbi bámulatos világossággal — melly egyébiránt csak arról győzött meg, mikép sok látszik világosnak a nélkül, hogy igaz lenne — bizonyitgatá mindannak szükségességét, mi a forradalom alatt történt; mások Robespierre ifjuságát, melly abban állott, hogy pénz által nem volt megvesztegethető, Danton óriási alakját, a terroristák tiszta lelkesedését rajzolták s müvészek gyanánt a kezökbe akadt sárból isteni alakokat teremtének; az elkövetett iszonyuságokat majdnem mindnyájan ugy tudák előadni, mint szükséges roszat, mint olly dolgokat, mellyek megmenték Francziaországot, mig

[1]) D'Alembert: Reflexions sur l'histoire.

annyira jutának, hogy — ámbár, Amerika fölszabadulása, s az 1830 és 48-ki franczia fölkelések tanusága szerint, épen a franczia forradalomból tanulhatták volna meg, mikép a szabadságérti harcz csak akkor vezet czélhoz, ha emberileg folytattatott — teljes komolysággal állitanák, miszerint a szabadságnak vérrel kell trágyáztatnia; bizonyságul olly forradalomra hivatkozván, melly Napoleon dictaturájára s a Bourbonok restauratiójára vezetett. — Ugy hiszem, ideje volna, hogy azok, kik a franczia forradalom leirását tüzik feladatokul, végre belássák, miképen minden irónak még egyéb föladata is van, mint csupán szép és olvasott könyvet irni. — Korunk romantikája azon szemrehányással illettetett, hogy tulságosan foglalkozik borzalmas események rajzaival, s ez által károsan hat az erkölcsre. Véleményem szerint a regények között mindig azok valának a legveszélyesbek, miket történetnek neveztek, s olly rajzok, mik által az olvasó érzelmét az iszonyu ellenében eltompitják, távolról sem lehetnek olly káros hatásuak, mint midőn azt, a mi magában borzasztó, szépiteni s kellemessé tenni iparkodunk.

(16.) Nem a népfölség elvének alaki elismerése által tétetik lehetlenné az állam külügyeinek czélszerü vezetése. Hol a népfölség nevében semmi más nem vétetik igénybe, mint hogy az államügyek ezen része a közbizalmat biró férfiak által vezettessék, kik cselekményeikért szigoru számadásra vonathatnak, ott a népfölség elve — mint ezt az ujkor több alkotmányos államainak példája bizonyitja — az állam külviszonyaira nem gyakorland káros befolyást. Az államügyek ezen részének vezetési módjára kétségtelenül nagy befolyásu már maga az elv elismerése, s azon szükségesség, minélfogva minden tanácskozások, legalább miután befejeztettek, nyilvánosság elé hozatandók. Az alkotmányos államok diplomatiája mellőzni kénytelen számos eszközt, mik különben mesteriek gyanánt bámultattak; egyébiránt épen a nyilvánosság, melly az alkotmányos államok képviselőinek külországok ellenében ravasz mesterfogások alkalmazását lehetlenné teszi, nyujt ezeknek mindenkor olly erőt, mit különben nélkülözni volnának kénytelenek. Másként áll a dolog, midőn a nép, jogának nevében, a külügyek valóságos vezetésére közvetlen befolyást vesz igénybe. Azon állam, hol ez történik, külügyi viszonyait

illetőleg más államok irányában mindég a rövidebbet huzza, s a demokrata kormányalak leggyöngébb oldala [1]) sehol sem fog inkább nyilatkozni, mint ott s akkor, ha egy democraticus államnak más államhozi viszonyait veendjük vizsgálat alá. Hogy a jelenkorból ne idézzek példákat, csupán Athen külügyeinek macedoni Fülöp korábani vezetése módját emlitem meg. A mint nem volt soha nép, melly általában véve a mivelődés magasb fokát érte volna el, mint az athéni : szintugy nem volt a legfőbb szónoki tehetséggel egyesült statusférfiui képesség és igaz honszeretet soha olly mértékben föltalálható, mint Demosthenesben, s mégis elismerendi mindenki, a ki előtt a régi kor története nem titok, miszerint a macedonok királya, törekvéseinek czélját, az egész Görögország fölötti — legalább — tettleges hegemoniáját csupán Athen eszélytelen politicájának köszönheté.

(17.) Ha tekintetbe vesszük azon okokat, mellyek azon, csaknem minden alkotmányos államok ministereire ruházott jognak, minélfogva valamennyi nyilvános hivatalt ők töltenek be, támogatására fölhozatnak : el kell ismernünk, hogy ez ellen elméletileg keveset lehet szólani. Egy minister sokkal magasabb polczon áll, semhogy különösen az alsóbb hivatalok betöltésénél mellék érdekek által engedtetné magát vezettetni. Arról, ki a közigazgatás egyik ágának élén áll, föl kell tennünk, hogy ismeri a szolgálatra szükséges tulajdonokat. S mikép hozattassék az igazgatásba a szükséges egység, hogyan lehessen a minister felelős, ha parancsainak végrehajtóit nem ő nevezheti ki. Mind ezen okok ellenében nem lehet egyebet fölhozni, mint hogy ezek mellett két dologról feledkezének meg :

1) Hogy nemcsak személyes, hanem politicai okok is vannak, s hogy a közigazgatás sokkal gyakrabban szokott szenvedni azon befolyás alatt, mit az utóbbiak, mint mellyet az előbbi okok gyakorolnak a hivatalok betöltésére.

2) Hogy a ministerek, daczára összes mindenhatóságuk s felelősségöknek mindig csak emberek maradnak, s ugyanazért a

---

[1]) Numeratur enim sententiae, non ponderantur; nec aliud in publico consilio potest fieri, in quo nihil est tam inaequale, quam aequalitas ipsa; nam cum sit impar prudentia, par omnium jus est. Plin. Ep. II. 12.

szolgálathoz megkivántató tulajdonokat a legpontosabban ismerhetik, a nélkül, hogy mégis tudnák, vajjon e tulajdonok azon több ezer egyénben, kiket életökben soha, vagy csak félórára láttak, föltalálhatók-e?

Ki valaha olly helyzetben volt, hogy nagy számu hivatalt egyszerre kelle betöltenie, nem fogja kétségbe vonni ez állitás helyességét s bevallandja, hogy az alsóbb hivatalok betöltésénél, minden lelkiismeretessége mellett, vagy körzetének tudomására, vagy az ugynevezett jó szerencsére volt kénytelen bizni magát. — Gyakran mondatott, hogy a tömegekben sajátságos ösztön lakozik, melly őket a választásoknál vezérelni szokta, s el akarom ismerni, hogy ezen eset előfordul néha egyéneknél is, még pedig azon perczben, midőn ministerekké neveztetnek ki; de különben ezen tüneményt nem tartom általánosnak.

Valamint a legtöbb alkotmányos államban a népfölség nem egyéb fictio juris-nál, s a népakarata az ügyek, legalább a külügyek vezetésére épen semmi befolyást nem gyakorol: hasonló alapokon nyugszik mindaz, mit a ministerek általános kinevezési joga mellett föl lehet hordani. S ugyanazért a kormány felelőssége mindenütt, hol csupán a minister felelős, szinte csak fictio jurissá vált. Mert habár a legnagyobb jogtalanság volna, a ministert minden általa kinevezett kormány-közlönyért felelőssé tenni: meg kell vallanunk, hogy a jogtalanság ezen neme még sehol sem követtetett el.

(18.) Ha Francziaország történeteit tekintjük a convent kezdetétől Robespierre bukásáig, át fogjuk látni, hogy az állami korlátlan hatalom soha egy zsarnok által sem vétetett olly mértékben igénybe, mint akkor a többség nevében történt. — Chaumette szavai: „Le peuple sera notre dieu, il ne doit pas y en avoir d'autre“ némellyek előtt tán akkor is vétkeseknek tetszhettek, midőn kimondattak, s mégis ezen egész időszakban olly morált követtek, melly nem volt egyéb, mint kifolyása e hitvallásnak. A keresztyén cultus iránti eljárás, az eskü, melly Francziaország többsége vallásfelekezetének papjaitól követeltetett: „je jure devant le magistrat du peuple, duquel je reconnais la toute-puissance et la souveraineté, de ne jamais me prevaloir des abus du metier sacerdotal, auquel je renonce“ stb. — Danton

mart. 10-ki hires beszéde, melly a forradalmi szónoklat remek gyanánt szokott csodáltatni, s az abban előforduló iszonyu szavak: „Le salut du peuple exige de grands moyens et de mesures terribles. — Soyons terribles pour dispenser le peuple de l'étre; organisons un tribunal, non pas bien, cela est impossible mais le moins mal qu'il se pourra, à fin que le glaive de la loi pèse sur la tète de tout ses ennemis;" — a törvényszéki gyilkosságokrai (Justizmord) fölszólitások, miket a közjóléti bizottmány az orange-i népválasztmánynak adott utasitásul: „la preuve requise pour la condamnation sont tous les renseignements de quelque nature qu'il soient qui peuvent convaincre un homme raisonnable et ami de la liberté" stb. A gyanusak törvénye (lois des suspects), mellyhez csak Chaumette nyujthatott méltó commentárt, s mellyben egyszersmind az akkor divatos igazságszolgáltatás elveit kimondva találjuk: „on répéte sans cesse aux juges: Prenez garde, sauvez l'innocence, et moi je leur dis au nom de la patrie: Tremblez de sauver un coupable. N'aye de l'humanité que pour la patrie. — Oublie que la nature te fit homme et sensible. L'humanité individuelle est un crime" stb. — szóval: minden, mit ezen évek története fölmutat, legvilágosb bizonyságul szolgál arra, miszerint az egyes zsarnoksága soha sem emelkedék azon fokra, s igényeit soha sem hirdeté olly szemtelen vakmerőséggel, mint ez ama korban Francziaországban történt, hol — hogy Brissot szavaival éljek — a népfölség elve tekintetett minden cselekmények egyedüli alapjául: „parceque avec ce mot on commande à son gré de Saint-Barthelemy et qu'on peut voler impunément les proprietés nationales et particuliéres."

Mind ezen tények gyakran lőnek megemlitve, hogy visszaijesztési eszközül szolgáljanak a szabadságra törekvéseknél, s el kell ismerni, hogy ennek okai nagy részben magok a szabadság védői. Mig az absolut monarchia egy okos barátja sem fogja helyben hagyni Macchiavell elveit vagy dicsérni II. Fülöp németalföldi politicáját: addig a másik részen azt hiszik, hogy a szabadság ügyének javára dolgoznak, midőn a nevében elkövetett gyalázatos tetteket kimenteni iparkodnak, és cselekményeket, mik épen ugy mozditák elő a polgári szabadság pusztulását Franczia

országban, mint Alba kegyetlensége Németalföld elvesztését Spanyolországra nézve, a szabadság megőrzése tekintetéből szomoru, de szükséges eszközökül hirdetnek. Valamint a polgári szabadság jótékonyságára nézve általában a történet mutatja föl a legjobb bizonyitványokat, szintugy állithatni ezt a francia forradalom történetéről is, de csak ugy, ha igazi alakjában vétetik tekintetbe s elismertetik, hogy az későbbi stadiumaiban nem szabadság utáni harcz, hanem csupán az alsóbb osztályoknak az államhatalom utáni küzdelme volt; s hogy annálfogva a belőle származott minden borzasztó következmények nem a szabadság birásának, hanem azon merőben önkényes államhatalomnak tulajdonitandók, mellyel mindég a legkiméletlenebbül éltek a tömegek, mellyek szenvedélyekre inkább, érzésekre kevésbé fogékonyak, mint az egyesek.

VII. FEJEZET.

(1.) Korunk egy nagy tudósa sok ócsárlásnak tette ki magát azon állitása által, miszerint Morea jelenlegi lakosai nem a régi hellenektől származnak; s mégis, ha Európa mostani lakosainak eredetét vizsgálnók, csaknem minden országban hasonló eredményekre bukkannánk. Bármi compactnak tünjék is föl előttünk a franczia nemzetiség: mégis a nép csak igen csekély része számolhat frank származásra, sőt tán egész Francziaországban sem található egyetlen egyén sem, kiben a hóditó vére tisztán maradt volna fenn, s daczára minden erőködésnek, ezen országban mai napig sem sikerült még, a nemzeti különbözés csak külső jeleit is eltörülni. — A német nép nagy része, melly napjainkban a német egységért lelkesül, elismert tót származásu. Angliát vegyes nép lakja. Italiában, még a római köztársaság elpusztulása előtt nyomatott el az ős lakosság azon rabszolgák által, kiket a világot uraló nép a föld minden részeiből összehordott; Rómában magában a szabadosok fiai s unokái uralkodtak; Caesar óta még a senatusban is ültek olly férfiak, kiken első pillanatra föltünt

azoknak barbár származása; s ennélfogva, már ha a lombardok, normannok stb., későbbi hóditásait figyelembe nem vesszük is, fajegységről itt sem lehet szó. Ugyanazt lehet mondani Magyarországról is. Csak egymással karöltve járó rosz akarat és bámulásra méltó tudatlanság nézheté a nép nemes és nemnemes részei közt létezett viszonyt egy kiváltságos faj általi elnyomásnak a többi fajok ellenében. Valamint a magyar törzs legnagyobb része, mennyiben a paraszt osztályhoz tartozott, a középkori törvényhozás minden korlátozásait szenvedni volt kénytelen: nem volt egy nemzetiség is a nemesi jogok birtokából kizárva, s ezen kedvező állás nem szoritkozott csupán egyes egyénekre, hanem rusznyákok, románok és horvátok épen olly tömegesen részesittettek abban, mint a magyarok; mig a nagyobb részint városokban lakozott német népesség — valameddig Magyarországon még rendi elkülönitések léteztek — egészben véve, politicai és társadalmi tekintetben sokkal kedvezőbb viszonyoknak örvendett, mint a magyar néptörzs. — Általában kevés vidéket találunk Magyarországon, hol a népesség származását bizonyossággal lehetne meghatározni. Valamint a legujabb időben nemcsak egyes családokat, hanem egész falukat is találunk, hol a német vagy szláv nyelv a magyar által szorittatott háttérbe, ugy lehet korábbi időkből a magyar nyelvnek más nyelv általi elnyomatását a legnagyobb hitelességgel történetileg bebizonyitani, csupán a különböző nemzetiségek szóvivőinek neveire kell tekintenünk, hogy meggyőződjünk, miszerint minden táborban vannak ollyanok, kiknek származásuknál fogva tulajdonképen azon nemzetiség ellenei közé kellene tartozniok, mellyért küzdenek.

(2.) A régi kor vallásai is nagy befolyást gyakorlottak az erkölcsök szeliditésére. A vendégjog szentsége, az ótalmat keresők jámbor félénksége, a templomok és szentségek menedékjoga, a hirnökök vallásos tisztelete, azon szokás, minélfogva az egyezkedések valamelly istenség ótalma alá helyeztettek, s mindenekelőtt a nyilvános játékok, mellyek szomszédnépek között a békes közlekedés eszközeiül szolgáltak, szintugy hoztak egyeseket, mint egész népeket kölcsönösen közelebb egymáshoz. A régi kor ama szigoru jognézetéhez, minélfogva minden idegen ellenségül tekintették, az emberiség érzete csatoltatott. Egyébiránt nagyon csa-

latkozik, ki a régi kor vallásainak e részbeni befolyását a keresztyénségével akarná összehasonlitani; még pedig három oknál fogva:

1) Mivel minden vallás csak annyiban gyakorolhatott befolyást a különböző állami népjogok állására, mennyiben benne több helyi cultus egy nagyobb istenrendszerré olvadt össze, s mivel e szerint ezen befolyás mindig csak kis körre volt szoritva.

2) Mivel a régi kor egy vallása sem törekedett, miként a keresztyénség egyetemiség után, s mindenik bizonyos állam fenállásához volt kötve.

3) Mivel a régi kor vallásai, a keresztyénséghez képest nagyon keveset foglalkoztak az erkölcsiséggel.

Az egész régi kor azon nézetét: miszerint a jogok és törvények csak azokat védik, a kiket köteleznek, azaz ugyanazon állam polgárait, s hogy általános jogok és kötelességek, mikre az idegen és rabszolga is igényt tarthat, nincsenek, a régi kor egy vallása sem igyekezett megváltoztatni.

Görögország népessége csak időmultával a kölcsönös közlekedés emelése s biztositása, egyes hatalmasok tulnyomósága és a barbarok elleni közös ellenzék által kezdé magát nemzetnek érezni, ez is csupán erkölcsi kötelék vala, melly inkább eszmében, mint valóságban létezett; politicai tekintetben az elkülönités nem szünhetett meg, a nélkül, hogy egyszersmind a görög életelv fejlődése, melly épen ezen helyi önállóságon alapult, meg nem akadályoztatott volna. Herrmann: „Lehrbuch der griechischen Staatsalterthümer."

Ugy vélem, hogy Olaszország lakosai, kik közös nemzetiségök nevében most egység után törekednek, erkölcsök és szokásokra nézve, sőt nyelv tekintetében sem állanak közelebb egymáshoz, mint a régi korban Róma lakosai Latium és Italia más tartományainak lakosaihoz állottak; s mégis bizonyosan egy római sem állitotta volna akkor, hogy Italia azon népeivel, kiket Róma uralma alá hajtott, ugyanazon nemzetiséghez tartozik.

(4.) Görögország gyarmatai függetlenek voltak az anyaállamtól, s ez — kevés esetet kivéve — soha sem avatkozott belügyeikbe; s egyedüli kötelék mi által az anyaállam nemzetisége a

gyarmatokban századokig föntartatott, a természetes kegyeleten kivül, a vallás közösségében állott. A tüz, mellyet a gyarmatosok a prytaneumból hoztak magokkal, a régi intenségek, kiknek szobrait templomaikban fölállitották, ama jog s kötelesség, minélfogva az anyaváros szent ünnepein részt vehettek, ez utóbbinak azon joga, minél fogva a gyarmatokbani főpapi hivatalt ez töltheté be, s ha ezek uj gyarmatvárosokat akartak alapitani ennek vezéreül saját polgárainak egyikét küldheté ki, mind ez az anya- és leányváros közti közérzületet még akkor is ébren tartá, midőn ez a legnagyobb távolságra telepedett le amattól, vagy amazénál sokkal nagyobb hatalomra vergődött.

(5.) Lásd az V. fejezet 7-dik jegyzetét.

(6.) A világtörténet által igazolt köztapasztalás, miszerint nemzetisége érdekeit azon perczben, mellyben uralomra vergődött, minden nép mindig uralma érdekeinek rendeli alá. Ez utóbbiak teszik szükségessé, hogy a győző és legyőzöttek közti éles ellentétek mielőbb kiegyenlittessenek, s ugyanazért minden uralomra vergődött nép mindent el fog követni, hogy a nemzetiségi különbség megszünjék, közte s a meghóditott nép között; egyébiránt ebből épen nem következik, hogy az uralkodó nép a meghóditottak nemzetiségét a magáéba fölolvasztani legyen kénytelen. Sok esetben épen az ellenkező történik. Eldöntő itt mindig csak azon körülmény, vajjon a fölolvasztás munkája, mellyik uton történhessék k ö n n y e b b e n. Ha az uralomra vergődött nép számra csekély, vagy ha a miveltség sokkal alacsonyabb fokán áll, akkor az ő saját nemzetisége fog lassanként a meghóditott népébe vagy egészen vagy legalább nagy részben fölolvadni, s ez — miután hóditó népeknél csaknem mindig mindkét körülmény előfordul — a legközönségesb eset. Erre nézve például szolgálnak csaknem minden népek, kik a római nyugoti birodalom egyes tartományait hóditották meg. Chinában a mandjurok. stb.

Ha a hóditó nép száma nagy, ha a meghóditottak apróbb népségekre oszolvák vagy a győzőhöz képest a miveltség igen alacsony fokán állanak, akkor az ellenkező történik.

Ha ama két körülmény, melly meghatározza, vajjon a győző nemzetisége a legyőzöttébe vagy ez amabba olvadjon fel, egymással ellentétben áll, azaz: ha a hóditók száma csekély s a meg-

hóditott nép miveltségi állapotja alacsonyabb, mint a győzőé vagy megforditva, akkor a fölosztás munkája a győző minden erőködése daczára sem fog sikerülni.

Azonban az eldöntő itt rendesen nem a szám, hanem a miveltségi állapot. Midőn két nemzetiség érintkezik, a győzelem csaknem mindig annak részére hajlik, melly a kifejlődés magasb fokát érte el. Hogy erről meggyőződjünk, csupán a római nemzetiség terjedésére kell pillantanunk. Ámbár nem volt nép, melly más népeket fölolvasztani jobban értett volna, mint a római, a római nemzetiség expansiv ereje mégis megtörni volt kénytelen Görögország magasabb polgárisultságán, s ama rendelet, minélfogva a római tanácsbelieknek a görögök között is a latin nyelv használata volt meghagyva, Görögországban sem latinságot nem hozott elő, mint Galliában és Hispániában, sem pedig a római miveltebb osztályok lassankénti görögösödését meg nem akadályozhatá.

VIII. FEJEZET.

(1.) Hogy több példát ne emlitsek, csupán a royalisták viseletét emlitem meg a nemzetgyülésben, különösen akkor, midőn az alkotmányi törvényjavaslat került vizsgálat alá. A haza veszélyeit már legtöbb azok közől tisztán belátta, kik azelőtt ellenök harczoltanak, az alkotmány hibái iránt nem voltak elfogultak, s készek bizonyos pontokat, mikért azelőtt küzdöttek, még megis változtatni; Barnave, Duport és Lameth meggyőződtek, miszerint magokat s eszméiket csak akkor menthetik meg, ha a királyvédőivel szövetkeznek azon párt ellen, mellyet — mint Barnave mondá — egy kormány sem szeret „parceque tout ce qui fixe la machine politique, tout ce qui est l'ordre public, tout ce qui rend à chacun ce qui lui appartient, tout ce qui met à sa place l'homme probe et l'homme honnéte, l'homme improbe et le vil calomniateur lui est odieux et contraire;“ — s mégis minden inditvá-

nyaik visszautasittattak, s a royalisták befolyása az alkotmány vizsgálatára csupán Malouet egy beszédére szoritkozott, mellyben ez az egész alkotmánymű ellen óvást tett. — Nagy politicai izgatottság korszakaiban még az egyesek cselekményei is kevésbbé vezettetnek érdekeik, mint szenvedélyek által (például szolgál erre többi között azon tény, mikép választása alkalmával Pethion az udvar által természetesen titkon, Lafayette ellenében pártoltatott) egész pártoknál ez természetesen még inkább történik.

IX. FEJEZET.

(1.) Hasonlitsuk össze a porosz állam számára 1848 decemb. 6-kán adott alkotmányt, különösen a 4—8, továbbá 11. 19. 24. 27—31. 34. 42. 59. 66. 67. 71. 82. 83. 93. 88—100. §§-kat Francziaország legujabb köztársasági alkotmányával, s meg fogunk győződni, hogy a mindkét alkotmánynak alapul szolgáló elvekre nézve, a kettő között egyáltalában semmi különbség sincs. —Igy p. o. a porosz alkotmányban, ámbár az egy örökös monarchia szilárditásaul octroyaltaték, épen ugy gondoskodtak arról, hogy az általános egyenlőség csupán földbirtokra alapitott aristocratia támadása vagy fentartása által ne veszélyeztessék, valamint a francziában; s a 38-dik §. családi hitbizományok alapitása megtiltatott, sőt mi több, kimondatott, miszerint minden már fenálló családi hitbizományok a törvény rendeleténél fogva szabad birtokká változtassanak által. A két alkotmány között létező hasonlatosság még részletekre is kiterjed; igy 84. §. Poroszországban a második kamara tagjainak tiltatik az állami pénztárból huzandó utiköltségek és napidijakról lemondani. — Mindkét alkotmány egy az állam középpontjába állitott egészen absolut hatalmat teremt, melly Francziaországban egyedül a souverain nép, Poroszországban ennek s a királyságnak nevében kezeltetik. Poroszországban ugy mint Francziaországban csak kevesen záratnak ki ezen legfőbb állami hatalombani részvéttől, de mindkét állam-

ban ezen részvét csupán a választási s választhatási jogra szoritkozik, minden egyébben az állam absolut parancsának van alávetve. Francziaországban a törvényhozás többsége minden rendeletének, Poroszországban valahányszor a királyság a két kamara többségével megegyez. A két alkotmány egyikében sem bir a kisebbség, sőt még a nép többsége sem olly eszközt, melly által a törvényhozás egy alakilag törvényes határozatát, habár ez által az állam java s minden egyes szabadsága nyilvános veszélynek tétetnék is ki, törvényes módon legalább csak elhalasztani is képes volna.

(2.) A politicai szabadság utáni törekvés megtámadásánál használtatni szokott igen kedvencz állitás az, hogy annak jótékony következményeit még eddig egy gyakorlati tapasztalat által sem lehet igazolni. — Ha a politicai szabadság alatt csupán az állam azon szerkezetét értjük, mellyet magának Francziaország adott, s mi többiek olly dicsőül utánoztunk : akkor nem mondom ugyan, hogy az eddigi hatvan éves tapasztalatok nem elegendők, egy ezen kormányforma fölötti itélet megállapitására, azonban hiszem, miszerint azok az egész rendszer fölötte káros voltát, sőt meg nem állhatóságát teljesen bebizonyiták. Másként áll a dolog, ha politicai szabadság alatt az állam azon intézményeit értjük, mik által az állam tagjainak, egyéni szabadságuk s érdekeik biztositására, a törvényhozásban s közügy igazgatásában eldöntő befolyás engedtetett. Ez értelemben véve a dolgot, nemcsak nem nélkülözünk tapasztalási adatokat, sőt nem ismerek elvet, mellynek igazolására a történet soha egymásnak ellent nem mondó tények olly sorozatát mutatná fel, mint azt : hogy a polgári és politicai szabadság az emberiség szellemi és anyagi fejlődésére nézve mindig kedvező volt. — Nem szükség visszatérnünk Róma és a görög szabad államok történetéhez; az egész keresztyén polgárisultság lefolyása ugyanannyi bizonyitványát nyujtja a szabadság jótékony következéseinek, mint a régi koré, s pedig nemcsak egyes országokban, hanem kivétel nélkül mindegyikben. Mert ha Schweiz és Anglia, hol az anyagi jólét és a mivelődés a politicai szabadsággal együtt, mindeddig folytonosan fejlődött, ha Spanyol- és Olaszország, hol a politicai szabadsággal a miveltség és anyagi jólét is, melly által

azelőtt más országokat fölülmultak, rögtön félbeszakasztatott, tanuságot tesznek a politicai szabadságnak ezen országokra gyakorlott befolyásáról, hasonló tények más országokban is merülnek fel. —

Azon sajátságos állásnál fogva, mellybe a középkorban a városok helyeztettek, Európa minden országainak lakosai azon különös helyzetben voltak, miszerint azok legnagyobb része mindenütt egészen absolut uralomnak maradt alája vetve, mig a városok lakosainak másik kisebb része a politicai szabadságot gyakran tetemesb mértékben élvezé. Mig köröskörül a legnagyobb önkény uralkodott, városa körében a polgár csaknem minden alkotmányos jogot élvezett, részt vett az állam vezetésében, előljáróinak választásában, törvénykezésben, az adókivetésében, sőt még a törvényhozásban is, miután általános rendszabályok hiánya mellett mindaz, mire országtörvények hiányzottak, az egyes városok statutumai szerint intéztetett el. S ha ezek szerint bármelly országban az ezen jogokkal biró népesség állapotát a többi lakosokéval összehasonlitjuk, bizonyosan senki nem fogja tagadhatni, hogy az, mind a szellemi mind az anyagi fejlődés tekintetében, szabadsággal nem biró kortársaik állapotánál kedvezőbb volt. Sőt azon elismert tény, miszerint a polgárisultság mindenütt csak a városok kebeléből eredt, valószinüvé teszi, hogy a középkor sötét barbarságában sinylenék máig is minden ország, ha az önkény ezen chaosának közepette nem nyittatott volna menhely a szabadság számára.

X. FEJEZET.

Politicai szabadság és rabszolgaság.

(1.) Minden, a mit az örökös királyság intézete ellen általánosan fölhozni szokás, azon föltételen alapul, miszerint a királyság a benne lehető minden rosz következményeket valóban előidézni is kénytelen. Elméleti czáfolatok helyett legjobb az örökös királyság elleneit Angliára figyelmeztetni. Véleményem szerint ezen állam, hol az egyéni és politicai szabadság nagyobb mértékben létezik, mint az ó vagy uj kor bármellyik köztársaságában, legjobban meg fog győzhetni azon csengő phrasisok hamissága felől, mikkel az örökös királyság olly gyakran megtámadtatott. — Azon okok közől, miket rendesen a köztársaság ellen szoktak fölhozni, itt csak egyet emlitek, még pedig azért, mivel annak alapossága néha még a köztársasági államforma barátaitól is elismertetik, s mivel az egy olly intézmény védelmeül szokott használtatni, melly korunk legnagyobb köztársaságának szenyfoltját képezi.

„Quoi! la liberté ne se maintient qu'à l'appui de la servitude? Peut être. — Il ya telles positions malheureuses ou l'on ne peut conserver sa liberté qu'aux dépens de celle d'autrui, et ou le citoyen ne peut étre par faitement libre que l'esclave ne soit extrementent esclave. — Telle était la position de Sparte. Pour vous peuples modernes vous n'avez point d'esclaves, mais vous l'étes; vous payez leur liberté de la votre. Vous avez beau vanter cette préférence, j'y trouve plus de lacheté que d'humanité." Ezek Rousseau szavai (Con. soc. L. III. ch. 15). Miként ő, ugy még nálánál is határozottabban állitották a köztársasági államforma sok védői és ellenei: „hogy a politicai szabadság legfőbb foka, mint ez a köztársaságokban létezik, rabszolgaság nélkül lehetetlen. Róma, Athén és a régi kor más köztársaságainak példája szolgál szerintök bizonyságaul

ezen tételnek, melly által századunk rabszolgaságának republicanus pártolói lelkiismeretöket megnyugtatják.

A régi korban a rabszolgaság kényúri államokban is létezett. — Északamerikában a rabszolgaság nem a szabadsággal együtt vagy által származott, hanem még korábbi nemszabad idők hagyománya, mellyet a szabadság-háboru óta az unio államainak több mint fele magától eldobott, a nélkül, hogy azért a politicai szabadságot vagy a jólétet látná veszélyeztetve. Minden kényúri államban még napjainkban is létezik a rabszolgaság, s akkor, midőn Európa minden monarchiái olly annyira absolutak valának, hogy bizvást a kényúri államokhoz számittathattak, azokban egy a rabszolgasághoz hasonló viszony létezett, az örökös jobbágyság (Leibeigenschaft), melly épen a politicai szabadsággal és által szünt meg. — Mind ez nem vétetik figyelembe; minden áron be akarnák bizonyitani, hogy a politicai szabadság rosz, vagy hogy a rabszolgaság szükséges s Róma és Athén példája olly támaszpontul szolgál, mellytől távozni nem akarnak.

„Chez les Grecs le peuple était sans cesse assemblé sur la place, il habitait un climat doux, il n'était point avide des esclaves faisaient ses travaux, sa grande affaire était sa liberté.“ Igy irja le Rousseau Görögország szabadságát, s ebből azt következtetik, hogy minden államban kell olly embereknek lenniök, kik, mig a souverain nép kormányoz, ennek számára dolgoznak s életszükségeiről gondoskodnak.

Vagy más szavakkal :

Hogy democrata államokban a népnek mindig kormányoznia kell ;

Hogy azok, kik kormányoznak az élet szükséges foglalkozásait nem végezhetik ;

S hogy mindez legalább Rómában s Athenében igy volt :

Olly állitások, miket rövid gondolkodás után a régi kor felületes ismerete mellett is szemtelen hazugságoknak vagy üres értelmetlenségnek kell nyilatkoztatni.

Minden köztársaságban az államügyek nagy része mindig hivatalnokok által végeztetett, kiknek irányában a nép csupán választási s feleletre-vonathatási jogát tartotta fenn. Hol ez — mint Rómában — nagyobb mértékben történt, s a bölcs alkot-

mány által a legtöbb tárgy, melly a nép szenvedélyeit fölizgatni képes, ennek közvetlen befolyásától elvonatott, ott a köztársasági forma mindig legtovább maradt fenn.

Nem igaz, hogy a római közügy azon időben, midőn még erős és ép vala a souverain népnek minden vagy legtöbb idejét kormányzási ügyek által vette volna igénybe. A legtöbb római polgár magánügyeknek szentelé idejét. A korábbi egyszerübb időkben a földmivelésnek, melly Cato könyvének tanusága szerint a legnagyobb figyelemmel kezeltetett, később a kereskedésnek és pénzüzletnek, mit az equesek tettek magokévá [1]; s annyira távol voltak a gyakorlati foglalkozásokat a politicai jogok gyakorlatával össze nem férőknek tartani, hogy inkább arra törekvének mindig, a politicai befolyás lehető legnagyobb részét miként lehetne a tribus rusticákra azaz: azokra ruházni, kik gyakorlati foglalkozásoknak szentelék magokat, mig a foglalkozás nélküli pórnép a tribus urbanákba soroztatott.

A rabszolgaság a római köztársasági alkotmányra nagy befolyással volt; azonban ez épen az ellenkezőjét mutatja annak, a miért föl szokott hozatni. Tanusitja ugyanis, miszerint Róma köztársasági formája azon mértékben lett tarthatlanná, a mellyben a rabszolgák száma szaporodott [2], s a foglalkozás nélküli polgárok kizárólag az államügyeknek szentelék magokat [3].

---

[1] Cicero szavai: „Nolo eundem populum imperatorem et portitorem orbis terrarum esse" — épen a rómaiaknak ezen foglalkozások iránti hajlamát tanusitják. Régi irók, mint Xenophon, Cicero stb. egyes állitásainak, mikben hasznos foglalkozásokat szabad polgárokhoz nem méltóknak nyilatkoztatnak, tulságos fontosság tulajdonittatik; mert vagy csupán azt tanusitják, hogy korukban a szabad munka időszaka már háttérbe volt szoritva, vagy csak phrasisok, minőkben napjainkban is untig részesittetünk: hogy t. i. mesteremberek s azok, kiknél az élelmi kereset nem enged időt kiképzésükre, államügyekkeli foglalkozásra nem valók.

[2] A rabszolgaság veszélyét a régiek is nagyon jól belátták. „Quantum periculi immineret, si servi nostri nos numerare coepissent." Seneca de Clementia.

[3] Vajjon azon időszak, mellyről Varro irja: „plebs melius amat manus in theatro movere, quam in aratro," s midőn Rómában 300,000 embernél több szorult nyilvános segélyre, kedvezőbb volt-e a köztársaságra nézve, vagy előmozditá-e a közügy szilárdulását, hogy Marius — midőn fegyveres

Athént illetőleg egészen hasonlót bizonyit a tapasztalás. Ezen állam története is azon mértékben válik dicstelenebbé, s a köztársasági intézmények ingóbbakká, mellyben a rabszolgaság növekedik s általánosan ugy hiszem, hogy a görög államok alkotmányai, mik annyi dicsőség után a legkedvezőbb viszonyok között olly hamar elveszték szabadságukat; inkább szolgálnak példákul arra, mitől kelljen a szabadság fentartása érdekében ovakodnunk, mint arra, mit kelljen követnünk.

(2.) Egyik legnagyobb veszélye minden uralomnak — legyen az monarchiai, aristocrata vagy democrata — abban rejlik, miszerint állásukat igen gyakran hiszik veszélyeztetve, s teljes biztosságukróli gondoskodásukban minden más tekintetet mellőznek. Valamint a hipochonder képzelt bajoktóli félelmek által kinozza magát, orvosságokhoz folyamodik s nélkülözések által gyöngiti magát mindaddig, mig végre egy gyakran gyógyithatlan bajt vont magára: ugy látunk kormányokat, mellyek nem létező veszélyektőli félelmökben magok teremtnek magoknak veszélyeket, mig végre minden erőt és életrevalóságot elvesztve, a biztositásuk végett használt előző szerek által jutnak tönkre. — Ezen veszélytől egy kormányforma sem ment, s a történetből egész sor monarchiát lehetne előszámlálni, mellyek csak azért buktak meg, mivel biztositásuk érdekében hatalmukat egész a despotiáig terjesztették ki; egyébiránt ezen veszély democrata államokban még nagyobb. A franczia alkotmány 45. czikke, mellynél fogva négy év leforgása alatt nemcsak az elnök és másodelnök, hanem azoknak minden rokonai hatodizig, ezen hivataloktól kizáratnak, s ama gyakori inditvány, hogy az elnöki hivatal, mint a köztársasági formára veszélyes, eltöröltessék, — tanusitják, hogy korunk nagy köztársasága sem ment ezen bajtól. — Ennek oka abban rejlik, miszerint rendesen elfelejtetik, hogy egy kormány biztossága, nem a megtámadás lehetetlenségében, hanem a védelmezhetés eszközeiben áll, s hogy a megelőző eszközök tulbősége itt, mint mindenütt, csak azt gátolja tetteiben, kit védeniök kellene.

---

kézzel vonult be Rómába — egy sereg rabszolgát talált, kik által a polgárok legjobbjait leölheté?

(3 és 4.) Minden állam észszerü czélja : az állampolgárok lehető legnagyobb számának, lehető legnagyobb jólétben részesitése. S miután democrata államokban a legfőbb állami hatalom a többség kezében van, s föl lehetvén tenni, hogy ez saját érdekében használandja föl hatalmát : nagy valószinüséggel állithatni, miszerint illy államoknak mind azon esetekben, mikben a többség tisztán belátja érdekeit, czélszerüen azaz: az uralkodó többség érdekében kell kormányoztatniok. Ez a democrata államformáknak legnagyobb előnye, egyébiránt a democratiákban található legtöbb hiányok is ezen kutfőből erednek. — Rousseaunak teljesen igaza van, midőn (Cont. soc. l. III. ch. 7) a korlátlan királyság barátait azon szemrehányással illeti, miszerint a fejedelmekben fel szokták találni mindazon tulajdonokat, mikre szükségök van, de ugyan ezt lehet mondani a democratia védőiről is. Valamint korlátlan egyeduralomban mindég bizton várhatni, hogy az uralkodó az állam érdekeit megovandja, valahányszor az állam java az uralkodóéval azonos : szintugy föl lehet ezt tenni democratiákban is; midőn azonban, a többséget képező számos egyesek érdekei az államéival, habár csak külszinleg is, ellentétben vannak, épen olly sikertelen lesz ezeket arra emlékeztetni, hogy az állam érdekei az övéikkel azonosak, s hogy annálfogva önjólétöket a közjónak kell alá rendelniök, a mint hasonló emlékeztetések korlátlan monarcháknál, Rousseau állitása szerint mindig eredmény nélkül alkalmaztatának. — Szükséges következménye minden absolut hatalomnak — s ugyanazért nyilatkoztak a régi kor legnagyobb, s az uj kor legtöbb gondolkozó emberei a vegyes állam szerkezet mellett, — hogy mindenki, a kire illy hatalom ruháztatott, ezt saját érdekeinek előmozditására használja, s democratiák e tekintetben épen olly kevéssé képeznek kivételt, hogy mi több — mint az összes történet tapasztalása tanitja — az uralkodó anyagi érdekei sehol sem tétetnek nagyobb nyilvánsággal valamennyi többiek elébe, s sehol sem hozatnak, minden összeütközésnél, az emberiség legszentebb elvei az uralkodók anyagi előnyeinek olly könnyen áldozatul, mint épen a democratiában.

Egy korlátlan egyedúr, — ha csaknem esztelen vagy szörnyeteg — sem tarthatja magát soha nemfelelősnek, az marad ő isten s lelkiismerete előtt, bármennyire fölemelkedettnek higyje

magát kortársai fölött, a jövő itélete még kevés olly magas állásura nézve volt közönyös. A legkorlátlanabb monarcha is mindig ember marad, s valamint az emberi érzelem minden legkisebb nyoma szükségképen visszatartóztatja attól, hogy önérdekeinek mindent föl ne áldozzon, szintugy hibáiban és gyöngéiben, félelmében s hiuságában is biztositék rejlik hatalmának kiméletlen használata ellen. Tömegek természetöknél fogva nem felelősek. Valamint olly határozmányok, mikben ezrek vőnek részt, egyestől nem függnek egészen, épen ugy nem vállalja magára, ha azok teljesültek, egy egyén is a felelőséget. Az anyagi haszon, mit elértek, közös marad, az erkölcsi bűntudat, mellynek árán az vásároltaték, közös teher lesz, mellytől mindenki mentnek hiszi magát, s melly miatt sem a közvélemény, sem a történet itélete előtt nem kell reszketnie; hiszen mindkettő csak azt képes büntetni, kinek neve van. Ugyanazért a democrata államokbani korlátlan uralom mindig a legkeményebb, s a rabszolgaság és minden jogegyenetlenség legnehezebben törülhető el olly államokban, hol ezek fenállása egy uralkodó tömeg előnyéül szolgál.

XI. FEJEZET.

(1.) Egyik előnye a keresztyénségnek, mellynek korunkban az emberiség magasabb kifejlését nagy részt köszönhetjük, miszerint ezen vallás, nemcsak cultusban, hanem olly tanban is áll, mit érezni s érteni kell. Midőn e szerint az egyházi reformatio, olly időben, midőn a cath. egyház legtöbb helyen gondolat nélküli formalitássá sülyedt, eredeti föladatához vitte vissza a vallást, ez által nemcsak a keresztyénségnek általában, hanem magának a cath. egyháznak is lényegesen hasznára szolgált; az egyházi szónokszékről megtámadtatván, s ugyan onnan kénytelenittetvén magát védeni, ez által belső erő és kifejlési képesség tekintetében csak nyerhetett. — Ha azonban a befolyást vizsgáljuk, mit a refor-

matio a polgári szabadság elvére gyakorlott, ugy találandjuk, hogy az mindenütt felette kártékony vala, s hogy a fejedelmi hatalom absolutismusa minden államban csak a reformatio által jutott tökéletes győzelemre.

Valamint protestans országokban az összes egyházi uralomnak megszüntetése által a fejedelemséget korlátozott előbbi hatalom megkisebbedett; s amaz annyi elkobzott javak fölötti szabad rendelkezhetése által olly befolyást nyert, minővel az előtt soha sem birt; ugy lett más részről catholicus országokban az egyház — épen azért, hogy hasonló végzet ne érje — a fejedelmi hatalom minden igényeinek kész eszközévé; — ugy hogy, ha azon időpontot keressük, midőn az egyes államokban minden politicai szabadság elenyészett, meggyőződhetünk, hogy ez mindenütt összeüt azzal, mellyben a szellemi szabadságért folyt a harcz. — Vizsgáljuk Németország állapotát a reformatio előtt és után, az absolutismus haladását Spanyolországban V. Károly, Angliában VIII. Henrik uralkodása alatt, vagy forditsunk figyelmet azon eseményekre, miket Richelieu Francziaországban a hatalmas királyság megállapitására használt, s nem fogjuk félreismerhetni mind azon lényeges szolgálatokat, miket a reformatio az absolut királyságnak tett. — Azonban ha az összes államok alkotmányaiban egykorulag történt változásokat nem a reformatiónak, hanem a fejedelmek bátor és eszélyes fellépésének akarnók tulajdonitani, Schweicz története ellenkezőt bizonyitana, miután a reformatio által közérvényre emelt elvek itt épen ugy, mint a monarchiai államokban, az állam azon hatalomnak korlátlan kiterjedését hozták magokkal.

Alig menekedett meg Zürich a constanczi püspök egyházi törvényhatósága alól, a reform. egyház azonnal az államnak rendeltetett alája. A püspöki törvényhatóság egy része a nagy tanács által gyakoroltatott. Ha a felsőség meggyőződött egyszer arról, hogy ez vagy amaz a keresztyén igazsággal ellenkezik, azonnal eltörlé; ha egy uj intézkedést az evangyeliommal megegyezőnek találta, ez azonnal életbeléptetett. Mindenben ezen elv: hogy a kisebbség a többségnek kénytelen hódolni, szolgált mind egyházi mind világi ügyekben zsinórmértékül. Ki a reformatiónak nem akart hódolni, megakadályoztatott a régi cultus

gyakorlatában. [1]) A protestans Schweicz példája nem maradhatott befolyás nélkül a kath. szövetségesekre sem. 1524-ben Bern, Schwicz, Luczern, Uri, Unterwalden, Zug, Glarus és Solothurn küldöttei, kikhez később Wallis is csatlakozott, összegyülvén, kinyilatkoztatják, hogy: „ámbár igaz lehet, miként a szent atyák, tanitók, pápa és conciliumok, sok tantételt jóhiszemben készitének, ezen egyházi jogok és tételek mégis idő folytán ugy megszaporodának, szigorittatának és kelletén tul sokasittatának, gyakran történvén azonnal visszaélés ellenünk laicusok ellen is: hogy (miután az egyház legfőbb pásztora alszik) nekik mint a világi felsőségnek vált kötelességökké, segédkezet nyujtani némelly pontokban, hogy a tiszta hit mellett maradhassanak. Ennek folytán határoztatik: hogy egy egyházi személy sem idézhet egy laicust, vagy egy laicus egy másik társát egyházi törvényszék elé; a házasság szentsége szabadnak nyilatkoztatik olly időkben, midőn az egyház által tiltatott; minden pénzérti romai búcsu eltiltatik; a felmentés joga azon esetekben, miket a pápa vagy püspök tartott fel magának, a papokra ruháztatik; a biblia eladása megengedtetik; minden templom a felsőségnek számol kiadásairól, bevételeiről és vagyonáról stb. [2]) Ennélfogva tehát a kath. Schweiczban is, mindjárt a reformatio kezdete után elismerve találjuk azon elvet: hogy az egyházi hatalom az államénak van alávetve. Ha fölveszszük, minő fontosságot tulajdonitott az egyház ezen pontoknak, mik által a kath. rendek a világi hatalom rendelkezése alá soroztattak: nem igen nagy sulyt lehet helyezni ama nyilatkozatra, minélfogva a csupán hitet és tant illető minden dolgokban föltétlenül az egyház rendeleteinek akarának hódolni. A mint elismertetett a világi hatalom azon joga, hogy egyházi ügyekben hatalma határait maga határozza meg, előre lehetett látni, hogy ez mindig azon mértékben fog kiterjesztetni, a mint azt az állam java vagy a hatalmat kezökben tartók nézetei kivánandják.

Az egyes cantonok teljes önállósága mellett, melly kölcsönösen elismertetett az egyházi ügyekben is, a világi hatalomnak az

---

[1]) Bluntschly: Bundesstaatsrecht. B. VI.

[2]) A a, O és Bullinger reformatio története.

egyházi fölötti felsősége nem vezethetett egész Schweiczban egy vagy másik hitvallás kizárólagos uralmára, s még ott is, hol a szövetség mint egész lépett fel, kénytelenek látták magokat az egyházi ügyekben általánosan felállitott elveket szeliditeni; a mint ez a kappeli békéből kitünik, mellyben az — akkor többségben levő — kath. rendek megengedik, hogy a vallásügyekbeni rendelkezés a közönséges uradalmakban ne a felsőséget illesse; de a felsőség joga itt is az egyes egyházi községek többségére ruháztatik, azon elv állittatván fel: hogy a község kisebbsége egyházi ügyekben a többségnek kénytelen magát alája vetni. Ha a többség egyszer a kath. vagy protestans isteni tiszteletet fogadá el, a kisebbségnek, ha meghódolni nem akar, nem marad fen egyéb joga, mint hitvallása más községeiben telepedni le. — Az egyes cantonokban sem kathol. sem protestans rendek nem türék, hogy egyházi ügyekben a kisebbség a többségtől elváljon, s Appenzell cantonnak 1597-ben történt felosztása és az ez alkalommal megállapitott határozat: minélfogva a canton egyes lakosainak megengedtetik az átköltözés a tartomány más részébe — feltevén, hogy minden részben, vallásügyekben is a többségnek hodolandnak, — legvilágosabb tanusága annak, mennyire szigoruan követék akkor azon elvet, hogy az egyes még egyházi tekintetben is a többség határozatának kénytelen magát alávetni.

Kétségkivül vallásos buzgalom volt legfőképen alapja mindezen rendelkezéseknek, s a vallást az állam egyszerü szolgálójává vagy községi hatalommá aljasitani bizonyosan egy pártnak sem volt szándéka; azonban ezen elvek alkotóiknak akarata ellenére is, szükségképen magok után hozzák az egyház mind inkább növekedő függőségét, s az 1566. évi helvét hitvallás ezen elve: „magistratus omnis generis ab ipso Deo est institutus humani pacem et tranquilitatem, ac ita ut primum in mundo locum teneat,“ a kathol. helységekbeni papság azon nyilatkozata, minélfogva a zsinat határozatai és az „in coena domini“ bullának követésére csak „kegyelmes uraik“ és elöljáróik törvényhatósága és parancsainak“ fentartása mellett kötelezik magokat, mind ez csak következetes alkalmazása azon elveknek, miket a reformatio felállitott.

Schweiczban az állam-hatalom szerfölött meg volt osztva s a fenálló viszonyok által korlátozva, ugy hogy egyházi ügyekbeni felsőbbségének elismerése egy egészen absolut államhatalom megállapitását nem vonhatta maga után. Minden más országban azonban, hol a királyság hosszu harczok után hatalma minden egyéb korlátait lassanként megsemmisíté, ez az egyházi ügyekben az államhatalomra ruházott felsőbbség folytán egyszersmind minden vallási korlátoktól is megszabadittatott, és csupán ennek tulajdonitható, hogy keresztyén népek végre olly állapotokba sülyedének, mikben olly hatalom, mint minőt Angliában VIII. Henrik vagy Francziaországban XIV. Lajos vettek igénybe, nem csak tényleg állott fen, hanem jogilag is elismertetett. — Midőn egyszer amaz elv : cujus est regio, illius est religio-elfogadtatott, s a világi hatalom az egyesek lelkiismeretébe bele nyulhatni feljogosittatott, mi lehetett akkor még a határ, melly előtt a királyság mindenhatósága visszalépjen; hova menekülhetett a polgár azon hatalom benyomulásai elől, melly magának az egyháznak (annak mi isteni eredetünek ismertetett el) az őt illető állást kimutatni fel volt jogositva.

(2.) Azon állitás : hogy az alkotmányos államszerkezet, melly után korunk törekszik uj, és hogy az absolut uralkodás már a legrégibb időben fenállott, nagy részt igaz; mert azon eszme, hogy minden állampolgár részt vegyen a törvényhozásban, a középkorban ismeretlen volt, és miután minden tökéletesen korlátlan uralkodás általában a birtokjog természetes következésének tekintetett, minden király, — a mennyire birtoka terjedt, egészen korlátlan hatalmat gyakorolt. Többet a történelem nem bizonyit, sőt inkább ellenkezőleg azt mutatja, hogy a XVI. századig a királyi hatalom mindenütt nagyon korlátolva volt, és hogy az egészen absolut hatalom, a mint ezt XIV. Lajos gyakorlá, hosszabb ideig sehol sem tartható fen magát. Nemcsak Angliában, de Francziaországban is, a korlátlan királyihatalom időszaka csak nehány fejedelem uralkodási idejére szoritkozik s magában Spanyolországban is csak V. Károly erős kara alapittotta meg a korlátlan hatalmat. Ha azon állást vizsgáljuk, mellyet az absolut királyság a közép és az ujkor alkotmányai között elloglalt : megismerjük benne a szükséges összekötő kapcsot. Mert midőn a jog-

egyenetlenséget mindenütt igyekezett megsemmisiteni, a gondviseléstől nyert küldetését bevégzé, s miután saját hatalmának érdekében minden osztályt egyenlitett, a jelenlegi fejlődést idézte elő. Azonban csak ezen czél kitüzése után lett a királyság hatalma absolut, s mindenütt, hol ezen czél eléretett, csak rövid ideig maradt fen.

(3.) Semmi sem lehet tartós, a mi csak anyagi hatalmon alapul. Physicai erők épen ugy elkopnak folytonos használat, mint tulságos nyugalom által, s mindig véletlennek vannak alávetve. Ugyanazért minden kényuralom, habár eredetét csupán anyagi hatalomnak köszönheté is, mindig egy magasabb vallási szentesitést keresett, s tartóságra csak ott számithatott, hol azt találnia sikerült. Hol a kényuralom nem hiten (az ember meggyőződésén) alapszik, ott az érdekekben kell támaszt keresnie.

Miután a kath. egyházelvei szerint az egyházi hatalom volt a fő s a világi királyság egyházi ügyekben, mikhez az erkölcsiség parancsai is számittattak, a pápának mint Krisztus helytartójának maradt alája rendelve: [1]) a királyság, mennyiben egészen korlátlan hatalom után törekedett, hatalma szentesítését nem találhatá fel a vallásban, minélfogva támaszát az államhoz tartozók érdekeiben volt kénytelen felkeresni. — Az egyenlőség elve s a rend általános szüksége szerzé meg a királyságnak a korlátlan hatalmat mihez segédkezet neki a középrendek s nem az egyház nyujtottak. S ugyan azért háboritlan maradt a XVI. század egyházi zavarai között s mindinkább fejlődött a XVIII-ban daczára az általánosan elterjedt hitetlenségnek; mig más részről ugyanazon perczben összeroskadt, mellyben hatalmának legfőbb fokát érte el, s épen az által azoknak érdekeivel, kik az előtt támogatták, nyilt ellentétbe lépett.

(4.) Minden tudományban találunk, mihelyt körében uj tevékenység kezdődik, olly időszakot, hol uj tények vizsgálata helyett azzal foglalkoznak, minő véleményekkel tüntették ki mago-

---

[1]) Omnes homines principes et alii subjectionem habent ad Papam, in quantum jurisdictionibus temporalitate et dominio abuti vellent, „contra legem divinam et naturalem" — igy fejezé ki Gerson az e tekintetben a kath. egyháztól követett elvet.

kat másfél ezer évvel az előtt e téren mások. Az állami és más tudományok közti különbség csak abban áll, hogy a többiek a talált eredmények ujra elfogadása után önálló munkásságban tovább haladtak, az államtanok pedig még most is azon elvek további kifejlésével foglalkoznak, — miket az államra nézve a régi kor felállitott.

Leginkább három oknak kell ezen jelenséget tulajdonitanunk.

1) A régi kor államszerkezetei soha sem romboltattak el egészen. Valamint a királyság a római imperiumban látta minden törekvéseinek eszményét, mit elérni mindenkép iparkodott: szintugy maradt fen számos város helyhatósági szerkezetében a régi kor alkotmányainak egy része. Azon elvek ennélfogva, miket az államtanok a régi korból kölcsönzének, nem álltak ellentétben az államok fenálló intézményeivel.

2) A régi kor jogfogalmai általános érvényre emelkedtek a római jog által, melly még ott is, hol azt törvényül nem tekinték, minden törvényhozásokra a legelhatározóbb befolyást gyakorlá. Midőn tehát az államtanok a régi kor jogfogalmait hirdeték még az államügyekre nézve is, csupán amaz egyenlőséget állitották helyre, mellynek mindig léteznie kellene azon elvek közt, mikre az állam, s azok közt, mikre az egyesek jogai alapittatnak.

3) Azon elv, melly az egyént teljesen alárendeli az államhatalomnak, különösen kedvező azokra nézve, kik ezen hatalom birtokában vannak. Az államtanok ezen iránya annálfogva mindazok által, kik az államhatalom birtokában valának, —XIV. Lajos mint a convent által — mindenkor jóváhagyatott és előmozdittatott.

(5.) A franczia forradalom fő eredménye kétségkivül abban áll, hogy általa az állam hatalma korlátlanabb lett, mint az előtt volt. S ámbár ezen eredmény logicai következménye a felállitott elveknek : mégis egészen bizonyos, hogy az — legalább azon mértékben, mellyben bekövetkezett — tulhaladta a forradalom vezéreinek számitásait. Az alkotmányzó gyülés a helyhatósági szabadság kérdésének a legnagyobb figyelmet szentelé s fontos jogokat engedett meg a községnek; sőt még a conventben is a girondisták s mindazok, kik mérséklettebb párthoz tartoztak, átlátták, hogy a szabadság gyakorlatilag csak az önkormányzás

elve által valósitható. Az ok, mellyen az absolut államhatalmat korláttzni akaró minden törekvés megtörött, nem a Francziaország sorsát kezökben tartók szándékában, de azok körülményeiben rejlett.

A franczia nép az államhatalom absolutismusához hozzá volt szokva s midőn a király helyét törvényhozó gyülés foglalá el, ettől mind azt követelé, a mit egy egészen absolut hatalomtól várhatni feljogositottnak hivé magát. S midőn az alkotmányzó gyülés IV. Henrik ohajtását valósitandó s mindenik polgár fazekába egy tyukot volt helyezendő; midőn a magokat mindenhatóknak nyilvánitott népképviselők szavoknál fogatva arra emlékeztetének, miszerint ezen mindenhatóság nemcsak jog, hanem kötelesség is : akkor az alkotmányzó s minden őt követett gyüléseknek lehetetlenné vált megmaradniok azon sorompók között, miket elméletileg természetesekül ismerének el. Mihelyt megsemmisiték Francziaország régi tartományi felosztását, mellyben akadályt látának czéljaik ellenében; mihelyt megszoriták ugyan azon okból a királyságot, még pedig sokkal nagyobb mértékben mint eleinte magok is szándékolák, mig végre egészen megszünteték : — hogy parancsaik teljesitéséről biztositva legyenek, kénytelenek valának végre az egész végrehajtó hatalmat kezökbe ragadni s magokat és a népet azon biztatással vigasztalni, mikép a szabadság csak el van halasztva azon időpontig, midőn a nép annak használatára megérendett, mig ez bekövetkeznék, addig absolut hatalommal kell arra neveltetnie. — Hogy a népfelség elvének nevében önkényileg kormányzott államban ezen ohajtott pillanat épen olly kevéssé érkezett meg, mint ott, hol az önkényi hatalom egyesnek kezében nyugszik s hol a nép szinte hasonló biztatásokkal szokott ámittatni, — a dolog természetében fekszik. Az önkormányzási tehetség azon mértékben kisebbedvén, mellyben arra szükség nincs : a népnek magára hagyatási lehetősége is azon mértékben enyészik el, mellyben az állam a szabadságra nevelés munkáját vállalja magára. A szabaddá levésnek sokféle módja van, de vezető pórázon még senki sem tereltetett be a szabadság templomába.

Tévedés, midőn ama könnyüséget, melylyel Napoleon a köztársaság romjain uralmát állitá fel, annak bizonyságaul akarják

használni, mintha az emberek a szabadságra képtelenek volnának. Miután a forradalom az államnak a korlátlan egyeduralom által saját érdekében alapitott centralisticus szervezetét megtartá s miután minden egyes a népfelség nevében gyakorlott államhatalomnak épen olly tökéletesen maradt alája rendelve, mint az előtt volt: világos, miszerint a forradalom által igen is elérhető vala a népuralom, de nem a szabadság. Eredményei annálfogva nem is szolgálhatnak a szabadság ellen bizonyitványokul. Olly államformának, melly egészen a monarchia érdekében volt rendezve, s mit csak egyedúri hatalom által lehete czélszerüen kezelni, a dolgok természete szerint mulhatlanul visza kelle vezetnie a monarchiához, nem mivel az az emberek a szabadságra alkalmatlanok, hanem mivel a fennálló államforma lehetetlenné tevé a szabadságot.

(6.) Lásd a VI. fejezet 18. jegyzetét.

(7.) Il faut distinguer les individus et les corps; il différent par l'étendue de leurs droits et par l'exercice de la loi. Les individus existent avant la loi, ils ont des droits que la loi assure et protége; c'est le droit de la propriété : les corps n'existent que par la loi, et ils n'ont aucun droit réel par eu mêmes; ils ne sont que des abstractions que la nation peut détruire ou modifier à son gré. — — La loi peut ne pas leurs accorder le droit de posséder des propriétes fonciéres, comme elle leurs defend d'en acquerir : la même raison qui fait que la suppression d'un corps n'est pas homicide de fait, fait aussi que la défense de posséder n'est pas une injustice.“ — Ez legfontosbika azon okoknak, mik által Thouret a nemzetgyülésben bebizonyitani törekvék, hogy az egyházi javak elfoglalása által a magán tulajdon sérthetlenségének elve nem veszélyeztetik.

(8.) Tagadhatlan tény, mint a közigazgatás és számvitel terén tett haladásoknak vagy korunk erkölcsisége magasabb fokának lehet tulajdonitani, hogy napjainkban nyilvános pénzekkel kevesebb visszaélés történik, mint hajdanában. Az ebből származó meggazdálkodások a democratia uralma alatt talán még nagyobbak leendenek; hasonlóképen sok kiadás, mit most csupán a status méltóságának fentartása végett, vagy a tudomány és müvészet

érdekében szükségesnek tartanak, a népuralom alatt talán egészen ki fog maradni. Mindezen megtakaritások által egyébiránt a közterhek aránylag csak csekély mértékben fognak megkevesedni, miután azok nagyobb része csupán az állam hatáskörével mindinkább növekedett valódi szükségletekből származik. —Ha az adókra nézve nevezetesebb könnyebbülést ohajtunk, ez csak az állam számára kitüzött hatáskör korlátozása által lehetséges. Valameddig a most létező elvekhez ragaszkodunk, mind addig ezen hatáskör s vele a közterhek is mindinkább nagyobbodni fognak; s hogy ha az Europa több államaiban már most létező földbirtoki viszonyokat figyelmesen vizsgáljuk s egyuttal meggondoljuk, hogy az adó, melly egy jól mivelt birtokban még elviselhető, hanyag gazdálkodás esetében vagy olly körülmények közt, hol a tiszta jövedelem egy része nem annak jut, ki az adót fizeti, elviselhetlenné válhatik: el kell ismernünk, hogy a közterhek szakadatlan progressioja mellett, azon pillanat, midőn a földbirtok nagyobb részére nézve hasonló körülmények állandanak elő, többé nem lehet távol.

Az ingatlan birtok jövedelme — mint Thiers sur la propriéte helyesen állitja — tetemesen szaporodott. Megengedem, hogy ez nagyobb arányban történt, mint az adóknál, s hogy az ingatlan vagyon birtokosa napjainkban bevételének csekélyebb részét fizeti le a statusnak adó gyanánt, mint hajdanában történt. Azonban, ha a jövedelem ezen szaporodásának okát vizsgáljuk, ugy találandjuk, hogy ez a tulajdon javitásába fektetett tőkében keresendő. S miután világos, mikép a szerfelett ingó tőke, — ha csak elő nem akarjuk idézni azon veszélyt, hogy az a statustól egészen elvonattassék — csak mérsékelt adóval terhelhető, sőt miután annak különös megadóztatása sok esetben, — mint minő az is, midőn a tőke a földbirtok javitására fordittatott — teljesen lehetetlen, [1]) annálfogva azon

---

[1]) A földbirtok javitásába fektetett tőke különös megadóztatása csak a birtokos tulajdonához nem tartozó s a birtokra betáblázott tőkékre, nem pedig azokra nézve is lehetséges, miket a földbirtokos saját vagyonának javitására ruházott be; melly által a tőke jövedelme között a szerint, a mint az vagy a földbirtokos vagy egy ollyannak kezei között van, ki azt még elébb egy földbirtokosnak kénytelen kölcsön adni, tetémes különbség támad; s

esetnek sokszor be kell következnie, hol a földbirtokosnak, — a birtokának javitásába fektetett tőkének levonása után, a tiszta haszonból alig marad egyebe, mint a mit az államnak adó fejében kell fizetnie; s ha Francziaországban a földbirtok magas árának daczára, a földbirtokosok nagy részére, mint Chevalier állitja lehetetlen 10% alól pénzt szereznie, ez azon körülménynek tulajdonitható, hogy Francziaországban már most sok földbirtokos van hasonló helyzetben.

(9.) Miután Gallia tartományban a Curia tagjait terhelő kötelezések alóli kibúvás minden eszköze törvények által lehetlenné tétetett, s minden, 25 jugerumot biró birtokos egy curialis nehéz állásának elválalását látá szükségképen maga előtt, ezeket még birtokelidegenitési jogaiktól is törvényesen meg kelle fosztani. „Si quis decurionum vel rustica predia vel urbana venditor necessitate coactus addicit, interpellet judicem competentem omnesque causas singillatim, quibus strangulatur, exponat, et ita demum distrahendae possessionis facultatem accipiat, si alienationis necessitatem probaverit. L. Si quis decurionum I. Cod. lib. 10. tit. 33, de praed. decur. quia sub falsas causas faciebant donationes, et hoc omnino abrogavimus donationem simplicem facere curialem. in quacunque persona. Nov. 38. praef. tit. 17. de decur. et fil.

(10.) A communismus és a keresztyénség első korszakában felállitott tanok között nincs hasonlatosság. Az idvezitő ezen szavai: „Si vis perfectus esse, vade, vende quae habes, et da pauperibus et habebis thesaurum in coelo et veni sequere me." Math. XIX. 21. Kétségtelenül csak azoknak szólnak, kik a tökély legmagasabb foka után törekesznek; és nincsenek egy általánosan kötelező parancs gyanánt kimondva. Nem a földi javak czélszerűbb felosztása volt a keresztyénség feladata. „Ait autem ei quidam de turba: Magister, dic fratri meo ut dividat mecum

---

minden tőke vagy a földbirtoktól vonatik el, vagy pedig javitás helyett uj földbirtok szerzésére fog szükségképen fordittatni, mi által azután csupán annak ára, nem pedig jövedelme fog növekedhetni. Ha a földbirtok javitásába fektetett tőke csakugyan adó alá volna vetendő: ez csak akkor lesz lehetséges, ha maga a javitás azaz: ha a munka adóztatik meg, a mit egy józan ember sem fog tanácsolni.

haereditatem. — At ille dixit illi : Homo quis me constituit judicem aut divisorem super vos? Luc. XII. 13—14. Azonban mégis azon állás között, mellyet a communismus és socialismus korunkban elfoglal s a között, mellyen a keresztyénséget az első századokban találjuk, ugyanazon analogia áll fenn, mit fájdalom a keresztyénségnek a franczia forradalom alatti, és Róma régi vallásának az utolsó stadiumokbani állása közt vehetünk észre.

A keresztyénség is hirdeté a legfőbb türelem tanát. Nihil est tam voluntarium, quam rellgio. Lactant. A keresztyénség is kényszerülve látta magát a régi világ szokásait lehetőleg kimélni, sőt azokhoz, hol ez lényeges engedélyek nélkül történhetett, hozzá csatlakozni. Miután a Saturnaliák s több más ünnepek januar Calendáiban ünnepeltetének, az egyház ugyan ezen évszakba tevé át a karácsonyt. A Lupercaliak, a régiek ezen tisztulási ünnep helyébe, Mária tisztulásának ünnepe (Gyertyaszentelő) határoztatott február 2-ára, az Abarvaliák a szent Mamertus által az 5-ik században behozott keresztjáró napok (Bittage) által pótoltattak. — Miként itt általában, ugy maradtak fenn sok egyes helyen is a régi szokások több maradványai a keresztyénség behozatala után is, s még ma is négy templomot találunk Rómában, miknek régi pogány nevük megmaradt. [1]) A keresztyénségnek, midőn tanai már el voltak ismerve, sem lehetett bárelveivel ellentétben álló illy szokásokat rögtön megszüntetnie ; el kellett türnie, hogy a Florentinusok Mars egy különösen tisztelt szobrának, hogy más városok és tartományok lakói, más istenségeknek még soká hódolának tiszteletükkel. [2]) Midőn III-ik Valentin alatt már a consulok magok is keresztyének voltak, a régi vallási szokások mégmindig épségben valának. „Numquid non consulibus (christianis) et pulli adhuc gentilium sacrilegiorum more pascuntur, et volantis pennae auguria queruntur. — — Ac pene omnia

[1]) Sta Maria sopra Minerva, Sta Maria Aventina, S. Lorenzo in Matuta, S. Stephano del Cacco. Lásd : Beugnot Hist. de la Destruction du paganism. T. 2. p. 265.

[2]) Igy panaszkodik Salvianus : De Gub. Dei, hogy az égi istennő Afrikában még keresztyének által is imádtatik : „Quis ergo illi idolo non initiatus, quis non a stirpe ipsa forsitan et nativitate devotus.“

fiunt quae etiam illi quondam pagani veteres frivola atque irridenda duxerunt.“ Salvianus de gub. Dei. — Temporibus nostris auctore diabolo sic vitiata sunt omnia, ut pene nihil sit, quod absque idololatria transigatur.“ — igy szól szent Leo. — A pogányság erős támaszt talált a népek szokásaiban. Az államhatalom — és pedig a római imperiumé századokon keresztül hivé feladatának, fenntartani a régi vallást; s mégis a kezdetben megvetett uj tan győzelmesen küzdé ki a harczot a népszokásokkal, az államhatalom anyagi erejével, sőt még azon philosophiával is, mellynek befolyásától eleinte maga sem menekülhetett, s mellyet annak több nagy hirdetői, mint Justin, Clemens, Origines, Linenus stb. a keresztyénségrei előkészületnek nyilatkoztatának; ugy hogy tökéletes diadala végre maga a sta ushatalom által is elismertetett.

Minél inkább lép egy tan a fenálló viszonyokkal ellentétbe, annálinkább kénytelen a létezőt, mint a jog s erkölcsiség elismert elveivel ellenkező dolgokat állitani elő. Minél merészebb az ujitás, annál inkább kell azt régi ruhába takarni. S ugyanazért a communistáknak a keresztyénségre hivatkozó szokása könnyen magyarázható ki, azon nagy hasonlatosságból, melly az ő állásuk, s az első keresztyének állása közt létezik. Megfogható, ha sokan még a keresztyénség fenállhatásáról is aggódnak, miután ennek mai állása is hasonlit a pogányság IV. századbeli állásához, s a conventnek a keresztyénség ellen hozott törvényei önkénytelen ama 408 évben 17 Calend. Decembris kelt hires törvényre emlékeztetnek, [1]) minélfogva a pogányság a római birodalomból törvényesen számüzetett. Egyébiránt minden e tárgyu aggodalom

---

[1]) Templorum detrahantur annonae simulacra si qua etiam nunc in templis fanisque consistunt et quae alicubi ritu vel acceperint vel accipiunt paganorum, suis sedibus evellantur, cum hoc repetita sciamus saepius sanctione decretum. Aedificia ipsa templorum, quae in civitatibus vel oppidis, vel extra oppida sunt, ad usum publicum vindicentur; arae locis omnibus destrnantur; omniaque templa possessionibus nostris, ad usus accomodos transferantur; domini destruere cogantur.

Non liceat omnino in honorem sacrilegi ritus funestionibus locis exercere convivia vel quidquam solemnitatis agitare. etc. Cod. Theod. l. 16. tit. 10. c. 19.

ama lényeges különbség félreismerésén alapszik, melly a régi ko
összes vallásai és a keresztyén vallás között van.

A régi kor vallásainak lényege a cultus szertartásaiban rej
lett, a keresztyénségben ezt a tan képezi. Amazok később támad
tak mint az állam, s mindenütt ennek szükségeihez alkalmaztat
tak, azok statusvallások, ez az emberiség vallása; s azo
támaszaikat csupán az államhatalomban, ez a népben találta fe
Csak midőn a keresztyénség, természetes állását félreismerve, lé
nyegét formákban, s nem a tanban keresi; ha magát statusvallá
sul tekinti, és támaszát nem a nép meggyőződésében, hanem a
államhatalomban keresi, midőn a pogányságéhoz hasonl
helyzetbe alacsonyitja le magát, a keresztyénséget csak akkor fe
nyegethetik hasonló veszélyek. Mig ez nem történik, mig a hite
lenség és erkölcstelenedés, miket a XVIII. század udvarainál ph
losophia gyanánt hirdettek, a társadalomnak csak magasabb os
tályaiban terjedt el, s legfeljebb a középosztályoknál felvilágo
sultság gyanánt utánoztatik, mi alatt a nép többsége keresztyé
maradt : mindaddig a keresztyénség, s minden, a mi ennek ala
ján nyugszik, tehát társadalmi rendünk is nem fog megrendittetn
Az egyedüli veszély, melly fenyegeti ama tagadhatlan tény félre
ismerésében fekszik, miszerint ezen társadalmi rend alapja vallás
s azon ebből származó hitben, miszerint ez az állam anyagi hata
ma által ótalmazható, mellynek tehát alája volna vetendő mi
den, még a vallás is.

(11.) A társadalmi rend védői fájdalom nem ismerik kitűző
feladatukat annyira, mint ezt elleneiről mindenesetre el leh
mondani.

Miután az egyéni tulajdon fennállása az egész társodalo
nak saját szervezetét teszi föl, melly ellentétben áll azzal, mit
communismus akar megállapitani : mindaddig, mig az egyéni t
lajdon elve fentartatik, a communismus győzelméről szó ne
lehet; ennek tehát igaza van, ha mindenekelőtt sőt kizáról
ezen elv ellen használja minden erejét. Kevésbé czélszerün
találhatjuk, ha a társodalmi rend baráti minden erejöket csup
ezen egy elv védésére használják. — Az egyéni vagyon el
mindenesetre kiindulási pontja egy egész társadalmi rendn
azonban maga az elv is más összeköttetésektől függ, melly

közé mindenek előtt az egyéni szabadság biztositása tartozik; ha tehát az egyéni vagyon elvét akarjuk védeni, mindenekelőtt az egyéni szabadság elve lesz biztositandó. Nem az egyéni tulajdon, hanem az egyéni szabadság teszi alapját egész társodalmi rendünknek; fentartása csak ezzel s ez által lehetséges. —

A ki az egyes communisticai és socialistikai iskolák tanairól, tiszta nézetet akar szerezni, olvassa L. Steins Gesch. der sozialen Bewegungen in Frankreich von 1789 bis auf unsere Tage. Leipzig O. Wigand 1850. 3 Bände.

(12.) Az állam jövedelme s a magánosok tőkéi, a tartományok minden kész pénze az u. n. lovagrend hatalmában volt, melly ez okból azon időben annál nagyobb zsarnokságot gyakorolt, minél bajosabban lehetett hozzá férni, vagy annak tulajdonképeni okát észrevenni. Az állam jövedelmét mindenütt a lovagrend bérlé ki; a nagyobb vállalatokat, országutakat, vizvezetéseket, szállitásokat épitéseket hasonlóul az vevé át bizonyos összegekért; ugyanazért különös nagy társulatokká alakult, mik az összegeket előteremték, a hasznot megosztták s magánosoknak és államoknak a szükség pillanataiban roppant kamatokkal, a javak zálogositása mellett pénzt kölcsönzének. F. Ch. Schlosser : Univ. hist. Uibersicht d. Gesch. d. alt. Welt 2 Thl. 2 Abth. p. 481.

A lovagrend ezen állásának következménye volt, hogy az ügyek valódi vezetése a köztársaság utolsó korszakában sem a néptől, sem a senatustól, hanem a pénzaristokratiától függött, s a megvesztegetés olly általános lett, hogy végre minden csak pénzért döntetett el. „Inveteravit jam opinio, perniciosa reipublicae vobisque, quae non modo Romae, sed etiam apud exteras nationes omnium sermone percubuit, his judiciis quae nunc sunt pecuniosum hominem, quamvis sit nocens, neminem posse damnari, Cic. in Ver.“

(13.) Az egész római irodalom tisztán tanusitja, miképen az államot a mindinkább növekedő hitetlenségnél fogva fenyegető veszélyeket már akkor valódilag belátták. Horácz és a legna-

gyobb irók a vallástalanságból származtatták Róma minden szerencsétlenségét.

„Delicta majorum immeritus lues
Romane, donec templa refeceris
Aedesque labentes Deorum" —

igy kiálta fel amaz, kortársaihoz, s milly gyakran találjuk azon beszédekben, miket Livius ad a multkor nagy férfiainak szájába, ugyanazon nézetet kifejezve. „Intuemini horum deinceps annorum vel secundas res vel adversas; invenietis omnia prospere evenisse sequentibus Deos, adversa spernentibus" — igy szól nála Camillus. — Eludunt nunc licet religiones. Quid enim est, si pulli non pascentur? P a r v a sunt haec; sed parva ista non contemnendo majores nostri maximam hanc rem fecerunt." — igy szóllaltatja meg Appiust, — Maga Cicero is nyiltan e nézetet vallá : „Et quoniam omnium rerum magnorum a Diis immortalibus principia ducuntur, volo ut mihi respondeas, quae te tanta pravitas mentis tenuerit, qui tantus furvor, ut a u s p i c i a, quibus haec urbs condita est, q u i b u s o m n i s r e s p u b l i c a et i m p e r i u m t e n e t u r, contempseris. Orat. in Vatinium VI.

(14.) Kétséget nem szenved, miszerint Francziaországban a köztársasági államformát a forradalom kezdetén aligvolt, ki lehetségesnek tartotta volna, s hogy a közvélemény még sokkal későbbben is az illyszerü változás ellen nyilatkozott. Azokról, kik később a köztársaságban vivének fontosb szerepet, hasonlót lehet bebizonyitani. Midőn p. o. a király szökése után Payne, Brissot, Condorcet és Duchatelet egy köztársasági hirlapot (la Republique) akarának kiadni, s Malouet az utóbbbit, mint felelős szerkesztőt a nemzetgyülés előtt bevádolá, ez egyhangulag határozá : „q u e l a m o n a r c h i e é t a i t l e s e u l g o u v e r n e m e n t q u i c o n v i e n t à l a F r a n c e, e t l e s e u l q u'e l l e e u t i n t e n t i o n d e l u i d o n n e r; a királyi sérthetlenség elvének csaknem egykoru tárgyalása alkalmával, ezer jelenlevők közől 992-en ezen elv mellett szavazának; és Sieyes, ki republikanus nézetekről gyanusittatott, kénytelennek látta magát a Moniteurbe következő nyilatkozatot iktattatni : „Ce n'est ni pour caretter d'anciennes habitudes, ni par aucun sentiment superstitieux de royalisme, q u e j e p r é-

fére la monarchie : je la préfére parcequ'il ni est demontré qu'il y a plus de liberté pour le citoyen dans la monarchie que dans la republique. Tout autre motif de determination une parait pueril. Le meilleur regime social est, à mon avis oùnon pas un, non pas quelques-uns seulement, mais où tous jouissent tranquilement de la plus grande latitude de liberté possible. Si j'aperçois ce caractére dans l'étât monarchique il est clair que je dois le vouloir par — dessus tout autre. Voila tout le secret de mes principes, et ma profession de foi bien faite. J'aurai pent-âtre bientôt le temps de developper cette question, et j'éspére prouver; non que la monarchie est preferable, dans telle ou telle position, mais que dans toutes les hypotheses on y est plus libre que dans la republique."

Mennyiben igaz, hogy a girondisták august. 10 előtt (mint Beaulieu állitja,) XVI. Lajos koronáját ennek fiára akarták átruházni, s a kormányt Petion főnökége mellett egy régensségnek akarák általadni, nem vizsgáljuk; hogy a köztársaság behozatala még august. 10-én sem vala határozott szándékuk, kitünik a trónörökös neveltetését illető s a girondisták által e napon kivitt határozatból.

(15.) Robespiernek napjainkbani népszerüségét gyakran bámulám. Mióta néhány iró — mint látszik csupa különczködésből — jónak látta ezen férfiu magas erényeit, mik tulajdonképen csak nehány mocskos hiba hiányában állanak, kiemelni : a bámulóknak egész serege keletkezett; s a mint egy félszázad előtt kevés ember birt bátorsággal magasztalni azon embert, ki kora selejtesbjeinek sem tett eleget — miután nézetök szerint még nehány száz fejjel többet kellett volna levágatnia; csaknem bátorság kivántatik napjainkban ahoz, hogy ezen republikanus Tibert másként emlitsük, mint tisztelettel.

„Ö megszabaditá Francziaországot! igy kiáltának fel, talán csak azért, hogy valami nagyon baroque dolgot mondjanak. — Ha e dicsőséget nem akarjuk is a franczia hadseregnek és Dumourieznek — kinek viszonya Robespiernek ismeretes — átengedni; azt különösen Németországon — sokkal inkább a braunschweigi herczegre kellene ruházni. Vagy van-e nevetségesb,

mint midőn a franczia hadseregek vitézsége, melly korán s későn annyi csatamezőn nyilatkozott, a félelemnek tulajdonittatik, melly meglehet, hogy egyesekben a kétségbeesés bátorságát teremté, de mellynek még ezen esetben is, épen olly kevéssé kellene dicsértetnie, a mint nem jutand eszébe senkinek, mit egy vihar fenséges szemlélete bámulatra ragadott, magasztalni a mocsárt, mellynek mérges gőzei a vihar keletkezéseinél közremunkáltak.

Lehetnek ollyanok is, kik Robespiere ércz szigoruságát tartják bámulatosnak. — Ész nélküli emberek mindig nagy tiszteletet szoktak tanusitani azok iránt, kik semmi érzést nem mutatnak; de még ebben sem ismerhetjük fel Robespiere népszerüségének igazi okát, mert hiszen ez közös tulajdona volt Draconak, s a régi és uj kor más, nem épen különösen kedvelt uralkodóinak. Végre a dictator sokat magasztalt becsületessége is csak álok. A legtöbb ember nagyon jól tudja, hogy még azért nem vagyunk becsületesek, mivel a nyilvános pénztárakhoz hozzá nem nyultunk; s hogy egy ember, ki hatalma érdekében hazáját egy csapat gonosztevő karjaiba dobá, nem tarthat igényt a becsületesség dicséretére, s általában bizony felesleges szidalmaztatása az korunknak, midőn azon érdemet, hogy nem loptunk, csodának nyilatkoztatjuk.

Valódi oka Robespiere népszerűségének véleményem szerint középszerűségében rejlik. Mindenkire nézve kellemetes magasztalgatni olly férfiut, kiről azt mondhatja magában: „hasonló körülmények közt én is annyira vihettem volna; mert én is épen annyi észszel és tudománynyal birok.“ — Mivel Robespierre az egészen közönséges emberekhez legközelebb áll, épen azért mulá felül népszerüségben Mirabeaut, Barnave-ot s a forradalom minden férfiait.

(16.) Ha a történelem azt tanitja, mikép a forradalmak kezdői mindig mások által szárnyaltatának tul, és soha sem birtak azon hatalommal, hogy az önmagok által előidézett mozgalom irányát meghatározzák: ezen tünemény oka nem az emberek gyengeségében, hanem abban keresendő, miszerint az eszmék ellenállhatlan hatalma épen azok által ismertetik félre, kik azt a fenálló dolgok átalakitása vagy megsemmisitése végett ragadák kezeikbe. Minden elvnek, mit államférfiak bizonyos czélok elérése

végett állitának fel, — hogy győzhessen — a nép meggyőződésévé kell válnia s a nép minden meggyőződései érzelmeken alapulnak. A mi a statusférfiunál eszköz volt, az a tömegeknél vallássá válik, mellyen rajongó lelkesedéssel csüggnek, s mellynek minden egyebet áldozatul hoznak. Annálfogva a statusférfiu azon intése is, hogy az elv logicai alkalmazása az állam czéljának rendeltessék alá, a tömegekre nézve mindig hatástalan maradand, s ezek nem azok körében keresendik vezéreiket, kiktől az állam legjobb vezetését, hanem azok között, kiktől igaznak ismert fogalmaik legtökéletesb valósitását várják. — Ha egy mozgalmat mérsékelni akarunk, ez nem az elvek nevében, mikkel kezdetett, hanem csak az ellentétes elvek hatalma által lehetséges. Minden forradalom, melly azon okból, minthogy minden párt örömest ugyanazon elveket vallja, harcz nélkül kezdődik, szükségképen a legszélsőbb pártok diadalára fog vezetni.

(17.) Azon ellentétet, melly egy jól rendezett államra nézve általa alapul kitűzött s a franczia forradalom óta gyakorlatilag valósittatni szándéklott elvek és a keresztyénség elvei között létezik, már Rousseau tisztán belátta és sajátságos nyiltságánál fogva a „Contr. social“ utolsó fejezetében tartózkodás nélkül ki is mondotta. Ha igaz, miszerint jól rendezett államrend csak ott létezhet „hol minden egyes a közakarat legfőbb kormányának tökéletesen alárendelé összes erejét; (L. I. ch. 6) s ha e szerint az államnak absolut hatalomra van szüksége s az egyes szabadsága a reá nézve kevésbé fontos dolgokra nézve fennállhat ugyan, azonban minden tárgy fontosságát egyedül ő maga határozhatja meg (d. II. ch. 4.), ha a törvényhozás, hogy tökéletes legyen, oda kénytelen vinni a dolgot, mikép az egyes ne legyen semmi és csak a többiek által tehessen valamit [1]); ha az államnak az egyént minden viszonyaiban elérnie, azt az ő akarata azaz : a többség akarata előtti teljes hódolásra nevelnie, ha az egyént az élet min-

[1]) Si chaque citoyen n'est rien, ne peut rien que par tous les autres, on peut dire que la legislation est au plus haut point de perfection qu'elle puisse atteindre. (L. II. ch. 7).

den fontosabb cselekményeiben vezetnie kell, szóval : ha az állam czélszerűen csak ott rendeztethetik, hol az egyes egyénisége az állam érdekében megsemmisittetett, ott vallási tekintetben is meg kell engedni az államnak a legteljesb souverainitást. Vajjon ezen felsőség gyakorlata egyesre vagy a többségre ruháztassék-e, az mindegy; az egyénnek az államhatalom alái tökéletes alávetésének elve Hobbest és Rousseaut szükségképen azon következtetésre vezették : miszerint az egyházi és világi hatalom megosztása az általok egyedül helyesnek nyilvánitott államszerkezettel össze nem férő. Ha azt akarjuk, hogy az ember egészen rabszolgájává váljék az egyesnek vagy a többségnek, akkor annak kell lennie vallási tekintetben is, s nézetem szerint Rousseau vallásunk lényegét sokkal helyesebben fogá fel, midőn állitá, hogy ez, mig a keresztyénség fennálland, lehetetlen lesz, s midőn annálfogva ezt — a hasznosság szempontjából — az államra nézve minden vallások között a legroszabbnak nyilvánitja (si évidemment mauvaise que c'est perdre le temps de s'amuser à la démontrer) L. IV. ch. 8.

A mint Rousseau s minden követői egészen a régi kor államszerkezetei szerint alkoták ideáljaikat : szintugy kell azt azon viszonyra nézve is tenniök, mellyben a vallás az államhatalom irányában áll. — Azon idő régen elmult, midőn : „les hommes n'eurent point d'autres rois que les dieux, ni d'autre gouvernement que le theocratique. Ils firent le raisonnement de Caligula et alors ils raisonnaient juste," — a nemzeti cultusok kora is, „ou on ne doit point avair d'autre pontif que le prince, ni d'autres prêtres que les magistrats" — elmult; ha állam és vallás ujra egyesülni akar, az államnak teremtenie kell elébb ama vallást, mellynek elfogadásához azután hozzá tartozandóit kényszeritse. „Il y un profession de foi purement civile dont il appartient au souverain de fixer les articles, non pas precisement comme dogmes de religion, mais comme sentimens de sociabilité, — — Sans pouvoir obliger personne à les croire, il peut bannir de l'Etât quiconque ne les croit pas. — Que si quelqu'un apés avoir reconnu publiquement ce mêmes dogmes, se conduit comme ne les croyant pas, qu' il soit puni de mort, il a commis les plus grand des crimes, il a menti devant les lois. — Chacun peut avoir au sur plus telles opinions qu'il lui plait, sans

qu'il appartient au souverain d'en connaitre. — Les sujets ne doivent compte au souverain de leurs opinions qu'autant que ces opinions importent à la communauté.“ [1]) Ha azonban ezen vélemények, az államhatalom által felállitott elvekkel ellenkeznének, vagy ollyan intézkedéseket hoznának elő, mellyek az államra nézve veszélyesek volnának (hova mindenek előtt minden egyházi község számitandó) „tout ce qui rompt l'unité sociale ne vaut rien“ — ekkor az államnak jogában, — sőt kötelességében áll ezeket elnyomni. Mindez, az államról felállitott elvekből szükséges, sőt egyedüli igaz következtetés, ki nem fogja megengedni Rousseaunak, hogy a keresztyénség olly államban, melly ezen elvek szerint szerkeztetett, fenn nem állhat; és hogy minden az illyen állam és vallásunk között létező ellentétek kiegyenlitésére irányzott kisértetnek meg kell buknia. „Parmi nous, les Rois d'Angleterre se sont étables chefs de l'eglise, autant en out fait les Czars; mais par ce titre ils s'en sont moins rendus les maitres que les ministres, ils ont moins acquis le droit de la changer que le pouvoir de la maintenir; ils n'y sont pas legislateurs, il n'y sont que Princes. — — L'esprit du christianisme a tout gaagné. Le culte sacré est toujours resté ou redevenu independant du souverain et sans liaison necessaire avec le corps de l'Etat. [2])

---

[1]) Ugyanott.
[2]) Ugyanott.

BEFEJEZÉS.

(1.) A régi korban az államot és vallást mindig a legszorosban egyesülve találjuk. Valamint ez szolgált az államnak czéljai elérésére eszközül, szintugy volt fenállása a status fenmaradása által föltételezve. Mindkettő eredete rendesen, — elenyészte mindig közös volt, s annál fogva azon állitás, miszerint a régi kor polgárisultsága annak vallási fogalmaival függött öszve, nem is fog tagadtatni. Azonban csalatkozunk, ha azt hisszük, miszerint a mi polgárisultságunknál is nem igy áll a dolog.

Épen abban, miszerint az állam nem karolhatja körül az egyesnek egész lételét, hogy a szellem földi rendeltetésén kivül egy magasabbat is elismer, melly után saját erejével kell törekednie, abban, mikép az, a mi az istené, attól a mi a császáré elkülönittetett, s ez által olly tér ismertetett el, hova a föld egy hatalmának sem lehet érnie, abban fekszik a régi s uj kor nézetei közti lényeges különbség s ezen nézetek azok, mik egész mivelődésünknek alapul szolgálnak. Mert ezek teremték meg a szabadság fogalmát (legalább a szellemi szabadságét, mire végre mindig a polgári szabadságnak is be kell következnie), ezek teremték az isten előtti egyenlőséget; ők tevék az egyes önálló munkásságát, melly a régi korban az állam mindenhatósága által akadályozva volt, lehetségessé, s ez által életbe lépteték azon erőt, mellynek korunk magasabb kifejlődését köszönhetjük.

A régi kor polgárisultságának jelleme az egység, az ujabb kori polgárisultságé, ennek sokoldalusága. Amannál a kifejlődés gyorsabb volt, de egyes államok terére s a dolgok azon körére, mellyben az államhatalom befolyása lehetséges, volt szoritkozva; ennél a kifejlés lassubb, hanem kettős értelemben általános, miután az nem egyes államokra szoritkozik, hanem mindenre kell kiterjednie, a miben az egyesre nézve önálló munkássági tér ajánlkozik. Valamint tehát a régi kor polgárisultsága azon pillanatban egy ujnak volt kénytelen helyet engedni, mihelyt megzavartatott

azon egység, mint alapult, s olly hittanok emelkedének általános érvényre, mik által az állam hatalma korlátozva lön; s az egyes önálló munkásságának mindig tágasbodó tér nyilott : szintugy kell a mi, ezen önálló munkásság által feltételezett civilisátionknak azon pillanatban elpusztulnia, mellyben az államra ujra korlátlan hatalom ruháztatnék.

(2.) Soha nem volt Görögország szellemi és anyagi fejlődésére látszólag olly kedvező viszonyok közt, mint a római imperatorok csendes uralma alatt. A kitünő szellemeket nem vette többé igénybe a politica, s ha hirt szomjaztak, a tudományokra és müvészetekre fordulhattak; ezek tiszteletben és jutalomban részesültek, mint talán soha; ez volna a legbiztosabb ut a nagyok kegyét s azzal magas állást és gazdagságot szerezni; a görög nyelv Róma legmiveltebb osztályinak nyelve lett, s azoknak, kik vele éltek, mindazon előnyöket nyujtá, mellyeket a franczia nyelv a XVIII. sőt a mai században is. S mindezek mellett e kor a görög müvészet és tudományra hanyatlás korszaka volt. A legtisztább bizonyság, mikép nem külviszonyok, hanem egy nemzet sok oldalu munkásság által mozgalomban tartott benső ereje képezi forrását minden valódi haladásnak. Midőn a fa a tavasz zivatarai által fölrázatik téli nyugalmából s az első zöld lombozza körül, ez virágzásának is időszaka. Igy a tudomány és müvészettel is. Mi az izgatottság pillanatiban keletkezett, nyugalmas időkben fenmaradhat, a virág gyümölcsöt teremhet; de ha a virágzás kora elmult, minden pártfogolás legfelebb azt eszközölheti, hogy a mi benső kénykszerüségből, a hatalmasok közrehatása, sőt gyakran akarata ellenére támadott, később mint kézmü nagy ügyességgel üzessék. A római irodalom fölvirágzása Augusztus korában mit sem bizonyit ez állitás ellen. Hiszen mindazon férfiak, kiket csodálunk, a bukó köztársaság szélvészei közt lett nagygyá, s mihelyt e lökés hatása megszünt, a római irodalom, miként a görög lassanként sülyedésnek indult, mig odajutának, hogy az olly verseket tarták költészeti remeknek, mellyeket visszásan is lehete olvasni s ugyanazon vagy ellenkező értelem jött ki belőlök, mintha rendesen olvasák p. o.

Laus tua non tua fraus virtus non copia rerum.
Scandere se fecit hoc decus omnipotens.

(3.) Bármennyire elfogult Gibbon az Antoninok kora iránt, mit a világtörténet egyik legboldogabb korszakának mond, mindazáltal tisztán átlátta, hogy a valódi müvészet és tudomány hanyatlásnak ment elébe. „The love of lettres, almost inseparable from peace and refinement, was fashionable among the subjects of Hadrian and the Antonines, who were themselves men of leaning and curiosity, — — — but if we except the inimitable Lucian, this age of indolence passed away without having produced a simple writer of original genius or who excelled in the arts of elegante composition. A cloud of crities of compilers and the decline of genius was soon followed by the corruption of taste. The Decl. a. Fall of the R. E. Ch. 2. — Láthatni ebből, mi igaztalanság az ó-kor polgárisodása elenyésztét a barbar népek beütéseinek tulajdonitani, és nem a kényuralomnak, melly maga fölvilágosult lehet, de afölvilágosodást elő nem mozdithatja. Sőt a barbar népek, mint Augustinus már korában tisztán belátta, eszközül szolgáltak, hogy nyugott polgárisodása megőriztetett azon lassu elmerevüléstől, melly miatt a keleti birodalomban elenyészett, maradványai alapul szolgálván egy magasabb mivelődésnek.

(4.) Spárta alkotmánya után, minden államintézmények közt, bizonyára a chinai birodalomé részesült a XVIII. század gondolkodóinak tetszésében. Montesquieut kivételül kell emlitetenünk. „Ne pourrait-il pas se faira que les missionaires auraient été trompés par une apparence d'ordre; qu'ils auraient été frappés de cet exercice continuel de la volonté d'un seul, par le quel ils sont gouvernés eux mêmes :“ mond igen helyesen az : Espr. d. L. L. VIII. Ch. XXI. Azonban igen elkülönzötten állott e vélemény mellett. Voltaire épen az idézett helyhez egy hosszu jegyzetet irt, mellyben a közép országának előnyeit kiemeli, s legtöbbet azok közől, kik az államtudományok előtt utat nyitottak a tovább fejlődésre, haladásnak tekintették volna, ha Francziaországban azon „chaos de coutumes, toutes bizarres, toutes contradictoires, de cette anarchie qui a duré si longtemps“ (mint Voltaire kifejezé magát), — ha mondom e helyett China rendszeres szervezete hozatott volna be. — Nézetem szerint a szigoruan szabályozott viszonyok ezen bámulata — mellyel a XVIII. században ta-

lálkozunk — nem maradt befolyás nélkül az állam ujabb intézményeire. Valamint nagy részben maga is azon visszahatás eredménye, melly a középkor minden viszonyai ellen támadott: ugy igen sokat tett azon nézetek és alapelvek terjesztésére, mellyeket a XVIII. század tudománya egyedül helyeseknek hirdetett. Azon nézet, miszerint rend csak ott állhat fen, hol minden szabályozva van, s hogy az állam egysége csupán minden szálaknak egy kézben öszpontositása s az államhatalmon kivül minden szabad akarat semmivététele által alapittathatik meg, sokat vesztett volna meggyőző erejéből, ha a XVIII. században a rend vak bámulása mellett meg nem feledkeztek vala arról, mi különben mindég szájon forgott, — a szabadságról.

Igazitások.

8. lap 17. sor „egyesületi szabadság“ után teendő : „*kivivatnak.*“
28. „ 8. „ „őt lábai“ után kihagyandó : „ha e helyen illyen képpel élhetni.“
50. „ 23. „ alkalmazásunk helyett : alkalmazásuk.
75. „ 24. „ orosz helyett : porosz.
106. „ 7. „ „ugy a szabadság elvével ellenkező az önállóság utáni törekvésnek is fen kellett maradnia“ helyett *olv* : „ugy a szabadság elvében, mellyhez Németország egyes részei ragaszkodtak, ellenkező iránynak t. i. az önállóság utáni törekvésnek is fen kellett maradnia.
128. „ 3. „ „hogy olly alkotmány“ helyett : „olly alkotmány által.“
285. „ 27. „ „az ó kor fogalmai szolgálnak alapul“ — után tégy : 4.)
260. „ 12. „ 2.) helyett : 1.)
361. „ 29. „ „az összes“ helyett : a *csekély*.
362. „ 33. „ 3.) helyett : 2.)
363. „ 23. „ 4.) „ 3.)
368. „ 24. „ 6.) „ 4.)